

СОДЕРЖАНИЕ

1	АМЕРХАНОВА К.К., ТУЙГАНОВ М.С. ФОРМИРОВАНИЕ ДУХОВНО-ПРАВСТВЕННЫХ КАЧЕСТВ МОЛОДЕЖИ В УСЛОВИЯХ ЧЕТВЕРТОЙ ПРОМЫШЛЕННОЙ РЕВОЛЮЦИИ ПОСРЕДСТВОМ «РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ»	12
2	АБДРАИМОВ Т.Е. КРЕАТИВНАЯ СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ СРЕДА - УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА	14
3	БУРХАНОВА Ф.Р., АХМЕДЬЯРОВА М.В. СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ УСЛОВИЙ ФОРМИРОВАНИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА - ЗАЛОГ УСПЕШНОСТИ КВАЛИФИЦИРОВАННЫХ КАДРОВ	17
4	БАЙБУСИНОВ А.А., АБИЛЬМАЖИНОВ М.Д. СОЦИАЛЬНО - ЭКОНОМИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ КАЗАХСТАНА В УСЛОВИЯХ ИНДУСТРИИ 4.0	18
5	БАЛАНДИНС.В. PLASTIC RECYCLING. БИЗНЕС ПРОЕКТ И АНАЛИЗ ПРОБЛЕМ МУСОРОПЕРЕРАБАТЫВАЮЩЕЙ ОТРАСЛИ	21
6	БАЛТАБАЕВ Д. К ВОПРОСУ О ПРЕДМЕТАХ, ЗАПРЕЩЕННЫХ К ИСПОЛЬЗОВАНИЮ В МЕСТАХ ЛИШЕНИЯ СВОБОДЫ И СПОСОБАХ ИХ ПРОНИКНОВЕНИЯ	24
7	БОРИСЕНКО С.И. ПРАВОВОЕ ПРОСВЕЩЕНИЕ В ЭПОХУ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ВЫЗОВЫ СОВРЕМЕННОСТИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ.	26
8	БУРЯКОВ Е. ФОРМИРОВАНИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО МИРОВОЗЗРЕНИЯ СТУДЕНТОВ	29
9	ДЖУРАЕВА З. Ф. ИНТЕГРАЦИЯ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН В ЕАЭС КАК НОВЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ ДЛЯ БИЗНЕС-РАЗВИТИЯ МОЛОДЕЖИ	33
10	ДЖАПАРОВА А.Е., АЛДАБЕКОВА А.Е., МАХАНОВА Ж.О. БОЛАШАҚ ҰРПАҚА ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТӘРБИЕЛЕУ САЛАСЫНДАҒЫ БАЛАЛАР МЕН ЖАСӨСПІРІМДЕР ТУРИЗМІНІҢ КЕЛЕШЕК ДАМУ ЖОЛЫ	36
11	ЕГОРОВ А. П. УЛУЧШЕНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ ОБСТАНОВКИ ПРИ ПОМОЩИ ЭКОЛОГИЧЕСКИ ЧИСТЫХ СИГАРЕТ	39
12	ЕПИМАХОВА Т. Е., СЕЙДИНОВА М. А. СОХРАНЕНИЕ АРХИТЕКТУРНОГО НАСЛЕДИЯ КАРАГАНДЫ	40
13	ZHUNUSSOVA A.K., DADAZHANOV F.A. TO THE ISSUES OF FORMATION OF THE INTERCULTURAL AND COMMUNICATIVE COMPETENCY IN THE MODERN FOREIGN LANGUAGE EDUCATION	44
14	ЗОЛОТАРЕВ В.С. КРЕАТИВНЫЕ СПОСОБЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОРИЕНТИРОВАНИЯ	48
15	ИЛЬЯМАКОВ В.Ю. АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЗАЩИТЫ ПЕРСОНАЛЬНЫХ ДАННЫХ ОСУЖДЕННЫХ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ	50

16	КУЛДЕЕВА А. ҚАЗАҚСТАН ЛОГИСТИКАСЫ: ТЕОРИЯСЫ МЕН МӘСЕЛЕЛЕРІ	54
17	ГАРЕЕВА К.Р. РЕЛИГИОЗНАЯ ТОЛЕРАНТНОСТЬ СОТРУДНИКОВ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ	57
18	КРАВЧЕНКОВА Т.П., КРАВЧЕНКОВА Е.П. РАБОТА В ДВУХ ПРОГРАММАХ. REVIT И RENGA. СРАВНЕНИЕ"	60
19	КАЛАБАЕВА Л., РЫСКАЛИЕВА М.С. ПЕРСПЕКТИВЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ VR-ТЕХНОЛОГИЙ В МУЗЕЙНОМ ДЕЛЕ	63
21	ҚАЗМАҒАНБЕТОВ Қ. Б. РАЗВИТИЕ И МОДЕРНИЗАЦИЯ ЯЗЫКОВ: ПЕРЕХОД НА АЛФАВИТ КАЗАХСКОГО ЯЗЫКА ЛАТИНСКОЙ ГРАФИКИ	68
22	КУСТАНОВ К.С. КОММУНИКАТИВНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ОБУЧЕНИИ: ОСНОВА И ПЕРСПЕКТИВЫ ИНТЕРАКТИВНОЙ ИГРЫ	70
23	КАЙЫРЖАНОВ К. ВЛИЯНИЕ УСЛОВИЙ СОДЕРЖАНИЯ ОСУЖДЕННЫХ НА ИХ ИСПРАВЛЕНИЕ (МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ)	73
24	НЕМЕРИЦКАЯ Е.А. МОДЕЛИРОВАНИЕ ПРОЦЕССОВ СОВРЕМЕННОГО ПРОЕКТИРОВАНИЯ НА БАЗЕ ПРОГРАММНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ AUTODESK	75
25	OLZHABAUEVA D. THE OVERVIEW ON KEY CHANGES IN THE ACCOUNTING RECORDS OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN	79
26	СТОЛПОВСКИХ Д.С. ЦИФРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ПРОИЗВОДСТВЕ И ОБРАЗОВАНИИ В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ	83
26	ПЫХТИНА Е.В. РОЛЬ СТАЖИРОВОК И ГРАНТОВ В СТАНОВЛЕНИИ ЛИЧНОСТИ ОБУЧАЮЩЕГОСЯ В УСЛОВИЯХ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ	85
28	ТУЛЕПБЕРГЕНОВ Б.Н. ГОРЮЧИЕ МАТЕРИАЛЫ НА НЕФТЯНОЙ ОСНОВЕ И ИХ АЛЬТЕРНАТИВА.	89
29	ШИРОКОВ И.А. АВТОМАТИЗАЦИЯ ПРОЦЕССА НАЗНАЧЕНИЯ МЕДИЦИНСКИХ ПРЕПАРАТОВ СОЦИАЛЬНО УЯЗВИМЫМ СЛОЯМ НАСЕЛЕНИЯ РК	92
30	HAN-SOL LEEPHD KOREAN FDI TRENDS IN EURASIAN ECONOMIC UNION (EEU) COUNTRIES	97

СЕКЦИЯ 1
ПРИОРИТЕТЫ РАЗВИТИЯ И НОВЫЕ ИСТОЧНИКИ РОСТА
НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

1	АБЕУОВА Г. ЦИФРОВИЗАЦИЯ МЕДИА: ПЕРЕМЕНЫ НЕИЗБЕЖНЫ	101
2	АРЫСБЕКОВА Б., СЕЙФУЛЛИНА Г.Р.	104

	ОБЩЕНАЦИОНАЛЬНАЯ ИДЕЯ В МОДЕРНИЗАЦИИ ОБЕШТВЕННОГО СОЗНАНИЯ	
4	БЕКСАЙЫН Ф.Т., ОМАРХАНОВА Ж.М. ОЦЕНКА ФИНАНСОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ АПК В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН	107
5	БОЛАТА., СЕЙТАЛИНОВА Э.Т. АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫПРОИЗВОДСТВА И БЕЗОПАСНОСТИ ТОВАРОВИ УСЛУГ	111
6	ДЮСЕМБАЕВАЖ, ОМАРХАНОВА Ж.М. ИНФЛЯЦИОННОЕ ТАРГЕТИРОВАНИЕ В РЕАЛИЗАЦИИ НОВОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ПОЛИТИКИ КАЗАХСТАНА	114
7	ЗЕЙНУРОВА Б.Т., КЕРНЕБАЕВ А.С. ЖЫЛЖЫМАЙТЫН МҮЛІК ҚОРЛАРЫ: ШЫҒУ ТЕГІ, ТҮРЛЕРІ, ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	118
8	КЕРНЕБАЕВ А.С., ЖАНБУЛАТОВА Г.Г. ҚАЗАҚСТАННЫҢ ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ ТАРТЫМДЫЛЫҒЫ	123
9	КУБАНЦЕВА Д.А., БУКЕНОВА А.А. ФОРМИРОВАНИЕ И РАЗВИТИЕ РЕГИОНАЛЬНОЙ ИННОВАЦИОННОЙ СИСТЕМЫ В КАРАГАНДИНСКОМ РЕГИОНЕ	130
10	КУЛТАСОВА Н., МУХАМБЕТОВА З.С. БӘСЕКЕЛЕСТІК ЭКОНОМИКА ЖАҒДАЙЫНДА АСТЫҚ ШАРУАШЫЛЫҒЫН ДАМУ ТУ МӘСЕЛЕЛЕРІ	135
11	ҚЫЗЫР А.Н., АХАНОВА М.Ж. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ЕҢБЕКАҚЫ ТӨЛЕУДІ МЕМЛЕКЕТТІК РЕТТЕУ	140
12	МАХАНОВА Г.А., АРТЕМЬЕВ Н.Д., ТУРСУМБАЕВА М.Ж. НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМНЫЕ ВОПРОСЫ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯЕАЭС В РАМКАХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ	143
13	МҰРАТБЕКОВА А.Қ., МУХАМБЕТОВА З.С. ЕЛ ТҮРҒЫНДАРЫНЫҢ ӨМІР СУРУ ДЕҢГЕЙІН АНЫҚТАЙТЫН КӨРСЕТКІШТЕРДІ ТАЛДАУ	148
14	САРСЕНБЕКОВА А., САТБЕКОВА Ф.Ж. ЕЛІМІЗДЕГІ АЗЫҚ-ТҮЛІК ҚАУІПСІЗДІГІНІҢ МӘСЕЛЕСІ	153
15	ОРАЗКЕН Р., КАДИРОВ Б.К. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА КӘСПКЕРЛІКТІ ДАМУ ТУДЫҢ ҰТЫМДЫ ЖОЛДАРЫ	157
16	ШАЯЗДАНОВА А., ИБИТАНОВА К.К. ОРГАНИЗАЦИЯ И УПРАВЛЕНИЕ СБЫТОМ ПРОДУКЦИИ НА ПРЕДПРИЯТИИ И ПУТИ ЕГО СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ	159

**СЕКЦИЯ 2.
РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ КАК ДУХОВНАЯ ОСНОВА ЧЕТВЕРТОЙ
ПРОМЫШЛЕННОЙ РЕВОЛЮЦИИ**

1	ШАЯЗДАНОВА А., ИБИТАНОВА К.К. ОРГАНИЗАЦИЯ И УПРАВЛЕНИЕ СБЫТОМ ПРОДУКЦИИ НА ПРЕДПРИЯТИИ И ПУТИ ЕГО СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ	159
	ABZHANOVA G. N., AZINE SH., MINZHANOV N.A.	166

	THE ASSEMBLY OF PEOPLE OF KAZAKHSTAN IS A UNIQUE INSTITUTION OF UNITY, TOLERANCE AND SPIRITUALITY	
2	АРЫСБЕКОВА Б., СЕЙФУЛЛИНА Г.Р. ОБЩЕНАЦИОНАЛЬНАЯ ИДЕЯ В МОДЕРНИЗАЦИИ ОБЩЕСТВЕННОГО СОЗНАНИЯ	169
3	БАГАУОВА Л.И., РЕЗЯПОВА Р.А. ВОЛЕВЫЕ СВОЙСТВА – ОСНОВА НРАВСТВЕННОГО РАЗВИТИЯ ПОДРОСТКОВ	172
4	БЕРКІМБАЙ Ж., ӘЗІМБАЙ Ф., АДАМБЕКОВА С.М РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ-ЕЛ ТҮТАСТЫҒЫ МЕН ЕЛ БОЛАШАҒЫНЫҢ НЕГІЗІ	174
5	ЖҰМАДІЛДӘ Ә., БАДЕЛ А. Б. «МӘҢГІЛІК ЕЛ» ИДЕЯСЫ ҰЛТТЫҚ ИДЕЯНЫҢ БІР ТАРМАҒЫ РЕТІНДЕ	176
6	КЕҢШЛІК А., БАДЕЛ А. Б. РУХАНИ ЖАҢҒЫРУДАҒЫҰЛТТЫҚ ИДЕОЛОГИЯНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫНЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ	178
	KOSSAYEVA L., KLISHINA M.V. THE STUDY OF THE OBJECTS OF THE SACRAL GEOGRAPHY OF KAZAKHSTAN - THE MOST IMPORTANT COMPONENT MODERNIZATION OF PUBLIC CONSCIOUSNESS	180
7	МАКАТОВА А.Е., МУСТАФИН С.Ш. «МОДЕРНИЗАЦИЯ ОБЩЕСТВЕННОГО СОЗНАНИЯ КАК ГЛАВНОЕ УСЛОВИЕ ДУХОВНОГО ВОЗРОЖДЕНИЯ НАЦИИ»	185
9	МЭРГЕНБАЙ А., АЛПЫСБАЕВА М.Б., РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ МЕМЛЕКЕТТІҢ ТІРЕГІ, ХАЛЫҚТЫҢ ЖҮРЕГІ	187
10	СИМАКОВА А.А., ПЕТРОВА Т.И. РОЛЬ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ПРОЦЕССЕ ФОРМИРОВАНИЯ НРАВСТВЕННО-ЭТИЧЕСКИХ ЦЕННОСТЕЙ	190
11	ТЕМИРТАЕВА Г.Е., МУСТАФИН С.Ш. «НОВЫЕ ГОРИЗОНТЫ ПОЛИТИЧЕСКОГО И ДУХОВНОГО РАЗВИТИЯ КАЗАХСТАНА»	193
12	SHAKENOVA K., KLISHINA M.V. SOCIO-CULTURAL COMPONENT OF EDUCATION -BASIS OF SPIRITUAL REVIVAL AND PREVENTION OF RADICALISM AND EXTREMISM	195
13	SHAKENOVA K., SEIFULLINA G.R. ON THE ROLE OF CULTURAL HERITAGE IN THE FORMATION OF VALUABLE WORLD OF STUDENTS	199
14	ШАМШИТДИН Д., МУСТАФИН С.Ш. «ПРОГРАММА «РУХАНИ ЖАНҒЫРУ»- В ДЕЙСТВИИ»	201

Секция 3

КРЕАТИВНАЯ СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ СРЕДА – УСЛОВИЕ ФОРМИРОВАНИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА

	ИСАБЕКОВ Д.М., КОСЕ Ж. К. РАЗВИТИЕ КРЕАТИВНОСТИ УЧИТЕЛЕЙ КАК УСЛОВИЕ ДЛЯ ФОРМИРОВАНИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА	204
	МУНАСИПОВ Р. МЕТОДЫ ОЦЕНКИ ПЕРСОНАЛА В СОВРЕМЕННЫХ ОРГАНИЗАЦИЯХ	207
	РАШИТОВА Л. А., КАСИМОВА З.Ш. ОСОБЕННОСТИ СИНДРОМА ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ВЫГОРАНИЯ УЧИТЕЛЕЙ СЕЛЬСКИХ ШКОЛ	211
	ФАСИКОВА А.М., УСМАНОВА С.Г.	213

СЕКЦИЯ 4
МОЛОДЕЖЬ И ПРАВО В ЦИФРОВУЮ ЭПОХУ

1	Ә. ШУБАЕВ АЗАМАТТЫҚ ҚҰҚЫҚТАҒЫ «ЗИЯН», «ЗАЛАЛ», «ШЫҒЫН» ҰҒЫМДАРЫНЫҢ АРАҚАТЫНАСЫ	217
2	БАШАР Е. АДАМ САУДАСЫ ҮШІН ЖАУАПТЫЛЫҚТЫ РЕТТЕЙТІН ЗАҢНАМАНЫҢ ДАМУ ТАРИХЫ	220
3	ОРАЛХАН А.Қ АЛАЯҚТЫҚ ҚЫЛМЫСТАРЫН ОЛАРҒА ҰҚСАС ҚЫЛМЫС ҚҰРАМДАРЫНАН АЖЫРАТУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	223
4	АЛПЫСБАЕВА Д.А. БЕЗОПАСНОСТЬ ПЕРСОНАЛЬНЫХ ДАННЫХ В СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЯХ	228
5	ЛИСИНА Т. С. БАНКРОТСТВО ПРЕДПРИЯТИЙ И ЕГО ПРОФИЛАКТИКА	231
6	АУКЕЕВ А.Т. ВОПРОСЫ ИНФОРМАЦИОННОГО СУВЕРЕНИТЕТА	233
7	ГАРИФУЛЛИНА А.Р. ГУМАНИЗМ И СПРАВЕДЛИВОСТЬ: БАЛАНС	237
8	ЖАРЫЛҚАСЫНОВА А.А. ЕСІРТКІНІҢ ЗАҢСЫЗ АЙНАЛЫМЫ САЛАСЫНДАҒЫ ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТЫ ЗЕРДЕЛЕУ	239
9	ТҮРСЫН Ә.Б. ЖАСТАРДЫ РУХАНИ-АДАМГЕРШІЛІК ДАМУ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚТЫҚ ТӘРБИЕЛЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ	242
10	КӨПЕЕВА А.Р ЗДОРОВАЯ МОЛОДЕЖЬ ОСНОВА УСПЕШНОГО БУДУЩЕГО СТРАНЫ.	245
11	ЖЕЛИК Л.Д. КИБЕРБУЛЛИНГ-ПРОБЛЕМА СОВРЕМЕННОСТИ	247
12	ҚАЛИ А.А. КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАРДЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ ЖАУАПТЫЛЫҒЫНЫҢ ҮРДІСТЕРІ	249
13	НАХАЛОВ В.Ю. К ВОПРОСУ О СУЩНОСТИ АДМИНИСТРАТИВНОЙ ЮРИСДИКЦИИ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН	254
14	БЕРГЕНОВА Ф.О. ҚҰҚЫҚБҰЗУШЫЛЫҚТЫҢ АЛДЫН АЛУ ШАРАСЫ РЕТІНДЕГІ ЗАҢДЫ ЖАУАПКЕРШІЛІКТІҢ ҚОҒАМДА АТҚАРАТЫН РӨЛІ	258
15	ҚАБДЕН А. ҚЫЛМЫСҚА СЫБАЙЛАС ҚАТЫСУШЫЛАРДЫҢ ӘРЕКЕТТЕРІН САРАЛАУ	261
16	АХМЕТЖАНОВА А ҚҰҚЫҚ ЖӘНЕ САНДЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР АРАСЫНДАҒЫ ӨЗАРА БАЙЛАНЫС	264
17	ШИНГИСОВА М. МЕНШІККЕ ҚАРСЫ ЖАСАЛАТЫН ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРДЫҢ СИПАТТАМАСЫ	268

18	ОНГАРОВА Г.Б. НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ РЕЦИДИВА ПРЕСТУПЛЕНИЙ	271
19	КАМЕКОВА S., INTERNATIONAL STANDARDS OF HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS AND THEIR IMPLEMENTATION IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN	274
20	БОЛЕГЕНОВА Д. Ж., ЖАРЫЛҚАСЫНОВА А.А. IMPROVEMENT OF CRIMINAL LEGISLATION PROVIDING FOR LIABILITY FOR DRUG TRAFFICKING AMONG MINORS	277
21	ПУДИНОВА В.С., САТТЫБАЕВА С.Н. ПОДРОСТКОВАЯ ПРЕСТУПНОСТЬ	280
22	АБДУКАЮМОВ Т.С., МИХАЛЁВ В.С. ПОПУЛЯРНЫЕ ВИДЫ ИНТЕРНЕТ МОШЕННИЧЕСТВА В КАЗАХСТАНЕ	284
24	МАДИЕВ Е.А. ПОНЯТИЕ ОТВЕТСТВЕННОСТИ В ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКИХ ОТНОШЕНИЯХ	286
25	АЛКЕНОВА Ж.А. САҚТАНДЫРУ САЛАСЫНДАҒЫ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРДІ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ	288
26	ДЖАНАЕВА С.С. СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА:БОРЬБА С КОНТРАБАНДОЙ ТАМОЖЕННОГО	292
27	РАХИМБЕРГЕНОВ И.К. ТОВАРНЫЙ ЗНАК КАК СРЕДСТВО ОХРАНЫ И ЗАЩИТЫ ИМУЩЕСТВЕННЫХ ПРАВ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЕЙ	296
28	ОСПАН А.Қ. УГОЛОВНО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ ОСТАВЛЕНИЯ В ОПАСНОСТИ	301
29	ТАКЕЙ Б. ҰРЛЫҚ ЖАСАУДАҒЫ ҚЫЛМЫСТЫҚ ПИҒЫЛ	306
30	Е. БЕЙСЕНБАЕВА. ШАРТТЫҚ ҚҰҚЫҚТАҒЫ ЖАУАПКЕРШІЛІКТІҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ	309
31	ЕСЕНБАЙ Н. ЦИФРЛІК БИЗНЕС-ҚОҒАМНЫҢ ИНТЕГРАЦИЯЛАНУЫ: ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ	313

СЕКЦИЯ 5
РАЗВИТИЕ НАЦИОНАЛЬНЫХ И ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ В
СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

1	ABDUKAIUMOV T.S., KUDABAЕVA M.T. ABAI KUNANBAYEV'S HERITAGE FOR THE WORLD	317
2	АБДУКАЮМОВ Т.С., КУДАБАЕВА М.Т. ҚЫТАЙДАҒЫҚАЗАҚКӨРКЕМ-АДЕБИШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫНЫҢДАМУЫ	319
3	АЙСАҒАЛИ Ұ. СҰЛТАНМАХМҰТ ТОРАЙҒЫРОВ – РЕАЛИСТ АҚЫН	321
4	АЛДАКЕШ А.М ЛАТЫН ӘЛІПБИІНЕ КӨШУДЕГІ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТӘЖІРБИЕ	323
5	ALIMCHAN ELAMAN,, DEUTSCHE GESETZE - EIN MODELL FÜR ANDERE STAATEN	325
6	ӘЛКЕН Т. ШАЛ АҚЫН ЛИРИКАЛЫҚ ӨЛЕҢДЕРІНІҢ КӨРКЕМДІК-ИДЕЯЛЫҚ	326

	СИПАТЫ	
7	БИЛЯЛОВА АДЕЛЫ ОРЫС ЖЫЛНАМАЛАРЫНДАҒЫ ТҮРКІ ТЕКТІ ЕСІМДЕРДІҢ ӘЛЕУМЕТТІК МӘНІ МЕН ТАРИХИ СИПАТЫ	332
8	DUDARUK I.V., RASHKYAVICHUTEA.K. THE ROLE OF A FOREIGN LANGUAGES IN THE PREPARATION OF BACHELORS IN TOURISM AND HOSPITALITY	335
9	ЕШМУРАТОВ А. І АҚЫНДЫҚ ОРТА ДӘСТҮРІ	338
10	ZHIYEMBAYEVA M. FEATURES OF MODERN FOREIGN LANGUAGE EDUCATION IN HIGHER EDUCATION	341
13	ҚАЛҚАМАН А. А. ҚҰНАНБАЕВ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫ	344
14	ҚАНАТ А. ТАБИҒАТТЫ ЖЫРЛАУ ДӘСТҮРІНІҢ ҚАЛЫПТАСУ НЕГІЗДЕРІ	348
15	KORCHEMAKHALIAN, A SHAKUROVILKHAM LANGUAGE IMMERSION PROGRAM "LINGUALAND"	351
16	KRIKUNOVA ANASTASSIYA STUDYING AND ROLE OF ENGLISH LANGUAGE AMONG ECONOMIC SPECIALTIES	355
17	КУСАЙНОВА ИНДИРА ҚҰДАЙБЕРДІҰЛЫНЫҢ ЛИРИКАЛЫҚ АҰДАРМАЛАРЫ	358
18	КУСАИНОВА И. А. БІЛІМ БЕРУДЕГІ МОБИЛЬДІ ТЕХНОЛОГИЯЛАР	361
19	МІРӘСІЛ ДИНАРА ТАРИХИ РОМАНЫНДАҒЫ ӘЙЕЛДЕР БЕЙНЕСІ	364
20	МУКНАТОВА А. THE USE OF COMMUNICATION TECHNOLOGIES FACILITIES IN TEACHING PROFESSIONALLY ORIENTED ENGLISH IN THE UNIVERSITY	367
21	ПЕТРОВА А. Д. АНГЛИЙСКИЙ КАК ГЛОБАЛЬНЫЙ ЯЗЫК ОБЩЕНИЯ	370
22	РАЙЫМБЕКОВ Б. ЕЛБАСЫ ЖОЛДАУЫ-ХАЛЫҚТЫҢ ҚОЛДАУЫ	375
23	СЕРІКОВА Ү. ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ТІЛ САЯСАТЫНЫҢ ЖҮЗЕГЕ АСУ ДЕҢГЕЙІ МЕН МӘСЕЛЕЛЕРІ	379
24	ТЕГІС С. Қ ҚАЗАҚ ЖАЗУЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН ДАМУ ТАРИХЫ	394
25	ТІЛЕКТЕС АИДА ТҮРКІ ТЕКТЕС ЕСІМДЕР МЕН ОРЫС ФАМИЛИЯЛАРЫ	386
26	TURKESHEVYERASYL THE DEVELOPMENT OF NATIONAL AND FOREIGN LANGUAGES IN MODERN CONDITIONS	390

СЕКЦИЯ № 6
СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ МИРОВОЙ И НАЦИОНАЛЬНЫХ ЭКОНОМИК

1	BASSUMATOROV M M KALIEVA G.K. IRRATIONAL BEHAVIOR AS A CONCEPT OF MODERN ECONOMIC DEVELOPMENT	392
2	БУКАТОВ Е. Б. ЕАЭО ЕЛДЕРІНДЕ ДӘРЛІК ЗАТТАРДЫ ТІРКЕУДІҢ НЕГІЗГІ БАҒЫТТАРЫ	394
4	КӨПЕЕВА А.Р.БЛЯЛОВА А.К БЕЗРАБОТИЦА В КАЗАХСТАНЕ ПРИЧИНЫ И СПОСОБЫ ИХ РЕШЕНИЯ	398
5	КУСАИНОВА С.Х. ОСПАНОВА Г.С. ГОД МОЛОДЁЖИ ОТКРОЕТ НОВЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ ДЛЯ РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН	402
7	МАХАНОВА Г.А. , АРТЕМЬЕВА Н.Д.ТУРСУМБАЕВА М.Ж. НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМНЫЕ ВОПРОСЫ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯЕАЭС В РАМКАХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ	404

**ФОРМИРОВАНИЕ ДУХОВНО-ПРАВСТВЕННЫХ КАЧЕСТВ МОЛОДЕЖИ
В УСЛОВИЯХ ЧЕТВЕРТОЙ ПРОМЫШЛЕННОЙ РЕВОЛЮЦИИ ПОСРЕДСТВОМ
«РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ»**

АМЕРХАНОВА К.К.

*Курсант 2 курса ФОиЗО 212 учебной группы
Костанайской академии Министерства внутренних дел
Республики Казахстан имени Шракбека Кабылбаева
Рядовой полиции*

ТУЙГАНОВ М.С.

*Начальник Центра психологической работы
Костанайской академии Министерства внутренних дел
Республики Казахстан имени Шракбека Кабылбаева
Майор полиции*

Главный смысл прогресса не в удобствах и даже не в безопасности. Развитие цивилизации дает человеку возможность сконцентрировать духовную энергию не на низительных тяготах бытия, а на его глубинной сути.

Борис Акунин

Развитие человечества происходит с самого его зарождения. Все что существует стремится к развитию. Сейчас мировое сообщество вошло в период Четвертой промышленной революции. Для Казахстана как для достаточно молодого перспективного государства наступил очень важный момент в развитии, помимо вхождения Республики в Четвертую промышленную революции, Казахстан развивается в рамках программной статьи «Рухани Жанғыру».

Говоря о четвертой промышленной революции, необходимо отметить, что она связана с умными и взаимосвязанными машинами и системами. Но при этом спектр ее действия намного шире. Она вызывает дальнейшие волны развития в абсолютно разных сферах жизни человечества: от расшифровки информации, записанной в человеческих генах до нанотехнологий, от возобновляемых энергоресурсов до квантовых вычислений.

С учетом действующей программной статьи «**Рухани Жаңғыру**», которая ориентирована на возрождение духовных ценностей, актуальность данной статьи возрастает.

Книга «Четвертая промышленная революция» Клауса Шваба — это один из самых главных справочников по технологиям и будущему человечества, среди всех, вышедших в 2017 году.

Всемирно известный экономист Клаус Шваб, основатель и исполнительный председатель Всемирного экономического форума, в своей книге пишет о том, что у нас есть возможность пережить четвертую промышленную революцию, которая кардинальным образом изменит привычный нам образ жизни [1].

Ниже приведены основные положения книги Клауса Шваба, основателя и бессменного президента Всемирного экономического форума в Давосе [2].

Первая промышленная революция (1760е по 1840е годы) - строительство железных дорог и изобретение парового двигателя. Вторая промышленная революция (конец XIX - начало XX века) - распространение электричества и внедрение конвейера. Третья промышленная революция началась в 1960-х годах - компьютерная или цифровая революция. По мнению К. Шваба, сегодня мы стоим на пороге четвертой промышленной революции. Она началась на рубеже нового тысячелетия и опирается на цифровую революцию. Ее основные черты - это «вездесущий» и мобильный Интернет, миниатюрные производственные устройства (которые постоянно дешевеют), искусственный интеллект и обучающие машины.

Духовно-нравственное развитие молодого поколения является приоритетной задачей в развитии государства. Согласно программной статье основными ориентирами молодых казахстанцев должны стать: развитие конкурентоспособности на мировом уровне, прагматизм, сохранение национальной идентичности, желание и стремление развиваться и получать новые знания.

Для развития патриотизма среди учащихся необходимо глубже изучать историю своей Родины и родного края. В этой связи на сегодняшний день особую актуальность принимает программа «Рухани жанғыру» и один из ее проектов «Туған жер». Программа «Туған жер» определила создание проекта «Духовные святыни Казахстана» или «Сакральная география Казахстана». Проект «Сакральная география Казахстана» сконцентрирован на духовных святынях нашей страны, несущих в себе общенациональный характер. Каждый объект имеет свою изустную и писаную историю. Действительно, как отмечает первый Глава государства: «У каждого народа, у каждой цивилизации есть святыне места, которые носят общенациональный характер, которые известны каждому представителю этого народа» [3].

Цель духовно-нравственного развития личности, на наш взгляд, во многом связана с его самостоятельным выбором добра и красоты как высших человеческих ценностей. Духовное развитие личности отличается субъективностью и во многом совпадает с развитием индивидуальности. Дисциплины, предусмотренные учебными программами и планами позволяют демонстрировать образцы духовно-нравственных человеческих отношений, духовных устремлений, духовного жизненного пути содержатся в учебном материале. Это материал о духовной жизни людей, их роли и значении в жизни Родины. Современные подходы к проблемам нравственности и духовного развития человека опираются на историю и традиции мысли. Особое место в духовном развитии и становлении своего народа занимают идеи А. Кунанбаева, Ч. Валиханова, И. Алтынсарина, Ш. Кудайбердиева. Содержание нравственного воспитания у казахских просветителей представляет собой свод этических норм, которые являются моральным кодексом и своеобразной энциклопедией педагогических знаний. Если сказать о нашем земляке Ыбрае Алтынсарине, то он в сложные годы провел большую работу по открытию первых школ, созданию учебников и книг [4].

Изучая историю молодое поколение Казахстана рассматривает человека, его место и роль в обществе с разных точек зрения, например, как участника социальных отношений, как носителя определённой культуры, как субъекта исторического события, как вершителя судеб и т.п.. Каждая из этих точек зрения заслуживает право на существование, на изучение, на внимание к ней в процессе изучения истории. Но человек как носитель духовности – эта точка зрения является важнейшей в воспитании молодого поколения как человека духовного [5]. Духовность как результат духовного развития, в первую очередь, делает человека человеком; в ней переплетаются красивое, человеческое, возвышенное, устремленное, стойкое.

Список литературы:

1. Интернет ресурс. Четвертая промышленная революция — обзор книги Клауса Шваба. <https://makeright.ru/blog/chetvertaya-promyshlennaya-revolyuciya-obzor-knigi-klausa-shvaba/>
2. Шваб К. Четвертая промышленная революция. М.: Эксмо, 2016 (Top Business Awards)
3. Статья первого Главы государства БОЛАШАҚҚА БАҒДАР: РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ, "Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания«, стр. 1-4, 2017 г. Астана.
4. Жарикбаев К. Б., Калиев С. К. Антология педагогической мысли Казахстана. – А., Рауан, 1995, – с. 78–90.
5. Каракузова Ж. К., Хасанов М. Ш. Космос казахской культуры. – А., 1993, – с. 5.

КРЕАТИВНАЯ СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ СРЕДА - УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА

АБДРАИМОВ Т.Е.,
курсант 2 курса специальности
«Педагогика и психология»
Научный руководитель:
ФЕДОТОВА Е.С., старший
преподаватель кафедры «Педагогика и
психология», майор полиции
Костанайская академия МВД
Республики Казахстан им. Ш.
Кабылбаева

Аннотация. В данной статье описывается педагогическая система и понятия педагогической среды, ее роль на влияние при выборе будущего образования и важности образования в данное время. Способы получения более качественных знаний путем самообразования и взаимодействия с преподавателями непосредственно. Влияние типа личности на использование знаний для получения прибыли, отличающейся от прибыли остальных людей получивших то же образование.

Ключевые слова: педагогическая система, педагогическая среда, образование, тип личности, получение прибыли.

Наряду с педагогической системой понятия педагогической среды, педагогического пространства образовательной среды являются понятиями фундаментальными, относящимися, к любым педагогическим явлениям. Они вошли в научное употребление сравнительно недавно и пока отсутствуют в педагогических словарях и энциклопедиях.

Эвристической основой их применения стала интуиция среды обитания, сложившаяся в биологических науках. Внешняя среда в зависимости от имеющихся в ней условий может поддерживать жизнедеятельность организма или угнетать ее. Аналогичным образом внешние для педагогического субъекта условия могут быть более или менее благоприятными для учебной деятельности, активизировать ее или снижать ее эффективность. Употребление понятий педагогической среды и педагогического пространства в программных и отчетных материалах экспериментальных школ ПИЭР сделало необходимым определение и обоснование применения этих терминов.

Таким образом, можно сказать, что педагогическая среда создает слои населения, такие как подразделения на различные слои образованности населения. Чем выше уровень знаний общества, тем выше уровень их заработка. Рассмотрим это все со стороны педагогики.

На данный момент широкие возможности открываются перед теми, кто более компетентен в вопросах касающихся его работы, если знания достаточно широки, ему достается более успешная работа, больше заработок, престижнее должность.

Сегодня большую популярность приобретает дистанционное обучение. По Болонской системе в нем предусмотрены все варианты обучения по различным видам востребованных профессий.

Социальные факторы среды могут быть обусловлены различными эмоциональными институтами, такими как семья, профессиональная сфера, социальная и культурная.

К семейной сфере относят институт семьи, первоначальная школа большинства людей. Материнская школа закладывает все основные качества личности, которые в последующем проявляются в обучении, жизни, работе.

Профессиональная сфера, сфера в которую человек попадает в ходе своей деятельности следуя за своими интересами или де требованиями общества.

Сфера жизни, обуславливает такие критерии как образ жизни самого индивида, который сам решает по какому пути следовать и каким правилам придерживается.

Не маловажную роль играют условия, создаваемые для получения знаний, умений и навыков. Бытовые условия представляют собой санитарно-гигиенические нормы, в которых индивид получает знания, он них зависит и скорость усвоения знаний, ведь в комфортных условиях процесс обучения проходит на много быстрее и эффективнее.

Знание, как пример, закона зависимости разума от количества фактических знаний, требований, и от уровня активности этой переработки требований руководить умственным развитием учащихся. Сами же учащиеся, подчиняясь этим законам, прибегают дополнительно к самообразованию, которое широко приветствуется в современной системе образования. Анализируя полученные знания, занятий с преподавателем, ученики, закрепляют свои результаты так же и в практической деятельности. Каждый ищет свои пути закрепления знаний, умений и навыков, помимо выделяемых учебным заведением.

Исходя из этого, можно начать говорить о том, что роль личности несет большое влияние на работоспособность и коммуникативность чем образование. Образование дает базовую часть знаний для взаимодействия на месте заработка. Можно сказать о том, что тем более крепкая и сформированная личность может находить более перспективные, а иногда и инновационные способы реализации своих знаний. Боле волевая и крепкая личность в отношении психики может добиться более высоких результатов, чем тот, кто остерегается взяться за дело и не приемлет решений связанных с риском.

Можно привести простой пример, как публичные выступления. При выступлении перед аудиторией получение таких навыков как постановка речи, умение выступать перед публикой, быть доступным в объяснениях. В будущем ему это пригодится в общении с людьми, общение с человеком уверенным в себе, с поставленной речью внушает доверие. При собеседовании у него больше шансов занять желаемую им работу и претендовать на

более высокую должность. Так же и в частном бизнесе при переговорах выработанная им риторика поможет в заключении сделок, доверие появляется на подсознательном уровне.

Индивид, обладающий необходимым набором качеств, намного быстрее добьется желаемых высот, и как следствие более успешно начнет подымать свой капитал. Преодолевая определенные трудности, личность вырабатывает более правильный набор качеств подхода к выбранной цели.

Но не стоит сразу начинать с публичных выступлений, ведь для выступления на публике необходимо иметь определенный багаж знаний, что бы суметь ответить на возникающие вопросы в ходе выступления.

При подборе профессии стоит учитывать те данные личности, которые могут найти широкое применение в той или иной специальности. Стоит учитывать характер и тип темперамента, ведь за долгой и кропотливой работой не всегда может усидеть любой из нас.

Хотелось бы так же отметить, что психотип личности играет не последнюю роль в работе. Конечно, всем будет казаться что лучшим работником, или даже руководителем будет экстраверт, возможно, это и так. Ведь он черпает силы с тех эмоций, которые получает от окружающих его людей, то есть выполнять долгую и кропотливую работу составляет ему трудности. Другое дело интроверт, черпает силы изнутри, то есть ему характерна большая трудоспособность, чем у экстраверта.

Можно подвести итог, что успешность личности в большей степени зависит не от уровня знаний, не от того места где он получал образование, даже отметки получаемые им в учебных заведениях не зависят от того, каким успешным он будет в будущем. Ключевая роль в самой личности, его взглядах, убеждениях, психологическом состоянии.

Самое главное, что должно быть у успешного человека, независимо от его профессиональной деятельности – уверенность в своих силах. Это основа в любой профессии. Не обязательно обладать лидерством и вести за собой всех, достаточно уметь адекватно оценивать себя и свои возможности, все возможные риски. Если взялся за выполнение задачи – никогда нельзя бросать её при возникновении трудностей.

Выделяют несколько основных методов, которые помогают в развитии личностных качеств.

Самоанализ

Первым шагом должен стать самоанализ, помогающий выделить качества, которые уже имеются. Определившись с недостающими качествами, следует выбрать пути их формирования. Это длительный и нелёгкий процесс. Важно изначально определиться с желаемым результатом и разработать несколько путей его достижения. Обязательным условием успеха является наличие сроков достижения цели и примера для подражания.

Заключение

Для формирования новых или развития уже имеющихся качеств необходимо время. Этот процесс занимает не один день. Существует большое количество разного теоретического материала, тренингов. Но и без них вполне возможно решить эту задачу. Для начала, нужно заняться самодисциплиной. В случае удачного выполнения первого этапа, у человека появляется повод гордости перед самим собой, следовательно, повышается самооценка. Теперь, когда появилась уверенность в себе, можно начинать действовать по направлению профессиональному успеху. Важно составлять план по карьерным достижениям, не забывать придерживаться его.

Список использованной литературы:

1. <http://pikacho.ru/razvitie-lichnostnyh-kachestv/#i-3>
2. <https://dic.academic.ru/dic.nsf/enc2p/208898>
3. https://studme.org/143799/sotsiologiya/sotsialnaya_sreda_obrazovatelnyh_vospitatelnyh_uchrezhdeniy

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ УСЛОВИЙ ФОРМИРОВАНИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА - ЗАЛОГ УСПЕШНОСТИ КВАЛИФИЦИРОВАННЫХ КАДРОВ

БУРХАНОВА Ф.Р.

студентка специальности финансы

БОБРИКОВА Д.В.

студентка специальности ОиНТ

АХМЕДЬЯРОВА М.В.

Научный руководитель, д.э.н., профессор ВАК

АО Университет Нархоз,

г.Алматы, Республика Казахстан

Аннотация. В статье проанализированы необходимые условия для формирования квалифицированных кадров. Рассмотрены проблемы образовательной сферы. Предложены инновационные внедрения, практикуемые другими странами.

Ключевые слова: Образование, инновационные технологий, человеческий капитал, квалифицированные кадры, молодое поколение.

Молодое поколение – будущее нашей страны, оно растет и развивается, и условия формирования молодых специалистов должны способствовать качественному обучению. Президент Нурсултан Назарбаев указал в своем ежегодном послании, что 2019 год приходится годом молодежи. И ведь не зря, в настоящее время правительства многих стран ставят одной из центральных задач экономической политики повышение конкурентоспособностей за счет повышения качества образования. Это является еще одним шагом к успеху страны. Осознание прямой зависимости ВВП от уровня образования населения государства привело к тому, что развитие отрасли высшего образования является сегодня во многих развитых странах одним из приоритетных направлений развития экономики. [1] Казахстан нуждается в образованной, способной и креативной молодежи, которая будет служить во благо родины. С этой целью, прежде всего, нужно построить благоприятные обстоятельства для ее всестороннего и универсального формирования.

В наши дни можно наблюдать, как проблемы высшего образования подталкивают на поиски новых возможностей в развитии и подготовке кадров. Среди существующих проблем мы также наблюдаем и непрерывную утечку умов, потеря актуальности и спроса образования в ВУЗах Казахстана, так как они попросту не успевают идти в ногу со временем.

Современные возможности информационно-коммуникативных технологий могут реализовать высокую эффективность и повысить качество образования, что имеет большое значение в формировании системы образования. Бесспорно, что внедрение компьютера в эту сферу стало значительным шагом революционного преобразования традиционных методов и технологий обучения и всей отрасли образования.

Интернет технологий выполняет ряд новых функций и предполагает реализацию определенных принципов, среди которых значение имеет принцип распределенного сотрудничества, интеграции, вхождения в мировое сетевое сообщество. [2] Определенно успешным шагом в развитии качества образования будет упор в научно-техническую сторону. Например, увеличить количество докторантур в университетах на информационных и технических факультетах. Также необходимо повсеместное введение в университеты обучение робототехнике и системам искусственного интеллекта. А в медицинских институтах нужны факультеты микрохирургии и кибернетизации. Большое влияние стоит уделить развитию мастерства 3D печати, которая является молодой сферой, но одной из наиболее необходимых на пути становления экономического и технического

потенциала. Это крайне дефицитный навык. При помощи 3D принтеров можно улучшить продуктивность и функциональность, уменьшить затратность а также повысить скорость создания материалов из совершенно разных сфер (от хирургии до строительства) в десятки раз. В Китае уже способны возводить дома при помощи 3D печати, причем занимает это в десятки раз меньше времени и является значительно более выгодным чем классическое строительство. [3] Специалисты в этой сфере технологий являются одними из самых востребованных не только у нас, но и в мире. Если Казахстан начнет производить этих специалистов, то очень скоро войдет в технологическую десятку. Невозможно будет переоценить подобный вклад в развитие сразу всех сфер производства и науки, который сможет внести Казахстан.

К примеру, можно взять аппаратуру для практического обучения студентов медицинских вузов. Саратовский государственный медицинский университет имени В.И Разумовского ежегодно своим приоритетом выбирает более 95% учеников среди России. В ряд основных перспектив вуз ставит компьютеризацию. Права пациента не всегда могут позволить традиционную форму практики, на его примере. Допустим, студентам запрещен доступ к новорожденным, следовательно, они не могут проводить реанимационные мероприятия. И поэтому на передний план выходит симуляционное обучение, которое основано на учебном оборудовании, как тренажер мануальных навыков или же силиконовые манекены .[4, с. 2] Однако у нас, в медицинских вузах в приоритете проводят клинический эксперименты, основанные на вскрытии органического материала.

Внедрение инновационных технологий приводит к благоприятному исходу во многих аспектах, одним из ключевых которого, является экономическое развитие государства. Чтобы иметь больше квалифицированных кадров на рынке труда, прежде всего, нужно построить благоприятные обстоятельства для ее всестороннего и универсального формирования. Казахстану стоит вложить немало усилий, чтобы повысить этот показатель.

Источники и литература:

1. Коваль Р.В., Гончарик К.В., Голиковская К.Ф., Баженова И., Использование инновационных образовательных технологий для повышения качества обучения. М. : научная электронная библиотека “КиберЛенинка” ; Сибирь, 2014.

2. Дятлов С. А., Толстобров Г. М., Использование информационно-инновационных технологий в образовательном процессе., М. : научная электронная библиотека “КиберЛенинка” ; 2010.

3. Артем Батогов, Научно-популярная хроника из мира высоких технологии., Электронный журнал; 2014 URL: <https://hi-news.ru/>

4. Протопопов А.А., Аверьянов А.П., Дорогойкин Д.Л., Суетенков Д.Е., Клоктунова Н.А., Инноваций в медицинском образовании: результаты и перспективы., М. : Научная электронная библиотека “КиберЛенинка” ; г.Саратов ; 2013.

БАЙБУСИНОВ А.А.

курсант 2 курса

АБИЛЬМАЖИНОВ М.Д.

*Научный руководитель, преподаватель кафедры
военной и тактико-специальной подготовки,*

Костанайская академия МВД Республики Казахстан
имени Шракбека Кабылбаева

г.Костанай, Республика Казахстан

**СОЦИАЛЬНО - ЭКОНОМИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ КАЗАХСТАНА В
УСЛОВИЯХ ИНДУСТРИИ 4.0**

Аннотация: В статье рассматривается одной из актуальных разработку третьей пятилетки индустриализации, посвященной становлению промышленности «цифровой эпохи». В настоящей статье рассматривается вопрос о необходимости перехода к четвертой промышленной революции огромное внимание Президентом Республики Казахстан и Правительством уделяется вопросу улучшения качества жизни граждан и их социальному обеспечению.

Ключевые слова: Индустрия 4.0., цифровая эпоха, умные устройства, SMART-город.

«В 2018 году необходимо начать разработку третьей пятилетки индустриализации, посвященной становлению промышленности «цифровой эпохи». Следует реализовать пилотный проект по оцифровке нескольких казахстанских промышленных предприятий, а затем этот опыт широко распространить».

Нурсултан Назарбаев
Послание Президента Республики Казахстан
Н. Назарбаева народу Казахстана. 10 января 2018г.

Современное общество регулярно требует появления новых идей, новых инновационных технологий. В связи с этим повышается потребность в поиске новых возможностей для улучшения качества жизни граждан. 10 января 2018 года Президент страны Нурсултан Назарбаев обратился к гражданам Казахстана с посланием, в котором говорилось о необходимости запуска нового этапа развития Республики - Индустрия 4.0.

Как отметил лидер нации, за последние годы в области искусственного интеллекта был достигнут впечатляющий прогресс. Нурсултан Назарбаев подчеркнул, что в современном обществе искусственный интеллект находит свое применение в любой сфере, начиная от автомобилей с функцией самоуправления, виртуальными помощниками в быту, заканчивая техникой используемой для изобретения новых лекарств, и алгоритмов, используемых для прогнозирования культурных запросов.

«Эта четвёртая промышленная революция идёт на нас, как цунами, а её основной движущей силой являются достижениями в области искусственного интеллекта, робототехники, нанотехнологий, «интернета вещей» и других областей науки» - Клаус Шваб.

Примерами того, что развитие в области искусственного интеллекте идет полным ходом является:

1. AlphaZero - программа для нейронных сетей, разработанная компанией DeepMind, которая использует обобщенный подход AlphaGoZero.
5 декабря 2017 года коллектив DeepMind выпустил препринт AlphaZero, которая в течение 24 часов достигла сверхчеловеческого уровня игры в шахматы, сёги и го, победив чемпионов мира среди программ в каждом случае [1].
2. Появление 3D-печати по металлу. Ранее 3D-печать была возможна только по пластику и различным полимерам.
3. SMART-город. Эта идея является не новым веянием. Но многочисленные попытки не показали себя успешным. Новый холдинг Alphabet и компании SidewalkLabs. Они работают над улучшением портовой набережной в Торонто. В ближайших планах – оборудование района посредством использования инновационных технологий.
4. НаушникиPixelBuds. Наушники способны синхронно переводить на 40 языков.

Из этого можно сделать вывод, что переход от простой цифровизации (третья промышленная революция), к новому вектору развития - инновациям на основе сочетаний технологий (четвертая промышленная революция) неизбежен. Как и любое историческое

событие будь оно продолжительное или краткосрочное, переход к новому витку развития сопровождается определёнными изменениями в разных сферах жизни человека.

В первую очередь эти изменения затронут экономическую, политическую и социальную сферы жизни народа. Экономика благодаря предстоящим изменениям будет усиливать свои позиции на международной арене, политический вес нашего государства будет возрастать, а социальное положение наших граждан будет улучшаться. Но, не смотря на все изменения, главным приоритетом и ценностью для Республики Казахстан остается мир и спокойствие граждан, межконфессиональное согласие и согласие между представителями наций, проживающих на территории Казахстана.

В условиях перехода к четвертой промышленной революции огромное внимание Президентом Республики Казахстан и Правительством уделяется вопросу улучшения качества жизни граждан и их социальному обеспечению.

С 1 января 2018 года солидарные пенсии выросли на 8%. До 16% выросли пособия для инвалидов, семьям, потерявшим кормильца и воспитывающим детей-инвалидов. Базовая пенсия также претерпела изменения, ее повышение в среднем составило в 1,8 раза (в зависимости от стажа работы). С 1 июля 2018 года дополнительно были введены государственные пособия для родителей, осуществляющих уход за совершеннолетними инвалидами I группы с детства. В целях повышения престижа профессии учителя, для учителей, обучающихся по обновленной программе, оклад с 1 января 2018 года был увеличен на 30% - 50% [2].

Помимо социальных изменений, общество претерпевает изменения в сферах экономики и образования. Индустрия 4.0 подразумевает под собой интеллектуализацию и автоматизацию всех процессов промышленного производства, предиктивного технического обслуживания в режиме реального времени, автоматизированной системы поставок компонентов до индивидуализированного подхода в работе с клиентами. Технологии Индустрии 4.0 включают в себя: техническое обслуживание, «умные устройства», анализ большого количества баз данных. Как говорит Президент **«Современные технологии** дают эффективные решения проблем быстрорастущего мегаполиса. Нужно комплексно внедрять управление городской средой на основе **концепции «Смарт Сити»** и развития компетенций людей, переселяющихся в город». Так как повсеместно происходит внедрение новых технологий, повышается необходимость в поиске индивидов, способных к высокой интеллектуальной деятельности. Сейчас огромный вклад в развитие науки и технологий вносят команды, коллективы и организации ученых.

Таким образом, можно сделать вывод, что переход к новой промышленной революции затронет все сферы жизнедеятельности граждан. Он окажет огромное влияние на дальнейшее развитие экономики, политики, социальной сферы и страны в целом. Для того чтобы влияние было положительным необходимо вовлечение всех сфер деятельности человека одновременно, тогда развитие страны будет гармоничным.

Список литературы:

1. <https://ru.wikipedia.org/wiki/AlphaZero>
2. http://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-n-nazarbaeva-narodu-kazahstana-10-yanvary-2018-g Послание Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана. 10 января 2018г.

PLASTIC RECYCLING. БИЗНЕС ПРОЕКТ И АНАЛИЗ ПРОБЛЕМ МУСОРОПЕРЕРАБАТЫВАЮЩЕЙ ОТРАСЛИ

БАЛАНДИН С.В.

Финансовый университет при Правительстве РФ

ШАЛЬНЕВА М.С.

Научный руководитель, к.э.н., доцент

Финансовый университет при Правительстве РФ

Аннотация: В данной статье анализируется текущее состояние мусороперерабатывающей отрасли. Проведённое исследование статистических материалов по сбору отходов позволяет констатировать увеличение доли пластиковых отходов в процентном отношении ко всей величине отходов. Предлагаемое решение в виде дешёвых предприятий по переработке пластика позволит решить серьёзную проблему перегруженности свалок твёрдых бытовых отходов.

Ключевые слова: утилизация отходов, ТБО, переработка пластика.

В современных экономических условиях постоянно возрастающих цен на первичные ресурсы утилизация отходов, содержащих множество ценных материалов, методом простого уничтожения становится нецелесообразной. Наиболее распространённым способом утилизации отходов в странах СНГ остаётся утилизация на мусорном полигоне. Такая утилизация, по сути, представляет складирование отходов в специально подготовленном месте. Как правило, это заранее вырытый карьер, который впоследствии засыпается землёй.

Несмотря на простоту этого решения, оно имеет ряд существенных недостатков. Прежде всего, мусор содержит ценные элементы, которые возможно повторно использовать. Некоторые мусороперерабатывающие заводы Европы достигают 98% показателя переработки всех поступающих отходов. Во-вторых, существуют серьёзные риски для экологии, связанные с разложением токсичных отходов. В-третьих, существуют проблемы с контролем за исполнением предписаний экологических требований на свалках. Возникают стихийные свалки, представляющие экологическую проблему для района и поверхностных грунтовых вод. В-четвёртых, мусорные полигоны создают социальное напряжение в регионе, что приводит к недоверию к властям.

Актуальность исследования обуславливается острой необходимостью решить проблему утилизации мусорных отходов в Москве и Московской области. По данным Правительства Москвы, степень загрузки функционирующих мусорных полигонов почти достигла 100%. [1] Из-за протестных движений за 2018 год в Московской области закрылись свалки, принимавшие 1.3 млн. тонн мусора в год. Всего Москва производит около 10.4 млн. тонн мусора ежегодно. С учётом объёма отходов Московской области (5.3 млн. тонн) имеющиеся в регионах мусорные полигоны суммарно смогут принять не более 23.5% отходов, или около 3.7 млн. тонн по данным Министерства экологии Московской области. [2] Попытки вывозить мусор в отдалённые регионы (Архангельск, Калужская область) не привели к желаемым результатам, вызвали волну протестных движений.

Задачей исследования является поиск альтернативного способа утилизации отходов, который будет дешёв и позволит работать с московскими объёмами. Результаты работы можно использовать как для решения мусорного кризиса в Москве, так и при организации утилизационной политики в других областях.

Ключевой особенностью утилизации мусора в Москве и Московской области является крайне низкий процент сортировки и переработки отходов. На 20 мусоросортировочных станций Московской области попадает около 880 тыс. тонн мусора, то есть всего 5.6% от общего объёма. Данному феномену есть несколько объяснений.

- Мусоросортировочные станции требуют значительных инвестиций

- Содержание станций становится дороже, если не происходит первичной сортировки мусора (отдельный сбор пластика, стекла, бумаги и прочих фракций)

- Отсортированный мусор не приносит дохода. Единственная цель сортировки – уничтожение с минимальными последствиями для окружающей среды

Так, сортировка мусора – существенные непроизводительные прямые затраты. Первое, что необходимо сделать для переработки мусора – отсортировать его. Для простоты дальнейшего анализа будет рассмотрена лишь одна фракция из твёрдых бытовых отходов (ТБО), а именно: пластик и пластиковые бутылки. Пластик является самым проблемным при утилизации отходом. Он не разлагается, в процессе горения выделяет ядовитые вещества, не растворяется в воде, может загрязнять почвы, представляет угрозу для животных. Поэтому утилизацию целесообразно начинать именно с этого вида отходов.

Анализ видов пластмасс и цен на сырьё представлен в Табл.1. По результатам анализа видно, что цена гранул переработанных пластиковых отходов в 7-10 раз выше цены самих отходов, задействованных в процессе переработки.

Таблица 1. Сравнение цен скупки пластиковых отходов и продажи гранулята по видам пластика, руб.¹

Международное обозначение	Расшифровка	Цена скупки пластика (среднее значение)	Цена продажи гранулята (среднее значение)
PET	Полиэтилентерефталат	22,3	168
PEHD	Полиэтилен высокой плотности	25,1	192
PVC	Поливинилхлорид	34,0	188
LDPE	Полиэтилен низкой плотности	19,8	145
PP	Полипропилен	19,0	153
PS	Полиэстер	24,7	164

Следовательно, переработка пластика является экономически целесообразной. Осталось найти дешёвый способ сделать это. Для упрощения дальнейшего исследования будем считать, что пластиковые отходы мы скупаем у предприятий по мусоропереработке. Они занимаются продажей сортированных пластиковых отходов как одним из видов своей деятельности. Среднюю цену на входящее сырьё возьмём в размере 30 руб.

Наиболее простым способом построения завода, перерабатывающего пластик, будет импорт технологии. Китайские производители готовы доставить и установить линию по переработке пластика мощностью 500 кг в час за 43000 долл. США, или около 2800000 руб.²

¹ Анализ автора. В выборке присутствуют цены для Москвы и Московской области. Цены приведены для 1 кг сырья.

² Комплекс состоит из линии мойки и утилизации сырья, а также гранулятора.

Примеры: <https://russian.alibaba.com/product-detail/pet-bottle-flakes-hot-washing-line-recycling-plastic-equipment-60822614043.html?spm=a2700.8699010.normalList.4.3d1c31a8LxNISA&s=p>
https://www.alibaba.com/product-detail/pp-waste-plastic-recycling-plastic-extruder_60873582485.html?spm=a2700.icbuShop.41413.7.1bff39209sIXPn

Деятельность по утилизации отходов на территории Российской Федерации является лицензируемой. Стоимость лицензии варьируется от объёма. Также деятельностью по утилизации отходов могут заниматься только юридические лица. Административные расходы составят примерно 15000 руб.

Наиболее благоприятное с точки зрения логистики расположение завода – непосредственно возле мусороперерабатывающего предприятия. Это позволит сэкономить на транспортных расходах по доставке начального сырья. В Москве находятся лишь 4 предприятия, остальные 16 расположены по ближайшему Подмосковию в удобной транспортной доступности. Наиболее интересными вариантами являются расположенные в Москве по адресу ул.Марьинский парк, 4, находящийся в промышленной зоне. Внутри этой зоны сдаётся множество производственных помещений. Для размещения комплекса, сотрудников, прокладки всех необходимых коммуникаций потребуется около 200000 руб. начальных инвестиций и ещё около 62000 руб. арендной платы ежемесячно.

Работа комплекса может осуществляться круглосуточно. Необходимы 2 оператора. Мусор подаётся под действием собственного веса, поэтому нет необходимости в грузчиках. Заработная плата на соседствующем мусороперерабатывающем заводе у рабочего, отработавшего 5 лет, составляет около 24000 руб. Для расчёта возьмём 35000 руб. Предположим, нам также потребуются 2 разнорабочих-сменщика с аналогичной зарплатой.

Затраты на транспортировку груза (гранулят) до покупателей могут либо ложиться на покупателя, либо обеспечиваться нашим юридическим лицом. На аренду самосвала и доставку груза весом 6 тонн в среднем для Москвы и области уходит 7000 руб.

Обслуживание оборудования и амортизация обойдутся в 15000 ежемесячно

Итого первоначальные затраты:

Оборудование 2800000

Складское помещение 200000

Регистрация юридического лица 15000

Ежемесячные расходы:

Аренда 62000

Заработная плата 140000

Амортизация 15000

Для подсчёта доходов будем использовать среднюю по рынку цену покупки сырья и цену продажи, 30 руб. и 160 руб. соответственно.

Для самой примитивной оценки будем считать, что ежемесячные расходы будут неизменными. В первый год необходимо будет понести расходы в размере 5619000 руб., или 86466 долл. США.³

Доходы за период зависят от реализованного объёма. Предположим, мы реализуем лишь 20% от возможного ресурса переработки, то есть 100 кг в час. Оборудование работает 16 часов в день (2 смены). В месяце в среднем 22 рабочих дня. Таким образом, мы реализуем 35200 кг в месяц. С учётом затрат на транспорт месячный доход составляет 4576000 руб., или 70403 долл.США.

Безусловно, это крайне упрощённый расчёт. На реальную величину дохода будет влиять множество факторов. В частности, учтены далеко не все издержки предприятия. Тем не менее, поразительная рентабельность переработки мусора на примере пластиковых отходов показывает, что это оправдано. Швеция уже сейчас закупает мусор в соседних странах, поскольку это является выгодным бизнесом.

К достоинствам представленной модели относятся простота реализации, отсутствие серьёзных барьеров входа на рынок, возможность легкого масштабирования производства, малая зависимость от одного поставщика сырья ввиду однородности

---

³Для расчёта использован средний курс долл-руб. за 3 месяца

продукции. Сдвиги в российском законодательстве в сторону обязательной мусоропереработки, а также возможное введение отдельного сбора отходов потенциально окажут благоприятное воздействие. Модель может быть применена в представленном виде в Москве, а также в других городах России и СНГ. Альтернативные станки и оборудование для переработки пластика присутствуют на российском рынке, однако стоят дороже китайских аналогов. В целом воплощение проекта и работа комплекса на полную мощность поможет в решении сложной экологической проблемы.

1. Статистика по заполнению свалок Москвы. Официальный сайт правительства Москвы [Электронный ресурс], режим доступа: <https://data.mos.ru/datasets/2253> Дата обращения 20.03.2019

2. Данные о расчётных объёмах мусорных полигонов и фактически производимых отходах. [Электронный ресурс], режим доступа: <https://meduza.io/feature/2018/11/01/moskve-nado-izbavitsya-ot-shesti-millionov-tonn-musora-v-kakie-regiony-ego-budut-svozit-i-kto-etim-zaymetsya> Дата обращения 20.03.2019

К ВОПРОСУ О ПРЕДМЕТАХ, ЗАПРЕЩЕННЫХ К ИСПОЛЬЗОВАНИЮ В МЕСТАХ ЛИШЕНИЯ СВОБОДЫ И СПОСОБАХ ИХ ПРОНИКНОВЕНИЯ

БАЛТАБАЕВ Д.
курсант 3 курса ФОО
ОЛЕКСЮК М.В.,

м.ю.н., майор, старший преподаватель кафедры
уголовного, уголовно-исполнительного права и криминологии
Костанайская академия МВД РК им. Ш. Кабылбаева
г.Костанай

Аннотация. В данной статье рассмотрены роль и значение технических средств, применяемых в учреждениях, а также их законодательное закрепление в нормативных правовых актах Республики Казахстан, которые направлены против проноса запрещенных предметов на территории мест лишения свободы.

Ключевые слова. Запрещенные предметы, места лишения свободы, инновационные технологии, закреплённость в законодательных актах, способы проникновения.

Важным аспектом деятельности уголовно-исполнительной системы по профилактике преступлений является пресечение поступления запрещенных предметов лицам, отбывающих наказание в учреждениях уголовно-исполнительной системы. Особое внимание уделяется обыскной работе и перекрытию каналов поступления средств мобильной связи на территорию учреждений. Правилами внутреннего распорядка учреждений утвержден Перечень вещей и предметов, продуктов питания, которые осужденным запрещается изготавливать, иметь при себе, получать в посылках, передачах, бандеролях либо приобретать. В соответствии с ним осужденным запрещено пользоваться и иметь при себе средства мобильной связи и коммуникации либо комплектующие к ним, обеспечивающие их работу. Несмотря на положительные показатели, общее количество изымаемых средств мобильной связи остается высоким, несмотря на режимные ограничения средства мобильной связи, имеют практически неограниченное хождение в учреждениях. Бывают случаи, в ходе проведения проверок по фактам изъятия средств мобильной связи не принимаются должных мер по выявлению и перекрытию каналов

поступления к осужденным средств сотовой связи. Как показывает статистика, ежегодно увеличивается количество изъятых средств мобильной связи у осужденных. С помощью мобильных телефонов осужденные могут устанавливать преступные связи с лидерами уголовно-преступной среды, организовывать доставку запрещенных предметов, входить в контакт с различными лицами на территории учреждения, оказывать давление на лиц на свободе (потерпевшие, свидетели, чем влиять на ход расследования). Необходимо отметить, что в связи с интенсивным развитием средств связи и появлением мобильных телефонов (несмотря на их запрет) у осужденных, отбывающих наказание в виде лишения свободы, процесс формирования и деятельности организованных преступных групп осуществляется по сотовому телефону. При этом план создания такой преступной группы рождается в период отбывания наказания. Вместе с этим имеют место случаи, когда в группу входили лица, находящиеся на свободе, ранее не судимые, друг друга не знающие, проживающие в разных населенных пунктах (городах районного значения), преступной деятельностью которых руководил (единолично) неоднократно судимый, отбывающий наказание [1, с. 123]. Примечательно то, что соучастников из лиц, отбывающих наказание, в них не было.

Проблемой остается совершение осужденными мошенничеств с применением средств мобильной связи. Указанные категории осужденных зачастую имеют преступный опыт, в курсе многих тактических приемов и комбинаций, которые применяются субъектами расследования при производстве следственных действий, имеют возможность тщательно спланировать преступление, скрыть следы, заставить других лиц взять вину на себя. Мошенничество, совершенное с использованием средств сотовых систем подвижной связи, характеризуется целым рядом специфических признаков (активное использование современных технических средств, изобретение новых способов криминальных действий, широкая география преступления и его последствий), объективно препятствующих процессу расследования. Анализ деятельности администрации исправительного учреждения показал, что для предупреждения поступления к осужденным средств связи, сотрудники обязаны понимать: поступление средств мобильной связи к осужденным оказывает негативное влияние на состояние оперативной и режимной обстановки, причины и условия проникновения в учреждение средств связи, типичные способы доставки средств связи в учреждение, цель получения осужденными средств связи, методику пресечения поступления к осужденным средств связи, действенные способы обнаружения и изъятия средств связи как при доставке в учреждение, так и на территории. Проникновение средств связи на территорию учреждения возможно через контрольно-пропускные пункты, участки внешнего ограждения территории, помещения для приема передач. С целью пресечения возможности поступления средств связи через контрольно-пропускной пункт он должен быть оборудован досмотровой ямой, эстакадой для досмотра транспорта, осветительными приборами, приборами обнаружения и досмотровым инвентарем. В случаях, когда невозможно оборудование шлюза досмотровой ямы в учреждении, а также в дополнение к шлюзу зачастую используют переносную малогабаритную досмотровую видеосистему (позволяет проводить визуальный осмотр неосвещенных, труднодоступных мест автотранспорта). Касаемо вопроса пресечения проноса средств мобильной связи в учреждениях успешно применяются рентгенотелевизионные установки, которые предназначены для досмотра ручной клади, посылок и т.д. Рентгеновская установка имеет большое количество внутренних параметров, дающих широкие возможности обнаружения предметов и веществ, запрещенных к использованию. Габариты установки позволяют монтировать ее практически в любом контрольно-пропускном помещении. Досмотровая установка обладает хорошим качеством изображения благодаря высокой разрешающей способности. Управление установкой осуществляется с помощью входящей в комплект клавиатуры.

Используемые в учреждениях рентгеновские досмотровые установки позволяют

производить качественный досмотр личных вещей. Но как бы не работали системы контроля и охраны на границах учреждений, средства связи попадают на режимную территорию, к осужденным. Для решения задач технического противодействия использованию аппаратов сотовой связи на территории учреждений уголовно-исполнительной системы используются аппаратуры поиска сотовой связи и ее блокирования. Технические системы подавления сигналов сотовой связи существовали и ранее. Первоначально их устанавливали в крупных следственных изоляторах и тюрьмах (широкополосные генераторы помех), они имели определенные недостатки (работали в определенном радиусе, их нельзя было держать постоянно в рабочем режиме, долговременное излучение создавало угрозу для жизни и здоровья людей [2, с. 236]. В настоящее время, в целях повышения эффективности обнаружения и изъятия мобильных телефонов и других телекоммуникационных устройств, запрещенных к хранению осужденными, учреждения стали оснащаться приборами обнаружения радиотелефонной связи нового поколения (аппараты технического противодействия использованию сотовой связи, которые предназначены для подавления мобильной связи, не нарушают телефонную связь при ведении переговоров по мобильным телефонам, находящимся за пределами учреждения [3, с. 112].

Как указано выше, одним из наиболее эффективных методов повышения эффективности охраны и надзора в учреждениях уголовно-исполнительной системы является внедрение в их деятельность систем аудиовизуального наблюдения, а также иных актуальных средств охраны и надзора.

Список использованной литературы:

1. Использование технических средств в обеспечении режима изоляции, безопасности и надзора за осужденными: Учебное пособие / С.Ю. Смирнов (и др.)
2. Ларин С.Б. Особенности первоначального этапа расследования преступлений, совершаемых лидерами и членами организованных преступных групп (ОПГ) в местах лишения свободы : диссертация кандидата юридических наук : 12.00.12
3. Румянцев Н.В., Мальчук О.И., Нуждин А.А. Некоторые аспекты предупреждения проникновения запрещенных предметов на территорию исправительного учреждения // <https://cyberleninka.ru/article/n/nekotorye-aspekty-preduprezhdeniya-proniknoveniya-zapreshchennyh-predmetov-na-territoriyu-ispravitelnogo-uchrezhdeniya>

ПРАВОВОЕ ПРОСВЕЩЕНИЕ В ЭПОХУ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ВЫЗОВЫ СОВРЕМЕННОСТИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

БОРИСЕНКО С.И.

Студент 204 группы

Института государственного и международного права

СЕРГЕЕВ Д.Н.

Научный руководитель, кандидат юридических наук, доцент

Уральский государственный юридический университет

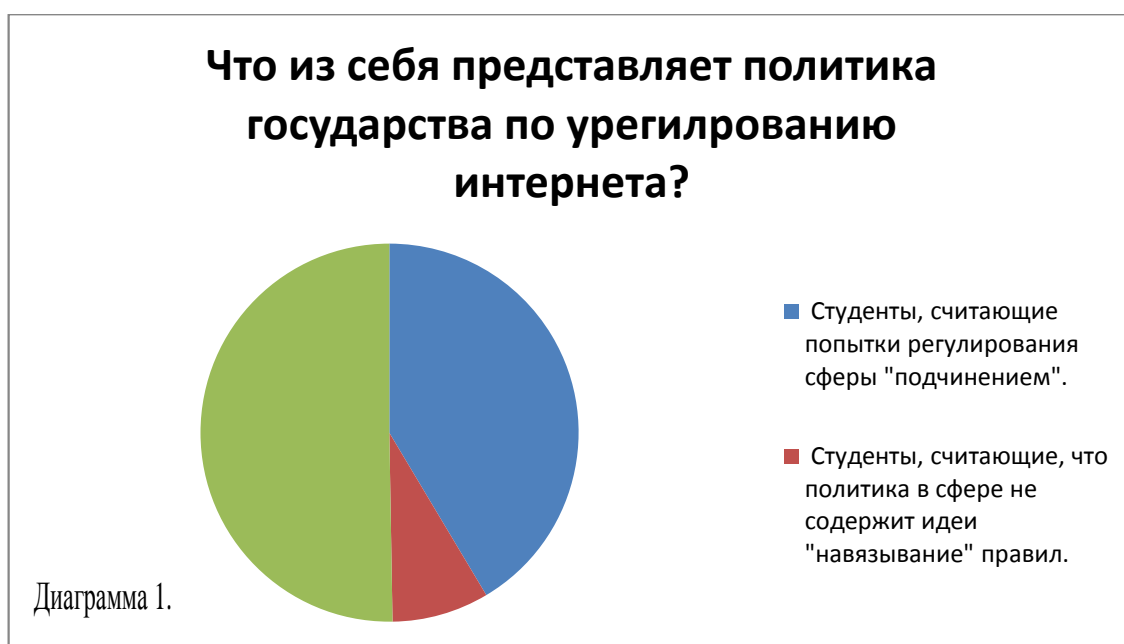
г. Екатеринбург, Российская Федерация

Аннотация. Статья посвящена правовому просвещению, взаимодействию права и молодежи посредством цифровых технологий. В статье делается акцент на рассмотрение цифровых технологий в качестве площадки для обеспечения взаимодействия между правом и молодежью, с помощью которой появляется возможность повышения правовой культуры молодежи. Предложен проект по развитию направления «право – молодежь», связанный с использованием цифровых технологий.

Ключевые слова: информационные технологии, информационно-телекоммуникационная сеть (интернет), право, правовое просвещение, правовое государство, молодежь.

Информационные технологии. Еще два-три десятилетия назад невозможно было представить массовое вторжение информационных технологий в разные сферы человеческой жизни. Без преувеличения можно сказать, что информационные технологии стали не только частью нашей жизни, но и частью нас самих. Социальные сети, интернет-обучение, работа через интернет создали новую реальность человеческой жизни – виртуальную личность.

По данным ВЦИОМ доля интернет-пользователей в России - 81% граждан. В том числе 65% выходят в сеть ежедневно. Среди россиян от 18 до 24 лет этот показатель составляет 97% [1]. По данным совместного исследования Google и Ipsos, 65% россиян используют Интернет ежедневно, но если речь идет о молодом поколении, то эта цифра вырастает до 98% [2]. Можно ли в связи с этим считать интернет территорией молодого поколения? Интернет-среда постоянно меняется, а главным драйвером её трансформаций является молодежь, которая первой подхватывает тренды и начинает использовать их в своей повседневной жизни. По общему правилу, под молодежью понимается совокупность лиц от 14 до 30 лет [3]. Мы можем с уверенностью говорить о первом поколении, которое активно использует цифровые технологии и смогло вместе пройти путь до уровня развития, в информационно-технологическом аспекте, который мы имеем на сегодняшний день. Возможно, вывод об интернете как территории молодежи можно считать обоснованным, однако, как показывает практика, на территории интернет-среды появляется новая сила в лице государства. Урегулирование общественных отношений нормами, которые устанавливает законодатель, должно происходить в сопровождении линии баланса «должное – необходимое». Важно понимать, что интернет – особая сфера, в которой уже сформировались свои правила, свои нормы. Ниже в представлены результаты опроса среди студентов Уральского государственного юридического университета, которые помогают показать соблюдение такого баланса:

Органы власти, по мнению автора, должны не только стремиться урегулировать эту сферу, но и становиться её субъектами. Интернет открывает огромное количество

возможностей для реализации общественных и властных инициатив, которые могут положительно повлиять на общество и молодежь. Исходя из этого, мы можем рассматривать информационно-телекоммуникационную сеть как площадку для такой реализации. Одним из направлений, важность которого подчеркивается автором, следует выбрать развитие и повышение правовой культуры молодежи, обозначенное как «право – молодежь». Часть 1 статьи 1 Конституции Российской Федерации декларирует, что Россия – правовое государство [4]. Однако простого закрепления такого положения в главном Законе страны недостаточно. Во многом эту норму-декларацию следует рассматривать как идею, которая претворится в жизнь в будущем. Правовое государство утверждается длительное время, и одно лишь провозглашение не позволит достичь цели союза, который состоит из общества и государства [5]. Одним из способов достижения или, как минимум, сокращения «дистанции» до такой цели является повышение уровня правовой культуры. В свою очередь, органы власти имеет прекрасную возможность в современных реалиях, посредством цифровых технологий, реализовывать мероприятия и инициативы, которые сокращают расстояние до правового государства как цели. Уже сегодня ставится вопрос о развитии направления «молодежь – право», в этом можно убедиться, обратившись к распоряжению Правительства РФ от 29.11.2014 N 2403-р «Об утверждении Основ государственной молодежной политики Российской Федерации на период до 2025 года». Государство выражает свою готовность поддерживать проекты, направленные на развитие правового сознания и культуры, знакомство молодежи с политической и правовой системой Российской Федерации.

Учитывая положения Конституции России о правовом государстве, как о цели, к которой стремится общество, положения актов органов власти, подтверждающие готовность оказать поддержку инициативам по развитию данного направления, предлагается проект под названием «Открытая правовая школа» (далее – ОПШ).

ОПШ – проект, созданный и возглавляемый молодыми студентами Уральского государственного юридического университета, главной целью которого является правовое просвещение населения. Работа ведется по двум основным направлениям: взаимодействие, преимущественно, со школьной аудиторией, а также со старшим поколением. Мероприятия по просвещению первой группы осуществляются на семинарских занятиях, которые проходят в интерактивной и игровой форме. Ежегодно ОПШ выпускает более 50 ребят, освоивших азы отраслей права, с которыми они чаще всего сталкиваются на практике. Особенностью таких занятий является преподавание студентами бакалавриата, магистратуры и аспирантуры, которые имеют возможность получать новый опыт в преподавании права, развитии коммуникативных навыков. Занятия проводятся на территории Уральского государственного юридического университета, а также в школах, колледжах, лицеях и паблик-маркетах. В целях достижения цели правового просвещения, ОПШ применяет наиболее интересные для молодежи формы и методы работы. Например, проведение игровых судебных процессов (mootcourts), использование ресурсов социальных сетей для виртуального общения и донесения информации в краткой и доступной форме, проведение опросов в интернете. Проект получил положительные отклики из других регионов, поэтому сегодня мы разрабатываем онлайн уроки (вебинары). Важным преимуществом ОПШ является получения знаний в области юриспруденции на безвозмездной основе. В будущем планируется проведение занятий с помощью компьютерной техники, использование возможностей дистанционного обучения, применение новых технологий в учебном процессе. Команда организаторов и преподавательский состав ОПШ стремятся донести положения законов, а также возможность их применения. Проект имеет перспективы как на местном уровне, так и на региональном и межрегиональном уровнях, что является новым вызовом для каждого участника проекта.

Знания в правовой сфере – основа правового государства, гражданского общества и всеобщего прогресса. В эпоху развитых цифровых технологий реализация таких идей становится еще проще и доступнее, это позволит продвигаться по направлению «молодежь – право» и повышать важные, для правового государства показатели: уровень правового сознания и культуры, уважение прав и свобод каждого гражданина со стороны общества и государства, развитость гражданского общества.

Список литературы.

1. Количество пользователей интернета в России. URL: http://www.bizhit.ru/index/users_count/0-151 (дата обращения: 29.03.2019)
2. Источник исследования: <https://www.thinkwithgoogle.com/intl/ru-ru/insights-trends/user-insights/novoe-pokolenie-internet-polzovatelei-issledovanie-privyчек-i-povedeniia-rossiiskoi-molodezhi-onlain/> (дата обращения: 29.03.2019)
3. Распоряжение Правительства РФ от 29.11.2014 N 2403-р «Об утверждении Основ государственной молодежной политики Российской Федерации на период до 2025 года» [Электронный ресурс] // Официальный интернет-портал правовой информации <http://www.pravo.gov.ru>, 08.12.2014, (дата обращения: 26.03.2019)
4. Конституция Российской Федерации: принята всенародным голосованием 12 декабря 1993 года (с изм. и доп. от 21.07.2014) [Электронный ресурс] // Официальный интернет-портал правовой информации — Режим доступа: <http://www.pravo.gov.ru> (дата обращения: 25.03.2019).
5. Конституционное право России: учебник / отв. ред. А.Н.Кокотов и М.И.Кукушкин – 3-е издание, глава 5, стр.96.

ФОРМИРОВАНИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО МИРОВОЗЗРЕНИЯ СТУДЕНТОВ

БУРЯКОВ Е.

Студент гр. БЖД и ЗОС – 202 (с)

ШАКЕНОВА Т.Ж.

Научный руководитель, магистр естественных наук
Инновационный Евразийский университет
г. Павлодар, Республика Казахстан

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы формирования гармоничных отношений между природой и обществом а также принятие моделей поведения с акцентом на современные экологические перспективы.

Ключевые слова: экологическое мировоззрение, экологическое воспитание, глобальные экологические проблемы, студенты.

Принципы экологического мировоззрения формируются в основном в процессе эффективной передачи качества экологического образования. Взаимоотношения человека и природы, находящиеся в центре внимания современного экологического исследования, является одним из основополагающих принципов человеческого отношения и развития человека.

Глобальные экологические проблемы (биосферные изменения, загрязнение окружающей среды и т.д.) привели к формированию радикальных изменений во взаимоотношениях человека и природы. Сегодня у нас сложилась парадоксальная ситуация, когда несколько основных аспектов человеческого существования и существования единственного активного человека как части природы находятся в диалектической непоследовательности.

В наше время такого рода противоречивость выявляет особую конфликтную особенность, поскольку технологическое, разрушительное воздействие на природу имеет решающее значение и угрожает как биосфере, так и человеческой цивилизации. Поэтому в таких условиях повышение значимости философии жизни имеет решающее значение для сущности человека и существования общества. «Общество приспосабливается к экологическим потребностям сначала по образованию (в широком понимании), а затем по экономике, технологии и праву. Философская функция экологии основана на трансформации личных ценностей, убеждений, идей, ожиданий и всего, что определяет структуру человеческой философии жизни».

Экология связана с научным взглядом на жизнь бесчисленным количеством различных связей. Экологическая реальность вносит свой вклад в научный взгляд на мир. Экология как наука постоянно меняется, приобретая все больше человеческих измерений, и благодаря своим учебным стратегиям приближается ко многим гуманистическим дисциплинам. В противном случае было бы невозможно использовать такие когнитивные понятия, как биосфера, городская экосистема, трансформированные деятельностью человека.

В рамках методологического и социокультурного арсенала экологии появилось много невиданных до сих пор категорий, включая обязательства, благосостояние и добрые дела. Именно на уровне философии жизни мы можем видеть самые сильные признаки процесса гуманизации экологии, а также экологизации других научных дисциплин; научная экологизация, понимаемая как предполагающая постоянное и серьезное отношение ко всей окружающей среде, без согласия с технологией или неживой природой.

Согласно представленной здесь концепции, очень важным фактором является то, что ускорение технологического развития в современную эпоху требует установления некоторых основных философских ориентации, а также изменение сложных и постоянно формирующихся взглядов на отношения человека и природы на протяжении веков. Сегодняшняя фаза прогресса, состоящая из чудес и антагонизмов, делая подарки обществу, в то же время очень глубоко изменила нашу маленькую вселенную и бросила вызов человеку из-за неслыханных задач, что также привело к непредсказуемым бедствиям. Основная идея в контексте нашего исследования - оценка влияния многоаспектных экологических факторов и выработка взгляда на жизнь у современного будущего специалиста, получившего образование в университетах.

Формирование гармоничных отношений между природой и обществом требует правильного воспитания личностей с современными экологическими взглядами.

Как показывает опыт, на сегодняшний день используются такие основные направления образования, так как введение спецкурсов основано на консерватории в онлайн-учебных пособиях, преподавание обязательных курсов по охране окружающей среды и экономии ресурсов в высших учебных заведениях. разные уровни аккредитации.

Однако, как свидетельствует анализ, этого недостаточно для формирования экологического мировоззрения студентов. Формирование активной жизненной позиции является ведущей идеей с жестким убеждением к действию, развитием навыков конкретной практической деятельности по защите природы и окружающей среды.

В структуре экологического мировоззрения будущего специалиста-агрия когнитивные критерии отделяются от эмоционально-мотивирующей и поведенческой составляющих. Таким образом, влияя на развитие отмеченных составляющих экологического мировоззрения, можно повысить уровень его формирования в целом. Поэтому указанные критерии были выбраны в качестве критерия формирования экологического мировоззрения (Таблица 1). На их основе выбраны три уровня для формирования экологического мировоззрения учащихся.

Таблица 1. Критерии и показатели формирования экологического мировоззрения студентов:

Критерии	Индексы
познавательный	I - понятие об экологии как науке (ее предмет, задача, ведущие идеи); - понимание экологических проблем глобального и регионального характера; - знание основных принципов природоохранной и ресурсосберегающей деятельности; II - наличие интереса к изучению экологических вопросов, необходимость углубления знаний
Эмоционально-мотивационный	I - способность ориентироваться на общие для всего человека духовные ценности, в том числе и на здоровье, какова ценность; моральная мотивация охраны окружающей среды; II - нарушение состояния окружающей среды и уровня мобильности населения; - самооценка и оценка поведения других по отношению к природе, вашему здоровью и лечению окружающих
Поведение-активность	I - умения и навыки правильного поведения в природе, окружающей среде; соблюдение их в повседневной жизни; II - применение полученных экологических знаний в профессиональной деятельности

Наличие интереса к профессиональной деятельности является обязательным условием творческого отношения человека к труду, поэтому мы уделили особое внимание изучению факторов, влияющих на интерес студентов к проблеме окружающей среды.

Экологическое знание - это продукт общественного развития. Систематизированное экологическое знание непрерывно и целенаправленно перерастает в экологическое сознание людей в процессе общения с другими людьми, обучения в разных учебных заведениях, поэтому необходима определенная структура, отмечающая информацию как глобального, так и локального характера, что позволяет самостоятельно понимать экологические проблемы другого уровня и принимать участие в их решении.

Практическая деятельность по защите и улучшению окружающей среды является важным элементом формирования экологического мировоззрения студентов, т.е. экологической деятельности, которая требует глубокого охвата экологическими знаниями, понимания их практического применения.

Мы считаем, что экологически целесообразная деятельность является высшим проявлением экологического сознания и мировоззрения личности, путем указания на их сформированность:

- 1) экологическое сознание, в соответствии с которым формируется его отношение к окружающей среде;
- 2) система экологических знаний;
- 3) овладение способностями практического применения полученных знаний в будущей деятельности.

Такое соотношение компонентов представляет структуру профессионала и дает возможность выяснить компоненты и признаки его готовности к профессиональной экологической деятельности.

Специалистам с высоким уровнем готовности к осуществлению профессиональной экологической деятельности присуща высокая ответственность за отдаленные последствия еще человеческой деятельности, гражданская ответственность за природу: понимание закономерностей ее развития, состояние. Способность принять адекватное решение для устранения негативного воздействия на окружающую среду. Будущий специалист в области экологии должен понимать связь человека с природой, невозможность существования человека без биосферы.

Основные признаки формирования элементов экологического мировоззрения:

1. интерес к экологическим проблемам;
2. экологические знания;
3. готовность применить полученные теоретические знания в практической деятельности.

Определение уровней формирования у обучающихся изученных качеств проводилось с помощью опросника, который проводился среди групп студентов, однородных по возрасту и занимаемой специальности.

Анкеты содержались по 11 вопросам, по некоторым из которых предлагалось на выбор от трех до пяти вариантов ответов. Вопросы анкеты формируют группу по трем исследуемым качествам.

В частности, наличие интереса к экологическим проблемам у студентов, выяснилось с помощью таких вопросов:

1. Вас интересуют вопросы глобальных и локальных экологических проблем?
2. Какие именно экологические проблемы волнуют вас как будущего специалиста в сфере экологии?
3. Известно ли вам влияние загрязнения природы на здоровье населения?

В зависимости от того, какие ответы из предложенных будут выбраны, мы определили три уровня интереса: высокий, средний и низкий.

Есть ли у студентов экологические знания, мы определили ответами на такие вопросы:

1. Какие основные источники загрязнения окружающей среды вы знаете?
2. Что больше всего влияет на осознание вами экологических проблем?
3. Считаете ли вы необходимым наличие экологических знаний, объясните причины?
  4. Считаете ли вы необходимым связать экологические требования хозяйственной деятельности?
  5. Можно ли считать, что вашей будущей профессии нужны знания по вопросам управления окружающей средой?

В результате проведения анкетирования мы получили данные по трем показателям (по качествам) состояния экологической подготовки студентов: наличие интереса к экологическим проблемам, знания для решения экологических вопросов, готовность к практическим действиям в направлении улучшения экологической ситуации.

Наши исследования показали, что почти 60% студентов интересуются экологией. Они знают о влиянии загрязнения окружающей среды на здоровье человека. Почти 50% опрошенных студентов считают экологические знания незаменимыми.

Поэтому в нашем Вузе существуют хорошие условия для формирования экологического мировоззрения будущих специалистов.

Следовательно, можно утверждать, что экологическое образование и все формы практических занятий должны быть строго связаны с рациональным управлением биологическими ресурсами и сохранением природы.

Список литературы:

1. Гальперин М.В. Общая экология: Учебник / М.В. Гальперин. – М.: Форум, 2012. – 336 с.
2. Зайцев В.А. Промышленная экология: Учебное пособие/ В.А. зайцев. – Бином. ЛЗ, 2013. – 292 с.

ИНТЕГРАЦИЯ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН В ЕАЭС КАК НОВЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ ДЛЯ БИЗНЕС-РАЗВИТИЯ МОЛОДЁЖИ

ДЖУРАЕВА З. Ф.

Магистрант 2 курс,

ФРОЛОВА Е.Д.

Научный руководитель – д.э.н., профессор

Уральский федеральный университет имени первого Президента России Б.Н. Ельцина,

г. Екатеринбург, Россия

Аннотация В статье рассмотрены новые возможности, которые открывает для молодежи интеграция Республики Таджикистан в ЕАЭС. Также проанализировано мнение экспертов о положительных и отрицательных моментах при интеграции в данный союз.

Ключевые слова: возможности бизнес-среды, молодежь, квалифицированные кадры, Таджикистан, ЕАЭС

К сожалению, в Таджикистане проблема нехватки квалифицированных кадров для развития отраслей экономики остаётся наиболее актуальной. Одним из путей ее решения является развитие молодежи, так как они составляют потенциальный человеческий капитал страны. Правительство Таджикистана считает молодёжь мощной созидательной и ведущей силой всех сфер жизни страны и признаёт решение проблем и вопросов, связанных с её жизнью, учёбой и деятельностью в качестве приоритетного направления своей социальной политики. Более того, Правительство Таджикистана связывает с активным участием и непосредственным вкладом молодёжи защиту и прочность национальной независимости, строительство современного и прогрессивного государства, а также его дальнейшего развития, используя существующие возможности, стремиться, чтобы последовательно улучшалось социально-экономическое положение подростков и молодёжи, создавались все необходимые условия для их всестороннего развития [1].

Формирование региональных интеграционных объединений стимулирует развитие национальной экономики, создает новые ниши и возможности. Процесс интеграции охватывает не только производственную сферу и сферу обращения, но и другие области экономико-социальной жизни (финансово-инвестиционную, ресурсную, инновационно-технологическую, институциональную, социальную).

Одной из таких организаций, которая отличается экономическим характером объединения, является Евразийский Экономический Союз (ЕАЭС), ее история начинается с 1994 года. Поэтапно, на протяжении более 10 лет некоторые из стран СНГ: Россия, Казахстан и Беларусь, работали над созданием интеграционного объединения. Входе которого было создано Евразийское Экономическое Сообщество (ЕврАзЭС), оно существовало с 2001 до 2014 гг., и являлось первой международной организацией, которые имела экономический характер, среди бывших республик СССР. В начальном этапе было поставлено множество целей, одни из важнейших-это сформировать в будущем Таможенный Союз и Единое Экономическое пространство. Постоянными

членами данного Союза были: Россия, Казахстан, Кыргызстан, Белоруссия и Таджикистан. В 2010 году начал действовать Таможенный Союз, куда входили только три члена ЕврАзЭС: Россия, Казахстан и Белоруссия. Кыргызстан и Таджикистан в Союз не входили. Данным республикам необходимо было, серьезно работать над улучшением таможенного законодательства. Пока в Душанбе шли дебаты по поводу дальнейшего их участия либо неучастия в Таможенном Союзе, в 2012 году параллельно с существованием союза, страны - участницы ЕврАзЭС, Россия, Казахстан и Белоруссия, стали инициаторами создания Единого экономического пространства (ЕЭП), включая функционирование Общего рынка (ОР). В этом же году начала работать Евразийская экономическая комиссия (ЕЭК). С 2013 года комиссия ЕврАзЭС совместно с уполномоченными органами России, Казахстана и Беларуси работала над подготовкой Договора о Евразийском Экономическом Союзе. С этого периода времени велись переговоры с представителями стран Армении и Киргизии: был подписан Меморандум об углублении взаимодействия между Евразийской экономической комиссией и Кыргызстаном, а также было принято заявление «Об участии Республики Армения в Евразийском интеграционном процессе». 29 мая 2014 года президентами В.В. Путиным, Н.А. Назарбаевым и А.Г. Лукашенко был подписан Договор о создании Евразийского экономического союза [2]. Евразийский экономический союз создавался для укрепления и роста национальных экономик и возможностей государств-членов в мировой экономике. Его создание пришлось как на период мировой экономической нестабильности, так и геополитических изменений в Евразии, что повлияло на ситуацию внутри ЕАЭС [3]. Договор о создании ЕАЭС вступил в силу 1 января 2015 года. 2 января, к ЕАЭС присоединилась Армения, затем, 12 августа – Кыргызстан. В настоящее время Республика Таджикистан — единственный реалистичный кандидат на вступление в Евразийский экономический союз. Однако этот вопрос не является для республики простым.

Обсуждение вопроса выступления Республики Таджикистан в Евразийском экономическом союзе началось после того, как в октябре 2014 г. Президент Республики Таджикистана Эмомали Рахмон в ходе заседания Межгосударственного совета Евразийской экономической сообщество заявил о необходимости изучения экономической базы и правовых документов Евразийского экономического союза «с целью возможного дальнейшего вхождения в это новое интеграционное объединение». Причины заключаются в следующем:

- в экономическом плане Таджикистан связан с российской и казахстанской экономиками;
- в институциональном плане — активный участник ряда евразийских структур, включая ОДКБ и Евразийский банк развития;
- в 1998 году Таджикистан присоединился к Договору об углублении интеграции в экономической и гуманитарной областях.

Тем не менее власти Таджикистана не спешат вступать в Евразийский экономический союз. Если посмотреть на выгоды от интеграции в Евразийское экономическое сотрудничество, то эксперты дают два различных (противоположных) прогноза.

С одной стороны, по мнению д.э.н., Аброра Мирсаидова «несмотря на различие экономического роста среди государствах-членах, между странами обеспечивается свободная движения товара, капитала, услуги и рабочей силы, которая способствует развитие национальной экономики; в случае членства в Таджикистане можно сказать, что если в будущем работа ЕАЭС будет успешной, то Таджикистану тоже следует интегрироваться». Для мигрантов Таджикистана данная организация сможет обеспечить хорошие условия труда. После вхождения в эту организацию мигранты освобождаются от необходимости покупать ежемесячный патент. Права мигранта будут защищаться, они будут освобождены от многих ограничений. Их права будут наравне с правами граждан государства-членов, считает Рахмон Улмасов, преподаватель ВУЗа РТСУ [4].

По мнению директор Центра геополитических исследований Российско-Таджикистанского славянского университета Гузель Майтдинова «важнейшим фактором успешности евразийской интеграции для Таджикистана является вывод его из транспортного тупика – создание прямого железнодорожного сообщения с другими странами Евразийского экономического союза» [5]. Таким образом, бизнес-среда для осуществления проектов, которые иницирует, в первую очередь молодежь, является благоприятной.

С другой стороны, после проведения социологического исследования среди молодежи, в своей статье Рыбакова М.В. выделила основные причины, по которым Таджикистану не совсем выгодно вступать в ЕАЭС [6]:

- «решает проблемы с народом»,
- «рассматривает экономические выгоды»,
- «желает сохранить мир и сотрудничество с Китаем»,
- «неконкурентоспособность отечественной продукции»,
- «трудности во внутренней экономике республики: неустойчивая к мировым требованиям и стандартам, и даже после вступления в ЕАЭС таджикская экономика будет задавлена производителями стран-членов объединения, для начала необходимо реструктурировать и реформировать индустриальную сферу, которая прямым образом влияет на экономику. Создание фабрик, заводов и прочих факторов промышленности по мировым стандартам приведут к более быстрой и безболезненной для таджикской экономики интеграции».

Заключение

Несмотря на мнение экспертов о позитивных и негативных моментах при вступлении в ЕАЭС, Таджикистану необходимо наращивать экспортный потенциал за счёт отечественных производителей, укрепить место страны в мировой арене. Как показывает опыт Западных стран, именно интегрирование в союзах поможет стране в короткие сроки добиться высоких результатов. Помимо этого Республике Таджикистану очень важно не только развить когнитивные навыки среди молодёжь, поддержать сферу образование, но и формировать комфортную бизнес-среду для развития и реализации ее предпринимательских инициатив.

Список литературы

1. Послание Президента Республики Таджикистана Э. Рахмон в честь Дня молодёжи. Электронный ресурс. Режим доступа. URL: <http://www.president.tj/ru/node/15445> (дата обращения 14.03.19).
2. Дружкова А.В. Становление ЕАЭС и проблемы развития // Молодежный научный форум: Общественные и экономические науки: электр. сб. ст. по мат. XXXIX междунар. студ. науч.-практ. конф. № 10(39). Электронный ресурс. Режим доступа. URL: [https://nauchforum.ru/archive/MNF_social/10\(39\).pdf](https://nauchforum.ru/archive/MNF_social/10(39).pdf) (дата обращения: 18.12.2018)
3. Кузьмина Е.М. «Экономическое развитие стран ЕАЭС и перспективы экономической интеграции до 2025 г» Российский совет по международным делам, 2017г.
4. ИА «InoZpress» Электронный ресурс. Режим доступа. URL: <http://inozpress.kg/news/view/id/5079> (дата обращения 08.12.18)
5. Рыбакова М.В. «Интеграция Таджикистана в Евразийское пространство: проблемы и перспективы», Государственное управление. Электронный вестник Выпуск № 57. Август 2016 г.

БОЛАШАҚҰРПАҚҚА ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТӘРБИЕЛЕУ САЛАСЫНДАҒЫ БАЛАЛАР МЕН ЖАС ӨСПІРІМДЕР ТУРИЗМІНІҢ КЕЛЕШЕК ДАМУ ЖОЛЫ

ДЖАПАРОВА А.Е.

АЛДАБЕКОВА А.Е.

МАХАНОВА Ж.О.

Тур-21 тобының студенттері

ДЖУМАБАЕВА Ш.Б., ТӨЛЕУҰЛЫ А.,

ғылыми жетекшілер э.ғ.м.

академик Е.А.Бөкетов атындағы

Қарағанды Мемлекеттік Университеті

Қарағанды, Қазақстан

Аннотация: Мақалада туризм экономиканың бір саласы ретінде қарастырылған. Басты назар туризмнің бағыттарының бірі экологиялық туризмге аударылған. Қазақстандағы экологиялық мәселелер мен олардың шешу жолдары қарастырылған. Мақала, экологиялық сауаттылықты және ондағы мәселелерге жалпы қызығушылықты арттыруға бағытталған жастар туризмін ұтымды пайдаланудың келешек даму жолына арналған.

Кілт сөздер: экологиялық туризм, балалар мен жасөспірімдер туризмі, қоршаған орта, лагерь, тур, Қарқаралы.

Қазіргі таңда әлемдік экономикада туризм өнеркәсібі белсенді түрде өсіп келеді. Ол қарқынды даму үстінде, ал көңіл көтеру өнеркәсібі туристердің арасында сұранысы артып жатыр.

Туризм - бұл салааралық кешен, немесе туроператор үстемдік етіп, әр түрлі салалардың өнімдерінен туристік өнімді қалыптастыратын нарық деген көзқарастар көп таралған. Бұл қазіргі әлемде туризм көптеген қырлары бар күрделі әлеуметтік құбылыс ретінде әрекет ететінің білдіреді, өйткені қазіргі ғылымдардың бірде-бірі оны өз зерттеулерінің объектісі ретінде толығымен оған нақты сипат бере алмайды және қазіргі әлеуметтік-экономикалық институттардың да бірде-бірі оның мәселелерінің кешенін дербес шеше алмайды. Бұл саланың бір түрі экологиялық туризм болып табылады. Алдымен, экологиялық туризм түсінігін қалыптастыру керек. Экотуризм – бұл туристерді қоршаған ортамен таныстырып, ол туралы білім беруге бағытталған бағдарламаларды қамтитын және экологиялық тұрақтылық қағидаттарына сәйкес жүзеге асырылатын тікелей табиғатты тануға бағытталған туризм түрі болып табылады. [1]

Табиғатқа саяхат туралы айтқан кезде экотуризм термині жиі қолданылады. Сонымен қатар, экотуризм, бір жағынан, туристік нарықтағы өсімнің жоғары қарқыны бар тауаша, ал екінші жағынан, жағдайы үйлесімділік ұғымының кең тұжырымдамасы (адамның табиғатқа оң әсерін білдіреді). Экотуризм табиғи туризмнің құрамдас бөлігі болып табылады, ол көлемі бойынша нарық тауашасынан көп және тұжырымдама емес, әсері өте әртүрлі болуы мүмкін туризмнің нақты түрі (анық негативтіден бейтарап және оңға дейін). Экологиялық туризм деп туризмді тұрақты дамытудың негізгі принциптеріне сай келетін бірегей табиғи және тарихи-мәдени ресурстары бар өзгермеген немесе өзгермеген аумақтарға туристік келуді ұсынамыз. Экологиялық туризм өз кезегінде ықпал етеді:

- бару өңірлерінің әлеуметтік-экономикалық дамуы;
- білім және танымдық компонентке;
- жергілікті халықтың саяхаттайтын және өмір сүру деңгейінің экологиялық мәдениет деңгейін арттыру;
- табиғи ортадағы қатаң тәртіп ережелерін сақтау. [2]

Бүгінгі таңда елімізде өзекті мәселелердің бірі жастардың патриоттық сезімдерін тиімсіз дамуы және рухани-адамгершілік құндылықтардың дұрыс қалыптаспауы болып табылады. Бұл мәселені шешуде туризм саласы үлкен рөл атқарады. Өйткені, спорт аренасында Болашақ және білікті азаматтар үшін білімнің өсуіне ықпал ететін, балалар демалысын аса үлкен - оңтайлы ұйымдастыруда тәрбиеленетін маңызды шаралардың бірі.

Біздің жұмысымыздың мақсаты Қазақстандағы экологияның өзекті мәселелерін шешу болды. Қалдықтарды жаппай шығару біртіндеп қоршаған ортаны ластайды және туризмнің дамуына кедергі келтіреді.

Айта кетер болсақ, қазіргі уақытта Қазақстан экология мәселесіне, әсіресе, көгалдандыру және барлық экономикалық бағыттарды тазарту мәселесіне ерекше көңіл бөлу үстінде. Н.Ә.Назарбаев өзінің "Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері" атты Жолдауында атап өткендей: Бизнесті ынталандырып, "жасыл" технологияларға инвестиция салу маңызды болып келеді, бұл шаралар заңнаманы, оның ішінде «Экологиялық кодексті» өзектілендіруді талап етеді. [3]

Қалдықтардың жаппай шығарылуы қоршаған ортаны біртіндеп ластайды және туристердің қандай да бір дамуына түбірімен кедергі келтіреді. Осы проблеманы жыл сайын үлкен көлемде қабылдап жатқан мемлекет тарапынан үлкен шығындар кететіндігін, әрі пайда болған экологиялық сауатсыздықты ескере отырып, қоршаған ортаның мәселелерін шешу үшін, біз жас ұрпақты экологиялық тәрбиелеу саласында туристік қызмет құруды ұсынамыз.

Туристік нарықты талдау барысында, балалар мен жасөспірімдер туризмін құрудың маңызы зор екені айқындалды. Жастар туризмі қазіргі уақытта алаңдаушылық тудырып отырған туризмнің маңызды бағыттарының бірі болып табылады.

Статистикалық мәліметтерге сүйенсек, Қарқаралы ұлттық паркі келуші туристер саны бойынша еліміздің басқа туристік дестинацияларымен салыстырғанда әлдеқайда артта қалып отыр. (Кесте-1)

Кесте 1. 2016 жылда Қазақстан Республикасының курорттық аймақтары бойынша қызмет көрсетілген келушілер саны.

	Келушілер саны	Соның ішінде		
		Орналастыру орындарында	Курорттық - санаторияларда	ООПТ
Қазақстан Республикасы	5 722 583	4 217 782	313 028	1 191 773
Щучье-Бурабайкурорттық зонасы	809 124	137 297	27 286	644 541
Зеренді курорттық зонасы	106 478	52 341	-	54 137
Алматы курорттық зонасы	392 258	236 756	1 501	154 001
Қарқаралы	57 082	25 761	-	31 321
Ескерту–ҚР статистика агенттігі авторының мәліметінен құралған [4]				

Осы жобаның міндеті - табиғатпен бірігіу және туристік лагерьдің күрделі жағдайларында дағдыларға үйрету, табиғатқа ұқыпты қарауға тәрбиелеу және оған құрмет көрсету. Біз GREEN TRIP балалар туристік лагерінің жобасын ұсынамыз. Ол жорықтық

түрі бойынша ұйымдастырылған, лагерьдегі демалыс-бұл қауіпсіздік техникасы бойынша нұсқаулық, орманда өмір сүру сабақтары, тау туризмінің техникасы бойынша оқыту семинары, табиғатты қорғау мәселелері туралы семинарлар, туристік әндер, театр көріністері, би және спорттық жарыстар. Team building және осының бәрі экологиялық тақырыпта. Негізгі қызмет Ұлттық парктің туристік орындары бойынша ұзындығы 10 км-ге дейінгі әртүрлі радиалды жорықтар, мысалы, Пашино көліне жақын пионердің шыңына тулар көтеру және айналдыру болады. Мұндай оқиғалар балаларды біріктіруге ықпал етеді. Балалар іс жүзінде қажетті білімді сіңіреді және оларды көп уақыт бойы пайдаланады.

Қазіргі уақытта, Қарқаралы ауданында балалар мен жасөспірімдерге арналған 2 емдік сауықтыру лагері және 1 эколагерь өз жұмыстарын атақаруда. Алайда бұл нысандардың бүгінгі жағдайлары нашар халде, және өскелең ұрпақтың заманауи талаптары мен сұраныстарына сай келмейді.

Адамның салауатты өмір салтын қалыптастыруға ықпал ететін ең тиімді сауықтыру технологияларының бірі өскелең ұрпақты тәрбиелеуде мемлекеттік маңызы зор балалар-жасөспірімдер туризмі болып табылады. Сондықтан туризмнің бұл түрі – ұлттың рухани сауығуы мен мәдени дамуының маңызды тәсілі, тұлғаны әлеуметтендіру жолдарының бірі деп сеніммен айтуға болады.

Жобамыздың басты мақсаты – балалар белсенді туризміне жағдайлар қарастыру, балалардың әдеттегі лагерь біркелкі стандартты көріністе ғана болатындығы туралы стереотиптерін бұзып, жаңашылдық енгізу арқылы ерекше экологиялық лагерьдің бейнесін қалыптастыру.

Қорытындалайтын болсақ, Қазақстанның бірегей дамуы келешек ұрпақты дұрыс тәрбиелеп, олардың бойында жеке тұлғалық сапаны қалыптастырып, қоршаған ортаға деген аяушылық сезімін ояту арқылы экологиялық проблемалардың алдын алу ел дамуының маңызды бағыттарының бірі болуы керек, Осы арада Қазақстанда бұрын соңды болмаған біздің тур бірегей еліміздің экологиялық, әлеуметтік-экономикалық жағдайы мен ішкі туризмін айтарлықтай дамыта отырып, келешек ұрпақтың дұрыс тәрбиеленуіне септігін тигізетін инновациялық түрөнім, тұтынушыларды ынталандырып, бәсекеге қабілеттілігін арттыратынды деген сенімдеміз.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Зорин И.В., Каверина Т.П., Квартальнов В.А. Туризм как вид деятельности // Учебник. М.: Финансы и статистика. 2005. – 288с.
2. Арсеньева Е.И., Кусков А.С., Феоктистова Н.В. Туризм и культурное наследие. ОСНОВНЫЕ КОНЦЕПЦИИ И НАПРАВЛЕНИЯ СОВРЕМЕННОГО ЭКОТУРИЗМА: КОМПАРАТИВНЫЙ АНАЛИЗ / Межвузовский сборник научных трудов. - 2005. - Выпуск 2. - С.186-205.
3. Послание Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана. 10 января 2018 г. Новые возможности развития в условиях четвертой промышленной революции. – Режим доступа: http://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-n-nazarbaeva-narodu-kazahstana-10-yanvarya-2018-g
4. Комитет по статистике Республики Казахстан. – Режим доступа: <http://stat.gov.kz/>
5. По данным ВТО, доступным через Internet. – Режим доступа: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/statis_e.htm

УЛУЧШЕНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ ОБСТАНОВКИ ПРИ ПОМОЩИ ЭКОЛОГИЧЕСКИ ЧИСТЫХ СИГАРЕТ

ЕГОРОВ А. П.

студент специальности Радиотехника и связь

ТУНГЕНБАЕВА К.Б

преподаватель высшей категории АКС при КАУ

Студенческая организация Student Research Club

г.Алматы, Республика Казахстан

Аннотация: В статье предлагается оптимальное решение подавления одной из наиболее острых проблем курения - засорения окружающей среды, при помощи современных технологий.

Ключевые слова: Экология, биоразлагаемые фильтры для сигарет, курение, загрязнение.

Согласно недавним данным, в Казахстане распространенность табакокурения для людей старше 12 лет составляет около 27% [1]. Округленно каждый третий житель Казахстана курит. Это не только является огромной проблемой в сфере медицины и здравоохранения, но и для экологии. Каждый курящий житель нашей страны выкуривает в среднем около 9 сигарет в день. Получается, что ежедневно в природу выбрасывается более 50 миллионов окурков. Это около 7.5 тонн неорганического мусора в день. Один сигаретный окурочок разлагается в природе около 15-20 лет, постоянно выбрасывая опасные и крайне вредные соединения в почву, тем самым отравляя ее. Окурки это самый распространенный мусор на Земле. Государство активно ведет борьбу с табакокурением, используя, увы, устаревшие и неработающие против него инструменты, повышая акцизы на сигареты. Каждый год в Казахстане умирают 25000 людей именно из-за болезней, вызванных табакокурением. Количество курящих не сокращается, за последние годы уровень продажи сигарет вырос на 50% [2].

Все предпринятые действия оказываются бесполезными, а статистика курящих лишь растет, соответственно как и уровень мусора в Казахстане, поэтому появляется прямая необходимость в поиске и внедрении новых инструментов борьбы как с уровнем курения, так и с появляющимся от него мусора. В мире уже существует способ избавиться от потенциальной экологической проблемы, связанной с выбросом окурков от сигарет. Американская компания "Greenbutts" запатентовала полностью органические сигаретные фильтры, которые полностью разлагаются в природе спустя 3-4 недели. Фильтры сделаны из целлюлозной бумаги, пшеничной муки, воды, хлопка, льна. Его фильтрующие и защитные свойства совершенно ничем не отличаются от классических фильтров из ацетата. При переходе табачных компаний на производство сигарет с применением этих фильтров, то в Казахстане удастся сократить около трети неорганического мусора. Это вовсе не все преимущества инновационных сигаретных фильтров. Помимо того, что эти фильтры биоразлагаемы, внутри каждого фильтра можно будет поместить капсулу с семенем какого либо растения, которое после попадания на землю и разложения начнет прорастать[3]. Специальное строение фильтра и состав не позволяют повредить семена при производстве сигареты и делают фильтр некой защитной капсулой, которой при этом не теряет своих основных свойств[4].

Благодаря этой разработке каждый выброшенный в парке или с балкона окурочок будет не только безвреден, но и в какой-то степени даже полезен.

Источники и литература:

1. ИА "Казинформ", Новости Алматы, Электронный журнал, 2012-02-16 URL: <https://www.nur.kz/209477-v-kazahstane-podschitali-prozent-kuryashhih-i-upotreblayushhih-alkogol.html>
2. Шаталов Н., Прогрессивный сайт о жизни, работе и увлечениях, Электронный журнал, 2017 URL: <https://the-steppe.com/news/razvitie/2017-05-02/kak-v-kazahstane-pytayutsya-pobedit-kurenie-i-ne-pobezhdayut>
3. Т. Hugger, Биоразлагаемые окурки: фильтр Greenbutts, Экологичные штучки, Электронный ресурс, 2013 URL: <http://ecofriendly.ru/biorazlagaemye-okurki-filtr-greenbutts>
Главный сайт компании "Greenbutts"- <http://green-butts.com/>
4. НЛО МИР, Биоразлагаемые сигаретные фильтры с семенами деревьев, Электронный ресурс, 2015 URL: <https://nlo-mir.ru/newnews/32783-biorazlagaemye-sigaretnye-filtry-s-semenami-derevev-4-foto.html>

СОХРАНЕНИЕ АРХИТЕКТУРНОГО НАСЛЕДИЯ КАРАГАНДЫ

ЕПИМАХОВА Т. Е.

студентка группы АРХ-16-2

СЕЙДИНОВА М. А.

Старший преподаватель кафедры АНК и СГД

Карагандинский государственный технический университет,
г. Караганда, Республика Казахстан

Аннотация. В данной статье рассмотрена роль и значение сохранения архитектурного наследия Караганды в условиях четвертой промышленной революции, а также пути его осуществления на уровне человека и государства.

Ключевые слова: четвертая промышленная революция, привлечение человеческого капитала, конкурентоспособная городская среда, национальный колорит в архитектуре, проблема преобразования исторических объектов, дизайн-код.

Приход четвертой промышленной революции непременно приведет к изменениям в составе рабочей силы вследствие проникновения новых технологий во все сферы жизни человека, в том числе и промышленность. Часть рабочих мест утратит свою необходимость, но вместе с тем возникнут новые рабочие места в таких сферах, как например: информационные технологии, инженерия, архитектура. Из этого следует, что начало новой индустриальной революции не подразумевает под собой обесценивание человеческого ресурса по причине широкого использования робототехники и всеобщей компьютеризации.

Абсолютно наоборот, человеческие навыки и способности будут являться ценным ресурсом, за который страны будут бороться, как некогда боролись за территорию и природные ресурсы. В связи с этим для Казахстана, как для страны, метящей в тридцатку самых развитых стран мира, так называемая «утечка мозгов за границу» совершенно неприемлема.

В 2018 году Казахстан покинуло 41 894 человека, при этом количество прибывших в страну мигрантов составило только 12 785 человек. Отрицательное миграционное сальдо наблюдается в стране еще с 2012 года и с тех пор неуклонно растет разница в количестве эмигрантов относительно иммигрантов. Также имеет место быть увеличение молодежной миграции из страны, более 25% выезжающих - возрасте от 15 до 28 лет. В 2017 году люди с высшим образованием (11 290 человек) составили 29,9% из общего числа выехавших из Казахстана (почти каждый третий). Из общего числа въехавших в

страну высшее образование имели 2736 человек, или всего 17,5% (примерно каждый шестой). Карагандинская область входит в ряд областей где наблюдается самый массовый отток населения. Тревожная статистика увеличивает необходимость создания лучших, способных составить конкуренцию другим странам условий для жизни и работы людей.

Далеко не последнюю роль в привлечении образованных и квалифицированных кадров играет качественная городская среда. Также неоспорим факт влияния окружающей среды, в том числе архитектуры на формирование человека и общества в целом. Еще в 1943 году это весьма точно подметил рассматривающий план реставрации разрушенной немецкими бомбами Палаты общин Уинстон Черчилль, сказав о том, что "Сначала мы создаем свои дома, а потом они создают нас". В свою очередь стоит понимать, что город — это не просто место проживания людей, основной целью которых считается работа на градообразующих предприятиях, а ценное само по себе пространство, с уникальной, формирующейся со временем историей. Город является одним из важнейших инструментов формирования культурного сознания людей. На современном этапе архитектура носит все более интернациональный характер, все реже прослеживаются элементы национального колорита, вместе с тем города начинают терять свою идентичность, а, следовательно, обостряется вопрос о сохранении уже имеющегося архитектурного наследия.

Необходимость изучения региональной истории и восстановления культурно-исторических памятников и культурных объектов местного масштаба была также подчеркнута в статье экс-Президента государства "Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания". В качестве первого условия модернизации нового типа отмечалось сохранение своей культуры, собственного национального кода.

Несмотря на то что Караганда является еще очень молодым городом, значительную часть существования которого занял сложный для советского союза период, она имеет ряд уникальных зданий, которые являются отражением ее истории и придают ей характерную особенность (Рис. 1).

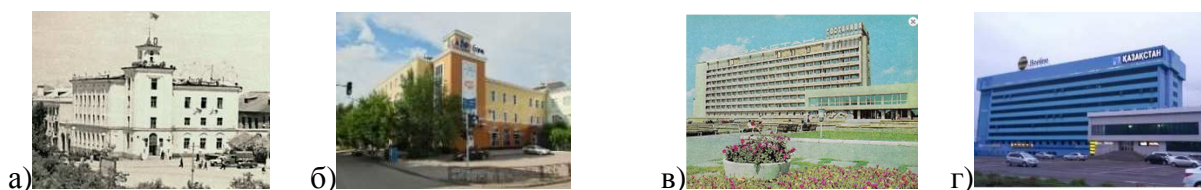

Рисунки 1 - Уникальные архитектурные объекты города Караганды:

а) ДКГ 1970-е гг.; б) Экономический районный суд 1950 г.;

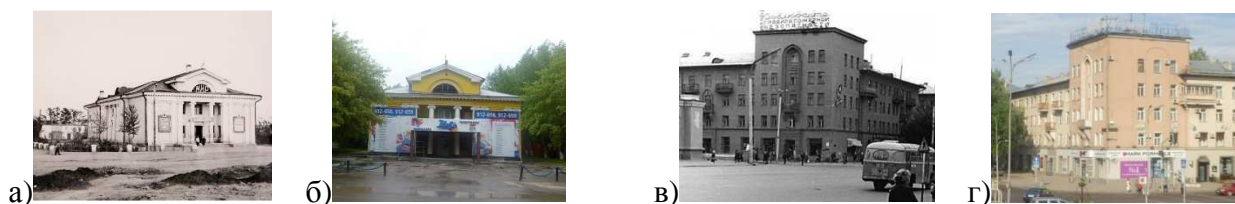
в) Здание концертного зала «Шалкыма» 1950г.

Историческая часть города на сегодняшний день подвергается ужасным изменениям. В реставрационных работах стремительно внедряются современные строительные материалы, которые кардинально, а порой и безвозвратно, меняют исходный образ сооружения. Так, например, после смены целевого назначения, угловое здание на площади Гагарина и гостиница «Казахстан» полностью утратили свой первичный образ (Рис. 2).

Рисунки 2 - Утратившие образ в ходе реконструкции объекты:
 а, б - Угловое здание на площади Гагарина: а) в 1960-е гг., б) в 2014г.;
 в, г - Гостиница Казахстан: в) в 1980-е гг., г) в 2018 г.

Не меньшей проблемой для города стало применение визуальных коммуникаций в виде реклам на фасадах зданий. Кафе и магазины, размещаемые на первых этажах, конкурируя друг с другом в попытках привлечь внимание клиента, завешивают фасады огромным количеством вывесок - контрастных, разномастных и непропорциональных, не сочетающихся не друг с другом, не с архитектурой здания. К сожалению, от этого не застрахованы даже исторически ценные для города здания, за рекламой которых порой находится значительная часть их фасадов. Ярким примером может послужить преобразованный в типографию кинотеатр «Мир» (Рис. 3: а, б), но чаще всего это можно встретить на первых этажах жилых домов, как например в случае с жилым домом по адресу бульвар Мира 1 (Рис. 3: в, г).

Рисунки 3 – Объекты подверженные негативному воздействию рекламы:
 а, б - Кинотеатр «Мир»: а) в конце 50-х гг., б) в 2018 г.;
 в, г - Жилой дом по адресу бульвар Мира 1: в) в 1960-е гг., г) в 2018 г.

Также негативно влияют на облик сооружений остекленные балконы и всевозможные пристройки. В качестве примера тут можно привести жилой дом по адресу бульвар Мира 5, с абсолютно неуместным в структуре главного фасада балконом (Рис. 4-а) и жилой дом по адресу бульвар Мира 11 с нелепой пристройкой к боковому фасаду, которая загораживает важный элемент застройки того времени – ворота во двор и никак не гармонирует со зданием в целом (Рис. 4-б).

Рисунки 4 – Жилые дома под негативным влиянием самостроя:
 а) жилой дом по адресу бульвар Мира 5;
 б) жилой дом по адресу бульвар Мира 11.

Подобный список с приведением примеров можно продолжать еще долго, но суть сводится к одному – улицы нашего города теряют свою ценность из-за перенасыщения визуальным шумом, невнимательности к архитектуре и стремительно набирающего обороты самостроя. Все это ведет к разрушению визуальной и композиционной целостности сооружений, а с тем и городской среды в целом. Следует отметить что все эти видоизменения не являются результатом действий людей с корыстными

побуждениями, а напротив людей, действующих из лучших намерений, но к большому сожалению малоосведомленных и без должной квалификации.

Отсюда следует один из шагов на пути к сохранению архитектурного наследия Караганды – признание и обсуждение существующей проблемы, придание ей медийности, а также популяризация идей урбанизма, создания комфортной среды и ее влияния на социальную жизнь общества. Караганда имеет большое количество достаточно активных инервнодушных к судьбе города граждан, готовых отстаивать ее интересы, вспомнить хотя бы недавний инцидент со строительством теннисного корта на территории парка культуры и отдыха. Обсуждение подобных тем поможет уберечь облик исторических объектов от негативного вмешательства в будущем, хотя возможно окажет положительное влияние и на уже сложившийся облик города.

Одним из путей решения проблемы также могут стать различного рода объединения волонтеров с целью восстановления внешнего облика архитектурных объектов. Хорошим примером тут может выступить «Том Сойер Фест» — Российский фестиваль восстановления исторической среды. Зародившись в Самаре, за несколько лет он уже успел значительно разрастись, а количество городов участников в прошлом году уже перевалило за тридцать. Подобные организации, помимо положительного результата в виде восстановленного образа объекта, положительно сказываются и на социальной жизни людей, ведь путем объединения части населения, имеющего схожие интересы и взгляды, они вносят вклад в формирование активного гражданского общества. Здесь же следует отметить и важную роль различных фондов, материально поддерживающих подобные инициативы.

Однако одной лишь инициативы неравнодушного населения мало. Требуется поддержка со стороны государства. Главным образом повлиять на сохранение архитектурного наследия и приведение городской среды в порядок государство может внедряя дизайн-код, который и будет являться основным путем решения проблемы.

Дизайн-код города – свод правил и рекомендаций по оформлению вывесок и наружной рекламы, фасадов зданий и прилегающей к ним территории в исторической части города и на протяжении туристических маршрутов. Чаще всего внедрять дизайн-код начинают с вывесок и рекламы, вынуждая владельцев и арендаторов учреждений придерживаться единого оформления названий, информационных табличек и витрин учреждений, расположенных на фасадах зданий, на которых распространяется дизайн-код.

Благодаря дизайн коду, очищенные от визуального мусора улицы восстанавливают свою ценность. Благодаря тому, что по таким улицам становится приятно гулять возрождается культура прогулок, выводя людей, проводящих свой досуг в торговых центрах на улицы. Малый бизнес благодаря единообразным вывескам немного приравнивается в условиях и обзаводится новыми, вышедшими гулять клиентами. Развивающийся малый бизнес благоприятно влияет на рост экономики, а очищенная от визуального мусора историческая застройка возвращает свою архитектурную ценность формируя качественную среду для жизнедеятельности человека.

Следует упомянуть что в Казахстане уже есть опыт внедрения дизайн кода. В 2017 году управлением архитектуры и градостроительства города Алматы был разработан дизайн код города и размещен на сайте управления. В 40-страничный сборник правил и рекомендаций вошли 175 городских улиц протяженностью 135 километров. Сейчас проект дизайн-кода Алматы введен в тестовом режиме. В дизайн-коде было указано — как должны выглядеть фасады зданий, уличное покрытие и мощение, какие должны быть материалы, стены, фонари или вывески. Масштабная реконструкция улиц города началась в 2017 году и продолжается по сей день.

В заключение хочется сказать, что у Караганды есть неплохие шансы сформировать конкурентоспособную хотя бы в границах своей страны среду, где будут чтить ее историю, не смотря на глобальные взгляды и устремления ее жителей.

TO THE ISSUES OF FORMATION OF THE INTERCULTURAL AND COMMUNICATIVE COMPETENCY IN THE MODERN FOREIGN LANGUAGE EDUCATION

ZHUNUSSOVA A.K., DADAZHANOV F.A.

*PhD students of Ablai Khan KazUI R and W L
specialty "6D011900-Foreign language: two foreign languages"
Almaty, Kazakhstan*

Annotation: In contemporary theories of modern foreign language education, the ultimate goal is determined by the achievement of the level of intercultural and communicative competence. This article investigates the issues of formation of intercultural and communicative competence. The theoretical and methodological basis is S.S. Kunanbayeva's competence modeling of foreign language education. We examine theoretical and methodical sources on the problem and make some research analysis. As a result, for the formation of the intercultural and communicative competence of students, it is necessary to identify the problems of ICC formation. Practical significance and recommendations consist in the possibility of creating new models of the formation of intercultural and communicative competence on the basis of modern technologies.

Keywords: intercultural communicative competence, modern foreign language (MFL) education, competence-based approach, communicative competence, intercultural competence,

Due to the increasing international cooperation, increased poly-ethnicity and multiculturalism of the world mutual understanding between people representatives of different cultures goes at the first plan in modern society. In response to this public order many educational organizations create programs and courses aimed at for the training of students able to provide intercultural interaction and mutual understanding, to overcome cultural barriers, solve intercultural conflicts effectively. Intercultural communicative competence (hereinafter, the IIC) attracts attention researchers, because the requirement for graduates to be citizens of the world and be intercultural competent exists from the side of society and the state.

The issues of formation of intercultural and communicative competence are various and broad. In our research we set the following tasks: - to define the structure and different approaches to the notion of intercultural and communicative competency; - consider the composition and content of intercultural and communicative competency; - make analysis of the interpretation of the term "intercultural communicative competency" (ICC) and adjacent to it; - to study the properties and components of intercultural communicative competence; - to analyse modern approaches to the formation of ICC in educational practice, including in the context of teaching foreign languages; studying the problems of ICC assessment; to consider the main provisions of the pedagogy of joint activities, its correlation with properties of the ICC and features of the formation of the ICC.

In order to implement the tasks of formation of intercultural communicative competence, it is important to define the structure of the 'intercultural communicative competency' (see table 1). It contains sub-competencies which reflect the teaching system that forms an intercultural-communicative level of MFL command sufficient for everyday life and work in the modern interconnected world. Our structure of the 'intercultural communicative competency' contains the following sub-competencies: - the linguoculturological, which forms a language student's

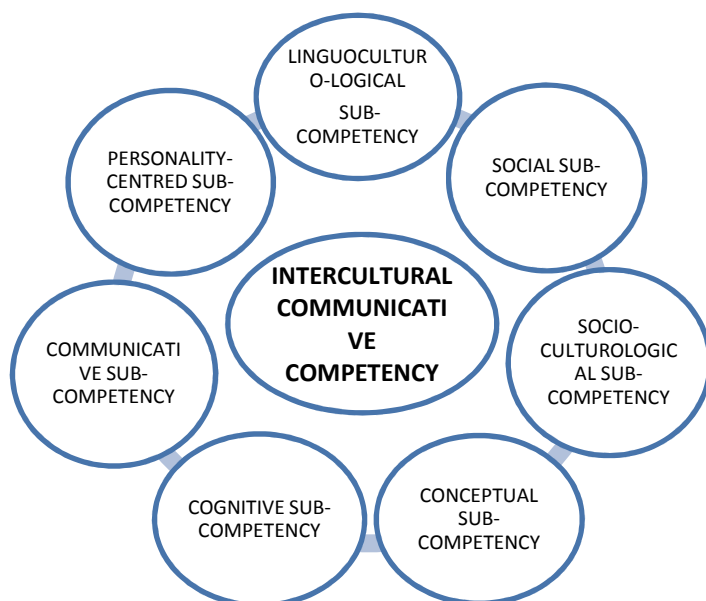

primary conceptualization of the world on the basis of their own culture. It is a linguocultural reflection of one's national language consciousness and mentality and it is the basis upon which an eventual 'reconceptualization' will occur during the transition to a MFL; - the social and socio-culturological, which creates a language student's 'secondary cognitive consciousness' as a conception and form of the world of a different language society. It also forms in the student's cognitive system 'secondary constructions – knowledge' corresponding to their knowledge of the world and language of a different language society. [1,120].

This sub-competency is developed as something 'new' on the basis of something 'given', that is, the secondary cognitive consciousness is formed upon the foundation of one's native culture and language;

- the conceptual, which provides the means for the study of MFL and is a reflection of the conceptually-organized 'picture of the world' of a different society and the result of a common, integrated mechanism for working over natural language in an individual's consciousness. The cognitive provides the formation of language as an inalienable part of the process of knowledge-acquisition and thought. The formation of the cognitive sub-competency manifests itself within the cognitive structure as mental constructs through which an individual comprehends the surrounding world and interacts with it as a speaker of natural language. It also reflects a society's collective consciousness and mentality. During the transition to a new language, this sub-competency controls the conscious process of the acquisition of a 'secondary conceptualization of the world'; - the personality-centred sub-competency allows the use of general cognitive mechanisms in language and, more specifically, regulates the mechanism for the parallel working over of language within consciousness on three levels - the semantic, syntactical and pragmatic. In other words, the personality-centred sub-competency allows a reflection by the language student of a conception of the world through the anthropocentric paradigm; - the communicative sub-competency: The modern tendency towards the growth of a global society, the understanding of language as the translator of a global human culture, the broadening of international integration and co-operation have caused the strengthening of the culture-forming and cognito-communicative functions of language. Naturally, the transition to a new educational platform inspired by social change has, in the first instance, affected traditional basic methodological categories such as aims, content and learning outcomes

TABLE 1. THE STRUCTURE OF THE INTERCULTURAL-COMMUNICATIVE COMPETENCY

As one can see, all researchers in this field are agreed that competency is the sum total of the intellectual and professional qualities of an individual.

In MFL education, the most basic competency is considered to be then 'intercultural communicative competency' which is directed towards forming a 'intermediator of intercultural communication'. [1,123]

It should be noted that the term "intercultural competence" has different meanings. In the MFL area, this requires formation.

It is, however, also used in the field of cultural studies or intercultural communication.

In the pedagogical literature, many components of intercultural and communicative competence have been established polemics. There is no agreement on the nature of these components or even approaches to their use. However, despite the different approaches to the interpretation of the concept of "intercultural competence," almost all experts in the field of teaching foreign languages use J. Van Ek's theoretical model of communicative competence of MFL. According to Van Ek, the intercultural competence structure contains the following competences and sub-competencies:

- linguistic competence (knowledge of vocabulary and grammatical rules);
- sociolinguistic competence (the ability to use and interpret forms of language depending on the context / situation);
- discursive competence (the ability to understand and logically build individual statements so that communication conveys meaning);
- strategic competence (the ability to use verbal and incorrect strategies to account for gaps in knowledge);
- socio-cultural competence (a certain degree of knowledge of the socio-cultural context);
- social competence (the desire and willingness to interact with others, the ability to manage the situation).

According to S. Savignon, the structure of the content of intercultural competency includes: 1) grammatical competence - the ability to recognize lexical, morphological, syntactic and phonological features of the language and manipulate them at the level of words and sentences; 2) socio-linguistic competence or social rules governing the use language; 3) the competence of utterances that are related to the ability to understand or create sentences, with a super-phrasal unit (or syntactic); 4) the competency of oral language strategy, which is used to compensate for the lack of full MFL command.

D. Hymes understood the content of each of the sub-competencies found in intercultural and communicative competence, thus:

- linguistic competence (knowledge of the rules of the language);
- sociolinguistic competence (rules of colloquial dialect);
- discursive competence (rules for constructing utterances that convey meaning);
- strategic competence (rules of conversation).

In her analysis of existing models and structures of the intercultural communicative competency, D. N. Kulibaeva has: - identified a set of 'General European Competencies' as found in the system of the T-series of language level descriptors (van EK) (general, communicative-language); - proposed corrections to this set; - introduced a limitation to the structure of the intercultural-communicative competency; - considered that the following set of sub-competencies of the intercultural communicative competency is sufficient for MFL teaching: linguistic, strategic, discourse, socio-cultural; - proposed the idea of identifying an integrated intercultural communicative competency with four sub-competencies, each of which provides one aspect of the multi-component structure of the intercultural-communicative competency.

. The above schemes, structures of intercultural communicative competence and its main features demonstrate that the different approaches reflect the researchers' differing ideas regarding the essential foundation and functional purpose of the intercultural communicative competency and its key aspects. Various authors emphasize the significance of: - the

sociolinguistic functional dominant (J. Van Ek); - Oral-linguistic competence basis of the typology of competence (S. Savignon); - linguocultural functional priority of the content of competencies (D.Hymes); - pragmatic linguistic dominant (L. Bachman); - linguistic and cultural orientation of competences (N.D. Kulibaeva).[1, 118]

The composition and content of intercultural and communicative competence as a special competence depends on the definition of the ultimate goal of foreign language education. Thus, in modern theories of foreign language education, the ultimate goal is determined by the achievement of the level of intercultural and communicative competence. The result and the final level of intercultural and communicative competence varies depending on the theoretical platforms positioned by researchers: from the level formed by the “secondary language personality” or the “personality of the dialogue of cultures” that speak the language and know the culture of another linguosocium at the level of a native speaker, to the minimum sufficient level of ability carry out limited communication with the speaker and act in the appropriate role of a cultural mediator.

The content of the concept of “intercultural and communicative competence” is often interpreted in its narrow specificity - the formation of the competence of intercultural communication (participants in the dialogue of cultures), i.e. ensuring international cooperation in the fields of cultural and humanitarian communication. [2, 42]

Professional foreign language competency, as an urgent problem of modern society, should provide a more comprehensive substantive interpretation of the scientific term “intercultural and communicative competence” as well as international communicative professional and foreign language competence, thereby attaching the obligatory presence and formation of this block of communicative and professional foreign language competence of all graduates are professionally called to work at the level of international cooperation in the areas of economics and law, diplomacy and culture, science and education, business and tourism, and other areas of international integration, deepening globalization.

In the work of N.A.Myltseva, a model of professional foreign language communicative competence is proposed, consisting of two basic components:

The first component includes structural elements common with a modern foreign language communicative competence, namely: linguistic, speech, socio-cultural, educational, compensatory competence.

The second component consisting of special structural elements in accordance with the specialization includes:

A) information and analytical competence, determining the ability to work with various sources of professional significant foreign language information: search, collection, storage, processing and their critical assessment: understanding, application, analysis, synthesis, assessment, in the framework of the implementation of professional duties in a foreign language.

B) language professional competency, which is the knowledge of special professional terminology in a foreign language and the ability to freely operate it in situations of professional communication. [3, 78]

The criteria for the formation of intercultural and communicative competence are the following skills and abilities:

- be aware of the system of concepts and categories of the object of communication in a specific context of the future profession;
- to recognize and classify the system of professionally significant concepts and objects according to comparative criteria;
- to carry out analytical-semantic, evaluative and critical processing of incoming information to solve in the future professionally significant tasks and problems;
- create your own polemically-argued discourses;
- to conduct discussion professional communication, interviews, conversations.

As the result in order to solve the problems of the formation of intercultural and communicative competence at the current stage it's essential to create new integrative models of the formation of intercultural and communicative competence on the basis of modern technologies.

References

1. Kunanbayeva, S. S. The Modernization of Foreign Language Education: The Linguocultural Communicative Approach. London: Herdfordshire Press. (2013).
2. Kunanbayeva S.S. Competency modeling of professional foreign language education. - Almaty, - 2014.
3. Maltseva A.N. The system of language education in non-linguistic specialized universities (for example, English). М.: 2001. 178 p.
4. Karnad, Arun (2014) Trends in educational technologies. The London School of Economics and Political Science, London, UK.

КРЕАТИВНЫЕ СПОСОБЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОРИЕНТИРОВАНИЯ

ЗОЛОТАРЕВ В.С.

Студент группы ЮД 22.1/Б3-17

КОРОБКОВА Ю.Е.

*Научный руководитель, кандидат философских наук, доцент
кафедры психологии, педагогики и социально-гуманитарных дисциплин*

Московский университет имени С.Ю. Витте

г. Москва, Российская Федерация

Главным богатством для страны является человек. Экономический рост возможен при высоком качестве рабочей силы, способствующей развитию материальных и духовных ценностей. Поэтому, для увеличения человеческого капитала, необходимо вкладывать деньги именно в людей, каждый человек уникален, уникален также опыт каждого.

Поэтому, одним из способов повышения в дальнейшем человеческого капитала, должно быть развитие социальной педагогики. Основной задачей для социальной педагогики должно быть становление самосознания личности, самоопределение, формирование перспектив на дальнейшую жизнь. Деятельность социального работника должна заключаться прежде всего в целенаправленном влиянии на поведение и деятельность воспитываемого. Необходимо для преодоления негативного влияния использовать все возможные для этого средства.

Для преодоления личных трудностей, нужно чтобы человек осознал, что он не один и решение проблем возможно. Особенно важно помогать детям, дети – это будущее любой нации, нужно сформировать у них те ориентиры и ценности, которые позволят им стать профессиональными рабочими в той или иной сфере, но и еще людьми с высокими моральными и этическими качествами, который будет искренне любить свою работу.

Человеческий капитал - совокупность знаний, умений, навыков, использующихся для удовлетворения многообразных потребностей человека и общества в целом.

Социальная педагогика – это один из способов изучения проблем, которые встречаются на пути формирования человеческого капитала.

Одним из инновационных методов социальной педагогики для повышения человеческого капитала, мне видится, формирование профессиональных ориентиров и представления несовершеннолетнего о том, кем бы он хотел стать в будущем. Но не так, как это принято делать сейчас, при помощи банальных лекций о том, что и как выполняют представители той или иной профессии или псевдотестов, которые определяют профессию мечты.

Можно привести в качестве примера то, что многие находят любимый род деятельности при помощи искусства или творчества. Понять это, можно благодаря циклу рассказов Михаила Афанасьевича Булгакова “Записки юного врача”, которые позволят узнать про реальные случаи происходившие с Булгаковым. Так почему же, школьная литература, которая призвана приобщить учащегося к опыту приобретенному человечеством, позволяющая понять людей, жизнь окружающую нас, не может сформировать те или иные представления о своей будущей профессиональной деятельности? Ведь профессиональная деятельность является достаточно большей частью нашей жизни. Литература может сформировать представление о той или иной профессии, основной же функцией такого литературного списка должна быть подача поверхностных знаний, о интересующей профессии, чтобы в дальнейшем несовершеннолетний сам изучал интересующий его род деятельности. Ведь прочитав эти книги, он ничего не потеряет, если профессия окажется ему не интересной, а только приобретет, узнав про профессию больше и ознакомившись с интересной историей.

Но как заставить читать молодое поколение книги про профессии, если они даже не читают заданную им программу? Помимо составления и использования такого списка, можно еще использовать развлекательную сферу, которой увлекается молодёжь. В 2016 году было проведено исследование молодежи Сбербанка с агентством Validata, результаты исследования были представлены в виде тридцати фактов. Одним из выявленных фактов было то, что молодёжь верит в собственную уникальность, но при этом тотально следует рекомендациям онлайн – СМИ. Различные блогеры почти идентичны СМИ, тем более, до недавнего времени СМИ и блогеры были отождествлены. Так почему же, не попытаться заказать у кумиров молодёжи, тот или иной сюжет, который рассказал бы им, что представляет собой профессия на которую они учились. Ведь именно для привлечения молодёжи на выборы 18 марта 2018 года использовалось влияние блогеров на молодёжь, когда заказывались ролики, зазывающие на эти выборы.

Но, в обществе бытует мнение, что выбирать род профессиональной деятельности, нужно тот, который приносит больше всего прибыли. Национальная академия наук США в 2010 году опубликовала публичный отчет, в котором было выявлено, что при росте уровня дохода, растёт и уровень счастья человека. Однако, позже было обнаружено, что при достижении определенного уровня дохода, уровень счастья падал. Оказалось, что при покрытии первичных нужд, избыточные деньги не приносили счастья. Поэтому, удовлетворение работы не зависит от зарплаты, а в некоторых случаях, может и демотивировать. Мы любим делать то, что нам нравится, а не получать деньги. В России большинству населения далеко до оптимальной зарплаты, и говорить о том, что деньги – это не главное и они не приносят счастье, тяжело. Но отрицать, что получать удовольствие от того, чем ты занимаешься, получая при этом большие деньги, в придачу с постоянной мотивацией, невозможно, если ты правильно выбираешь, ради чего ты живешь. Поэтому, одной из главных целей для социального работника при работе с детьми должно быть формирование такого мнения, что прежде всего заниматься нужно тем, что нравится.

Социальный работник, который взаимодействует с трудовым коллективом, должен помочь в профессиональном определении и разрешении возникших конфликтов в

коллективе. Работодатель обязан знать состояние своего коллектива. Часто, в коллективе бывают свои разногласия по тем или иным вопросам, бывает так, что члена коллектива выживают из-за неприязни. Нужно решать такие проблемы максимально быстро, потому что существует возможность увольнения работника по собственному желанию из-за неприятной атмосферы в коллективе.

Для социального педагога самое главное – это быть максимально приближенным к тем, за кого он отвечает. Это добивается творческим путем. Необходимо добиваться развития индивидуальности, реализации личности в коллективной деятельности, выработка ценностей и идеалов, исходящие из личностных интересов.

Социальный педагог на основе собранной им информации должен быть опорой для несовершеннолетних, которые находятся в группе риска. К группе риска можно отнести несовершеннолетних из неблагополучных семей и неполных семей, которые могут не получать должного воспитания, влияющего на становление личности. Социальный педагог должен стать для таких несовершеннолетних близким человеком, имеющим на них влияние. Социальный педагог должен объяснить, что если имеет место отклоняющееся поведение, это ни к чему хорошему не приведет. Социальный педагог должен организовывать собрания такой группы, где они бы могли рассказать о том, что их волнует, про свои интересы. Возможна организация походов, организация туристических поездок или посещение театров, зависит это от желания самих несовершеннолетних.

Трудовой коллектив, состоящий из работников, которым нравится своя работа – утопия. Но это возможно, пускай не в полной мере, для этого необходимо создать для несовершеннолетних такие условия, которые позволят сформироваться полноценной личности, научить осознанному выбору и не бояться исправлять свои ошибки.

Список литературы:

1. Мардахаев Л.В. М25 Социальная педагогика: Учебник. — М.: Гардарики, 2005. — 269 с. ISBN 5-8297-0160-X (в пер.);
2. “30 фатов о современной молодежи” : [Электронный ресурс]. URL: https://www.sberbank.ru/common/img/uploaded/files/pdf/youth_presentation.pdf;
3. Happiness, income satiation and turning points around the world : [Электронный ресурс]. URL: <https://www.nature.com/articles/s41562-017-0277-0>).

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЗАЩИТЫ ПЕРСОНАЛЬНЫХ ДАННЫХ ОСУЖДЕННЫХ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ

ИЛЬЯМАКОВ В.Ю.

курсант 2 курса

БАБИЧ А.А.,

Научный руководитель: преподаватель кафедры

«Организации социальной работы в

ОВД», магистр юридических наук,

капитан полиции

Костанайская академия МВД РК

имени Шпракбека Кабылбаева

Аннотация. В настоящей научной статье рассматривается актуальная тема, связанная с угрозой распространения персональных данных осужденных к наказанию без изоляции от общества и состоящих на пробационном контроле службы пробации. Широкий спектр субъектов, вовлеченных в осуществление пробации, деятельность которых направлена на оказание социально-правовой помощи осужденным, в

современных условиях создает возникновение условий для ненадлежащего распространения сведений, касающихся личности подучетного. Переход на цифровой уровень анализа, сбора и обработки данных осужденных, способствует распространению конфиденциальных данных, касающихся общих начал назначения наказания за совершение осужденными преступления, а также других сведений о судимости и личности осужденного лица.

Ключевые слова: Персональные данные, частная жизнь, личная и семейная тайна, непрекосновенность, безопасность.

Становление практики защиты личной информации о физическом лице относится к середине XX века - периоду, когда в ООН активно утверждались различные международные акты, касающиеся прав человека: [Всеобщая декларация прав человека](#), [международные пакты](#) о правах и др. Именно тогда цивилизованные страны всерьез задумались о гарантиях неприкосновенности частной жизни.

Само же понятие «персональные данные» сформировалось ближе к концу прошлого столетия. Связано это было с новым витком в развитии информационных технологий, в результате которого появились компьютерные средства сбора, хранения и обработки сведений о жизни человека. Подобная информация нуждалась в особой защите от несанкционированного доступа, что, в свою очередь, требовало соответствующего правового регулирования. Поэтому сначала в странах Европейского Союза, а потом и в других странах мира массово стали издаваться нормативные акты, регламентирующие вопросы защиты персональных данных физических лиц. Обратите внимание, именно физические лица (граждане, иностранцы и лица без гражданства), а ни кто-либо другой, являются субъектами (носителями) персональных данных.

В своей [Конституции](#) Республика Казахстан в статье 18 закрепила постулат о том, что каждый имеет право на неприкосновенность частной жизни, личную и семейную тайну. Правовые основы деятельности, связанные со сбором, обработкой и защитой персональных данных нашли свое отражение в Законе Республики Казахстан “О персональных данных и их защите”, согласно которому “персональные данные - сведения, относящиеся к определенному или определяемому на их основании субъекту персональных данных, зафиксированные на электронном, бумажном и (или) ином материальном носителе”. [1]

В настоящей научной статье, речь пойдет о правовом положении осужденных лиц, состоящих на учете службы пробации. В пункте 2 статьи 11 Закона Республики Казахстан “О пробации” закреплено, что лица из числа представителей гражданского общества, участвующие в осуществлении пробации, не вправе разглашать персональные данные, а также сведения о частной жизни лиц, в отношении которых применяется пробация, без их письменного согласия. [2] Важнейшей составной частью соблюдения политики информационной безопасности в уголовно-исполнительной системе является должный уровень обеспечения безопасности персональных данных. Политика государства нацелена на усиление мер контроля в этой сфере.

К числу субъектов, осуществляющих пробацию в форме содействия в предоставлении социально-правовой помощи лицам, в отношении которых она применяется, из числа представителей гражданского общества законодатель отнес: граждан, общественные объединения и иных юридических лиц.

Физическое лицо, к которому относятся персональные данные является субъектом персональных данных. [3]

Персональными данными согласно ст. 1 Закона РК «О персональных данных и их защите» являются сведения, относящиеся к определенному или определяемому на их основании субъекту персональных данных (физическое лицо, к которому относятся персональные данные), зафиксированные на электронном, бумажном или ином

материальном носителе. К персональным данным, в частности, относятся: биографические данные и факты: национальная принадлежность: место фактического проживания и регистрации: биометрические данные и др.

В соответствии с законодательством Республики Казахстан персональные данные подлежат защите, которая гарантируется государством. При этом согласно ст. 6 Закона РК «О персональных данных и их защите» персональные данные по доступности подразделяются на общедоступные и ограниченного доступа.

Общедоступные персональные данные - данные, доступ к которым является свободным с согласия субъекта персональных данных или па которые в соответствии с законодательством Республики Казахстан не распространяются требования соблюдения конфиденциальности. В целях информационного обеспечения населения используются общедоступные источники персональных данных, такне например, как биографические справочники, телефонные, адресные книги, общедоступные электронные информационные ресурсы, средства массовой информации.

Персональные данные ограниченного доступа - данные, доступ к которым ограничен законодательством Республики Казахстан. При этом в соответствии со ст. 11 Закона РК «О персональных данных и их защите» лица, которым стали известны персональные данные ограниченного доступа в связи с профессиональной, служебной необходимостью, а также трудовыми отношениями, обязаны обеспечивать их конфиденциальность. Конфиденциальность (лат. *confidentia* - доверие) - необходимость предотвращения утечки (разглашения) какой-либо информации.

Представители гражданского общества, участвующие в пробационной деятельности, также не вправе разглашать без письменного согласия лиц, в отношении которых осуществляется пробация, сведения об их частной жизни. В общем плане, частная жизнь - это та физическая и духовная область (сфера), которая контролируется самим индивидом. Она, как правило, свободна от какого бы, то ни было воздействия, включая правовое. В нашем случае частная жизнь как объект правовой охраны включает в себя информацию реальных фактах и отношениях личностного и семейного характера в целях недопущения ее распространения.

Сведения о частной жизни - это любые сведения, охватывающие всю сферу личной и семейной жизни, родственных, дружеских связей, домашнего уклада, интимных и других личных отношений, привязанностей, симпатий и антипатий, обаяние мыслей человека, его манеру поведения, привычки, хобби, мировоззрение, политические и религиозные взгляды, творчество и увлечения и т.п.

Сведения о частной жизни включают в себя как личные, так и семейные тайны, но не исчерпываются ими. К ним относятся и те сведения, которые лицо в принципе не скрывает, например, как он проводит свободное время с друзьями, какие театры посещает, о чем говорит с сослуживцами и т.п. Но распространение и такого рода информации без его согласия не допускается, не говоря уже о личной и семейной тайне.

Личная или семейная тайны - это та информация, которая скрывается от посторонних. К личной тайне могут относиться сведения о фактах биографии, о социальном происхождении, об имущественном положении, об интимных сторонах жизни лица, о состоянии здоровья (например, наличие болезней, постыдных с точки зрения морали); о наличии дурных привычек, склонностей и т.п. Определяющим в данном случае является желание самого лица сохранить те или иные сведения в тайне.

Таким образом, объем сведений, относимых к личным тайнам, будет различным для разных лиц. Если один желает сохранить в тайне сведения о состоянии своего здоровья, то другой, напротив, не считает данную информацию секретной.

Это же касается и семейной тайны, которую составляют сведения об отношениях внутри семьи между супругами, родителями и детьми, которые скрываются от других лиц (например, происхождение детей в результате искусственного оплодотворения, тайна

усыновления, супружеская измена и т.п.). Личная тайна непосредственно касается интересов лишь конкретного индивида, а семейная тайна затрагивает интересы нескольких лиц. [4, с.134-135]

В свою очередь персональные данные в Республике Казахстан подлежат защите, которая гарантируется государством и обеспечивается путем привлечения к ответственности лица, нарушающего порядок и условия защиты персональных данных. Так, согласно статьи 147 Уголовного Кодекса Республики Казахстан “Нарушение неприкосновенности частной жизни и законодательства Республики Казахстан о персональных данных и их защите:

1. Несоблюдение [мер по защите персональных данных](#) лицом, на которое возложена обязанность принятия таких мер, если это деяние причинило существенный вред правам и законным интересам лиц, -

наказывается штрафом в размере до трех тысяч месячных расчетных показателей либо исправительными работами в том же размере, либо привлечением к общественным работам на срок до шестисот часов, либо ограничением свободы на срок до двух лет, либо лишением свободы на тот же срок с лишением права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью на срок до трех лет или без такового.

2. Незаконное собирание сведений о частной жизни лица, составляющих его [личную](#) или семейную тайну, без его согласия либо причинение [существенного вреда](#) правам и законным интересам лица в результате незаконных сбора и (или) обработки иных [персональных данных](#) -

наказывается штрафом в размере до пяти тысяч месячных расчетных показателей либо исправительными работами в том же размере, либо привлечением к общественным работам на срок до восьмисот часов, либо ограничением свободы на срок до трех лет, либо лишением свободы на тот же срок.

3. Деяния, предусмотренные частью второй настоящей статьи, совершенные лицом с использованием своего служебного положения или [специальных технических средств](#), предназначенных для негласного получения информации, либо путем незаконного доступа к [электронным информационным ресурсам, информационной системе](#) или незаконного перехвата информации, передаваемой по [сети телекоммуникаций](#), либо в целях извлечения выгод и преимуществ для себя или для других лиц, или организаций -

наказываются лишением свободы на срок до пяти лет с лишением права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью на срок от двух до пяти лет или без такового.

4. Распространение сведений о частной жизни лица, составляющих его [личную](#) или семейную тайну, без его согласия либо причинение [существенного вреда](#) правам и законным интересам лица в результате незаконного сбора и (или) обработки иных персональных данных -

наказывается лишением свободы на срок до пяти лет.

5. Распространение сведений, указанных в части четвертой настоящей статьи, в публичном выступлении, публично демонстрирующемся произведении, в [средствах массовой информации](#) или с использованием сетей телекоммуникаций -

наказывается лишением свободы на срок до семи лет.”[5]

В настоящее время более 90 % информации, обрабатывается в цифровой среде, поэтому принятие мер, направленных на защиту частной и личной жизни наиболее уязвимых слоев населения, является актуальной задачей по обеспечению безопасности общества от новых вызовов и угроз.

Литература:

1. Закон Республики Казахстан от 21 мая 2013 года № 94-V ЗРК “О персональных данных и их защите” (с [изменениями и дополнениями](#) по состоянию на 28.12.2017 г.)

https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31396226#pos=263;-49

2. Закон Республики Казахстан от 30 декабря 2016 года № 38-VI ЗРК “О пробации”

https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=36232217#pos=28;-45

3. Закон Республики Казахстан от 21 мая 2013 года № 94-V ЗРК “О персональных данных и их защите” (с [изменениями и дополнениями](#) по состоянию на 28.12.2017 г.)

https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31396226#pos=263;-49

4. Комментарий к Закону РК «О пробации» (комментарий к ст.11) Костанай: Костанайская академия МВД РК им.Ш.Кабылбаева.- 2017.

5. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 21.01.2019 г.)

https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252#pos=5.

ҚАЗАҚСТАН ЛОГИСТИКАСЫ: ТЕОРИЯСЫ МЕН МӘСЕЛЕЛЕРІ

КУЛДЖЕЕВА А.

ЛГ-11 тобының студенті

ДЖУМАБАЕВА Ш.Б.

ТӨЛЕУҰЛЫ А.

аға оқытушы

Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті
Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

Аннотация: Мақалада Қазақстан логистикасы дамуының мәселелері қарастырылған. Сонымен қатар, осы мәселелерді шешу жолында елімізде атқарылып жатқан шаралар аталып өтілген. Жеке мәселе ретінде цифровизациялау жүйесі, оның тиімділігі, блокчейн цифрлық технологиясының артықшылықтары туралы сөз қозғалады. Мақала соңында автордың мәселені шешудегі өз ойы айтылады.

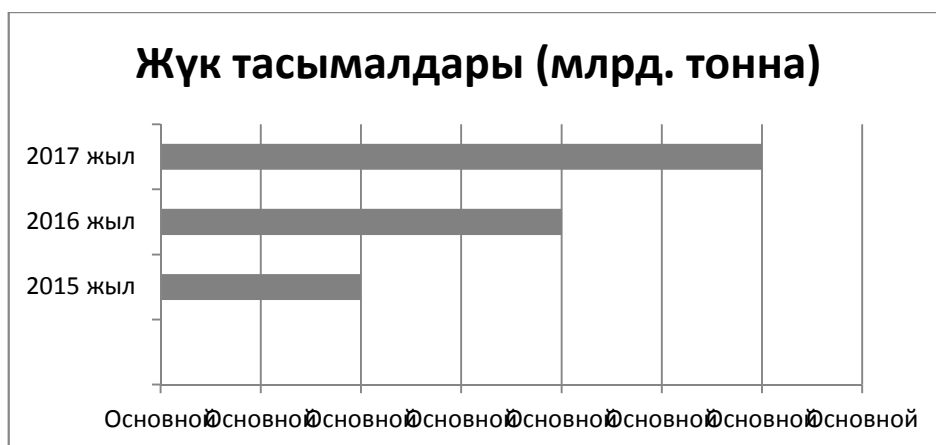
Кілт сөздер: логистика, жүк тасымалы, инфрақұрылым дамуы, цифровизация, блокчейн.

Логистика – шығындарды азайту мақсатында материалдық, ақпараттық және адамдар ағынының басқару туралы ғылым. Логистиканы, негізінен, сатып алу, сату, сақтау, тасымалдау функцияларын атқаратын сала ретінде қарастырады. Негізгі қызметі ретінде тауарларды қажет мөлшерде, қажетті жерге, өз уақытында жеткізуді атауға болады, сонымен қатар, тасымалдайтын көлік түрін таңдау, маршрутты анықтау, тауарларды контейнерлерде қаптау, маркерлеу сияқты тағы да басқа қызметтері бар. Атқаратын қызметтері мен тасымалдайтын тауарларына байланысты логистика өз ішінде бірнеше салаларға бөлінеді: қойма логистикасы, көлік логистикасы, ақпараттық логистика, тарату логистикасы, қойма логистикасы, кешенді логистика және т.б. Жалпы логистиканың нарықтық экономиканы дамытудағы ролі өте зор. Біріншіден, логистика тұтынушының сұранысын қанағаттандыруға бағытталған; екіншіден, логистика саласы тауар нарығында бәсекелестікті қалыптастыра біледі; үшіншіден, логистиканың негізгі мақсаты тауарларды шығынсыз немесе аз шығын болатындай мөлшерде тасымалдау болып табылады. [1]

Қазақстандағы логистиканың дамуына келер болсақ, біздің елімізде логистика нарықтық экономикаға көшкеннен кейін қалыптаса бастады. Бұл сала елімізде жаңадан дамып жатқан сала деуге болады, өйткені оны қарқынды дамыту тек соңғы 3-4 жылдан бастап қолға алынды. Көптеген елдерде логистика экономикалық секторда негізгі пайда әкелуші сала болып табылады. Мысалы, АҚШ-та жүк тасымалы ЖІӨ-нің 8,5%-ын құрайды. Сингапурда бұл көрсеткіш 13,9% болса, Германияда 13%-ды құрайды. Ал біздің елімізде логистикалық қызметтерің ЖІӨ-дегі мөлшері 8%-ды құрайды екен. Біздің еліміздің аумағынан да халықаралық маңызды жолдар өткенімен, логистиканы

дамытудың бірқатар проблемалары болды: тәуелсіздік алғаннан кейін экономиканың қиын жағдайы, монополизм. Ел экономикасында тауар айналым саласына қажетті назар аударылмады, инфрақұрылым дамуы бойынша еліміздің орташа көрсеткіштен төмен болуы, яғни, заманауи электронды коммуникациялар жүйесінің дамымауы, транспорттық инфрақұрылымның артта қалуы, қоймалық өндірістік-техникалық базаның төмен деңгейде болуы, сонымен қатар, қажетті мамандардың жетіспеуі, көрсетілетін қызмет сапасының төмендігі сияқты мәселелердің болуы және де республика аумағының үлкен болуы логистикалық шығындардың көп болуымен сипатталды.

Алайда, бұл республикадағы логистика саласының даму потенциалының төмендігін білдірмейді. ҚР-дағы жүк тасымалының 2015-2017 жылғы өзгеріс диаграммасына зер салайық:

1-диаграмма. ҚР-дағы жүк тасымалының 2015-2017 жылғы өзгерісі

Диаграммаға қарай отырып, еліміздің жүк тасымалындағы айналым көлемі жылдан-жылға өсіп келе жатқанын байқай аламыз. Аталмыш көрсеткіштің өсуі көлік-логистика саласындағы проблемаларды шешетін және дамуына жол ашатын көптеген қадамдардың жасалуына байланысты. Олардың ең алғашқысы инфрақұрылым саласын дамыту, логистика кешенін цифровизациялау. Бұл шаралардың ең ауқымдысы «Батыс Еуропа - Батыс Қытай» трансконтиненталдық дәлізінің салынуы немесе «Ұлы Жібек жолының жандануы» деп те айтуға болады. 2018 жылы еліміздегі транзиттік жүк тасымалының көлемі 19 млн тоннаға жетуі үлкен жетістік болып табылады. Бұл жетістіктердің барлығының арқасында Қазақстан Логистика тиімділігінің индексі (LPI) бойынша әлемнің 160 елінің ішінде бірнеше сатыларға көтерілді: 2014 жылы - 88-орын, 2016 – 77-орын, ал 2018 – 71-орынды иеленді, 2016 жылмен салыстырғанда Ресей (75), Өзбекстан (99), Беларусь (103), Қырғызстан (108) елдерінен озық болып 6 сатыға жоғарылады. Ал 2020 жылға қарай әлемдегі озық 40 елдің қатарына кіру жоспарлануда. [2] Осы мақсатта, мемлекет тарапынан түрлі жобалар жүзеге асырылуда. Солардың бірі ретінде «Цифрлы Қазақстан» жобасын атап өткім келеді. Оған интеллектуалды транспорт жүйесін енгізу, электронды құжаттар айналымына көшу, жол қауіпсіздігін жақсарту шаралары мысал бола алады.[3]

Қазақстан логистикасының дамуының тағы бір үлкен проблемасы ретінде цифровизациялау шараларын атай аламыз. Цифровизация – цифрлық жүйелерге көшу, онлайн тасымалдарды орындау, электронды операциялардың жиынтығы. Логистика жүйесін цифровизациялау компаниялар арасындағы бәсеке қабілеттілікті асырып, тұтынушылардың оларға деген сенімін молайтатын, шығындарды азайтуға көмектесетін көмекші құралға айналады. Физикалық интернет, интернет заттары, блокчейн, роботизациялау, қауіпсіздік, жылдамдық қазіргі заманғы мінсіз логистиканың басты

қағидалары деп саналады. Дегенмен, толықтай цифровизацияланған логистикаға көшу әлемдік тәжірибеде байқалмайды. Жақын арада мынадай шаралардың орындалуы күтілуде:

- Жүктің қайда орналасқаны және қоршаған ортасы туралы автоматты түрде мәліметтерді алу;
- Жүк тасымалдаушы көліктің жүкті тиген уақыты мен маршруты туралы автоматты анализатордың енгізілуі;
- Тиімді жүк тасымалын жүзеге асыруға мүмкіндік беретін платформалар;
- Блокчейн жүйелері.[4]

Осылардың ішінен блокчейн туралы қарастырсақ. Блокчейн дегеніміз – белгілі бір ретпен орналасқан, әрқайсысында мәліметтер бар блоктар жүйесі. [5] Дүние жүзінде кеңінен қолданылатын цифрлық технологияның бір түрі болып табылады. Логистика жүйесіндегі қызметіне келер болсақ: коносаменттің (компанияның жүктің қауіпсіздігі туралы жасасатын шарты) электронды нұсқасын сақтап, оны барлық тарапқа ашық түрде көрсету қабілеті; мысалы, жүкті тасымалдау барысында тек қана тасымалдаушы жақ ол туралы ақпаратты біліп, маршрутты біліп отырады, ал блокчейннің енгізілуі екі жақтың да бірдей жүкті қадағалауына мүмкіндік береді; жеткізілу жылдамдығы логистикада маңызды рөл атқарады, ал блокчейн жүктердің тезірек жүктеліп, қажет жерге жеткізілуін қамтамасыз етуді жеңілдетеді; тауарларды сертификациялау қызметі, яғни, осы қызметті автоматизациялау, жүк туралы бөтен жақтың ақпарат алуына жол бермеу; smart-контракттар жасасу арқылы жүктің уақытылы жетуін бақылау, контракт шарттары орындалмаған жағдайда автоматты түрде төлемді қайтару сияқты қызметтерді орындай алады.[6]

Бұл мысалға қарай отырып, ҚР-ның логистикалық компаниялары мынадай өзгерістер жасауы керек:

1. IT технологияларға инвестиция салу;
2. Көрсетілетін қызметтердің онлайн пакетін жасау;
3. Заманауи технологиялармен жұмыс жасай алатын білікті мамандарды жұмысқа тарту;
4. Клиенттерге жаңаша технологиялармен көрсетілетін қызмет жайлы түсіндіру;
5. Цифрлық технологияларға бірте-бірте көшуге арналған бағдарлама жасау.

Қазіргі таңда осы өзгерістерді қолға алу үшін көптеген стартап жобаларға көңіл бөлінуде, оның ішінде IT стартап жобаларына. Сонымен қатар, логистика және көліктік тасымалдау комитеті басшысының сөзі бойынша инфрақұрылымды цифровизациялау басты мәселе, интеллектуалды транспорттық жүйелер жасалуда, алайда бұл үлкен жаңашылдықтың кішкентай бөлігі. Комитет басшысы логистика жүйесін жақсартатын жобалар жасау мақсатында ҚР Білім және Ғылым Министрлігімен бірге жұмыс атқарылып жатқанын да атап өтті. [7]

Қорыта айтсақ, төртінші революциялық даму кезеңінде электронды жүйелерге көшу әлемдік тәжірибеде жақсы нәтиже көрсетуде. Оның алғышарты болып цифровизациялау табылады. Цифровизацияны қолға алу логистика, жалпы экономика секторы үшін өте қолайлы болып табылады. Себебі, оның жоғарыда атап өткенімдей, қолайлы тұстары өте көп. Және ең бастысы цифровизациялау логистиканың ең басты міндеті – шығындарды азайтуға көмектеседі.

Менің ойымша, Қазақстан инфрақұрылым мен логистика дамуының әлі де болсын бастапқы кезеңіндегі ел болып табылады. Соңғы жылдары еліміздің бұл салаларда атқарып жатқан қызметтерінің арқасында әлемде біршама алдыға жылжуы қуантарлық жағдай. Болашақта Қазақстанның экономикасы жетік дамыған елдердің қатарынан көрінуіне деген мүмкіншіліктері мол деп ойлаймын.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Мумладзе Р.Г. Основы логистики в АПК: оқулық / Р.Г. Мумладзе, А.А. Гайдаенко, О.В. Гайдаенко. — М.: РУСАЙНС, 2018. — 9 – 13 б.
2. ҚР индустрия және инфрақұрылымды дамыту министрлігінің ресми сайты: www.miid.gov.kz
3. «Цифрлы Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы.
4. «Автор» маркетингтік талдау компаниясы, «Цифровизация логистической и транспортной отрасли»
5. Wikipedia ашық энциклопедиясы: www.wikipedia.org
6. www.coinmania.com
7. «Атамекен» Қазақстан Республикасының Ұлттық кәсіпкерлер палатасы: www.atameken.kz

РЕЛИГИОЗНАЯ ТОЛЕРАНТНОСТЬ СОТРУДНИКОВ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ

ГАРЕЕВА К.Р.

*Курант 2 курса ФОиЗО, 212учебной группы
Младший сержант полиции*

ФЕДОТОВА Е.С.

*Научный руководитель преподаватель кафедры Педагогики и психологии
Костанайская академия Министерства внутренних дел
Республики Казахстан имени Шрақбека Кабылбаева*

Жизнь в условиях современных реалий невозможно представить без религии. Если раньше религия воспринималась как источник духовной нравственности, то сейчас религия в некоторой степени рассматривается как веяние моды. Казахстан является многонациональным государством, в нем на протяжении уже многих лет в мире и согласии живут представители различных религиозных конфессий. Почти все мировые религии ислам, буддизм, христианство (православие, католицизм, протестантские течения), индуизм, иудаизм собраны в нашей стране. В момент, когда произошел распад Советского Союза, все мировые политологи и политические аналитики пророчили крах, только что родившемуся государству Республике Казахстан. Их опасения были не беспочвенными, так как на территории молодой страны сосуществовали представители разных религий, национальностей, этносов и культур и любой маленький и даже самый незначительный конфликт мог привести к вспышке, которая впоследствии породит за собой гражданскую войну.

Особая задача в этот период становления Казахстана легла на плечи сотрудников правоохранительных органов. Сотрудники на тот момент находились в подвешенном состоянии, пристальное внимание было обращено к ним и к их отношению к той или иной ситуации в обществе. В этом свете особое внимание стоит обратить на такой аспект как религиозная толерантность, а именно религиозная толерантность сотрудников органов внутренних дел.

В русский язык понятие «толерантность» вошло не так давно и в общем смысле оно означает способность и умение принимать чужое мнение. Снисходительно относиться к поступкам других людей, быть лояльным к чужим ошибкам и промахам [1, с. 1341]. Согласно словарю В.И. Даля терпимость связывается с такими качествами человека, как кротость, смирение, великодушие [2, с. 532]. И, напротив, нетерпимость является проявлением запальчивости, излишней требовательности и опрометчивости, которые являются характерными чертами импульсивности, непродуманности и незрелости личности.

Религиозная толерантность – это знание, принятие и уважение религиозно-конфессиональных ценностей и идей, это явление многоаспектное и содержательное.

Актуальность темы этой статьи в первую очередь обусловлена возрастанием общего уровня агрессии, постоянное расширение конфликтных областей и ситуаций, пренебрежение правами человека, а также неустанный рост экстремизма. Все вышеперечисленное ставит перед обществом одну из главных задач – развитие толерантности как базового качества каждой личности [3, с. 59].

Важное место в многообразии профессий имеет правоохранительная деятельность. Нетерпимое отношение к людям в лице сотрудников правоохранительных органов всегда имеет широкий общественный резонанс и колоссальные губительные последствия. [4, с.33].

В силу своей профессиональной деятельности многим сотрудникам правоохранительных органов приходится взаимодействовать с различными категориями лиц, большинство из которых являются приверженцами тех или иных религиозных течений (в том числе и радикально настроенных), в тоже время многие из сотрудников, как правило, являются носителями определенных религий. В характере таких взаимоотношений могут возникнуть проявления нетерпимости, конфликтности, либо наоборот симпатий, лояльности, что недопустимо для сотрудника правоохранительных органов. Деятельность сотрудников правоохранительных органов имеет такие особенности, которые уже предполагают и обязывают проявление религиозной толерантности, нравственности и культуры: строгая регламентация законами и подзаконными актами, требование соблюдать служебную дисциплину и положения устава.

Вместе с тем, служебные документы не дают четких инструкций о том, как поступать в разнообразных ситуациях, но лишь очерчивают рамки. Однако эти предписания имеют настолько обобщенный вид, что только от уровня личной культуры, морали и нравственности самого сотрудника зависит успешность решения конфликтных ситуаций [5]. Служебные документы имеют обязывающий характер и предписывают такие правила поведения, которые предполагают наличие хорошо развитых личностных качеств, которые бы обеспечили высокую эффективность профессиональной деятельности сотрудника.

Однако не существует качественно разработанной программы или модели психолого-педагогического сопровождения, которая бы помогала формировать и развивать эти качества в процессе профессиональной подготовки и несения службы в правоохранительных органах.

В правоохранительной сфере тема религиозности затрагивается редко и с осторожностью в связи с тем, что сотрудник, являясь представителем государства, выступает в качестве защитника светской жизни общества и все его действия не могут и не должны иметь религиозного обоснования [6].

Феномен толерантности является предметом научных изысканий в области философии, культурологии, истории, социологии, психологии и педагогики.

Философский аспект толерантности рассмотрен в трудах В.М. Золотухина, М.С. Кагана, В.А. Лекторского, М.П. Мчедлова, Г.И. Петровой, Л.В. Скворцова, М.Б. Хомякова, и др. Также изучением феномена толерантности занимались и ученые социологи: Р.Р. Валитова, Л.М. Дробижина, Л.В. Меньшикова, А.В. Петрицкий, Ю.К. Тулаева, и др. Тему педагогического формирования толерантности затрагивали: А.Г. Асмолов, Г.М. Андреева, Н.А. Асташов, А.М. Байбаков, В.В. Бойко, С.К. Бондырев, Г. Олпорти др.

Таким образом можно сделать вывод, что развитие толерантности у молодежи и ее аспекты является вопросом, который открывает там целую сферу научного интереса..

Толерантность необходимо рассматривать как интегральную характеристику, включающую в себя несколько компонентов, которые по словам С.Л. Братченко можно назвать «базовыми измерениями личности». Это – когнитивный, эмотивный и

поведенческий компоненты [7, с. 201]. Основное содержание компонентов при применении этой схемы для изучения толерантности может быть описано таким образом.

Сущность когнитивного компонента заключается в осознании человеком и последующем принятии сложности, многообразия, многомерности общественного пространства и его восприятия, а также осмысление, конструктивное принятие и оценка человеком субъективности своих представлений о других людях. С.Л. Братченко считает, что в когнитивном компоненте толерантности противоречия представлены особенно ярко, и это позволяет видеть разногласия как проявление свободы мысли, богатства субъективных восприятий. Когнитивная нетерпимость предполагает наличие строгой позиции нормы, поэтому осознание возможности заблуждения в таком случае становится невозможным, как становится невозможным принятие множественности мнений, взглядов, различий. Наличие развитой толерантности дает человеку возможность не переводить когнитивный конфликт в личностный.

Эмотивный компонент толерантности имеет особенное значение. Именно в эмоциональном принятии коммуникативной ситуации люди имеют возможность приобретать нечто общее, сохранять и восстанавливать человеческие связи. Это важно для того, чтобы избежать разобщенности и нетерпимости по отношению друг к другу. Сущность эмпатии заключается в безоценочном восприятии другого человека и поэтому, опираясь на слова С.Л. Братченко, эмпатия по природе своей толерантна.

«Аффективная толерантность» - понятие, введенное в научный оборот Г. Кристаллом, который описывает эмотивную толерантность как особый вид эмоциональной устойчивости личности [8, с. 34]. Суть этого понятия заключается в том, что человек способен побороть эмоциональное напряжение, способен спокойно относиться к своим болезненным переживаниям, не внося в их понимание искажение и не подавляя их. Другой стороной эмотивного компонента толерантности является понимающее и терпимое отношение различным эмоциям, проявляемым другими людьми.

Поведенческий компонент толерантности включает в себя те категории способностей, которые проявляются в поведении человека. Наиболее значимы из них следующие:

1. Способность проявлять терпимость при отстаивании собственных точек зрения и позиций, так называемые Я-высказывания.
2. Умение воспринимать мнения и оценки людей в форме признания за ними права иметь собственную точку зрения, даже если она расходится с собственными взглядами человека на обсуждаемую проблему.
3. Способность человека к сотрудничеству в атмосфере разномыслия, которое проявляется в умении достигать компромисса, достигать взаимопонимания и договоренности.
4. Способность сохранять толерантное поведение в конфликтных ситуациях, при наличии разногласий, разномыслия, разных мнений и оценок.

Таким образом, личностная основа толерантности в базовой части имеет уважительное отношение к самому себе. В этом смысле уровень толерантности тесно связан с уровнем самопринятия и самоуважения как проявления толерантности к себе самому. Такая индивидуальная (внутренняя) толерантность сосуществует с толерантностью социальной (внешней) — расовой, этнической, политической, гражданской, религиозной, гендерной, возрастной; и ситуативной - к конфликту, фрустрации, тревоге, стрессу и т.д. [9, с. 104].

Список литературы:

1. Большой энциклопедический словарь / гл. ред. А. М. Прохоров. – М.: Сов.энцикл., 1989. – 1632 с.

2. Даль, В.И. Толковый словарь русского языка. /Изд-во «Эксмо», серия «Российская императорская библиотека», 2009 г. – 736 с.
3. Жердева, Н.Н. Педагогические условия формирования профессиональной толерантности курсантов вузов министерства внутренних дел. Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук.: 61 11-13/907.,г.Ставрополь — 2011. — 205 с.
4. Жердева, Н. Н. Профессиональная толерантность сотрудников ОВД: понятие и содержательные характеристики./ Жердева Н. Н., Поликарпова А.И.- // Журнал: Вестник Адыгейского государственного университета. Серия 3: Педагогика и психология. — 2009— № 1 . — С.32-37.
5. Аракелов, Ю. С., Джегутанов Б. К., Олейников В. С. Профессиональная этика юриста: [Электронный ресурс] / Ю. С. Аракелов, Б. К. Джегутанов., В. С. Олейников. - Питер, 2013. //law.ucoz.kz
6. Асмолов, А.Г. Слово о толерантности // Век толерантности: Научно-публицистический вестник. М.: МГУ, 2001. - Вып.1. - С.4-7.
7. Братченко, С. Л. Межличностный диалог и его- основные атрибуты / С. Л. Братченко // Психология с человеческим; лицом: гуманистическая перспектива в; постсоветской психологии. – М., 2014. – 254с.
8. Кристалл, Г. Аффективная толерантность / Г. Кристалл // Журнал практической психологии и психоанализа. М. — 2001. — № 3. — С. 34.
9. Мириманова, М. С. Толерантность как феномен индивидуальный и социальный: монография / М. С. Мириманова. — М.: Прометей, 2004. -217с.

РАБОТА В ДВУХ ПРОГРАММАХ «REVIT И RENGA» СРАВНЕНИЕ

КРАВЧЕНКОВА Т.П., КРАВЧЕНКОВА Е.П.

*Студенты астраханского государственного
архитектурно-строительного университета*

ЛЕЖНИНА Ю.А.,

*Руководитель к.т.н, доцент кафедры
систем автоматизированного проектирования и моделирования
г.Астрахань, Россия*

Известно, что количество программ для моделирования и проектирования зданий велико и непрерывное расширение индустрии создания объектов через высокие технологии. Подавляющая часть компаний российского происхождения отдает предпочтение зарубежным продуктам. В статье будет рассмотрено сравнение двух программ Renga и Revit.

Renga представляет семейство программ для проектировщиков, строителей, архитекторов и дизайнеров.

Программа Renga моментально вызвало интерес у многих проектировщиков и инженеров своим стремительным развитием и значительным упрощением многих сложных функций по сравнению с зарубежными аналогами программ.

Один из главных плюсов Renga - это возможность программы автоматически подрезать и пересекать объекты. Фактически, это первая программа, в которой балки, колонны, стены, покрытия пересекаются автоматически без дополнительных команд.

Еще одна положительная сторона Renga в том, что все полученные в программе чертежи можно экспортировать в формат DXF, совместимый со многими САД-системами. Этот пункт можно отметить как важный, учитывая, что перед нами пока не готовый

продукт, а только стремительно развивающийся и набирающий обороты проект, в сфере информационного моделирования.

Autodesk Revit – полнофункциональная САПР, предоставляющая возможности архитектурного проектирования, проектирования инженерных систем и строительных конструкций, а так же моделирования строительства. Обеспечивает высокую точность выполняемых проектов. Позволяет создавать строительные конструкции и инженерные системы любой сложности.

Revit поддерживает работу с семействами как библиотеками объектов и элементов. Это систематизирует работу программы, облегчает и ускоряет процесс проектирования. Семейства можно редактировать, создавать, удалять, пополнять с помощью импорта (в том числе из AutoCAD. Элементы семейств имеют рабочие параметры: расходы, потери давления, нагрузка, мощность, сопротивление и т.п.

[Autodesk Revit](#) делает работу проектировщиков более удобной благодаря возможности хранения и редактирования нескольких проектных решений в одном файле.

Изучение любой программы начинается с изучения интерфейса.

При открытии Ренги сразу можно понять, что в данной программе простой и понятный интерфейс. Без особых проблем можно найти нужное, а также внести в него изменения. Простые иконки и визуальное восприятие модели упрощает обучаемость в программе. С другой стороны, панель инструментов и ее возможности весьма ограничены. Для создания сложных моделей данная программа явно не подойдет.

В Ревите же довольно объемный и сложный интерфейс (судя по количеству иконок на панели), что дает понять о больших возможностях программы. Тем не менее, найти нужный элемент сложнее, чем в Ренге. Тем, кто работает в Ревите с нуля, непросто ориентироваться в данной программе. Хоть все иконки элементов и подписаны, как их использовать правильно, сложно догадаться.

В обеих программах можно создать осевую линию довольно просто и удобно, можно ввести требуемую длину сразу же. В Ренге минус в том, что буквы и цифры показываются с обеих сторон, тогда как на чертежах по правилам такого быть не должно. В Ревите можно убрать тип обозначения, сделать его с другой стороны или с обеих.

Требуемой длины линии или расстояния между объектами.

В обеих программах ось можно повернуть или переименовать, не затрачивая на это много времени.

При создании любых элементов в Ревите, программа автоматически считает прокладываемое расстояние и сразу выводит на экран. Данная функция очень удобна, т.к. можно обойтись даже без ввода требуемой длины линии или расстояния между объектами.

Также в обеих программах есть привязка к этажу. При желании можно изменить привязку любого элемента в Параметрах Ренги и Свойствах Ревита, вбив нужное значение.

В целом обе программы имеют простой и понятный интерфейс Ренги помогает разобраться в программе самостоятельно без лишних поисков видеоуроков. Ренга больше подходит для создания простых, несложных моделей, так как выбор инструментов и параметров весьма ограничены. Создать свой индивидуальный архитектурный проект будет практически невозможно.

Огромный минус Ренги - это отсутствие возможности создания морфа, оболочек, навесных стен, 3D-сеток, различных конструктивных элементов. Перечислять можно до бесконечности! Развитие какой-либо архитектурной фантазии в данной программе настолько ограничено, что начинаешь думать, а зачем вообще придумывать что-то новое? Когда окна квадратные есть и хватает.

В Ревите же большой выбор инструментов, радует, что можно использовать конструктивные элементы. Есть варианты создания каждого элемента, плюс ко всему в любой момент можно создать что-то индивидуальное с помощью семейств. Правда, без видеоуроков сложно разобраться в программе, нужно знать все ее возможности, чтобы использовать Ревит в полной мере. Наверное, на создание домика у меня ушло в 2 или 3 раза больше времени, чем в Ренге. Но зато результат получился намного лучше.

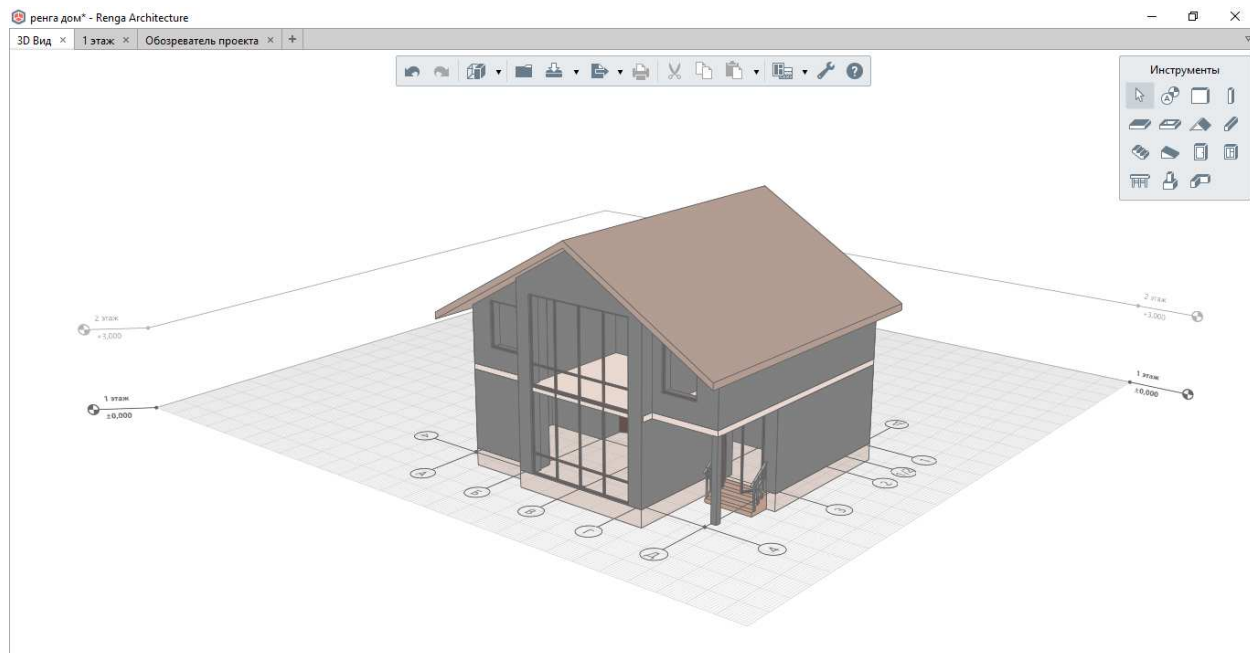

Рис.1 Модель дома, полученная в программе RengaArchitecture/

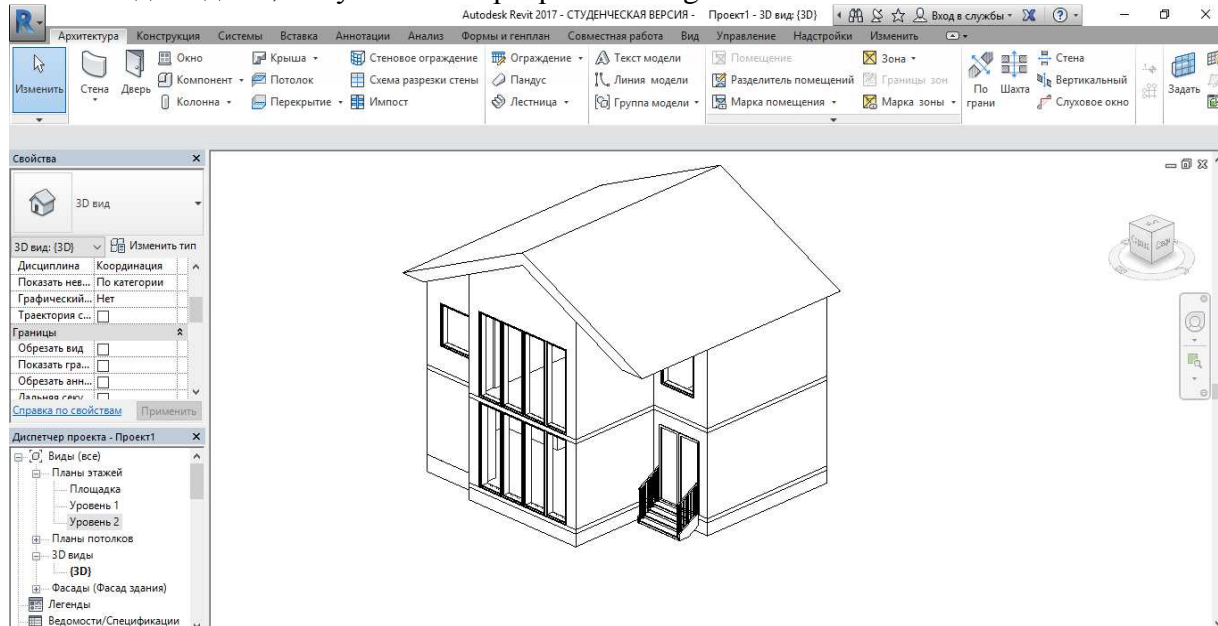

Рис.2 Модель дома, полученная в программе RevitArchitecture/

Вывод

После проектировании одного и того же здания в двух разных программах я могу сделать общий вывод.

Преимущества Revit (возможности)

- Технология BIM. Пользователь ничего не чертит. Вместо этого он

занимается моделированием и оформлением чертежей. При этом процессы моделирования и формирования чертежей разделены. Процедуры же черчения используются крайне редко.

- Модели систем соответствуют их реальным аналогам.
- Взаимодействие. Revit обеспечивает высокую степень совместной работы специалистов различных дисциплин.
- Многообразная библиотека семейств.

Преимущества Renga (возможности)

- Быстрый процесс обучения программы.
- Возможность копирования уровней, что существенно ускоряет построение объекта.
- Простая панель инструментов позволяет выполнять практически любые элементы архитектуры.
- Быстрота работы.

На мой взгляд, данные программы обладают каждая своими особенностями необходимыми для проектирования. Невозможно отметить лучшую, лишь возможно выделить некоторые специфические возможности программы и маленькие неудобства. Renga на мой взгляд подойдет новичкам в архитектурном моделировании, а Revit подойдет студентам, а также профессиональным архитекторам и конструкторам.

Литература:

1. Иовлев В. И. Архитектурное проектирование : формирование пространства: учебник Екатеринбург: Архитектон, 2016, с. 233 .
2. Седова Л. И. Основы композиционного моделирования в архитектурном проектировании: учебное пособие. Екатеринбург: УралГАХА, 2013. С. 133
3. Владимир Талапов. Технология BIM. Суть и особенности внедрения информационного моделирования зданий. Издательство: ДМК Пресс. 2015. - 410 с.

ПЕРСПЕКТИВЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ VR-ТЕХНОЛОГИЙ В МУЗЕЙНОМ ДЕЛЕ

КАЛАБАЕВА Л., РЫСКАЛИЕВА М.

студенты группы СКС-428

БИКЕНОВА А.С

Научный руководитель, магистр

Казахский университет экономики, финансов и международной торговли
г.Астана, Республика Казахстан

Аннотация. В данной статье говорится о внедрении VR технологий в музеи. Сегодня технологии виртуальной реальности помогают музеям перейти на качественно новый уровень взаимодействия с посетителями. Пишется как о положительных, так и негативных последствиях внедрения технологий виртуальной реальности, и насколько выгодно будет музею преобрести данную технологию.

Ключевые слова: виртуальная реальность, полное погружение, VR-технологии, культурная образованность, культурная ценность.

На сегодняшний день главным трендом становления информационных технологий считается обширное распространение технологий виртуальной реальности во всевозможные отрасли: игровая индустрия, образование, медицина, туризм, военная промышленность, архитектура и т.д. Так, согласно данным BI Intelligence, с начала 2015 года рост количества устройств виртуальной реальности достигнет 99% в год, что по прогнозу приведет к тому, что к 2020 году объем рынка устройств виртуальной реальности составит около 3 миллиардов долларов [1].

Таблица 2. Финансовый прогноз по VR-технологиям в различных отраслях.

Отрасль	Технология	Текущий годовой размер рынка	Прогноз роста рынка за год	Результаты к 2020		Результаты к 2025	
				Число пользо- вателей	Прибы- ль	Число пользо- вателей	Прибы- ль
Игровая индустрия	VR\ AR	\$ 106 млрд	\$ 230 млн	70 млн.	\$ 6.9 млрд	216 млн	\$ 11.6 млрд
Образование	VR	\$ 12 млрд	200 млн. учеников и студентов	7 млн.	\$ 0.3 млрд	15 млн	\$ 0.7 млрд
Маркетинг	VR\ AR	\$ 3 млрд	1 млрд покупателе й	9.5 млн.	\$ 0.5 млрд	31. 5 млн	\$ 1.6 млрд
Медицина	VR\ AR	\$ 16 млрд	8 млн. докторов	0.8 млн.	\$ 1.2 млрд	3.4 млн	\$ 5.1 млрд
Архитектура\ дизайн	VR\ AR	\$ 20 млрд	6 млн инженеров	1 млн.	\$ 1.5 млрд	3.2 млн	\$ 4.7 млрд
Военная промышлен- ность	VR\ AR	\$ 9 млрд	6.9 млн военных	Зависит от покупок		Зависит от покупок	
Туризм	VR\ AR	\$ 25 млн	3 млн туристов	1 млн	\$ 2.5 млн		

Примечание: Таблица составлена на основе источника [2].

Исходя из данных таблицы 2 финансовое развитие виртуальной реальности достигнет многие индустрии.

И если еще недавно технологии виртуальной реальности фигурировали в фантастической литературе, то уже сейчас они становятся столь же привычными как видео, предоставляя компаниям новые возможности для решения широкого спектра задач: от преобразования рабочих процессов до изменения подхода к работе с клиентами. Лидеры IT-компаний, уже готовы вкладывать огромные средства в развитие VR-технологий. Например, ген. директор Facebook Марк Цукерберг комментирует ситуацию следующим образом: «Я с нетерпением ждал дня, когда мы сможем наконец погрузиться в виртуальную реальность, - И вот этот день настал. Сегодня возможно все». Кроме того, Марк Цукерберг приобрел одну из ключевых компаний на рынке VR-Oculus, которая занимается разработкой шлема виртуальной реальности [3].

Интерес к технологиям виртуальной реальности наблюдается и у потребителей. Данный факт можно проследить по динамике с помощью сервиса GoogleTrends. Так, в период с 2016 по 2017 год количество поисковых запросов «виртуальная реальность» являлось максимальным по сравнению с предыдущими годами и превышало эти показатели более чем в 10 раз [4].

Актуальность настоящей темы связана с огромным развитием высоких технологий в информационном пространстве, и, как следствие, развитием массовых коммуникаций. Все это, призванное на благо культуры, искусства, эстетики и духовного развития, значительно облегчает диалог между объектом культурной ценности и конечным его потребителем - зрителем.

В последние десятилетия участились случаи планомерного уничтожения материальной культурной базы того или иного народа, на основе которой формируется

его культурная самоидентичность. И поэтому развитие VR технологий позволят на основе фото-, видео- и других документов достоверно и детально воспроизвести уничтоженные артефакты, инсталляции и т.д.

Что же такое виртуальная реальность на самом деле и как ее применить в музейном деле? Виртуальная реальность (англ. virtualreality) – совокупность технологий, с помощью которых можно создать искусственный мир, физически не существующий, но ощущаемый органами чувств в реальном времени с законами физики. Виртуальные объекты и субъекты, созданные техническими средствами, влияют на человека через его ощущения обоняние, чувство равновесия и положения в пространстве, осязание, зрение и слух [5].

Принято считать, что развитие виртуальной реальности началось в 50-е годы прошлого века. В 1961 году компания Philco Corporation разработала первые шлемы виртуальной реальности Headsight для военных целей, и это стало первым применением технологии в реальной жизни.

Отцом виртуальной реальности по праву считается Мортон Хейлиг. В 1962 он запатентовал первый в мире виртуальный стимулятор под названием «Сенсорамма». Аппарат представлял собой громоздкое устройство, внешне напоминающее игровые автоматы 80-х, и позволял зрителю испытать опыт погружения в виртуальную реальность, например, прокатиться на мотоцикле по улицам Бруклина. Но изобретение Хейлига вызвало недоверие у инвесторов и учёному пришлось прекратить разработки.

Через несколько лет после Хейлига похожее устройство представил профессор Гарварда Айван Сазерленд, который вместе со студентом Бобом Спрауллом создал «Дамоклов меч» — первую систему виртуальной реальности на основе головного дисплея. Очки крепились к потолку, и через компьютер транслировалась картинка. Несмотря на столь громоздкое изобретение, технологией заинтересовались ЦРУ и НАСА.

Настоящий бум начался только в 2012 году. 1 августа 2012 года малоизвестный стартап Oculus запустил на платформе Kickstarter кампанию по сбору средств на выпуск шлема виртуальной реальности. Разработчики обещали пользователям «эффект полного погружения» за счет применения дисплеев с разрешением 640 на 800 пикселей для каждого глаза.

На стыке XX-XXI веков произошли серьезные, обширные, невозвратные изменения в культурно-образовательном процессе, что вызвало яркий культурно-массовый бум в музеях. В связи с увеличением количества музеев, пришлось разрабатывать новые способы подачи материала с использованием продукта технического прогресса XX века, который подается под шлейфом «креатива» и нетрадиционных программ культурно-развлекательного характера.

Современный посетитель музея – человек с активной жизненной позицией, ориентированный на приобретение знаний в самых разных областях науки, культуры, искусства; человек, для которого интернет, телевидение и средства массовой информации стали частью жизненного пространства. Это вызвало изменение требований к музею и к самим принципам формирования экспозиции и выставочного пространства, которое, в реалиях сегодняшнего дня, должно было предложить нечто сверх того, что посетитель мог узнать, не выходя из дома.

Ведь общество, как справедливо отмечает И.Колесникова, «создает школы и музеи как места, в которых концентрируется образовательный потенциал, накапливается информация о цивилизационном и культурном движении человечества для того, чтобы быть предьявленной, усвоенной, переданной из прошлого в будущее» [6].

Основная цель музея – донести до посетителя информацию грамотно, заставить проникнуться историей экспоната, экспозиции, предмета и легендарной, эпохальной, внесшую непосильный вклад, личности. За многие годы однотипного ведения и донесения информации в музеях, утратился интерес к таковым, но с приходом новых технологий, обеспечился прирост заинтересованности в посещении данного культурного объекта.

Причинами роста стало, с одной стороны, стремление граждан к активному досугу. С другой стороны, этому способствует развитие таких музейных программ и акций, как «Ночь в музее».

Каковы будут преимущества использования VR-технологий в музеях? Во-первых, наглядность. Наглядная демонстрация очень важна для исторических объектов. Благодаря VR-технологиям вы можете ощутить всю атмосферу прошлых лет. Во-вторых, быстрый доступ к информации. Современный ритм жизни таков, что быстрый доступ к нужной информации – это огромная ценность. VR быстрее позволит вам увидеть и воспринять ту или иную информацию, и вы не теряете время на нудное чтение описания музейного экспоната или экспозиции. В-третьих, неограниченный доступ. Известно, что экспонаты нельзя трогать руками, но в режиме виртуальной реальности это правило уже не действует. Объемную реконструированную модель вы можете рассмотреть и пощупать с любых сторон. В-четвертых, сочетание пользы и развлечения. Монотонное хождение по музею – процесс не очень-то и веселый. Но VR полностью меняет его, дает возможность получать любую информацию в наглядном виде.

Но, выгодно ли это музею? Технологии в музее и на выставках для обеспечения удобства зрителя – это конечно, хорошо. Можно утвердительно ответить на этот вопрос, приведя следующие доводы:

1. Анализ аудитории. Компьютеры собирают статистику, какие экспонаты привлекают наибольшее внимание посетителей, какие залы посещаются активнее всего, что помогает корректировать расписание выставок с целью увеличения потока клиентов и прибыли.

2. Экономия. В связи с тем, что многие экспонаты уже оцифрованы, их больше не нужно будет реставрировать, так как экспонат будет представлен вместе с виртуальной реальностью.

3. Увеличение потока посетителей. Виртуальная реальность – современное явление, которое вызывает большой интерес у людей своей нестандартностью и технологичностью.

Массовая популяризация технологических устройств, девайсов, программ приводят как к положительным, так и к отрицательным результатам. Рассмотрим возможные проблемы и слабые места, возникающие при внедрении VR-технологий в музейную отрасль.

Возможным последствием может стать потеря духовной связи между человеком и искусством. Это происходит из-за того, что посетитель воспринимает искусство через призму технических устройств. Также актуальной проблемой является то, что эффект цифровизации затронул не только бытовую составляющую жизни, но и произведения искусства. То есть, любой предмет культуры в конечном счете лишается своей уникальной, подлинной, неповторимой ауры. Пропадает ощущение у экспоната принадлежности к месту и времени. Третья проблема, которая существует связана с тем, что технологии стали продуцировать практически все способы передачи информации для и человека не осталось пространства для воображения.

Тем не менее, есть и положительные последствия. Есть мнение, что с внедрением VR в музеи происходит процесс персонализации экспозиций. Посетителю будет казаться, что он один и все пространство принадлежит только ему. Кроме того, музей будет отвечать по потребностям людей с особенностями физического и психического развития, которым экскурсионная программа не подходила по ряду причин. Как говорит специалист музейной отрасли Эшли Вейнард, только сегодня происходит осознание того, насколько по-разному люди могут воспринимать информацию [7].

Делая вывод, можно сказать, что последствия от внедрения технологий виртуальной реальности являются вопросом спорным и неоднозначным. Есть мнения, как и в поддержку, так и против данного новшества. Но, так как технический прогресс неизбежен,

и все глубже проникает в различные сферы жизни, в том числе и в музейную отрасль, мы приходим к тому, что необходимо планировать и внедрять технологии уже сегодня, дабы повысить эффективность работы от применения VR.

Рисунок 1 – Искусство через призму технологий виртуальной реальности

Литература

1. <https://rg.ru/2015/10/13/shlem.html>
2. [http://www.tadviser.ru/index.php/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%8C%D1%8F:%D0%92%D0%B8%D1%80%D1%82%D1%83%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%D1%8F_%D1%80%D0%B5%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%8C_\(VR,_Virtual_Reality\)](http://www.tadviser.ru/index.php/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%8C%D1%8F:%D0%92%D0%B8%D1%80%D1%82%D1%83%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%D1%8F_%D1%80%D0%B5%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%8C_(VR,_Virtual_Reality))
3. <http://www.osp.ru/cw/2016/03/13048700>
4. <https://www.google.ru/trends/explore#q=Virtual%20reality%2C%20Augmented%20reality&date=1%2F2011%2059m&cmpt=q&tz=Etc%2FGMT-3>
5. . <https://make-3d.ru/articles/что-такое-vr/>
6. Колесникова И.А. О феномене музейной педагогики//Художественный музей в образовательном процессе. СПб., 1998, -С. 6
7. <http://futureofmuseums.blogspot.com/2016/03/museums-and-personalized-learning.html>

РАЗВИТИЕ И МОДЕРНИЗАЦИЯ ЯЗЫКОВ: ПЕРЕХОД НА АЛФАВИТ КАЗАХСКОГО ЯЗЫКА ЛАТИНСКОЙ ГРАФИКИ

ҚАЗМАҒАНБЕТОВҚ. Б.

курсант 205 учебной группы.

АБИЛЬМАЖИНОВ М.Д.,

*Научный руководитель, преподаватель кафедры военной и
тактико-специальной подготовки, майор полиции*

*Костанайская академия МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева
г. Костанай, Республика Казахстан*

Аннотация. Предметом особой заботы любого цивилизованного общества являются возрождение своего национального языка для подрастающего поколения. В статье рассматриваются вопросы, направленные на исторические моменты перехода на латинский алфавит казахского языка. Необходимость изучения причин, источников, обуславливающих латинизацию алфавита в Казахстане, и на этой основе построить такие благоприятные условия для массового овладения английским языком, интегрируя нас в глобальный англоязычный мир. Настоящая статья представляет собой определенный интерес и для обучающихся и молодых специалистов, так как автор системно рассматривает новые возможности для доступа к самым современным достижениям науки и техники.

Ключевые слова: Казахский язык, латинский алфавит, латиница, трудоустройство, цифровые ресурсы.

Истоком национальных ценностей является родной язык, поэтому вопросы нашего государственного языка на протяжении многих лет остаются актуальными.

«Переход на латинский алфавит - это особое историческое событие для нашей страны» - Как отмечает глава государства, впервые в многовековой истории Казахстан, без каких-либо внешних воздействий, по собственной инициативе и воле народа меняет алфавит. Успешная реализация этой задачи имеет огромное значение и возлагает на всех нас большую ответственность» [1].

Из истории известно, какой путь прошел казахский алфавит. В VI-X веке использовалась тюркская руническая письменность. В X-XX веках, около девятисот лет, казахи использовали арабскую письменность. Известно и то, что в XX веке алфавит менялся трижды (арабский, латиница, кириллица). В Казахстане латиница использовалась с 1929 по 1940 годы. В 1940 году казахская письменность перешла на кириллицу. Не легко было в XX веке казахскому обществу трижды менять письменность. Переход на русский алфавит спровоцировал кризис родного казахского языка, духовной нравственности. Еще до обретения независимости, в 1989 году, среди казахской интеллигенции поднимался вопрос о необходимости перехода на латиницу [2].

Новый алфавит казахского языка был принят указом президента Казахстана Нурсултана Назарбаева «О переводе алфавита казахского языка с кириллицы на латинскую графику» в конце октября.

Вместо 42 букв кириллицы в нем использовано 32 знака, девять из которых пишутся с апострофом [3].

В указе Президента Республики Казахстан говорится о целях обеспечения перевода алфавита казахского языка с кириллицы на латинскую графику. Глава государства поручил правительству создать национальную комиссию, которая обеспечит переход на латиницу, разработать четкий график перехода казахского языка на латинский алфавит, а также принять «иные меры по реализации настоящего указа, в том числе организационного и законодательного характера». Контроль за исполнением указа возложить на Администрацию президента. Указ вводится в действие со дня его

опубликования.

Президент Республики Казахстан Н.А.Назарбаев поручил до 2025 года перейти с казахского алфавита на латинскую графику. Перевод алфавита казахского языка на латинскую графику предполагается провести поэтапно. Первый этап – 2018 - 2020 годы, второй: 2021-2023 годы, третий: 2024-2025 годы. «К 2025 году мы должны перевести на латинский алфавит делопроизводство, периодическую печать, пособия. Уже сейчас необходимо начать эту работу», - заявил глава государства. Переход на латиницу на основе английского алфавита решает триединую задачу» [4].

Во-первых, это создает благоприятные условия для массового овладения английским языком, интегрируя нас в глобальный англоязычный мир.

Во-вторых, открывает новые возможности для доступа к самым современным достижениям науки и техники.

В-третьих, «объединяет всех казахов, проживающих в более чем сорока странах мира. Переходя на латиницу, мы модернизируем современный казахский язык, совершенствуя его грамматику».

Переход на латиницу будет плановым и системным. В первую очередь новый алфавит будет внедрен во всех учебных заведениях, для этого группа специалистов разработает специальную научно-методическую базу.

В работе учитывались мнения экспертов об особенностях фонетики казахского языка [5].

«Самый главный плюс - Казахстан интегрируется в мировое информационное пространство. Все наши ресурсы цифровые будут доступны для всех пользователей латинского алфавита в мире. Они смогут читать, анализировать. То же самое касается наших книг, наших культурных вещей - они станут доступны огромному количеству людей, которые владеют казахским языком, но не читают на кириллице. Дело в том, что в мире большое количество этнических казахов живет и в Китае, и в Монголии, и в других странах, которые часто при помощи различных конвертеров конвертируют текст и читают наши классические произведения на казахском языке, но только при помощи латиницы это возможно».

Готовя будущего сотрудника органов внутренних дел, ведомственные образовательные организации не в силах предусмотреть будущее, которое предназначено профессиональному специалисту: так как диапазон его «трудоустройства» крайне широк, в пример можно взять участкового полицейского, чья служба подчинена каждодневному общению с гражданами. Профессия полицейского, как и любая другая, в некотором смысле - речевая: сотрудник организует свою деятельность через слово, выражая себя в профессиональном тексте и в устных контактах с коллегами, гражданами.

В охране общественного порядка и обеспечении общественной безопасности городах принимают участие около 30 тыс. сотрудников правоохранительных, специальных органов, военнослужащих Национальной Гвардии Республики Казахстан.

В целях своевременного реагирования на обращения иностранных граждан с сотрудниками полиции проводятся специальные обучающие курсы по английскому языку [6].

Основными задачами подготовки заключаются в развитии базовых умений и навыков во всех видах речевой деятельности в заданных прагматических коммуникативных ситуациях, возникающих при выполнении служебных обязанностей в ходе подготовки и проведении массовых мероприятий международного уровня.

Владение языком позволит сотрудникам правоохранительных органов оперативно реагировать на сообщения иностранных граждан и положительно скажется на имидже полиции. Несмотря на то, что главной задачей для сотрудников органов внутренних дел остается обеспечение охраны общественного порядка, сотрудники полиции должны оказать всяческую поддержку и иностранным гражданам. Приобретенные навыки

помогут сотрудникам в вежливой форме общаться с иностранными гражданами, при необходимости указать на их некорректное поведение, объяснить, как пройти, к примеру, к гостинице, к городским достопримечательностям или спортивным объектам.

На сегодняшний день это действительно очень важно, так как сама жизнь требует того, чтобы был высоким уровень подготовленности каждого сотрудника, который несёт службу в полиции. Полицейский соприкасается не только с местными гражданами, но и с иностранцами. Для последних сотрудник полиции является официальным лицом нашей страны, а не только представителем органа внутренних дел. Вот почему сейчас такое серьёзное отношение и к подготовке полицейских в новом формате, и к приёму новых сотрудников на службу.

Список литературы:

1. <https://ru.sputniknews.kz/society/20171117/3786981/nackomissiya-po-perekhodu-kazahskogo-yazyka-na-latinicu-zarabotala-v-kazahstane.html>
2. <http://e-history.kz/ru/publications/view/3452>
3. <https://ria.ru/world/20171117/1509024696.html>
4. <https://lenta.ru/news/2017/10/27/kazakhstan/>
5. <https://informburo.kz/stati/perehod-na-latinicu-kto-iz-politikov-ego-podderzhal.html>
6. https://expo2017astana.com/ru/page_id=1047&news_id=901

КОММУНИКАТИВНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ОБУЧЕНИИ: ОСНОВА И ПЕРСПЕКТИВЫ ИНТЕРАКТИВНОЙ ИГРЫ

КУСТАНОВ К.С.

курсант 3 курса

АБИЛЬМАЖИНОВ М.Д.

*Научный руководитель, преподаватель кафедры
военной и тактико-специальной подготовки,*

Костанайская академия МВД Республики Казахстан
имени Шракбека Кабылбаева

г.Костанай, Республика Казахстан

Аннотация: В статье рассматривается одной из актуальных тем - организацию комфортных условий в процессе обучения обучаемых вузов МВД Республики Казахстан. В настоящей статье рассматриваются особенности формирования основного источника учебного познания. Необходимости изучения важного направления в системе обучения обучаемых - это педагогическая связь преподавателя с применением методов воспитания и приведения себя как добросовестным примером выполнения служебного долга.

Ключевые слова: Интерактивные технологии обучения, индивидуальная ответственность, интерактивная игра, интерактивная модель, игровая технология.

В обучении существует множество методов обучения, разные типы занятий, которые преследуют единую цель - усвоение знаний обучаемыми. Поощрительным является внедрение новшеств и их гармоничное вливание в устоявшуюся структуру урока. Среди моделей обучения выделяют: пассивную, активную и интерактивную [1].

Интерактивные технологии позволяют в учебно-игровом поле курсантам проиграть разнообразные должностные и личностные роли и освоить их, создавая будущую модель взаимодействия людей в производственной ситуации. Применение интерактивных технологий в обучении позволяет максимально приблизить обучаемого к условию

учебного материала, включить в изучаемую ситуацию, побудить к активным действиям, переживать состояние успеха и соответственно мотивировать своё поведение [2].

Обучающийся становится полноправным участником учебного процесса, его опыт служит основным источником учебного познания. Педагог (ведущий) не даёт готовых знаний, но побуждает участников к самостоятельному поиску. По сравнению с традиционным обучением меняется взаимодействие педагога и обучаемого: активность педагога уступает место активности курсантов, а задачей педагога становится создание условий для их инициативы. Педагог отказывается от роли своеобразного фильтра, пропускающего через себя учебную информацию, и выполняет функцию помощника в работе, одного из источников информации [2, с. 34].

В последнее время получил распространение термин «интерактивное обучение». Он означает обучение, основанное на активном взаимодействии с субъектом обучения (ведущим, преподавателем, тренером, руководителем). По существу, оно представляет один из вариантов коммуникативных технологий: их классификационные параметры совпадают. Интерактивное обучение – это обучение с хорошо организованной обратной связью субъектов и объектов обучения, с двусторонним обменом информацией между ними.

Интерактивные технологии обучения – это такая организация процесса обучения, в котором невозможно неучастие обучаемого в коллективном, взаимодополняющем, основанном на взаимодействии всех его участников, процессе обучающего познания [4, с. 54].

Интерактивная модель своей целью ставит организацию комфортных условий обучения, при которых все обучаемые активно взаимодействуют между собой. Организация интерактивного обучения предполагает моделирование жизненных ситуаций, использование ролевых игр, общее решение вопросов на основании анализа обстоятельств и ситуации.

Понятно, что структура интерактивного занятия будет отличаться от структуры обычного, это также требует профессионализма и опыта преподавателя. Поэтому в структуру занятия включаются только элементы интерактивной модели обучения – интерактивные технологии, то есть включаются конкретные приёмы и методы, которые позволяют сделать занятие необычным, более насыщенным и интересным. Часто используется работа в парах, особенно она эффективна на начальных этапах обучения.

Плюс этой работы заключается в том, что все курсанты имеют возможность высказаться, обменяться идеями со своим напарником, а только потом огласить их всей учебной группе. Кроме того, никто из курсантов не будет «просиживать» время на занятии, как это очень часто бывает, - все вовлечены в работу.

Подобной работой является и деятельность обучаемых, которые объединяются в ротационные (изменяющиеся) тройки, таким образом преподаватель может перемещать курсантов сколько угодно раз, задавая при этом различные вопросы.

Основные требования успешного обучения в режиме интерактивной технологии:

1. Положительная взаимозависимость – члены группы должны понимать, что общая учебная деятельность приносит пользу каждому.

2. Непосредственное взаимодействие – члены группы должны находиться в тесном контакте друг с другом.

3. Индивидуальная ответственность – каждый курсант должен овладеть предложенным материалом, и каждый несёт ответственность за помощь другим. Более способные курсанты не должны выполнять чужой работы.

4. Развитие навыков совместной работы – обучаемые должны освоить навыки межличностных отношений, необходимых для успешной работы, например, расспрашивание, распределение, планирование заданий.

5. Оценка работы – во время групповых собраний необходимо выделить специальное время для того, чтобы группа могла оценить, насколько успешно она работает.

Интерактивные технологии позволяют в учебно-игровом поле курсантам проиграть разнообразные должностные и личностные роли и освоить их, создавая будущую модель взаимодействия людей в производственной ситуации. Применение интерактивных технологий в обучении позволяет максимально приблизить обучаемого к условию учебного материала, включить в изучаемую ситуацию, побудить к активным действиям, переживать состояние успеха и соответственно мотивировать своё поведение [4, с. 58].

Каждый преподаватель может самостоятельно придумать новые активные формы работы с аудиторией.

В современной педагогике появляются новые активные формы работы с аудиторией, такие как интерактивная игра.

Интерактивная игра - это одна из особо продуктивных педагогических технологий, создающих оптимальные условия развития, самореализации участников учебно-воспитательного процесса.

Цель интерактивной игры - изменение и улучшение моделей поведения, деятельности субъектов педагогического взаимодействия и осознанное усвоение этих моделей.

Игровая технология как целостное образование охватывает определённую часть учебного процесса, объединённого общим содержанием, сюжетом, персонажем, новеллой. При этом игровой сюжет развивается параллельно основному содержанию обучения, помогает активизировать учебный процесс, осваивать ряд учебных элементов.

Интерактивные игры способствуют социальному развитию и стимулированию деятельности обучаемых. Они создают волшебный и интересный мир игры и знаний, живущий по своим законам и нормам поведения, которые все принимают. Обучаемые не должны прятать свои эмоции, они могут свободно общаться с другими участниками игры вербально или невербально, «играть» различные роли, свободно перемещаться по залу или, согласно правилам, сидеть на одном месте, могут также принимать решения.

Взаимодействие во время игры поддерживает процесс социализации и развития личности, а также позволяет проверить развитие и интеграцию уже имеющихся навыков и умений. Кто активно действует в группе, тот и учится более интенсивно и с большей мотивацией, в отличие от тех, кто концентрируется только на ведущем игры.

Благодаря интерактивным играм, обучаемые намного быстрее устанавливают контакты друг с другом, а действия, заключающиеся в выслеживании, охоте и оказании помощи, позволяют активно участвовать в игре. Кроме того, игра способствует ускорению темпа реакции и одновременно даёт возможность выражать свои негативные и положительные эмоции. Интерактивные игры могут касаться тем обучения, например, изучения тяжелых учебных материалов, поиск взаимных контактов и решение задач, дисциплинирует коллектив на стремление познать мир или предмет обучения. Это также постановка жанровых сценок и импровизаций на какую-нибудь практическую тему [3].

Таким образом, интерактивная игра является одной из наиболее эффективных методов обучения в современном образовании, так как повышает эффективность обучения, помогает реализовать весь потенциал личности - познавательный, морально-нравственный, творческий, коммуникативный и эстетический, способствует развитию информационной культуры обучающихся.

Список литературы:

1. Кашлев С.С. Технология интерактивного обучения. - М., 2005.
2. Кашлев С.С. Современные технологии педагогического процесса. - М., 2000.

3. Коротаева Е.В. Обучающие технологии в познавательной деятельности. - М., 2003.

ВЛИЯНИЕ УСЛОВИЙ СОДЕРЖАНИЯ ОСУЖДЕННЫХ НА ИХ ИСПРАВЛЕНИЕ (МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ)

КАЙЫРЖАНОВ К.
курсант 3 курса ФОО
ОЛЕКСЮК М.В.,

м.ю.н., майор, старший преподаватель кафедры уголовного, уголовно-исполнительного права и криминологии
Костанайская академия МВД РК имени Ш. Кабылбаева
г.Костанай

Аннотация. В данной статье рассмотрена роль и значение условий содержания а также правовой мысли общества, отношение граждан к государству в различных государствах, а также основы ресоциализации и перевоспитания.

Ключевые слова. Условия содержания, осужденные, ресоциализация, учреждения и тюрьмы, права и свободы.

В настоящее время условия содержания осужденных по своему уровню различны и исходят из общего уровня жизни населения, а также степени развития определенного государства. На данный момент существует проблема повторного попадания в места лишения свободы осужденных, но в различных государствах показатели различаются исходя из самых разнообразных факторов.

Одним из основных факторов являются условия, в которых находятся осужденные. В различных странах условия сильно отличаются не только по материальной обеспеченности учреждений, но и по принципам исполнения наказаний. Так, например, в США «Заключённые, фактически, превращены в рабов, которые обязаны приносить деньги государству и частным компаниям, - говорит правозащитник Линдсэй Дорфф. – 900 тысяч обитателей тюрем трудятся за несколько центов в час или вообще бесплатно. Им отказывается в медицинском обслуживании. Лишь маленькая часть имеет возможность получить образование». В то время как в Норвегии охранники при себе не имеют наручников и оружия, окна в камерах не оснащены решётками. Это место предназначено как для тех, кто совершил лёгкие преступления, так и для совершивших особо тяжкие преступления – насильников и убийц.

При рассмотрении мест лишения свободы особо выделены следующие страны: Казахстан, Турция, Мадагаскар, США, Северная Корея, Россия, Норвегия и Австрия.

Турция. Диярбакырская тюрьма строгого режима. Она знаменита тем, что наряду с взрослыми заключёнными в ней содержатся дети (законодательство Турции предусматривает пожизненное заключение для детей). Заключённые этой тюрьмы бесправны, их жестоко избивают. Медицинская помощь, практически не оказывается, показатели смертности среди заключённых зашкаливают.

Мадагаскар. За пример взяты сельские тюрьмы, состоящие из трех бараков, которые выходят в общий внутренний двор. Во всех бараках содержится около 400 человек, свободное время заключённые проводят на улице. Заключённые спят на тонких ковриках. С едой здесь тоже огромная проблема, согласно местным законам, обеспечивать питанием заключённых должны их родственники или друзья. Поэтому, если человек одинок, то он погибнет в тюрьме от голода.

США. Рикерс - остров-тюрьма в проливе Ист-Ривер (Нью-Йорк). Это самая крупная исправительная колония в мире, она обходится американским налогоплательщикам в \$860

млн в год. В августе 2014 года офис федерального прокурора Прита Бхарары опубликовал доклад, в котором говорится о "культуре насилия" среди охранников тюрьмы, в том числе и против заключенных-подростков, а также упоминается практика неправомерно долгого содержания заключенных в одиночных камерах. Данные методы обращения с заключенными распространены по всей территории США. В США у заключенных-смертников есть право заказать практически любое блюдо в последний день жизни. Серийный убийца Джон Уэйн Гейси предпочел жареные креветки, курицу из KFC (он там работал менеджером), картошку фри и немного клубники.

Северная Корея. В данных тюрьмах каннибализм – не редкость среди голодающих заключенных. Работники тюрем применяют насилие в отношении женщин, используют их как рабынь. На узниках проводят испытания биологических и химических веществ.

Россия. В Российских тюрьмах обустроенность тюремных камер зависит от намерения руководства исправительных учреждений создать оптимальные условия для находящихся в заключении людей. Тюремную камеру можно признать соответствующей стандарту если: количество спальных мест соответствует количеству проживающих в ней заключенных; в помещении имеется место для приема пищи; в комнате имеется действующий санузел (канализация и место для умывания). На деле же обустройство камер в большей мере зависит от возможностей живущих там создать минимальный уют, благожелательности начальства и персонала тюрьмы, наполненности учреждения осужденными. Обычные явления для тюремной камеры: невозможность нормального проветривания комнаты, отсутствие возможности полноценно уединиться для справления естественной нужды, затемненность из-за слабого освещения и малого размера окна, отсутствие холодильника.

Норвегия. Тюрьма Хальден построена специально для содержания опасных преступников. В камере удобная кровать и холодильник. Гуляют заключенные без присмотра охранников по парку размером в 30 га. Попыток побега не было. Зарплата заключенного \$9 в день.

Австрия. Тюрьма в Леобене. Здесь принято считать, что заключенные имеют право на все блага, доступ к которым есть у свободных людей. Внутри можно увидеть спортивный зал, кухню, конференц-зал, бассейн. Имеется свободный доступ в интернет. В камерах есть телевизор, душ.

Казахстан. Учреждение УК 161/2 в г.Костанай. В данном учреждении существует режим, которому все осужденные обязаны следовать. Данный режим схож с распорядком дня в армии: осужденные здесь ходят строем, маршируют, строятся перед тем как пойти на завтрак, обед или ужин. Живут осужденные в бараках (казармы), у них существует комната для просмотра телевизора, различные видеопроекторы и так далее. В каждом бараке присутствует умывальник на 13 мест и туалет на 12 мест. Из-за режима в данном учреждении отсутствует почти полностью тюремная субкультура, поэтому быть против администрации здесь невыгодно со всех точек зрения.

По статистике наименее низкий процент повторного заключения среди осужденных имеет Норвегия - 20%, в то время как в России данный показатель равен 60%. В Австрии – 36% в Турции- 29% в Казахстане- 34% заключенных [1].

Таким образом, условия содержания являются одним из основных факторов, влияющих на повторное попадание в места лишения свободы. Осужденные в развитых странах понимают, что лишены свободы, но не лишены гражданских прав, которыми они наделены с рождения. Также условия содержания являются площадкой для перевоспитания осужденных, и количество перевоспитанных зависит как раз таки от этих самых условий, в которых заключенный непосредственно находится. Принципы гуманизма и уважения права личности позволяет заключенным увидеть, что государство не имеет желания их наказывать, а наоборот, помочь им реабилитироваться и социализироваться в дальнейшей жизни на свободе.

Список использованной литературы:

1. Век воли не видать. Как живут заключенные в тюрьмах разных стран мира//[https://fishki.net/1631022-vek - voli - ne - vidat - kak - zhivut – zakljuchennye - v-tjurmah-raznyh-stran-mira.html](https://fishki.net/1631022-vek-voli-ne-vidat-kak-zhivut-zakljuchennye-v-tjurmah-raznyh-stran-mira.html)

МОДЕЛИРОВАНИЕ ПРОЦЕССОВ СОВРЕМЕННОГО ПРОЕКТИРОВАНИЯ НА БАЗЕ ПРОГРАММНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ AUTODESK

НЕМЕРИЦКАЯ Е.А.

*Студентка астраханского государственного
архитектурно-строительного университета*

ЛЕЖНИНА Ю.А.

*Руководитель:, к.т.н., доцент кафедры систем
автоматизированного проектирования и моделирования
г.Астрахань, Россия*

В последнее время в строительстве стало играть большую роль не только качество выполненного проекта, но и скорость разработки проекта. На сегодняшний день комплекс AUTODESK полностью удовлетворяет желаниям заказчика и сочетает в себе качество и экономию времени.[1] Программное обеспечения AUTODESK включает в себя все инструменты, необходимые архитекторам в процессе проектирования. Они помогают анализировать и учитывать требования клиентов уже на ранних этапах проектов.

Целью работы является рассмотреть общую модель и алгоритм работы процессов современного проектирование объектов на базе программного обеспечения AUTODESK. Для данной работы было взята за основу коллективная работа программного обеспечения AUTODESK.

Коллективная работа- это рабочая среда, объединяющая людей, процессы и технологии, при этом решаются общие задачи и результаты одного специалиста могут использоваться другим сотрудником.

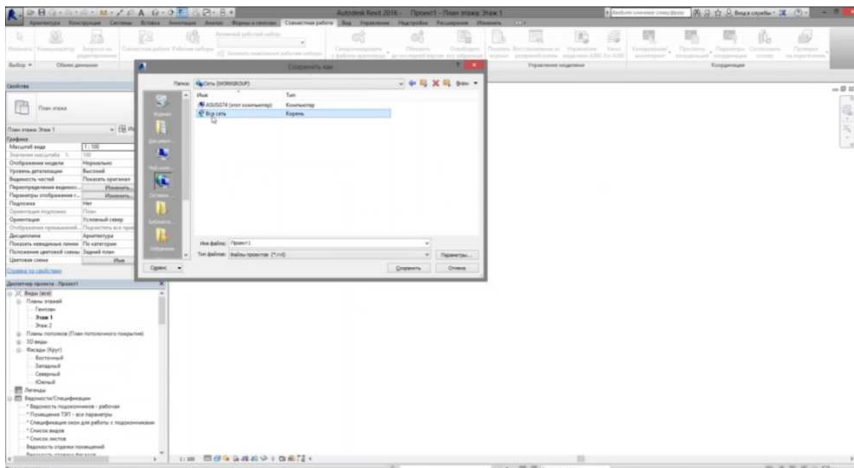
Возьмем связку Revit – Revit. Данная связка применяется при оптимизации модели и при работе со смежниками.

Например, если мы хотим облегчить свой файл, мы можем модель здания, генплан, антураж сделать в отдельных файлах и объединить их в одном общем файле. В любой момент времени мы можем выгружать ненужные нам файлы, тем самым облегчая работу программы.

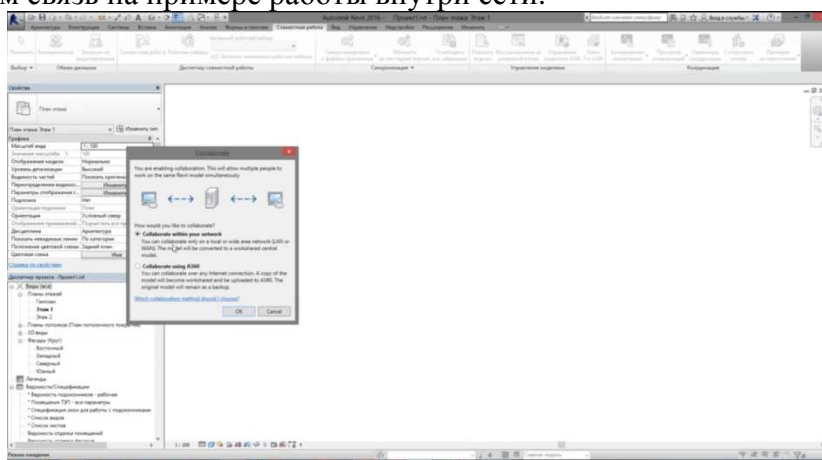
При работе со смежниками можно образовать циклическую связку между архитектором - инженером, инженером-конструктором, конструктором-архитектором.

Построим алгоритм работы на начальной стадии работы с проектируемым объектом по сети.

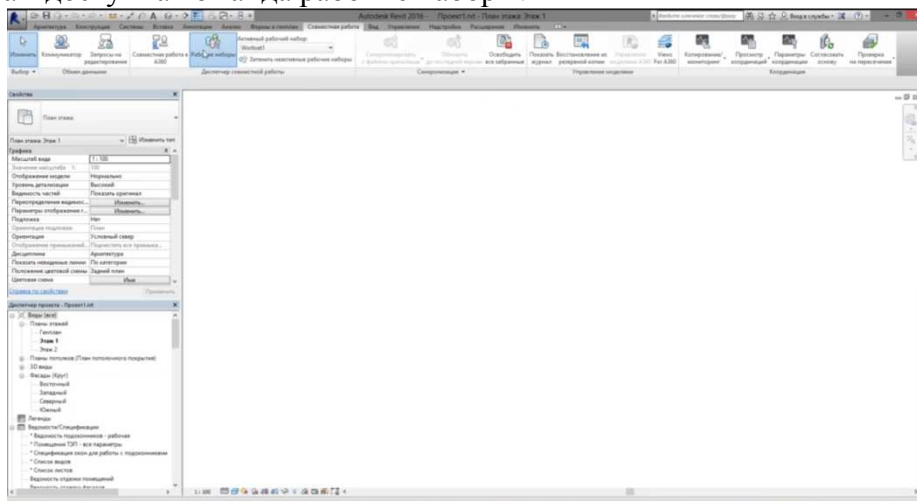
В параметрах устанавливаются параметры первого пользователя. Пользователь создает файл. В дальнейшем необходимо нажать на вкладку совместная работа. В начале работы необходимо сохранить проект по сети.

Если работаем по сети, то выбираем первый пункт. Если через A360 то второй пункт. Рассмотрим связь на примере работы внутри сети.

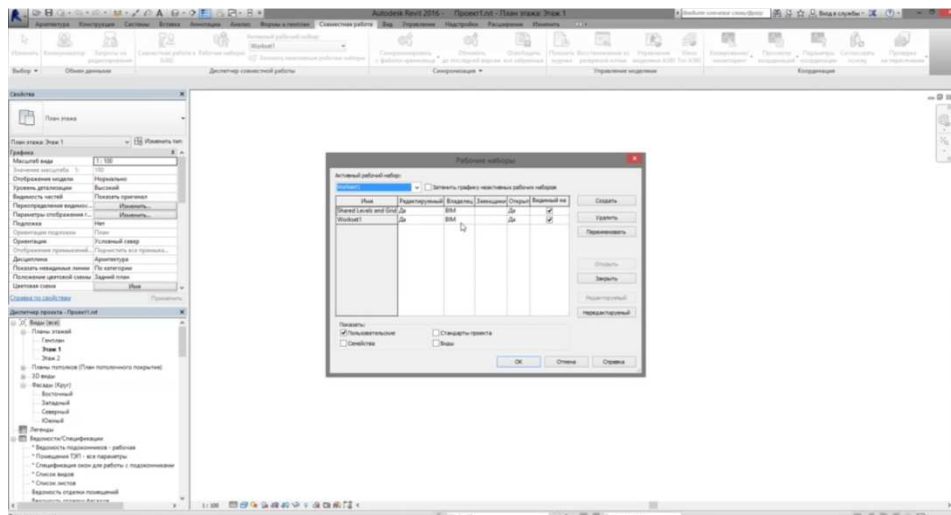

Теперь нам доступна команда рабочие наборы.

Здесь по умолчанию уже созданы 2 рабочих набора. Их владелец в данном случае ВМ координатор (первый пользователь).

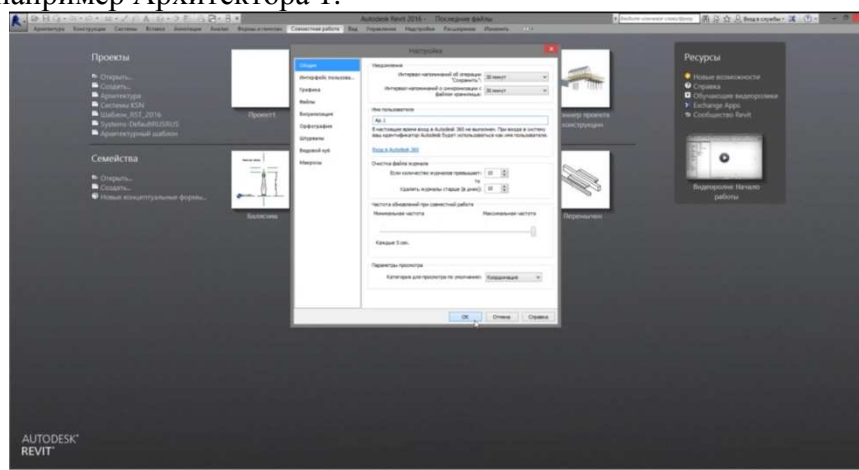

Также мы можем создать все необходимые нам наборы.

Необходимо освободить для редактирования те рабочие наборы с которыми будут работать другие сотрудники.

Выгружаем рабочие наборы, синхронизируемся, и закрываем наш файл. Этот файл хранится на сервере или в сетевой папке. К этой папке мы можем подключить других пользователей, например Архитектора 1.

С помощью команды Открыть мы заходим в сетевую папку, находим проект, и обязательно создаем Локальную копию, чтобы мы не работали с проектом напрямую.

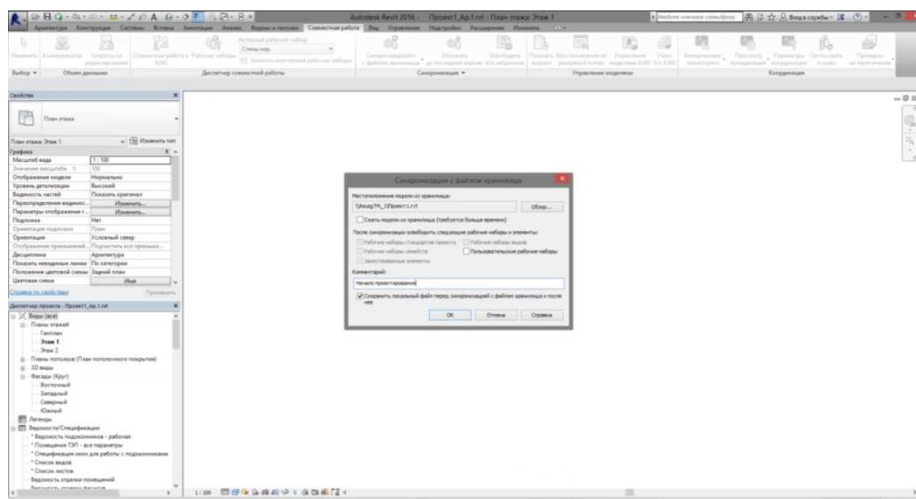
После того как мы открыли проект, заходим во вкладку Совместная работа, Рабочие наборы, и выбираем необходимый рабочий набор, или создаем новый. Выберем например наборы Стены наружные и Двери наружные. Данный пользователь будет работать только с этими наборами.

После выполнения любых подобных операций желательно синхронизироваться.

Также необходимо выбирать в каком именно наборе работать. Это можно сделать во вкладке совместная работа или на панели снизу.

Доступны несколько вариантов синхронизации. Например Синхронизация и изменение параметров.

При выборе данного способа мы можем написать какой либо комментарий. Эти комментарии нужны, чтобы потом мы смогли посмотреть все изменения в журнале.

В ходе проектирования малоэтажного жилого дома в программах Renga и Revit, мною была составлена таблица сравнения, основанная на моём личном мнении.

Функция	Renga	Revit
Интерфейс	Удобный и простой	Удобный, с большим кол-вом дополнений
Перекрытия	Удобный метод построения эскиза разных конфигураций перекрытий	Удобный метод построения эскиза разных конфигураций перекрытий
Стены	Малое кол-во стеновых ограждений	Удобное расположение на чертеже с большим количеством вариаций
Окна и двери	Разные конфигурации проемов, быстрое изменение параметров	Большое кол-во готовых семейств, возможность создания уникального семейства.
Крыши	Лёгкое построение крыш разных конфигураций, изменение угла наклона скатов, изменение отвеса.	Доступное построение крыш разных конфигураций, изменение их параметров.
Профили и карнизы фасада	Отсутствие отдельного инструмента	Доступная функция, различные вариации, автоматическое распределение на частях фасада
Формообразующие и морф	Отсутствие	Доступно создание различных форм в соответствии и заданными размерами и материалами
Генеральный план и топо-поверхность	Отсутствие	Отдельная вкладка на рабочей панели, возможность построения различных вариаций с индивидуальными высотами уровней
Инженерные системы	Отсутствие	Отдельная вкладка на рабочей панели, большое кол-во видов.
Сопроводительная документация	Есть	Есть

Список литературы

1. Арискин М. В., Гуляев Д. В., Гарькин И. Н., Агеева И. Ю. Современные тенденции развития проектирования в строительстве // Молодой ученый. — 2012. — №10. — С. 31-33. — URL <https://moluch.ru/archive/45/5472/> (дата обращения: 01.04.2019).

THE OVERVIEW ON KEY CHANGES IN THE ACCOUNTING RECORDS OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

OLZHABAYEVA D.

PhD student in Economics,
Peoples' Friendship University of Russia
Moscow, Russian Federation

Abstract. The purpose of this study is to identify the main changes in the accounting records of the Republic of Kazakhstan that are currently accepted. To do so, we reviewed the documents, providing the information on these accounting changes in the most accessible form to all related parties. Further, this paper elucidated the implementing process of these changes in practice.

Keywords: accounting, international financial reporting standards, standard chart of accounts for accounting, digitalization in accounting, Kazakhstan-Russian cooperation.

The Republic of Kazakhstan is one of the main strategic economic partners of the Russian Federation. The neighborhood of these two countries establishes not only close political cooperation, but an economic partnership, which spurred the countries to create "Eurasian Economic Union" for the regional integration.

Currently, about 9,294 enterprises operate in the Republic of Kazakhstan with the participation of Russian capital, which represents 37.7% of the total number of enterprises with foreign capital (as of 01/01/2019)[\[1\]](#).

In addition, various representative offices and branches of Russian companies operate in the country, which fulfills the approved standards, must maintain accounting records in accordance with the requirements of Kazakhstan legislation.

In connection with the above, these changes in the accounting records of the Republic of Kazakhstan, considered in this article and taking place in the current period should be relevant and interesting not only to Kazakhstani entrepreneurs but also to their foreign colleagues, whose activities are connected with the Kazakhstan market.

In terms of changes in the accounting records of the Republic of Kazakhstan, it is impossible to ignore the main documents regulating the accounting system, since they implement these changes in practical activities.

The main documents regulating accounting activities in the Republic of Kazakhstan are:

1. Law No. 234-III "On Accounting and Financial Reporting" dated February 28, 2007 (as amended up to July 2, 2018);
2. International Financial Reporting Standards (hereinafter - IFRS), adopted from January 1, 2006 (with amendments and additions as of May 18, 2018);
3. Code "On taxes and other obligatory payments to the budget" (Tax Code), adopted on December 25, 2017 (as amended on January 21, 2019);
4. Labor Code of the Republic of Kazakhstan adopted on November 23, 2015 (as amended as of January 1, 2019);
5. Law No. 197-VI "On the Republican Budget for 2019–2021" of November 30, 2018 (enacted on January 1, 2019);
6. A typical chart of accounts for accounting (as amended up to October 2, 2018), as well as other regulatory documents.

Each of the documents submitted has an impact on the accounting process of enterprises to a certain extent. And, thereby, the legal framework reflecting all these subsequent changes is made.

By looking at the changes that occurred and entered into force on January 1, 2019, it can be divided into the following categories:

- changes in accounting;
- changes in tax accounting.

Changes related to the accounting of the Republic of Kazakhstan mostly follow the changes in international financial reporting standards (hereinafter - IFRS), in particular with the emergence of new standards:

- IFRS 9 "Financial Instruments";
- IFRS 16 "Lease";
- IAS 15 "Revenue from contracts with customers".

And as a result, the changes were made in the "Standard chart of accounts of accounting": the new edition of which reflects all those innovations considered in the above standards. Considering the changes, made in the "Standard chart of accounts of accounting", in more detail, since 2019, new accounts have been added to the "Standard chart of accounts of accounts" on the followings:

- electronic money - account 1070 "Accounting for electronic money";
- derivative financial instruments - account 1140 "Derivative financial instruments";
- additional paid-in capital - account group 5400 "Additional paid-in capital".
- assets in the form of right of use, as well as their depreciation and impairment - accounts 2440, 2450, 2460 for fixed assets (fixed production assets) and accounts 2760, 2770, 2780 for intangible assets (in accordance with the new standard IAS 16 "Leases") ;
- assets and liabilities under contracts, as well as cost accounting for contracts, their depreciation and impairment - accounts 1730 and 2940-2980 (in accordance with the new IAS 15 "Revenue from contracts with customers").

In addition, there have been changes related to the accounting for financial instruments. The accounts of financial assets (investments) and liabilities have been changed due to a change in their classification in the new standard IFRS 9 "Financial Instruments".

In the new standard, financial assets, depending on the company's business model for managing these assets and cash flow characteristics, are divided into three categories like the following:

1. Financial assets carried at amortized cost are financial assets that are used by a company solely to receive cash, in the form of interest payments and the principal amount of the debt. For example, this category may include loans issued, loans, and other receivables. These assets are recorded in accounts 1110 and 2010 of the new chart of accounts;

2. Financial assets recorded at fair value through other comprehensive income are financial assets whose purpose of the acquisition is not only cash flow, in the form of debt and interest payments, but also the sale of an asset. The group may also include investments in equity instruments if the investment is not intended for trading. For the accounting of assets, accounts 1120 and 2020 are intended;

3. Financial assets at fair value through profit / loss are financial assets that do not fall into the two previous categories. These are usually financial assets held for sale. In the new chart of accounts for their accounting accounts 1130 and 2030 are used.

In turn, the income and expenses for impairment of assets are divided into the following categories:

1. Revenues / expenses related to the impairment of financial assets are recorded in accounts 7470 and 6280;

2. Income / expenses related to the impairment of receivables are recorded on account 7440;

3. Revenues / expenses related to the impairment of non-financial assets are recorded on accounts 7420 and 6240.

In accordance with the new IFRS 9 "Financial Instruments standard", financial liabilities in the new chart of accounts are classified as:

1. Financial liabilities at amortized cost accounted for on accounts 3010, 3060 and 4010;

2. Financial liabilities at fair value through profit or loss recorded in accounts 3020, 3070 and 4020.

In addition to these changes, there were also changes to the cipher of the accounts. The reason for making such changes was the introduction of new accounts, which, due to their affiliation and degree of liquidity, occupied the codes belonging to the early other accounts.

In terms of the structure, the typical chart of accounts has not changed. It also consists of 8 sections: "Short-term assets", "Long-term assets", "Short-term liabilities", "Long-term liabilities", "Capital and reserves", "Income", "Expenses" and "Production Accounts".

That is why the use of the standard plan as of January 1, 2019 should not cause any inconvenience to its users, and, on the contrary, will help to optimize the accounting process and more accurately reflect the financial condition of the company in the financial statements.

Changes in the tax accounting of the Republic of Kazakhstan are mostly related to changes in the main calculated indicators, namely, with an increase in the minimum wage level (hereinafter - MW).

And as a result, by changing the parameters for calculating deductions and adjustments for the individual income tax (hereinafter - IIT), as well as lowering the rate of the individual income tax for certain groups of persons whose salary is less than 25 monthly calculation indicators (hereinafter - MCI).

The Law of the Republic of Kazakhstan "On the Republican Budget for 2019–2021" of November 30, 2018, No. 197-VI, approved the calculated indicators for 2019 (Table 1) [2].
Table 1. Changes in the main indicators of the Republic of Kazakhstan for 2019

Name of the indicator	2018 (KZT)	2019 (KZT)
Minimum wage (hereinafter - MW)	28 284	42 500
The minimum size of the state basic pension payment (hereinafter - the basic pension)	15 274	16 037
Minimum pension	33 745	36 108
Monthly calculation indicators (hereinafter – MCI)	2 405	2 525
The magnitude of the subsistence minimum (hereinafter - the subsistence minimum)	28 284	29 698
Source: compiled by the author based on sources [3] and [2].		

In 2019, the MW was increased by 1.5 times, this innovation was introduced to improve the standard of living of the population, operating in public institutions (where the salary depends on the MW and seniority) and employees of auxiliary and technical staff (whose salary is now can not be lower than 42 500 KZT).

In addition, article 341 of the Tax Code of the Republic of Kazakhstan (hereinafter - the TC RK) was supplemented with paragraphs of the following content:

"Article 341. Adjustment of income

1. The following types of the income are excluded from income of an individual subject to taxation (hereinafter - income adjustment):

49) taxable income of an employee - in the amount of 90 percent of the amount of such income.

The provision of this sub-clause applies to the employee income not exceeding 25 - the MCI established by the law on the Republican budget and valid as of January 1 of the relevant fiscal year. "[4].

Thus, from 2019, if the employee's income for the reporting period (month) was less than 25 MCI (KZT 63,125), then taxable income should be reduced by 90%.

For example, in 2018 if your employee's salary was less than 25 MCI (60,125 KZT), then the calculated individual income tax (hereinafter referred to as IIT) would be 10% of the amount of taxable income $((60,125 \text{ KZT} - 6,012 \text{ KZT} - 28,284 \text{ KZT}) * 0.1 = 2\,582.9 \text{ KZT})$.

From 2019, if your employee's salary is less than 25 MCI (63,125 KZT), then before income tax calculation, taxable income will be reduced by 90% $((63,125 \text{ KZT} - 6,312 \text{ KZT} - 42,500 \text{ KZT}) - 12,881.7 \text{ KZT} = 1\,431.3 \text{ KZT})$, respectively, and the IIT will be significantly less $(1\,431.3 \text{ KZT} * 0.1 = 143.13 \text{ KZT})$.

Another significant change related to the increase in the size of the minimum wage by 1.5 times in 2019 is the change in the parameters for calculating deductions and adjustments for the IIT and in accordance with lower limits on "Compulsory pension contributions (hereinafter referred to as CPC)", "Social deductions hereinafter - SDH)" and "Compulsory social and medical insurance (hereinafter - CSMI)".

According to the Law of the Republic of Kazakhstan "On Amendments and Additions to Certain Legislative Acts of the Republic of Kazakhstan Concerning Employment" dated December 26, 2018 No. 203-VI, all rates and amounts taken into account and determined in the minimum wage were converted to a monthly calculated figure [5].

The remaining types of deductions, which had limitations and limits in the MW were also recalculated in the MCI. At the same time, the size of the deduction in tenge also changed.

Article 341 of the TC RK defines the types of income that are excluded from the income of an individual subject to taxation of income tax. Some of them were previously listed in the indicator of the MW. From January 2019, these restrictions, which were taken into account and previously defined in the minimum wage bill, were also transferred to the MCI.

Changes have also been made to the regulatory legal acts related to pensions, compulsory social insurance and compulsory social health insurance. Namely, the marginal amount of income (object of taxation), used in the calculation of contributions and deductions, is reduced by 1.5 times.

All of the above changes require a certain time to be understood at an individual level. These changes have a certain logical relationship, and in general are a consequence of an increase in the minimum wage indicator. Therefore, the provision of the more detailed information would resolve the difficulties faced during the implementing the changes.

To conclude, it should be noted that all of the above changes are more aimed at ensuring transparency and openness of the business operating in the Republic of Kazakhstan. These innovations do not require any additional capital investments, and with the right approach will contribute not only to the fulfillment of the interests of the state, but also ensure proper control, availability and transparency of information for the company's management.

References:

1. [Kazakh-Russian relations in the trade and economic sphere. \[Electronic resource\]: Official website of the Embassy of the Republic of Kazakhstan in the Russian Federation \(application date 23.03.2019\).](#)
2. [Law of the Republic of Kazakhstan "On the republican budget for 2019–2021" of 30 November 2018 No. 197-VI \[Electronic resource\]: Information and legal system of regulatory and legal acts of the Republic of Kazakhstan \(circulation date 24.03.2019\).](#)

3. [Law of the Republic of Kazakhstan “On the republican budget for 2018–2020” of 30 November 2017 No. 113-VI ЗПК \[Electronic resource\]: Information and legal system of regulatory and legal acts of the Republic of Kazakhstan \(circulation date 24.03.2019\).](#)

4. [Code of the Republic of Kazakhstan “On taxes and other obligatory payments to the budget \(Tax Code\)” No. 120-VI dated December 25, 2017 \[Electronic resource\]: Information and legal system of regulatory legal acts of the Republic of Kazakhstan \(appeal date 24.03.2019\).](#)

5. [Law of the Republic of Kazakhstan “On Amendments and Additions to Certain Legislative Acts of the Republic of Kazakhstan Concerning Employment” dated December 26, 2018 No. 203-VI \[Electronic resource\]: Informational and legal system of regulatory legal acts of the Republic of Kazakhstan \(appeal date 26.03 .2019\).](#)

ЦИФРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ПРОИЗВОДСТВЕ И ОБРАЗОВАНИИ В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ

СТОЛПОВСКИХ Д.С.

студент, 4-й курс, факультет Финансы и кредит

НИЯЗБЕКОВА Ш.У.

Научный руководитель, доктор философии PhD

доцент кафедры финансов и кредита

Московский университет имени С.Ю. Витте

г. Москва, Российская Федерация

Аннотация. В данной статье рассмотрена роль и значение цифровых технологий в производстве и образовании. Также будут рассмотрены положительные и отрицательные стороны технологий, также влияние их на общество.

Ключевые слова: цифровые технологии, общественность, образование.

В современном мире технологии уже стали жизнью человека. Куда не пойдешь, нас везде преследует техника, даже простой путь до работы который займет минут 20, современный человек предпочтёт ему транспорт, а без мобильного телефона уже боится выйти на улицу, так как возникает ощущение потери связи с информационным миром.

Каждый день изобретается что-то новое или модернизируется старое. Вследствие этого и возникает актуальность выбранной темы. Помимо производства цифровые технологии внедряются и в другие сферы, такие как образование.

Вот только нужны ли цифровые технологии в производстве и образовании? Приносят ли они пользу или же есть какие-то негативные последствия.

Цифровые технологии, введённые в производство, упрощают работу компании, делают её более мобильной, повышают производительность, однако существуют и отрицательные стороны такой модернизации. Техника начинает заменять людей, вследствие этого повышается безработица, за ней нужен более тщательный уход, так как из-за небольшой поломки может остановиться работа предприятия [1].

Для более ясного представления о внедрении цифровых технологий рассмотрим компанию “Макдоналдс”. Компания занимается производством и продажей пищевой продукции. Лет 20 назад огромные очереди, непонятное меню. Сейчас же после внедрения цифровых технологий появились электронные меню, оплата электронной картой, киоски быстрого самообслуживания, где посетитель может не торопиться и выбрать то, что ему нужно, в дополнении к этому появились локаторы. Теперь посетителю не нужно стоять в

очереди, он может спокойно сесть, в любое понравившееся ему место и спокойно дожидаться свой заказ. Так внедрение информационных технологий способствовало улучшению текучки гостей. Если есть и положительные стороны, то должны быть и отрицательные. Век технологий только начался и техника не всегда работает, так как нужно, существуют сбои, неполадки которые на данный момент не всегда удаётся быстро уладить.

Просмотрев, как информационные технологии изменили производственную структуру, остаётся вопрос, как они влияют на образование. Если раньше студенту или школьнику нужно было для получения дополнительных знаний ходить в библиотеку, то сейчас существуют электронные библиотеки. Обучающейся может в любое время найти нужную для него информацию и воспользоваться ей. Современные школы покупают оборудование, чтобы дети уже не ходили в школу с горой учебников, а приходили в школу, где на компьютере уже будут нужные ему книги. Изобрели электронные дневники и зачётные электронные книжки. Минусом данного ведения является то, что дети проводят слишком много времени с техникой, что может быть вредно здоровью, а именно для глаз [2].

Подводя итоги можно сказать, что внедрение цифровых технологий несёт свои достоинства и недостатки. Их полезность для современного общества заключается в упрощении его жизни. Однако существующие технологии требуют дальнейшего улучшения, так как их использование ещё несёт опасный характер, так как они ещё новы. В дальнейшем улучшении обществу стоит помнить, о том, что нужно быть независимыми от технологий, чтобы, однажды не оказавшись без них, человечество не стало беспомощным [3].

Список литературы:

- 1.Гуслякова А. Информационные технологии и лингвистика XXI века. Книга / Гуслякова А. – 2016 – 105с.
- 2.Лычкина Н.Н. информационные системы: учебник для академического бакалавриата // М.: Издательство Юрайт - 2016 - 241 с.
- 3.Шпитцер М.Антимозг: цифровые технологии и мозг Книга / Шпитцер М. – 2015 – 193 с.
4. URL: <http://expert.ru/expert/2016/42/revolyutsiya-ekonomicheskikh-tehnologij/>
5. URL: <https://bits.media/konferentsiya-fintekh-2018-i-rol-novykh-finansovykh-tehnologiy-v-rossii/>

РОЛЬ СТАЖИРОВОК И ГРАНТОВ В СТАНОВЛЕНИИ ЛИЧНОСТИ ОБУЧАЮЩЕГОСЯ В УСЛОВИЯХ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ

ПЫХТИНА Е.В.

студентка группы ЭД 20.1/Б1-16.

НИЯЗБЕКОВА Ш.У.

Научный руководитель, доктор философии PhD РУДН, доцент

Московский университет имени С.Ю.Витте,

г. Москва, Российская Федерация

Аннотация. В настоящей статье рассматриваются вопросы зарубежных стажировок для обучающихся, получение различных грантов и премий, наработка опыта профессиональной деятельности, на момент пребывания учащегося еще в вузе. Даны различные рекомендации по участию в конкурсах.

Ключевые слова: стажировка, грант, обучающиеся, государственная программа, трудоустройство.

Согласно статистическим данным в 2018 году более 1 млн. человек окончили российские вузы. Но, к сожалению, многим из выпускников было крайне сложно найти работу или устроиться на стажировку по той специальности, которую они получали и от этого достаточно сильно страдает рынок труда.

Еще недавно диплом о высшем образовании давал обучающемуся гарантию на то, что его примут на вакантное место. Сейчас же представление об идеальном сотруднике у работодателя и у выпускника вуза значительно расходятся. И ни те, ни другие в большинстве случаев не хотят прийти к компромиссу. Кризис в отношениях молодого работника и работодателя усиливается благодаря меняющейся сфере востребованности трудовой ориентации. Так, 20 лет назад все активно обучались на экономистов и юристов, сейчас же на программистов, инженеров и PR службы/ СМИ.

Проблема поиска и устройства студента на работу или стажировку обусловлена следующими факторами (таблица 1).

Таблица 1. Факторы, осложняющие трудоустройство

№	Факторы
1	Опыт работы
2	Социальная нестабильность (У молодежи на всем трудовом рынке – самый высокий риск потерять уже существующую работу и не найти новую, так же психологическое самоопределение, неустойчивость интересов и т.д.)
3	Профессиональная незаинтересованность
4	Неосведомленность о сфере, в которой будешь работать
5	Молодые люди могут быть не уверены в своих силах или не знают, как и где искать те или иные стажировки

Примечание: разработано автором по изученным материалам

Из таблицы 1 видно, какими факторами обусловлена мобильность молодежи на рынке труда. Рассмотрим нюансы, как можно помочь данной социальной группе:

1. Информирование выпускников о таких ресурсах, где можно бесплатно проходить стажировку, поступить в магистратуру, аспирантуру, докторантуру (например: StudyQA, Эрасмус+, Fullbright, <http://educationglobal.ru> и др.).
2. Распространение своего резюме в интернет источниках (Headhunter, ru.indeed.com, <https://trudvsem.ru/>).
3. Участие в конкурсах крупных компаний для получения гранта (например: Яндекс, Райффайзенбанк банк, Сбербанк).
4. Обращение в центр занятости для повышения квалификации.

Рассмотрим программу «Глобальное образование» для граждан Российской Федерации.

В Российской Федерации разработана государственная программа «Глобальное образование». Программа рассчитана на магистрантов/аспирантов и представляет возможность обучения в 30 странах мира, в более 285 образовательных организациях. Программа направлена на «сохранение и приумножение научных,...кадров» (см.официальный сайт)⁴, а также на поддержку граждан самостоятельно поступивших в иностранные вузы, в частности помощь в последующем трудоустройстве.

⁴URL: <http://educationglobal.ru/> (дата обращения 15.03.2019)

Партнерами программы выступают:

1. Московская школа управления Сколково.
2. Агентство стратегических инициатив.
3. Компания NAUMEN.
4. Министерство образования и науки Российской Федерации.
5. Интеробразование.

Ниже на рисунке 1 представлен рейтинг стран пользующихся популярностью у граждан Российской Федерации.

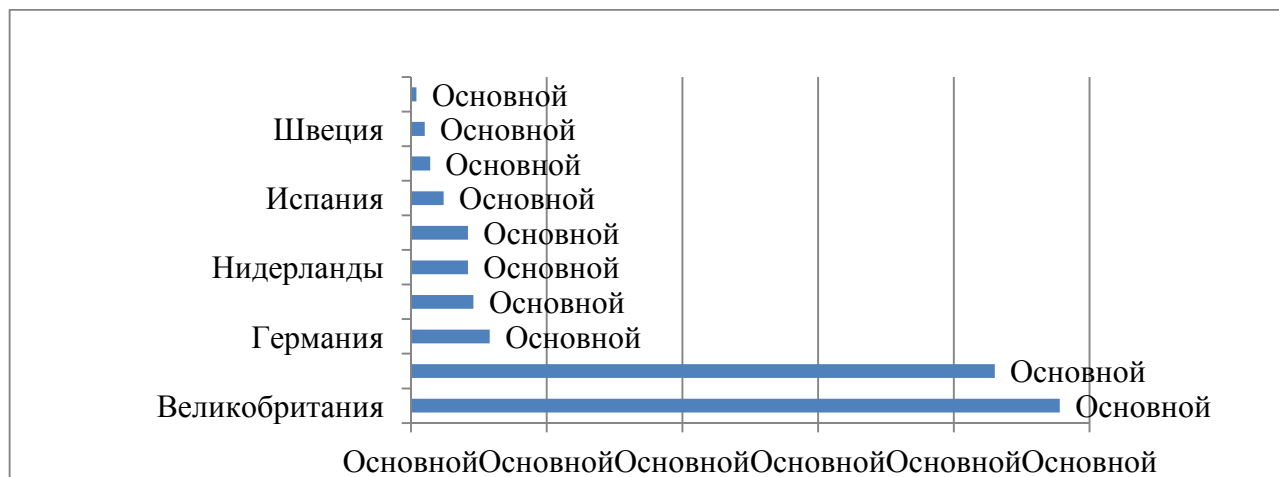

Рис.1 – Рейтинг стран пользующихся популярностью у граждан Российской Федерации по программе «Глобальное образование»

Примечание: URL: <http://educationglobal.ru/> (дата обращения 15.03.2019)

Из рисунка 1 видно, что наибольшее число обучающихся стремится получить образование немецких и британских вузов.

На рисунке 2 представлены направления подготовки по программе «Глобальное образование».

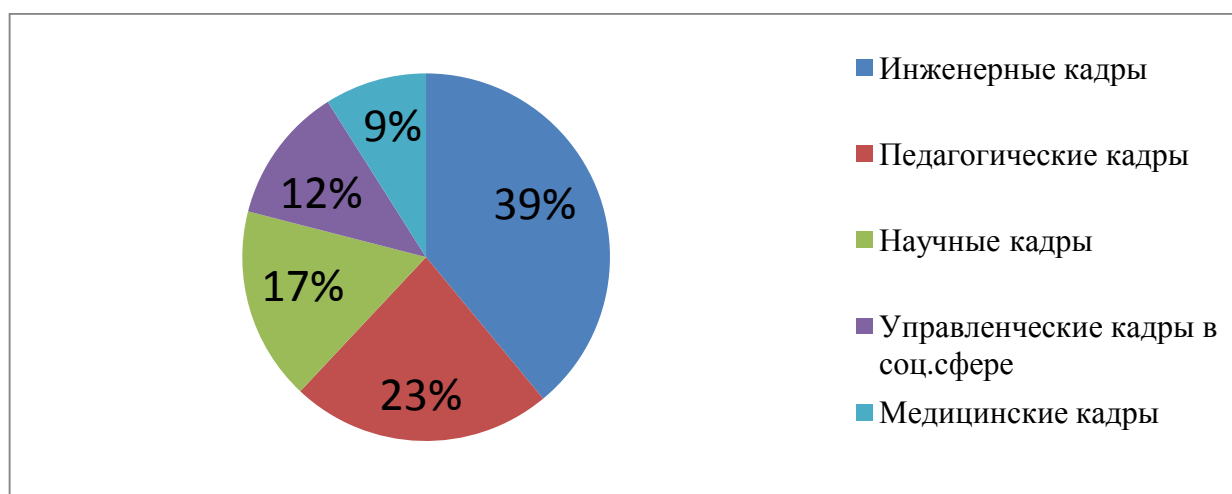

Рис.2 - Направления подготовки участников

Примечание: разработано автором

Из рис.2 видно, что актуальными являются на сегодняшний день направления подготовки участников по инженерным (39 процентов) и педагогическим кадрам (23 процентов).⁵

Данные опроса работодателей, которые сотрудничают с программой «Глобальное образование» показали следующее при ответе на вопрос «На какую позицию Вы готовы принять нового сотрудника, имеющего российское и зарубежное образование, но не имеющего опыта работы?».

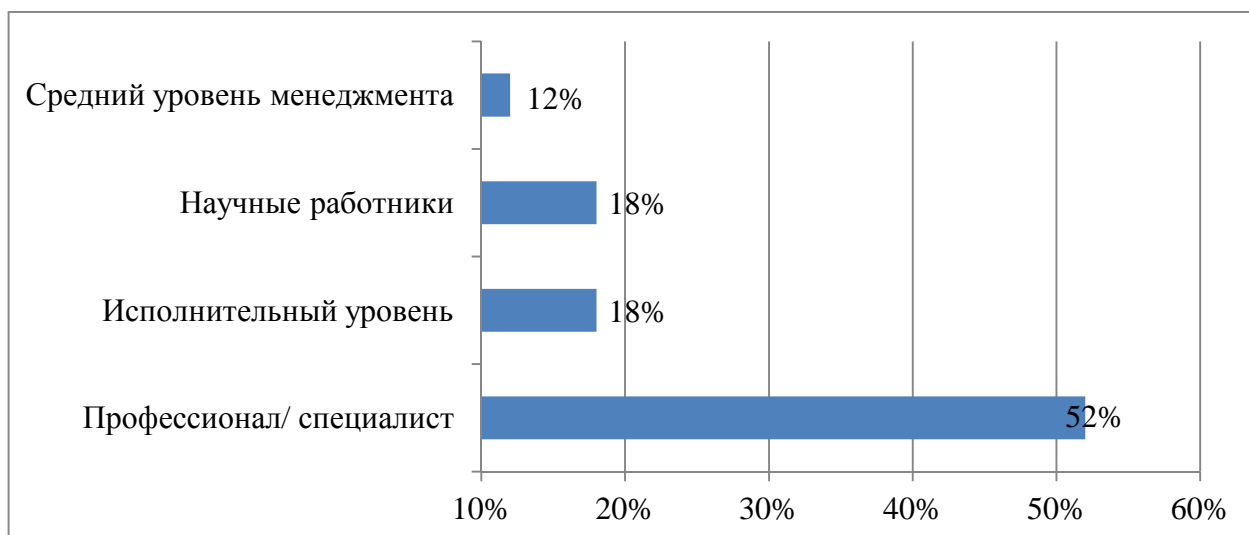

Рис.3 – Статус работника

Примечание: разработано автором

Из рис.3 видно, что обучающихся, имеющих опыт зарубежных стажировок, активней принимают на вышестоящие должности, нежели на среднестатистические должности.

Опыт Республики Казахстан.

В Республике Казахстан также разработана государственная программа поддержки магистрантов, аспирантов и докторантов «Президентская стипендия Болашак».

Программа предлагает различные стажировки и гранты, благодаря которым учащиеся могут поехать за границу и получить незабываемый опыт. Стажировки предлагаются, как магистрантам, так и докторантам.

За 25 лет реализации программы «Болашак» **присуждено 12 898 стипендий** (таблица 2).

Таблица 2. Реализация программы «Болашак»

Наименование	Количество (чел.)
Подготовлено, из них:	10 096
по программе бакалавриата	2 858
по программе магистратуры	5 098
аспирантуры, интернатуры и клинической ординатуры	136
докторантуры	129
стажировки	1 875

Примечание: разработано автором

⁵URL: <http://educationglobal.ru/> (дата обращения 15.03.2019), Направления подготовки по программе «Глобальное образование».

Из общего числа выпускников 53% завершили обучение по гуманитарным специальностям, 37,8% – инженерно-технические, 7,4% – медицинские и 1,8% – творческие специальности.

На данный момент **на обучении находятся 1 255 стипендиатов**, из них 14 человек – по программе бакалавриата, 1 067 – магистратуры, 120 – докторантуры, 1 – аспирантуры, 53 человека проходят стажировку⁶.

Стоит обратить внимание на уникальную программу, как Эразмус+ (ERASMUS+). Некоммерческая программа Европейского союза по обмену студентами и преподавателями между университетами стран членов Евросоюза, а также Исландии, Лихтенштейна, Северной Македонии, Норвегии, Турции. Программа предоставляет возможность обучаться, проходить стажировку или преподавать в другой стране, участвующей в программе. Сроки обучения и стажировки могут составлять от 3 месяцев до 1 года каждый, в сумме до 2 лет⁷. Цель программы состоит в том, чтобы развивать студентов, как образовательно, так и культурно, повысить сотрудничество между вузами Евросоюза, подготовить высококвалифицированных специалистов.

В программе участвуют 30 стран мира и более 4 тысяч учебных заведений. Зачисление проходит на конкурсной основе.

Требования к учащимся:

1. Иметь срок обучения в вузе своей страны минимум 2 года.
2. Иметь высокий средний балл обучения.
3. Владеть языком, на котором будет проходить последующее обучение.

Выбор победителя проходит домашним университетом, а процесс отбора должен быть честным и прозрачным.

Участие в программе возможно только 1 раз для образовательной программы и 1 раз для рабочей практики⁸.

Отсюда можно сделать вывод о важности знания иностранного языка. Существует много как государственных, так и коммерческих программ, созданных с акцентом на иностранный язык. Например, во многих городах России и Казахстана, есть так называемый французский Альянс. Это курсы французского языка при посольстве Франции в Астане. Посольство так же предлагает поездки и стажировки во Франции, а также различные культурные мероприятия. Создано 5 программ, направленных на помощь при поступлении студентам в вуз во Франции. Присутствуют такие направления как: Инженерные науки, Экономика и Управление, Право и Политические науки и др⁹.

Существенную помощь в изучении иностранных языков могут предоставить культурные центры, при которых обычно имеются языковые курсы страны, где они расположены.

Например, Россотрудничество предлагает различные мастер-классы (Мастер-классы Иосифа Райхельгауза в Берлине) и олимпиады для школьников с целью поступления на бюджетные места в российских вузах. Реализуются такие мероприятия как День российской науки за рубежом, Единый день выпускника и др. Таким образом, дается возможность получить гранты у таких Фондов как Российский научный фонд, Российский фонд фундаментальных исследований, Фонд «Русский мир» и др.

Яркими примерами являются Российский дом культуры в Берлине и Российский центр науки и культуры в городе Нур-Султан. Они проводят различные, как культурные вечера, так и олимпиады для школьников, которые позволяют выиграть различные гранты на обучение. В частности, в центре науки и культуры будут проводиться сейчас такие

⁶URL: <https://www.bolashak.gov.kz/ru/o-stipendii/istoriya-razvitiya.html> (дата обращения 20.03.2019)

⁷URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Эразмус> (дата обращения 25.03.2019)

⁸URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Эразмус> (дата обращения 25.03.2019)

⁹URL: <https://kz.ambafrance.org/-Francuzskij-Al-yans-g-Karagandy-> (дата обращения 20.03.2019)

конкурсы и олимпиады как: Международная физико-математическая олимпиада Московского авиационного института (далее □ МАИ), фотоконкурс PHOTODIPLOMACY-2019: «Объекты всемирного наследия», Международная летняя школа «Культура тоталитарного общества и практики памяти» (организация НИУ ВШЭ) и др.

В свою же очередь Российский дом культуры в Берлине занимается организацией культурных мероприятий для тех, кто живет за границей. Дом культуры ежегодно проводит более 20 мероприятий, посвященных русскому языку и культуре. Также Российский дом науки и культуры в Берлине ежегодно проводит конкурс на получение гранта Правительства РФ для обучения в вузах Российской Федерации. Пока в программе фигурируют только 3 вуза: Российский Университет Дружбы Народов, Московский государственный психолого-педагогический университет, Дипломатическая академия МИД России¹⁰.

Таким образом, молодым обучающимся необходимо искать информацию в разных интернет □ ресурсах, изучать любой иностранный язык, подавать документы и заявки, так как это повысит их шансы для поступления на бюджетные места, не только в Российской Федерации, в Республике Казахстан, но и во всем мире.

Список литературы:

1. URL:<https://www.russisches-haus.de>(дата обращения 25.03.2019)
2. URL:<https://kz.ambafrance.org/-Francuzskij-Al-yans-g-Karagandy->(дата обращения 25.03.2019)
3. URL:<https://www.bolashak.gov.kz/ru/o-stipendii/istoriya-razvitiya.html>
4. URL:<http://educationglobal.ru>(дата обращения 20.03.2019)
5. URL:<http://kaz.rs.gov.ru/ru>(дата обращения 25.03.2019)
6. URL:<http://rs.gov.ru/ru>(дата обращения 27.03.2019)
7. URL:<https://ru.wikipedia.org/wiki/Эразмус>(дата обращения 25.03.2019)

ГОРЮЧИЕ МАТЕРИАЛЫ НА НЕФТЯНОЙ ОСНОВЕ И ИХ АЛЬТЕРНАТИВА

ТУЛЕПБЕРГЕНОВ Б.Н.

студент группы ПГС-21-17

БЫКОВА В.П.

Научный руководитель, к.п.н., доцент

Астраханский государственный архитектурно-строительный университет
г. Астрахань, Россия

Аннотация. Активное применение горючих материалов на нефтяной основе в скором времени приведет к дефициту топлива. Бензин и дизельное топливо истощат мировых запасы нефти. Поэтому уже сейчас необходимо применять альтернативные виды топлива, например, на растительной основе.

Ключевые слова: альтернативные источники, горючи материалы, дизельное топливо.

Энергетический баланс мира увеличивается с каждым годом, так как неуклонно растет потребление углеводородных топлив. Как никогда встала необходимость поиска

---

¹⁰URL:<https://www.russisches-haus.de>(дата обращения 25.03.2019)

заменителей топлива нефтяного происхождения, запасы которого резко сокращаются, а потребности в топливе растут. Единственный способ решения данной проблемы нам видится в поиске альтернативных источников горючего топлива.

Попытаемся предложить способ решения данной проблемы. Сначала выясним, что нам даст замена бензинового и дизельного топлива на газомоторное топливо. Для этого решим несложную задачу вычисления к.п.д. дизельного двигателя, и посмотрим на сколько он увеличится при замене топлива.

Дан цикл в котором система получает количество теплоты при $p = \text{const}$. Определим давление, объем и температуру в точках 1,2,3,4, полезную работу, термический к.п.д., количество подведенного и отведенного тепла, если дано: $p_1 = 1 \text{ атм}$, $T_1 = 300 \text{ К}$, $\rho = 2$; $k=1,4$. Рабочее тело – воздух. Теплоемкость считать постоянной. Проанализируем работу цикла (рис.1).

Цикл дизельного двигателя с подводом тепла при постоянном давлении состоит из двух адиабат, одной изобары и одной изохоры. Оцениваем:

1. Влияние факторов на термический к.п.д двигателя (степень сжатия в точке 2, степень расширения в точке 3 дана $\rho=2$);
2. Вычисляем к.п.д данного двигателя по количеству подведенного тепла (точки 2-3) и отведенного тепла (точки 4-1);
3. Делаем расчет работы цикла; строим график зависимости $\eta=f(\epsilon)$.

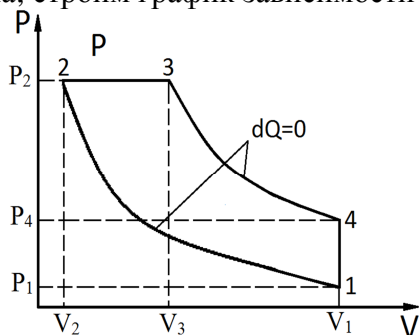

Рис.1 Циклический процесс дизельного двигателя

Точка 1: Определяем удельный объем, используя уравнение состояния идеального газа $pV = RT$.

Точка 2: Так как степень сжатия $\epsilon = V_1/V_2$ то $V_2 = V_1/\epsilon$, температура в конце адиабатного сжатия $T_2 = T_1 \epsilon^{\gamma-1}$ и давление $p_2 = p_1 \epsilon^{\gamma}$.

Точка 3: Из соотношения параметров в изобарном процессе получаем $V_3/V_2 = T_3/T_2 = \rho$ отсюда $V_3 = V_2 \rho$, $T_3 = T_2 \rho$.

Точка 4: $T_4 = T_3$ и давление в конце адиабатного расширения равно $p_4 = p_3 (V_3/V_4)^{\gamma} = p_2 (V_3/V_4)^{\gamma} = p_1 (V_3/V_4)^{\gamma}$; температуру в конце адиабатного сжатия определяем из соотношения параметров в изохорном процессе 4-1: $T_4/T_1 = p_4/p_1$. Количество подводимого тепла: $Q_{23} = p_2 (V_3 - V_2) = p_1 (V_3 - V_2) \rho$, количество отведенного тепла: $Q_{41} = p_1 (V_4 - V_1)$. Термический к.п.д. цикла $\eta = 1 - Q_{41}/Q_{23}$, работа цикла $A = Q_{23} - Q_{41}$, конечная расчетная формула, имеет вид $\eta = 1 - \frac{1 - \epsilon^{-\gamma}}{\rho - \epsilon^{-\gamma}}$ (1).

Если произвести расчет согласно данным задачи, то к.п.д. цикла $\eta = 57,7\%$, а работа цикла $A = 48250 \text{ Дж/кг}$.

Анализируя формулу (1), отмечаем что к.п.д. дизельного двигателя растет с увеличением степени сжатия ϵ уменьшается с увеличением степени предварительного

расширения ρ (рис.2, прерывная линия). Качественно это легко показать, приняв во внимание, что при $\rho > 1$ стоящая в числителе величина $\rho - 1$ при $k > 1$ всегда больше находящегося в знаменателе выражения $(\rho > 1)$. Расчеты при $k=1,4$; $\epsilon = 12,7$ и $\rho = 2,3,4$ дают наглядное доказательство сказанного. Следовательно, в отличие от бензинового и дизельного топлива, газомоторное топливо имеет лучшие антидетонационные характеристики. Во-первых, смесь из газа полностью сгорает, нет нагара на поршнях, клапанах и свечах зажигания, а это снижает нагрузки коленчатый вал, на поршни и двигатель работает лучше. И, как следствие, при переходе с жидкого топлива на газомоторное, увеличивается срок службы двигателя.

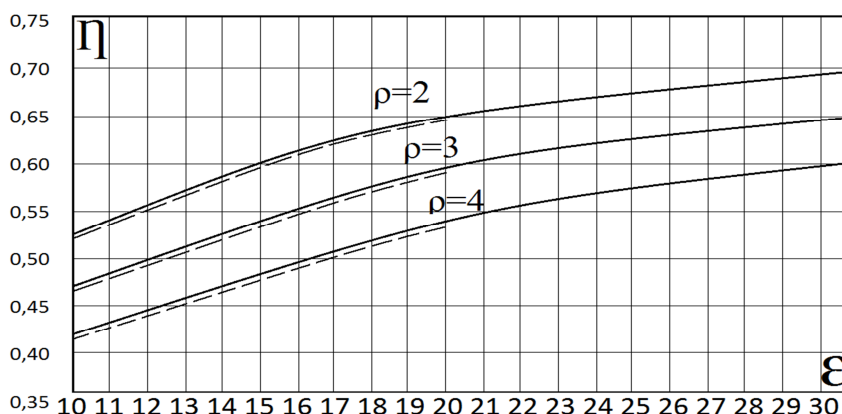

Рис.2 Зависимость термического к.п.д. дизельного двигателя от характеристик ϵ и ρ

Если предположить, что двигатель в нашей задаче работает на газомоторном топливе, и продолжить расчеты до $\epsilon = 30$, то к.п.д. двигателя мог бы увеличиться до 70%. Воспламенение топлива в дизельном двигателе осуществляется при нагревании от сжатия. Дизельный двигатель не может работать на газовом топливе, потому что метан обладает более высокой температурой воспламенения чем дизельное топливо (до 650 °C), которая не может быть достигнута при таких высоких степенях сжатия, используемых в дизельных двигателях. Другая причина – это явление детонации, которое возникает в двигателе при избыточном сжатии топлива. Значит для перевода дизельного двигателя в газомоторный режим потребуется снизить степень сжатия двигателя.

Альтернативные виды топлива наиболее выгодны для транспорта так как они дают меньше выбросов в атмосферу; большинство из них производится из естественных запасов природы; использование таких видов топлива обеспечивает энергетическую независимость и безопасность государства. Так, для замены дизельного топлива могут быть использованы и растительные масла, такие как, рапсовое масло. Это растительное масло наиболее устойчиво к влиянию низких температур, в нем нет соединений серы, оно не токсично, не загрязняет окружающую среду. Рапсовое масло — самое безопасное горючее потому что точка его воспламенения составляет 325° C. Энергоносители на базе рапсовых культур не нуждаются в дополнительном субсидировании. При увеличении площадей под выращивание рапсовой культуры можно рассчитывать и на снижение цен, на масло у производителей. Подсолнечное масло может быть использовано в качестве топлива для дизелей, как в чистом виде, так и в виде смеси с дизельным топливом. Метилловый эфир, применяемый как самостоятельное топливо или как биодобавка к дизельному топливу получают из масла. Однозначно, в будущем альтернативное топливо получит распространение, так как их преимущества и недостатки до конца не изучены.

АВТОМАТИЗАЦИЯ ПРОЦЕССА НАЗНАЧЕНИЯ МЕДИЦИНСКИХ ПРЕПАРАТОВ СОЦИАЛЬНО УЯЗВИМЫМ СЛОЯМ НАСЕЛЕНИЯ РК

ШИРОКОВ И.А.

*Студент 3-го курса специальности «Вычислительная техника
и программное обеспечение» специализации «Кибербезопасность»*

НЕВЕРОВА Е.Г.

*Научный руководитель, старший преподаватель
Кафедры «Технологий и экологии»
АО «Университет Нархоз»,
г. Алматы, Республика Казахстан*

Аннотация. В статье предложена реализация системы контроля назначения медицинских препаратов для пациентов, принадлежащих к социально уязвимым слоям населения, таких, как инвалиды и пенсионеры путем привязки процесса выписки рецептов и отслеживания назначений врача к ИИН пациента. Данная методика позволит значительно снизить возможные ошибки врачей при назначении лекарственных препаратов, усилит контроль выписки льготных рецептов.

Ключевые слова: ORACLE, MySQL, СУБД, медицинский препарат, медицинский рецепт, социальный слой

Процессы интеграции всех областей социальной сферы в Казахстане происходят достаточно быстрыми темпами. На сегодняшний день реализовано встраивание множества социальных проектов в единую информационную систему e-gov. В центре внимания оказывается каждый житель нашей многомиллионной страны. Это стало возможным с введением ИИН – «Индивидуального идентификационного номера - уникального номера, формируемого для физического лица, в том числе индивидуального предпринимателя, осуществляющего деятельность в виде личного предпринимательства» [1].

Использование ИИН в сфере обслуживания социально уязвимых слоев населения, создает предпосылки для отслеживания и контроля предоставления льгот, особенно в такой жизненно необходимой области, как назначение и предоставление медицинских препаратов.

Из проблематики следует выделить такие аспекты, как:

- нарушения при выписке рецептов на медицинские препараты без учета индивидуальных особенностей пациента (переносимости отдельных видов лекарств, дозировки и т.д.)
- нарушения, лежащие в правовом поле (выписка льготных препаратов нелегитимно – либо установленному пациенту, но для использования третьими лицами, либо напрямую лицам, не обладающим льготами).
- проблема назначений, выписанных врачами неразборчивым почерком.

«Швейцарские ученые провели исследование, согласно которому из-за неразборчивого почерка врачей умирают 25% пациентов. В 52% исследованных случаев почерк, которым были написаны медицинские рецепты, был откровенно плох, а в 4% случаев - просто нечитабельный» [2].

Целью данного проекта является разработка программного обеспечения, которое создаст интегрированную систему, отслеживающую медицинские назначения и выписку льготных рецептов.

Задачами данного проекта являются:

1. Создание 4 типов учетных записей: администратор, врач, пациент, фармацевт.

2. Реализация централизованного интерфейса для мониторинга администратором данной информационной системы и обеспечение секретности этого функционала для других типов учетных записей.

3. Реализация привязки социального слоя, к которому принадлежит пациент, к его ИИН.

4. Реализация отслеживания процесса назначений медицинских препаратов с учетом индивидуальных особенностей пациента и контроля выписки рецептов с разверткой во времени.

Используя разработанное программное обеспечение, врачи смогут привязать рецепт к определенному пациенту с помощью ИИН, автоматизировать выписку рецепта, что позволит обеспечить не только его читаемость, но и правомочность, снабдив данный документ своей цифровой подписью, и, тем самым, зафиксировать данный факт в общей информационной системе каждого лечебного учреждения.

Для разработки данного программного обеспечения используется язык программирования C#, а также СУБД MySQL версии 8.0.15.

Такой выбор обусловлен условной бесплатностью IDE от компании Microsoft Visual Studio, которая включает в себя возможность разработки приложений на языке C# и поддержку Windows Forms.

Разработка схемы данных для базы данных в инструментальной среде MySQL Workbench позволяет контролировать связи между объектами базы данных и ссылочную целостность вводимых данных.

Созданная база данных, названная E-Medicine, прошла апробацию на небольшом наборе реальных данных. Схема данных этой базы приведена на рисунке 1.

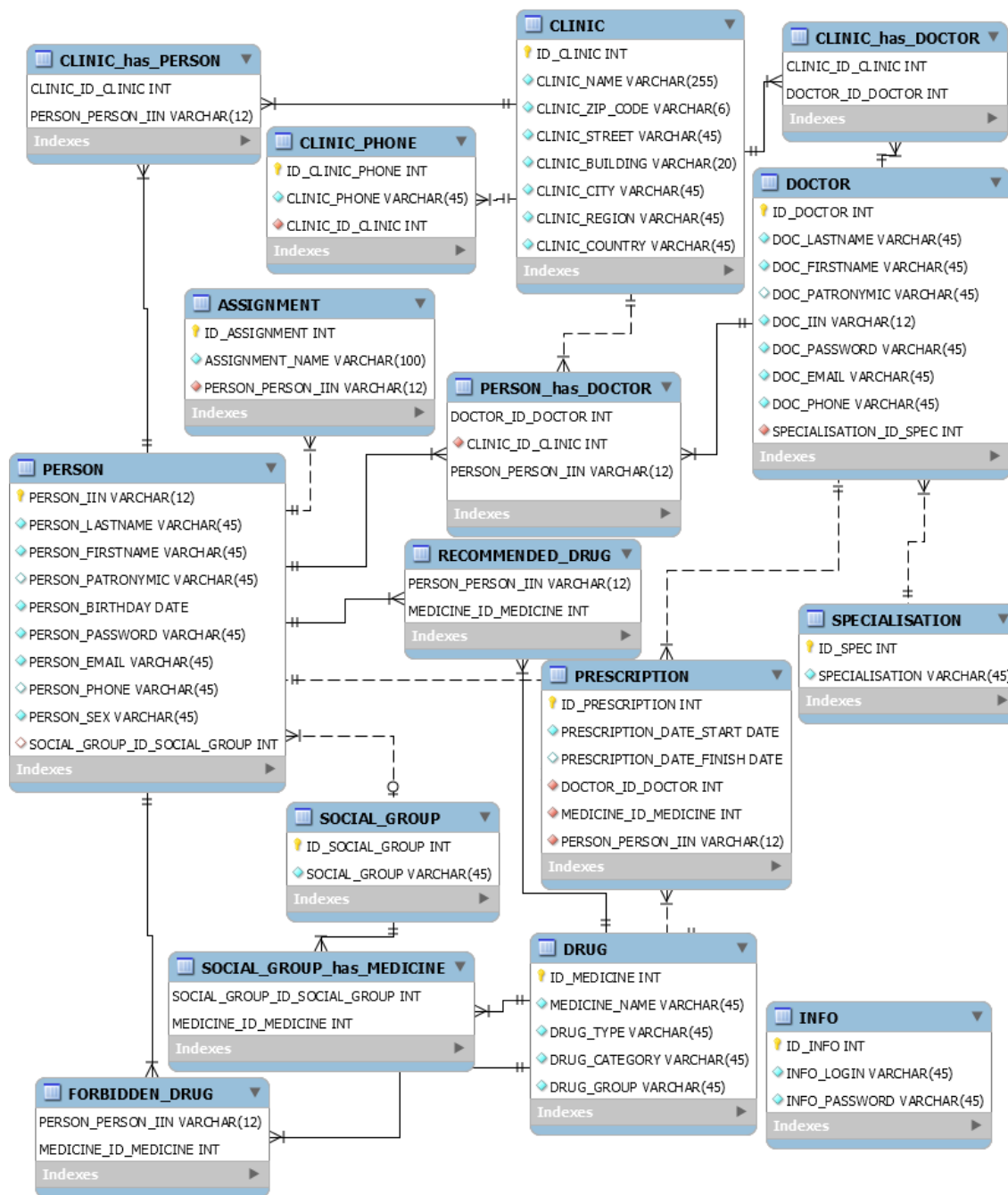

Рисунок 1 – Схема данных для базы данных E-Medicine*

Примечание: схема создана автором.

Чтобы подключить MySQL к IDE Visual Studio следует включить в папке References нашего проекта ссылку на MySQL.Data, после чего можно использовать библиотеку MySQL, подключая в нужном классе директиву MySQLc помощью using (using MySQL.Data.MySQLClient;).

Перед тем как писать запросы, нужно проверить подключение класса к созданной базе данных. Для этого прописывается строка соединения, которая содержит в себе IP адрес сервера, имя базы данных, имя пользователя, пароль пользователя. Данный метод очень удобен для переноса базы данных, не нарушая код программы, как в случае с подключением методом ADO. Чтобы выполнить запрос требуется всего 3 строки кода – строка запроса типа string, создание объекта выполнения команды и сама команда.

Для выполнения запросов из программного кода используются 3 метода, в зависимости от того, какой результат запроса требуется получить. Метод ExecuteScalar()

используется для вывода результата первой строки первого столбца, что в этой программе используется, как счетчик или присваивание каких-либо значений. ExecuteReader(), как правило, использовался для заполнения списков. В основном это были выпадающие списки (компонент ComboBox) и таблицы (компонент DataGridView). ExecuteNonQuery() возвращает только количество строк, затронутых только при вставке, удалении или обновлении данных. Для каждого нового запроса обязательно надо создать новый объект класса, иначе при выполнении запроса будет выполняться тот запрос, объект класса которого был указан при выполнении.

Приступая к разработке, создаем стратегию, по которой следует программировать. Это следует учесть, так как после каждого разработанного класса нужно проверить его работоспособность, а также исправить ошибки в последовательности действия кода.

Была выбрана следующая тактика:

1. Разработать интерфейс главного меню.
2. Разработать интерфейс авторизации пользователей.
3. Разработать режим администратора. Внести в этот режим весь базовый функционал, который будет доступен только администратору (далее, с развитием программы будут добавляться функции, а функции, которые будут необязательными в режиме администратора, будут вынесены для пользователей).
4. Разработать режим пациента.
5. Разработать режим врача.

Принимая во внимание тот факт, что конечными пользователями данной системы являются, помимо администратора и врачей, еще и люди с ограниченными возможностями, мы сделали внешний интерфейс программы максимально простым и интуитивно понятным, с регулируемым размером шрифтов выводимых сообщений, выбора контрастной цветовой гаммы и т. п.

Чтобы начать авторизацию пользователя под определенной ролью следует нажать на соответствующую кнопку. Например, чтобы войти в режим администратора, надо нажать на кнопку «Я администратор».

В режим администратора вошли следующие функции:

1. Создание пользователя (пациент, врач, администратор).
2. Создание медицинского учреждения.
3. Ведение реестра медицинских препаратов.
4. Ведение базы данных врачей.
5. Прикрепление пациента к лечебному учреждению и назначение ему соответствующего статуса.

При создании пациента, помимо его персональных данных, указывается его социальная группа. Обязательной проверкой при создании всех вышеперечисленных пунктов является проверка на уникальность. Для пациента и врача признаком уникальности является ИИН, для администратора – логин, для медицинского учреждения и лекарственного препарата – соответствующий код.

При создании медицинского учреждения указывается точный адрес.

При использовании базы данных также включены запросы, которые сразу добавляют базовые записи. Так, в базе изначально существует одна страна (Республика Казахстан), 17 регионов республики и 47 городов.

Для внесения в реестр нового медицинского препарата предусмотрен удобный поиск по категориям и группам препаратов для точного указания его принадлежности к той или иной группе и последующего использования этой функции врачом. В настоящее время в базе данных медицинские препараты могут быть разделены на 16 категорий, которые разделены на 90 групп, согласно фармакологическому указателю.

Режим пациента на данный момент имеет функции просмотра назначений врача, выписанных рецептов с указанием даты и особенностей приема препаратов (дозировка, время приема).

В режиме врача, авторизованный пользователь может:

1. Добавить в свой список пациента, определить его статус, на основании которого системой автоматически определяется перечень положенных льгот, описать особенности пациента (индивидуальную непереносимость отдельных лекарств)

2. Сделать назначения. При этом система сигнализирует о недопустимых для данного пациента лекарствах и процедурах (наличии аллергии, невозможности назначения массажа и прочем)

3. Создание рецепта. При заполнении данной формы система выявляет и помечает лекарственные препараты из льготного списка.

4. Просмотр журнала выписанных рецептов и журнала посещений.

Данный модуль позволяет контролировать назначения и выписку рецептов врачами.

При выписывании рецептов система проверяет наличие назначенных препаратов в списке запрещенных для употребления каждым конкретным пациентом. В случае обнаружения этого препарата в списке, система вызывает предупреждение и останавливает запись рецептов.

В систему предполагается в дальнейшем встроить модуль контроля реализации рецептов со стороны фармакологических учреждений. Это позволит контролировать отпуск льготных препаратов аптеками. Причем, следует реализовать данную подсистему централизованно, на территории всего Казахстана. В него ожидается встроить следующий функционал:

1. Ведение реестра льготных медицинских препаратов.

2. Ведение журнала отпуска таких лекарств пациентам с указанием ИИН.

Пользователь «Фармацевт» может добавлять препараты только в ту аптеку, которая была указана при его регистрации. При установке цены на препарат система проверяет, входит ли препарат в список льготных лекарственных средств. Также, при продаже препаратов, предполагается введение фармацевтом ИИН пациента. Введенный ИИН выполняет 2 функции:

1. Проверка социального слоя, к которому принадлежит пациент.

2. Вывод активных рецептов.

Под «активным рецептом» подразумевается рецепт, который был выписан, но пациент еще не покупал препарат. При покупке препарата система запрашивает возможную скидку для данной аптеки и применяет ее для указанного препарата.

В данный модуль видится возможным встраивание еще одного пользователя – пациента, который сможет получить информацию о наличии препаратов в аптеках и ценах на них. Это позволит людям с ограниченными возможностями определиться с выбором аптеки и снизить свои финансовые риски.

Список использованных источников:

1. Закон Республики Казахстан “О национальных реестрах идентификационных номеров” (с изменениями и дополнениями по состоянию на 02.07.2018 г.).
2. Корявый почерк врачей убивает четверть пациентов [Электронный ресурс] // tsn.ua / – 2011 – URL: <https://ru.tsn.ua/tsikavinki/koryavyy-pocherk-vrachey-ubivaet-chetvert-pacientov.html> (дата обращения: 24.03.2019)

KOREAN FDI TRENDS IN EURASIAN ECONOMIC UNION (EEU) COUNTRIES

HAN-SOL LEE

PhD student in Economics
Peoples' Friendship University of Russia,
Moscow, Russian Federation

Abstract. This paper aims to measure the current status and effectiveness of South Korea's new policy on the economic cooperation with the Northern countries, especially focused on the EEC member countries, comprised of Russia, Belarus, Kazakhstan, Kyrgyzstan, and Armenia. To do that, we analyzed the Korean FDI in the EEC countries based on the secondary data from UNCTAD and the Export-Import Bank of Korea. From the study, it was elucidated that despite the supportive government policy to promote economic cooperation with the Northern countries, the Korean FDI was sluggish, and confined to the certain industries only.

Key Words: Foreign Direct Investment (FDI), South Korea's New Northern Policy, South Korea-EEU Economic Cooperation, South Korea and Post-Soviet Countries' economic cooperation, International Economy, Russia's Turn to the East Policy

As major Korean industries such as automobiles, shipbuilding and textiles are reaching the maturity-stage and China's slowdown on economic growth spurred the South Korea to turn their eyes to the Northern regions, for instance, Russia, Ukraine, Belarus, Central Asian countries, and the northeast region of China, which reserves abundant resources, and preserves cultural and historical ties from the ancient times with Korean peninsula (KOTRA Global Window, 2018). Thereby, South Korean government consecutively announced the policies on the economic cooperation with the Northern countries: the "Eurasia Initiative" in 2013 by President Park Geun-Hye's government, and the "New Northern Policy" in 2017 by President Moon Jae-In's government, aiming to reduce the heavy trade dependency on China and USA, and to build a trustful political atmosphere on the Korean Peninsula. Moreover, 9 main industries- called "9 bridges", and composed of gas, railway, power, harbor, arctic route, shipbuilding, jobs, agriculture, and fisheries- were chosen for the "New Northern Policy"; and, in the same year, established the Presidential Committee on Northern Economic Cooperation as a means to strengthening the cooperation and formulating the close inter-governmental channels with the Northern countries (The Presidential Council on Northern Economic Cooperation, 2017). Thus, in this paper, we will examine the latest 10 years of the Korean FDI to the EEU member countries based on the secondary data from UNCTAD and the Export-Import Bank of Korea to diagnosis the current policy-implementation-status.

There are no generally applied certain determinant factors to induce FDI, but the factors differ depending on each recipient country. Those factors could be categorized by economic and non-economic factors. Economic factors include, for instance, market size, infrastructure availability, trade openness, cheap labor, and GDP per capita (Svyatoslavovich, Mikhailovich, & Heiko, 2016; Gasanova, Medvedev, & Komotskiy, 2017; Asongu, Akpan, & Isihak, 2018). On the other hand, non-economic factors are comprised of, such as political factors, Institutional Quality (IQ), corruption, and the freedom of journalism (Jadhav, 2012; Masron, Naseem, & Wahab, 2018; Zakharov, 2018).

In 2017, the world FDI outward stock reached to 31.963 trillion us dollars, while the FDI outflows were 1.531 trillion us dollars. The contribution of South Korea to the FDI outward stock was 356 billion us dollars-accounted for 1.11% of the total, and the FDI outflows was 32 billion us dollars-accounted for 2.09% of the total. The magnitude of the Korean FDI outward stock and the outflows was 21st and 13th in the world, respectively (Table1). On the other hand, the total FDI inward stock and inflows to the EEU countries- composed of Russia, Belarus,

Kazakhstan, Kyrgyzstan, and Armenia- was 624 billion us dollars, accounted for 1.91% of the total, and 32 billion us dollars, accounted for 2.09% of the total (Table2). In 2017, The FDI inflows in the EEU countries was the same magnitude of the total Korean FDI outflows in the world.

Table 1. Korean FDI Outward Stock and Flow in 2017 Compared by the World

Type	The World (billion USD)	South Korea (billion USD)	Percentage (%)	Ranking
Stock	31,963	356	1.11 %	21
Flow	1,531	32	2.09 %	13

Source: UNCTAD

Table 2. FDI inward in EEU in 2017 Compared by the World

	Stock	Flow
The World (billion USD)	32,601	1,508
EEU Total (billion USD, %)	624 (1.91)	32 (2.09)

Source: UNCTAD

In terms of Korean FDI outward to EEU countries, despite the South Korean government's supportive policy on the economic cooperation with the Northern countries, the Korean FDI outward in the EEU countries was continuously sluggish over 10 years both in the absolute amount and the percentage compared by the total; in 2018, the amount dropped to 112 million us dollars from 594 million us dollars in 2009, which is accounted for meagre 0.22% from 2.85% of the total (Table3). By looking at each member country-wise, over the latest 10 years, Russian and Kazakhstan were the major recipient of the Korean FDI: approximately 60% of the Korean FDI was made in Russia, and the other 38% was made in Kazakhstan. The Korean FDI in the other 3 countries was very meagre. Especially, in Belarus and in Armenia, there was the only one-time investment in 2014-14 million us dollars- and in 2017-3 million us dollars, respectively. Despite the continuous inflows of the Korean FDI in Kyrgyzstan, the amount is still insignificant, accounted for 1.5% of the total Korean FDI in EEU member countries (Table4).

Table 3. Korean FDI Outflows to EEU countries compared by the Total Korean FDI

Year	EEU (million USD)	Total (million USD)	EEU compared by the Total (%)
2009	594	20,865	2.85%
2010	477	25,493	1.87%
2011	477	29,504	1.62%
2012	340	29,586	1.15%
2013	300	30,926	0.97%
2014	292	28,554	1.02%
2015	250	30,356	0.82%
2016	134	39,592	0.34%
2017	93	44,599	0.21%
2018	112	49,782	0.22%

Source: The Export-Import Bank of Korea

Table 4. Korean FDI Outwards by the EEU Country

Year	Russia	Belarus	Kazakhstan	Kyrgyzstan	Armenia
------	--------	---------	------------	------------	---------

	(million USD)	(million USD)	(million USD)	(million USD)	(million USD)
Total	1,678	14	1,074	42	3
2009	430	0	155	10	0
2010	335	0	130	12	0
2011	100	0	114	3	0
2012	109	0	229	2	0
2013	122	0	174	4	0
2014	116	14	159	3	0
2015	178	0	70	2	0
2016	110	0	22	1	0
2017	82	0	7	2	3
2018	94	0	15	3	0

Source: The Export-Import Bank of Korea

By looking at the Korean FDI outwards in the EEU countries by the industry, the most Korean FDI concentrated on the manufacturing industry rather than diversely dispersed in different industries: 51% of the Korean FDI flew in the manufacturing industry, amounted 1.419 trillion us dollars. The wholesale and retail, mining, electricity and gas, construction, agriculture, forestry, and fishing are followed by in order, but with an insignificant magnitude (Table5).

Table 5. Korean FDI Outwards to the EEU countries by the Industry from 2009 to 2018

Industry	Amount (million USD)
Agriculture, Forestry, and Fishing	170
Mining	242
Manufacturing	1419
Electricity and Gas	198
Construction	177
Wholesale and Retail	251
Logistics	56
Information and Communication	50
Finance and Insurance	139
Real Estates	60
Art and Sports	22

Source: The Export-Import Bank of Korea

This paper is dedicated to elucidating the effectiveness of South Korea's policy to promote economic cooperation with the Northern countries based on the Korean FDI outwards over 10 years in the EEC member countries: Russia, Belarus, Kazakhstan, Kyrgyzstan, and Armenia. To do that, the FDI stock and flow data were collected from UNCTAD and the Export-Import Bank of Korea. Throughout the analysis, we found that despite the address of the government policy on the economic cooperation with the Northern countries, and South Korea's not a few FDI outwards in the world, the Korean FDI outwards in the EEU member countries had been continuously decreasing over the 10 years. Besides, the industries invested on was confined to a few, heavily focused on the manufacturing sector only. Based on that, we could diagnose that South Korea's new Northern policy does not work effectively, and thereby suggest that the practical policy mechanisms to promote economic cooperation with the Northern countries should be supported.

References

1. Asongu, S., Akpan, U. S., & Isihak, S. R. (2018). Determinants of foreign direct

investment in fast-growing economies: evidence from the BRICS and MINT countries. *Financial Innovation*, 4(1), 26.

2. Gasanova, A., Medvedev, A. N., & Komotskiy, E. I. (2017, June). The assessment of corruption impact on the inflow of foreign direct investment. In *AIP Conference Proceedings* (Vol. 1836, No. 1, p. 020011). AIP Publishing.

3. Jadhav, P. (2012). Determinants of foreign direct investment in BRICS economies: Analysis of economic, institutional and political factor. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 37, 5-14.

4. KOTRA Global Window. (2018). ‘정책소개 / 신북방정책이란?’, available at: http://president.globalwindow.org/kz.newNthEcoCp.NewNthEcoCpDetail.do?news_bner_seq=815, accessed 27 March 2019. (In Korean)

5. Masron, T. A., Naseem, N. A. M., & Wahab, E. A. A. (2018). Institutional Quality in Attracting Foreign Direct Investment to Small Countries. *Malaysian Journal of Economic Studies*, 55(2), 267-284.

6. Svyatoslavovich, M. O., Mikhailovich, D. I., & Heiko, R. (2016). Determinants of FDI inflows: the case of Russian regions. *Экономикарегиона*, 12(4).

7. The Export-Import Bank of Korea. (2018). ‘FDI Database’, available at: <https://stats.koreaexim.go.kr/odisas.html>, accessed 24 November 2018. (In Korean)

8. The Presidential Council on Northern Economic Cooperation. (2017). available at: <http://www.bukbang.go.kr/bukbang/>, accessed 27 March 2019. (In Korean)

9. UNCTAD. (2018). ‘Foreign direct investment: Inward and outward flows and stock, annual’, available at: <http://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx?ReportId=96740>, accessed 24 November 2018.

10. Zakharov, N. (2018). Does corruption hinder investment? Evidence from Russian regions. *European Journal of Political Economy*.

СЕКЦИЯ 1
ПРИОРИТЕТЫ РАЗВИТИЯ И НОВЫЕ ИСТОЧНИКИ РОСТА
НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

ЦИФРОВИЗАЦИЯ МЕДИА: ПЕРЕМЕНЫ НЕИЗБЕЖНЫ

АБЕУОВА Г.

Магистрант группы МН-12П

Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза
г.Караганда, Республика Казахстан

Аннотация. В данной статье рассмотрены возможности средств массовой информации в цифровую эпоху. Диджитализация СМИ изменила медиасреду не только в Казахстане, но и во всем мире. Каковы современные тенденции развития СМИ? Как меняется информация? Как меняется потребитель информации? Эти и другие вопросы рассмотрены в научной статье.

Ключевые слова: массмедиа, цифровизация, цифровое телерадиовещание, информационные технологии, контент.

Цифровое радио и телевидение, оцифровка архивных видео- и аудиозаписей, выпуск электронных газет и журналов, развитие интернет-ресурсов - цифровизация все активнее внедряется и используется в медиасфере. Средства массовой информации используют Интернет для создания и продвижения своего контента. Таково требование времени, такова реальность сегодняшних массмедиа.

Государственная программа «Цифровой Казахстан», которая утверждена постановлением Правительства Республики Казахстан № 827 12 декабря 2017 года, затрагивает все отрасли экономики.

Что касается современных медиа, то цифровизация технически коснулась особенно телевидение, где к 2021 году планируется перейти полностью с аналогового на цифровое вещание. В конце прошлого года аналоговое эфирное вещание уже отключили в ряде областей Казахстана (Мангистауская, Жамбылская и Туркестанская), где подключили цифровое вещание. А это значит, что станции полностью модернизированы и переоборудованы. «Цифра» лучше по качеству сигнала и охвату. По данным АО «Казтелерадио» в Казахстане 827 радиотелевизионных станций (РТС), которые отключают поэтапно. В небольших странах, таких как Узбекистан отключение аналогового вещания и переход на цифровое реально провести одномоментно, поскольку у них 369 цифровых передатчиков, такая же ситуация в малонаселенном Кыргызстане, имеющего всего 50 передатчиков и перешедшего на «цифру» одномоментно в 2017 году. Тогда по всему Кыргызстану установили цифровые передатчики и автоматические телевизионные ретрансляторы, которые смогли обеспечить цифровым вещанием 98,5% охвата территории республики. На техническое переоснащение соседняя республика потратила 300 миллионов сомов. Исходя из вышесказанного понятно, почему для Казахстана актуальна система поэтапного перехода на современное цифровое телевидение.

Всего Правительством Республики Казахстан определено 4 этапа перехода на цифровое телерадиовещание: первый этап уже реализован и завершился 31 декабря 2018 года, до 1 июля 2019 года от «аналога» также откажутся Алматинская, Павлодарская и Костанайская области, затем через год Карагандинская, Восточно-Казахстанская, Северо-Казахстанская, Атырауская, и Кызылординская области, а последних к стопроцентной «цифре» подключат до 1 июля 2021 года Западно-Казахстанскую, Акмолинскую, Актюбинскую области, а также города Астана и Алматы [1].

В итоге сельское население получит доступ к 15 телеканалам в цифровом качестве, а городское население - к 30 каналам. Помимо перехода с аналогового на цифровое вещание для массмедиа актуальна тема развития интернет-пространства. По последним данным министерства информации и коммуникаций РК 73 процента казахстанцев являются пользователями Всемирной сети [2]. А это значит сегмент рынка масс-медиа активно развивается в этом направлении. Более того, прорыв в сфере информационных технологий привел к мультимедийной революции, когда возможности цифровых технологий позволяют создавать качественный контент, а также новую реальность для массмедиа. Все средства массовой информации (печатные, радио и телевидение) представлены сегодня в интернете, они имеют онлайн-версии, зарегистрированы как сетевые издания и имеют аккаунты в социальных сетях. Сейчас интернет-журналистика оперативнее и эффективнее по мере воздействия на потребителя информации. Здесь и звук, и текст, и картинка, и видео. Такой симбиоз сделал сразу выигрышным интернет-СМИ, вывел на передовую Всемирную сеть в масштабах, оперативности и форматах подачи информации.

Профессор, доктор филологических наук Александр Акопов еще в 2010 году отмечал: «Уже давно ряд исследователей журналистики говорили о явлении нового человека, о том, что на смену homo-sapiens приходит homo-information (homo-informatikus). Думается, это не совсем так. Человек всегда, с древних времен был homo-information, он жаждал информации, хотел получать ее всё в больших объемах и быстрее... (Ну, если в конце XIX века ежедневной «Нью-Йорк таймс» оказалось недостаточно, стали печатать по два выпуска в день!) При этом человеку всегда казалось, что информации много, а он, жалуясь на это, хотел ещё больше» [3].

Жажда информации – это не только потребность сегодняшнего дня. Во все времена актуально: кто владеет информацией, тот владеет миром. Современная вседоступность информации делает «богатым» многих. Многочисленные мессенджеры, рассылки, коммуникаторы, различные каналы поставки информации (от мобильных приложений до страничек в социальных сетях) дают возможность в выборе для потребителя. Информация становится все более приватной, каждый волен выбирать ту информацию, которая интересна лично ему. И это один из современных трендов. Побывав на интернет-страничке однажды, личные запросы преследуют за пользователем еще долго, напоминая о себе в контекстной рекламе. А настройки в мобильных приложениях новостных агентств позволяют выбирать именно те новости, которые интересны для пользователя именно сейчас, и изменить свои предпочтения можно одним лишь кликом. Все больше информация для интернет-аудитории будет персонализированной.

Дешевизна цифровых носителей еще одна выгода для потребителя. Так, Казахстан оказался в тройке лидеров по самому дешевому мобильному интернету в мире. Средняя стоимость за 1 Гб мобильных данных составляет в нашей стране 0,49 долларов. Это данные Британской компании cable.co.uk. Согласно их рейтингу по стоимости мобильного интернета среди стран мира (Worldwide mobile data pricing) самый дешевый мобильный интернет у жителей Индии. Средняя стоимость одного гигабайта мобильных данных составляет 0,26 долларов, второе место у Кыргызстана, где показатель стоимости — 0,27 долларов [4].

В такой ситуации традиционным медиа приходится перестраиваться на новые принципы работы. Печатные СМИ сокращают свои тиражи, развивают мультимедийные форматы подачи информации, наращивают web-редакции.

Рассмотрим возможности различных каналов коммуникации.

Возможности различных медиаканалов	Радио	Телевидение	Печатные СМИ	Интернет-издания
------------------------------------	-------	-------------	--------------	------------------

Выбор времени пользователем	-	-	+	+
Хранение для повторного использования	-	-	+	+
Получение/передача информации одновременно с событием	+	+	-	+
Текст	-	+	+	+
Звук	+	+	-	+
Изображение/картинка	-	+	+	+
Видео	-	+	-	+
Использование спецоборудования	+	+	-	+

Преимущества Интернета очевидны. При этом конечно много недостатков, в первую очередь, переизбыток информации и обилие фейков.

Одна новость сменяет другую ежесекундно. Поэтому при таком обилии информации в глобальной сети важно не потеряться, удостовериться в факте и первоисточнике. На этот счет ученые из Венгрии и Соединенных Штатов провели исследования и сделали оценку средней продолжительности жизни информационных сообщений, они вывели закон, определяющего «время жизни» новости на новостном сайте. Согласно результатам исследований группы физиков, занимающихся статистическим анализом, доктора Альберта-Ласло Барабаша (Albert-Laszlo Barabasi) из университета Нотр-Дам в США с коллегами из Венгрии, большинство новостей интересуют посетителей сайтов в течение 36 часов. Исследователи использовали статистику крупнейшего венгерского новостного ресурса Origo.hu. Количество загрузок с сайта составляет 6,5 миллионов веб-страниц в сутки. Наибольшее число посещений каждого информационного сообщения приходится на день публикации новости. На следующий день количество загрузок резко снижается. Через трое суток после появления новости ее практически и не грузят. Как показало исследование, типичный пользователь видит 53% материала на сайте, а прочитывает порядка 7%. «Малая «продолжительность жизни» новостной статьи приводит к тому, что посетители, которые не зашли на сайт в момент ее выхода, рискуют вообще не заметить и не прочитать эту новость. Хотя средний «период полураспада» статьи варьируется для разных сайтов, ученые считают, что полученные законы спада интереса к новостям можно считать универсальными», - отмечается в исследовании физиков [5].

Таким образом, трансформация медиа очевидна, это процесс неизбежный и становится частью развития медиасистемы в целом. Сегодняшнее бурное развитие интернета с одной стороны, имеет несомненные преимущества для пользователей в части доступности и всеохватности, персонализированной подачи информации по запросу, а с другой стороны несет в себе много негатива из-за малой продолжительности жизни и обилие фейковой информации во всемирной сети, а значит у пользователей много рисков быть обманутым. В любом случае, казахстанскому пользователю предоставлены все цифровые ресурсы и средства массой информации не отстают от современных трендов.

Список литературы:

1. http://lenta.inform.kz/ru/perehod-na-cifrovoy-veschanie-v-kazahstane-nachalos-otklyuchenie-analogovogo-televideniya_a3487754
2. <http://mic.gov.kz/ru>

3. Средства массовой информации во времени и пространстве: тенденции развития и трансформаций. – Научно-культурологический журнал «Relga» (№14 [212] 15.09.2010), Александр Акопов.

4. <https://profit.kz/news/52018/Sredi-stran-s-samim-deshevlim-mobilnim-internetom-Kazahstan-zanyal-trete-mesto/>
http://www.cnews.ru/news/line/fiziki_vychislili_period_poluraspada

ОБЩЕНАЦИОНАЛЬНАЯ ИДЕЯ В МОДЕРНИЗАЦИИ ОБЩЕСТВЕННОГО СОЗНАНИЯ

АРЫСБЕКОВА Б.
студентка группы СР-32
СЕЙФУЛЛИНА Г.Р.

Научный руководитель, к.ф.н., доцент
Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза,
г. Караганда, Республика Казахстан

Аннотация. В данной статье рассмотрены роль и значение национальной идеи «Мәңгілік Ел» глазами молодежи, причины изучения национальной истории. Обозначен призыв молодого поколения к патриотизму и ответственности, указывается на то, что воспитание молодого поколения в духе патриотизма является путем формирования граждански ответственной личности. Выделены основные задачи молодежного движения «Мәңгілік Ел».

Ключевые слова: «Мәңгілік Ел», патриотизм, нация, единство, молодое поколение, патриотическое воспитание, история.

Открытие и познание «Мәңгілік Ел» - это возможность изучения политической и исторической философии народа Казахстана.

«Мәңгілік Ел» - это национальная идея нашего казахстанского дома, многовековое желание наших предков. Сущностное значение национальной идеи раскрывается в семи основополагающих принципах «Мәңгілік Ел»:

- независимость и Астана;
- национальное единство, мир и согласие в нашем обществе;
- светское общество и высокая духовность;
- экономический рост на основе индустриализации и инновации;
- общество всеобщего труда;
- общность истории, культуры и языка;
- национальная безопасность и глобальное участие нашей страны в решении общемировых и региональных проблем.

Реализация идеи национального единства нашла достойное решение в независимом Казахстане. Как свидетельствует мировой опыт человечества, каждая нация может сохранить свои ценности и природные ресурсы только благодаря национальному государству [1].

Народ, который не знает своей истории, обречен оказаться в забвении. Казахи - это нация, которая смогла пережить множество испытаний, и сохранила свою самобытность, язык, традиции, обычаи и культуру. Она также сохранила за собой одну из крупных и богатых территорий в мире и восстановила свою государственность.

Национальная история трагически развернулась в отношении качественно и количественного состава населения, иначе на сегодняшний день по численности населения мы могли бы конкурировать со многими народами мира, но нас чуть более

семнадцати миллионов. И каждому из нас необходимо понимать, что те, кого уже с нами нет, - это жертвы нашего народа во имя будущего нации. Это сотни знаменитых и тысячи неизвестных героев, о которых мы должны помнить, сохранять и приумножать бесценное наследие, которое они смогли оставить нам [2].

Для молодежи это достаточное основание и причина, почему она должна знать, изучать и помнить прошлое Казахстана. При этом следует отметить, что тысячи других народов мира не дошли до нашего времени и потерялись в глубине веков. Наше трагическое и печальное прошлое, наряду с многообещающим будущим, составило основу национальной идеи – «Мәңгілік Ел». Она объединяет и сплачивает нас во имя будущего прогрессивного развития нации и укрепления национальной идентичности в новейшей истории [3].

Изучение истории своей страны это малая благодарность предкам за все, что у нас сейчас есть. Как сказал, Первый Президент Республики Казахстан, Н.А. Назарбаев: «На бескрайней казахской земле почти нет уголка, не овеянного легендой. Что ни местность – история, что ни край – святая земля».

«Мәңгілік Ел» уникальная историческая миссия всех казахстанцев. Идея основана не только на многовековой мечте нашего народа, но и на конкретных результатах развития Казахстана за годы независимости [4].

За годы независимости наша страна добилась больших успехов и сегодня Казахстан удивляет своими достижениями как в социальной, так и в экономической сфере. Казахстан создал свою государственность и заложил основы национальной независимости, обеспечил территориальную целостность страны и нерушимость границ, перевел экономику на свободный рыночный путь развития и интегрировал ее в мировой рынок [4].

Сегодня Казахстан как независимое государство является полноправным членом многих международных и межрегиональных организаций, активно проводящих политику интеграции. Наша страна является уважаемым партнером, стратегическим союзником ведущих мировых держав. Нас высоко ценят как надежного союзника, заинтересованно наблюдают за развитием, поддерживая наши начинания.

Наша общенациональная идея «Мәңгілік Ел» - новая матрица патриотического сознания казахстанцев, идея укрепляющая казахстанскую уникальность.

Патриотический акт «Мәңгілік Ел» - это документальная форма общенациональной идеи. Это емкая, уникальная программа идентичности единства казахстанцев», - заявил Первый Президент Республики Казахстан Нурсултан Назарбаев.

Если говорить о патриотизме, то, конечно, он начинается с любви и уважения к семье, к Родине. Для каждого важно сделать максимально полезное в той области, которую он выбрал. Если вы школьник, вам нужно хорошо учиться, если студент – изучать и осваивать основы наук сферы будущей профессиональной занятости. Независимо от того, кто вы, общественный деятель, государственный служащий, деятель культуры, предприниматель или военный необходимость направления усилий на процветание своей страны должна стать вашим личностным требованием.

Первый Президент неоднократно подчеркивал, что процветание страны связано с развитием патриотизма, особенно среди молодежи [6]. Необходимо сформировать правильную идеологию ценностей среди молодежи, в основе которой лежат такие качества, как трудолюбие, ответственность, честь, порядочность, стремление к постоянному самосовершенствованию и обучению, дисциплина.

Особо значимым является внедрение в сознание молодых людей чувства ответственности за себя, семью и нашу общую Родину.

Воспитание патриотизма открывает молодому поколению путь к самосознанию и формированию личности. Патриотическое воспитание молодежи - это воспитание патриотического сознания, преданности Родине, готовности выполнять свои обязанности

и конституционные обязанности. В то же время социализация личности - это отождествление с Родиной.

В этом случае понятие «Родина» не ограничивается родной землей, родственниками и близкими человека. Формирование казахстанского патриотизма тесно связано с развитием и политической стабильностью современного общества.

Воспитание патриотизма является обязанностью государства и социально-политическим требованием общества. Основы патриотического воспитания заложены в семье. Это особый социальный институт, в котором формируются основы духовно-нравственного воспитания.

Смысл «Вечного государства» - «Мәңгілік Ел» должна стать для всех казахстанцев общей целью, объединяющим и вдохновляющим девизом молодого поколения Республики Казахстан.

Молодежное движение «Мәңгілік Ел» является общественным объединением социально-активной молодежи Казахстана из числа студентов, целью которого является проведение мероприятий, направленных на формирование нового казахстанского патриотизма и укрепление национального самосознания.

Одной из основных задач молодежного движения «Мәңгілік Ел» является объединение молодежи и поддержка политического курса Первого Президента Республики Казахстан Н.Назарбаева, целью которого является воспитание подрастающего поколения высокой культуры, собственного гражданства, ответственность, трудолюбие на благо казахстанского общества, формирование нового казахстанского патриотизма и чувства единства молодежи.

Кроме того, задача патриотического воспитания молодежи - показать подрастающему поколению смысл, содержание и цели религиозных объединений, действующих в Казахстане. Необходимо создать новую систему воспитания казахстанского патриотизма. Пропаганда национальной идеологии, воспитание казахстанцев путем стимулирования развития национальных культур, языков, обычаев и традиций, воспитание национального патриотизма на примере исторического самосознания казахов и других этнических групп, проживающих в Казахстане.

Такая идеология будет способствовать решению проблем укрепления политической независимости Казахстана, этнополитического и этнокультурного сообщества казахстанцев, а также морального, физического и экологического оздоровления населения.

Молодежь независимого Казахстана с оптимизмом смотрит в будущее страны, стремясь стать высокопрофессиональной, успешной и востребованной в современных условиях. Он призван заложить фундамент «Мәңгілік Ел» на пути общечеловеческих ценностей и духовности, обеспечить развитие процветающего Казахстана [5].

Процветание Казахстана зависит от способности и желания каждого гражданина брать и нести ответственность за свое будущее и будущее своей страны, стремиться к работе и уважать ее. Молодежное движение «Мәңгілік Ел» поддерживает трансформацию общественного сознания и формирование гражданской культуры, в которой каждый казахстанский гражданин осознает и принимает на себя роль полноправного члена общества всеобщего труда, ответственного за свою жизнь и достижения национальной цели - вхождение Республики Казахстан в число 30 наиболее развитых стран мира.

Список литературы:

1. Политика и общество // Круглый стол в Мажилесе: развитие и укрепление патриотизма молодежи Казахстана через призму образовательной системы Жигер Байтелесов, Пресс-служба Аппарата Мажилиса Парламента РК, 21 апреля 2009.
2. Сайт газеты «Казахстанская правда».

www.kazpravda.kz/news/politika/patrioticheskii-akt--mangilik-el-polnii-tekst/

3. Жумагулов Б. Министр образования и науки РК, «Казахстанская правда», 15 июня 2011.

4. www.adilet.gov.kz/ru/leaflet/mngilik-el-mnogovekovaya-mechta

5. Проект государственной программы по патриотическому воспитанию граждан Республики Казахстан на 2006-2008 годы /google. kz/.

6. Назарбаев Н.А. Идеиная консолидация общества - как условие прогресса Казахстана // Стратегия независимости. - Алматы, 2003. - С. 84-120

ОЦЕНКА ФИНАНСОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ АПК В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

БЕКСАЙЫН Ф.Т.

студентка группы 07-509-16-10

ОМАРХАНОВА Ж.М.

Научный руководитель: к.э.н., профессор
Казахский агротехнический университет

им. С. Сейфуллина

г. Нур-Султан, Республика Казахстан

Аннотация. В данной статье рассмотрены вопросы финансирования агропромышленного комплекса в Республике Казахстан, выявлены проблемы и структура финансирования и кредитования сельского хозяйства, разработаны направления по повышению эффективности финансирования агропромышленного комплекса.

Ключевые слова: агропромышленный комплекс, сельское хозяйство, ВВП, финансирование, банковское кредитование, АО НУХ «КазАгро», сельхозкооперация, сельхозпроизводители.

Агропромышленный комплекс является одним из ключевых направлений экономического развития республики и обладает большим потенциалом и значительными резервами. Благоприятные климатические условия страны позволяют выращивать широкий круг разновидностей сельскохозяйственных культур.

Привлечение денежных средств в реальный сектор экономики - одна из самых приоритетных задач современного казахстанского общества.

Республика Казахстан занимает определенное место на мировом рынке сельскохозяйственной продукции. В этом плане почвенно-климатические условия Казахстана менее благоприятны чем к примеру в России, Европейском Союзе, США, Австралии и Новой Зеландии, что ведет к удорожанию продукции сельского хозяйства [1].

Финансово-кредитный механизм сельского хозяйства зарубежных стран способствует эффективному проведению государственной продовольственной (сельскохозяйственной) политики и отличается направленностью. На стимулирование развития производства продукции, развитой инфраструктурой, наличием множества специализированных финансово-кредитных институтов, осуществляющих финансовую и кредитную помощь сельским товаропроизводителям, высоким уровнем государственного регулирования и контроля за деятельностью этих институтов, постоянным мониторингом результатов проводимой сельскохозяйственной политики.

Доля сельскохозяйственного производства в объеме ВВП Казахстана в 2013 г. составила 5%, показатель производительности труда занятых в отрасли сельского хозяйства в период с 2005 по 2012 годы увеличился с 304,2 тыс. тн на одного занятого до 498 тыс. тн, с показателем роста 9,3% в год, количество жителей в сельской местности

составило порядка 7,48 млн. человек, то есть выше 45% всего населения страны [2].

Вместе с тем если сравнивать показатели доли АПК в структуре ВВП, то мы видим, что в 1992 г. – 23.34%, в сравнении с 4.2% в 2018 г., таким образом падение 19,1% (таблица 1).

Очевидно, что возникает необходимость, как можно стабильно поддерживать и финансировать данную отрасль экономики, так как падение сельского хозяйства негативно отражается на продовольственной безопасности страны.

В Казахстане среди основных источников финансирования выступают следующие хозяйствующие субъекты: АО Холдинг «КазАгро», банки второго уровня, частные лизинговые компании, кредитные товарищества и микрофинансовые организации.

Рассматривая вариант государственного финансирования нужно отметить, что в Казахстане проводится эффективная государственная политика, претворяются в жизнь государственные программы финансирования АПК.

Таблица 1. Доля агропромышленного комплекса в ВВП Республики Казахстан

Годы	Доля, %
1992	23.34
1996	12.15
2001	8.72
2006	5.5
2011	4.99
2016	4.56
2017	4.36
2018	4,2

Правительством РК утверждена масштабная Программа по развитию агропромышленного комплекса в Республике Казахстан на 2017 - 2021 годы «Агробизнес-2020», которая начала действовать с 2013 года, и предусматривает финансирование агропромышленного комплекса до 2020 года [3].

Кредитование является одним из важнейших ключевых факторов, определяющих темпы и особенности экономического развития государства.

Доля банковских кредитов и других займов в сумме инвестиций в 2016 году выросла до 25% с 18% в 2015 году. Всего за год объем привлеченных аграриями кредитов вырос на 33 млрд тенге [4].

На рисунке 1 приведены показатели финансирования АПК за 2007-2016 гг. Общий объем финансирования АПК за 10 лет составил более 2,3 трлн. тенге.

Рисунок 1- Финансирование сектора АПК за 2007-2016 годы

Источник: www.kazagro.kz

В целом динамика с 2007 года повышается равномерно, только в 2014 году произошло значительное увеличение, так как в 2014 году в рамках финансирования

отечественных сельхозпроизводителей на проведение весенне-полевых работ холдингу выделяется бюджетный кредит в сумме 40 млрд. тенге, что значительно больше суммы выделяемой в предыдущих годах.

Как видно на рисунке 2, по состоянию на 01.04.2017г. объем кредитования субъектов АПК составляет 42 млрд. тенге. Из них 7% (2749,3 млрд.тг.) на кредитование субъектов крупного бизнеса, а 93% (39250,7) на кредитование субъектов МСБ.

Однако, из-за высокого риска финансовые институты в основном склоняются к краткосрочным кредитам с высокими ставками. Таким образом, аграрии несут большие расходы по стоимости привлечения заемных средств, и это вызывает увеличение себестоимости единицы продукции, снижая ее конкурентоспособность и приводя к проблематичности возвратности средств [5].

По причине отсутствия гибкой схемы выдачи кредитов сельхозпроизводителям достаточно сложно получить заемные средства через БВУ, основными требованиями которых являются залог и гарантия. Поэтому одним из основных кредиторов в сельском хозяйстве является АО национальный управляющий холдинг «КазАгро».

Рисунок 2- Объем кредитования субъектов АПК

Источник: www.kazagro.kz

На сегодняшний день, доля кредитования через Казагро занимает примерно 45% в общем объеме. Финансирование операций самого холдинга происходит за счет увеличения уставного капитала из средств госбюджета: 77 млрд тенге в 2016 году, в этом году запланированы средства в размере 14 млрд тенге. Также через Казагро осуществляется кредитование весенне-полевых и уборочных работ в размере 60 млрд тенге ежегодно, которые погашаются сельхозпроизводителями в конце года (таблицы 2 и 3).

Таблица 2. Кредитование сельского хозяйства (млрд тенге)

	2011г.	2012 г.	2013 г.	2014 г.	2015 г.
Кредиты Казагро	246	277	343	396	488
Кредиты БВУ	336	322	375	484	654

Для агрохолдинга ставка по кредиту установлена в размере 0,01%. Процентные ставки для заемщиков варьируют в зависимости от условий в пределах 2-10%.

В целях решения проблемы снижения финансовой нагрузки для субъектов АПК, по

нашему мнению, необходимо предусмотреть субсидирование ставки вознаграждения по лизингу и кредитам, выдаваемых субъектам АПК в долгосрочной перспективе (в том числе занятых производством зерновых, масличных и бобовых культур) [6].

Таблица 3. Финансирование сельского хозяйства через Казагро (млрд тенге)

	2011 г.	2012 г.	2013 г.	2014 г.	2015 г.	2016 г.	2017 г.
Весенне полевые работы	78	80	60	40	60	60	60
Увеличение УК казагро	51	8	14	20	-	77	15

Сегодня остро стоит вопрос о необходимости усиления мер, направленных на поддержку долгосрочной конкурентоспособности аграрного сектора, переориентации государственных ресурсов на преодоление ограниченности инфраструктуры, улучшения управления земельными и водными ресурсами, совершенствования систем ветеринарии, фитосанитарии и безопасности продовольствия, а также систем информации, научных исследований, образования и распространения знаний.

Следует продолжать развитие кластеров в области аграрного сектора, где предполагается организация потребительских кооперативов как наиболее перспективной формы хозяйственной деятельности фермеров.

В настоящий момент во многих развитых странах довольно остро стоит вопрос с обеспечением населения экологически чистыми продуктами, что в значительной степени влияет на состояние здоровья населения страны. В связи с чем сегодня отечественные субъекты АПК должны ставить перед собой задачу стать передовым в области экологически чистого производства, чтобы не оказывать вред здоровью населения.

Поэтапное вовлечение полумиллиона личных подсобных и мелких крестьянских хозяйств в сельхозкооперацию позволит повысить товарность производства агропродовольственной продукции. Повысится доступность финансовых ресурсов, к примеру, ранее 1% заемщиков Казагро получал половину прямого кредитования.

С целью улучшения ситуации в сфере финансирования и кредитования сельхозпроизводителей считаем необходимым:

- прямого участия и регулирования государством кредитования данной сферы, например в развитых странах дотации от государства достигают 50% и более. Кредитные ресурсы стали бы доступней из-за более оптимального соотношения рентабельности сельскохозяйственного производства и размера процентной ставки;
- повышать квалификацию риск-менеджеров, финансовых работников в дочерних предприятиях НУХ «КазАгро»;
- совершенствовать систему гарантийной схемы кредитования, что значительно повысит доступность финансовых ресурсов для сельскохозяйственных производителей.
- повышать финансовую грамотность сельхозпроизводителей путем организации различных семинаров, тренингов;
- усовершенствовать механизм страхования рисков в сельском хозяйстве.

Список литературы:

1. Г.Ж. Абдыкерова Финансирование сельского хозяйства в Казахстане <http://be5.biz/ekonomika1/r2015/2750.htm>
2. Официальный сайт Комитета по статистике Министерства национальной экономики РК: <http://www.stat.gov.kz>
3. Программа по развитию агропромышленного комплекса в Республике Казахстан на 2017-2021 годы (Агробизнес-2021)
4. Официальный сайт АО НУХ КазАгро <https://www.kazagro.kz>

5. Официальный сайт Всемирного экономического форума: <http://www.weforum.org>
Официальный сайт Продовольственной и сельскохозяйственной организации ООН:
<http://www.fao.org>

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРОИЗВОДСТВА И БЕЗОПАСНОСТИ ТОВАРОВ И УСЛУГ

БОЛАТА.

студентка группы Фин-11к

СЕЙТАЛИНОВА Э.Т.

Научный руководитель: преподаватель СПД

Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза,

Колледж экономики, бизнеса и права

г. Караганда, Республика Казахстан

Аннотация. В данной статье изучаются проблемы фальсификации продукции, выделяются основные факторы, влияющие на качество продукции, а также проводится опрос среди потребителей с целью выявления фальсифицированной продукции.

Ключевые слова: Продовольственный рынок, качество продукции, фальсификация.

Маркетинговая концепция в наиболее полной степени удовлетворяет интересы потребителей, а значит, обладает средствами и инструментами для успешной борьбы на конкурентном рынке. Вместе с тем, развитие общественного сознания и ответственности за состояние общества привело менеджеров к пониманию, что наряду с удовлетворением интересов потребителей, необходимо заботиться и об общественном благе.

На сегодняшний день тема о качестве продукции является наиболее актуальной и глубоко обсуждаемой в обществе. Несмотря на это, покупатели ежедневно встречаются с проблемами, приобретая товары и остерегаясь, не являются ли они фальсифицированными.

Целью данной работы является выявление проблем фальсификации товаров на потребительском рынке.

В соответствии с поставленной целью, можно выделить следующие задачи:

1. Изучить вопросы фальсификации товаров.

2. Выявить состояние качества продукции на потребительском рынке.

Развитие продовольственного рынка определяется целым рядом факторов, среди которых особое место занимают факторы социально-ориентированного маркетинга, связанные с обеспечением продовольственной безопасности региона.

Среди факторов социально-ориентированного маркетинга можно выделить проблему защиты потребителей от употребления в пищу некачественной и фальсифицированной продукции.

В настоящее время проблема фальсификации становится все более актуальной. Причем поддельная продукция охватывает все более широкий ассортимент продовольственных товаров. К сожалению, ситуация с обеспечением качества продовольственных товаров в Казахстане достаточно сложная, о чем свидетельствуют данные Государственной статистики. В таблице 1 представлены данные о качестве товаров, поступивших на потребительский рынок, по Казахстану.

Таблица 1. Качество товаров, поступивших на потребительский рынок, %

Продовольственные товары	Установлено ненадлежащее качество		
	2013 год	2014 год	2015 год

	отеч.	имп.	отеч.	имп.	отеч.	имп.
Мясо и птица	13	6	2	4	5	3
Колбасные изделия	2	0	1	1	3	2
Продукция рыбная	6	3	4	18	8	19
Масло растительное	0	0	0	2	0	0
Цельномолочная продукция	1	3	4	2	6	3
Кондитерские изделия	4	27	2	25	4	6
Продукция маргариновая и майонезная	1	0	3	2	2	0
Сыры	1	4	3	4	2	5
Водка и ликероводочные изделия	1	1	6	1	3	0
Вина виноградные и плодовые	1	1	1	2	2	2
Пиво	3	4	1	5	4	8

Выделяя в качестве наиболее актуальной проблемы на продовольственном рынке области проблему фальсификации продукции, отметим, что фальсификацией являются действия, направленные на получателя или потребителя путем подделки объекта купли-продажи с корыстной целью.

Выделяют следующие основные виды фальсификации:

- ассортиментная (видовая);
- качественная фальсификация;
- количественная фальсификация;
- стоимостная;
- комплексная;
- информационная .

В качестве примеров рассмотрим несколько видов фальсификации безалкогольных напитков, представленных в таблице 2.

Таблица 2. Примеры фальсификации безалкогольных напитков

Вид фальсификации	Характеристика Вида	Пример фальсификации
Качественная фальсификация	активно применяется как в процессе производства, так и в процессе их реализации, включает в себя введение добавок, не по рецептуре; разбавление водой; замена одного типа напитка другим.	минеральная вода «Сарыагаш» изготавливается предприятиями по всему Казахстану и реализуется в большом количестве, а на самом деле фактический источник располагается исключительно в г. Сарыагаш. Наиболее опасная качественная фальсификация напитков связана с заменой сахара на сахарозаменители, без соответствующей надписи на этикетке.
Количественная фальсификация	представляет собой обман потребителя за счет существенных отклонений параметров товара, которые превышают предельно допустимые нормы	к примеру, если вес нетто упаковки или ее объем занижены. Распознать такую фальсификацию довольно просто, необходимо лишь измерить предварительно массу или объем поверенными измерительными приборами.

	отклонений.	
Информационная фальсификация	представляет собой обман потребителя при помощи неточной либо искаженной информации (наименование продукции; фирма-производитель продукции; вводимые пищевые добавки).	так на сегодняшний день, сокодержательные напитки регламентируются как натуральные. Но, в связи с узаконенной фальсификацией сока, его пастеризацией и введением консервантов он не может рассматриваться как продукт, содержащий натуральные витамины, а только как продукт, который катастрофически воздействует на организм человека.

Для того, чтобы выявить насколько часто население сталкивается с проблемой фальсифицированной продукцией, нами был проведен такой вид маркетингового исследования как опрос среди потребителей в форме анкетирования. Общее количество участников составило 150 человек. В опросе приняли участие потребители всех возрастных групп от 18 до 60 лет, преимущественно это были женщины (62 %), так как именно они чаще совершают покупки. Ниже представлены несколько примеров.

Распределение ответов на вопрос: «Как часто Вы встречали фальсифицированную продукцию?»

Большее количество опрошенных не встречали фальсифицированную продукцию, и только 18 % встречали раз в неделю, также 13 % встречали раз в месяц. Всего 9 % встречали ежедневно.

Рисунок 1 – Качественное и фальсифицированное минеральная вода

Далее мы спросили у покупателей, «По каким признакам Вы выбираете продукцию?»

Самой главной характеристикой, которая влияет на лояльность покупки потребителей, является цена, на втором месте качество.

Фальсификация всегда связана с определенными рисками и потерями, как со стороны государства, так и потребителя. Фальсифицированные пищевые продукты могут представлять реальную опасность в плане источника токсичных веществ, служащих фактором риска для возникновения пищевой аллергии, отравлений и других заболеваний, соответственно возникает потребность контроля за такой продукцией со стороны государства, разработки быстрых и надежных методов выявления и предотвращения фальсификации.

Основными процедурами установления соответствия товара установленным требованиям являются идентификация и стандартизация .

Одним из важнейших условий выживаемости любого предприятия является качество продукции, на которое влияют самые разнообразные факторы, как внутренние, так и внешние.

К внутренним факторам относятся такие факторы, на которые предприятие может повлиять самостоятельно. Организация сама принимает решение об осуществлении какой-либо операции, направленной на повышение качества. Помимо вышеперечисленных факторов, отдельно можно выделить человеческий фактор, который в условиях равной конкуренции при наличии одинаковых техники и технологий является определяющим.

Таким образом, можно сделать вывод о том, что был проведен анализ применимости метода маркетингового исследования (опрос) среди респондентов для изучения проблем фальсифицированной продукции. Также можно сказать, что повышение качества продукции на потребительском рынке будет возможным лишь при повышении контроля со стороны органов Госторгинспекции за выдачей сертификатов и качеством реализуемой продукции, создании независимой лаборатории, оснащенной необходимыми исследовательскими оборудованями, соответствующим мировому уровню.

Список литературы:

1. Донченко Л. В. Безопасность пищевой продукции / Л. В. Донченко, В. Д. Надыкта. — М. : Пищепромиздат, 2001.
2. Чекурной И. П. Идентификация и фальсификация продовольственных товаров / И. П. Чекурной. — М. : «Дашков и К⁰», 2002

ИНФЛЯЦИОННОЕ ТАРГЕТИРОВАНИЕ В РЕАЛИЗАЦИИ НОВОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ПОЛИТИКИ КАЗАХСТАНА

ДЮСЕМБАЕВАЖ,

студентка 3 курса, группы 16-10,

ОМАРХАНОВА Ж.М.

Научный руководитель: к.э.н., профессор

Казахский Агротехнический Университет им.С.Сейфуллина,

г.Астана, Республика Казахстан.

Аннотация: Проблема инфляции и борьбы с ней, была и остается актуальной. Она представляет собой одну из наиболее острых проблем современного развития экономики, отрицательно влияя на все стороны жизни общества. Одним из способов борьбы с инфляцией является, не так давно появившийся, метод инфляционного таргетирования.

Цель данной работы раскрыть понятие и применение таргетирования инфляции, а также изучить проблемы связанные с процессом его применения и предложить актуальные способы их решения.

Ключевые слова: Инфляционное таргетирование, политика страны, альтернатива.

Неизвестно когда именно в мировой истории появилась инфляция, но определенно точно известно, что инфляция напрямую связана с деньгами и денежным обращением, поэтому можно, утверждать, что возникновение инфляции связано с высокой фазой развития рыночных отношений. Высокая инфляция разрушает денежную систему, ослабляет национальную валюту по отношению к другим валютам, подрывает возможности финансирования государственного бюджета. На уровень инфляции влияет множество факторов. Среди них: доходы населения, уровень его занятости, уровень производства в стране, уровень конкуренции, цены на мировом рынке и инфляционные

ожидания. Инфляцию пытаются предотвратить любыми способами, одним из которых является, недавно появившееся, инфляционное таргетирование.

Автором идеи инфляционного таргетирования считается шведский экономист Кнут Виксsell. В 1896 году на встрече в Шведской экономической ассоциации он впервые подал идею о том, что стабилизация уровня цен должна выступить главной целью политики центрального банка. [1]

Инфляционное таргетирование — режим денежно-кредитной политики, конечная цель которого — ценовая стабильность и достижение целевого показателя инфляции в среднесрочной перспективе. Отличительной чертой этого режима является четкое определение целей и приоритетов денежно-кредитной политики НБ, что способствует формированию благоприятных ожиданий населения и рынка и повышает их доверие к НБ.

Важную роль при режиме инфляционного таргетирования играет процентный канал, через который политика процентных ставок НБ воздействует на рыночные ставки с дальнейшим переносом на потребительское, сберегательное, инвестиционное поведение населения, и, в конечном итоге, на инфляционные процессы. Основным инструментом денежно-кредитной политики НБ является базовая процентная ставка.

В качестве промежуточного ориентира для принятия решений по уровню процентной ставки используется прогноз инфляции, при котором учитываются инфляционные ожидания населения. Инфляционные ожидания представляют собой предположения населения и предпринимателей о том, насколько изменится уровень инфляции. На бытовом уровне инфляционные ожидания населения влияют на рост цен, а именно, когда население считает, что какой-то определенный товар подорожает, то начинает его активно скупать, тогда товар становится редким, и это позволяет производителям поднять на него цены.

В случае превышения в среднесрочном периоде прогнозной инфляции над целевым значением центральный банк принимает решение о повышении текущего уровня базовой процентной ставки, и наоборот. [2]

Повышение базовой ставки приводит к повышению депозитных ставок в коммерческих банках, т.е. увеличивая привлекательность сбережения средств для клиентов. Кроме того, кредиты как для населения, так и для представителей бизнеса дорожают, соответственно спрос на них падает. И получается, что количество денежных средств у населения уменьшается и снижается уровень инфляции. Понижение ключевой ставки приводит к обратным последствиям.

Существует несколько необходимых требований для использования этого режима монетарной политики:

- Неразвитость банковской системы;
- сильные финансовые рынки, особенно рынки краткосрочных капиталов;
- высокая мобильность международных капиталов, валютное замещение, а также межстрановое замещение финансовых активов.
- Обособленность НБ от правительства, чтобы не испытывать давление в своих решениях, которые могут привести к возникновению конфликтов с объявленной целью по инфляции. При этом необходима прозрачность и подотчётность регулятора, готового отвечать за свои решения
- Свободное ценообразование, на которое не должно влиять правительство, устанавливая минимальные цены на определённые продукты. Также необходимо ограниченное участие государства в крупных производственных процессах, так как это может создавать перекосы в экономике, характеризующиеся дорогими нерыночными производствами, которые существуют только ради создания рабочих мест без цели окупиться
- Слабая зависимость экономики от мировых цен на экспортируемое сырьё и минимальный уровень долларизации финансовой сферы

- Стабильный обменный курс, который можно спрогнозировать
- Надёжная статистическая база и высокая квалификация финансовых аналитиков;
- Центральный банк должен иметь надёжную методику определения базовой и других видов инфляции; оперативный анализ текущей динамики изменения потребительских цен и достоверный краткосрочный и долгосрочный прогнозы их изменения.[3]

20 августа 2015 года НБ Казахстана перешёл на инфляционное таргетирование и перевел курс тенге к свободно плавающему режиму, однако регулятор при этом сохранил за собой право вмешиваться в торги на валютном рынке для нивелирования резких скачков курса тенге.

Смотря на требования, необходимые для полноценного инфляционного таргетирования, Казахстан не подходил по многим пунктам и, по-настоящему к инфляционному таргетированию НБ РК пришёл только к середине 2016 года, когда прекратил интервенции на валютном рынке.

Инфляционное таргетирование для нашей промышленности и для населения дает толчок для развития казахстанской промышленности, а так же малого и среднего бизнеса, для развития и увеличения отечественных товаров на нашем рынке, для ухода от долларовой зависимости. Чтобы страна меньше зависела от иностранной валюты и население могло без опаски хранить сбережения в национальной валюте. Казахстан смог бы больше товаров отправлять на экспорт, и самим производить необходимые товары, уже не так сильно нуждаясь в импорте.

Свободно плавающий режим валютного курса позволяет адаптировать имеющийся режим монетарной политики с учетом особенностей функционирования как национальной, так и мировой экономики, обеспечивать достижение основной цели монетарной политики - ценовой стабильности.

Полноценный переход к инфляционному таргетированию, стал важным шагом на пути к полностью открытой и конкурентной экономике. Реализация этого перехода приведет к снижению долгосрочных инфляционных ожиданий, и позитивно скажется на кредитных ставках, что, в свою очередь, приведет к снижению нормы сбережения к пользу инвестиционного спроса, создаст, необходимый для увеличения темпов роста ВВП страны, мультипликативный эффект. В результате мы увидим позитивное влияние на темпы экономического развития страны.

Однако, инфляционное таргетирование в Казахстане, все ещё не достигло классического использования такого метода монетарной. Регулятор проделал большую и полезную работу, но из-за внутренних проблем экономики получилось, что валютный и фондовый рынки не развиты должным образом и это стало одной из причин препятствующих полноценному осуществлению инфляционного таргетирования.

Государство до сих пор наращивает свои объёмы в экономике, предоставляя нерыночные дешёвые кредиты для национальных компаний, которые ни один банк не смог бы предоставить. Это негативно сказывается на частном бизнесе из-за невозможности конкурировать с крупными государственными компаниями.

Еще одним негативным явлением является то, что решения, принимаемые регулятором по базовой ставке, влияют на инфляцию не меньше, чем через полтора года и работают только отчасти, так как доля всех финансов, которые генерирует государство через национальные компании, составляет около половины от всей массы денег. В таких условиях замедление темпов инфляции достигается больше за счёт совпадения циклов: повышение цены на нефть и укрепление тенге за счёт замедления инфляции в России, чем за счёт регулирования базовой ставки.[4]

Решение принятое Правительством РК, об инфляционном таргетировании, было своевременным и необходимо. Это нужно было сделать, для того чтобы поднять нашу экономику и избежать серьезных бюджетных затрат на удержание курса тенге.

В «Прогнозе социально-экономического развития РК на 2015-2019 годы» установлено:

«НБ Республики Казахстан продолжит проведение денежно-кредитной политики, основной целью которой является обеспечение стабильности цен, что предполагает удержание годовой инфляции в коридоре 6,0-8,0%. В рамках данной работы будут предприняты меры по совершенствованию процентного канала и постепенному снижению роли валютного канала. В целях эффективного решения задач, стоящих перед Правительством и Национальным Банком, будет разработан комплекс мер, направленных на снижение инфляции до 3-4% в среднесрочной перспективе».[6]

Так, годовая инфляция в 2018 году снизилась, достигнув к ноябрю отметки 5,3% (хотя еще в декабре 2017 года, было 7,1%), что близко к нижней границе целевого коридора. До конца года ожидается сохранение инфляции внутри года.

Постепенному снижению инфляционного давления способствовали поддержание денежно-кредитных условий на уровне, близком к нейтральному, а также ограниченный импорт инфляции, обусловленный низким инфляционным фоном в странах – торговых партнерах. Кроме того, наблюдалось достаточное предложение на рынках продовольствия и замедление темпов роста цен на регулируемые услуги. Сдерживающим фактором более быстрого снижения инфляции стало расширение совокупного спроса в результате восстановления роста реальных доходов населения и положительных темпов роста потребительского кредитования.

Восприятие инфляции и ожидания населения по инфляции продолжили долгосрочный тренд на снижение. Однако в краткосрочной перспективе инфляционные ожидания остаются неустойчивыми и подверженными негативному влиянию факторов. Так, в ноябре 2018 года воспринимаемая инфляция населения, составила 16,8%, что более чем в 3 раза превысило фактическую инфляцию. Динамика инфляционных ожиданий хорошо отражает степень инфляционных рисков. Она отражена на рисунке 1

Количественная оценка ожидаемой через 12 месяцев инфляции снизилась с 7,1% в начале года до 5,3% в ноябре 2018 года

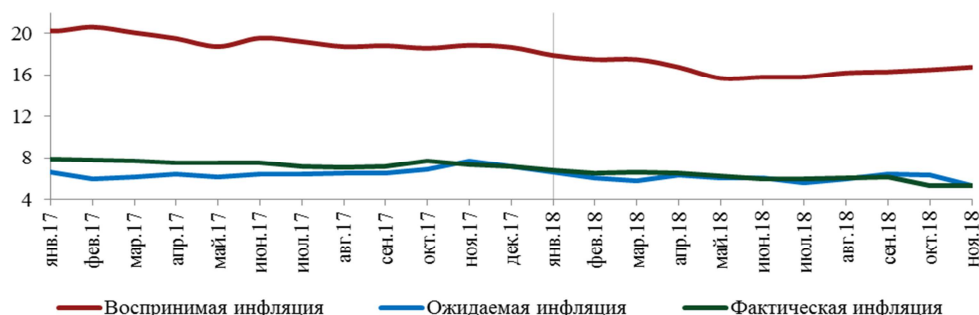

Рисунок 1 - Оценка восприятия инфляции населением, %

На фоне более высоких темпов замедления инфляции НБ в течение первой половины 2018 года принимал решения по последовательному снижению базовой ставки – с 10,25% до 9,00% в июне.

Плавное и правильное регулирование инфляции, позволяет развивать экономику и все стороны жизни общества в целом, а так же защищая население от шоковых скачков цен.

Также из-за зависимости от сырьевого экспорта Казахстан, не может соответствовать всем требованиям инфляционного таргетирования т.к. состояние платежных балансов в существенной мере зависит от нестабильной конъюнктуры на рынке сырья. Поэтому различные эксперты с мировым признанием считают, что вместо

инфляционного таргетирования лучше использовать таргетирование роста номинального ВВП.

При данной монетарной политике свободное плавание национальной валюты, управление базовой ставкой, управление ожиданиями населения и бизнеса остаются неизменными по сравнению с инфляционным таргетированием. Ключевое отличие заключается в том, что у НБ фактически появляется "двойной мандат" т.е. перед ним стоит задача в рациональном нахождении баланса между ростом экономики и ростом инфляции.

В то же время есть несколько причин, почему Казахстану не стоит переходить на таргетирование, при котором целью в равной степени являются экономический рост и стабильность цен.

Во-первых, неуверенность частного сектора относительно реального пути роста экономики усугубляется неопределенностью роста цен.

Во-вторых, могут возникнуть новые проблемы с ожиданиями по инфляции, которые будут иметь большую изменчивость.

В-третьих, данные по ВВП выходят с большой задержкой и часто пересматриваются и являются неоднозначными.

В-четвертых, данная монетарная политика может привести к увеличению денежных средств и эмиссии, что в среднесрочной перспективе ведет к инфляции и обесцениванию валюты. Смотри на все вышперечисленное, необходимо отметить, что Национальному Банку, следует лучше сосредоточиться на стабильности цен.

Плавное и правильное регулирование инфляции, позволяет развивать экономику и все стороны жизни общества в целом, а так же защищая население от шоковых скачков цен.

Список литературы:

1. wikipedia.org
2. nationalbank.kz
3. Савяк Н.Н.. Конспект лекции по дисциплине «деньги. Кредит. Банки» 2011. 2011
4. rezonans.kz/economics. Статья Эмиля Шамсутдинова

«Прогнозе социально-экономического развития РК на 2015-2019 годы»

ЖЫЛЖЫМАЙТЫН МҮЛІК ҚОРЛАРЫ: ШЫҒУ ТЕГІ, ТҮРЛЕРІ, ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

ЗЕЙНУРОВА Б.Т.,

ГМУ-31к тобының студенті

КЕРНЕБАЕВ А.С.,

Аға оқытушы

Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті

Әлемдік қаржы дағдарысы жағдайында жылжымайтын мүлік нарығына қатысушылар үшін аяқталған құрылыс жобаларын сату маңызды мәселелердің бірі болып табылады. Жылжымайтын мүлік нарығындағы ірі инвесторлардың бірі жылжымайтын мүлік қорлары немесе негізгі мақсаты жылжымайтын мүлікке инвестициялау және алынған табысты салымшылар арасында бөлу болып табылатын REIT (Real Estate Investment Trust - жылжымайтын мүліктің инвестициялық қорлары) болып табылады. Қазақстанда жылжымайтын мүлік қорлары осы уақытқа дейін елеулі даму алған жоқ, алайда олардың жұмыс істеу тетігі жалпы түрде заңнамада көзделген.

REIT АҚШ-та жүз жыл бұрын пайда болды және қазіргі уақытта әлемнің көптеген елдерінде жұмыс істейді. Мұндай қорларды инвестициялаудың басым объектісі қор активтерінің құнындағы үлесі, әдетте, кемінде 75% құрайтын жылжымайтын мүлік болып табылады. Бұл ретте Reit стандартты моделі екі негізгі көздерден кіріс алуды көздейді - жылжымайтын мүлік бағасының өсуі және жылжымайтын мүлікті жалға беру. REIT терминінің өзі алғаш рет 1960 жылы АҚШ-та пайда болды. Бұл құжат REIT қызметінің негізгі принциптерін бүгінгі күні қандай түрде бекітті және АҚШ-та және бүкіл әлемде жылжымайтын мүлік қорларын тарату үшін маңызды мәнге ие болды. Мысалы, 2007 жылы тек АҚШ-та 1000-ға жуық осындай қор есептелді, бұл ретте олардың 14-і ең көп капиталдандырумен АҚШ-тың 500 жария компаниясын біріктіретін S&P 500 индексінің есебіне кірді. REIT-тің инвестициялық ұйымдардың басқа түрлерінен ерекшеленетін белгілерін шартты түрде бірнеше санатқа жатқызуға болады.

1. Салық салу. Басқа инвестициялық ұйымдармен салыстырғанда REIT-тің принципті артықшылығы салық салудың ерекше, жеңілдікті моделі болып табылады. Осы модельге сәйкес қор кірістерінің салымшылары арасында бөлінетін бөлігіне корпоративтік табыс салығы салынбайды. Табыс салығы инвестордың (салымшының) қор бөлген пайдасына тікелей салынады. Осы салық салу шарттарына сәйкес келу үшін американдық инвестициялық жылжымайтын мүлік қоры келесі талаптарға сәйкес келуі тиіс:

- салымшылар арасында табыстың кемінде 90% бөлу;
- жылжымайтын мүлікке өз активтерінің кемінде 75% - ын инвестициялау (жылжымайтын мүлікке инвестициялар ретінде ипотекалық бағалы қағаздарға, мемлекеттік бағалы қағаздарға және басқа қорлардағы үлестерге Инвестициялар қарастырылады);

- Қордың жиынтық табысының кемінде 75% - ы жалдау төлемдерін, ипотекалық несие үшін төлемді немесе жылжымайтын мүлікті сатудан түскен қаражатты құрауы тиіс. Көрсетілген кіріс көздері бағалы қағаздарды сатудан түскен пайдамен, дивидендтермен және басқа да тұрақты төлемдермен бірге жиынтық табыстың кемінде 95% - ын құрауы тиіс;

- Қордың кем дегенде 100 салымшысы болуы тиіс, оның ішінде 5 ірі салымшыға 50% пайлар тиесілі болуы тиіс.

Осы шарттардан жылжымайтын мүліктің инвестициялық қорының моделі біріншіден, жылжымайтын мүлік нарығын дамыту мақсатында, екіншіден, жеке инвесторларды қолдау үшін құрастырылған. Басқа елдерде REIT моделі бөлінетін пайда көлеміндегі, жылжымайтын мүлікке инвестициялар көлеміндегі және салымшылардың санындағы кейбір айырмашылықпен шамамен бірдей көрінеді. Мысалы, Жапонияда J-REIT (жапон жылжымайтын мүлік қоры) мәртебесін және тиісті салық жеңілдіктерін алу үшін Қордың кемінде 1000 салымшысы болуы тиіс, бұл ретте олардың үшеуі пайлардың 50% - дан астамын бірлесіп иелене алмайды.

2. Инвестициялық шектеулер. Тәуекелдерді азайту үшін жылжымайтын мүлік қорларының қызметі қолданыстағы жылжымайтын мүлікке салынған инвестициялармен қатаң шектелген. Сирек қоспағанда, REIT аяқталмаған жобалар мен үлестік құрылысқа инвестиция емес. Бұл қордың инвестицияларын аяқталмаған құрылыс жобаларын іске асыруға байланысты тәуекелдерден белгілі бір қорғауды қамтамасыз етеді. Әдетте REIT аяқталған объектілерді сатып ала алады, бұл Reit режимі бар елдерде жылжымайтын мүлік нарығын дамыту үшін қосымша ынталандыру болып табылады. Жылжымайтын мүлік қорлары тарапынан инвестициялауға жататын тағы бір шектеу қарыз қаражатын (leverage) шектеулі пайдалану жатады. Мысалы, Гонконгта H-REIT таза активтер құнының 35% аспайтын мөлшерде қаражат алуға мүмкіндігі бар. Мұндай шектеу жылжымайтын мүлік нарығының ерекшелігін ескере отырып, әлеуетті тәуекелдерді азайтуға ұмтылды. Қарыз қаражатының болмауы жылжымайтын мүлікке ауыртпалықтың

болмауын білдіреді, ал бұл жылжымайтын мүлік қорлары үшін активтерге билік етудің үлкен икемділігін қамтамасыз етеді. Бұдан басқа, қазіргі тәжірибе көрсетіп отырғандай, құлдырау нарығы және жобалардың өтелу қиындықтары жағдайында Қарыз қаражатын қайтару құрылыс нарығына қатысушылардың басты проблемасы болып отыр. Әрине, мұндай тәсіл едәуір дәрежеде консервативті болып көрінуі мүмкін және әлеуетті пайда мөлшеріне кейбір шектеулер қояды; алайда тәуекелдерден қорғау контекстінде ол сөзсіз ақталды. АҚШ-тың қор нарықтарында саудаланатын REIT пайларына баға серпіні бірінші кезекте активтеріндегі қайталама және ипотекалық бағалы қағаздардың үлесі 40% - дан асып кеткен қорлардың зардап шеггенін көрсетеді ("Navigating the Credit Crisis" by Dees Stribling, December 2008, Real Estate Portfolio).

3. Қорды басқару. Инвестициялау кезінде классикалық REIT жылжымайтын мүлікті дербес басқармайды. Бастапқыда, The REIT Act сәйкес американдық қорлардан қор активтерін басқару үшін бөгде менеджерлерді тарту талап етілді. Кейіннен бұл ереже жеңілдетілді және қорларға жылжымайтын мүлікті басқаруға арналған және талап етілуіне байланысты жылжымайтын мүлікті тікелей пайдалануды жүзеге асыратын тұлғаларға - әдетте жалға алушыларға қызмет көрсетуге арналған еншілес компанияларды дербес құруға рұқсат берді.

4. Инвесторлар. Салымшылардың саны мен жеке салымшыға тиесілі пайлардың саны бойынша жалпы шектеулер "салық салу" бөлімінде айтылған. Алайда, сондай-ақ жекелеген салымшылардың инвесторлардың сол немесе басқа топтарына тиесілі болуына байланысты шектеулер да бар. Жалпы ереже бойынша жылжымайтын мүлік қорларының салымшылары жеке тұлғалар да, заңды тұлғалар да болуы мүмкін, бұл ретте REIT тіркеу елінің резиденттері де, резидент еместер де. Жылжымайтын мүлік қорларында резидент еместердің қатысуымен бірқатар шектеулер, бірінші кезекте салық шектеулері байланысты. Мысалы, жапон қорларынан (J-REIT) шыққан кезде шетелдік инвесторлар шығарылатын қаражат көлемінің 7% мөлшерінде біржолғы салық төлейді. Мұндай ереже шетелдіктердің REIT-тен және жалпы экономикадан капиталдарды шығаруын шектеу үшін енгізілді. Өз кезегінде Гонконг қорларында (H-REIT) Гонконгта салық төлеушілер ретінде тіркелген шетелдік инвесторлар H-REIT инвестициялау есебінен алынған табысқа салық төлемейді. Бұл жағдайда капиталдарды шығаруды шектеуге емес, инвестициялауды көтермелеуге бағытталған протекционистік саясат фактісі айқын көрінеді. Институционалдық инвесторлар, мысалы, зейнетақы қорлары да жылжымайтын мүлік қорларына инвестицияларды жүзеге асыруға мүмкіндігі бар. Мысалы, АҚШ-та бұл 1993 жылы рұқсат етілген.

5. Листинг. Әдетте, қорлардың пайлары жетекші американдық және әлемдік биржаларда еркін сауда жасайды, алайда қор биржадағы саудаға жол беру үшін ол АҚШ бағалы қағаздар және биржалар жөніндегі комиссияда (SEC) тіркелуі тиіс. REIT пайларына сол талаптар қойылады және олар үшін бағалы қағаздардың басқа түрлері үшін - кредитке сатып алу, қысқа сату және т. б. мүмкіндіктері беріледі. Әрине, мұндай бағалы қағаздар жалпы, соңғы уақытта бағалы қағаздар рыногының жиі қолайсыз қозғалыстарына ұшырайды, алайда олардың құбылмалылығы осындай бағалы қағаздар құнының негізінде жатқан жылжымайтын мүліктің бағасы бағалы қағаздар нарығы сияқты ауытқуларға қатты ұшырамауы есебінен аз. Сондықтан жылжымайтын мүлік қорларының қағаздары әртараптандырылған кредиттік портфельдер жасау үшін жиі қолданылады.

6. Түрлері. REITs АҚШ-та The REIT Act сәйкес үш негізгі топқа бөлінеді: жылжымайтын мүлік қорлары (equity REITs), ипотекалық қорлар (mortgage REITs) және т.б. гибриді қорлар (hybrid REITs). Жылжымайтын мүлік қорлары өз активтерін тікелей жылжымайтын мүлік объектілеріне салады. Әдетте, REIT туралы әңгіме болғанда, көбінесе жылжымайтын мүлік қорлары туралы айтады. Мұндай қорлардың кірістері жоғарыда көрсетілген негізгі құрамдастардан құралады: жылжымайтын мүлікті жалға беруден түскен табыс және оның құнының өзгеруінен түскен табыс. Мұндай қорлардың

көпшілігі-олардың жалпы санының 90% - дан астамы. Ипотекалық қорлар активтерді әртүрлі ипотекалық өнімдерге инвестициялауды жүзеге асырады және әдетте, қаржыландырылатын жылжымайтын мүліктің түрлері - тұрғын және коммерциялық бойынша екі түрге бөлінеді. АҚШ жылжымайтын мүлік нарығындағы жарылыс тәрізді өсімнің есебінен жиынтық активтері 15 еседен астам өсті және subprime ипотекалық өнімдерінің американдық нарығының құлауы барысында соққы болды. Алайда, REIT жалпы сенімділігіне бұл болмашы әсер етті - REIT санындағы ипотекалық қорлардың үлесі үлкен емес және 6 пайыздан аспайды. Гибридті қорлар жоғарыда көрсетілген екі топтың сипаттамасын, бірінші кезекте табыс көздеріне қатысты. Олардың жылжымайтын мүлік қорларынан айырмашылығы - инвестициялау объектілері арасындағы ипотекалық өнімдердің едәуір үлесінде. Мұндай қорлар аз-тек 2%.

7. Әлемде жылжымайтын мүлік қорларының таралуы. REIT режимі әлемнің көптеген елдерінде кең таралған. Әдетте, тиісті заңнаманы қабылдау кезінде жергілікті терминология әлемдік терминдерге сәйкес келуі үшін REIT терминін пайдалануға тырысады. Осылайша Жапонияда (J-REIT), Гонконгта (H-REIT), Сингапурда (S-REIT), Ұлыбританияда (UK-REIT), Германияда (G-REIT) түсті, Австралияда терминологияны өзгерту жоспарлануда (LPT (Listed Property Trust) a-REIT). Алайда көптеген елдерде өз терминологиясын пайдалануды қалайды. Бельгияда мұндай қорлар SICAFI, Францияда - SIPC, Нидерландыда - FBI деп аталады. Еуропадағы жылжымайтын мүлік қорларының алғашқы ашушысы 1969 жылы FBI режимі таныстырылған Нидерланды болды. Көптеген еуропалық елдер үшін жылжымайтын мүлік қоры - жаңа құбылыс. Мысалы, Ұлыбританияда тиісті заңнама тек 2007 жылы ғана қабылданды. Алайда жылжымайтын мүлік қорлары өте жоғары қарқынмен дамуда - Францияда режим 2003 жылы ұсынылды, ал 2006 жылы қорлар саны 30-дан асты. Инвестициялау объектілеріне, салымшылардың құрамына және кірістерді бөлуге қойылатын жалпы талаптар REIT жаңа режимдерін жасау кезінде сақталады, тек тиісті мәндер ғана өзгереді. Қорлардың қызметіне қолданылатын салық жеңілдіктері де осындай жалпы ереже болып табылады. Тіпті корпоративтік салық REIT қызметіне (мысалы, Францияда) қолданылса да, салық салудың жалпы режимінде көзделгеннен әлдеқайда төмен ставкалар бойынша.

Қазақстандағы жылжымайтын мүлік қорлары

Қазақстан Республикасында жылжымайтын мүлік қорларының жұмыс істеуінің құқықтық режимі бірінші кезекте "инвестициялық қорлар туралы" 2004 жылғы 7 шілдедегі Заңда белгіленген. Өзінің бастапқы нұсқасында Заң жылжымайтын мүлік қорлары туралы ережелер жоқ екенін атап өткен жөн. Соңғылары кейбір заңнамалық актілерге жалға берілетін тұрғын үй мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу шеңберінде 2006 жылғы шілдеде заңға енгізілді. Бұл ретте, Қазақстандық жылжымайтын мүлік қорлары көбінесе шетелдік қорлардың жұмыс істеу ережелеріне ұқсас ережелер бойынша, оның ішінде салық салу саласында да жұмыс істейтінін атап өткен жөн, бұған Қазақстандағы жылжымайтын мүлік қорлары акционерлік инвестициялық қорлар болып табылады, ал батыс жылжымайтын мүлік қорлары, әдетте, пай қорлары түрінде жұмыс істейді. Шетелдік жылжымайтын мүлік қорлары сияқты Қазақстандағы табыстың негізгі көздері жалдау төлемдері мен жылжымайтын мүлік бағасының өсімінен түсетін табыс болуы тиіс. Заңға сәйкес жылжымайтын мүлік қоры - бұл Акционерлік инвестициялық қор, оның қызметінің айрықша түрі қор акционерлері оның акцияларын төлеуге енгізген ақшаны, сондай-ақ осындай инвестициялау нәтижесінде алынған активтерді жылжымайтын мүлікке және заңмен рұқсат етілген өзге де мүлікке шоғырландыру және инвестициялау болып табылады. ҚР Салық кодексінің ережелеріне сәйкес акциялар бойынша төленуге жататын табыс дивидендтерге жатады.

Отандық жылжымайтын мүлік қорларының жұмыс істеуінің құқықтық режимін талдау үшін біз бірінші тарауда пайдаланылған кейбір санаттарды пайдаланамыз.

1. Салық салу. Қазақстанда жылжымайтын мүлік қорлары үшін елеулі салық жеңілдіктері көзделген. Алайда салық режимін тікелей талдамас бұрын жылжымайтын мүлік қорларына қандай талаптар қойылатынын анықтау қажет:

- жылжымайтын мүлік қоры жылына кемінде 1 рет оның акциялары бойынша алынған дивидендтерді бөлуге тиіс. Дивидендтерді төлеуге бағытталған қаражаттың ең төменгі мөлшері Қордың таза табысының кемінде 90% - ын құрауы тиіс (Заңның 4-бабы, 1-1-тармағы);

- жылжымайтын мүлікке жылжымайтын мүлік қорының таза активтері құнының кемінде 80% инвестициялануы тиіс (заңның 37-бабы, 3-1-тармағы) (жылжымайтын мүлік қоры Қаржы нарығы мен қаржы ұйымдарын реттеу және қадағалау агенттігі бекіткен тізбеге сәйкес қаржы құралдарына да инвестициялауға құқылы);

Ұйымдастыру және басқару. Жылжымайтын мүлік қорының ұйымдық-құқықтық нысаны-акционерлік қоғам. Жылжымайтын мүлік қорларының акционерлік қоғамның жалпы жарғылық капиталына қатысты ережелер қолданылады. KASE листингілік талаптарымен қордың таза активтерінің құнына ең аз талаптар қарастырылған.

Қазақстандағы инвестициялық портфельді басқару жөніндегі қызмет лицензияланатын болып табылады. Жылжымайтын мүлік қоры тиісті лицензиясы болған жағдайда өз активтеріне қатысты осындай қызметті жүзеге асыра алады. Жылжымайтын мүлік қоры қызметінің негізгі түрі жылжымайтын мүлік қорларының активтері есебінен сатып алынған жылжымайтын мүлікке қызмет көрсету болып табылатын еншілес ұйымдарды да құруға құқылы. Бұл ретте жылжымайтын мүлік қорының басқарушы компаниясында активтерді басқару тәжірибесінің болуына қойылатын талаптар заңда көзделмеген.

Қазақстандық жылжымайтын мүлік қорларының салымшылары жеке және заңды тұлғалар болуы мүмкін, бұл ретте тіркелген заңды тұлғаларды қоспағанда, ҚР резиденттері де, резидент еместер де кіреді. Резидент еместерге қолданылатын салық салу режимінің сипаттамасынан жылжымайтын мүлік қорларына ұзақ мерзімді инвестицияларды көтермелеу болжанып отыр(3 жылдан астам).

Сондай-ақ, зейнетақы қорлары бірқатар шарттарды сақтаған жағдайда жылжымайтын мүлік қорларының акцияларына инвестициялай алады, олардың ішінде басқаларымен қатар қордың рейтингі, оның міндеттемелерінің мөлшері және жылжымайтын мүлікті жалға беру мерзімі бойынша талаптар (жылжымайтын мүлік объектілерін жалға беру мерзімі кемінде бір жылды құрауы тиіс).

Листинг. KASE листингілік талаптарына сәйкес, жылжымайтын мүлік қоры биржаның ресми тізіміне қосылуы үшін, ол басқалармен қатар келесі шарттарға сәйкес келуі тиіс:

- таза активтердің құны қор акцияларын "А" санатының ресми тізіміне енгізген кезде 1 200 000 АЕК-тен кем емес және қор акцияларын "В" санатының ресми тізіміне енгізген кезде 200 000 АЕК-тен кем емес құрауы тиіс;

- қор тізімге енгізу туралы өтініш бергенге дейін кемінде 1 жыл бұрын тіркелуі тиіс;

- қордың қаржылық есептілігі халықаралық қаржылық есептілік стандарттарына (IAS/IFRS) сәйкес жүзеге асырылады.

Жоғарыда атап өтілгендей, жылжымайтын мүлік қорлары тәуекелді инвестициялау қорлары бола алмайды және тиісінше қамтамасыз етудің мәмілелер жасай алмайды ("қысқа сату").

Қазіргі уақытта KASE-де Эмитент ретінде тек бір ғана акционерлік инвестициялық жылжымайтын мүлік қоры тіркелген.

Қорытындылай келе, бүгінгі таңда Қазақстанда жылжымайтын мүлік қорларының жұмыс істеуі мен дамуы үшін заңнамалық негіз құрылғанын атап өтуге болады. Әрине, жылжымайтын мүлік қорларының нарығы әзірше дами бастады, алайда, жалпы жылжымайтын мүлік нарығын дамыту үшін осы құралдың тиімділігін ескере отырып,

уақыт өте келе мұндай қорлардың саны айтарлықтай артады деп үміттенуге болады. Жылжымайтын мүлік қорларының жұмыс істеуінің заңнамалық негізі әзірше тек жалпы түрде ғана бар, сондықтан бірқатар маңызды мәселелерді заңнамалық реттеу қажеттілігі бар.

1. Жылжымайтын мүлік қорының активтерін басқаратын компанияларға қойылатын талаптар заңнамамен белгіленбеген.

2. Салымшылардың ең аз санына және бір салымшыға тиесілі акциялардың ең көп санына қатысты шектеулер жоқ, ол жылжымайтын мүлік қорлары аз капиталы бар жеке инвесторлар нарығына назар аударуы мүмкін. Естеріңізге сала кетейік, REIT бірегей моделі жеке тұлғаларды қоса алғанда, көптеген жеке инвесторлар үшін тәуекелдері төмен инвестициялау үшін сенімді нысан болып табылады. Бар REIT жұмыс істеу схемасы бұл тапсырманы әлі шешпейді.

3. Жылжымайтын мүлік қорларының салық режимі оларды барлық акционерлік инвестициялық қорлармен бір сөреге қояды, ал бұл инвестициялау объектісі ретінде жылжымайтын мүлік қорларының елеулі артықшылығы әзірге жоқ дегенді білдіреді.

Алайда, нарықты дамыту процесінде Бұл мәселелер шешілетін болады деп үміттену керек. Жылжымайтын мүлік қорларының басты артықшылығы - олардың жоғары сенімділігі-бұл нарықтың біздің елімізде тез дамуын қамтамасыз ете алады және "K-REIT" термині Қазақстанда және шетелде айналып өтуге мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының “Инвестиция туралы” заңы. 2003 жыл және 2005, 2006 жылдардағы енгізілген өзгертулермен.

2. Андрей Славянов Инвестиционные стратегии нестационарных экономических систем; LAP Lambert Academic Publishing - М., 2018 - 228 с

3. Черкасов В.Е “Международные инвестиции”/Москва, Дело 2013
Крутик А. Б., Никольская Е. Г. Инвестиции и экономический рост предпринимательства; Лань - М., 2017- 544с

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ ТАРТЫМДЫЛЫҒЫ

КЕРНЕБАЕВ А.С.,

Аға оқытушы

ЖАНБУЛАТОВА Г.Г.,

ГМУ-31к тобының студенті

Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қаласы

Кілттік сөздер: Инвестиция, инвестициялық климат, инвестициялық тартымдылық, инвестор, арнайы экономикалық аймақ.

Бұл мақала ХХІ ғасырдың басындағы Қазақстанның инвестициялық тартымдылығы, инвестициялық ахуалы және инвестициялық тартымдылығы сияқты ұғымдардың мәнін көрсетеді. Мақалада статистикалық және аналитикалық деректерді пайдалана отырып ағымдағы Қазақстанның экономикалық жағдайын қарастыра инвестициялық тартымдылығы зерттелінді. Инвестициялық тартымдылықтың дұрыс саясатын жүзеге асыру және экономикалық өсу мен гүлденуге қол жеткізу үшін жағдайлар жасаудың негізгі даму басымдықтары мен қадамдары анықталды.

Инвестиция - (лат. “investire” және нем. “investition”) инвесторлардың кірістерін немесе жеке мақсаттарын қалыптастыру үшін нақты және қаржы инвестициялары түрінде

елде немесе шетелде ұзақ мерзімді күрделі салымдар болып табылады. Инвестицияларды олардың мақсаттарына байланысты екіге бөлуге болады [1].

- күрделі салымдар нысанындағы нақты инвестициялар (негізгі қорларды құруды және жаңғыртуды қамтамасыз ететін капитал құраушы инвестициялар);

- бағалы қағаздарға салынатын инвестициялар түріндегі қаржылық инвестициялар, яғни, қаржы активтеріне орналастырылған қаражаттар (портфельдік инвестициялар).

Субъектілер бойынша жеке (пайда алуға толыққанды бағытталған) және мемлекеттік (экономиканы реттеуге және белгілі бір құрылымдық саясатты жүргізуге бағытталған) болып бөлінеді.

Инвестиция тұжырымдамасы феодализм дәуірінен бастау алады және сол кездегі вассалды феодалдың иелігіне салымдарды енгізу инвестиция деп аталды [2].

Кейінірек, инвестициялар деп пайда алу және нәтижеге жету мақсатында кәсіпкерлік қызмет объектілеріне салынған ақша қаражатын, бағалы қағаздарды, технологияларды, машиналарды, жабдықтарды, лицензияларды, тауар белгілерін, мүлктік құқықтарды, зияткерлік құндылықтарды түсіне бастады.

Қазақстандық ғалым У. Б. Баймұратов инвестиция "метаморфоз тізбегі, яғни ресурстарды (құндылықтарды) салымдарға (шығындарға) айналдыру және осы салымдардың нәтижесінде табыс (тиімділік) алу" деп санайды [3].

Өз кезегінде елдегі инвестициялар көлемі – бұл қоғамның әл-ауқатының өсуін көрсететін өзіндік "барометр" және " елдің сыртқы әсерден тәуелсіздігі" деп түсініледі.

Қазіргі экономикалық әдебиетте, инвестициялар мен инвестициялық қызмет деп кәсіпорындардың, әртүрлі салалар мен адамдардың өмір сүру салаларының экономикалық және әлеуметтік дамуына ақшалай, материалдық қаражат салу түсініледі. Басқаша айтқанда: ертеңгі күннің табысын алу үшін бүгінгі тұтынуды және ақшаны кейінге қалдыру. Инвестициялар әрқашан екі фактормен бірге жүреді - пайда мен тәуекел.

Инвестициялардың үш негізгі түрлері ажыратылады:

- портфельдік инвестицияларды (бағалы қағаздарға инвестицияларды), кредиттік және депозиттік операцияларды (банктерге инвесторлардың капиталын кейіннен осы капиталды қарыздар түрінде пайдалану арқылы депозиттер түрінде орналастыруды) қамтитын қаржы салымдары;

- физикалық инвестициялау, материалдық өндіріс саласындағы нақты (тікелей) инвестицияларды қамтиды (Машиналар, механизмдер, өндірістік ғимараттар, құрылыстар және т. б.);

- зияткерлік инвестициялар – патенттерді, лицензияларды, ноу-хауды, жобалау – сметалық құжаттаманы, компьютерлік бағдарламаларды сатып алу.

Осыдан келіп шығатыны, ресурстық тұрғыда қаралған инвестициялар ақшалай және материалдық нысандарда, сондай-ақ мүлктік құқықтар мен басқа да құндылықтар түрінде болуы мүмкін. Дегенмен, инвестициялық ресурстарды алу нысанына қарамастан, олар өздерінің экономикалық мәні бойынша біріктіріледі және жинақтау мақсатында жинақталған кірісті білдіреді.

Өз кезегінде, инвестицияларға қатысудың сипаты бойынша олар тікелей және жанама инвестицияларға бөлінеді. Мұнда тікелей инвестициялар деп инвестордың өз капиталын салу үшін объектіні таңдауға жеке қатысуы түсініледі.

Жанама (портфельдік) инвестициялар қаржы делдалдары - коммерциялық банктер, инвестициялық компаниялар және қорлар арқылы жүзеге асырылады. Олар жиналған ресурстарды өз қалауы бойынша жұмылдыруға және жіберуге, оларды тиімді пайдалануды қамтамасыз етеді.

- Инвестицияларға арналған қаражат көздеріне сәйкес: меншікті (өз есебінен) және клиенттік (өз клиенттерінің өтініші бойынша) болып бөлінеді.

- Инвестициялар салу мерзімдері бойынша: қысқа мерзімді (1 жылға дейін), орта мерзімді (3-5 жылға дейін), ұзақ мерзімді (5 жылдан астам).

Инвестициялық нарықтың тиімді жұмыс істеуі үшін қолайлы инвестициялық климат құру қажет, ол өз кезегінде ынталандырушы рөл атқарады. Әдетте инвестициялық климат деп қандай да бір инвестициялық процестер болатын орта түсініледі.

«Инвестициялық климат» термині нарықтық экономика үшін ғана тән және елге инвестициялық капитал тартудың бірыңғай көрсеткіші болып табылады деп саналады.

Сондай-ақ, қазақстандық ғалымдардың бірі У. Б. Баймұратов инвестициялық сала ретінде мыналарды түсінеді: күрделі құрылыс саласы (экономика салаларының негізгі құралдарына инвестициялар); инновациялық сала (ғылыми-техникалық өнім және зияткерлік әлеует); қаржы капиталының айналым саласы; субъектілердің мүліктік құқықтарын іске асыру саласы (жылжымалы және жылжымайтын мүлік нарығы).

Қолайлы климат инвесторларды инвестициялық ресурстарды белгілі бір елге немесе салаға бағыттау жөніндегі белсенді қызметке ынталандырады. Қолайсыз климат, керісінше, инвесторларды жоғары тәуекелмен қорқытады, бұл елден капиталдың едәуір кетуіне әсер етеді. Инвестициялық климаттың жай-күйі инвесторлар тарапынан мемлекеттің тартымдылығын көрсетеді және капиталдың ағыны мен ағымы, инфляция индексі және пайыздық мөлшерлемелер деңгейі, ЖІӨ-дегі жинақ үлесі, инвестицияларды тиімді пайдалану мүмкіндігі, іске асыру кезінде тәуекел дәрежесі сияқты бірнеше факторлармен бағаланады.

Бүкіл әлемде елдің инвестициялық тартымдылығының көрсеткіші тәуекел дәрежесіне байланысты тәуелсіз халықаралық рейтингтік агенттіктердің инвестициялық рейтинг беруі болып табылады. Инвесторлар негізінен осы көрсеткіштерге бағдарланады, өйткені олар үшін мүдделі елдің инвестициялық ортасын өз бетінше талдау қиын. Белгілі бір елге инвестиция салудан бұрын, инвестор инвестициялық ахуалды мұқият зерттеп, барлық болжамды тәуекелдерді есептейді және өлшейді, егер белгіленген кірістілік оларды ақтайтын болса, ол инвестициялауға шешім қабылдайды.

Инвестициялық климатты қалыптастыратын факторлар:

- елдің экономикалық жағдайы;
- жұмыс күшінің сапасы мен бағасы;
- саяси тұрақтылық;
- мемлекеттік басқару сапасы;
- меншік құқығын қорғау;
- серіктестердің міндеттемелерді орындауы;
- қылмыс пен сыбайластық деңгейі;
- қоршаған орта жағдайы, табиғи ресурстар;
- мемлекеттік салық заңнамасы;
- экономиканың ашықтығы (валюта және сауда);
- құқықтық нормаларды сақтау;
- банк жүйесінің жай-күйі (кредиттердің қолжетімділігі).

Осы факторлардың әрқайсысы, жеке және тұтастай алғанда, инвестордың түпкілікті шешіміне әсер етеді, ал мемлекет мүдделі тұлға ретінде капитал тарту кезінде қолайлы инвестициялық жағдай жасауы тиіс.

Мемлекеттің және экономиканың орнықты дамуының ең маңызды шарты, бұрын айқындалғандай, жаһандық ынтымақтастық пен алыс және жақын шет елдердің қолайлы инвестициялық климатын құру осының нәтижесінде Қазақстан шет елдер мен таяу мемлекеттер арасында инвестициялық климаты қолайлы мемлекеттер тарапына жатқызылады.

Әлемдік экономикалық дағдарыста көптеген елдердің басты мақсаты шетел инвестицияларын тарту болып табылады. "Инвестициялық тартымдылық" критерийі бойынша Қазақстан 2018 жылы Дүниежүзілік Банктің сарапшылар тобы жасаған "Doing

Business" рейтингісінде 190 елдің арасында 36-шы орында (10 индикатор бойынша). Сонымен қатар Қазақстан көптеген пайдалы қазбаларға бай мемлекет болып саналады. Қазақстан мырыш, вольфрам және барит қорлары бойынша әлемде 1-ші орында, 2-ші орында – күміс, қорғасын және хромиттер, 3-ші мыс және флюорит, 4 – ші орында - молибден, 5 – ші орында-алтын.

Ресми деректер бойынша соңғы 12 жылда елге 264 млрд АҚШ доллары тікелей инвестиция тартылды. Ең көп инвестиция Нидерланды, АҚШ, Франция, Швейцария, Ресей және Қытай.

Инвестицияның елеулі үлесі пайдалы қазбаларды өндіруге тиесілі екені түсінікті. Соңғы жылдары шетелдік инвесторлардың назарын өңдеу секторына аудару байқалады. 2018 жылдың шілдесінде ғана негізгі капиталға тартылған инвестициялар көлемі 961 042 млн теңгені құрады. Бұл Қазақстандағы инвесторлардың қызығушылығын білдіреді.

Елде шетелдік инвесторлармен жұмыс істеу үшін тиісті қызметтер құрылды: Қазақстан Республикасының Президенті жанындағы Шетелдік инвесторлар кеңесі, Қазақстан Республикасының Инвестициялар және даму министрлігі (инвесторлар үшін «бір терезе» қағидаты бойынша жұмыс істейді), «KaznexInvest» ұлттық компаниясы, ҚР Премьер-министрінің жанындағы инвестициялық климатты жақсарту жөніндегі кеңес, Инвестициялық омбудсмен, облыс әкімі жанындағы инвесторлар кеңесі, ұлттық даму институттары.

ҚР экономикасына инвестициялар тарту, сондай-ақ экспортты дамыту және жылжыту саласындағы индустриялық-инновациялық қызметті мемлекеттік қолдау шараларын іске асыруға уәкілетті "KAZAKH INVEST" "Ұлттық компаниясы" АҚ атынан жаңа құрылым құрылды. Шетелде өз өкілдерінің кең желісі бар. "Бір терезе" қағидаты бойынша идеядан іске асыруға дейінгі инвестициялық жобаларды сүйемелдеу бойынша қызметтердің толық спектрін қамтамасыз етеді және ҚР арнайы экономикалық аймақтары бойынша бірыңғай үйлестіру орталығы ретінде әрекет етеді.

Осылайша, ҚР ИДМ және "KAZAKH INVEST" ҰК тұлғасындағы институттар визаны алғаннан бастап мемлекеттік қолдау алғанға дейін "бір терезе" қағидаты бойынша әрекет ете отырып, бизнесті ашу және оның одан әрі жұмыс істеу бойынша әрбір инвестордың мәселелерін шешуге жәрдем көрсетуге қабілетті.

Экономиканы дамыту және қазіргі заманғы технологияларды қолдана отырып, жаңа өндірістерді құруға, жұмыс істеп тұрғандарын кеңейту және жаңартуға инвестицияларды тарту, қазақстандық кадрлардың біліктілігін арттыру және қоршаған ортаны қорғау үшін инвестицияларды ынталандыру мақсатында инвестициялық қызметті мемлекеттік қолдаудың кешенді жүйесі енгізілді. Мемлекет инвесторға Қазақстан Республикасының заңдарында көзделген жағдайларды қоспағанда, кез келген объектілер мен шаруашылық қызмет түрлерін инвестициялау құқығын береді.

Біздің ойымызша, ел инвесторға елеулі кепілдік береді, олар:

- Қазақстан Республикасының заңнамасымен, сондай-ақ Қазақстан Республикасы ратификациялаған халықаралық шарттарда көзделген құқықтары мен мүдделерін толық және сөзсіз қорғау;
- ҚР заңнамасын өзгерту кезіндегі тұрақтылық (салықтық, ШЖК тарту саласындағы халықты жұмыспен қамту туралы);
- мемлекеттік органдардың ҚР заңдарына сәйкес келмейтін актілерді шығаруы, сондай-ақ ҚР азаматтық заңнамасына сәйкес осы органдардың лауазымды адамдарының заңсыз іс-әрекеттері (әрекетсіздігі) нәтижесінде оған келтірілген зиянды өтеу құқығы;
- инвесторлар мен Қазақстан Республикасының мемлекеттік органдары арасындағы жасасқан шарттар шарттарының тұрақтылығы (келісімшарттарға өзгерістер тараптардың келісімімен жасалатын жағдайларды қоспағанда);

- кірістерді пайдалану (өз қалауы бойынша, салық міндеттемелерін төлегеннен кейін);
- инвесторларға қатысты мемлекеттік органдар қызметінің жариялылығы және инвесторлардың инвестициялық қызметті жүзеге асыруға байланысты ақпаратқа қол жеткізуін қамтамасыз ету;
- заңды тұлғаларды тіркеу, олардың жарғылары, жылжымайтын мүлікпен жасалатын мәмілелерді тіркеу, берілген лицензиялар туралы ақпаратқа, сондай-ақ олардың инвестициялық қызметті жүзеге асыруымен байланысты және коммерциялық және заңмен қорғалатын өзге де құпияны қамтымайтын ҚР заңдарында көзделген өзге де ақпаратқа еркін қол жеткізу;
- мемлекет меншігіне алу және реквизициялау кезінде инвесторға келтірілген шығындарды Қазақстан Республикасы толық көлемде өтейді, төлем мүліктің нарықтық құны бойынша жүзеге асырылады;
- инвестордың құқықтарын басқа тұлғаға беру (егер инвестор Қазақстан Республикасына инвестиция салса және (немесе) нақты шарттық міндеттемелерді орындаса ғана заңды деп танылады).

«Біздің заманауи нарықтық экономика үлгісі шетелдік инвестицияларды тартуда мемлекеттің белсенді рөліне негізделген», - деді Нұрсұлтан Назарбаев «Қазақстан-2050» Стратегиясында. Шынында да, жыл сайын инвесторларды мемлекеттік қолдау шараларының өсуі байқалады: салықтық жеңілдіктер мен заттай гранттарды белгілеу, арнайы экономикалық аймақтарды дамыту, келісім-шарт жасасқан инвесторлар үшін "бір терезе" қағидатын енгізу, құжаттарды жинау және дайындау, олардың құқықтары мен мүдделерін қорғау үшін инвестициялық омбудсмен институты және т. б.

Инвестициялар ағынын кеңейтуде Мемлекеттің үдемелі индустриялық-инновациялық даму бағдарламасы, сондай – ақ "Нұрлы жол - болашаққа бастар жол" жаңа экономикалық саясаты, сондай-ақ Қазақстан Республикасы Президентінің Қазақстан халқына Жолдауы маңызды рөл атқарады

Қазақстанның инвестициялық тартымдылығын зерттей келе 2018 жылы елдің имиджін қабылдау жақсарғанын, ал инвесторлардың Қазақстанның әлеуетіне деген сенімділік деңгейі өткен жылдардың нәтижелерімен салыстырғанда артқанын көрсетті.

Әлемдік экономикаға интеграциялану, интенсивті инновация және «жасыл» технологияларға көшу инвесторлардың алдында Қазақстанның тартымдылығын арттыруға тиіс.

Бүгінде ел Шығыс пен Батыс арасындағы "жаңа Жібек жолының" маңызды бөлігі болып табылады және Еуропа мен Азия үшін негізгі көлік торабы болуға барлық мүмкіндігі бар. Бұдан басқа, трансконтинентальды автомобиль магистральдарынан тұратын "Батыс Еуропа-Батыс Қытай" халықаралық дәлізінің құрылысы, сондай-ақ жоғары өткізу қабілеті бар теміржолдардың құрылысы жүріп жатыр. Республика өсіп келе жатқан тауар айналымынан қосымша мүмкіндіктер ала отырып, Еуропа мен Азия үшін негізгі көлік торабы болуға тиіс. Инвестиция өсімінің негізгі факторлары үш кадамды орындау болып табылады. Біріншіден, бұл халықаралық экономикаға белсенді ықпалдасу, екіншіден, бұл инновациялық экономикаға көшу, үшіншіден, "жасыл технологияларды" пайдалану.

Бүгінгі күнде Қазақстанда жағымды инвестициялық климат қалыптасқан: жеңілдетілген салықтық режим жұмыс істеуде, ұлттық заңнама жүйелі түрде жетілдірілуде, инвестициялық преференциялар жиынтығы кеңейтілуде. Экономиканың басым салаларында инвестициялық жобаларды іске асырып жатқан инвесторларға салықтық заңнаманың тұрақтылығы кепілдендірілген.

«Қазақстан Республикасының Кәсіпкерлік кодексіне» сәйкес инвесторларға экономиканың басым салаларында келесі инвестициялық жеңілдіктер мен преференциялар қарастырылған:

- инвестициялық жобаны іске асыруға қажетті жабдықтарды, компоненттерді, шикізатты және қосалқы бөлшектерді әкелу кезіндегі кедендік баждарды төлеуден босату;
- мемлекеттік заттай гранттар (жер учаскелері, ғимараттар, құрылыстар, машиналар және құралдар, есептеуіш техникасы, өлшейтін және реттеуші аспаптар мен жабдықтар, жеңіл автокөліктен басқа көлік құралдары, өндірістік және шаруашылық құрал-саймандар).

Қосымша 2 млн. АЕК-тен (13 млн АҚШ долл. шамасында) кем емес және экономиканың басым секторларында іске асырылып жатқан инвестициялық жобалар бойынша мемлекетпен жеке инвестициялық келісімшарт жасасу мүмкіндігіне сәйкес инвесторға жаңа ынталандыру жиынтығы қол жетімді болады:

КТС және жер салығы (10 жыл) және мүлік салығы (8 жыл) бойынша салықтық (10 жыл), жеңілдіктер;

- салықтық мөлшерлемелердің (ҚҚС пен акциздерден басқа), экологиялық алымдар мен төлемдердің 10 жыл мерзімге тұрақтылығы;

- инвестициялық субсидия – инвестордың 30% дейінгі капиталды шығындарының өтемақысы;

- жобаларды іске асыру үшін шетелдік жұмыс күшін тартуды оңайлату.

Қазақстандағы инвестициялық қызмет барысында туындайтын шетелдік инвесторлардың проблемалық мәселелерін жедел шешу мақсатында диалог алаңдары құрылып, Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Шетелдік инвесторлар кеңесі, Қазақстан Республикасының Премьер-Министрі жанындағы Инвестициялық климатты жақсарту жөніндегі кеңес табысты қызмет атқаруда. Қазақстан Республикасында инвестициялық қызметті жүзеге асыратын инвесторлардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғауды қамтамасыз ету мақсатында Инвестициялық Омбудсмен институты құрылды. Ол инвесторлар мен мемлекет арасындағы инвесторлардың соттан тыс және сотқа дейінгі тәртіптегі ағымдағы мәселелерін шешу үшін олардың өзара әрекеттесу платформасы ретінде қызмет етеді.

Қазақстанда 10 арнайы экономикалық аймақ (АЭА) жұмыс істейді, оларда да салықтық және кедендік жеңілдіктер беріледі (КТС-тен, жер салығынан, мүлік салығынан босату, АЭА аумағында тұтынылатын тауарлар ҚҚС-тен босатылады, жер учаскесін жалға алу – 10 жылға тегін).

ҚР Үкіметі инвесторлардың өтінімдеріне неғұрлым икемді ден қою және АЭА-ны жаңа жобалармен толтыру үшін АЭА-ның тар салалық бағыттарға шығу жөніндегі шаралар туралы жұмыстар жүргізіп жатыр. АЭА қатысушыларына жеңілдіктер беру тетігі, сондай-ақ жер телімдерін беру тәртібі де жеңілдетілуде.

2016 жылдың басынан бастап Қазақстанның барлық өңірлерінде мемлекеттік органдардың қатысуымен «Бір терезе» қағидаты бойынша инвесторлардың барлық санаттарына өзара іс-қимылының жаңа тетігі іске қосылды, бұл мемлекеттік қызметтерді алу рәсімін айтарлықтай жеңілдетті.

Сонымен бірге, ҚР Үкіметі әлеуметтік-кәсіпкерлік корпорацияларды (ӨКК) инвестиция тарту аймақтық компанияларға айналдыра отырып, оларды қайта брендтеу мәселесін қарастыруда.

Бұл компаниялардың міндеттері өңірлерге инвестиция тарту, индустриялық-инновациялық инфрақұрылымды (АЭА, ИА) дамыту және басқару, мемлекеттік-жеке меншік әріптестік тетіктерін қолдану арқылы инвестициялық жобаларды іске асыруды және халықаралық стандарттар мен инвестициялық жобаларды қалыптастыру бойынша функцияларын құруды қамтиды деп болжануда.

Инвесторлар және мүдделі ведомстволар мен ұйымдардың өзара іс-қимылын жетілдіру мақсатында кең ауқымды өкілеттіктермен операциялық және техникалық сипаттағы, соның ішінде тиісті мемлекеттік қызметтер көрсету жөніндегі «Kazakh Invest» мамандандырылған ұлттық инвестициялық компаниясы құрылды.

Бұл компания Үкіметтің атынан ТҮК және ірі инвесторлармен «бірыңғай келіссөзші» рөлін атқарады және инвесторлармен «бір терезе» қағидаты бойынша жұмыс істеп, оның ішінде мемлекеттік органдармен өзара іс-қимылды сүйемелдейді және жерлерде пайда болған мәселелерді шешеді.

Бұдан басқа, қазақстандық тауарлар мен қызметтерді сыртқы нарықтарға ілгерілету жөніндегі «Kazakh Export» ұлттық компаниясы құрылды.

Шетелдік инвесторлардың жауапты мемлекеттік органдармен және ҚР мүдделі ұйымдарымен өзара іс-қимыл жасасудың қолайлығы үшін 10 қазақстандық дипломатиялық өкілдіктерде инвестициялар жөніндегі арнайы кеңесшілер тағайындау туралы шешім қабылданды.

2017-2018 жж. кезеңіндегі бағалау бойынша Қазақстан Дүниежүзілік экономикалық форумның Жаһандық бәсекеге қабілеттілік индексында 57-ші орынды иеленді. ҚР денсаулық сақтау және бастауыш білім беру көрсеткіші былтырғы жылмен салыстырғанда ДЭФ-тің бастапқы білім беруді бағалау үшін халықаралық ұйымдардың статистикалық деректерін дұрыс пайдалануына байланысты 59-орынға (+35) көтеріліп, елеулі жақсарғанын атап өту керек. Сондай-ақ жоғары білім және кәсіптік дайындау сияқты факторлар бойынша 56-шы орынға (+1), технологиялық дайындық – 52-ші орынға (+4) және нарық көлемі бойынша – 43-ші орынға (+2) көтерілгендерін атап өткен жөн.

2005 жылдан бастап елімізге 250 млрд. АҚШ долл астам тікелей шетелдік инвестиция тартылған. 2017 жылдың қорытындысы бойынша 15,7 млрд. АҚШ долл. тартылды. Әлемдік қаржылық тұарқсыздық жағдайында біздің инвестициялық климатымыз және елдегі макроэкономикалық жағдай тұрақты болып қалуда және инвесторлардың сенімділікке ие.

Негізгі тікелей шетелдік инвестицияларды алушылар ретінде тау-кен өнеркәсібі, геологиялық барлау, іздеу жүргізу жөніндегі қызмет және өңдеу өнеркәсібі болып табылады.

Өнеркәсіптік саясатты кезең-кезеңмен дамыту мақсатында 2014 жылғы 1 тамызда ҚР Президентінің Жарлығымен 2015-2019 жылдарға арналған ҚР-дың Индустриялық-инновациялық дамуының мемлекеттік бағдарламасы бекітілді. Бағдарлама 2010-2014 жылдарға арналған Мемлекеттік Үдемелі Индустриалды Инновациялық Даму Бағдарламасының логикалық жалғасы болып табылады және оны жүзеге асырылу тәжірибесін ескереді.

Қазақстан Республикасы Президентінің тапсырмасына сәйкес экономикадағы өзгертілген шарттар мен жана технологиялық сын-қатерлерін ескере отырып, Индустриялық-инновациялық дамудың мемлекеттік бағдарламасы (ИИДМБ) өзектендіріліп, 2016 жылғы 6 қыркүйекте №315 Президент Жарлығымен жаңа редакцияда қабылданды.

Индустрияландырудың басымдықтары өзектендіріліп, ИИДМБ-да қайта қаралады. ИИДМБ-ның мақсаты еңбек өнімділігін ұлғайтуға және өңделген тауарлар экспортының көлемін арттыруға бағытталған өңдеу өнеркәсібінің бәсекеге қабілеттілігін ынталандыруға екпін қою болып табылады. Талдау нәтижелері бойынша металлургия, мұнай өңдеу, химия, машина жасау, азық-түлік өнімдерін өндіру секілді өңдеу өнеркәсібінің 5 басым салаларында экспортқа бағдарланған айтарлықтай 8 сектор (қара металлургия, түсті металлургия, агрохимия, мұнай өңдеу, мұнай және газ химиясы, автомобиль өндірісі, азық-түлік өндірісі, электрлік жабдықтар өндіру) тандалды.

Сондай-ақ, ИИДМБ отандық тауарларды экспорттық қолдауды айтарлықтай күшейтуді және еңбек өнімділігін ынталандыруды көздейді. Мемлекеттік қолдау құралдары қайта қаралған.

ИИДМБ табысты іске асырылған жағдайда келесі мақсатты көрсеткіштерге қол жеткізіледі: өңдеу өнеркәсібі өнімдері экспорты көлемінің құндылығы 2015 жылғы деңгейден 19%-ға; өңдеу өнеркәсібіндегі еңбек өнімділігі 2015 жылғы деңгейден 22%-ға;

өңдеу өнеркәсібінің негізгі капиталына инвестиция көлемі 4,5 трлн. теңгеге өседі; өңдеу өнеркәсібіндегі энергия сыйымдылығы 2014 жылғы деңгей кем дегенде 7%-ға қысқартады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Маренков Н.Л. Инвестиции. Ростов н/Д.: Феникс, 2002. 448 с.
2. Евсенко О.С. Инвестиции: в вопросах и ответах. Учеб.пособие. М.: ТК Велби, изд-во Проспект, 2005. 256 с.
3. Баймуратов У. Инвестиции и инновации. Нелинейный синтез. Избранные научные труды. Т.3. Алматы: БИС, 2005 320 с.
4. Ромаш М.В., Шевчук В.И. ФИКИ. Минск: Книжный дом, 2004. – 159с

ФОРМИРОВАНИЕ И РАЗВИТИЕ РЕГИОНАЛЬНОЙ ИННОВАЦИОННОЙ СИСТЕМЫ В КАРАГАНДИНСКОМ РЕГИОНЕ

КУБАНЦЕВА Д.А.

Студентка группы Э-22

БУКЕНОВА А.А.

Научный руководитель, магистр, старший преподаватель
Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза
г. Караганда, Республика Казахстан

Аннотация. В статье рассматриваются предпосылки формирования региональной инновационной системы, функции региональной инновационной системы, научный подход к развитию инновационного региона.

Ключевые слова: региональная инновационная система, конкурентоспособность, инновации, понятие, инновационная система, в региональных ресурсах.

На основе установленных подходов, определения НИСА, можно сказать, что региональная инновационная система (RIS) - развивающийся набор взаимодействующих предметов государственных и негосударственных секторов экономики, которые осуществляют инновационную деятельность на основе сформированных государственных и региональных экономических и институциональных механизмов на основе доступных факторов на определенной территории (регион) [1].

Функции региональных инновационных систем следующие: активизация стимуляции роста региональной конкурентоспособности, на основе организации эффективного внедрения и использования инноваций в практике деятельности предприятий региона, обеспечивающего рациональное использование внутрирегиональных ресурсов включая компетентный труд, сеть установленных посреднических организаций и других организаций на основе обеспечения их эффективного взаимодействия; регулирование в области инновационной производственной деятельности для развития, передачи, адаптации, развития и коммерциализации инноваций, соответствующих последним достижениям научно-технического прогресса из-за наиболее эффективного использования местных естественных, экономических, человеческих, финансовых и других региональных ресурсов; организация развития технических, технологических, организационных, экономических, социальных, экологических и других инноваций, соответствующих последним достижениям науки и техники для отраслей промышленности и предприятий региона, принимающего во внимание их адаптацию к местным особенностям; обеспечение эффективного осуществления региональных программ научно-технического

развития; подготовка, профессиональная , переподготовка и повышение квалификации работников, связанные с предстоящими изменениями места и ролью предприятий и организаций в условиях инновационного развития экономики региона; подготовка к предстоящим организационным изменениям связана с введением нового оборудования и технологий, организационной структуры, форм организации и компенсации, и т.д. относительно особенностей регионального производства; активизацией инновационной и образовательной деятельности в регионе и, в частности, увеличиваются в образовательном и уровне квалификации сотрудниками предприятий, развитием смежных профессий ими, обучением сотрудников предприятий и организаций по горизонтальному и вертикальному официальному движению [2].

На существующем этапе развития экономических отношений инноваций становятся основным фактором в проблеме увеличения экономической эффективности производства, и отдельное предприятие и экономическая система в целом.

Карагандинский регион, будучи явным промышленным регионом и одним из лидеров в Республике Казахстан в развитии обрабатывающей отрасли промышленности и горнодобывающей промышленности, во время независимости заложил развитую основу научного исследования и инновационную инфраструктуру и также много больших структур группы, который в общем количестве формирует региональную инновационную систему [3].

Для РИСА формирования в Карагандинском регионе создано Понятие развития инновационной системы региона.

Формирование инновационной окружающей среды происходит из-за формирования инновационного менталитета через образование, образование в области естественных наук и профессионально-техническое образование; создание позитивного изображения новатора; соревнование, усиливающееся как условия развития инноваций; развитие информационно-коммуникационных технологий [4].

Стратегический ориентир РИСА деятельности Карагандинского региона - науко-и капиталоемкие проекты в основных отраслях промышленности. Соответственно, функционирующий приоритетный РИС будет: помощь созданию новых технологий и продуктов на основе региональных научных событий в экономике Карагандинского региона; помощь модернизации действующих промышленных предприятий Карагандинского региона на основе региональных научных событий, помощь созданию нового производства на основе передачи технологий для проектов бизнесменов Карагандинского региона; помощь развитию сетей группы в отраслях промышленности специализации.

Соответственно, для реализации региона результатов научного исследования в следующих научных направлениях приоритет:

1. Новые технологии для горной промышленности.
2. Новые технологии в металлургии и металлической работе.
3. Технологии в угольной химии и глубоко обработке угля.
4. Технологии для машиностроения и развития ACS и IT - технологии в машиностроении;
5. Технологии для химической, фармацевтической и резиновой промышленности.
6. Производственные технологии строительных материалов.
7. Технологии обработки техногенных отходов, сложного использования сырья и озеленения производства в основных отраслях промышленности [5].

Внедрение Понятия предполагается на 2 этапах.

На 1-м этап внедрения Понятия (2012 - 2014) должно быть положено начало, и реформы на внедрении задач предприняты. Принятие во внимание установленных мер по комплексу направлений для улучшения законодательства относительно стимуляции инновационной деятельности и о парке инновационных технологий развито.

Условия, цели, задачи, главные направления и целевые индикаторы внедрения первой стадии разработаны, приняв во внимание закрепление промежуточных результатов внедрения GP FIR на 2010 - 2014, который исправление с принятием Понятия будет предписано увеличить в эффективности его внедрения.

В особенности начало должно быть положено: дальнейшее развитие и укрепление национальной инновационной системы, принимающей во внимание построенную приоритетную схему и направления развития науки и технологий; обеспечение сильного и уравновешенного роста экономики посредством его диверсификации и улучшение конкурентоспособности в долгосрочной перспективе период; увеличение производительности факторов производства, увеличьте в инновационной деятельности бизнеса, росте качества человеческого капитала посредством формирования из инновационной окружающей среды, развития и активного приложения информационно-коммуникационных технологий; создания региональной инновационной системы и необходимой инновационной инфраструктуры, принимающей во внимание лучшие мировые методы, обеспечивающие формирования инновационных групп.

Создание и введение высоких технологий и конкурентоспособность продуктов высокотехнологичных секторов экономики посредством укрепления взаимодействия науки и бизнеса позволят Казахстану создавать основные принципы постиндустриальной экономики.

Должный уменьшиться в административных барьерах, созданиях условий для развития свободной конкуренции, расширения Казахстанского содержания, выполняя эффективную тарифную политику, целеустремленное создание сети предприятий SME вокруг крупных промышленных производителей запланировано внести изменения в развитии внутреннего бизнеса.

Системные условия для передачи стандартных технологий и развития отечественной промышленностью инновационных событий из-за дальнейшего развития инновационной инфраструктуры будут созданы. увеличения системной эффективности коммерциализации технологий, созданий инфраструктуры качества, формирования нормативной базой в сфере энергосбережения, внедрении результатов научных исследований в приоритетных отраслях экономики.

Созданная однородная система инструментов и меры государственной поддержки включая специальные бюджетные программы, поэтапную передачу знаний центральных государственных органов относительно поддержки и развития инноваций, местных к исполнительным органам, улучшение механизмов государственно-частного партнерства позволит координировать и концентрировать усилия государства и бизнеса во внедрении инновационной политики страны.

В целом принятые меры должны увеличить стабильность национальной экономики относительно циклических кризисов и будут способствовать росту благосостояния Казахстанских граждан [6].

Но реализация этих мер находится замедленным способом результат недостаточного соблюдения инновационной политики, которую проводят на республиканском уровне и потребностях регионов. Развитие региональных инновационных систем вмешивается многими проблемами, которые являются врожденными от каждого региона и далее сгруппированы в типах.

Основные проблемы при модернизации операционного производства: отсутствие собственных средств; высокая стоимость кредитных ресурсов; отсутствие ипотеки, обеспечивающей; в недостаточной акции невозможно использовать механизмы существующих программ развития; отсутствие интереса от крупных корпораций в новых проектах [6].

Основные проблемы при развитии нового производства на основе передачи технологий: отсутствие стартового капитала, чтобы начать новый проект и высокую

стоимость ресурсов; нет никакого регионального венчурного фонда; отсутствие интереса к проектам от крупных корпораций; нет никакого государственного заказа на инновационные продукты [7].

Основные проблемы при развитии нового производства на основе инновационной способности региона: небольшой размер грантов на научных исследованиях; нет никакого регионального венчурного фонда; несоответствующая оценка интеллектуальной собственности; отсутствие возможности использования интеллектуальной собственности как залог; отсутствие независимой экспертизы; нет никакой централизованной системы инкубации проекта от идеи до предприятия.

Основные проблемы при развитии нового производства на основе кластеробразующих структур: отсутствие интереса к проектам от крупных корпораций; нет никакого регионального венчурного фонда; отсутствие соглашений по использованию траты корпораций; отсутствие собственных ресурсов и отсутствие ипотеки, обеспечивающей.

Для решения проблем создания инновационных систем М. Портер предлагает решения в государстве, представленном в рисунке 1. Эти решения представлены в алмазе «Портера» для развития групп, но поскольку инновационная система Карагандинского региона включает группы, эти методы могут быть применены в развитии решений на улучшении его формирования и развитии [7].

Как правило, для увеличения эффективности функционирующего РИСА используется организационный и экономический механизм включая систему действия финансовых рычагов, которое выражено в организации, планировании и стимуляции использования финансовых ресурсов и организационных методов для улучшения управления системой.

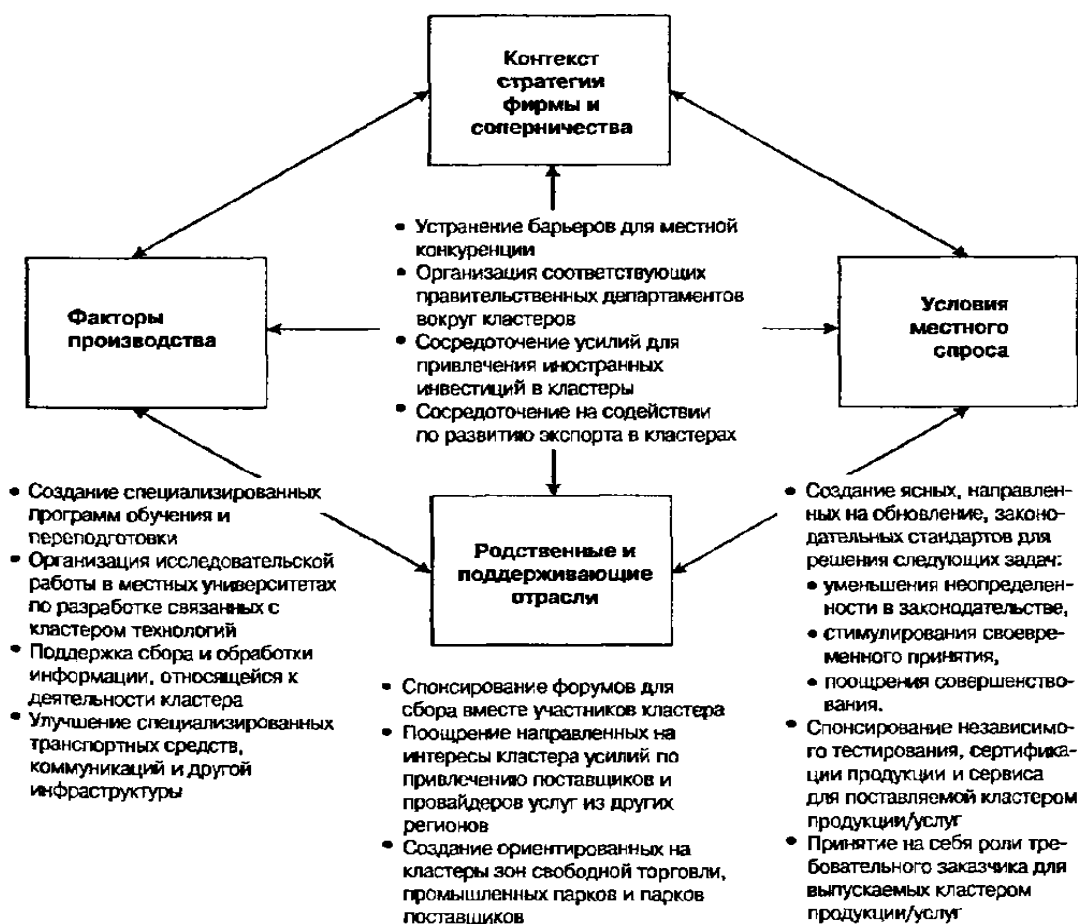

Рисунок 1 – Влияние правительства на совершенствование кластеров[6]

На второй стадии внедрения Понятия (2015 - 2019) запланировано выполнить меры для улучшения качества Казахских инноваций для формирования экономики на основе знания, которое будет характеризоваться развитием Казахстана на уровне стран OSER[7].

Реализация инновационных: политики Казахстана это будет обычно направляться к завершению реформ предыдущей стадии, непрерывному устранению административных барьеров для инновационного перехода обеспечения бизнеса инициативы поколения инноваций к бизнесу.

Вывод:

В статье рассмотрены теоретико-методологические основы РИСА формирования и развития: понятие инновационной системы и принципы ее формирования и развития даны, национальная инновационная система определена как ключевое понятие инновационного развития, определения установленных и факторного подхода даны принципы развития, факторы инновационного развития экономики, рассмотрены модели развития НИСА. Предпосылки и условия развития национальной инновационной системы в Казахстане показана: модель развития НИСА Казахстана нельзя отнести к какой-либо из существующих, она основана на уникальных конкурентных преимуществах страны, но является наиболее близкой к восточной.

Список литературы:

1. Формирование региональной инновационной системы. Опыт Алтайского края / М. П. Щетинин и др. ; под общ. ред. М. П. Щетинина ; Администрация Алт. края, Гл. упр. экономики и инвестиций Алт. края. – Барнаул : Литера, 2014. – 215 с.

2. Захарова А.А. Сдерживающие факторы и проблемы инновационного развития // Становление гражданского общества и развитие российской государственности: тенденции, проблемы, противоречия: сб. науч. трудов. Саратов: ПАГС, 2015. С. 113-117.

3. Разработка и принятие решения в управлении инновациями / И. Л. Туккель. – СПб. : БХВ-Петербург, 2014. – 342 с.

4. Емельянов, Ю. Бенчмаркинг как инструмент быстрого "перехвата" инноваций / Ю. Емельянов, С. Хайниш // Проблемы теории и практики управления. – 2015. – № 6. – С. 105-118.

5. Ермакова, Е. Роль корпоративного предпринимательства в инновационной активности компании / Е. Ермакова, М. Кузнецова // Проблемы теории и практики управления. – 2015. – № 9. – С. 194-101.

6. Маннапов, А. Система управления инновационной деятельностью в организации / А. Маннапов // Проблемы теории и практики управления. – 2015. – № 6. – С. 98-104.

Реймер, В. Инновационная система России: проблемы управления и перспективы / В. Реймер, А. Бреусов // Международный сельскохозяйственный журнал. – 2016. – № 2. – С. 3-6

БӘСЕКЕЛЕСТІК ЭКОНОМИКА ЖАҒДАЙЫНДА АСТЫҚ ШАРУАШЫЛЫҒЫН ДАМУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

КУЛТАСОВА Н.

Э-31к тобының студенті

МУХАМБЕТОВА З.С.

Ғылыми жетекшісі, э.ғ.к., доцент

Қазақтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті,

Қарағанды қ. Қазақстан Республикасы

Түйіндеме. Мақалада Қазақстан Республикасының бәсекелестік экономика жағдайында астық шаруашылығын дамыту мәселелеріне экономикалық талдаулар жасалған. Астық шаруашылығын дамыту арқылы астық өнімдерін экспорттау мәселелері қарастырылған.

Кілттік сөздер: астық өндірісі, ауыл шаруашылығы, өңдеу өнеркәсібі, ұн тарту кәсіпорындары, АӨК, астықты қайта өңдеу, астық жинау.

Астық өндірісінің өсуі оны сату көлемінің артуына және сала кірісінің жоғарлауына себепкер болады. Дайындалатын астықтың жалпы көлемінен 7,4-7,6 млн. тоннасы ішкі қажеттілікке жұмсалады. Жыл сайын ұнға есептегенде орташа есеппен 6-8 млн. тонна бидай экспортталады, астыққа есептегенде 2,8 млн. тонна бидай. Өтпелі қор орташа есеппен 3,0 млн. тонна бидай астығы. Қазақстанда астықты өндіру және тұтыну теңгерімі көрсеткендей, ішкі нарықтың өзіндік өндіріспен қамтамасыз етілуі шамамен 157%.

Ауыл шаруашылық шикізатын қайта өңдеу, оған қоса бүгінгі күні сапалы, қол жетімді және бәсекеге қабілетті тамақ өнімдерін өндіру Қазақстан АӨК басым міндеттерінің бірі болып табылады. Отандық өндірушілердің әлеуеті өте жоғары, себебі бүгінгі күні сала кәсіпорындары республикалық өнеркәсіптік өндірістің тек 5% және өңдеу өнеркәсібінің 16% көлемінде тауар өндіреді.

Қазақстан Республикасы Статистика жөніндегі комитетінің мәліметтері бойынша қайта өңдеу және тамақ өнеркәсібі саласында жұмыс істейтін кәсіпорындардың саны 1 372, оның ішінде 55 ірі. Қазақстандықтар тұтынатын ауыл шаруашылығы өнімдерінің 60 пайызға жуығы отандық, осы кәсіпорындарда өндірілген. Қазақстанда басқа салалардың дамуына ықпал ететін, жалпы адам саны 26 815 (оның 16 560 ұн тарту кәсіпорындарының жұмыскерлері) тұратын 501 кәсіпорындарды біріктіретін, АӨК ішіндегі ең маңызды кешендердің бірі болып астықты қайта өңдеу (оның ішінде майлы дақылдар тұқым қайта өңдеу) саласы саналады.

Ел экономикасындағы астықты қайта өңдеу саласының маңыздылығы агроөнеркәсіптік өндірістің 40% көлемі астықпен байланысты болуында. Астық – стратегиялық, әлеуметтік және экономикалық маңызды тауар. Астықтың өтпелі қор деңгейі бойынша ұлттық азық-түлік қауіпсіздігі туралы ой түйеді. Астық өндірісі мен тұтыну көлемі ресурстарды тұтыну құрылымына және елдің ішкі жалпы өнімінің қалыптасуына әсер етеді. Аталмыш салада айтарлықтай өндіріс құралдары жинақталған және ол қайта өңделген ауыл шаруашылығы өнімдерінің құрылымында салыстырмалы салмағы (76,3%) ең үлкен, ал тамақ өнімдерін өндіру құрылымында астықты қайта өңдеу саласы 20% құрайды.

Қазіргі уақытта еліміздің астықты қайта өңдеу саласы салыстырмалы түрде тұрақты күйде, бірақ ол әрі қарай дамытуды, бәсекеге қабілеттілікті және экспорттық әлеуетті арттыруды талап етеді, әсіресе теңге курсына түзетулер енгізгеннен кейін [1].

Астық шикізатынан тамақ өнімдерінің негізгі түрлерінің бірі болып табылатын жарма алынады. Қазақстан Республикасы Статистика жөніндегі агенттіктің мәліметтері

бойынша Қазақстанда соңғы 5 жылда жарма өндіру 2 есе артты. Жарма кәсіпорындары үшін бұл шекті меже емес.

Енді соңғы жылдардағы Қазақстан Республикасы бойынша жиналған астықтың жалпы көлеміне иоқталайық (Кесте 1).

Кесте 1

Қазақстан Республикасы бойынша жиналған астықтың жалпы көлемі

	мың тонна		
	2016 ж.	2017 ж.	2018 ж.
Қазақстан Республикасы	13 747,0	14985,4	14 802,9
Ақмола	3 872,6	4 261,6	4 006,1
Ақтөбе	129,8	298,9	364,9
Алматы	264,0	295,7	262,2
Атырау	-	-	-
Батыс Қазақстан	85,6	242,2	295,6
Жамбыл	158,0	220,3	243,6
Қарағанды	469,7	688,4	596,4
Қостанай	4 061,3	3 991,3	4 193,8
Қызылорда	2,2	8,3	7,8
Оңтүстік Қазақстан	277,8	369,9	306,8
Павлодар	418,4	466,0	452,5
Солтүстік Қазақстан	3 595,8	3 654,1	3 674,8
Шығыс Қазақстан	411,6	487,6	398,2
Астана қаласы	0,1	1,0	0,2
Алматы қаласы	0,1	0,1	0,0

Е с к е р т у – Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика Министрлігі статистика Комитетінің мәліметтері [2]

Кестедегі мәліметтерге сүйенсек, Қазақстан Республикасының өңірлері бойынша жиналған астықтың жалпы көлемінің ең көп бөлігі Қостанай, Солтүстік Қазақстан және Ақмола облыстарына келеді, яғни Қазақстандағы астық шаруашылығына маманданған облыстар болып табылады.

Енді 2017 жылғы республиканың астық қабылдау кәсіпорындарына түскен 2017 жылғы астықтың сапасы туралы айтатын болсақ, ол төмендегі кестеде берілген (Кесте 2).

Кесте 2 - 2017 жылғы республиканың астық қабылдау кәсіпорындарына түскен 2017 жылғы астықтың сапасы туралы

Облыстар атауы	Дайындық басынан 2017 жылғы астықтан түскені						
	Барлығы	с.і. ылғалдылығы бойынша				Соның ішінде	
		14,5 дейін	14,6-17,0	17,1-20,0	20,0 жоғары	кептірілген	әзірленгені
Ақмола	2616856,0	2109813,0	346835,0	117344,0	42864,0	400809,0	1309053,0
Ақтөбе	109199,4	108258,2	665,2	276,0		412,0	49157,0
Алматы	3245,0	3245,0					
Ш-Қазақстан	70169,0	54258,0	6934,0	5584,0	3393,0	13781,0	11581,0
Б-Қазақстан	250509,0	249199,0	961,0	349,0		1310,0	77393,0
Қарағанды	17167,0	16503,0	277,0	387,0			
Қызылорда	44,0	44,0					

Қостанай	1723934,0	1416230,0	218992,0	71466,0	17246,0	208582,0	936064,0
Павлодар	43376,0	31292,0	4547,0	6279,0	1258,0	9256,0	19049,0
С-Қазақстан	1624502,0	882842,0	438470,0	232638,0	70552,0	426640,0	587151,0
О-Қазақстан	0,0						
Республика бойынша	6459001,4	4871684,2	1017681,2	434323,0	35313,0	1060790,0	2989448,0
% 2017 жылға		75,4	15,8	6,7	2,1		
2016 жылы болған	5959138,5	3039309,1	1533731,6	938202,1	447895,7	2204277,9	3364748,0
% 2016 года		51,0	25,7	15,7	7,5		
Республика бойынша барлығы, Процентпен	78,1						
бидай барлығы, тонн	5045772,7						
Е с к е р т у – Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика Министрлігі статистика Комитетінің мәліметтері [2]							

Жоғарыдағы кестеден көріп отырғанымыздай, 2017 жылғы республиканың астық қабылдау кәсіпорындарына түскен 2017 жылғы астықтың сапасы туралы айтатын болсақ, онда астықтың ылғалдығы төмендеген сайын, оның сарпасы артатыны, сақтау мерзімі ұзаратыны бергілі.

Ал Атырау облысы астық шаруашылығымен айналыспайтындығы және Қызылорда, Ақтөбе, Жамбыл облыстарында да астық шаруашылығымен айналысу табиғи климаттық жағдайларына қарай қолайсыз екендігі мәлім болып тұр.

Қазіргі кезде республикада күріш жармасымен 53%, бидай жармасымен 8%, қарақұмық жармасымен 9% және астық-бұршақ жармасымен 19% деңгейде тұрғындардың қажеттілігі қамтамасыз етілуде. Бірақ жылдам дайындалатын жарма өндірісінің көлемі жеткіліксіз. Осы өнім түрінің нарығын ресейлік өндірушілер 96% дейін игерген.

Бүгінгі күні Қазақстандағы астық сақтаудың сыйымдылығы 22,5 млн. тоннаны құрайды. Бұның ішінде лицензияланған астық қабылдау кәсіпорындары - 13,6 млн. тонна, ауыл шаруашылығы құрылымдарының астық қоймалары - 8,9 млн. тонна. Бұған қоса ашық алаңқайларда 2,5 млн. тоннаға дейін астық сақтауға болады.

«Бидайды полимерлік қаптарда сақтау тәжірибесі де соңғы жылдары кеңінен қолданылуда. Сондай-ақ астықты өз технологиялық сыйымдылықтары бар ұн тартатын кәсіпорындары да қабылдайды. Егін орағы науқаны барысында жиналған құрғақ астықтың басым бөлігі қабылдау кәсіпорындарындағы сыйымдылықтар босағанға дейін 8,9 млн. тонна астықты сақтауға мүмкіндік беретін астық қоймаларында жинақталды.

Бидай – бүкіл әлемде 148 елдің негізгі азық-түлігі болып табылады және көптеген елдердің экономикасында ерекше орын алады. Бүкіл дәнді дақылдар өнімінің 60% мөлшері бидайдан алынады. Бидай – дәнді-дақылдар тобына жататын, көбінесе біржылдық шөптесін өсімдік. Дәнді-дақылдардың ішіндегі ең басты және ең көп өндірілетін дақыл. Бір гектардан 30-40 центнер өнім береді.

Астықты екі кезеңде жинау үшін астықты толық пісуден 7-8 күн бұрын қамырланып пісу кезінде ора бастайды. Орақты ерте бастау нәтижесінде науқан ерте аяқталады, сол сияқты астықтың шығыны да азаяды және әр центнер өнім үшін жұмсалатын қаржы кемиді. Оның себебі, астық дәндері дестеде жатып кебу кезінде сабақтарында қалған ақырғы қоректі заттарды түгел пайдаланады да жақсы толып піседі. Оған қоса астық шала

піскен күйінде шабылғандықтан дәндер төгіліп шашылмайды, масақтар да сынбайды, шығын болмайды. Екі кезеңдік әдіспен астық жинау тиімді болу үшін бірнеше агротехникалық шарттарды орындау керек. Сол шарттар орындалғанда ғана бұл әдіс тиімді болады. Ол шарттарға негізінен мыналар жатады:

1) жер бедері тегіс болу керек, яғни дестені көтеру кезінде жинағыш саусақтары топырақты қоса жинамауы тиіс. Егер жер бедері тегіс болмаса, астыққа топырақ араласып, оның сапасын нашарлатады;

2) өсімдік сабақтарының қалыңдығы белгілі мөлшерден төмен болмауы керек, яғни жиналған десте кесілген сабақ қалдықтарының арасына құлап, жерге түспеуі, кесілген сабақтардың үстінде жатуы тиіс. Егер өсімдік сабақтары сирек болса, десте жерге түседі, олардың араларына ауа кірмейді, жақсы желдетілмейді. Сөйтіп дестенің кебуіне жағдай жасалмай, ол шіріп кетуі мүмкін;

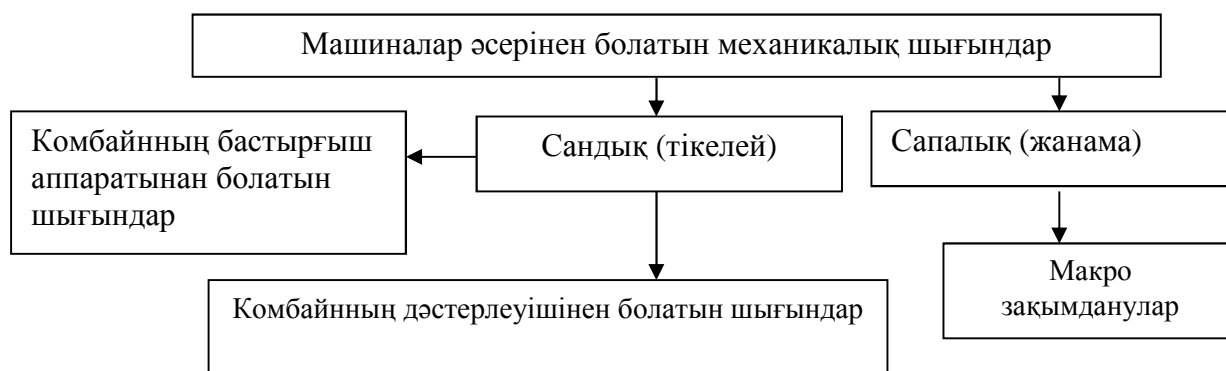
3) өсімдік сабақтарының кесілген ұзындығы да белгілі мөлшерден қысқа болмауы тиіс. Өсімдік сабақтары қалың болғанымен, тым қысқа орылса, сабақ құлап жерге түседі де, жоғарыдағыдай болады [3].

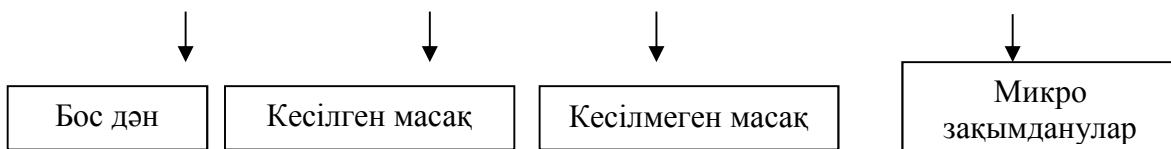
Осы шарттар орындалғанда ғана астықты екі кезеңдік әдіспен жинауға болады. Екі немесе бір фазалы астық жинау тәсілдерін мына ретпен қолдануға болады: астық шала піскен шағында бөлектеп жинай бастайды да ол толық піскеннен кейін тікелей жинауға көшеді. Астықтың шала піскен шағынан толық піскенге дейін орталық аймақтарда 4-8 күн өтетін болса, солтүстік аймақтарда 8-12 күн аралығында болады. Бұл жағдайда бөлектеп жинау тәсілі агротехникалық талаптарға толық сай келеді. Өйткені астық жинауды күн ілгері бастаудың мүмкіндігі туады. Астықтың шала піскен мезгілін мына қасиеттеріне қарап анықтауға болады: масақ түсі сарғылт немесе қоңырлау, дәннің серпімділігі азаяды, дән қауырсынынан күшпен ажырайды және оны оңайлықпен домалақтауға болады.

Дестелерді де өз уақытында жинау астық ысырабын ең аз мөлшеріне дейін азайтады. Ауа райы қолайлы кезінде дестеде жатқан астық мына төмендегі мезгілдерде толық пісіп жетіледі: еліміздің орталық аймақтарында шамамен 3-4 күн ішінде, ал солтүстік аймақтарда 5-7 күн ішінде.

Бүгінгі таңда астық өндірісі ауыл шаруашылығының айрықша механикаландырылған саласы болып табылады. Барлық операциялар, атап өтетін болсақ, топырақты өңдеу, егу, егістікті күту, жинау, жинағаннан кейінгі өңдеу және астық сақтау, бұлардың барлығы дерлік толығымен механикаландырылған. Алайда, астық өндіруді кешенді механикаландыруға байланысты бірқатар қиындықтар туындады, олардың негізгісі – түрлі машиналардың әсерінен астықтың зақымдалуы.

Астықтың машиналардың әсерінен механикалық зақымдалулары жалпы астық жиымына, егіске, астық өнімділігіне, наубайханалық сапасына тікелей әсер етеді. Демек, астықтың машиналар әсерінен механикалық зақымдануын жою - бүгінгі күннің өзекті міндеті болып отыр. Дәнді дақылдарды жинау және астықты жинағаннан кейінгі өңдеудегі көптеген операциялар әртүрлі дәрежедегі астықтың механикалық зақымдалуларына себепкер болады. Астық өндірісінің барлық сатыларында (жинау, тасымалдау, сақтау, жүзеге асыру) бірқатар шығындар орын алады. 1-ші суретте көрсетілгендей оларды сандық (тікелей) және сапалық (жанама) деп қарастырады.

Сурет 1. Бидай жинау кезіндегі шығынның түрлері

Тікелей шығындарға жоғалған дәндер яғни қайта жинауға келмейтін қайтарымсыз астықты жатқызуға болады. Астық жинаудағы тікелей шығындар комбайнның тікелей бастырғыш аппаратынан, ұқыпсыз тасымалдаудан және сақтауды дұрыс ұйымдастырмаудың әсерінен орын алады.

Жанама (сапалық) шығындарға әртүрлі деңгейде өзінің егіндік, өнімділік, тауарлық, технологиялық және наубайханалық сапасын түрлі себептермен жоғалтқан дәндер жатады. Көбінесе жанама шығынның әсерінен тікелей шығындар пайда болады. Мысалы, механикалық бүлінген астық массасының құрамындағы жоғары ылғалдылық, дәннің күшейтілген тыныс алуының нәтижесінде олардың өздігінен қызуын тудырады және де микроорганизмдердің қарқынды дамуына әкеліп соғады. Қазіргі уақытта дәнді дақылдарды жинау және өңдеу жұмыстары толық механикаландырылғандықтан, бірінші кезекте астықтың машиналар әсерінен бүлінуін қарастырамыз [4].

Астықтың барлық механикалық зақымдануын екі үлкен топқа бөлуге болатындығы жалпыға белгілі. Олар макро және микрозақымданулар.

Біріншісінде көмекші құралдар әсерінсіз көруге болатын зақымданулар, яғни дәннің бір бөлігі сынған, дән көлденең сынған, дәннің 1/4 сынған, зиянкестермен бүлінген дән, пішіні майысқан дән.

Екінші топта көмекші құралдардың көмегімен ғана көруге болатын, яғни дәннің көзге көрінбейтін жарақаттары, дән қабығының бүлінуі, дәннің сыртқы және ішкі жарықтары, дәннің көгеруі жатады.

Қорыта айтқанда, дәннің микрозақымданулары мен макрозақымданулары арасында айтарлықтай айырмашылық бар. Макрозақымдану кезінде бойлай және кесе-көлденең сынған, езілген немесе жарақаттанған астық өзінің физика-механикалық көрсеткіштері (мөлшері, массасы, формасы) және аэродинамикалық көрсеткіштері айтарлықтай ерекшеленеді, сондықтан олардың көпшілігі кез келген астық тазалайтын машиналарда оңай бөліп алуға болады. Ал астықты жаппай тазалау кезінде микрозақымдануларды анықтау қиынға соғады, өйткені дән сыртқы түрі бойынша бүтін дәннен айырмашылығы жоқ.

Астықты жинау кезіндегі проблемалар бұрыннан бар, олар біртіндеп шешіліпте жатыр, бірақ астықты бастыруға дейінгі массаның биіктігі және ені бойынша біркелкі болмауы жинау кезіндегі шығынның (25 пайызға дейін) бірден бір себебі. Сондықтан көлбеу камераның жұмыстық бөлшектерін жетілдіруге бағытталған құрылғы жобалау қажеттігі туады.

Қолданылған әдебиеттер:

1Түрекулова Д.М., Бейсенғалиев Б.Т. Мемлекеттің экономикалық қауіпсіздігі: оқу құралы. Алматы 2015 ж.-194 б.

2Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика Министрлігі статистика Комитетінің мәліметтері

3Кенжеболатова М.Ш. Еліміздің азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етудегі кейбір өзекті мәселелер //Вестник науки Казахского агротехнического университета им. С. Сейфуллина. – 2017. - №1 (80). – Б.153-162

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ЕҢБЕКАҚЫ ТӨЛЕУДІ МЕМЛЕКЕТТІК РЕТТЕУ

ҚЫЗЫР А.Н.

Э-21 к тобының студенті

АХАНОВА М.Ж.

Ғылыми жетекші

Қазақтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті

Экономика және кәсіпкерлік кафедрасының

оқытушысы, магистр

Қарағанды қаласы, Қазақстан Республикасы

Аннотация: берілген мақалада еңбекақы төлеудің түрлі деңгейде реттеулері қарастырылған, негізгі мәселелері айтылып, оларды шешу жолдары мен ұсыныстар берілген. Мемлекеттік реттеудің өңірлік, салалық және өндіріс ішілік реттеу, сонымен әлеуметтік серіктестікпен біріге отырып, шарттық реттеу мен ұжымдық-шарттық реттеудің тиімді тетіктері ұсынылған.

Негізгі сөздер: еңбекақы, әлеуметтік серіктестік, мемлекеттік реттеу, ұжымдық-шарттық реттеу, еңбек өнімділігі

«Адам еңбекқор болып, өз кәсібін жақсы меңгергенде және лайықты жалақы алуға немесе жеке кәсіп ашып, оны дамытуға мүмкіндік болған кезде табыс артады.

Мемлекет пен адамдардың күш біріктіруінің арқасында ғана біз Жалпыға ортақ еңбек қоғамын құра аламыз» - деп Елбасының жыл сайынғы Жолдауында айтылғандай, халықтың тұрмыс жағдайы еңбекақы арқылы жоғарылайды [1].

Қазақстан Республикасында еңбекақы төлеуді мемлекеттік және келісім-шарттық реттеу қағидасымен өзара байланысты және өзара тәуелділік негізінде құралған еңбекақы төлеуді реттеудің тиімді тетігін қалыптастыру бойынша шаралар кешенін жүзеге асыру қажеттілігін туындап отыр. Осы сынды тетікті әзірлеудің аса кең таралған түрі келесідей негізқалаушы үш мәселені шешуге бағытталған, олар:

- қазіргі жағдайда шаруашылық етудің тетігінде еңбекақы төлеудің мемлекеттік реттеу орны мен рөлін айқындау;

- түрлі деңгейдегі шарттар мен келісімдердің оңтайлы өзара байланысы мен өзара негіздемесін қарастыратын әлеуметтік серіктестік жүйесі шеңберіндегі еңбекақы төлеудің шарттық реттеудің тиімді жүйесін дамыту;[2]

Зерттеу аясында мемлекеттің саясатын түбегейлі өзгертуінсіз еңбекақы төлеудің тиімді мемлекеттік реттелуі мүмкін емес. Берілген талаптар әлеуметтік-еңбек аясында болып жатқан (еңбек нарығының дамымауы, еңбекақы көлемінің сәйкессіздігінің күшеюі, әлеуметтік серіктестігі жүйесін қалыптасуының бастапқы кезеңі) жағдайлардан туындап отыр. Осының негізінде еңбекақы төлеуді ұйымдастыру саласында орын алып жатқан процестерге мемлекеттік ықпал ете алатын негіздерін қалыптастыру қажеттілігі ұсынылып, ол келесідей негізгі элементтерді қосады:

1) нарыққа көшу кезеңінде еңбекақы төлеуді ұйымдастыруды қайта құрудың тұжырымдамалық бағыттарын әзірлеу. Қазіргі таңда еңбекақы төлеуді ұйымдастыру аясында болып жатқан экономикалық жағдайларды есепке ала отырып, берілген аяда әлеуметтік серіктестіктің барлық деңгейлерінде мемлекеттік әрекет етудің рөлі мен орнын

тұжырымды түрде анықтау қажет, оған қоса, шарттық реттеумен өзара байланысын және өзара ықпалын айқындау;

2) еңбекақы төлеу саласында тиімді құқықтық өрісті қалыптастыру. Еңбекақы төлеуді реттеудің тиімді тетігін құру үшін әрекет етуші заңнамалық актілерге сәйкесті өзгерістер енгізу, берілген процестің әр бағытын толықтыратын және реттейтін жаңа заңдар әзірлеу;

3) шаруашылық субъектілердің ұйымдастырушылық-құқықтық формалары және меншік формаларынан тәуелсіз жұмыскерлердің кәсіби топтары бойынша еңбекақы төлеудің көлеміне ең төменгі қолайлы коэффициенттеріне мемлекеттік реттеу; -

4) еңбектің қалыпты жағдайынан ауытқуымен байланысты кепілдеме мен өтемақының төменгі көлемімен заңнамалық қамтамасыз ету (түңгі уақыттағы жұмысқа, мерекелік және демалыс күндерге, жоспардан тыс жұмыстарға қосымша ақы);

5) еңбекақы төлеудің шарттық реттеуін дамыту үшін жағдай жасау. Мемлекеттің экономикалық саясаты шарт пен келісімдердің көп деңгейлі жүйесі негізіндегі еңбекақы төлеуді шарттық реттеуінің тетіктерін құруға бағытталған болуы керек. Бұл жағдайда мемлекет тек ұжымдық келіссөз жүргізуші серіктес ретінде ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік серіктестіктің қағидасын жүзеге асыруға қолайлы жағдай (құқықтық, экономикалық және т.б.) құрушы ретінде де рөл атқаруы тиіс.

Еңбекақы төлеуді мемлекеттік реттеу аясына қатысты келтірілген мәселелер қатары еңбекақы төлеуге қатысты барлық мәселелер ауқымын қамтымайды. Соған қарамастан, реттеу тетіктерінің негізін қалаушы элементтері ұсынылып, берілген. Олар оның шарттық аспектілерінің негізінде келешекте дамуына мүмкіндік береді.

Әлеуметтік серіктестік дамуының тиімді әрі қалыпты тұжырымдамалық негізі дамуының қалыптасуы еңбек қатынастарын шарттық реттеуін жетілдіру жолдарын анықтау процесінде негізін қалаушы сәті болып табылады. Берілген бағыт шеңберінде шаруашылық жағдайының өзгеруін есепке ала отырып, әлеуметтік серіктестіктің өзара ықпалының түрлі тараптарын реттеуші қажетті заңнамалық және нормативтік актілер топтамаларын әзірлеу қажеттілігі ұсынылады: «Жұмыс берушілер бірлестіктері туралы», «Кәсіпорындардағы жұмысшылардың өкілді органдары туралы», «Басқарудағы қатысу туралы» және басқадай заңдар.

Еңбекақы төлеуді ұжымдық-шарттық реттеуді жетілдірудің аса басымды бағыттарына келесілерді жатқызуға болады:

- келіссөздер тараптарының қызметі, құзыреттілігі, мәртебесі, келісімдер түрлерін айқындау;

- әлеуметтік серіктестіктің аумақтық органдарын құру;

- ұжымдық шарттар мен келісімдердің әр түрімен шешілетін сұрақтар қатарын шектемеу;

- барлық ұжымдық-құқықтық формадағы шаруашылық субъектілерінің еңбек қатынастарын шарттық реттеу жүйесімен шынайы айналысу;

- барлық деңгейлерде жұмыс берушілердің өкілетті органын құру.

Шарттық реттеуге жатқызылған еңбекақы төлеудің сұрақтар қатары өте ауқымды болғандықтан, ол өзіне түрлі деңгейлердегі еңбекақы төлеуді ұйымдастырудың барлық мәселелерін қосады. Оларға келесілерді жатқызуға болады:

- еңбекақы төлеу жүйесі мен формасын таңдау;

- өңірлік төменгі еңбекақының есептеу тетігі;

- бірінші разрядтың салалық, өңірлік және өндіріс ішілік тарифтік мөлшерлемелерін анықтау тәртібі;

- салалар мен өңірлердегі қызметкерлердің қызметтік және жұмыс жалақылардың

тарифтік мөлшерлемелерінің төменгі рұқсат етілген өлшемі;

- кәсіпорында жалақылар мен тарифтік мөлшерлемелерінің нақты өлшемі;

- ынталандырушы және өтемдік сипатта болатын өтемақы мен қосымша ақы түрлері;

- ұлттық, салалық және өңірлік деңгейлерде әлеуметтік төлемдер мен жеңілдіктердің төменгі рұқсат етілген өлшемі;

- кәсіпорында әлеуметтік төлемдер мен жеңілдіктердің нақты өлшемі;

- ынталандыру жүйесімен жұмыскерлердің қамтылуы, сыйақылаудың жағдайы мен өлшемі, көрсеткіштері, сыйақылық жүйелер түрлері, марапаттау жүйесін қоса есептегендегі жұмыскерлерді материалдық ынталандырудың өлшемі мен тәртібі;

- жалақыны индексстеу тетігі және басқалар.[3]

Еңбекақы төлеудің келтірілген көрсеткіштер тізімі түрлі деңгейлерде шарттар мен келісімдердің мазмұнын қосқандағы мақсатымен жүйелендіруді талап етеді. Осыдан келісімнің орны мен рөлін жан-жақты түсіндіру қажеттілігі туындады, бірінші кезекте, өңірлік, осы сұрақтардың шарттық-ұжымдық реттеу аясында анықтау керек.

Еңбекақы төлеудің негізгі мәселелерін талқылай отырып (төмен деңгейі, өңірлік теңсіздіктер, заңнамалардың шикіліктерінен және де басқадай тұрақты заң бұзушылықтар және т.б.), қазіргі қазақстандық экономикада оларды шешу жолдары кәсіпорынның өз күшімен шешілуі мүмкін, алайда, келесідей бағыттар бойынша еңбекақы төлеудің кешенді мемлекеттік қайта құрылуы қажет:

1) кедейшілікпен күрес, еңбекақының көлемін өсіру, күнкөріс деңгейіне дейін төменгі еңбекақының көлемін жеткізу;

2) төмен жалақы алатын жұмыскерлерді салықтық жүктемесін бәсеңдетіп, жоғарғы табыс иелеріне аудару;

3) инфляциялық процестерден тұрғындардың табысын қорғау шаралары бойынша: тарифтік мөлшерлеменің бір уақыттық жоғарылату, валюта бағамы бойынша немесе инфляцияны есепке алғандағы еңбекақыны индексациялау;

4) өңірлік және көші-қону саясатының, монополияға қарсы заңнамаларды жетілдіру жолымен еңбекақының көлемін теңсіздіктен құтқару;

5) еңбек нарығын реттеу жөніндегі шаралар: нарықтың сұранысына ие мамандықтарға (оның ішінде жұмыскерлерге) қолдау көрсету, сол немесе басқадай мамандықтарды даярлауға ЖОО-на квоталар көбірек бөлу, біліктілікті арттыруға ынталандырулар;

6) әлеуметтік стандарттар мен кепілдемелер жүйесін бекіту негізінде жұмысшы күшінің бағасына жанама мемлекеттік реттеу;

7) азаматтық, салықтық, еңбек заңнамаларын сақтауға бақылауды күшейту, нормативті-тарифтік базаның және басқаларды жаңарту бойынша жұмыстар жүргізу. [3]

Қазіргі таңда осы бағыттардың барлығымен үкіметпен жұмыстар жүргізіліп жатыр. Осыдан, кәсіпорындағы еңбекақы төлеудің осы немесе басқа жүйесіне көшу экономикалық тұрғыдан негізделген болып табылады.

Елбасының жыл сайынғы Жолдауында айтылғандай келесідей тапсырмалар қатары ұсынылды, олар:

Біріншіден, Үкіметке 2019 жылдың 1 қаңтарынан бастап ең төменгі жалақыны 1,5 есе, яғни 28 мыңнан 42 мыңға дейін өсіру;

Бұл барлық сала бойынша түрлі меншік нысандарындағы кәсіпорындарда жұмыс істейтін 1 миллион 300 мың адамның еңбекақысын тікелей қамтиды.

Бюджеттік мекемелерде жұмыс істейтін 275 мың қызметкердің еңбекақысы көбейіп, орта есеппен 35 пайызға өседі.

Осы мақсаттарға 2019-2021 жылдарда республикалық бюджеттен жыл сайын 96 миллиард теңге бөлу керек [1].

Қазіргі таңда, біздің елде басқадай көрініске ие, бұл: кәсіпорындарда жалақы төмен және ұйымдарда жұмыскерлердің саны шамадан тыс көп, ол солай болғандықтан еңбек өнімділігінің жоғары еместігін көрсетіп, өз кезегінде өмір сүру жағдайы мен өндірістің тиімділігін арттыруға кедергі келтіруде.

Еңбекақы төлеудің жүйесін жетілдіру, жаңа шешімдерді іздеу болашақта өзінің жемісін бере бастайтын болады, яғни еңбектің жоғары өнімділігіне деген жұмыскерлердің қызығушылықтары артуы мүмкін. Бұл өз кезегінде, біздің елімізде жалақымен байланысты жағдайларды жақсартуға бірқатар заңдық актілерді қабылдауға көмегін тигізеді. [4]

Еңбекақы төлеудің төменгі көлемін жоғарылату, жалақыны төлемеу дағдарысын шешу қажет. Болашақта салықтық тетіктердің көмегімен кәсіпорындарда өндірістің жандануына қызығушылық тудырады. Ал, ол өз кезегінде еңбек ақы мөлшерлемесінің және еңбекке сұраныстың артуына әкеледі. Еңбек ақының жоғары мөлшерлемесі еңбек өнімділігін арттырады. Жалақы өнімділік арттырушы және ынталандырушы қызметін атқаратын болады. Бұл экономиканың сауығуына және азаматтардың жағдайының жақсаруына әкеледі, яғни, бұл дегеніміз, әлеуметтік сипаттағы қазақстандық экономиканың негізгі міндеттері болып табылады [2].

Осыған орай, енді, ең төменгі жалақы ең төменгі күнкөріс шегіне байланысты болмайды. Ең төменгі жалақының жаңа мөлшері бүкіл экономика ауқымындағы еңбекақы өсімінің катализаторына айналады.

Төмен жалақы алатын қызметкерлердің еңбекақысын көтеруге қатысты бұл бастаманы ірі компаниялар қолдайды деп сенемін.

Екіншіден, бизнесті өркендетудің тұрақты көздерін қалыптастырып, жеке инвестицияны ынталандыру және нарық еркіндігін қолдау керек.

Дәл осы бизнес арқылы жаңа жұмыс орындары ашылып, қазақстандықтардың басым бөлігі табыспен қамтамасыз етіледі [1].

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Мемлекет басшысы Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы. 2018 жылғы 5 қазан «Қазақстандықтардың әл-ауқатының өсуі: табыс пен тұрмыс сапасын арттыру»
2. Катарбаева А. Об оплате труда наемных работников в Республике Казахстан// Труд в Казахстане. – 2014 - № 12
3. Волгин Н.А., Будаев Т.Б. Оплата труда и проблемы ее регулирования. - М.:Издательство «Альфа-Пресс», 2016.
4. Закон Республики Казахстан от 10.12.1999 N 493-1 «О труде в Республике Казахстан»

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМНЫЕ ВОПРОСЫ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ЕАЭС В РАМКАХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

МАХАНОВА Г.А., АРТЕМЬЕВ Н.Д.
студенты группы ТД-326
ТУРСУМБАЕВА М.Ж.
Научный руководитель, к.э.н., доцент
Казахский университет экономики,
финансов и международной торговли,
г.Астана, Республика Казахстан

Аннотация. В данной статье рассматриваются общие черты финансовой системы стран-участниц ЕАЭС, их актуальные проблемы, а также определенные сложности внедрения системы общего финансового рынка. В частности, проанализированы вопросы введения единой валюты, а также все негативные и положительные стороны этого процесса. Авторами определены фундаментальные причины создания общего финансового пространства.

Ключевые слова: финансовый рынок, единая валюта, национальная валюта, процессы глобализации, экономическая разница, мировая торговля, инфляция.

Евразийский экономический союз, учрежденный в соответствии с Договором о Союзе от 29 мая 2014 г., стал опорой успешного развития и гарантом обеспечения общих интересов государств-членов – Республики Армения, Республики Беларусь, Республики Казахстан, Кыргызской Республики и Российской Федерации. Однако существующие процессы глобализации приводят к тому, что глобальные вызовы и факторы изменяющиеся условия мировой торговли, масштабная цифровизация экономики, воздействуют на ЕАЭС с нарастающей силой.

Таким образом, ЕАЭС сегодня стоит перед выбором: либо он развивается в соответствии с Договором о Союзе, то есть согласно представлениям 4-летней давности, либо в соответствии с тенденциями современного глобального мира.

Следует отметить, что ЕАЭС как существующая и функционирующая экономическая и правовая реальность будет развиваться в любом случае, однако, использование первоначального подхода в новых условиях внешней среды может не позволить в полной мере достичь заявленных целей Союза. В то же время выбор прогрессивного сценария развития требует постановки амбициозных задач, формирования предложений и выработки новых решений для дальнейшего развития интеграции.

Проведение анализа деятельности ЕЭС, а также оценка имеющихся проблем рамках данного интеграционного объединения.

Евразийский экономический союз - это единение стран, у которых похожие цели и задачи, и они одинаково подходят решать одни и те же проблемы. И эти пять государства в ближайшее время ставят в качестве цели создание общего финансового рынка.

Менять все куда сложнее, так как валюта — это не просто обработанное дерево. В так называемый состав валюты входит налогово-бюджетная, денежно-кредитная, промышленная, торговая и социальная политика, и эти наборы политик помогают государства в достижении им поставленных целей. Союзная компетенция включена в торговую политику Евразийской экономической комиссии, а смешенная, включается в промышленную политику. Так же в союзной находится и техническая политика. А вот вопросы по денежно-кредитной и налогово-бюджетной политике решают сами страны, которые принимают участие в ЕАЭС.

Однако некоторые страны считают необходимым доказать, нужность внедрения общей валюты. Так как главным аргументом выступает то, что участники ЕС имеют разный уровень развития экономики и это формирует риски для стран, которые принимают участие в Европейском союзе, и это экономическая разница не позволяет обсуждать внедрение общей валюты [1].

Следующей весомой причиной является то, что объем торговли между странами ЕАЭС не велик и недостаточен для высокого уровня взаимодействия. Объем торговли между участниками ЕАЭС в предыдущем году составил \$45,4 млрд, против \$579,5 млрд с третьими странами. Удельный вес взаимного товарооборота стран Союза в общем объеме внешней и взаимной торговли составил лишь 7,3%.

Это направляет нас на вывод, что причины, обговорённые ранее не дает объективных экономических толчков для создания общей валюты на пространстве государств — членов ЕАЭС.

Низкий уровень полноты экономики кредитами и деньгами представляет собой общую характерную черту финансовой системы стран. Нехватка инвестиций и ресурсов в финансовой отрасли становится фактором, который сдерживает рост в экономической сфере.

Для этого в общем и создается общая финансовая территория. Дефиницию данного слова можно найти в Договоре о Евразийском экономическом союзе [2].

Общий финансовый рынок государств ЕАЭС — это наличие гармонизированных требований к регулированию и надзору в сфере финансовых рынков государств-членов, лицензии в банковской и страховой сфере должны быть признаны всеми членами, а также в секторе услуг на рынке ценных бумаг, осуществление деятельности по предоставлению финансовых услуг на всей территории Союза без дополнительного учреждения в качестве юридического лица, административное сотрудничество между уполномоченными органами государств-членов, в том числе путем обмена информацией.

Это говорит о том, что в странах ЕАЭС должны быть общие правила игры как на страховом, так на банковской и биржевой сферах. Говоря другими словами, суть в гармонизации законодательства государств Союза и в итоге — создании максимально благоприятных условий для населения и бизнеса. А значит — устойчивого экономического роста.

Главы участников таможенного союза намериваются прийти к обоюдному соглашению в выборе единой валюты. Я проведу обзор на основные варианты решения данной проблемы.

Так как любая страна считает, что их национальная валюта-это независимость экономики. Это дает им право проводить собственную монетарную политику и т.д.

Экономика России очень большая, Казахстан привязан к ней как из-за событий в прошлом, то есть истории, так и географически. Тем не менее это не говорит, что Казахстан и в будущем должен идти вперед, смотря на своего соседа. Мы вполне можем развивать свою экономику по собственному сценарию и по своим принципам.

На рисунке 1, показаны изменения курса за последние 3 месяца. Закрывая глаза на то, что доллар является достаточно нестабильной валютой и не невозможно предсказать его следующий курс. Но почти все, кто является участниками ТС зависит от него.

Рисунок 1 - График изменений курса доллара за последние 3 месяца

Один из выходов от зависимости к доллару является валютный своп и попробовать жить без этой валюты, используя при взаиморасчетах, например, с Россией, свои национальные денежные единицы – российский рубль и тенге.

То есть, Казахстан будет рассчитываться с ними в российских рублях, а Россия сможет рассчитываться с нами в тенге. И все будет происходить без участия доллара.

При введении в ЕАЭС общую валюту, могут резко измениться экономики стран и будет очень сложно угадать, что будет с ними дальше.

Если сделать все расчеты между странами в их национальных валютах, то можно потерять зависимость к доллару. И курс для расчетов должен быть обговорен сразу.

И здесь актуальным вопросом станет такое положение стран, когда стране с более сильной экономикой придется тянуть страну с менее. Однако, это вовсе не проблема так как, единая валюта из-за одной страны не рухнет, а сама эта страна будет планомерно развиваться. Во-вторых, все ее финансовые доходы, налоги, расходы и прочее будут тщательно контролироваться, и по необходимости увеличиваться и уменьшаться, для этого нужно будет создать стабилизационный фонд.

Рисунок 2 - График изменений курса рубля за последние 3 месяца

Но и привязываться к рублю – это тоже плохая идея так как другие страны начнут быть зависимыми от России и тут может стать реальной проблемой сохранить свой экономический суверенитет. С любой стороны наибольшее влияние в этом экономическом союзе будет иметь Россия. Так как экономическое положение России намного крепче, чем положения всех стран-членов ЕАЭС вместе взятых. И это даст России право создавать финансовую и экономическую политику и принимать решения, которые являются наиболее важными.

Если за единую валюта принимать рубль, то отстаивание своих интересов со стороны Москвы будет на высоком уровне и все страны станут зависимыми от курса рубля и от ее инфляции. Собственно, страны сейчас и так зависят от РФ поскольку ее экономика в несколько раз превышает экономики всех стран ЕАЭС, взятых вместе, однако от введения рубля в качестве единой валюты эта зависимость увеличится в разы — вплоть до потери той или иной страной союза экономического суверенитета, невозможности проводить самостоятельную денежно-кредитную и валютную политику [3].

Нашим президентом было предложено создание совершенно новой валюты для единой экономической территорий России, Казахстана, Белоруссии и Украины. И эта будущая денежная единица будет называться «алтын». Для внедрения новой валюты в рамках ЕАЭС необходимо пройти несколько ступеней. Это – формирование свободной экономической зоны торговли, образование таможенного союза с едиными таможенными тарифами и "подготовка и стыковка" финансовых систем "четверки" к введению единой валюты.

К сожалению, мы не настолько активно торгуем друг с другом по сравнению с другими нашими партнерами, чтобы у предпринимателей появилась реальная потребность осуществлять все расчеты в одной валюте. И это предложение не было принято.

Между тем единой валютой не должен стать ни рубль и ни одна из действующих ныне валют. Введение совершенно новой валюты положит конец колебаниям между курсами валют государств союза, что крайне негативно отражается на бизнесе и инвестиционной привлекательности той или иной страны. Но тут существует весьма существенная оговорка: ни одно из государств ЕАЭС не должно ущемлять интересы другого, какой бы развитой и большой ни была его экономика. И, разумеется, при введении «общих денег» все государства должны договориться о проведении единой монетарной политики и регулирования банковской системы вообще.

Опять же — теоретически, при очень цивилизованном подходе, вводить единую валюту, вероятно, стоит, исходя хотя бы из соображений кризисной ситуации на валютном рынке всего ареала ЕАЭС, сильно тормозящего развитие экономик [4].

Таким образом, есть лишь один вариант решения проблемы, касающейся единой валюты.

Таблица 1. Результаты внедрения новой валюты

	Внедрение совершенно новой валюты
	Не должна ущемлять интересы других государств
	Должна быть единая монетарная политика и регулируемая банковская система
Примечание – составлено автором	

Это создание совершенно новой единицы, которая не должна ущемлять интересы других государств, а также в странах- участниц должна присутствовать единая монетарная политика и регулируемая банковская система. Этот вариант поможет выйти из кризисной ситуации на валютном рынке ТС.

Подводя итоги, можно сказать, что мы не можем двигаться быстрее, так как, оглядываясь на историю создания Европейского союза, можно сделать вывод что создание общей валюты более сложный и долгосрочный проект. Только в полной мере реализовав свой потенциал, который прорастает из свободы перемещение товаров, услуг, капиталов и рабочей силы и осознав, что нам нужны изменения, можно прийти к единственному правильному решению. Находясь на начальном этапе, мы не имеем полной реализации этих четырех свобод. Различий по уровню экономики, наличию природных ресурсов и других показателей на настоящее время между участниками ЕАЭС довольно много.

Понимая, что внедрение единой валюты уменьшит транзакционные издержки, валютные риски ослабеют, и проще будет проводить расчеты между членами и это способствует росту взаимной торговли, стимулированию общего рынка инвестиций и облегчению условий для миграции рабочей силы [5].

Нами предлагаются следующие пути урегулирования проблемных вопросов:

- разработка механизмов поддержки экспорта в целях более активного вовлечения Союза в международную торговлю, в том числе в рамках ВТО;
- обеспечение эффективного функционирования ЕАЭС в рамках многосторонней торговой системы;
- рассмотрение необходимости регламентации в праве Союза вопросов, связанных с применением (введением) одним из государств-членов в одностороннем порядке специальных экономических мер;
- укрепление сотрудничества с международными организациями, в т.ч. посредством использования в деятельности Комиссии результатов работы международных организаций (ВТО, ЕЭК ООН, ЮНКТАД, МТЦ и т.д.) в целях совершенствования правовой базы Союза и повышения кадрового потенциала сотрудников Комиссии;
- рассмотрение возможности и целесообразности имплементации в право Союза рекомендаций и наилучших практик ОЭСР, в частности, при разработке новых международных договоров и наднациональных документов;
- ускорение процесса проведения переговоров и подписания соглашений с заинтересованными странами-членами ВТО по изменению обязательств Республики Армения и Кыргызской Республики перед ВТО в соответствии со ст. 28 ГАТТ;
- расширение сети соглашений о свободной торговле с третьими странами и интеграционными объединениями.

Список литературы:

1. Договор о ЕАЭС (г. Астана, 29 мая 2014 года)(с изменением от 15.03.2018 г.)

2. Сулейменов Т. Денежный вопрос: почему Евразийскому союзу не нужна единая валюта /<http://www.eurasiancommission.org/ru>

3. Сулейменов Т. Будет ли у ЕАЭС единая валюта? /<http://www.eurasiancommission.org/ru>

4. Кужабаева А.А. Создание Единого валютного фонда в Евроазиатском территориальном пространстве //Сборник материалов с конференции «Наука и образование – 2014»

5. Почему рубль становится главной валютой на Евразийском пространстве? <https://ru.sputniknews.kz/economy>

ЕЛ ТҰРҒЫНДАРЫНЫҢ ӨМІР СҰРУ ДЕҢГЕЙІН АНЫҚТАЙТЫН КӨРСЕТКІШТЕРДІ ТАЛДАУ

МҰРАТБЕКОВА А.Қ.

Э-24с/к тобының студенті

МУХАМБЕТОВА З.С.

Ғылыми жетекшісі, э.ғ.к., доцент

Қазақтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті,
Қарағанды қ. Қазақстан Республикасы

*Түйіндеме.*Мақалада Қазақстан Республикасы халқының өмір сүру деңгейінің соңғы жылдардағы мәліметтерін қолдана отырып экономикалық талдаулар жасалған. Алынған нәтижелерді экономикасы дамыған шет елдің мәліметтерімен салыстыру жасалған.

Кілттік сөздер: кедейлік индексі, табысы күнкөрістің ең төменгі деңгейінің шамасы, Джини коэффициенті, демографиялық ахуал, жұмыспен қамту деңгейі, кедейліктің тереңдігі, кедейліктің өткірлігі, адами даму индексі.

Жаһандану заманында адам капиталы сапасын арттыру өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Себебі адам капиталын дамытуға бағытталған инвестицияның тиімділігі қоғамға пайдалылығын беруі тиіс. Сондықтан адам капиталын дамыту экономикалық тұрғыдан алар болсақ, қажеттілікті қанағаттандырудағы адамның негізгі құралы деуге болады. Мысалы, «Адам капиталы - интеллектуалды инвестиция» ретінде. Адамның интеллектуалды әлеуетін инвестиция ретінде қарастыру үшін, адамды интеллектуалды азамат ретінде қалыптастыру және оның интеллектуал болып өсуі үшін салым салу керек.

Интеллектуалды инвестиция дегеніміз, қоғамдағы әрбір азаматтың зерделі, зерек, зиялы болып, қалыптасуына қажет қаржылық-материалдық, рухани-мәдени, өнегелі-тәрбиелік ортаны жасай білуді айтамыз. Сонда қоғамға интеллектуалды азамат өз тарапынан инвестиция қайтарымдылығы қалыптасып, оның тиімділігі анықталады яғни еңбек қайтарымдылығы жүзеге асырылады. Қазіргі жағдайда елімізде адам капиталына салынған инвестицияның қайтарымдылығы қандай деген сұрақ туындайды. Жаһандану жағдайында адам капиталының сапасын арттыру әлемдік трендте еліміз қандай орында екендігі және де адам капиталының экономиканы дамытудағы орны қандай екендігін талдау қажет етеді [1].

Адами капиталы - әрбір тұлғаға тән білім, дағды, әрекет, ынта және пайда табу әрекетіндегі іс-қимылы. Сонымен қатар адам капиталы – жеке бір адамның ғана емес, қоғамның азығы. Сарапшылардың зерттеулеріне сүйенсек, адам капиталын 1 пайызға

көтерудің арқасында еңбек өнімділігін 4 пайызға арттыруға болады. Ал, еңбек өнімділігі экономиканы дамытудың басты факторы болып табылады.

Мысалы, атақты ғалым Гэри Беккер өз еңбегі үшін экономика саласындағы Нобель сыйлығының иегері атанған. Беккердің пікірінше, экономикалық тәсіл адам мінез-құлқын түсінуде, айқындауда тұтас жүйені қажет етеді. Бұл бағытта зерттеу жүргізген ғалымдардың бірнеше буын өкілдері талай сәтсіздікке ұшыраған болатын. Г.Беккердің есептеуі бойынша, АҚШ-та адам капиталы инвестициясы құнды қағаздар инвестициясына қарағанда бірнеше есе артық пайда әкеледі.

Г.Беккер өз талдауларында адамның даралығы, төзімділігі сияқты рационалды, мақсатты мінез-құлқынан бастап басқа да әлеуметтік құбылыстарға қатысты адам өмірінің түрлі аспектілерін қарастырды. Ғалымның әзірлеп, ұсынған моделі осы саладағы зерттеулердің негізін құрады. Ол теория қазірде Intangible Investment – материалдық емес салаға инвестиция салу мағынасын білдіретін термин негізінде практикада қолданысқа ие.

АДИ жыл сайын БҰҰДБ зерттеулерімен есептеледі. Индекс, ол елдегі адамдық өркендеудің тұтастай көрсеткіштері және де елдің жетістіктеріне, яғни денсаулық жағдайлары мен ұзақ өмір сүрушілік, білім алу және ел азаматтарының жоғары деңгейде өмір сүрулеріне деген көзқарас жағынан өлшенеді.

2017 жылғы «Адамзаттық өркендеу туралы баяндамада», орташа елдік статистикалық көрсеткіштерге сүйенетін және ішкі теңсіздікті есепке алмайтын бұрыннан пайдаланылатын адамдық өркендеу индикаторына қосымша жаңадан үш индикатор енгізілді: АДИ, әлеуметтік-экономикалық теңсіздікті есепке алып жинақталған (АДИТ), гендерлік теңсіздік индексі (ГТИ) және көпөлшемдік кедейлік индексі (ККИ).

АДИ-нің орташа әлемдік маңызы 0,682, Еуропа мен Орта Азия елдері бойынша 0,751, АДИ өте жоғары елдер топтары бойынша 0,652 құрайды.

Елдер рейтингте төрт категория бойынша жіктеледі: АДИ өте жоғары деңгейдегі елдер; АДИ жоғары деңгейдегі елдер; АДИ орташа деңгейдегі елдер; АДИ төмен деңгейдегі елдер.

АДИ рейтингіндегі Қазақстанның орнын БҰҰДБ сарапшылары өңірдегі АДИ өсімінің ең жоғары көрсеткіштерінің бірі деп бағалады - соңғы 10 жылда орта есеппен алғанда 0,84 пайыз, бұл Қазақстанның әлеуметтік саласындағы жүргізілетін саясаттың тиімділігін көрсетеді.

БҰҰ Даму бағдарламасы 2016 жылы 187 ел мен аумақты қамтыған 2015 жылдың қорытындысы бойынша Адам дамуы туралы жыл сайынғы кезекті баяндамасында Адам дамуының индексі нәтижесін жариялады.

Жоғарыдағы суреттен көріп отырғанымыздай, Қазақстан Ресеймен, Беларусьпен, Украинамен бір топта. Орталық Азияның қалған елдері мынадай орындарда:

Түрікменстан – 103 орын,

Өзбекстан – 116 орын,

Қырғызстан – 125 орын,

Тәжікстан – 133 орын.

Рейтингтің көш басында әдеттегідей Норвегия, Австралия, Швейцария, Нидерланды және АҚШ. Соныменқатар, Сьерра-Леоне, Чад, Орталық Африка Республикасы, Конго Демократиялық Республикасы мен Нигер де алдыңғыорындарда[2].

Рейтингті анықтау барысында көптеген факторлар ескеріледі. Соның ішінде адам құқығы мен азаматтық еркіндік саласындағы көрсеткіштер мен қоғамдық өмірге араласу мүмкіндіктері, әлеуметтік қамтамасыз етілу, халықтың аймақтық және әлеуметтік мобильділік деңгейі халықтың мәдени даму деңгейі, ақпаратқа қолжетімділігі, денсаулық пен жұмыссыздық деңгейі, қылмыс жағдайы, қоршаған ортаны қорғау мен өзге де көрсеткіштер.

Қорытынды рейтингте барлық мемлекеттер 4 санатқа бөлінеді: АДИ өте жоғары мемлекеттер; АДИ жоғары мемлекеттер; АДИ орташа мемлекеттер; АДИ төменгі

деңгейдегі мемлекеттер. Рейтингті анықтау барысында көптеген факторлар ескеріледі. Соның ішінде адам құқығы мен азаматтық еркіндік саласындағы көрсеткіштер мен қоғамдық өмірге араласу мүмкіндіктері, әлеуметтік қамтамасыз етілу, халықтың аймақтық және әлеуметтік мобильділік деңгейі халықтың мәдени даму деңгейі, ақпаратқа қолжетімділігі, денсаулық пен жұмыссыздық деңгейі, қылмыс жағдайы, қоршаған ортаны қорғау мен өзге де көрсеткіштер.

Прогресс барлық көрсеткіштерден байқалады: адам туғаннан кейінгі күтілетін өмір ұзақтығы 3,1 жылға өсті; мектептік оқу жылдарының орташа саны 1,6 жылға өсті, күтілетін оқу ұзақтығы 3,2 жылға өсті; ЖҰТ 2,4 есеге жоғарылады. Осы жақсарулар Қазақстанға 0,745 маңыздық санымен АДИ өте жоғары елдер қатарына еруге мүмкіндік жасады (Кесте 1).

БҰҰДБ сараптамасының көрсеткіштері бойынша, Қазақстан АДИ өте жоғары елдер тобына жақындады.

Адами даму индексі бойынша Қазақстан АДИ деңгейі жоғары елдер тізіміне енді (66-орын).

Көп елдерде адамзат капиталы жиналған байлықтың көптеген бөлігін құрайды және қазіргі қоғамның әлеуметтік-экономикалық дамуының басты басымдылығы және бәсекелестік экономиканың дамуының негізі болуы мүмкін.

2016 жылғы гендерлі теңсіздік индексіне сәйкес Қазақстан 146 елдің ішінен 0,334 маңыздық санмен 56 орынды иеленді. Көрсеткіштерге сәйкес әйелдердің 13,6% Парламенттегі орындарға ие, солардың ішінде 92,2% жоғары білімді орта жасқа келгендер, еңбек нарығындағыерлермен салыстырғанда 76,3%, әйелдердің алатын орыны 65,7%.

Кесте 1. Қазақстанның АДИ көрсеткіштерінің динамикасы

	Туғандағы күтілетін өмір сүру ұзақтығы, жыл	Білім алудың күтілетін орташа ұзақтығы	Білімалудың орташа ұзақтығы	Жан басынашаққан дағыЖҰТ	АДИ, маңыздық саны
2000	63,5	12,3	9,9	5,030	0,657
2005	65,2	14,9	10,2	7,830	0,714
2013	66,7	15,1	10,2	10,001	0,740
2014	67,0	15,1	10,4	10,585	0,745
2015	68,2	16,2	10,6	10,988	0,745
2016	69,3	16,2	10,8	11,045	0,751

Е с к е р т у – Қазақстан Республикасының Ұлттық экономика Министрлігінің статистика Комитетінің мәліметтері [3]

Көп мөлшерлі кедейлік индексі бойынша Қазақстан 68 орынды иеленді.

Бұрынғы кеңестік елдер ішінде рейтингте Қазақстаннан жоғары тұрған елдер Эстония (34 орын), Латвия (43 орын), Беларусь (65 орын) және Ресей Федерациясы (66 орын).

БҰҰДБ АДИ рейтингінде Қазақстанның жағдайы бірқалыпты деп есептеледі, одан көретініміз Қазақстанның әлеуметтік өріс аясындағы жүргізіп отырған саясатының тиімді екендігі.

Адамзат капиталының дамуының эволюциясы, мемлекеттің осы факторға қатынасының қаншалықты өзгергенін көрсетеді. Оның қалыптасуы мемлекеттің халық өмірінің сапасының және деңгейінің жоғарлауының инновациялық салымдарына байланысты

Инновациялық-ақпараттық экономиканың дамуы кезінде Финляндия, Ирландия және Сингапур елдерінің тәжірибесі, тек бағдарламалық және жүйелік-мақсаттық

табыстар шеңберінде тиімді инновациялық жүйенің үлестірілетінін және ұлттық адамзат капиталының (ҰАК) қарқынды дамуын «басыннан бастап» көрсетеді.

ҰАК қалыптасуы үшін инновациялық салымдар қайнар көзі болып, ең бастысы, денсаулық сақтау, білім (ғылым), адамзат ынтасын үлестіру мүмкіндік жүйесі және рухани баю жүйесі болып табылады.

БҰҰ сарапшыларының берген бағасы бойынша, ҰАК БҰҰДБ 2016 жылғы Баяндама шеңберінде, Қазақстан ҰАК жоғарғы деңгейлі елдердің тобындағы өзінің позициясын нығайтады, себебі, индекс мағынасы 2005 жылдан бастап 4,3% көтерілді. Қазақстан Ресеймен, Белорусьпен, Украинамен ТМД-нің басқа елдерінен айтарлықтай оза келе, бір топта тұрады [4].

Елдегі Джини коэффициенті (халық топтарының 10% бойынша) 1993 жылғы 0,319-бен салыстырғанда, 2016 жылы 0,278-ді құрады.

Мемлекет демографиялық ахуалды жақсартып, балалы отбасыларға әлеуметтік қолдау көрсету мақсатында 2003 жылдан бастап бала тууға байланысты біржолғы жәрдемақы төлейді, ал 2006 жылдың шілдесінен бастап – баланың бір жасқа толғанға дейінгі күтімі бойынша жәрдемақы төлене бастады.

Республикада 2016 жылы жұмыссыздық деңгейі 5,0% болды. Жұмыспен қамту деңгейі үнемі артуда. 2000 жылы 6,2 млн. адам жұмыспен қамтылса, 2016 жылы жұмыспен қамтылған халық саны 8,4 млн. адамды құрады.

Қазақстанның үдемелі экономикалық өсуі 2010 - 2016 жылдар аралығында білім беруді қаржыландыруды - 7,7 еседен астам, денсаулық сақтауды қаржыландыруды 9,2 есе ұлғайтуға мүмкіндік берді.

Жұқпалы аурулардың вирусты гепатит түрімен ауыру жағдайларының 100 000 тұрғынға шаққанда 8,5 есеге азаюы (2010 жылмен салыстырғанда 2016 жылы), тыныс алу органдары туберкулезімен ауырудың 2 есеге азаюы байқалуда. Халықтың өмір сүру ұзақтығы 2010 жылы 65,8 жас болса, 2016 жылы 69,3 жасқа өскен, яғни 4,5 жасқа ұлғайған.

Алайда, табыстардың өсуіне қарамастан, республика халқының маңызды бөлігінің табысы төмен және кедей халық категориясында болу қауіпі бар.

2006 жылдан бастап ең төменгі күнкөріс деңгейінің көлемінен (ЕТКДК) төмен табысы бар халық үлесі республика бойынша 3,4 есе қысқарды және 2016 жылдың нәтижелері бойынша, қалалық және ауылдық мекен үшін дұрыс көрсеткішті сақтай отырып, 5,3% құрады. Ауылдағы ең төменгі күнкөріс деңгейінен төмен табысы бар халық үлесі 2008 жылмен салыстырғанда екі есе азайды.

2016 жылы үй шаруашылықтарын ішінара зерттеу деректері бойынша тұтынуға пайдаланылған табыстары күнкөрістің ең төменгі деңгейінің шамасынан төмен облыс халықтың үлесі 1,6%-ды құрады, бұл 2015 жылмен салыстырғанда 0,1 пайыздық тармаққа төмен және республика бойынша орташаға қарағанда 1,9 есе кем (Кесте 2).

Кесте 2. 2016 жылы халықтың табыстарын бөлудің әркелкілігінің негізгі көрсеткіштері

пайызбен

	Қазақстан Республикасы	оның ішінде		Қарағанды облысы	оның ішінде	
		қалалық жер	ауылдық жер		қалалық жер	Ауылдық жер
Табысы күнкөрістің төменгі деңгейінің шамасынан төм	3,0	1,3	5,0	1,6	0,4	5,8

	Қазақстан Республикасы	оның ішінде		Қарағанды облысы	оның ішінде	
		қалалық жер	ауылдық жер		қалалық жер	Ауылдық жер
Индекс						
Көрсеткіштің өсімі	0,4	...	...	0,3	...	...
Көрсеткіштің өсімі	0,1	...	...	0,1	...	...

Ескерту – Қазақстан Республикасының Ұлттық экономика Министрлігінің статистика Комитетінің мәліметтері [3]

Адамдардың өмірінің сапасы халықтың табыс деңгейіне байланысты. Орташа айлық төлемінің номиналды көрсеткіші 2015 жылы 89 959 теңгені құрады, ҚРСА мәліметтеріне сәйкес, өткен жылға қарағанда 16,1% көбірек. 2015 жылы нақты айлық көрсеткіш индексі өткен жылдың тиісті кезеңіне қатысты 7,2% көбейді.

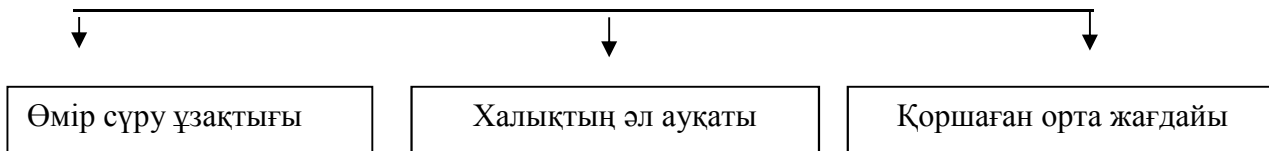
Адамдардың өмір сүру деңгейін арттыруға қатысты мәселелерді зерделеуге көптеген экономистердің жұмыстары арналды. Бұл саладағы зерттеулермен Кейнс, Котлер, Брю, Маслоу, Фишер және т.б. сияқты теоретиктер айналысты. Көрсетілген экономистер өмір сүру деңгейінің әртүрлі ұлттық үлгілерін, оларды бағалау көрсеткіштерін, реттеу тетіктерін әзірледі. Соңғы онжылдықтарда ғалымдар «өмір сапасы» деген терминге беретін мағына және оған салынатын мазмұн елеулі өзгерістерге ұшырады.

Қазіргі уақытта өмір сапасы анықтамасының көптеген тұжырымдамалық тәсілдері бар. Оған сәйкес өмір сапасы осы немесе өзге де қоғамның әлеуметтік бағдарларына, уақыт кезеңіне, құбылыстың мәнінің анықтамасына және т.б. байланысты әртүрлі мазмұнмен толығымен мүмкін тұрақты дамушы санат ретінде қарастырылуға тиіс көзқарас бір мәнді болып табылады.

«Өмір сапасы» санатының мәні анықтамасының әртүрлі тәсілдер талдау бірыңғай бір рет және мәңгілік белгіленген оның тұжырымын әзірлеудің мүмкін еместігі туралы қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Бұл халықтың өмір сапасын және оның әртүрлі жақтарын қарастыруға арналған көптеген жұмыстардың болуымен расталады, оларда қазіргі уақытқа дейін қандай әлеуметтік-экономикалық процестердің және құбылыстардың бұл терминмен белгіленетіндігін түсінудің бірыңғайлығы жоқ. Бір жағынан мәні бойынша адам және қоғамның тіршілік қызметінің барлық процестерін қамтитын осы санатты шекті кеңейтілген түсіндіру кездеседі. Екінші жағынан өмір сапасының көрсеткіштері кейде ешқандай ғылыми дәлелдемесіз адамдардың өмірін қамтамасыз ету процестерінің тек қана тар бөлігін қамтиды.

Өмір сүру сапасын адам денсаулығын, әлеуметтік және рухани дамуын, дербестігінің деңгейі мен дәрежесін жан-жақты сипаттайтын интегралды санат ретінде қарастыруға болады. Оның құрамдас бөліктері қатарына басты компоненттерді көрсетуге болады: өмір сүру ұзақтығы, халықтың әл-ауқаты, қоршаған орта жағдайы (Сурет 1).

Өмір сүру сапасы

Сурет 1 – Өмір сүру сапасының құрылымы

Аталған компоненттерге әлемнің барлық елдері үшін дерлік ұдайы есептеп шығарылатын және салыстырылатын көрсеткіштер жүйесі ұсынылды. Бұл ретте базалық көрсеткіштердің сан мәндерін көбейту адам дамуының нақты құбылыстағы талдау мүмкіндіктерін кеңейту туралы баяндалды [5]. Соның ішінде, ұзақ өмір сүруді сипаттайтын көрсеткіштерге тоқталып өтейік. Ұзақ өмір сүруді сипаттайтын көрсеткіш болып туылған кездегі өмірдің алдағы болжамды ұзақтығы саналады. Осы көрсеткіш халықаралық статистиканың ең көп тараған көрсеткіштерінің бірі болып табылады және «өлім-жетім кестесі» есептеулері барысында анықталады.

Қазақстан Республикасы Президентінің «Қазақстан-2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына жолдауында атап айтқандай, «Біздің басты мақсатымыз – әлеуметтік қауіпсіздік және азаматтардың бақуаттылығы. Бұл-қоғамдағы тұрақтылықтың жақсы кепілі. Біздің қоғамды уақыт сынына төтеп бере алатын жаңартылған және әлдеқайда тиімді әлеуметтік саясатқа деген сұраныс өсіп келеді.

Әлемдік тәжірибе көрсеткендей, әлеуметтік саясаттың мінсіз және әмбебап үлгісі жоқ. Бұл барлық азаматтары сол әлеуметтік жүйеге қанағаттанатындай бірде-бір қоғамның жоқтығы сияқты. Әлеуметтік қауіпсіздік және азаматтардың бақуаттылығы мәселелерін шешу – бұл әрбір қазақстандыққа әсер ететін қиын және өте маңызды міндет. Сондықтан, бұл тұста әр қадам мұқият ойластырылған болуы тиіс».

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Адам құқықтарының жалпыға бірдей Декларациясы. 22-бап. Бас Ассамблеяның 1948 жылғы 10 желтоқсанындағы 217А (III) қарарымен қабылданды және жария етілді.

2. Оразғалиева А.Қ. Халықты әлеуметтік қорғау жүйесінің теориялық аспектілері. //Қазақстанның инновациялық-индустриялық дамуына жас ғалымдардың қосар үлесі. Республикалықғылыми-практикалық конференциясы материалдары. – Семей. – 2016. – 294-299 б.

3. Қазақстан Республикасының Ұлттық экономика Министрлігінің статистика Комитетінің мәліметтері

4. Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкінің қаржы нарығын және қаржы ұйымдарын бақылау мен қадағалау комитеті, www.afn.kz

«Бизнесті жүргізу – 2017» ақпараттық бюллетень. Шығыс Европа және Орталық Азия

ЕЛІМІЗДЕГІ АЗЫҚ-ТҮЛІК ҚАУІПСІЗДІГІНІҢ МӘСЕЛЕСІ

САРСЕНБЕКОВА А.

СТ-31қ тобының студенті

САТБЕКОВА Ф.Ж.

Ғылыми жетекші

ҚҚЭУ экономика, бизнес және құқық колледжі

Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

Аннотация: Аталған мақалада еліміздегі азық-түлік қауіпсіздігінің бірнеше мәселесі баяндалады.. Сонымен қатар, оларды шешуге байланысты міндеттері мен мақсаттары

баяндалған іс-шаралар жоспары, азық-түлік қауіпсіздігі мәселелері деңгейі және сол мәселелерді шешуге жауапты органдар көрсетілген.

Түйінді сөздер: азық-түлік жағдайы, азық-түлік қауіпсіздігі, мақсат, міндет, бағдарлама, мәселе деңгейі.

Азық-түлік қауіпсіздігі мәселесінің бірнеше онжылдықтармен өлшенетін тарихы бар. Қазақстанда қалыптасқан нарықтық қатынастар жүйесі ел экономикасын әрі қарай дамуы тәелді болып табылатын бірқатар жалпы мемлекеттік мәселелерді шешу қажеттігін туындатты. Бұл мәселелер кешенінің арасында азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етуді атауға болады. Талдаулар көрсетіп отырғандай соңғы бес жыл ішінде Қазақстанда елдің экономикалық потенциалын айтарлықтай төмендететін және азық-түлік қауіпсіздігіне зиянын тигізетін жағымсыз сипаттағы тенденциялар байқалды.

Азық-түлік қауіпсіздігі мәселелерімен жүйелі түрде БҰҰ және оның атқарушы органдары, соның ішінде бүкіләлемдік азық-түлік қауіпсіздігі Комитеті айналысады. 1996 жылдың қазанында Римде XXII сессия өтті, онда «Бүкіләлемдік азық-түлік қауіпсіздігінің Рим декларациясы» қабылданды. Декларация азық-түлік мәселесі бойынша жоғары деңгейдегі Бүкіләлемдік кездесуде мақұлданды (1996 ж, қараша).

Соңғы кездері сырттан келетін көптеген азық-түлік тауарларына қатаң тыйым салынды. Халықтың денсаулығын қамтамасыз етуде «Қазақстан – 2030» стратегиясының ұзақ мерзімді ерекшеліктерінің бірі болып табылатын тамақ өнеркәсібіне маңызды рөл жүктелген. Адам денсаулығына ең қажеттісі бәрінен бұрын дұрыс тамақтану сапалы азық-түліктерден тұратын отанымыздың азық-түлік өнеркәсібі салтымызға сай сапалы адам денсаулығына зиянсыз тауарлар шығару, синтетикалық бояуларсыз, жағымсыз иістер, химиялық заттары жоқ тауарлар шығару бойынша жақсы дәстүрлерге ие. Басты мәселе азық түлік дайындайтын өндірістерде. Дамуымыз бен нығаюымыздың бірінші факторы, бұл өзіміздің мемлекеттен шыққан тауарлар. Мұның басты мәселесі (өзімізден шыққан табиғи) ешқандай синтетикалық азық-түлік тауарлар бұның бәрі шетел компаниялары мен еліміздің инвесторларында компанияларының табиғи азық-түліктерді дамыған технологиялар арқылы өндіріп шығару.

Мемлекеттік кездесуге қатысушылар азық-түлік жағдайын жақсарту мақсатында әлемдік қауымдастық қабылдаған міндеттер мен іс-шараларды біріктіретін әрекет жоспарын мақұлдады (1.1-кесте). Бұл азық-түлік қауіпсіздігі кешенді міндеттерді құрайтынын куәландырады, және оның жүзеге асырылуына барлық мемлекеттер өз үлестерін қосуы тиіс.

1.1-кесте.

Азық-түлік мәселелері бойынша қабылданған іс-шаралар жоспары

Міндет	Мақсат
1. Кедейшілікті түптамасымен жою үшін орнықты жағдай құруға мүмкіндік туғызатын саяси, әлеуметтік және экономикалық жағдайды қамтамасыз ету	1.1. Дау-жанжалдардың алдыналу және оларды бейбіт жолмен шешу, азық-түлік қауіпсіздігін қозғайтын іс-шараларда және шешім қабылдауда барлық ұлттардың тең құқықта қатысуын қамтамасыз ету; 1.2. Тұрақты экономикалық жағдайды қамтамасыз ету; 1.3. Халықтарға қоғамдық, экономикалық және саяси өмірде тең мүмкіндіктерді қамтамасыз етуге мүмкіндік туғызу.
2. Толық құнды азық-түлік, сонымен қатар оны қолдануға қол жеткізу үшін кедейшілікпен теңсіздікті түптамасымен жоюға бағытталған саясат жүргізу	2.1. Парасатты ұлттық саясат арқылы қоғамның кедей бөлігінің табысын барынша көбейту мақсатында халықтың сенімді және төленетін жұмыс басты болуына жәрдемдесу; 2.2. Азық-түліктен таршылық көретін отбасылармен азаматтардың азық-түлік қажеттіліктерін қанағаттандыру; 2.3. Халықтың қажеттілігін қанағаттандыруды азық-түлікті

	жеткізумен теңбе-тең болуын қамтамасыз ету.
3. Азық-түлік, ауылшаруашылық, балық және орман шаруашылығы саласында біріккен саясат жүргізу	3.1. Тұрақты күшейтілген және көптүрлі азық-түлік өндірісіне жету, өнімділік, тиімділік және қауіпсіздігін жоғарылату 3.2. Азық-түлік қауіпсіздігінің табиғи қауіпқатерлерімен, әсіресе құрғақшылықпен және ауылшаруашылық зиянкестерімен күресу 3.3. Дамушы елдердің азық-түлік қауіпсіздігін нығайтуға қажетті технологиялар мен бағдарламаларды қолдануға және алмасуға көмектесу 3.4. Ауылшаруашылық, балық және орман шаруашылығының өндірістік потенциалын ұлғайту облысында, ғылыми ынтымақтастықты күшейту мақсатында мемлекеттік және жекелеген сектордың ынтымақтастығына белсенді қатысу
4. Уақытша және төтенше қажеттіліктерді қанағаттандыруды қамтамасыз ету үшін тағам өнімдеріне күш салу	4.1. Антропогенді төтенше жағдайлардың алдын-алу және оларға дайындықты күшейтуді белсендету арқылы төтенше азық-түлік көмегіне деген қажеттілікті қысқарту 4.2. Төтенше жағдайлар пайда болуының алдыналу және оларға дайындықты күшейту мәселелері бойынша қысқа мерзімде стратегия әзірлеу 4.3. Халықаралық, ұлттық және жергілікті деңгейде төтенше жағдайларға қарсы жауап қайтару механизмдерін жетілдіру
5. Азық-түлік және ауылшаруашылық жүйелерін дамыту үшін инвестицияның орнықты бөлінуіне мүмкіндік туғызу	5.1. Инвестиция салу арқылы азық-түлік бағдарламалары және ауылдық аймақтардың тұрақты дамуына мүмкіндік туғызу 5.2. Дамушы елдердің ауылшаруашылығы және азық-түлік өндірісін тұрақты қалыптастыруға бағытталған инвестицияны көбейтуге күш салу
6. Әлемдік сауда жүйесінің азық-түлік қауіпсіздігіне жәрдемдесуге күш салуы	6.1. Бүкіләлемдік және аймақтық сауда келіссөздерінде қол жеткізген мүмкіндіктерді қолдану және қажеттілікті қанағаттандыру 6.2. Әрбір мемлекетке кіретін сырттан әкелінетін тауарлардың негізгі қажеттіліктерді қанағаттандыруы

Жалпықоғамдық азық-түлік қауіпсіздігіне жету қызметі – бейбіт, тұрақты және қолайлы саяси, әлеуметтік және экономикалық ахуалға байланысты. Бұл мемлекеттерге кедейшілікті түп-тамырымен жою арқылы, бірінші кезекте азық-түлік қауіпсіздігіне көңіл бөлуіне мүмкіндік береді. Азық-түлік қауіпсіздігі мәселелері және оларды шешу жолдары белгілі иерархияға, бағынушылыққа ие. 1.2-кестеде шешілетін мәселенің деңгейі және маңыздылығына байланысты түрлі ұйымдар мен құрылымдардың азық-түлік қауіпсіздігі проблемаларын шешу мақсатында жауапкершіліктері бөлінген

1.2-кесте.

Азық-түлік қауіпсіздігі мәселелері деңгейінің иерархиясы

Мәселе деңгейі	Мәселені шешуге жауапты субъектілер
1. Ғаламдық	БҰҰ және оның арнайы органдары, халықаралық форумдар
2. Субаймақтық	Аймақаралық құрылымдар, олардың органдары және форумдары
3. Аймақтық	Аймақтық құрылымдар, олардың органдары

4. Ұлттық	және форумдары Үкімет және мемлекеттік заң шығарушы органдар
5. Жергілікті	Аумақтық биліктер және заң шығарушы органдар
6. Отбасылық	Кәмелетке толған ата аналар қауымдастығы
7. Халық топтары бойынша	Ұлттық және аумақтық билік

Иерархиялық қағида бойынша азық-түлік қауіпсіздігі мәселелерін бөлу және топтастыру жұмысы халықты сапалы және қауіпсіз тағам өнімдерімен қамтамасыз етуді жүзеге асыру үшін, негізгі мақсаттарды белгілеп, оларға қол жеткізу әрекетінің жоспарын анықтауға мүмкіндік береді (1.3-кесте). Көрсетілген мақсаттарға жету үшін азық-түлік қауіпсіздігі мәселелерін шешумен айналысатын ұйым деңгейіне байланысты, жекелеген аймақтардың жағдайына барынша жақындастырылған және бейімделген бағдарламалар әзірленуде. Түрлі деңгейдегі ұйымдардың біріккен жұмыстарының нәтижесінде адамзатқа арналған азық-түлік қауіпсіздігі бағдарламаларын іске асыру туралы жалпы саясат әзірленуде.

1.3-кесте

Азық-түлік қауіпсіздігі мақсаттарын құрылымдау

Мақсаты	Мәселелерді іске асыру деңгейлері (1.2 -кестесін қараңыз)
Аузы асқа жарымайтын адамдардың санын қысқарту және кедейшілікті түп-тамырымен жою	1-7
Негізгі азық-түлік көздері бойынша азық-түлікпен өзін-өзі қамтамасыз етуді мүмкін болатын максималды деңгейге жеткізу	4-7
Азық-түлік бойынша елге шетелден тауар әкелу (импорт) мүмкіндіктерін жоғарылату	3-5
Норма бойынша тамақтануға жеткілікті көлемі және ассортименті арқылы азық-түлік өндірісін қамтамасыз ету	1-6
Ғылыми негізделген нормалар деңгейінде тағам өнімдерін тұтыну мүмкіндігін қамтамасыз ететін кіріске қол жеткізу	4-7
Өндірілетін тағам өнімдері сапасының қауіпсіздік талаптарына сәйкестігін қамтамасыз ету	1-6
Апат жағдайына байланысты азық-түлік қорларын құру және сақтау	3-5

Күнкөрістің ең төмен деңгейінің шамасы – ең төмен деңгейдегі тұтыну қоржыны құнының шамасына тең, бір адамға қажетті ең төмен ақшалай табыс, ол азық-түлік қоржынының құнынан және азық-түлік емес тауарлар мен көрсетілген қызметтерге жұмсалған шығыстардан тұрады. Ең төменгі тұтыну қоржынының құны тамақ өнімдерін тұтынудың нормаларын облыстарда ай ортасында қалыптасқан орта бағаларға көбейту жолымен ай сайын есептеледі, бұл әрбір өңір бойынша инфляцияның деңгейін есептеуге мүмкіндік береді. Ең төменгі тұтыну қоржынында азық-түлік қоржыны мен азық-түлік емес тауарлар мен қызметтерге шығыстардың үлесі арасындағы арасалмақ Қазақстан Республикасының Үкіметімен белгіленеді.

Бүгінгі күні тамақ өнімдерінің қауіпсіздігін әлемдік стандартқа сай қамта-масыз ете алатын кәсіпорындар ғана бәсекеге қабілетті бола алады. Сонымен қатар, тамақ өнімдерінің әлемдік рыногы өнім қауіпсіздігіне қойылатын бірыңғай талаптарды белгілеуді өте-мөте қажет етуде. Алайда санитарлық-гигиеналық нормалардағы ұлттық айырмашылықтар халықаралық сауда базасын құруға ай-тарлықтай кешдергі жасап келді. Осындай жағдайда қажетті сәйкестікке қол жет-кізу үшін тамақ өнімдерінің қауіпсіздігін басқару жүйесінің жаппай мақұлданған моделін енгізу көзделген еді. Осы мақсат бойынша 2005 жылдың тамыз айында ИСО 22000:2005 “Тамақ өнімдері қауіпсіздігінің менеджмент жүйелері. Тамақ өнімдерін өн-діру және тұтыну саласындағы барлық ұйымдарға қойылатын талаптар” халық-аралық стандарты бекітілді.

Осылайша, азық-түлік қауіпсіздігі мәселесін ғаламдық деңгейде шешу үшін ашыққандарға азық-түлікпен көмек беру немесе ашаршылықпен күресудің ұзақ мерзімді бағдарламасын іске 11 асыра отырып, әлемдік қауымдастық белгілі аймақтармен елдерде азық-түлік проблемасын шешуге мүмкіндік туғызады. Әр мемлекет өзінің ауылшаруашылық өндірісін ынталандыра отырып, ғаламшар тұрғындарының өзін-өзі азық-түлікпен қамтамасыз ету деңгейін жоғарылатуға жағдай жасайды. Басқаша айтқанда, нақты бір мемлекет өзінің азық-түлік қауіпсіздігі деңгейін азық-түлік өндірісін ұлғайту есебінен жоғарылатуы иерархияның төменгі және жоғарғы құрылымдарының азық-түлікпен қамтамасыз етілуіне оң ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздігі туралы Қазақстан Республикасының 2012 жылғы 6 қаңтардағы № 527-IV Заңы // «Параграф» ақпараттық-анықтама жүйесі 2013.

2. Қазақстан Республикасының Президенті – Елбасы Н.Ә. Назарбаевтің Қазақстан халқына Жолдауы «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты // «Параграф» ақпараттық жүйесі

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА КӘСІПКЕРЛІКТІ ДАМУДЫҢ ҰТЫМДЫ ЖОЛДАРЫ

ОРАЗКЕН Р.,
Э-18-1к студенті,
КАДИРОВ Б.К.,

Ғылыми жетекшісі, экономика магистрі,
Экономика және кәсіпкерлік кафедрасының оқытушысы,
Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті
Қазақстан Республикасы Қарағанды қаласы

Өткен жылы Мемлекет басшысы Үкімет жұмысындағы басым бағыттардың бірі ретінде жаппай кәсіпкерлікті ынталандыру және жұмыспен қамтуды қамтамасыз етуді тапсырған болатын.

Осы бағытта агроөнеркәсіптік кешенді дамыту, жекелей алғанда ауыл шаруашылығы кооперациясы және экспорттық әлеуетті әртараптандыру бойынша тапсырмалар берілді.

Елбасы жүктеген міндеттерді жүзеге асыру мақсатында, «Атамекен» Ұлттық кәсіпкерлер палатасы, кәсіпкерлікті дамытуға арналған 10 қадамды ұсынады.

Осы жылдан бастап бизнеске шағын несиелер «Бизнестің жол картасы-2020» 6% жылдық мөлшерлеменен 10 млн теңгеге дейін және «Жұмыспен қамтудың жол картасы-2020» 5% жылдық мөлшерлеменен 3 млн теңгеге дейін бағдарламалары аясында және

«ҚазАгро» холдингі *Шағын несиелі ұйымдары арқылы 9,5/12% жылдық мөлшерлемесімен 3 млн теңгеге дейін осы бағдарламалар арқылы берілетін* болды.

Бұл бағдарламалардың тиімді қаржыландыру жағдайларына қарамастан, кәсіпкерлер кепілдікті қамтамасыз ету, қажетті құжаттардың көп болуы және жобаға қолдау көрсетудің жоқтығы сынды проблемаларға кезігеді.

Осы бағдарламалар арқылы кәсіпкер «Бизнестің жол картасы-2020» бағдарламасы бойынша шағын несиелі алу үшін жалпы 13 құжат өткізуге тиісті.

Кәсібін жаңадан бастаған кәсіпкерлердің көбі жоғары пайыздық көрсеткіштерге байланысты жылдық орташа есеппен алғанда 40% шағын несиелі алуға мүмкіндіктері жоқ.

Осы тұрғыда, жылдың басында «Атамекен» ҰКП жеке инвестицияларды тарту және жергілікті бюджет қаражатының есебінен 5 пилотты өнімдер бойынша шағын несиелі жұмыстарын бастап кетті. Олар: Алматы, Қызылорда, Ақтөбе, Қостанай және Маңғыстау өнімдері.

«Атамекен» ҰКП жүзеге асырып отырған шағын несиелі тәсілдерінің артықшылығы кепілдік беру бойынша икемділік, кепілдікті қамтамасыз ету, кәсіпкерлерді оқытудан бастап оларды жүзеге асыруға дейін бизнес-жобаларды қолдау, кооперация мүмкіндіктері және тікелей өткізу болып табылады.

Шағын несиелер 15 млн. теңгеге дейінгі сомада жылдық мөлшерлемесі 6%, салалық шектеулерсіз 5 жылға берілетін болды. Сондай-ақ шағын несиелі алу үшін кәсіпкер бар жоғы 5-6 құжат тапсыруға тиісті [1].

Мемлекеттің экономикалық дамуының бәсеңдеуі, кәсіпкерлерді дамуға жетелейтін жаңа күштерді іздеуге итермелейді. Ал көптеген жылдар бойы ел экономикасы ірі компанияларға тәуелді болып келсе, қазіргі таңда біз ол жағдайды өзгертіп, шағын және орта кәсіпкерлікті дамытуымыз қажет. Ең бастысы, экспортқа бағытталған кәсіпорындарға назар аударғанымыз дұрыс болады. Олар өз кезегінде тауарларын Қытай, Ресей, Иран және Түркия сияқты елдердің үлкен нарығына шығаруға мүмкіндіктер туындар еді.

Сол себепті, экспорттаушыларды қолдау жан-жақты тетік болып саналатындығын және түрлі әдіс-тәсілдерді пайдалануды қажет ететінін ескеріп, барлық шараны бірыңғай әрі жүйелі үдеріске байланыстыру керек. Ол үшін Экспортты ілгерілетудің ортақ стратегиясын дайындап, қандай компаниялардың экспортқа шығуға әлеуеті бар екенін анықтаудан бастап, өзге елдерде түрлі көрмелер мен алаңдар ұйымдастыруға дейінгінің бәрін қамтыған дұрыс болады. Тауар экспорты жоғары деңгейде дамыған көрші ел Қытай әдістері мен жолдарын саралап көрген артық етпейді деген ойдамыз.

Сарапшылардың есебінше кәсіпкерлікке қолдау көрсететін бағдарламалар саны жеткілікті және кәсіпкерлердің «бір терезе» қағидасы бойынша әртүрлі қолдау алуға мүмкіндігі бар деп есептейді. Бірақ, сарапшылар мемлекеттік органдардың қызметкерлерінің құзыреттілігімен, мемлекеттік қолдау бағдарламаларының тиімділігімен және технопарктер мен бизнес-инкубаторларда көрсетілетін қолдау сапасының сың көтермейтіндігін алға тартуда. Сарапшылардың үрейін тудыратын тағы бір маңызды мәселе болып университеттер мен мемлекеттік зерттеу институттарынан білімді жаңа әрі дамушы компанияларға трансфері болып табылады.

Жаһандық кәсіпкерлік мониторингі (Global Entrepreneurship Monitor — GEM) әлемде кәсіпкерліктің дамуының құрылымдық шарттарын зерделейтін кәсіпкерлік саласындағы беделді зерттеу жүргізетін бірден-бір үлкен ұйым. Бұл жобаны 1997 жылы Ұлыбританияның, АҚШ, Финляндия мен Ирландияның ғалымдары бастаған болатын. Ұлттық зерттеу топтары әлемнің 50-ден астам мемлекеттерінде жыл сайын халықтың еңбекке жарамды ересек топтарының арасында сауалнама жүргізіп сарапшылардан сұхбат алу арқылы талдау жұмыстарын жүргізеді. Осы деректердің негізінде әлемдегі және жекелеген мемлекеттердегі кәсіпкерлік белсенділігін бағалайтын жаһандық және ұлттық есептерді әзірлейтін ұйым[2].

Осы ұйымдармен бірлесіп жұмыс жасау арқылы Қазақстандағы көптеген кедергілермен қиындықтардың алдын алуға болады деп есептейміз.

2018 жыл қорытындысы нәтижесінде Қазақстан кәсіпкерлік белсенділік деңгейі жағынан 60 орынның 30 иеленіп отыр. Бұл біршама жоғары көрсеткіш. Салыстырмалы түрде қарайтын болсақ, Қазақстандағы еңбек етуге қабілетті халықтың 11% болашақта кәсіпкерлік қызметпен айналысуға ниет білдіріп отыр. Ал Ұлыбритания, Испания, Нидерланды, Малайзия секілді мемлекеттерде бұл көрсеткіш 7% құрайды. Кейде 4% дейін жетеді.

2016 жылдың 1 қаңтарынан бастап, қазіргі кезде бизнестің қызметін реттейтін негізгі заңнамалық құжат болып табылатын Кәсіпкерлік кодекс қолданысқа енгізілді.

7 бөлім, 31 тарау және 324 баптан тұратын Кәсіпкерлік кодекс кәсіпкерлік қызметті жалпы реттейтін «функционалды» заңдарды біріктірді.

Ол Кодекс арқылы ең бірінші кезекте кәсіпкерлік субъектілерінің құқығын қорғау мәселесі жүйелендірілгенін атап көрсетті. Осы кодекс арқылы кәсіпкерлік субъектілерінде мемлекеттік органдардың актілері мен әрекеттеріне шағымдану мүмкіндігі пайда болды. Сондай-ақ, дауларды соттан тыс және сотқа дейін реттеудің барлық мүмкін болатын тәсілдері белгіленіп, кәсіпкерлердің, инвестициялық омбудсменнің құқықтарын қорғау жөніндегі уәкілетті органның құқықтық ереже бойынша қағидалары бекітілді.

Кодекс нормалары кәсіпкерлік субъектілерінің адалдығын ынталандыруға, сонымен қатар мемлекет пен бизнес арасында серіктестік қатынастарды құруға негізделген.

Жалпы, Кәсіпкерлік кодекстің мемлекеттік бақылау бөлігін қолдану тәжірибесі мемлекеттік органдардың бақылау-қадағалау қызметінің барынша айқын жүргізілуін қамтамасыз етуге, сондай-ақ бизнеске әкімшілік қысымды төмендетуге мүмкіндік береді.

Қазіргі таңда кәсіпкерлік өзінің құқықтық мәртебесі жағынан жеткілікті қорғалған институтқа айналып келеді. Кәсіпкерліктің ортақ мүдделерін және әр субъектінің мүдделерін қорғау мемлекеттік емес ұйымдардың рөлін күшейту мақсатында көптеген заңдар жобасы қабылданып, алға жетелейтін жұмыстар көптің қасы.

Қазіргі кезде Қазақстанда кәсіпкерлерді қолдауға барлық жағдай жасалып отырғанын байқауға болады. Республикада жаңа бизнесті ашуға қажетті үдерістер жеңілдетілген, салықтық жүктеме азайтылып, мемлекет шағын және орта бизнеске қаржылық және қаржылық емес қолдау көрсетіп келеді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. <http://atameken.kz/kk/projects/24001-0-shagov-po-razvitiyu-predprinimatel-stva>
2. <https://gsb.nu.edu.kz/qazaqstandaghy-kasipkerlik-zhetistikteri-syn-tegeurinderi-zhanemumkindikteri/>
3. Ниязбекова Р.Қ., Рахметов Б.А., Байнеева П.Т. Кәсіпорын экономикасы: Оқулық. – М.: Алматы: Экономика, 2013

ОРГАНИЗАЦИЯ И УПРАВЛЕНИЕ СБЫТОМ ПРОДУКЦИИ НА ПРЕДПРИЯТИИ И ПУТИ ЕГО СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ

ШАЯЗДАНОВА А.

студентка группы Э-12

ИБИТАНОВА К.К.

научный руководитель ст. преподаватель

Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза

г.Караганда, Республики Казахстан

Аннотация: В статье рассматривается процесс организации и управление сбытом продукции ТОО «Эйкос» занимающейся реализацией автошин и дисков в большом ассортименте, производящие ремонт автомобилей и мотоциклов. Раскрыты основные направления работы предприятия, отражены мероприятия для повышения эффективности ее деятельности.

Ключевые слова: Сбыт, планирование, заказ, ассортимент, поставщик, потребитель, эффективность.

Эффективное управление сбытом в рыночной экономике становится залогом успешного решения главной проблемы товарного производства - реализации продукции [1].

В 1996 году в городе Семей открылся новый шинный комплекс, который позволил расширить сеть розничной торговли по всему Казахстану.

На сегодняшний день на базе ТОО «Эйкос» работают филиалы в 8 крупных городах Казахстана, при каждом филиале функционирует сервисный центр. Компания является одним из крупнейших предприятий в Казахстане, работающих в шинном бизнесе.

Политика компании - не просто продать шины, а предложить комплекс мероприятий, направленных на увеличение пробега автошин, что в свою очередь обеспечит значительное снижение стоимости одного километра пробега и повысит безопасность эксплуатации транспорта и доставки грузов.

Основными принципами работы компании были и остаются: доступные цены, качественный сервис, квалифицированная работа, гарантийное обслуживание поставляемой продукции.

На сегодняшний день ТОО «Эйкос» предлагает шины и диски в большом ассортименте, включающем в себя более 7000 наименований автошин, который постоянно обновляется с учетом пожеланий клиентов. Ассортимент включает в себя продукцию для легкового, грузового, сельскохозяйственного, индустриального транспорта как отечественного, так и импортного производства.

Клиенты неизменно получают качественное обслуживание и высокий сервис. Ознакомившись с ассортиментом, покупатели могут получить выбранную продукцию на расположенных рядом складах, где представлен весь ассортимент. Кроме оптовой и розничной торговли имеющегося ассортимента, ТОО «Эйкос» производит ремонт автомобилей и мотоциклов.

ТОО «Эйкос» имеет прочные партнерские отношения с ведущими отечественными и зарубежными фирмами - производителями, что позволяет компании настроить слаженную систему поставок товаров на складские помещения, используя железнодорожный и автомобильный транспорты.

Отлаженная система качества позволяет работать не только в своем регионе, но и устанавливать партнерские отношения с другими регионами. Вступление в сотрудничество с поставщиками ТОО «Эйкос» основывается на специальном договоре и в последующем исполняет и придерживается всех его пунктов.

Выбор поставщиков является основополагающей задачей в торговой деятельности. При выборе поставщиков учитываются специфические особенности такие как, репутация и известность на рынке предлагаемых товаров, качество закупаемой продукции, а также цена.

За время работы на рынке шин и дисков ТОО «Эйкос» приобрел постоянных партнеров среди крупных региональных представительств и компаний. В настоящее время ТОО «Эйкос» является официальным дистрибьютором ведущих мировых производителей шинной продукции.

Номенклатура ТОО «Эйкос» включает множество разнообразных торговых марок, однако наиболее постоянными и основными товарами в ассортиментном перечне ТОО

«Эйкос» считается продукция торговых марок «Cordiant», «Nokian», «Белшина», «Michelin», «Sava», «Maxxis», «Goodrich», «Skad» и др. Покупательскую среду компании формируют как розничные покупатели, так и оптовые заказчики.

Розничная торговля составляет около 25% от общего объема реализации, а остальная большая часть, а это около 75% приходится на оптовую торговлю [2].

Помимо оптовых покупателей, клиентами компании считаются физические лица, закупающие продукцию для собственного пользования, а не для производственного назначения и не для последующей перепродажи.

В Карагандинском филиале высококвалифицированный персонал предлагает клиенту полный перечень услуг, связанный с шинной продукцией, а именно: продажу, установку, балансировку, ремонт шин и камер любой сложности.

Основные направления работы КФ ТОО «Эйкос» - наращивание объемов продаж продукции, улучшение качества предлагаемых товаров и услуг и обновление ассортимента продукции в соответствии с потребительским спросом.

Конкурентов, ведущих аналогичную деятельность достаточно много, это различные предприятия, такие как «Автошина», «Транс-шина», «Vianor», авторынок, а также мелкие предприятия.

Однако, КФ ТОО «Эйкос» имеет целый ряд конкурентных преимуществ: постоянный широкий ассортимент товара, бесперебойные поставки, качество предлагаемого товара, высокий уровень обслуживания, эффективные тактические ходы в борьбе за клиентов.

Основные экономические показатели КФ ТОО «Эйкос» за 2015-2017гг отражены в таблице 1.

Таблица 1. Основные экономические показатели КФ ТОО «Эйкос» за 2015-2017 гг.

Показатели	2015	2016	2017	Отклонение 2015 к 2016		Отклонение 2016 к 2017	
				+, -	%	+, -	%
Реализовано продукции, работ, услуг, тысяч тенге	1440 000	1560 000	2400 000	+120 000	+ 8, 3	+840 000	+ 5 3, 8
Общая сумма затрат, тысяч тенге	60 000	60 000	65 000	-	-	+5000	+ 8, 3
Доход (убыток) от реализации, тысяч тенге	13800 00	1500 000	2335 000	+120 000	+ 8, 7	+83500 0	+ 5 5, 7
Рентабельность продукции, работ, услуг	23	25	35,9	+2	+ 8, 7	+10,9	+ 4 3, 6
Примечание - Данные КФ ТОО «Эйкос» за 2015-2017 гг.							

Данные таблицы 1. показывают, что рентабельность реализуемой продукции и оказываемых услуг в 2015 году по сравнению с 2016 годом увеличилась на 8,7%, в 2016 году по сравнению с 2017 годом соответственно увеличилась на 43,6%.

Рост уровня рентабельности в основном был обусловлен значительным ростом доходов от реализации работ и услуг. Так доход в 2015 году по сравнению с 2016 годом возрос на 8,7%, в 2016 году по сравнению с 2017 годом на 55,7%.

Увеличение доходов в 2017 году по сравнению с 2016 годом на сумму (+835000 тыс. тенге) связано с увеличением объема реализации продукции и оказываемых услуг на 53,8%. В целом увеличение объема реализации продукции в 2016 году по сравнению с 2017 годом произошло за счет увеличения цен на предлагаемый ассортимент товаров и услуг.

Ассортимент реализуемой продукции и оказываемых услуг в КФ ТОО «Эйкос» можно считать достаточно дифференцированным по ценам и качеству. Во всех основных видах продаваемой продукции представлен практически весь ценовой спектр (и соответствующий ему спектр качества), характерный для данных групп продукции.

Стратегия КФ ТОО «Эйкос» в области ассортимента - увеличение числа товарных групп.

Марочная политика разрабатывается компанией, вся продаваемая продукция имеет собственные марки.

Таблица 2. Показатели реализации продукции в КФ ТОО «Эйкос» за 2015-2017гг

Показатели	2015	2016	2017	Отклонение 2015 к 2016		Отклонение 2016 к 2017	
				+, -	%	+, -	%
Реализовано продукции, работ, услуг, тысяч тенге всего	1440 000	1560 000	2400 000	+120 000	+8,3	+840 000	+53,8
В том числе по видам							
шины	1396 800	1513200	2328000	+11640 0	+8,3	+81480 0	+53,8
диски	2880 0	31200	48000	+2400	+8,3	+16800	+53,8
услуги шиномонтажа	1008 0	10920	16800	+5880	+8,3	+840	+53,8
автокамера	2880	3120	4800	+240	+8,3	+1680	+53,8
флиппера	1440	1560	2400	+120	+8,3	+840	+53,8
Примечание - Данные КФ ТОО «Эйкос» а 2015-2017гг. [3]							

По данным таблицы 2 по показателям реализации продукции и оказание услуг в целом и в разрезе товаров и услуг в КФ ТОО «Эйкос» за 2015-2017гг, можно сделать следующие выводы:

- объем реализации продукции и оказание услуг в 2017 году по сравнению с 2016 году увеличилось на сумму +840000 тыс. тенге или прирост составил 53,8%.

- в разрезе товаров и услуг, сложилась следующая картина. Наибольший удельный вес занимают реализация различных шин - 97%, дисков - 2%, автокамер - 0,2%, флипперов – 0,1%, а объем услуг шиномонтажа составило 0,7%.

В процессе коммерческой деятельности КФ ТОО «Эйкос» сталкивается с проблемой реализации продукции.

Анализ рыночных условий хозяйствования, разработка путей и методов внедрения товара на рынок и расширения объемов его реализации составляют особое направление в деятельности предприятия.

Для того чтобы получить ясную оценку сил предприятия и ситуации на рынке, проведем SWOT-анализ КФ ТОО «Эйкос» отраженный в таблице 3.

Таблица 3. SWOT - анализ КФ ТОО «Эйкос»

<p>Сильные стороны (S)</p> <p>1) преимущества в области цен;</p> <p>2) стимулирование сбыта продукции;</p> <p>2) высокое качество продукции;</p> <p>3) известность торговых марок предлагаемый на рынок.</p>	<p>Слабые стороны (W)</p> <p>1) неполный ассортимент предлагаемой продукции;</p> <p>2) недостаточная квалификация персонала;</p> <p>3) отсутствие стратегических направлений развития.</p>
<p>Возможности (O)</p> <p>1) работа с ведущими поставщиками напрямую</p> <p>2) реализация новых видов продукции;</p> <p>3) мотивация труда, командная работа.</p>	<p>Угрозы (T)</p> <p>1) изменение потребностей и предпочтений потребителей;</p> <p>2) возможность появления новых конкурентов;</p> <p>3) выпуск новой линейки продукции.</p>
<p>П р и м е ч а н и е - Составлено автором на основе материалов ТОО «Эйкос» [3]</p>	

На основе приведенного, выше анализа можно сделать выводы о потенциале развития КФ ТОО «Эйкос», который заключается в устранении слабых сторон, умелом использовании возможностей и учете угроз.

Таким образом, в целях привлечения новых потребителей возможны следующие рекомендации:

1) Усилить слабые стороны:

- увеличить ассортимент реализуемой продукции;
- работников предприятия следует направить на повышение квалификации.

2) Использовать возможности:

- работать с ведущими сетями напрямую;
- реализовать новые виды продукции.

3) Устранить угрозы:

- тщательнее готовить персонал и предложения для потребителей, в будущем возможен поиск по предложению на рынок новой линейки предлагаемой продукции и услуг.

По проведенному SWOT - анализу, можно сделать вывод, что предприятие КФ ТОО «Эйкос» занимает должное место на данном рынке, имеет сильные стороны и стремиться устранить все виды угроз.

На данный момент ТОО «Эйкос» является одним из лидеров, среди оптовых и розничных реализаторов в Карагандинской области. В своей работе КФ ТОО «Эйкос» пользуется услугами своих торговых агентов и продавцов - консультантов.

В наличии у КФ ТОО «Эйкос» имеются 2 грузовые машины «Газель» и один автомобиль КАМАЗ. Доставка осуществляется в течение дня. В КФ ТОО «Эйкос» имеется самое разнообразное оборудование и техника, с помощью которых предприятие осуществляет погрузочно-разгрузочные операции, перемещение и размещение товаров в торговом зале.

В КФ ТОО «Эйкос» ведется торговля по каталогам. Подобная торговля основана на предварительном отборе товара. Каталоги выдаются потенциальным покупателям, посетившим данный магазин, или рассылаются им по почте. Покупатель, изучив каталоги, отобрав товар, направляет заказ с указанием своих реквизитов в магазин почтой (или по Интернету, телефону).

КФ ТОО «Эйкос» разрабатывает портфель заказов предприятия (это количество продукции, которое должно быть поставлено покупателям в соответствии с заказами или заключенными контрактами). При формировании портфеля заказов координируются поступающие заказы с возможностями предприятия: с имеющимися производственными мощностями, обеспеченностью финансовыми, материальными ресурсами, научно-техническим потенциалом, опытом кадров компании.

Планирование сбыта включает в КФ ТОО «Эйкос»: изучение внешних и внутренних условий, определение целей, разработку прогнозов конъюнктуры и спроса, подготовку прогнозов реализации товаров; составление планов поставок готовой продукции, планирование оптимальных хозяйственных связей, выбор каналов распределения товара. планирование дополнительных услуг, рекламной деятельности, составление сметы расходов на управление сбытом и распределением, планирование доходности.

В КФ ТОО «Эйкос» производится стимулирование сбыта реализуемой продукции. Наиболее широко используют следующие основные методы стимулирования потребителей: использование купонов; продажа по сниженным ценам, ценовая скидка; премии и сувениры с рекламой; возвращение части цены; лотереи, конкурсы, соревнования и игры; пакетные продажи по сниженным ценам; бесплатное предоставление образцов и их бесплатное испытание.

В результате проведенного исследования были сделаны следующие выводы:

1. Предприятие имеет товарный ассортимент, который характеризуется по нескольким параметрам и имеет возможность их расширения.

2. Тщательное исследование ассортимента предприятия позволяет выявить наименее рентабельные товары, доля реализации которых не вносит существенного вклада в покрытие затрат.

3. Рынок необходимо постоянно изучать, так как его фирменная структура не постоянна.

4. Анализ конкурентов позволяет выявить их сильные и слабые стороны, преимущества и недостатки работы в построении сбытовой сети. Всё лучшее у конкурентов можно взять на вооружение

5. Расчет емкости рынка позволяет фирме выяснить, какое количество продуктов она может продать за определенный срок на конкретном рынке. Зная ёмкость рынка, можно определить рыночную долю, которая принадлежит предприятию.

6. Одним из сложных вопросов, стоящих перед менеджментом организации является разработка оптимальной схемы доставки продукции до потребителя.

7. В организации сбытовой деятельности предприятия используется прямой сбыт. Прямой сбыт осуществляется через сеть прямой доставки. Это позволяет максимально приблизить товар к потребителю.

8. В силу того, что предприятие не единственный поставщик продукции на рынок города Караганды и области, необходимо проводить оценку положения предприятия относительно конкурентов.

Список литературы:

1. Сбытовая политика фирмы: практическое пособие. - Москва: ВНИИЭС, 2013
2. Материалы ТОО «Эйкос» за 2015-2017гг
3. www.aikos.kz

СЕКЦИЯ 2.
РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ КАК ДУХОВНАЯ ОСНОВА ЧЕТВЕРТОЙ
ПРОМЫШЛЕННОЙ РЕВОЛЮЦИИ.

THE ASSEMBLY OF PEOPLE OF KAZAKHSTAN IS A UNIQUE INSTITUTION
OF UNITY, TOLERANCE AND SPIRITUALITY

Abzhanova G.

2 nd year student

Azine SH.

1 nd year student

Minzhanov N.A.

Scientific supervisor –Karaganda economic
University, Karaganda, Republic of Kazakhstan

Abstract. In this article the authors analyze the Assembly promotes inter-ethnic harmony, tolerance in society and favorable conditions for further strengthening of the people's unity. In addition, the Assembly of the People of Kazakhstan is helping the state bodies to counteract the manifestations of extremism and radicalism in the society, and to form a political and legal culture of citizens based on democratic norms. The Assembly will unite efforts of ethno-cultural associations, help to modernize, preserve and develop national culture, languages and traditions of the people of Kazakhstan.

Keywords: Assembly promotes, vocational Assembly of the People of Kazakhstan

The basic principles of state national policy are equal rights for representatives of all national and confessional groups and the creation of favourable conditions for the activities of all confessions. Due to this, there has not been a single political mass conflict on ethnic or religious grounds in Kazakhstan for more than eighteen years.

It should be particularly noted that the first legislative acts of independent Kazakhstan created a legal basis on the basis of civil and political community, ensuring equality of rights and freedoms of all citizens regardless of ethnic or religious affiliation. The experience of inter-ethnic policy implemented by Kazakhstan was highly appreciated by the international community and aroused the interest of countries with similar multi-ethnic composition.

In the international community, Kazakhstan has been recognized as a country pursuing a consistent domestic policy aimed at ensuring tolerance, inter-religious and intercultural harmony of representatives of all nationalities living in Kazakhstan and representing a single people of Kazakhstan - actively building a modern and competitive secular state.

It is a tradition from the ancestors of the Kazakh people. The hotel has become popular throughout the world as a state that will spread the hug, which will be the first to promote friendly relations with other nations.

And if not to tell still, in my village there live representatives of many nationalities. For example, if you take the neighboring Uzbeks, to improve their condition, they work specifically inviting to work from Uzbekistan, and told the traditions and culture of the Kazakh people as a hospitable Kazakh people. I believe that it is not only the Kazakh people, but also its nature. The Holy place where the native land was born and grew up. For me very expensive land, water, river, mountains, in a word, the nature of the native land and the animals living in it, to an ant, insects! Despite the fact that my native land is not very popular, my love for it is endless. At night in the sky a bright star-month, fresh air, as if a man took a man in an unknown universe. The mother Earth has a centuries-old secret, which is hidden from her. Every year the changing seasons give a perfect appearance.

The land of your birth is full, your stone is high,
I invite you to burn every Kazakh soul,
Thank you kidnappers
A real country has become a country of my age.

I would like to say that it is worth mentioning that our country should communicate with other countries, that is, with the Kazakh name of the Kazakh people, eighty-color poetry and athletes.

Poets: poet Miyasar, Diya kazhy, poet Babas, poet Koumiss, poet Kakpan, Shantanbay Kanaevich, Kasym Syrymbetovich, Shoin akyn. Writers: Zeinulla Igilikov, Kamel Zhunus, Tezekbay Amandykov, Zarubay Suindikov, J. Altaybaev. Scientists Zeynolla Igilikov, Kamel Zhunus, Tezekbay Amandykov, Zarubay Suindikov, J. Altaibaev. Scientists: J. Akylbaev, J. Aubakirov, M. Khamzin, Z. Smagulov, B. Abildin. Thanks to the veterans of the Great Patriotic War: Berkimbaev Kappar, Kutzhanov Zhumatai, Akhmetzhanov Kulsary, Sadykovich Nurtay, Akazhanov Mukazhanov and others.

The Kazakhstan model of interethnic and interconfessional cooperation in the country, where more than 130 ethnos representatives live, is undoubtedly a significant achievement both by the leadership of the country and the entire Kazakhstani society.

In the first years of independence, complex processes took place in the Republic of Kazakhstan related to the spiritual life of society, its social well-being and the revival of national self-consciousness. Then, in the 90s of the last century, in our history, in order to preserve the friendship of our people - the people of Kazakhstan - at the first forum of the people of Kazakhstan in 1992, Nazarbayev reviewed many things, and Nazarbayev expressed the idea that this forum should be based on a permanent basis. And on March 1, 1995, a new institution in the field of national policy appeared in the political arena of the republic - the Assembly of People of Kazakhstan.

The history of our Assembly is the history of our stability. It is 15 years of peace, harmony and creation. Over the past fifteen years, a lot of work has been done. Every day the people of Kazakhstan strengthened trust between people, formed new traditions of common responsibility for the fate of the Motherland, and ensured transparency of interethnic and inter-religious relations.

Tolerance has become an important factor in the successful and confident development of Kazakhstan. These principles reflect the spirit of the country's foreign and domestic policy. The Assembly of people of Kazakhstan is a visiting card of the country, which in a short time is known to the whole world, primarily due to the experience in the field of interethnic and interreligious harmony.

In the international community, Kazakhstan is recognized as a country leading a consistent domestic policy aimed at ensuring tolerance, inter-confessional and intercultural harmony of representatives of all nationalities living in Kazakhstan and being a single people of Kazakhstan, actively building a modern and competitive secular state. Kazakhstan is interested in expanding and deepening the dialogue of civilizations, expressed its readiness to come up with international initiatives aimed at rapprochement of understanding between East and West on the main problems of modern world construction.

Today Kazakhstan is a stable state. One of the reasons for the positive development of interethnic relations is Kazakhstan-the rule of law. All peoples and peoples living in the territory of the Republic are endowed with equal rights and freedoms regardless of their nationality, religion or political views. Every citizen of Kazakhstan is guaranteed the right to cultural and spiritual development, the right to speak and interpret the native language, the rules of preservation and reproduction of national heritage, traditions and spiritual guidelines.

In all regions there are Houses of friendship, which are located in regions with a multi-ethnic composition. The "House of friendship", the Palace of Peace and harmony, built on behalf of the head of state in Astana, operates in Almaty. There will be annual sessions of the Assembly

of people of Kazakhstan, congresses of world and traditional religions, important events. In addition to the Kazakh and Russian theaters, the country has four national theaters-Uzbek, Uighur, Korean and German. A special place in the sphere of ethno-cultural relations in the Republic of Kazakhstan is given to support the development of information and communication resources of ethno-cultural associations. More than thirty-five ethnic Newspapers and magazines work on the information platform. The largest six ethnic Republican Newspapers are supported by the state. Newspapers and magazines are available in eleven languages, radio in eight languages and television in seven languages.

Today, the Assembly contributes to the creation of favorable conditions for the further strengthening of inter-ethnic harmony, tolerance in society and the unity of the people. In addition, the Assembly of the people of Kazakhstan helps state bodies to resist manifestations of extremism and radicalism in society, the formation of political and legal culture of citizens based on democratic norms. The Assembly ensures the joint efforts of ethnic and cultural associations, promotes the revival, preservation and development of national culture, languages and traditions of the people of Kazakhstan.

The first President of the Republic of Kazakhstan-the Leader of the nation for life is vested with the right to manage the Assembly of people of Kazakhstan.

The session of the Assembly (Assembly of members) is its Supreme governing body. The session is convened by the President of the Republic of Kazakhstan as necessary, but at least once a year.

In the period between sessions, the leadership of the Assembly of people of Kazakhstan is carried out by the Assembly Council. The Council includes representatives of national ethno-cultural associations, public figures, members of Parliament, Ministers, akims of regions.

The working body is the Secretariat of the Assembly of people of Kazakhstan in the structure of the presidential Administration. The Secretariat is headed by the head of the Secretariat, who is also the Vice-President of The Assembly. This will ensure the effective participation of the Assembly of people of Kazakhstan in public administration and public relations.

In the regions, the structure of the Assembly is headed by akims of the regions. The composition of the Assembly and assemblies of the regions, the city of Republican significance and the capital is formed from representatives of ethno-cultural and other public associations, representatives of state bodies and other persons, taking into account their authority in society.

9 deputies of the Majilis from the Assembly of people of Kazakhstan represent the interests of all ethnic groups of the country. In addition, the interests of Kazakhstan's ethnic communities in the Parliament is carried out on the basis of their direct participation in the representative bodies through political parties.

2015 is the anniversary year for the Assembly of people of Kazakhstan. In this regard, the decree of the Head of state declared it the year Of the Assembly of people of Kazakhstan.

Thus, the Assembly of people of Kazakhstan is the result of the unique political novelty of Kazakhstan. Today his experience is attractive and useful for many countries of the world. Today, the Constitution and the Assembly of people of Kazakhstan are not only peers. These are two great values that have become the Foundation of stability, modernization and prosperity.

References:

1. The Assembly of the Assembly of People of Kazakhstan in the formation of the Kazakh model of tolerance and tolerance. <https://articlekz.com/article/6126>
2. Institute for Peace and harmony <https://e-history.kz/ru/publications/view/2886> © e-history.kz
3. Nuradil GN Construction of a new building // Kazakhstan-Spektr. - 2006. - No. 2 (36). - S. 39-43.
4. International Journal of Applied and Fundamental Research. <https://applied-research.ru/ru/article/view?id=11561>

ОБЩЕНАЦИОНАЛЬНАЯ ИДЕЯ В МОДЕРНИЗАЦИИ ОЩБЕСТВЕННОГО СОЗНАНИЯ

Арысбекова Б.

студентка группы СР-32

Сейфуллина Г.Р.

Научный руководитель, к.ф.н., доцент

Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза,
г. Караганда, Республика Казахстан

Аннотация. В данной статье рассмотрены роль и значение национальной идеи «Мәңгілік Ел» глазами молодежи, причины изучения национальной истории. Обозначен призыв молодого поколения к патриотизму и ответственности, указывается на то, что воспитание молодого поколения в духе патриотизма является путем формирования граждански ответственной личности. Выделены основные задачи молодежного движения «Мәңгілік Ел».

Ключевые слова: «Мәңгілік Ел», патриотизм, нация, единство, молодое поколение, патриотическое воспитание, история.

Открытие и познание «Мәңгілік Ел» - это возможность изучения политической и исторической философии народа Казахстана.

«Мәңгілік Ел» - это национальная идея нашего казахстанского дома, многовековое желание наших предков. Сущностное значение национальной идеи раскрывается в семи основополагающих принципах «Мәңгілік Ел»:

- независимость и Астана;
- национальное единство, мир и согласие в нашем обществе;
- светское общество и высокая духовность;
- экономический рост на основе индустриализации и инновации;
- общество всеобщего труда;
- общность истории, культуры и языка;
- национальная безопасность и глобальное участие нашей страны в решении общемировых и региональных проблем.

Реализация идеи национального единства нашла достойное решение в независимом Казахстане. Как свидетельствует мировой опыт человечества, каждая нация может сохранить свои ценности и природные ресурсы только благодаря национальному государству [1].

Народ, который не знает своей истории, обречен оказаться в забвении. Казахи - это нация, которая смогла пережить множество испытаний, и сохранила свою самобытность, язык, традиции, обычаи и культуру. Она также сохранила за собой одну из крупных и богатых территорий в мире и восстановила свою государственность.

Национальная история трагически развернулась в отношении качественно и количественного состава населения, иначе на сегодняшний день по численности населения мы могли бы конкурировать со многими народами мира, но нас чуть более семнадцати миллионов. И каждому из нас необходимо понимать, что те, кого уже с нами нет, - это жертвы нашего народа во имя будущего нации. Это сотни знаменитых и тысячи неизвестных героев, о которых мы должны помнить, сохранять и приумножать бесценное наследие, которое они смогли оставить нам [2].

Для молодежи это достаточное основание и причина, почему она должна знать, изучать и помнить прошлое Казахстана. При этом следует отметить, что тысячи других народов мира не дошли до нашего времени и потерялись в глубине веков. Наше трагическое и печальное прошлое, наряду с многообещающим будущим, составило

основу национальной идеи – «Мәңгілік Ел». Она объединяет и сплачивает нас во имя будущего прогрессивного развития нации и укрепления национальной идентичности в новейшей истории [3].

Изучение истории своей страны это малая благодарность предкам за все, что у нас сейчас есть. Как сказал, Первый Президент Республики Казахстан, Н.А. Назарбаев: «На бескрайней казахской земле почти нет уголка, не овеянного легендой. Что ни местность – история, что ни край – святая земля».

«Мәңгілік Ел» уникальная историческая миссия всех казахстанцев. Идея основана не только на многовековой мечте нашего народа, но и на конкретных результатах развития Казахстана за годы независимости [4].

За годы независимости наша страна добилась больших успехов и сегодня Казахстан удивляет своими достижениями как в социальной, так и в экономической сфере. Казахстан создал свою государственность и заложил основы национальной независимости, обеспечил территориальную целостность страны и нерушимость границ, перевел экономику на свободный рыночный путь развития и интегрировал ее в мировой рынок [4].

Сегодня Казахстан как независимое государство является полноправным членом многих международных и межрегиональных организаций, активно проводящих политику интеграции. Наша страна является уважаемым партнером, стратегическим союзником ведущих мировых держав. Нас высоко ценят как надежного союзника, заинтересованно наблюдают за развитием, поддерживая наши начинания.

Наша общенациональная идея «Мәңгілік Ел» - новая матрица патриотического сознания казахстанцев, идея укрепляющая казахстанскую уникальность.

Патриотический акт «Мәңгілік Ел» - это документальная форма общенациональной идеи. Это емкая, уникальная программа идентичности единства казахстанцев», - заявил Первый Президент Республики Казахстан Нурсултан Назарбаев.

Если говорить о патриотизме, то, конечно, он начинается с любви и уважения к семье, к Родине. Для каждого важно сделать максимально полезное в той области, которую он выбрал. Если вы школьник, вам нужно хорошо учиться, если студент – изучать и осваивать основы наук сферы будущей профессиональной занятости. Независимо от того, кто вы, общественный деятель, государственный служащий, деятель культуры, предприниматель или военный необходимость направления усилий на процветание своей страны должна стать вашим личностным требованием.

Первый Президент неоднократно подчеркивал, что процветание страны связано с развитием патриотизма, особенно среди молодежи [6]. Необходимо сформировать правильную идеологию ценностей среди молодежи, в основе которой лежат такие качества, как трудолюбие, ответственность, честь, порядочность, стремление к постоянному самосовершенствованию и обучению, дисциплина.

Особо значимым является внедрение в сознание молодых людей чувства ответственности за себя, семью и нашу общую Родину.

Воспитание патриотизма открывает молодому поколению путь к самосознанию и формированию личности. Патриотическое воспитание молодежи - это воспитание патриотического сознания, преданности Родине, готовности выполнять свои обязанности и конституционные обязанности. В то же время социализация личности - это отождествление с Родиной.

В этом случае понятие «Родина» не ограничивается родной землей, родственниками и близкими человека. Формирование казахстанского патриотизма тесно связано с развитием и политической стабильностью современного общества.

Воспитание патриотизма является обязанностью государства и социально-политическим требованием общества. Основы патриотического воспитания заложены в

семье. Это особый социальный институт, в котором формируются основы духовно-нравственного воспитания.

Смысл «Вечного государства» - «Мәңгілік Ел» должна стать для всех казахстанцев общей целью, объединяющим и вдохновляющим девизом молодого поколения Республики Казахстан.

Молодежное движение «Мәңгілік Ел» является общественным объединением социально-активной молодежи Казахстана из числа студентов, целью которого является проведение мероприятий, направленных на формирование нового казахстанского патриотизма и укрепление национального самосознания.

Одной из основных задач молодежного движения «Мәңгілік Ел» является объединение молодежи и поддержка политического курса Первого Президента Республики Казахстан Н.Назарбаева, целью которого является воспитание подрастающего поколения высокой культуры, собственного гражданства, ответственность, трудолюбие на благо казахстанского общества, формирование нового казахстанского патриотизма и чувства единства молодежи.

Кроме того, задача патриотического воспитания молодежи - показать подрастающему поколению смысл, содержание и цели религиозных объединений, действующих в Казахстане. Необходимо создать новую систему воспитания казахстанского патриотизма. Пропаганда национальной идеологии, воспитание казахстанцев путем стимулирования развития национальных культур, языков, обычаев и традиций, воспитание национального патриотизма на примере исторического самосознания казахов и других этнических групп, проживающих в Казахстане.

Такая идеология будет способствовать решению проблем укрепления политической независимости Казахстана, этнополитического и этнокультурного сообщества казахстанцев, а также морального, физического и экологического оздоровления населения.

Молодежь независимого Казахстана с оптимизмом смотрит в будущее страны, стремясь стать высокопрофессиональной, успешной и востребованной в современных условиях. Он призван заложить фундамент «Мәңгілік Ел» на пути общечеловеческих ценностей и духовности, обеспечить развитие процветающего Казахстана [5].

Процветание Казахстана зависит от способности и желания каждого гражданина брать и нести ответственность за свое будущее и будущее своей страны, стремиться к работе и уважать ее. Молодежное движение «Мәңгілік Ел» поддерживает трансформацию общественного сознания и формирование гражданской культуры, в которой каждый казахстанский гражданин осознает и принимает на себя роль полноправного члена общества всеобщего труда, ответственного за свою жизнь и достижения национальной цели - вхождение Республики Казахстан в число 30 наиболее развитых стран мира.

Список литературы:

7. Политика и общество // Круглый стол в Мажилесе: развитие и укрепление патриотизма молодежи Казахстана через призму образовательной системы Жигер Байтелесов, Пресс-служба Аппарата Мажилиса Парламента РК, 21 апреля 2009.
8. Сайт газеты «Казахстанская правда».
www.kazpravda.kz/news/politika/patrioticheskii-akt--mangilik-el-polnii-tekst/
9. Жумагулов Б. Министр образования и науки РК, «Казахстанская правда», 15 июня 2011.
10. www.adilet.gov.kz/ru/leaflet/mngilik-el-mnogovekovaya-mechta
11. Проект государственной программы по патриотическому воспитанию граждан Республики Казахстан на 2006-2008 годы /google. kz/.

12. Назарбаев Н.А. Идеиная консолидация общества - как условие прогресса Казахстана // Стратегия независимости. - Алматы, 2003. - С. 84-120.

ВОЛЕВЫЕ СВОЙСТВА – ОСНОВА НРАВСТВЕННОГО РАЗВИТИЯ ПОДРОСТКОВ

Багауова Л.И.,

студентка I курса

Научный руководитель – к.психол.н., доцент

Резяпова Р.А.

Стерлитамакский филиал Башкирского государственного университета,
г. Стерлитамак, Республика Башкортостан

Аннотация. В данной статье рассматриваются основные задачи морально-волевой подготовки подростков и формирование их моральных и волевых качеств. Авторы выделяют развитие воли, как составляющая нравственности и как черта индивида, которая является одним из ведущих условий в становлении личностных качеств в подростковом возрасте.

Ключевые слова: волевые качества, подросток, нравственное развитие, морально-волевые качества, личностные качества подростка.

У подростков различный подход к вопросу о качествах личности, с помощью которых можно достичь своих целей, для одних это – образованность, независимость, трудолюбие, для других это – волевые свойства, позволяющие достигать высоких результатов в учебной деятельности, в занятиях спортом.

Часто подростки понимают задачу воспитать у себя сильную волю довольно своеобразно. Они как бы, не замечают проявлений воли в повседневной жизни, не хотят признать, что и усидчивая работа, и постоянное прилежание также требует воли. Они видят проявление воли преимущественно в спортивных состязаниях. Стремясь воспитать в себе «настоящую» волю, подростки, занимающиеся спортом, берут как образец наивысшие результаты в спорте. Учитывая такое своеобразное понимание подростками задачи воспитания воли, очень важно вовремя и тактично показать им верный путь, направить их усилия не из ряда выходящие упражнения, а на то, чтобы развивать в себе выдержку, организованность, верность слову в повседневных делах и обязанностях.

В подростковом возрасте для волевого регулирования поведения возникают определенные трудности. Появление новых влечений в период полового созревания предъявляет новые повышенные требования к волевым качествам. Для того чтобы подвергнуть сознательному контролю импульсы, идущие от вновь пробудившихся влечений, должна соответственно окрепнуть сознательная основа воли. Некоторое напряжение, требующее известной выдержки, может возникнуть и в связи с усложнением тех отношений с другими людьми, в которые вступает подросток. Он уже не ребенок и еще не взрослый. Сам он особенно чувствует первое, взрослые в своем отношении к нему иногда особенно подчеркивают второе. У подростка возникает тенденция высвободить свою волю из ограничений, которые накладывает на нее ближайшее окружение. Он стремится обрести свою собственную волю и начать жить согласно ей; управление должно перейти из рук окружающих в собственные руки подростка.

Можно сказать, что развитие волевых качеств неразрывно связано с развитием личности подростка. У каждого ребенка представлены все волевые качества личности, но развиты они неодинаково.

Задача морально-волевой подготовки состоит в целенаправленном формировании моральных и волевых качеств, черт характера подростка, которые позволили бы ему с одной стороны гармонично сочетать заниматься ведущей деятельностью-учебой, спортом, творчеством, а с другой – успешно развивать личностные особенности, в том числе и нравственные качества и свойства.

Например, в условиях занятий спортом постоянно возникают трудности и проблемы, преодоление и решение которых закаляет характер, укрепляет волю. Сама суть спортивного совершенствования требует не обхода, а сознательного преодоления большим трудом и усилием воли возникающих трудностей. В числе основных волевых качеств можно выделить целеустремленность, инициативность, решительность, самообладание, стойкость, настойчивость и смелость. Как уже отмечалось, занятия спортом предоставляют неограниченные возможности воспитания воли: целеустремленность и решительность развиваются в процессе освоения новых упражнений. Стойкость и настойчивость – результат регулярного преодоления утомления при выполнении тренировочных занятий и в соревнованиях, особенно в неблагоприятных условиях. Самообладание воспитывается в обстановке жестокого соперничества на ответственных соревнованиях, при необходимости срочно исправить сделанные ошибки.

Важнейшими задачами волевой подготовки спортсмена являются:

- 1) научиться максимально мобилизоваться для достижения успеха;
- 2) научиться управлять своим эмоциональным состоянием;
- 3) воспитывать у себя такие качества, как целеустремленность, решительность и смелость, настойчивость и упорство, выдержка и самообладание, самостоятельность и инициативность.

Воспитание нравственных качеств заключается в формировании у подростка представлений, понятий, взглядов и убеждений, навыков и привычек поведения, соответствующих принципам общечеловеческой морали; в развитии чувства патриотизма, толерантности, дружбы, т.е. позитивного отношения к миру.

Современная психологическая наука уделяет особое внимание проблемам формирования личности подростка в зависимости от типа его взаимоотношений с родителями. Семья представляет собой близкое окружение подростка, в котором происходит формирование его психики и отношений с социумом. Влияние взрослых носит многоплановый характер, в особенности в подростковом возрасте. В связи с этим семейное воспитание выполняет важную роль в развитии личности подростка, а институт семьи относится к важнейшему условию его совершенствования и взросления.

Будучи активным существом, подросток принимает окружающий социум, изменяя его в соответствии со своими целями. Одновременно с этим подросток ставит перед собой определенную цель, которую он конкретно осознает. Однако часто процесс достижения цели связан с ходом преодоления трудности и препятствия. Волевые качества подростка и выражаются в том, в какой степени он может пройти препятствие и сложности, двигаясь к реализации цели, в какой степени способен контролировать свое поведение, выполнять деятельность в зависимости от определенных задач.

Может показаться, что подросток абсолютно свободно и произвольно может делать что угодно, может поступить так, а может и иначе; все зависит только от его желаний – беспричинных, ничем не обусловленных. Однако причина всякого действия подростка лежит вне его самого, волевые поступки зависят от внешних и внутренних условий жизни

в семье. Цели действий определяются восприятием подростка, его жизненными установками, интересами, особенностями личности.

Сегодня в период коренных социальных преобразований в нашей стране, дело воспитания молодого поколения приобретает особое, решающее значение для семьи. Более того, современная семья преследует задачи – максимальное развитие личностных качеств ребенка, сохранение его неповторимости, раскрытие его потенциальных талантов и создание условий для нравственного совершенствования. В связи с этим родители целенаправленно стремятся к тому, чтобы их ребенок активно занимался спортом, творчеством, так как именно занятия спортом и посещение разнообразных секций и кружков развивают такие качества у подростка, как трудолюбие, терпимость, дружелюбие, целеустремленность и т.д.

Огромную роль в этом играет личный пример учителя, его отношение к людям, труду, а также дисциплинированность. От педагога требуется умение организовать занимающегося у него ребенка, сформировать в нем здоровые традиции. Этому способствуют укрепление дружбы, взаимопонимание, взаимопомощь, умение подчинять личные интересы интересам других.

В процессе формирования волевых качеств основную роль играет преодоление постепенно возрастающих трудностей в ходе занятий спортом, в учебной деятельности. Это требует от подростка проявления настойчивости, упорства, целеустремленности, воли к успеху, уверенности в своих силах.

Развитие воли, как составляющая нравственности и как черта индивида, является одним из ведущих условий в становлении личностных качеств в подростковом возрасте. Люди, обладающие волевыми качествами, становятся для подростка идеалом, на который он хотел бы походить и которому старается подражать. По результатам психолого-педагогических исследований современный подросток высоко оценивает волевые свойства личности и в качестве перспективы самовоспитания чаще всего выдвигает задачу развития воли.

Список литературы:

1. Жукова Г.Н. Нравственные беседы с детьми. - М.: Гном и Д. 2006. 234 с.
2. Петрова В.И. Азбука нравственного взросления. - М.: Питер, 2007. 305 с.
3. Резяпова Р.А. Основы развития нравственных отношений личности. Методическое пособие для педагогов-психологов системы среднего профессионального образования. – Уфа: РИО РУНМЦ МО РБ, 2011. – 199с.

РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ-ЕЛ ТҰТАСТЫҒЫ МЕН ЕЛ БОЛАШАҒЫНЫҢ НЕГІЗІ

Беркімбай Ж.,

Әзімбай Ф.

СР-18-1к тобының студенттері

Ғылыми жетекші, доцент

Адамбекова С.М.

Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті,
Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

Аннотация. Бұл мақалада мен өз университетімде ізденімпаз студент ретінде топтастарыма білімге деген құштарлықты арттыру, және құштарлықты арттырып қана қоймай оны әрі қарай шыңдау керектігін, бүгінгі заман талабына сай, жеке тұлға

қалыптастыруда аянбай еңбек ету керектігін айтқым келді. Елбасымыздың рухани жаңғыру тұжырымдамалық бағдарламасы қарапайым біз жастар түсінетін, баршаға ұғымды, бай тілмен жеткізілген. Рухани жаңғыру бағдарламасының жастарға, яғни, білім саласына қатысты тұсы-келешек ұрпақты кемел білімге өсуін сусындататын үлкен мүмкіндік.

Кілттік сөздер: Латын графикасы, ассамблея, ұлттық құндылық, технологиялық революция, рухани жаңғыру, Елбасы.

Рухани жаңғыру – адам баласының оның ішкі әлемінің жаңаруы, сана-сезімі, жаңаөзгерісті қабылдай білуі. «Жаңғыру» атаулыға бұрынғыдай тарихи тәжірибе мен ұлттық дәстүрлерге шекеден қарамауға тиіспіз. Керісінше, замана сынынан сүрінбей өткен озық дәстүрлерді табысты жаңғырудың маңызды алғышарттарына йналдыра білу қажет.

Елбасы Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев Қазақстан халқы Ассамблеясын құру туралы идеясын алғаш 1992 жылы Тәуелсіздігіміздің бірінші жылдығына арналған Қазақстан халықтар форумында айтқан еді. Сондағы Елбасымыздың мақсаты республикадағы ұлтараалық келісімді сақтау және оны одан әрі нығайту. 1995 жылы 1 наурызда Қазақстан халқы Ассамблеясын құру туралы Жарлығы шыққан [1].

Тәуелсіздіктің алғашқы күндерінен бастап Қазақстан біздің елімізде тұратын этникалық топтар мен ұлттардың этносаралық келісімін құқықтық қамтамасыз етуге бағытталған мемлекеттік саясатын жүргізе бастады. Жас егеменді мемлекеттің стратегиялық басымдықтарында Қазақстанға қоныстанған этникалық топтар мен ұлттық топтардың «дәлірек этносаралық келісім мен өзара түсіністік, достық пен бірліктің сақталуына және нығаюына» ерекше орын берілді. 1995 жылы республиканың егемендігі ұлттық азаматтардың құқықтары мен бостандықтарының теңдігін қамтамасыз ететін жеке тұлғалардың емес, бүкіл Қазақстан халқының тұтастығы мен бірлігіне негізделген.

Осыған байланысты Н.Ә.Назарбаев «әлеуметтік тұрақтылық пен көпұлтты халықтың мүдделерінің қарқынды тепе-теңдігі мәселелерін біздің мемлекетіміздің қалыптасу үдерістерін әрдайым анықтайтын болады» деп атап өтті. Мұны түсіне отырып, республиканың барлық халықтарының Қазақстанның гүлденуі, әр адамның бақыты мен бостандығы, барлық азаматтардың материалдық және рухани мәдениетін көтеру үшін үнемі араласуын қамтамасыз ету қажет. Біз қазақ халқына дәстүрлі, бастапқыда тән, кез келген ұлттар мен этникалық топтардың өкілдерімен бейбітшілік пен үйлесімде өмір сүру, олардың табиғи мейірімділігі мен көршілерінің мүдделерін терең құрметтеу арқылы қол жеткізе алатынымызға сенімдіміз. «Көп ұлтты Қазақстан жағдайында ұлттық халықтың мүдделерін жүзеге асырудың бір ғана жолы бар, ол барлық халықтардың теңдігін қазақстандық ұлттың біріктіретін рөлін қамтамасыз етуі керек», - деп жазды қоғамның идеологиялық шоғырландыру кезеңіндегі ең күрделі жылдары - Қазақстанның жетістігінің шарты. Н.А. Назарбаев. - Басқалар - қайғылы қақтығыстарға, демократиялық реформалардың тоқтатылуына байланысты. Осыған байланысты біз үшін басты идеологиялық міндет - этносаралық келісімді қамтамасыз ету» [2]. Сол жұмыс барысында Мемлекет басшысы ұлтаралық келісімді, бірлікті идеяларды жүзеге асыру функцияларын атқара алатын және Қазақстан халықтарының Форумының басқарушы органы бола алатын белгілі бір үкіметтік емес құрылымды құруды ұсынды. «Ол барлық этникалық топтардың өкілдерін қоғам қайраткерлері, республикадағы ең беделді тұлғалар, әкімшіліктердің басшылары».

Ұлттардың ұлтаралық келісімі және халықтар достығы бүкіл әлемде ең басты тақырып болды және болып қала бермек. Адамға нәсілдік, діни немесе этникалық сипаттамалар негізінде емес, адамның сапасы бойынша өзара түсіністік пен өзара құрмет әрдайым құрмет пен сүйіспеншілік тудырады. Осыған байланысты Қазақстан бүкіл әлемге достық пен жылылық символы ретінде белгілі, өйткені барлық аз қамтылған халықтарды

біріктіріп, оларды қанатының астында өз баласы ретінде қорғаған. Әрбір қазақ өз өмірінде, көп рет қоныс аударушыларға қоныс аударуға және шетелдіктерге қоныс аударуға көмектескен әкесі, атасы, анасы немесе басқа туыстары үшін зор ризашылық танытты. Осы мейірімділікке орай, Қазақстан бүгінгі күні халықтарымыздың ұлы және мықты достығына ие, ол Қазақстанды «дамудың шыңына» жету үшін көп нәрсе жасайды. Қазақстан халқына Жолдауында «Қазақстан-2050» стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Жолдауында Мемлекет басшысы Нұрсұлтан Назарбаев Қазақстанның барлық азаматтарының тең құқықтылығына ерекше назар аударды. Ол сондай-ақ, бұл «Жаңа қазақстандық патриотизмді» қалыптастырудағы басты фактор болып табылатындығын атап өтті. Президенттің Жолдауында барлық азаматтардың теңдігі қазақстандық патриотизмнің негізі ретінде анықталады [3]. Лондон Олимпиадасында 205 ұлттық құраманың арасында 12 орынды иеленіп, жеке тақырыпқа лайық қазақстандық олимпиадашылардың еңбегі «Ұлт Көшбасшысы» дейді: «Біздің топ көп этникалық Қазақстанның біртұтас құрамын, көптеген этникалық топтардың күшті және үйлесімді отбасымен айналысты».

2002 Президент Қазақстан халқы Ассамблеясының Стратегиясы туралы Ортақ мерзімге (2007 жылға дейін) туралы Жарлыққа қол қойды. Стратегияда осындай сөздер бар: «Ассамблеяның алдына қойылған міндеттер, оның бүгінгі күні тұтастай орындалды. Ел барлық этникалық топтардың теңдігін, олардың тілдері мен мәдениетін жаңғырту мен дамытуды қамтамасыз етеді. Экономикалық саладағы нарықтық реформаларды, саяси жүйені демократияландыруды негізінен аяқтады. Өз басымдықтарын айқындауда Қазақстан халқы Ассамблеясы өз алдына жауапкершілікті мақсаттар мен міндеттерді қояды Жаңартылған мемлекеттілікті нығайту, адамның құқықтары мен бостандықтарын қорғау, халық пен мемлекеттің мүдделерін қорғау, өркениетті әлемдік қоғамдастықтың талаптарына сай дамудың сапалы жаңа деңгейіне көшу. Осы мәселелерді шешу жүйелі және алдын-алу керек.

Әдебиеттер тізімі:

1. Ел Президенті Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев-Қазақстан халқы Рухани жаңғыру туралы жолдауы . akorda.kz

2. Қазақстан Республикасының Президенті, Қазақстан халқы Ассамблеясының Төрағасы Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың Қазақстан халқы Ассамблеясының VI сессиясында сөйлеген сөзі. Астана, 2000, 102-140бет

3. 2002 Президент Қазақстан халқына Рухани жаңғыру туралы (2007 жылға дейін) туралы Жарлыққа қол қоюуы туралы, Егемен Қазақстан 2017

«МӘҢГІЛІК ЕЛ» ИДЕЯСЫ ҰЛТТЫҚ ИДЕЯНЫҢ БІР ТАРМАҒЫ РЕТІНДЕ

Жұмаділдә Ә.,

СР-31қ тобы студенті

Бадел А. Б.

Ғылыми жетекші, саясаттану магистрі,

аға оқытушы

Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті,
Қарағанды қ., Қазақстан

Түйін. Осы мақалада ұлттық идеологиямызға жақын деген Мәңгілік ел идеясының бір қыры, мәселесі айтылады. Бүгінде «Мәңгілік ел» ұлттық философияның бір тармағындай, мемлекеттің саяси амбициясының тұғырындай орын алып отыр. Қазақ елі,

Мәңгілік Ел деген киелі ұғымдар уақыт өткен сайын ауыр тағдырды басынан өткізген ұлтымыздың өткені мен бүгінгі хал-күйінен хабар беретіндей. Қазақ хандығын құрудан басталған қасиетті борыш «Мәңгілік Ел» идеясына негіз болып, Қазақстанның өсіп-өркендеуіне жол ашатын тың серпіліске бастады.

Кілт сөздер: Мәңгілік ел, ұлттық идеология, қазақ елі.

Бүгінде «Мәңгілік ел» ұлттық философияның бір тармағындай, мемлекеттің саяси амбициясының тұғырындай орын алып отыр. Қазақ елі, Мәңгілік Ел деген киелі ұғымдар уақыт өткен сайына ауыр тағдырды басынан өткізген ұлтымыздың өткені мен бүгінгі хал-күйінен хабар беретіндей. Елбасы Қазақстан халқына Жолдауларының бірінде «Біз Жалпыұлттық идеямыз - Мәңгілік Елді басты бағдар етіп, тәуелсіздігіміздің даму даңғылын Нұрлы Жолға айналдырдық. Қажырлы еңбекті қажет ететін, келешегі кемел Нұрлы Жолда бірлігімізді бекемдеп, аянбай тер төгуіміз керек. Мәңгілік Ел – елдің біріктіруші күші, ешқашан таусылмас қуат көзі. ХХІ ғасырдағы Қазақстан мемлекетінің мызғымас идеялық тұғыры!» деген болатын [1]. Шынайы ізденіс қана қуатты серпіліске себеп бола алатынын Тұңғыш Президент халыққа арнаған «Қазақстан жолы - 2050: бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» атты Жолдауында дәлме-дәл дәлелдеп, Қазақстан жолының ортақ мақсаты, мүддесі, болашағы қандай нәтижемен түйінделетінін, ең кереметі - қандай ел құрумен тиянақталатынын түсіндіріп, жаңа дәуірдің кемел келбетін сомдады. Қазақ хандығын құрудан басталған қасиетті борыш «Мәңгілік Ел» идеясына негіз болып, Қазақстанның өсіп-өркендеуіне жол ашатын тың серпіліске бастады.

Мәңгілік елдің мәнісі тереңдей түспек, мұнда Қазақ ұлты ұлыстардың ұйытқысы болуы тиіс. Көпұлтты Қазақстанның бүгінгі алған асулары мен қол жеткізген биігінің бастауы - бейбітсүйгіш халқымыздың қонақжайлығы мен кішіпейілдігі, төзімділігі мен еңбекқорлығы, елімізді мекендейтін әртүрлі этностардың қазақтың дәстүрлі құндылықтарын қадірлеген өзара дос пейілдігі секілді асыл қасиеттері. Көне түркілер аңсаған Мәңгілік Ел - бүгінгі біздің түсінігіміздегі мемлекет. Мәңгілік Ел идеясын жаңғырту арқылы Қазақ мемлекеті өзін ежелгі Ұлы Даланың мұрагері, көне ұлттық дәстүрлердің жалғастырушысы ретінде танытуда. Дамыған, ықпалды мемлекет құруға ұмтылу, көптің бірі болып қалмау қазіргі ұрпақтың асыл мұраты болу керек. Себебі, қазіргі заманда тек белсенді, қуатты мемлекет қана әлемдік қатерлерге төтеп бере алатын өміршең ел болып қала алады. Қазақ хандығының 550 жылдығы тарихқа тағзым ғана емес, қазақтың жаңа сапаға көтерілуінің кезекті маңызды межесі, ең бастысы, болашақта ұлт ұрпақтарының ынтасын арттырып, азаматтардың жүрегінде мемлекетшілдік сезімін ұялатудың жаңа бір мүмкіндігі болды. Тарихты насихаттау, бабалардың ұлы істерін ұлықтау дегеніміз – мемлекеттілік рухын бірте-бірте ұлттық идеологияға айналдыру. «Мемлекеттілік» ұғымы тек мемлекеттік құрылым емес, мемлекеттілік дегеніміз - әр мемлекеттің дамуы мен қызметін ұйымдастыруға қажет идеялар мен көзқарастардың тұтастай жүйесі [2, 235]. Демек, «Мәңгілік Ел» идеясы ұлттық-мемлекеттік идеяның іргетасы, елдің болашағына қызмет ететін жасампаз идея. «Мәңгілік Ел» идеясы - мемлекеттілік дәстүрі.

Бүгінгі таңда ядролық қауіпсіздік дегеніміз өте маңызды мәселеге айналып тұр. Дұрыстап, көңіл аударып, ден қойып саралайтын болсақ, оның екі жағы бар: бірқатар ұлы державалар, әрине, әдеттегідей дүниежүзі мемлекеттерінің алдында басымшылдық әлеуетін сақтағысы келеді. Олар - негізгі төреші саналады әрі солай болуы тиіс те. Мәселен, Тәуелсіздіктің елең-алаңында Қазақстан Республикасы өз еркімен ядролық қарудан бас тартты, ол өте дұрыс қадам саналды. Өйткені, сол 90-шы жылдары, өздеріңіз ойлап қараңыздар, бізге ядролық арсеналды өз орнында сақтауға қаржы болмады. Кітапханалар мен ауруханаларды жауып жатқанда одан да қымбат және аса қуатты

мүлікті ұстап тұруға қайта құрылып жатқан еліміздің шамасы жетпейтін де еді. Есесіне біз елді жаңғыртудың жаңа реформаларын жасауға құлшына бет алдық. Шындығын айтсақ, әлемде ядролық қарудан бас тартқан жалғыз біздің мемлекет емес. Бірақ, тәуелсіз жас Қазақ мемлекеті ол бастаманың пайдасын көріп отыр. Ең маңыздысы - Елбасының әлем жұртшылығының назарын өзіне аударғаны - ХХІ ғасырда, яғни қазіргі жағдайда қарумен, соғыспен ешқандай да мәселені шешуге болмайды деген ақиқат идеясы. Тарихтан білетініміз, ХХ ғасыр ылғи соғыспен өтті. Одан адамзат өкілі көп ұтылды.

Елдің елігі әлемге айқайлаған айбатында емес, оның қауіпсіздігінде. Жаппай қырып жоятын қару қауіпсіздік кепілі емес. Ядролық терроризмнің екі түрі бар. Оның біріншісін Солтүстік Кореяның қазіргі әрекеттеріне қатыстыра айтуға мәжбүрміз. Шынтуайтында, қазіргі заманда ондай ядролық қаруды жасап шығару аса қиын да емес. Тек өкініштісі, ол елдің шағын ғана халқы бар, оның өзі аш-жалаңаш. Халықтың қарнын тойдыру үшін әлем елдері Солтүстік Кореяға қол ұшын береді, ал олар ядролық қару жасайды. Былайша айтқанда, шоқпар жинап жатыр. Осыдан кейін Вашингтондағы келісім Солтүстік Кореяға қатысты санкцияны әдеттегіден де қатайтты. Ашқұрсақ халыққа қарайласпайтынын да ескертті. Екіншіден, қазір ядролық «лас» бомба жасай салатын заман туды. Толықкөңделмеген плутоний қалдығын жинап, бомба жасап, оны қолдануға болады дегендей. Ол негізінен психологиялық бомба. Көбінде елді қорқытып-үркіту үшін айтылады. Алайда, бүгін де әлемдік барлау қызметі өте күшті қызмет істейді. Ондай «лас» бомбаны жасауға да, қолдануға да жол бермейді. Тіпті, күн туғанның өзінде ондай кешендер ғарыштан дәлдеген зымырандардың арқасында өзкешендерінде ойранышығып, көміліп қалады.

Мәңгілік елдің адамзат алдында ары таза, ядролық қарудан ойланбастан бас тартқан бірден бір мемлекет. Ядролық отынды сатуда Қазақстан дүниежүзінде кейде бірінші орын алады. Өкінішке қарай, әлемде уранның бағасы төмендеп барады. Оны саудалауісінде де біздің мүмкіндіктеріміз алда, тәжірибеміз жоқ емес. Мәселен, қарапайым тілмен айтсақ, әлемнің көптеген мемлекеттері пешке от жағады, бірақ, күлінөзелінде сақтағысы келмейді. Ол күл қоқысты сақтауға біздегі кезінде белгілі қаруқуатының қоймасы болған орындар бейім болып шықты. Мұнай мен ядролық отын біздің экономикамыздың негізгі қуаты саналады. Оның үстіне ядролық нарықта біз Ресеймен біріге отырып әлемдік талаптарға сай жұмыс істей алатынымызды дәлелдеген елміз. Бастапқы кезде сапасы әрқилы болғанмен, кейін тәп-тәуір стандартқа қол жеткіздік. Әрі ол іс біздің еліміз үшін тәп-тәуір табыс көзіне айналды.

Әдебиеттер тізімі:

1. Назарбаев Н. 2014 жылғы Халыққа Жолдауы//Егемен Қазақстан 2014, ақпан
2. Ұлттық энциклопедия. - Алматы: Атамұра, 2006.

РУХАНИ ЖАҢҒЫРУДАҒЫҰЛТТЫҚ ИДЕОЛОГИЯНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫНЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Кеңшілік А.,

СР-31қ тобы студенті

Бадел А. Б.

Ғылыми жетекші, саясаттану магистрі, аға оқытушы
Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті,
Қарағанды қ., Қазақстан

Түйін. Бұл мақалада ұлттық идеологияның нәзік қырлары, мәселелері қысқа да нұсқа қозғалады. Идеология ұлттың рухани, ділдік, мәдени құндылықтарын жаңғыртуда маңызға ие болып отыр. Ұлттық идеологияның нәзік қырлары да осылар. Мемлекет дамуында идеология, оның ішінде ұлттық идея ешқашанда ескерусіз қалмауы керек. Өйткені, жан-жақты ойлайтын болсақ, мемлекеттің саяси, әлеуметтік-экономикалық, әскери-техникалық дамуы оның қауіпсіздігіне толық кепілдік бере алмайды.

Кілт сөздер: Ұлттық идеология, саяси идеология, ұлт мәселесі.

Идеология тұтас ұлттың рухани, ділдік, мәдени құндылықтарын жаңғыртуда маңызға ие болып отыр. Ұлттық идеологияның нәзік қырлары да осылар. Мемлекет дамуында идеология, оның ішінде ұлттық идея ешқашанда ескерусіз қалмауы керек. Өйткені, жан-жақты ойлайтын болсақ, мемлекеттің саяси, әлеуметтік-экономикалық, әскери-техникалық дамуы оның қауіпсіздігіне толық кепілдік бере алмайды. Мемлекеттің тұрақтылығы мен беріктігі қандай идеологияның орнағанына байланысты [1]. Қажетті деп табылған идеологияның принциптері мемлекеттің саяси идеологиясында, соның ішінде ұлттық идеясында орын табуы қажет. Қазіргі таңда Қазақстанда ұлттық идея қалыптасу үстінде. Егеменді елдіктің кепілі де, саяси күші де осы болмақ.

Ұлттық идеологиясы жоқ ел болмайды. Саясаттанушы Айдос Сарымның ойынша, ұлттық идея дегенде, екі нәрсені дұрыс түсінуіміз маңызды. Біріншіден, ұлттық идеяны жалпы қоғамдағы мемлекетшілдік, реформистік, елді алдыға бастайтын саяси көзқарастардың түсінігі деп танитын болсақ, оны қолдауға болады. Ал екіншіден, Кеңес Одағы тұсындағыдай бәрімізді тік тұрғызып, саппен жүргізу дегендей мемлекеттік идеология жайлы әңгіме болса, оның түбі жақсылыққа апармайды [2]. Сөзсіз, қоғам өз алдында тұрған үлкен мәселелерді шешуге мүдделі болғандықтан, оның әр кезеңге сай «ұлттық мүдде» дейтін түсінігі болады. Бүгінгі күні әр қазақтың көкейінде жүрген мәселелер және бар. Айталық дінге, мәдениетке, ұлттық байлықтың дұрыс пайдаланбауына қатысты. Осының бәрі айналып келгенде, бәрімізге анық түсініктердің айналасына барып топтасады. Ал мұның жиынтығын бүгінгі күні ұлттық идеология деуге болады деп тұжырымдайды. Өйткені мұның бәрі ұлттық мүддеден туындап отыр. Яғни бұл арада мемлекет болсын, қазақ баспасөзі мен зиялы қауым өкілдері болсын, мұның үлкен саяси жігермен, ықыласпен іске асырылуына, керек болса, кейбір кезде күштеп енгізілуіне мүдделі болуы керек. Қазақстан - қазақ ұлтының тарихи мемлекеті. Мұнда бір Ту көтеріліп, бір тіл, бір мәдениет өсіп-өркендейді. Шынын айтсақ, егер де елімізде қазақ тілінің мәселесі шешілген болса, онда мемлекеттілік мәселесі де қатар шешілген болар еді.

Елде арандатушылық әрекеттер де байқалып қалып жатады. Мәселен, Өскемендегі казактардың ұлттық-әскери киімдерін киіп, қолына қылыш ұстап, атаман Ермактың тойын бірнеше жыл бойы тойлап келгенін айтуға болады. Бұл - Конституцияны тікелей бұрмалап, бұзу. Егер де прокуратура органдары өз жұмысына мүдделі болып, Ата заңды сыйлататын болса, мұндай мәселелерге өзінің құқықтық бағасын беруі тиіс. Қажет болған жағдайда, мұны жасаған ұйымдардың басшыларын жауапқа тартып, керек болса, айыппұлын төлетіп немесе ұйымдарын жабуға дейін мүмкіндігі бар. Яғни ұлт қауіпсіздігі мен сұраныстарына байланысты мемлекеттік органдар тарапынан түсіністік пен ішкі патриотизм жетпей жатқан сияқты. Ал қазақстандықтар қазақ болуға дайын ба деген сұрақ та туындайды. Жалпы, Қазақстан деген ұғым - қазақ елі дегеннің парсыша баламасы ғой. Яғни қанша жерден қандай да бір идеологиялық бағытты ойдан шығарсақ та, халықтың басым бөлігі өзін «қазақстандықпын» деп емес, «қазақпын» деп санайды. Шын мәнісінде, ұлттық мемлекет дегеніміз - мемлекет құрудың ең тиімді әрі бүкіл әлемде жақсы тәжірибесі бар, өзінің көп пайдасын беріп жатқан модель деп есептеледі. Ал бүгінде билік ұсынып отырған мультимәдени модельдің болашағы қалай болар екен?! Мәселен, қазір осыған орай Германияда қаншама дау шығып жатыр. Яғни, сол елдің ең мықты саясаткерлерінің өздері «кезінде елімізге түріктер мен өзге де этностарды кіргізгеніміз қате болыпты» деп мойындап жатыр. Сондықтан Еуропаның көптеген елдерінде оңшыл-

ұлтшыл күштер сайлауда еселеп күш жинап келеді. Яғни қалай болғанда да, ұлтшылдықпен ұлттық мемлекет ретінде қалыптасып жатқан елдер баршылық. Керісінше, кемеліне жеткен ұлт жақсы мемлекетке айналады. Мемлекет пен ұлт - бір-бірімен парпар ұғымдар. Осы тұрғыдан алсақ, биліктегі азаматтар әлемдік тәжірибеге қарап, Қазақстан мен әлем тарихын жетік меңгеріп, осындай ап-айқын, түсінікті нәрселерге басын қатырмай, дүниежүзінде жоқ формулаларды ойлап таппай-ақ, халықтың көпшілігінің сұранысынан туындайтын тарихи, саяси модельдерді іске асыру қажет. Ұлт жанашыры, қоғам қайраткері Смағұл Елубай тұжырымы бойынша, түптеп келгенде, жалпыұлттық идеология мен ұлттық идеология бірдей мәселе. Ұлттық идеология дегеніміз - мемлекеттік идеология [3, 187 б]. Сондықтан ұлттық идеология барша Қазақстанның идеологиясы болуы керек. Бұл жерде басқа идеологияға орын жоқ. Егер де біздің мемлекетіміз айқын, нақты саясат жүргізсе, әрі Ата заңда мемлекеттік тілді әрбір Қазақстан азаматы біліп, игеруге тиіс деген талап қабылданса, онда ел азаматтарының бәрі де қазақ тілін үйренуге міндетті болады. Ал ел азаматтары қазақ тілін үйренгеннен кейін оның ұлты орыс па, ұйғыр ма, оның мемлекет үшін соншалықты мәні болмайды. Әрбір адам мемлекеттің рухани символы - мемлекеттік тілді біліп, мемлекеттік патриотизмге бөленіп, мемлекеттік рәміздерді құрметтеуі керек. Мемлекеттің талап ететіні осы ғана деген орынды ойын орамдайды.

Қорыта келгенде айтарымыз, мемлекеттіліктің қалыптасуы кезеңінде ендігі кезекте біздің идеолгтарға ынтымақ-бірлік өте маңызды. Бірінің идеясын екіншісі мойындағысы келмейтін қоғам өмір сүріп отырған бар идеяны құрбан етеді деп неміс идеологы Ф.Ницше айтыпты. Кейбір идеологтар «Тәуелсіз Қазақстан» сөз тіркесін айта беруіміз құлдық психологиядан арыла алмағанымызды аңғарта береді. Сондықтан Қазақстан мемлекеті немесе Қазақ елі деп мығым да батыл айтатын уақыт жетті дегенді айтады. Міне, ұлттық идея осындай нәзік дүние болса керек. Мұны ұлтшылдық деп түсінбеуіміз керек, бұл – мемлекеттілік. Осы мәселелер бізде саяси-құқықтық жағынан заңдастырылған. Алайда өзіміз жалтақтаумен батыл қадамдар жасай алмай келеміз.

Әдебиеттер тізімі:

1. Интернет қоры: Уикипедия — ашық энциклопедиясы
2. Сарым А. Жаңа әліпбиге өту – ұлттық нартәуекел //Егемен Қазақстан 2017, 27 шілде
3. Ұлттық энциклопедия. - Алматы: Атамұра, 2006.

THE STUDY OF THE OBJECTS OF THE SACRAL GEOGRAPHY OF KAZAKHSTAN - THE MOST IMPORTANT COMPONENT MODERNIZATION OF PUBLIC CONSCIOUSNESS

Kossayeva L.

Social Work-22

Professor Klishina M.V.

Candidate of Philosophy,

Karaganda Economic University of Kazpotrebsoyuz
Karaganda, Kazakhstan

Annotation. In this article “Looking to the Future: Modernizing Public Consciousness”, President of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev stated the urgent need for the project “Religious Shrines of Kazakhstan” and noted the importance of internal and external cultural tourism based on the symbolic heritage of the Kazakh people [1].

Keywords: Ruhani zhang’uru, republican list of sacral places, holy places.

In different historical periods, the balance of spiritual culture can be disturbed, and this leads to the fact that some components of culture no longer determine its value-spiritual core. In the conditions of reevaluation of values, it is important to understand and not to lose those value and spiritual priorities, outside of which we lose our identity and ability to create [1, 2].

Communion to sacred places, to spiritual culture - in addition to spiritual enrichment, creates certain barriers that impede the influence of extremist and radical ideology. Every nation and civilization has holy places that are nationwide: representing one of the foundations of the spiritual tradition. The ancient Irish had a common belief that if the king obeyed the customs of their ancestors, the weather would be mild, the harvest would be plentiful, the cattle would be fertile, and the waters would be abundant in fish.

Kazakhstan is a vast country with a rich spiritual history. Until now, a single field, a single chain of these sacred sites, important from the point of view of culture and spiritual heritage, has not been created.

Within the framework of the program “Ruhani zhang’yu”, experts of the research center “Sacred Kazakhstan” in East Kazakhstan selected ten objects for inclusion in the republican list of sacral places of the country. Monuments of history and culture of Kazakhstan Altai tell about the rich creative history of the region, in which peoples of different nationalities, religions and cultures peacefully lived alongside for centuries. The roots that nourish the culture of Eastern Kazakhstan go back centuries. The writer Mukhtar Auezov, who grew up in the same places, was the first to tell other nations about the great compatriot, about his life full of happiness and confusion. According to historians, all the Irtysh area is a continuous territory of archaeological, cultural and historical monuments. Nomadic culture here was spread 30 centuries ago. The world famous Berel necropolis gives an idea of the level of the military, blacksmithing and artistic craft of our ancestors. The scientist Vasily Radlov excavated the first elite burial of the Saka leader in the sacred valley of the Bukhtarma River one and a half century ago. The Berel burial ground dates from the 5th – 4th centuries BC. The Scythian royal family and 13 horses were buried in the largest mound. Their parade harness impresses with its magnificence - it is made of nickel silver, bronze and brass.

Kazakhstan is located in the center of Eurasia. In Kazakhstan, they cherish the fact that a large number of nationalities live in the country, in the world.

Every nation, every civilization has holy places that are nationwide in nature, which are known to every representative of this people. There is a spiritual tradition on these pillars. For Kazakhstan, this is important.

Kazakhs from the middle Ages up to the present day have a ritual of worshipping the graves of the departed, testifying to the ancient cult of ancestors. Both then and now, special importance is attached to visiting ancient burial grounds, mazars and mausoleums, where famous personalities are buried who left their mark on history, and their burial places are recognized as saints. Of particular importance are the monuments of nature. Some of the monuments of natural heritage have already been taken under state protection. Not only by local residents, but also by tourists certain natural places are considered sacred. All this is due to mythological legends that are passed from mouth to mouth.

Currently a list has been prepared which includes about 100 objects. And work is still ongoing on the formation of a list of sacred places. Kazakhstan is the successor of history, which complex and often regrettable events have enriched with various traditions, making today a peculiar example of a multi-ethnic, multicultural and multi-religious society.

Sacred objects always attract people's attention. Kazakhstan is a country with a rich history and culture. Unfortunately, not all architectural monuments of the people's culture have been preserved in their original form. The archaeological heritage should be accessible to the public only on the terms of its civilized tourist visit with minimization of the negative consequences of its use.

That is why, to date, restoration works have been carried out in the necropolis, funded by the Center for the Preservation of Historical and Cultural Heritage of the Department of Culture of the Akimat of the Karaganda Region (performer: Begazy-Tasmola LLP, head - Candidate of History A.Z. Beysenov), thanks to which restored the original appearance of the "steppe pyramid".

Ulytau, translated from the Kazakh language, the "great mountains" occupied the main place, being the center of a nomadic civilization. This article will present the sacred places of Ulytau. The first attraction of Ulytau district is Shotkar Mound. The settlement, located on the left bank of the Karakengir river, dates back to the 9th-11th centuries, to the era of Kipchak sovereignty in Ulytau. Now almost not preserved, there are only the remains of rectangular stone buildings. At the foot of Shotkar found warrior burial, an iron knife and two gold pendants. [2]

The next important object for the Kazakh people is the mausoleum of Khan Dzhuchi [3]. The mausoleum is located 50 kilometers northeast of Zhezkazgan. Famous monument of Kazakh architecture. Many stories are connected with the construction of this mausoleum. Some believe that the descendants of Khan built it. Others that the mausoleum was built in 1227 over the grave of his son Genghis Khan. The mausoleum was built with red bricks. A bathed building light blue. In 2005, the banknote was issued with a note for 500 tenge, on which was the image of the mausoleum.

Another building located in this area is the mausoleum of Alash Khan. It occupies an honorable place of architectural monuments due to its artistic performance. The mausoleum was built in the XII century as the pantheon of the great Alash Khan. The creation of three zhuzes is associated with Alash Khan. The mausoleum surprises with its grandeur, created by people of that time, whose names unfortunately have not survived to our time. The building was erected with burnt bricks, windows and doors were lined with wood. According to the architecture of the structure, the mausoleum stands out among others, since such a style is extremely rare in the architecture of Central Asia.

In the tract of Teretky there is a large cluster of rock paintings. Petroglyphs belong to the Bronze Age. At this time, the cave paintings contained hunting scenes, depicting animals which they saw, and that camels, horses, bulls, etc. About these cave paintings folded a whole legend. She talks about an old man who took refuge at these rocks from bad weather. A spring located nearby saved the elder from thirst. After that, people believe in the healing of the spring and the holiness of the place.

And of course the Ulytau mountains themselves. The landscapes of these places are truly amazing and diverse. Near the mountains themselves, the steppe expanses give way to birch groves. Ulytau is one of the oldest mountain ranges in Kazakhstan. In addition to the natural wealth of which in Ulytau is not small, this land has always been the center of historical events. The mountains have two peaks Aulie and Edyge. Aulie is a sacred mountain. Many legends are connected with this peak. For example, many believe that the Kazakh philosopher Aisan Kaigy, who lived in the 15th century, rests on the top of that mountain. Another story tells about the 7 saints buried on top. According to legend, these saints were healers. Now at the top you can see the plates with their names that were installed in our time. Mount Edyge is the second largest Ulytau mountain. The story telling about the burial of two legendary historical figures, Emir Edyge and Khan Tokhtamysh, is connected with this peak. At the very top you can see the plates with their names. In Ulytau, almost every mountain and spring, of which there are many, has its own history or legend. Locals believe that the spring near the village of Ulytau has healing properties and treats diseases of the digestive tract. Moreover, he who ascended Mount Aulietau and who worshiped the ashes of the saints gained spiritual purification. Visiting the three mausoleums - Zhoshi Khan, Alash Khan and Dombauyl - is "doomed to success" in all matters. [5]

It was in Ulytau that the geographical center of the Republic of Kazakhstan in 2005 established the monument of the unity of the peoples of Kazakhstan, showing that peace can be achieved only by the unity of people.

The modern stage of development of science is characterized by the development and deepening of theoretical and methodological foundations, the use of modern techniques. This is especially true of new sciences and branches of science, among which sacral geography is no exception. It should be noted that sacred geography, like any branch of knowledge, is a dynamic system that develops the space-time aspect, evolves and changes. [4]

Academician Kanysh Satpayev called the Ulytau steppes a pearl of Kazakhstan, because almost all the elements of the periodic table are found in the depths of the Ulytau region. It is noteworthy that a man's flight into space is also connected with Ulytau, the Baikonur boundary.

It is not by chance that during the days of the World Kazakhs' Kazakhs, the forum participants first wished to visit this national shrine of the Kazakh people. In those days, the President of Kazakhstan N.A. Nazarbayev took part in the establishment of a memorial sign in commemoration of the historical role of Ulytau in the development of Kazakh statehood. [6]

Turkestan in this necklace of shrines is the main gem.

Since time immemorial, its inhabitants, the ancestors of modern Kazakhs, have created their own unique and distinctive culture. Some outstanding monuments of their cultural heritage are preserved in the form of burial mounds, fortresses, mausoleums, and even entire cities.

Turkestan is the oldest city on the territory of our republic - it is already more than fifteen hundred years old. Since Turkestan (Iasi) was the capital of the Kazakh Khanate, the scale of the buildings in it was appropriate. To this day, the city keeps in itself all the beauty and splendor of architecture of those times, its shrine. In general, the whole of this city at the foot of the Syr Darya is one of the great historical values for our entire state. Orientalists put the memorial complex on a par with Turkestan, considering these lands sacred. The unique mausoleum is especially popular with tourists. About 5 thousand pilgrims visit it annually.

The modern city of Turkestan is one of the ancient Kazakh cities. A number of well-known political events of the medieval period in the history of Kazakhstan and Central Asia are associated with his name, which is reflected in the pages of written sources. Since the XVI century, he begins its own history of Turkestan. After the Mongolian state was divided into frontiers, Turkestan, together with the territory of South and South-East Kazakhstan, entered the Chagatai ulus. In the 70s. XIV century. The ruler of Central Asia, Timur, seized the lands near Syr Darya of Ak-Orda. The policy of strengthening the power of the Emir assumed the construction of monumental public and religious buildings (mosques, mausoleums, madrasas), including in the Syr Darya region, whose cities became important outposts on the northern borders of the lands of Timur.

Therefore, thanks to Emir Timur, we got such outstanding mausoleums as the mausoleum of Arystan Bab and Khoja Ahmed Yassavi.

According to legend, Arystan Bab died and was buried near Otrar in the XII century. Probably at that time his mausoleum was erected, about which there is no reliable information. According to some researchers, he underwent an evolution similar to the Sairam mausoleums. In the XIV century. By order of Timur, a new structure was erected at the site of the collapsed building. But it has not reached our days. The surviving building was built in the first decade of the XX century. Saint Arystan Bab was in a great measure a legendary person. The legends call Arystan Baba a teacher and spiritual mentor of Khoja Ahmed Yassavi, to whom Arystan Bab passed on the Amanat, which consisted in a bone of persimmon. According to legend, Arystan Bab was an associate of the Prophet Muhammad.

Each mausoleum has its own interesting story. The mausoleum of Khoja Ahmed Yassavi is a tomb and memorial mosque.

This grand building was erected in honor of who lived in the XII century. known in the East of the ancient Türkic poet and preacher of Sufism Ahmet Yassau. The word "Yassawi"

means from Yasy. So in ancient times was called the city of Turkestan. The whole city center is a historical and cultural reservation of Azret-Sultan. In addition to the mausoleum of Khoja Ahmet Yassavi, it includes a medieval bath, a hilvet, where the great saint lived, the mausoleum of the great granddaughter Timur Rabigi-Sultan Begim, and other monuments, among which the underground house for reflection Kumshik-ata miraculously remained.

As the legend says, on the orders of Timur, the construction of a mosque began over the grave of Khoja Ahmed Yassavi (1338-1405). All attempts to build walls failed, a strong storm demolished them, according to another version, the appearance of a green bull, which destroyed everything. The saint who appeared in Timur's dream said that first you need to build a mausoleum over the grave of Saint Arystan-Bab, and then over the grave of Khoja Ahmed Yassavi. What Timur did? Therefore, pilgrims first visit the mausoleum of the teacher Arystan-Bab, and then the mausoleum of Khoja Ahmed Yassavi.

“They all form the frame of our national identity. When today they talk about the impact of alien ideological influences, we should not forget that behind them are certain values, certain cultural symbols of other peoples. And only their own national symbolism can withstand them” [1], underlines Nursultan Nazarbayev.

Turkestan is an important point on the sacral map of Kazakhstan, one of the most ancient cities of Kazakhstan and the centers of Sufism, the capital of the Kazakh Khanate in the XVI-XVIII centuries. Even earlier, the ancient city of Iasi (the old name of Turkestan) was the main trading point on the Great Silk Road.

At the 34th meeting of the Permanent Council of Ministers of Culture of the countries-members of the International Organization of Turkic Culture (TURKSOY), Turkestan was elected the cultural capital of the Turkic world in 2017.

Pilgrims say: three trips to Turkestan are equal to small hajj to Mecca. Majestic places are famous not only here in the Republic of Kazakhstan, but throughout the world. Therefore, the creation of the project “Spiritual Shrines of Kazakhstan” is an important event in the history of Kazakhstan. The new generation of Kazakhstan should know the holy places of their homeland. Only by sharing spiritual heritage can people realize their spiritual and creative abilities. To do this, it is necessary to overcome the limitations of individual being, assimilate, understand, interpret the spiritual experience of all humankind, and especially of their country. In the conditions of reassessment of values, it is important to understand and not to lose those value and spiritual priorities, beyond which we lose our identity and ability to create. Therefore, it is so important to take into account the need for creative and spiritual components in education [2].

The education system in the post-Soviet space today provides each person with a high level of basic knowledge in all areas of science, but at the same time, the situation is much worse with the use of knowledge in practical activities, using them in unforeseen circumstances, and the employers' satisfaction rating remains low. [7].

Spirituality as a personal quality, which has traditionally been considered a private affair of an individual, today turns into his professional characterization, the demand for “new humanism”, because human beingness can be revealed only through dialogue with the “other”, nature, culture as historical memory [7].

References:

1. Nazarbayev NA “Looking into the future: modernization of public consciousness” .2017
2. "Ulytau" tourist guide of the public association "Historical and geographical society" AVALON ".
3. Project “Cultural Map of Kazakhstan”, access mode: <http://culturemap.kz/ru/object/mavzoleiy-alasha-hana>
4. “Historical and geographical society“ AVALON ”, access mode: <http://www.guide.kz/ru/about.shtm>

5. <http://www.voxpopuli.kz/main/serdce-kazahstana-ulytau-12310.html> "The Heart of Kazakhstan - Ulytau"

6. <http://silkadv.com/ru/node/1954> "Silk Road Adventures"

7. Klishina M.V., Klishina E.A. Creativity and spirituality - the goal-setting benchmarks in terms of reforming education // International Scientific and Practical Conference, Psychology of the KarSU named after Academician Buketov E.A. "Traditions and prospects of social and humanitarian discourse in Central Kazakhstan", dedicated to the 20th anniversary of the Faculty of Philosophy and Psychology of Karaganda State University named after Academician Ye.A. Buketova. "- RK, Karaganda, October 23, 2015. Pp. 83-87.

«МОДЕРНИЗАЦИЯ ОБЩЕСТВЕННОГО СОЗНАНИЯ КАК ГЛАВНОЕ УСЛОВИЕ ДУХОВНОГО ВОЗРОЖДЕНИЯ НАЦИИ»

Макатова А.Е.

студентка гр. СР-12

Мустафин С.Ш.,

научный руководитель, ст. преп.

Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза,
г. Караганда, Республика Казахстан

Аннотация. В статье рассматриваются роль и значение национальной идеи «Рухани жаңғыру» глазами молодежи, причины изучения национальной истории. Призыв молодого поколения к патриотизму и ответственности указан, указано, что воспитание подрастающего поколения в духе патриотизма через формирование гражданско-правовую ответственность лица. Основные задачи молодежного движения «Рухани жаңғыру».

Ключевые слова: «Рухани жаңғыру», патриотизм, нация, единство, молодое поколение, патриотическое воспитание, история.

Модернизация общественного сознания сегодня становится стержнем проводимых политических и экономических реформ. Необходимость изменения казахстанского общества должна учитывать наш менталитет, культуру, обычаи и традиции. Исторический опыт показывает, что незнание культуры своего народа, его прошлого и настоящего приводит к разрушению связи поколений времен, что наносит огромный ущерб духовности. Мы должны быть патриотами, и эта простая и емкая мысль: «Казахстан – моя Родина» была в сердце каждого из нас. Патриотизм начинается с любви к земле, любви к малой родине.

Любите свою страну, гордитесь ею-это долг каждого из нас! Мой Казахстан-это земля с обширными просторами и богатой природной красотой. Это земля, где живут сильные духом люди, ответственные за свою Родину.

«Мы-казахстанцы, и говорим об этом с большой гордостью. Для нас быть патриотом-значит жить с Казахстаном в сердце. Сейчас у нас у всех только одно Отечество», - сказал Первый Президент РК Н.Назарбаев [1].

Главная ценность статьи заключается в поддержке модернизации общественного сознания. Сегодня страна как никогда нуждается в формировании сознания, созвучного вызовам времени в области культуры, идентификации. Надо сохранить самобытность, традиции, культуру казахского народа, а также стать частью глобального мира. Я ближе к задаче проекта "100 человек". Уверен, что люди, упомянутые в проекте, станут для нас реальным примером, ориентиром, потому что это люди, которые сформировали образ современного Казахстана, настоящие патриоты, которые думают о Родине, о достоинстве народа.

Очень важно, что Казахстан с переводом на латынь станет еще ближе к тюркскому народу. Особое внимание он уделяет предложенной президентом программе «Туған жер». Еще одной важной фундаментальной задачей, поставленной Главой государства, является восстановление гуманитарного образования в области истории, политологии, социологии, культурологии, создание 100 новых учебников по гуманитарным знаниям. Уверен, что поставленные Президентом задачи-это прямой путь к формированию нового общественного сознания. Статья Президента страны предлагается через новое понимание позитивного исторического опыта, обычаев и традиций народа, поддержку лучших достижений государства и международного сообщества, сохранение национального кодекса.

«Без опоры на национальные и культурные корни, модернизация будет висеть в воздухе. Я хочу, чтобы она твердо стояла на земле. Это значит, что необходимо учитывать историю и национальные традиции», - так лаконично и точно формулирует глава государства свое видение будущего нашего общества. [2].

Согласно проекту «100 новых лиц Казахстана» этот проект можно отнести к успехам и достижениям современного Казахстана. Хотелось бы видеть в этом ряду молодых ученых, которым удалось добиться значительных успехов и профессиональных знаний.

Первым условием модернизации нового типа глава государства назвал сохранение своей культуры, своего национального кодекса. Для реализации задач, поставленных Лидером нации, был создан Научно-исследовательский центр «священный Казахстан». Его задача-систематизировать информацию обо всех важных объектах, создать единую базу данных, документировать, сформировать целостный ряд культурно-географических зон святынь Казахстана. Культурно-географическая зона святынь является символической защитой, источником гордости. Когда угасает духовность, воздействие извне - это духовное расширение. Национальная идентичность стирается, человек не просто отрывается от корней, он становится внутренне чужд своему народу. За годы независимости мы разработали принципы коммуникации, основанные на терпимости.

Определены пять типов, особо почитаемых памятников природного и культурного наследия, светской и культовой архитектуры, мавзолеев, мест, связанных с историко-политическими событиями, имеющих непреходящее значение в памяти народа Казахстана и др. Например, площадь Республики в Алматы, где разворачивались декабрьские события 1986 года, памятник «Қазақ Елі» - символ возрождения нашей государственности, есть места, которые хранят память о трагических событиях - Алжир, КарЛаг и другие священные места – являются стабильными носителями и хранителями исторической памяти народа. Казахский народ обладает богатым культурным наследием. Разнообразные традиции, обряды, обычаи лучше всего рассказывают учебники о жизни, характере, менталитете и культуре народа. Глава государства сказал: «человек, не знающий своей истории, подобен дереву без корней, он слаб перед бурями». [3].

Нужно говорить о патриотизме, ответственности перед народом, нужно обновлять, модернизировать сознание, обращать общество к духовному. Почерк «священный Казахстан» будет способствовать развитию культурного туризма. Программа «Туған жер» направлена на воспитание любви к Родине, в том числе и малой. Любовь к Родине не появляется внезапно. Она состоит из многих моментов, которые возникают в детстве. Я полностью согласен с мнением Президента нашей страны, который сказал: «Мы должны воспитывать подрастающее поколение в духе патриотизма, гражданственности, любви к родной земле, так что в сердцах и умах каждого гражданина было заложено чувство ответственности за судьбу своей малой родины, за судьбу страны. Необходимость формирования человека новой эпохи, обладающего большим интеллектуальным потенциалом, набором качеств, достойных XXI века». [4].

Поэтому обозначенная модернизация общественного сознания сегодня очень важна. Будущее Казахстана зависит от степени готовности молодых поколений к изменениям в сознании, способность давать достойный ответ на исторические вызовы.

Казахстан на новом этапе своего развития, через обновление и новое мышление будет строить свое лучшее будущее. И каждый из нас должен начать с себя, со своего отношения к людям, к природе и обществу в целом. Мы должны гордиться принадлежностью к единой и великой нации. На мой взгляд, чтобы создать единую нацию сильных и ответственных людей, нужно улучшить общественное сознание.

Завершая свою мысль, хочу подчеркнуть, что в жизни все взаимосвязано, нужно из всего извлечь урок, нужно заботиться обо всех, быть милосердным, гуманным, и тогда мир и гармония будут едины!

Список литературы:

1. «Послание Президента РК – Лидера Нации Н.А.Назарбаева народу Казахстана «Стратегия «Казахстан – 2050»: Новый политический курс состоявшегося государства. А. 2012.
2. Назарбаев Н.А. «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания». А. 2017.
3. Послание Президента РК Н.А.Назарбаева «Третья модернизация Казахстана: Глобальная конкурентоспособность». А. 2017.
4. Концепция государственной молодежной политики РК до 2020 г. «Казахстан 2020 – путь в будущее». А. 2016.

РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ МЕМЛЕКЕТТІҢ ТІРЕГІ, ХАЛЫҚТЫҢ ЖҮРЕГІ

Мәргенбай А.

СППк тобының студенті

Ғылыми жетекшісі: магистр, аға оқытушы

Алпысбаева М.Б.,

Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті,
Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

Түйін. Бұл мақалада еліміздің әлемнің ең озық 30 елдің қатарына кіру мақсатында, жалпы тіл білімі, жастардың еліне деген сүйіспеншілігі, патриотизмы және жастардың рухани жаңғыру жолындағы түрлі бағыттары қарастырылады. Келешек ұрпақты кемел білімге өсуін сусындататын мүмкіндіктердің зерттелуіне тоқталады.

Кілттік сөздер: рухани жаңғыру, ұлттық, Елбасы, бәсекелестік қабілет, прагматизм, мемлекет.

Рухани жаңғыру - адам баласының оның ішкі әлемнің жаңаруы, сана-сезімі, жаңа өзгерісті қабылдай білуі. Рухани жаңғыруда өркениеттің өрге жүзуімен байланыстырамыз. Тарих сахнасына көз жүгіртсек, өскен ұлттың өрби түсуіне осы «Рухани жаңғыру» дәлел. Көне замандағы көрікті қалаларымыз, сән-салтанатты таласқан озық ескерткіштеріміз, мәдени мұраларымыз бұртартпас айғақ болып табылады. Елбасымыз рухани жаңғырудың бірнеше принциптерін ұсынды:

Бәсекелестік қабілет. Ғаламданудың жаһандық жүйесіне еніп, ХХІ ғасырдың талаптарына дағдыланудың қамына кірісу сапалы табыстың кілті екенін атап айтты.

Прагматизм. Қазыналарымызды қалпынша қолданып, қорғау, бір мақсатпен межеленген межеге жету арқылы түрлі саяси радикалды идеологияларға тосқауыл болудың бағдарын

ұсынды.

Ұлттық бірегейлікті сақтау. Елбасымыз үшінші қағидасында ұлттық код, яғни халқымызға тән салт-санамыз, асыл мәдениетіміз бұлардың барлығы бойымызда жалындап, үні шырқалып тұруын баса айтты, сонда ғана алға басулар болатынын ескертті.

Білімнің салтанат құруы. Қазіргі таңда білім бағдарламаларының елімізге ұтымды үлес қосып келе жатқанын айта келіп, табыс тізгіні- білімді болашақ жастардың қолында екеніне баса назар аударды.

Қазақстанның революциялық емес, эволюциялық дамуы. XX ғасыр қасіреттерін қаперімізге сақтап, одан сабақ алу және де дүрбелең туғызу экономикалық күйреуге алып келетінін қазіргі кезде болып жатқан әлемдік толқыныстарды мысалға келтірді. Революциялық өзгеріс емес, эволюциялық жаңару алып келуіміз керек екеніне ой қортты.

Күллі жер жүзі біздің көз алдымызда өзгеруде. Әлемде бағыты әлі бұлыңғыр, жаңа тарихи кезең басталды. Күн санап өзгеріп жатқан дүбірлі дүниеде сана- сезіміміз бен дүниетанымымызға әбден сіңіп қалған таптаурын қағидалардан арылмасақ көш басындағы елдермен тереземізді теңеп, иық түйістіру мүмкін емес. Өзгеру үшін өзімізді мықтап қолға алып, заман ағымына икемделу арқылы жаңа дәуірдің жағымды жақтарын бойға сіңіруіміз керек.[1]

XX ғасырдағы батыстық жаңғыру үлгісінің бүгінгі заманның болмысына сай келмеуінің сыры неде? Меніңше, басты кемшілігі - олардың өздеріне ғана тән қалыбы мен тәжірибесін басқа халықтар мен өркениеттің ерекшелігін ескермей, бәріне жаппай еріксіз таңуында. Әжептәуір жаңғырған қоғамның өзінің тамыры тарихының тереңінен бастау алатын рухани коды болады. Жаңа тұрпатты жаңғырудың ең басты шарты- сол ұлттық кодынды сақтай білу. Онсыз жаңғыру дегеніңіздің құр жаңғырыққа айналуы оп-оңай. Бірақ, ұлттық кодынды сақтаймын деп, бойындағы жақсы мен жаманның бәрін, яғни, болшаққа сенімді нығайтып, алға бастайтын қасиеттерді де, кежегесі кері тартып тұратын, аяқтан шалатын әдістерді де ұлттық сананың аясында сүрлеп қоюға болмайтыны айдан анық.

Жаңғыру атаулы бұрынғыдай тарихи тәжірибе мен ұлттық дәстүрлерге шекеден қарамауға тиіс. Керісінше, замана сынынан сүрінбей өткен озық дәстүрлерді табысты жаңғырудың маңызды алғышарттарына айналдыра білу қажет. Егер жаңғыру елдің ұлттық-рухани тамырынан нәр ала алмаса, ол адасуға бастайды. Сонымен бірге, рухани жаңғыру ұлттық сананың түрлі оң жақтарын қиыннан қиыстырып, жарастыра алатын құдіретімен маңызды. Бұл - тарлан тарихтың-жасампаз бүгінгі күн мен жарқын болашақтың көкжиектерін үйлесімді сабақтастыратын ұлт жадының тұғырнамасы.

Мен халқымның тағылымы мол тарихы мен ерте заманнан арқауы үзілмеген ұлттық салт-дәстүрлерін алдағы өркендеудің берік діңі ете отырып, әрбір қадамын нық басуын, болашаққа сеніммен бет алуын қалаймын.

Қазіргі таңда жеке адам ғана емес, тұтас халықтың өзі бәсекелестік қабілетін арттырса ғана, табысқа жетуге мүмкіндік алады.

Бәсекелестік қабілет дегеніміз ұлттың аймақтық немесе жаһандық нарықта бағасы, я болмаса сапасы жөнінен өзгелерден ұтымды дүние ұсына алуы. Бұл материалдық өнім ғана емес, сонымен бірге, білім, қызмет, зияткерлік өнім немесе сапалы еңбек ресурстары болуы мүмкін.

Болашақта ұлттың табысты болуы оның табиғи байлығымен емес, адамдарының бәсекелестік қабілетімен айқындалады. Сондықтан, әрбір қазақстандық сол арқылы тұтас ұлт XXI ғасырға лайықты қасиеттерге ие болу керек. Мысалы, компьютерлік сауаттылық, шет тілдерін білу, мәдени ашықтық сияқты факторлар әркімнің алға басуына сөзсіз қажетті алғышарттардың санатында. Сол себепті, «Цифрлы Қазақстан», «Үш тілде білім беру», «Мәдени және конфессияаралық келісім» сияқты бағдарламалар-ұлтымызды, яғни, барша қазақстандықтарды XXI ғасырдың талаптарына даярлаудың қамы. Қанымызға сіңген көптеген дағдылар мен таптаурын болған қатаң қағидаларды өзгертпейінше біздің

толыққанды жаңғырумыз мүмкін емес. Төл тарихымызға, бабаларымыздың өмір салтына бір сәт үңіліп көрсек, шынайы прагматизмнің талай жарқын үлгілерін табуға болады. Халқымыз ғасырлар бойы туған жердің табиғатын көзінің қарашығындай сақтап, оның байлығын үнемді, әрі орынды жұмсайтын теңдесі жоқ экологиялық өмір салтын ұстанып келді.[3] Тек өткен ғасырдың ортасында, небәрі бірнеше жыл ішінде миллиондаған гектар даламыз аяусыз жыртылды. Баяғы замандардан бері ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып келген ұлттық прагматизм санаулы жылда адам танымастай өзгеріп, ас та төк ысырапшылдыққа ұласты. Соның кесірінен, Жер-Ана жаратылғаннан бері шөбінің басы тұлпарлардың тұяғымен ғана тапталған даланың барлық құнары құрдымға кетті. Түгін тартсаң майы шығатын мыңдаған гектар миялы жерлеріміз экологиялық апат аймақтарына, Арал теңізі аңқасы кепкен қу шөлге айналды. Осының бәрі – жерге аса немқұрайлы қараудың ащы мысалы.

Біз жаңғыру жолында бабалардан мирас болып, қанымызға сіңген, бүгінде тамырымызда бүлкілдеп жатқан ізгі қасиеттерді қайта түлетуіміз керек.

Прагматизм - өзіңнің ұлттық және жеке байлығыңды нақты білу, оны үнемді пайдаланып соған сәйкес болашағыңды жоспарлай алу, ысырапшылдық пен астамшылдыққа, даңғойлық пен керемдікке жол бермеу деген сөз. Қазіргі қоғамда шынайы мәдениеттің белгісі- орынсыз сән-салтанат емес. Керісінше, ұстамдылық, қанағатшылдық пен қарапайымдылық, үнемшілдік пен орынды пайдалану көрегенділікті көрсетеді. Нақты мақсатқа жетуге, білім алуға салауатты өмір салтын ұстануға, кәсіби тұрғыдан жетілуге басымдық бере отырып, осы жолда әр нәрсені ұтымды пайдалану – мінез-құлықтың прагматизмі деген осы.

Өкінішке қарай, тарихта тұтас ұлттардың ешқашан орындалмайтын елес идеологияларға шырмалып, ақыры су түбіне кеткені туралы мысалдар аз емес.

Бүгінде радикалды идеологиялар ғасыр келмеске кетті. Енді айқын, түсінікті және болашаққа жіті көз тіккен бағдарлар керек. Адамның да, тұтас ұлттың да нақты мақсатқа жетуін көздейтін осында бағдарлар ғана дамудың көгіне темірқазық бола алады. Ең бастысы, олар елдің мүмкіндіктері мен шама-шарқын мұқият ескеруге тиіс. Яғни, реализм мен прагматизм таяу онжылдықтардың ұраны болуға жарайды.[2]

Ұлттық жаңғыру деген ұғымның өзі ұлттық сананың кемелденуін білдіреді. Оның екі қыры бар.

Біріншіден, ұлттық сана-сезімнің көкжиегін кеңейту. Екіншіден, ұлттық болмыстың өзегін сақтай отырып, оның бірқатар сипаттарын өзгерту.

Қазіргі салтанат құрып тұрған жаңғыру үлгілерінің қандай қатері болуы мүмкін?

Қатер жаңғыруды әркімнің ұлттық даму үлгісін бәріне ортақ, әмбебап үлгіге алмастыру ретінде қарастыруда болып отыр. Алайда, өмірдің өзі бұл пайымның түбірі мен қате екенін көрсетіп берді. Іс жүзінде әрбір өңір мен әрбір мемлекет өзінің дербес даму үлгісін қалыптастыруда.

Ұлттық салт-дәстүрлеріміз, тіліміз бен музыкамыз, әдебиетіміз, жоралғыларымыз, бір сөзбен айтқанда ұлттық рухымыз бойымызда мәңгі қалуға тиіс. Абайдың даналығы, Әуезовтың ғұламалығы, Жамбылдың жырлары мен Құрманғазының күйлері, ғасырлар қойнауына жеткен бабалар үні – бұлар біздің рухани мәдениетіміздің бір парасы ғана. Сонымен бірге, жаңғыру ұғымының өзі мейілінше көнерген, жаһандық әлеммен қабыспайтын кейбір дағдылар мен әдеттерден арылу дегенді білдіреді. Мысалы, жершілдікті алайық. Әрине, туған жердің тарихын білген және оны мақтан еткен дұрыс. Бірақ, одан да маңыздырақ мәселені – өзіңнің біртұтас ұлы ұлттың перзенті екенінді ұмытуға әсте болмайды.

Біз әркім жеке басының қандай да бір іске қосқан үлесі мен кәсіби біліктілігіне қарап бағаланатын меритократиялық қоғам құрып жатырмыз. Бұл жүйе жең ұшынан жалғасқан тамыр-таныстықты көтермелейді. Осының бәрін егжей-текжейлі айтып отырғандағы мақсатым-бойымыздағы жақсы мен жаманды санамалап теру емес. Мен

қазақстандықтардың ешқашан бұлжымайтын екі ережені түсініп, байыбына барғанын қалаймын. Біріншісі-ұлттық код, ұлттық мәдениет сақталмаса ешқандай жаңғыру болмайды. Екіншісі – алға басу үшін ұлттың дамуына кедергі болатын өткеннің кертартпа тұстарынан бас тарту керек.

Қорыта айтқанда, бұл елбасымыздың ұтымды қағидасы, халқына деген үндеу өсиеті деп білемін. Ішкі руханиятмыз арқылы, сыртқы өзгерістерді жақсы жағынан қабылдап, жаңғырудың даңғыл жолына түсуге көшбасшымыз болашақ мына бізге дара жол көрсетті. Ол соқпақтардан қалай өту керектігін айтып, бағыт бағдар берді.

Мемлекет пен ұлт құрыштан құйылып, қатып қалған дүние емес, үнемі дамып отыратын тірі ағза іспетті. Ол өмір сүру үшін заман ағымына саналы түрде бейімделуге қабілетті болуы керек. Жаңа жаһандық үрдістер ешкімнен сұрамай, есік қақпастан бірден төрге озды. Сондықтан, заманға сәйкес жаңғыру міндеті барлық мемлекеттердің алдында тұр.

Сынаптай сырғыған уақыт ешкімді күтіп тұрмайды, жаңғыру да тарихтың өзі сияқты жалғаса беретін процесс. Екі дәуір түйіскен өліара шақта қазақстанға түбегейлі жаңғыру және жаңа идеялар арқылы болашағын баянды ете түсудің теңдесіз тарихи мүмкіндігі беріліп отыр.

Мен барша қазақстандықтар, әсіресе, жас ұрпақ жаңғыру жөніндегі осынау ұсыныстардың маңызын терең түсінеді деп сенемін. Жаңа жағдайда жаңғыруға деген ішкі ұмтылыс – біздің дамуымыздың басты қағидасы. Өмір сүру үшін өзгере білу керек. Оған көнбегендер тарихтың шаңына көміліп қала бермек.

Әдебиеттер тізімі:

1. Егемен Қазақстан 2018 жыл, 3-4 бет
2. Egeмен.kz Қазақы прагматизм
3. «Цифрлы Қазақстан», «Үш тілде білім беру», «Мәдени және конфессияаралық келісім» сияқты бағдарламалар туралы 15 желтоқсан Егемен Қазақстан 2012 жыл, №828-831 1-2бет

РОЛЬ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ПРОЦЕССЕ ФОРМИРОВАНИЯ НРАВСТВЕННО-ЭТИЧЕСКИХ ЦЕННОСТЕЙ

Симакова А.А.,

студентка 1 курса

Научный руководитель – к.п.н., доцент

Петрова Т.И.

Стерлитамакский филиал Башкирского государственного университета,
г. Стерлитамак, Россия

Аннотация. В данной статье рассматривается роль экологического образования в процессе формирования нравственно-этических ценностей. В статье даются результаты исследования по изучению влияния экологического состояния села на формирование нравственно-этических ценностей детей. Основная задача исследования: определить экологическое состояние села Большой Куганак; изучить особенности природного ландшафта с.Б.Куганак.

Ключевые слова: экологическое образование, нравственно-этические ценности, с. Большой Куганак, экологическое мировоззрение, загрязнение атмосферного воздуха, процесс формирования.

Экологическое мировоззрение – это знания, касающиеся основных закономерностей и взаимосвязей в природе и обществе, эмоционально-чувственные переживания,

эмоционально-ценностное и деятельностно-практическое отношение к природе, обществу, к действительности. Оно «формируются в интеграции трех направлений: экологического сознания, нравственно-эстетического и деятельностно-практического отношения» [1, с. 78]. Триединство этой категории отражено в следующем определении. Экологическое мировоззрение – это экологическая образованность, сознательное отношение к природе и практическое участие в улучшении природопользования. Экологическое мировоззрение рассматривают и как «многомерный целостный компонент интеллектуальной и духовной культуры личности, как субъектный, системный, многомерный опыт личности, обеспечивающий ее творческую самореализацию в осмыслении и разрешении экологических проблем» [2, с. 17]. Другие исследователи считают, что экологическое мировоззрение – это «сложное личностное образование, включающее в себя ответственность за состояние окружающей среды, наличие экологических взглядов и убеждений, опыт деятельности по изучению и охране природной среды, систему научных понятий по проблемам экологии» [3, с. 29].

По результатам человеческой деятельности относительно природы можно судить о нравственности человека, уровне его цивилизованности, а также о его социальной ответственности перед будущими поколениями. Одно из существенных проявлений экологического кризиса связано с чрезмерным потреблением природных ресурсов. Уже сейчас человечество потребляет ресурсов природы на порядок больше того, что можно изъять из биосферы без ущерба нарушения ее биохимических циклов и способности самовосстановления. Весь XX век человечество жило за счет своих потомков. Очень остро сегодня во всём мире встала проблема экологии.

Для того что бы увидеть примеры потребительского отношения человека к природе не обязательно совершать кругосветное путешествие, достаточно выйти на улицы нашего села, проехать по другим населённым пунктам Стерлитамакского района и города Стерлитамак. На примере нашего села можно сказать, что в реке Куганак практически пропала рыба и раки, это свидетельствует о сильной загрязнённости воды промышленными и бытовыми отходами; происходит бесконтрольная вырубка посадок и леса; повысилась заболеваемость среди населения (органов дыхания, пищеварительной и кровеносной систем, а также онкологические заболевания).

Причина данной проблемы в том, что взрослым людям во время не привили культуру экологического поведения, не рассказали о последствиях варварского поведения. Конечно, государство много делает для поддержания экологического благополучия в стране – выделяются деньги на охрану окружающей среды, работают специальные программы, но этого недостаточно.

Целью нашего исследования было изучение влияние экологического состояния села на формирование нравственно-этических ценностей детей. Задачи исследования: определить экологическое состояние села Большой Куганак; изучить особенности природного ландшафта с.Б.Куганак.

Село Большой Куганак является населенным пунктом с количеством жителей более 2,5 тыс. человек. Находится на северо-западе от крупного центра химической промышленности и машиностроения города Стерлитамак между реками Белой и Куганак, образующих «символический треугольник». Повышенная сельскохозяйственная освоенность, малая лесистость, близость города Стерлитамак, насыщенность территории магистральными трубопроводами, пересеченность села автотрассой республиканского значения отражается на экологическом состоянии села. На территории с.Б.Куганак располагается два завода по производству керамического кирпича, завод Нефтьестройматериалов, что также определяет экологическую проблему села. Состояние загрязненности атмосферного воздуха в селе связано и с деятельностью промпредприятий и сельхозобъектов района. В верховьях реки Куганак находится ГУСП совхоз «Рошинский», который также выбрасывает вредные вещества в атмосферу и утилизирует

сточные воды, которые попадают в реку Куганак, и, естественно, спускаются вниз по течению, проходя по всей протяженности села. За последние пять лет выбросы в атмосферу увеличились в два раза. Основным загрязнителем атмосферного воздуха является автотранспорт, а также участок пути Куйбышевской железной дороги. Одним из основных и наиболее статистически достоверных показателей здоровья являются такие медико-демографические показатели, как естественное движение населения – рождаемость, смертность, средняя продолжительность жизни. Например, средняя продолжительность жизни за последние 3 года в с. Большой Куганак составляет 70-74 года у женщин, 65-68 лет у мужчин, смертность превышает рождаемость на 0,6 раза (по данным Центральной районной поликлиники муниципального района Стерлитамакский район). Общая заболеваемость по обращаемости за последние 5 лет имеет тенденцию роста. В структуре заболеваемости первые три места занимают болезни органов дыхания, пищеварения и системы кровообращения. На наш взгляд, село Большой Куганак является одним из наиболее неблагополучных в экологическом отношении сел Республики Башкортостан. Кроме этого, в селе нет целенаправленной деятельности по улучшению экологической обстановки. А это представляет экологическую угрозу для всего живого.

В исследовании участвовали 22 подростка в возрасте 13-14 лет. Мы изучали условия и организацию экологического образования в условиях села и школы. В результате исследования мы получили следующие результаты представления детей 13-14 лет об экологической культуре человека: владение правилами поведения в природе – 32%, потребность в общении с природой – 20%, убежденность в необходимости ответственно относиться к природе – 20%, понимание многосторонней (универсальной) ценности природы – 12%, практические экологические умения – 8%, интерес к экологическим проблемам – 8%. Проведенный опрос среди семиклассников показал, что экологическое самосознание детей сформировано недостаточно; в большей степени преобладает потребительское отношение к природе; дети с трудом выделяют себя из окружающей среды, преодолевая в своём мироощущении расстояние от «Я – природа» до «Я и природа».

Люди, как сообщество живых существ, являются неотъемлемой частью природы. Состояние природы в решающей степени предопределяет характер их жизнедеятельности: самочувствие, продолжительность жизни, благосостояние. У природы человек берет материальные блага: пищу, одежду, энергию, строительные материалы. Развивая производство, он все более наступает на природу, подчиняет ее своим потребностям, разрушает и все более и более оказывается в зависимости от нее. Сейчас как никогда идеи охраны природы становятся понятны миллионам людей. Нарастает поток сведений о растущем экологическом неблагополучии. Создаются различные ассоциации, посвященные охране природы, и даже политические партии «зеленых». Однако проблема защиты природы не только не решается, но год от года все обостряется. И это несмотря на то, что правительство принимает массу законов об охране природы, создает крупные международные, региональные и всемирные организации по охране окружающей среды, разрабатывает и внедряет с помощью специалистов десятки и сотни дорогостоящих проектов по охране природы. Проблемы неблагополучия природы в нашей стране являются актуальными.

Таким образом, планета Земля – наш общий дом, каждый человек, живущий в нём, должен заботливо и бережно относиться к нему, сохраняя все его ценности и богатства. Эффективным средством формирования нравственно-этических ценностей у детей является экологическое образование. Участие в экологических акциях, субботниках, озеленении, работа по природоохранным проектам – уникальная возможность для детей и родителей проявить себя, принести пользу окружающей природе родного края.

Список литературы:

1. Зверев И.Д. Экологическое образование и воспитание: узловые вопросы // Экологическое образование: концепции и технологии: Сб. научных трудов. – Волгоград, 1996. – С. 78.
2. Мамедов Н.М., Глазачев С.Н. Экологическое образование как условие устойчивого развития // Экологическое образование: концепции и технологии: Сборник научных трудов. – Волгоград, 1996. – С. 16-26.
3. Моисеев Н.Н. Экология и образование. – М.: «ЮНИСАМ», 1996. – 192 с.

«НОВЫЕ ГОРИЗОНТЫ ПОЛИТИЧЕСКОГО И ДУХОВНОГО РАЗВИТИЯ КАЗАХСТАНА»

Темиртаева Г.Е.

студентка гр. СР – 12

Мустафин С.Ш.

научный руководитель, ст. преп.

Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза,
г. Караганда, Республика Казахстан

Аннотация. В данной статье раскрывается история Независимого Казахстана. История вступления в ООН и последовательные шаги Казахстана в участии международных организациях, таких как ШОС, ОБСЕ и ряд других.

Ключевые слова: «Рухани жаңғыру», патриотизм, нация, единство, молодое поколение, патриотическое воспитание, история, разоружение, модернизация, глобальная конкурентоспособность.

27 лет назад на карте мира появилось новое государство – Республика Казахстан, являющийся когда-то частью единого государства под названием СССР.

На 42-й Генеральной Ассамблее ООН в 1992 г., Президент РК Н.А. Назарбаев впервые презентовал Казахстан в ООН как независимое государство. В результате последовательных шагов Казахстан реализовал идею СВМДА, участвовал в создании Шанхайской Организации Сотрудничества, выполнил миссию председательства в ОБСЕ. В 2017-18гг., являлся непостоянным членом в Совете Безопасности ООН. На сегодняшний день Казахстан доказал, что он является ответственным участником международного сотрудничества. Огромную роль сыграл Н.А. Назарбаев в подписании акта о закрытии Семипалатинского ядерного полигона 29 августа 1991 г. Сегодня в ООН отмечают эту дату как День ядерного разоружения в мире.

В последнее время Казахстан вышел на широкие просторы Евразии. Построен более чем двух тысячекilометровый участок автомобильных дорог, участок автобана из Западной Европы в Западный Китай. Происходит новое возрождение исторического Шелкового пути. Построена новая столица – Астана (Нур – Султан). Столица стала центром широких евразийских коммуникаций, не только в транспортно-логистическом, но и в политическом, социальном смыслах. Успешно прошедшее ЭКСПО – 2017 тому доказательство. Казахстан построил свою политическую модернизацию по принципу «от экономики к политике». [1]. Была выстроена конструктивная модель межэтнического и конфессионального согласия. Сегодня Казахстан проводит у себя через каждые три года Съезд мировых и традиционных религий. Создан и функционирует уникальный институт межэтнической коммуникации – Ассамблея народа Казахстана (1995г.). Послание «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность» и статья «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания (Н.А. Назарбаев), которая призывает к духовному возрождению и построению единой нации. С учетом этого в Казахстане сейчас

реализуется программа «Рухани жанғыру», которая призвана завершить процесс становления новой нации – казахстанцев, проживающей на 9-ой по площади территории мира. Казахстан реализует собственную модель модернизации общественного сознания. Это было сделано ввиду того что в мире отсутствуют единые рецепты, как осуществлять реформы и государственное строительство.

Успешная модернизация страны возможна только при широкой общественной поддержке. Поэтому Ассамблея народа Казахстана, обладающая огромным гражданским потенциалом созидания, призвана внести свой весомый вклад в укрепление казахстанской гражданской идентичности, единства и согласия в обществе как базовой и фундаментальной основы процессов стратегического преобразования Казахстана.

12 апреля 2017 г. Была опубликована программная статья Первого Президента РК – Елбасы Н.А. Назарбаева «Болашағқа бағдар: рухани жанғыру». По своей значимости, внутреннему содержанию и масштабности поставленных задач этот документ уже вписан в летопись истории Казахстана. Все структуры Ассамблеи активно включились в реализацию задач политической, экономической и духовной модернизации. Это – этнокультурные объединения советов общественного согласия, кафедры АНК ВУЗов во всех регионах, СМИ, Дома Дружбы и др.

Первый Президент РК Н.А. Назарбаев в своем Послании народу Казахстана сказал замечательные слова: «Мы народ, спустивший свой корабль на воду, решивший на дальнейшее плавание. Нас позвали в дорогу не жажда приключений и не призрачные надежды. Мы народ, выступающий под флагом свободы и справедливости, чести и гуманизма, независимости и патриотизма». [2].

В документе даны глубокие теоретические основы формирования единой нации в контексте модернизации общественного сознания, связанные с сохранением культурного кода, идентичности культуры, обычаев.

Основная цель работы при реализации Программы «Рухани жанғыру» - сохранить и приумножить духовные и культурные ценности.

Программа «Рухани жанғыру» включает в себя 6 специальных проектов: «Туған жер», «Сакральная география Казахстана», «Казахстанская культура в современном мире», «100 новых учебников», «Перевод казахского языка на латинскую графику», «100 новых лиц», которые реализуются по 4 базовым подпрограммам: «Атамекен», «Тәрбие және білім», «Рухани қазына», «Ақпарат толқыны». Серьезным проектом является поэтапный переход казахского алфавита на латиницу. Эта задача связана с особенностями современной технологической среды, коммуникациями, а также научными и образовательными процессами в XXI веке. Проект «Новое гуманитарное знание». «100 новых учебников на казахском языке» позволит вывести на качественно новый уровень подготовку кадров адаптированных к глобальной конкуренции знаний. Глава государства призывает наш народ кардинально пересмотреть свое мировоззрение.

«Открытость и восприимчивость к лучшим достижениям, а не заведомая отталкивание всего «не своего» - вот залог успеха и один из показателей открытого сознания», - убежден Первый Президент. [3].

Нам нужно также обратить особое внимание на то, как Глава государства трактует задачу расширения горизонта национального самосознания. Никакая модернизация не может иметь места без сохранения национальной культуры. Чтобы двигаться вперед, нам нужно отказаться от тех элементов прошлого, которые не дают развиваться нации. Наш путь – это эволюционный переход от экономики к политике, продуманная стратегия поэтапных реформ. Такой подход обеспечит феноменальный успех трансформации казахстанского общества. В условиях глобализации важнейшей тенденцией является стремление овладеть мировыми языками, это придаст мощный импульс вхождению Казахстана в мировое образовательное пространство.

Особое значение будет иметь проект «Современная казахстанская культура в глобальном мире». Казахстан представит миру лучшие образцы своей культуры, что повлечёт за собой её конкурентоспособность на международном уровне. Мы должны знать и почитать не только героев славного исторического прошлого, но и в должной мере ценить наших выдающихся современников. Мы обязаны сохранить нашу национальную идентичность. Поэтому была принята программа «Туған жер».

Нам важно, чтобы смысл и положения «Рухани жанғыру» дошли до всех слоев населения. Обсуждение должно активно вестись на уровне гражданского общества. Успешность наших дальнейших усилий мы видим в формировании поколенческого задела для обеспечения преемственности и устойчивости Казахстана в стратегической перспективе. Другими словами, это заключается в формировании новой волны молодёжи, которая бы полностью восприняв ценности независимости, была бы открыта и глубоко интегрирована в общемировые процессы. Уверена, что новые масштабные задачи модернизации общественного сознания, откроют перед нашим народом новые горизонты духовного развития. Как говорил наш Елбасы: «Наша главная сила – в единстве. Мы превратим Казахстан в ещё более процветающую страну для наших потомков». [4].

Список литературы:

1. Назарбаев Н.А. «Послание «Казахстанский путь – 2050: Единая цель, единые интересы, единое будущее». А. 2014.
2. Назарбаев Н.А. «Нурлы жол – путь в будущее». А. 2014.
3. Назарбаев Н.А. «Болашаққа бағдар: Рухани жанғыру». А. 2017
4. Назарбаев Н.А. «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания». А. 2017.
5. Назарбаев Н.А. «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность». А. 2017.

SOCIO-CULTURAL COMPONENT OF EDUCATION -BASIS OF SPIRITUAL REVIVAL AND PREVENTION OF RADICALISM AND EXTREMISM

Shakenova K.

second year student SW-23s

Klishina M.V.

c.p.s., professor

Karaganda economic university of Kazpotreboyozyuz

Karaganda, Kazakhstan

Annotation. Education is the most important aspects of human life. Its spiritual wealth and spiritual and creative potential are the catalyst of the historical process, creativity, contributes to the total crisis, including the value crisis, and, most dangerously, the increasing influence of radical and extremist ideology.

Keywords: Education, extremist and radical religious, terrorism, spiritual culture.

In different historical periods, the balance of spiritual culture can be disturbed, and this leads to the fact that some components of culture no longer determine its value-spiritual core. In the conditions of reassessment of values, it is important to understand and not to lose those value and spiritual priorities, beyond which we lose our identity and ability to create [56]. It must be remembered that "culture affects a lot."

It is known that the individual becomes a social being, a person, a subject by mastering the already created objective world of culture. In 1993, international studies were conducted, which

allowed for a comparative analysis of the educational systems of Great Britain, France, Canada, Israel and the countries of the former socialist countries.

The comparison was carried out on three indicators: the level of knowledge, the application of knowledge, the creative application of knowledge. Studies have shown that even with a very low level of knowledge, students in France, Canada, Israel achieve high rates in the practical application of this knowledge and especially in their creative use [24, p. 154].

Traditional education, where the student was “raised” for the future life, gives way to educational space, which is a communication of various cultural practices, multi-subject communication, in which the student is still included in the school level. The multi-subject nature of the emerging education means that the framework of the main pedagogical interaction between the student and the teacher is moving apart. Education becomes the prerogative of not only educational institutions, but also public organizations and structures.

“Splicing” education with different sociocultural spheres leads to the fact that the whole society turns into an educational system. Under these conditions, the process of understanding the communicative approach in education, which is able to conceptually solve the problem of meeting the needs of different members of society, forming a “person of communication”, an adaptive, free, humane, spiritual person who can competently and flexibly interact and collaborate with others, takes on special significance.

The most important and still unresolved problem of the 21st century is the activity of extremist and radical religious associations and terrorist groups, involving young people, including students, in the scope of their activities. As the May events of 1968 once demonstrated an extraordinary surge in the protest movement of student youth in France, we still see that young people not only participate in the protest movement, but also engage in terrorist activities of various international terrorist organizations and, even in the recent past, in the activities of LIH.

The relevance of the topic under discussion is enhanced by the fact that at the turn of the XX and XXI centuries. the problems of terrorism, religious extremism and counteraction against these phenomena have become one of the most important both for individual states and for the world community as a whole.

As you can see, the range of problems identified requires strengthening the role of departments, the socio-humanitarian and socio-political cycle. In the post-Soviet space, despite this, a technocratic approach is being implemented, and less attention is paid to the socio-cultural component of education. It got to the point that only social philosophy and history of modern Kazakhstan remained as obligatory from social disciplines.

In 2017, the Concept of state policy in the religious sphere of the Republic of Kazakhstan for 2017–2020 was adopted [4]. The concept, based on the Kazakhstani model of interfaith peace and harmony recognized by the world, will be the basis for the further development of the state policy in the religious sphere, improvement of the system of normative legal acts, socio-economic, political and managerial measures to regulate the religious sphere in the country, to introduce spiritual values new generation countries. Extremist and terrorist activities are becoming more and more organized and new individuals are being drawn into the ranks of such groups. This is due to insufficient attention to the cultural heritage, lack of understanding of the significance of spiritual rebirth. Being in the conditions of a value crisis, modern youth is experiencing an uncertainty in spiritual and value preferences and experiencing the influence of pseudo-religious moral values and ideals, appeals to the ideas of radicalism and extremism.

Today, serious research is being conducted in the post-Soviet space and abroad on the impact of culture, including religious culture, on all spheres of social life from the standpoint of an interdisciplinary approach. The monograph "Modern terrorism: a view from Central Asia" examines the origins, the essence of religious extremism and terrorism, the spread of these negative phenomena in the countries of the Central Asian region [10].

MPTrebin in his work “Terrorism in the XXI Century” gave a culturological, religious studies and geopolitical understanding of terrorism, its threats and challenges to the countries of Europe,

Asia, North and South America and Africa [13]. EP Kozhushko analyzed the main areas of terrorism [9]. SU Dikayev considered the forms of terror, terrorism, historical interdependence of terror and terrorism [8]. DV Olshansky considered the psychology of terrorism [10]. V.Ya. Kikot, ND Eriashvili investigated the origins of terrorism, typology, and the problems of countering this negative phenomenon in Russia and other countries [12]. VI Vasilenko, considered terrorism as a social phenomenon [7]. I.P. Dobaev, V.I. Nemchina analyzed the threats and challenges of terrorism.

These works not only substantiate the danger of extremist and radical ideology, but also form a negative perception of it. But how is it possible to study these phenomena that are significant for today, if universities refuse political science, cultural studies, sociology, or religious studies. It is impossible, after all, to perceive this information at the level of prescription knowledge, why there is a rejection of the theoretical understanding of these issues in the framework of the relevant university disciplines.

At the same time, it is necessary to make a report that the obstruction of the lawful religious activities and the violation of the civil rights of individuals based on their attitude to religion or insult of their religious feelings is not allowed by law. It is clear that pronounced extremism sets as its task the seizure of power and the creation of a religious state with a different ideology, the constitutional and legal norms of which will be replaced. Religious extremism is mainly combined with religious fundamentalism. Religious extremism is one of the global problems not only of Kazakhstan, but also of the world society as a whole.

The effectiveness of the fight against extremism cannot be ensured without improving the measures for the prevention of religious extremism and terrorism, without working ahead of the curve. At the same time, the program paid special attention to widespread involvement of the public in preventive work in preventing the influence of radical and extremist ideology, forming zero tolerance for it and modernizing outreach among target groups.

Most of the preventive measures that are provided for by the program are designed for a civil initiative, outside of which it is impossible to establish tolerant consciousness and behavior in society and zero tolerance for radical and extremist ideology.

But the question is, in the framework of which academic disciplines will this theoretical work be implemented? In a way, outside theoretical understanding, increased attention is possible to the realization of the need to strengthen the prevention of religious extremism in society, primarily among young people, as well as the formation of tolerant behavior among young people, corresponding to the traditions and cultural values of a secular state. In the Republic of Kazakhstan, where interfaith peace and harmony reign, the rights of both believers and citizens who hold atheistic views are respected and respected, and the Law on Religious Activities and Religious Associations [2] prohibits the activities of parties guided by religious ideology, the creation and activities of religious associations, goals and actions of which are aimed at the establishment in the state of the rule of one religion, inciting religious hatred or enmity.

At the same time, at the present stage, the processes of globalization and the growth of the conflict potential in the world have had a significant impact on the state of international and national security. The efforts of the state should be directed, first of all, to the formation in society of a sense of "zero" tolerance for all offenses, including those associated with any radical manifestations.

Extremism and terrorism in any form of its manifestations have become one of the most dangerous problems of our time, and it poses a real threat to the national security of the country: kidnapping, hostage taking, bombings in public institutions and public places, etc. Therefore, the problem of countering terrorism and extremism is one of the most important tasks of ensuring security at the state level.

Unfortunately, the threat of terrorism and extremism has not bypassed our state either, terrorist acts also took place on the territory of Kazakhstan, and in news reports one can often hear about the disclosure and termination of the activities of another extremist religious group.

The deepening of the spiritual crisis, the consequences of which are most noticeable on young people, is becoming a global problem. Value crisis, moral degradation, loss of the meaning of life and the cult of consumption - these are the characteristics imposed on modern man, which indicate a spiritual crisis, inability and impossibility to escape from the clutches of the degrading culture of pop art and the mass cult. Who is guilty?

Commercialization of television channels, the commercialization of education, the main purpose of which is enrichment, and not the spiritual development of the individual. On the one hand, the spiritual crisis is a global phenomenon, which is associated with the peculiarities of the modern civilizational development of mankind. Not for nothing at the beginning of the century, many thinkers associated technical civilization with the collapse of spiritual culture.

On the other hand, the spiritual crisis is a domestic phenomenon, which has become especially apparent since the late 1980s. XX century. This is connected not only with the realities of social life, but also with the loss of the former foundations and values of upbringing and education.

The youth, due to the declaration of values, lost their life-span orientation and became one of the main sources of replenishment of the criminal environment. It is the spirituality and creativity that should be the semantic and goal-setting guidelines of modern education. We must understand that the lack of spirituality is not associated with creativity, not with creation, but with destruction. Spirituality is an ideal to which a person should strive in his own development, it is spirituality that orients the highest, absolute values.

Education is the flagship in preventing the influence of an alien ideology, which is why new courses are so important, reinforcing the sociocultural component of education, forming the spirituality of the younger generation, thanks to which teenagers and young people should learn about those new technologies of manipulating public consciousness that are actively beginning to be introduced into the practice of psychological and information struggle. "Spiral of Silence" and "Overton Window" - these technologies are not known to most of our students. Spirituality is the highest side of the inner world, which manifests itself in humanity, cordiality, kindness, sincerity, warmth, and openness to other people. It is based on the breadth of views, scholarship, culture, general development of the personality.

In different historical periods, the balance of spiritual culture can be disturbed, and this leads to the fact that some components of culture no longer determine its value-spiritual core. In the conditions of reassessment of values, it is important to understand and not to lose those value and spiritual priorities, beyond which we lose our identity and ability to create [6]. It must be remembered that "culture affects everything." Therefore, it is so important to take into account the need for creative and spiritual components in education, in family education, in the professional activity of meaningful and meaningful priorities of spirituality and creativity [6]. Education and education are the most important aspects of human life, the development of society, the process of purposeful formation of the individual. Its spiritual wealth and spiritual and creative potential are the catalyst of the historical process, creativity, and lack of spirituality aggravates the challenges and threats to socio-economic development, contributes to the total crisis, including the value crisis, and, most dangerously, the increasing influence of radical and extremist ideology.

References:

1. Constitution RK.St.1. With meas. and additional from 03.10.17
2. Law on religious activities and religious associations. Updated. Law of the Republic of Kazakhstan of October 11, 2011. On Amendments to the Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan of December 7, 2017 No. 823
3. The state program on counteraction to religious extremism and terrorism in the Republic of Kazakhstan for 2013-2017, approved by the Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated September 24, 2013 No. 648. Astana, 2013

4. The concept of state policy in the religious sphere of the Republic of Kazakhstan for 2017–2020. Astana, 2017
5. The strategic development plan of the Republic of Kazakhstan up to 2020 dated February 15, 2018 No. 636.
6. Klishina M.V., Klishina E.A. Non-industrial innovative social economy innovative education: KEUK, 2013.- 224 p.
7. Vasilenko V.I. Terrorism as a socio-political phenomenon. Monograph / Society. ed. A.A. Prokhozhev. - M.: Publishing house of RAGS, 2002. - 220 p.
8. Dikayev S.U. Terror, terrorism and crimes of a terrorist nature. - SPb.: R. Aslanov Publishing House Legal Center Press, 2006. - 464 p.
9. Kozhushko E.P. Modern terrorism: Analysis of the main directions / Under total. ed. A.E. Taras. - Minsk: Harvest, 2000. - 448 p.
10. Olshansky D.V. Psychology of terrorism. - SPb.: Peter, 2002. - 288 p.
11. Modern terrorism: a view from Central Asia. Almaty 2002. 216 p.

ON THE ROLE OF CULTURAL HERITAGE IN THE FORMATION OF VALUABLE WORLD OF STUDENTS

Shakenova K.

second year student

Seifullina G.R.

Scientific supervisor – c.p.s., assistant professor

Karaganda economic university of Kazpotreboyz

Karaganda, Kazakhstan

Annotation. In modern conditions of modernization of Kazakhstan society, the requirements of innovative development of all spheres of society, the responsibility falls on the younger generation of the country as a carrier of new social values and social dynamism.

Keywords: modernization, sociocultural phenomenon, information technologies, modern youth, globalization.

Strengthening the role of youth, turning it into a sociocultural phenomenon of the 21st century occurs around the world and is associated with the emergence of modern civilization at the postindustrial, informational stage of its development, changing paradigms of social life. Youth is one of the most active segments of the population and has an important potential weight in the future. The process of building a democratic society, the development of market relations, in general, socio-economic, political and cultural transformations is impossible without the moral and spiritual development of young people, the formation and education of such qualities as professionalism, decency, humanism and love for the fatherland.

Young people are a large social-age group of the population with an incompletely formed worldview, stereotypes of behavior, thinking, and lifestyle. However, it is distinguished by a community of socio-psychological characteristics, special interests, needs. It should be noted that young people, due to their natural age characteristics, are full of strength, unclaimed energy, the desire to master information, values, the desire to realize their potential. Analyzing the social image of modern students, one should take into account the profound changes that have occurred in society itself: the transformation of its main institutions, qualification characteristics, basic meaning-making values. The way of spiritual identification has changed - the sense of connection, kinship of a person with people has ceased to be ideological and class in nature, gradually transforming into cultural, based on spiritual, aesthetic, intellectual values - civil patriotism with a "human face". More than ever, modern youth should be ready for independent

decisions and actions in a rapidly changing world, since one of the essential characteristics of the modern world is its globalization in all areas of its development. The world is becoming a single communication space.

The formation of a global communication space has a significant impact on all aspects of the life of society, the individual, especially the youth. Today, a person can get almost any information about events in the world through the global Internet. Moreover, this information - perhaps for the first time in the history of mankind - is not subject to any censorship. And since the number of people united by this network is extremely and constantly increasing, processing such an array of information allows you to get a truly objective picture that does not depend on the preferences of a particular participant in this process, and almost instantly bring it to the attention of other people. At the same time, such freedom and objectivity of information may seem in many respects imaginary, since its volume is so great that it cannot be disassembled without special filtering.

The growing importance of the Internet, various computer and information technologies, as one of the most important components of the current situation, is already recognized and irreversible. This is a rather contradictory phenomenon and it would be unforgivable to ignore "possible risks and threats" on his part. And they relate primarily to our spirituality and consciousness.

A whole series of moral problems in the modern world is associated with such a phenomenon of technology as the development of the mass media and its influence on the life of a person in general and his moral position in particular. The huge role of the media in the life of modern man is well known. And what is the shadow side of this process?

Firstly, it's important to make a decision. Representatives of the philosophy of existentialism noticed this long ago.

Secondly, thanks to the mass media, today we will know incommensurably more than what we can experience at the level of personal perception and responsibility. Between the area of knowledge and the area of experience formed an abyss. In relation to most of the information, people remain morally indifferent, indifferent.

Thirdly, modern man is increasingly dependent on intermediaries in the transfer of information - from those who organize, collect, provide it. Information is not only always coded in a certain way, but also organized, selected, and subject to preliminary evaluation. Often there are cases when, in connection with the same events, we were first called upon to admire and applaud, but as time passes and the same information agents demand to be no less fiercely criticized and indignant. This state of affairs, of course, does not strengthen the moral orientation and moral position of the mass audience.

In the space of globalization of human communication, cultural identity is associated with the search and definition of its roots. In modern conditions, when the achievement of sovereignty has ensured the revival of the cultural identity of the people and national revival in general, there is a keen interest in national customs, rituals, traditions. They are revived and performed not only in the traditional, but also in a modernized version, they have a diverse and extensive practical significance: they unite people in joy and sorrow, express collective expectations, regulate the relations between age groups and between the sexes, regulate the emotional state of people, keep value orientations of the family, clan, nation.

The revival and strengthening of national-cultural identity has become the subject of purposeful ideological activities of the cultural, intellectual and political elite of the Republic of Kazakhstan. It is institutionalized at the state level - expressed in the state's goal-oriented cultural policy, that is, the system of practical activities financed, regulated and mainly implemented by the state (along with private individuals) aimed at preserving, developing and strengthening the cultural heritage of the people. We are talking about the program documents "Cultural Heritage", "Tugan-el", "Sacred Geography of Kazakhstan", "Modern Kazakhstan Culture in the Global World", "Digital Kazakhstan".

Today, humanity has rich and diverse opportunities for further development. What future will it choose? This choice will depend, in particular, and ultimately, on the values that determine not only the globalization process, but also the project of the future itself. The future, according to A. Toffler, will depend on how clearly humanity understands it, how much it can predict changes in the architectonics of values intended to regulate human behavior.

The task is to develop a new system of human values, based on a critical understanding and use of cultural traditions. Forming a value system oriented towards humanistic ideals to ensure favorable living conditions for present and future generations is crucial for the fate of civilization. Values of the culture of peace are the quintessence of the values of national cultures, which contribute to the spiritual flourishing of every person, harmonization of social life and sustainable development of society. This is not an artificially created, but naturally developing culture due to the determined tendency towards the socio-political unity of the world, the intensification of communicative connections, the elimination of the problem of the spatial and temporal separation of humanity on our planet.

It can be said that in the dynamically developing world the need to define the intrinsic values of national cultures, the orientation to spiritual constants and universals has increased significantly. In modern conditions, a new categorical paradigm of communicative plurality is being formed. A new style of attitude to cultural heritage is formed by democratizing the impulse of modernism and the formation of postmodernism, based on the recognition of the equality of traditions and the multiplicity of cultural trends. Therefore, the problem of preserving national cultures is being advanced to the rank of the global problems of our time.

Sustained cultural identity, individuality, openness to dialogue with the “Other” and, consequently, openness to the future - these are the main semantic life orientations of the modern personality in the conditions of sovereign Kazakhstan, included in the global information community. The intellectual and moral state of the students can serve as a specific indicator of the progressiveness of society, for the simple reason that they are the main resource and source of replenishment of the intelligentsia. Consequently, the ideas of modern youth - the future intelligentsia for the near future - will be one of the most important factors in choosing the path of the state and its progress.

References:

1. Nazarbayev N.A. "Looking to the future: the modernization of the public consciousness." - Astana, Ak Orda, 2017 / <http://www.akorda.kz/ru>
2. Toffler, E. Shock of the Future = Future Shock, 1970. - М.: AST, 2008. - 560 p.

«ПРОГРАММА «РУХАНИ ЖАНҒЫРУ»- В ДЕЙСТВИИ»

Шамшитдин Д.
студентка гр. СР – 12

Мустафин С.Ш.,

научный руководитель, ст. преп.

Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза,
г. Караганда, Республика Казахстан

Аннотация. Целью данной работы является поэтапная реализация программы «Рухани жаңғыру» и ее основных подпрограмм, таких как «Атамекен», «Тәрбие және білім», «Іскер азамат – Ел тірегі», «Өзгерістерді өзіннен баста».

Ключевые слова: «Рухани жанғыру», патриотизм, нация, единство, молодое поколение, патриотическое воспитание, история, медиа-ресурсы, сакральные места, меценатство.

Основная цель работы по реализации Программы «Рухани жанғыру» - сохранить и приумножить духовные и культурные ценности.

Программа «Рухани жанғыру» включает в себя 6 специальных проектов: «Туған жер», «Сакральная география Казахстана», «Казахстанская культура в современном мире», «100 новых учебников», «Перевод казахского языка на латинскую графику», «100 новых лиц», которые реализуются по 4 базовым подпрограммам: «Атамекен», «Тәрбие және білім», «Рухани қазына», «Ақпарат толқыны». Хочу подробно рассказать о них:

Подпрограмма «Атамекен»

Задача Подпрограммы - объединение усилий граждан, НПО, общественных организаций, волонтеров, меценатов, бизнес-структур, государственных органов для решения актуальных вопросов местного сообщества.

Подпрограмма включает в себя 2 базовых направления:

1 «Әлеуметтік бастамалар картасы» - решение социальных вопросов регионального уровня, инициированных гражданами путем привлечения меценатов, НПО и волонтеров.

2 «Жомарт жүрек» - стимулирование, поощрение и мотивация населения, представителей бизнес-структур, НПО и волонтеров к участию в развитии малой родины.

До 2022г. в реестр проектов будет включено более 200 мероприятий. Общая сумма финансирования составит 4,8 млрд. тенге. В них примут такие компании, как АО «Казтрансойл», АО «Арселор Миттал Темиртау», ТОО «Жибек жолы», ТОО «Казахмыс», ИП «Даму» и некоторые крестьянские хозяйства.

Подпрограмма «Рухани қазына»

Цель Подпрограммы – сохранение национально-культурной идентичности путем развития исторического сознания народа Казахстана, изучения культурно-географического пояса святынь Казахстана, популяризации казахстанской культуры.

Подпрограммы «Рухани қазына» - это 106 проектов (мероприятий) на сумму 5,7 млрд. тенге. «Туған жер – туған ел» - 93 проекта (мероприятия) на сумму 4,4 млрд. тенге. «Қасиетті Қазақстан» - 11 подпроектов (мероприятий) на сумму 1,1 млрд. тенге. «Қазақстанның мәдени жетістіктері» - 2 проекта на сумму 149,4 млрд. тенге. Спонсорские средства составят 178,4 млн. тенге.

Подпрограмма «Тәрбие және білім»

Задача Подпрограммы – воспитание и обучение путем консолидации усилий организаций образования, семьи и других институтов социализации патриотизма начинается именно с любви к своей земле, родному краю.

От малой родины начинается любовь к большой родине – своей родной стране.

В реализацию данной подпрограммы вовлечены педагогический состав области, учащиеся школ, колледжей, студенты ВУЗов, общественные организации, граждане. Данная программа включает в себя в себя 142 проекта (мероприятий) на сумму около 3 млрд. тенге.

Подпрограмма «Ақпарат толқыны»

Цель Подпрограммы – информирование населения о ходе реализации Программы, налаживание обратной связи через медиа-ресурсы.

В соответствии с медиа-планом открыты и действуют на постоянной основе более 20 тематических рубрик.

Активизированы сайты областных газет, постоянно проводятся беседы с главными редакторами о размещении на официальных сайтах логотипа «Рухани жанғыру».

Логотип установлен на всех сайтах областных управлений социального блока и акиматов районов и городов.

Составлен пул из 20-ти блогеров, состоящий из представителей молодежных объединений, спорта, культуры, медицинских работников, предпринимателей и т.д.

Активно размещаются материалы о реализации Программы «Рухани жанғыру» и на официальных областных интернет-ресурсах «ЕКараганда».

В рамках медиа-плана по информационному сопровождению реализации программы модернизации общественного сознания предусмотрено освещение хода реализации специальных проектов Программы «Рухани жанғыру», в том числе «Сакральная география».

Всестороннюю информационную поддержку от средств массовой информации имеют мероприятия по созданию нового туристического продукта под названием «Сакральный пояс Казахстана», карты сакральных мест.

Освещаются экспедиции национального географического общества по сакральным местам страны и создание в Карагандинской области культурно-географического пояса святынь Казахстана.

На страницах газет и в эфире телеканалов выдаются материалы с совещаний в государственных органах по данной тематике. Ежедневно в новостных блоках и специальных телепрограммах областных телеканалов выходят сюжеты, которые сопровождаются логотипом «Рухани жанғыру», подача которого оформлена для зрителя в увлекательной форме, что позволяет повысить интерес к представленному материалу.

В целом с 2017 г. по Программе «Рухани жанғыру», была опубликована 4591 статья, выдано около 2008 видеосюжетов и 9 телепередач, в социальных сетях выдано около 5,5 тыс. публикаций.

В рамках данной подпрограммы предусмотрено 6 проектов (мероприятий) на сумму 14 млн. тенге.

Подпрограмма «ІскерАзамат - ЕлТірегі»

Основная идея – бизнес как опора страны и активная движущая сила модернизации общества. Реализуется в двух базовых направлениях:

«Доверие общества» - формирование благоприятного отношения к предпринимательству и увеличение числа предпринимателей;

«Трансформация мышления предпринимателей» - построение новой предпринимательской культуры с целью повышения конкурентоспособности отечественного малого и среднего бизнеса.

Оператором программы являются ОЮЛ «Казахстанская ассоциация малого и среднего бизнеса, «Ел Тірегі», под кураторством НПП РК «Атамекен».

В рамках подпрограммы осуществляются следующие проекты: Bastau Бизнес, Основы предпринимательства и бизнеса (Школа, ТИПО)», Читающая нация, 100 бизнес книг, Таза ниет.

Подпрограмма «Өзгерістерді өзіннен баста»

Главным вопросом реализации подпрограммы является модернизация сознания госслужащих, которая невозможна без изменения ряда привычек и стереотипов. Для этого каждый госслужащий должен иметь желание измениться, изменить отношение к своей работе, осознать свою роль и своего предназначения. По Республике запущено на реализацию сразу два проекта Агентством по делам государственной службы и противодействию коррупции, способствующих повышению привлекательности и открытости органов.

1. Школа госслужбы – проект, позволяющих студентам завершающих курсов ВУЗов стажировку в госорганах;

2. Оснащение видеокамерами кабинетов, в которых принимают граждан. Это позволит сделать процессы приема граждан более прозрачными, а также даст дополнительную защиту обеим сторонам.

Работа по этим проектам ведется и в Карагандинской области.

Список литературы:

1. Назарбаев Н.А. «Послание «Казахстанский путь – 2050: Единая цель, единые интересы, единое будущее». А. 2014.
2. Назарбаев Н.А. «Нурлы жол – путь в будущее». А. 2014.
3. Назарбаев Н.А. «Болашаққа бағдар: Рухани жанғыру». А. 2017

СЕКЦИЯ 3.

КРЕАТИВНАЯ СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ СРЕДА – УСЛОВИЕ ФОРМИРОВАНИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА.

РАЗВИТИЕ КРЕАТИВНОСТИ УЧИТЕЛЕЙ КАК УСЛОВИЕ ДЛЯ ФОРМИРОВАНИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА

Исабеков Д.М.

студент 3 курса Назарбаев Университета

Косе Ж. К.

*Научный руководитель, к.э.н., доцент кафедры
Менеджмента и инноваций*

*Карагандинского экономического университета Казпотребсоюза,
г. Караганда, Республика Казахстан*

Аннотация. Данная статья рассматривает креативность, креативную среду и человеческий капитал как помогающие друг другу понятия. Гипотеза состоит в том, что креативная социально-педагогическая среда является условием формирования человеческого капитала. Для примера было рассмотрено среднее общее образование Казахстана, свойственные проблемы. Так же предлагаются пути решения поднятия креативности и активности педагогов и учеников.

Ключевые слова: креативность, человеческий капитал, среднее общее образование, реформа образования.

Все мы слышали слово «креативность» в рекламе, в телевизоре, от начальника, читали его в интернете, в требованиях к кандидатам высокооплачиваемых должностей. Не раз встречали фразу словосочетание «креативная среда», как один из главных плюсов, описывающих известную крупную кампанию. Читая новости любой из стран, нельзя пройти мимо понятия человеческий капитал. И тут тоже присутствует важность, полезность и актуальность. Сперва нужно правильно понять данные слова в верном смысле. Креативность – новаторская деятельность, быть креативным – быть способным решать повседневные проблемы неординарным способом, используя накопленные знания и умения [6]. Среда – естественное место для деятельности, совокупность условий неискусственного характера в целях беспрепятственной и неограниченной коммуникации между особями. Объединяя все в одном, получаем, что креативная социально-педагогическая среда не что иное, как среда созданная креативными педагогами для развития креативности в учениках, учить их решать задачи не по заданной схеме или

инструкции, воспитывать в них желание выполнять все несколько иначе. Так же нужно понимать, что такое человеческий капитал. Человеческий капитал - знания и навыки, накопленные человеком в результате обучения и предыдущей трудовой деятельности и влияющие на возможность его трудоустройства, и уровень получаемой зарплаты [6]. Гипотезой этой статьи будет «креативная социально-педагогическая среда – условие формирования человеческого капитала». В итоге получается, что тема и идея этой статьи состоит в целесообразности создания креативной среды педагогами для улучшения качества интеллектуального уровня развития и мастерства учащихся.

Дав определения всем нашим терминам, следующим логичным шагом будет обсудить некоторые допущения, сделанные нами для более глубокого дальнейшего анализа. Первое из которых - человеческая креативность - это положительное качество. В наше время доступность информации немного обесценивает ее, сейчас не надо запоминать много формул или фактов, это отлично делает компьютер и интернет. Более того, благодаря автоматизации многие умения тоже становятся ненужными и невостребованными на рынке труда. Добавьте к этому рост населения, следовательно, и конкуренции. Будет логичным предполагать, что креативность в том смысле, что определена нами, будет играть не малую роль в полезности рабочего кадра для работодателя, страны и самого человека. Второе допущение будет касаться человеческого капитала: развивать человеческий капитал - одна из главных задач государства для совершенствования уровня жизни, развития страны и ее жителей. Для развития человеческого капитала многие ресурсы (деньги на образование, развитие умений, питание, жилища, одежду) должны быть рационально вложены с дальнейшим повышением способности к труду и работе. Как мы видим из выше представленного, две части нашей гипотезы имеют положительный эффект на экономическое развитие страны.

Для более конкретного разбора этой темы рассмотрим данную гипотезу на примерах средних школ Казахстана. Для начала анализа необходимо определить сегодняшнюю ситуацию в школах Казахстана. Выбор именно этого фрагмента образования и общества был выбран по нескольким причинам. Школа является основным из первых социальных институтов для каждого гражданина РК. Школа является обязательным местом для посещения в отличие от высших учебных заведений. Так же недавняя реформа Министерства образования и науки является обсуждаемой темой и по сей день. Важно понимать, что сейчас доступность информации и ее обилие уже поменяли требования к школьной программе. Сейчас перед учениками не ставят цель выучить формулу или запомнить дату правления ханов прошлого тысячелетия. Новая реформа, которая состоялась в 2018 году ввела новые стандарты в оценивании, расписании, нагрузке, учебных планах. Школы отошли от пятибалльной шкалы в пользу процентных показателей, появились критерии оценивания, перешли на пятидневное обучение, снизили количество ожидаемого затраченного времени на домашние задания. Акцент обучения стал делаться на умение пользоваться информацией и умение ее быстро и качественно искать, так же делать быстрый анализ достоверности информации из интернета и других источников. Учащиеся учат сомневаться в услышанной или прочитанной информации, что не может не радовать, так как в наше время увеличилось количество появлений так называемых фейковых новостей [7], [1], [5]. Так же были внесены серьезные реорганизационные акты в финансировании некоторых школ. Один из них и наиболее важный это внедрение подушевого финансирования, иными словами, теперь школа будет получать сумму прямо пропорциональную количеству обучающихся детей. Это поможет загруженным школам в больших городах создавать лучшие условия для будущего поколения. Более того 10 школ Астаны (Нур-Султана) перейдут на право хозяйственной деятельности, другими словами, директор во главе с попечительским советом будут сами решать, во что школа будет инвестировать деньги. Это уже как минимум меньше бюрократии, так как пропадает посредник между школой и Министерством образования, а

так же даст реальную возможность получить школе некоторую долю независимости от других школ [2].

Однако при всем новаторстве в реформах, остаются проблемы с образованием в Казахстане в данный момент времени и есть некоторые моменты, которые могут вызвать проблемы в недалеком будущем, связанные с общим средним образованием. Первая проблема касается образования вне крупных городов, и согласно национальному сборнику «Статистика системы образования Республики Казахстан» за 2017-2018 учебный год, около 5348 школ из 7047 находятся именно в сельской местности, а это около 46,1% от всех школьников страны. Суть проблемы в том, что некоторые школы не имеют должного оборудования, книг, доступа к интернету, качественных кадров в составе учителей и администрации [4]. При этом надо сразу подчеркнуть, что сейчас активно начинается реализация совместного проекта МОН РК и Всемирного Банка «Модернизация среднего образования», он должен способствовать улучшению успеваемости учащихся в сельских общеобразовательных школах, более того он разрабатывает возможность всем школам быть онлайн, иметь доступ к интернету. Так же для решения этой проблемы существует вариант с созданием единого медиа-портала, куда учителя смогут выкладывать свои видео-лекции по пройденному материалу. Надо держать во внимании тот факт, что большая часть нового молодого поколение уже растет в среде легкодоступного интернета и привыкла к получению информации в видеороформате, в виде картинок или схем. Это даст большие возможности учащимся: они смогут самостоятельно прослушать пройденный материал еще раз для лучшего понимания, дети, которые пропустили уроки из-за болезни, погодных условий или семейных обстоятельств теперь смогут наверстать пропущенный материал дома. Если у учащихся нет дома возможности зайти на этот сайт, то благодаря проекту от МОН РК и Всемирного банка, школа может обеспечить их всем необходимым для получения знаний. Этот портал не только дает детям потренироваться в поиске информации в сети, выборе преподавателя, который будет объяснять определенную тему, но и открывает многие возможности перед видеомейкерами - учителями. Именно здесь педагоги могут продемонстрировать креативность, тут они могут завлекать детей в свои направления и сферы наук и предметов, так же возможно устроить бонусы к зарплате для учителей, которые будут зависеть от просмотров. Главное, чтобы все видео были проверены и одобрены МОН РК, чтобы они соответствовали учебному плану и учебно-воспитательным нормам. Так же плюсом этой инициативы является то, что хорошо сделанные видео могут быть актуальными годами, а вторым плюсом является тем, что каждый день может появиться видео еще лучше. Многие российские высшие учебные заведения практикуют видео-лекции для школьников на платной основе, но не обязательно хорошую идею сразу монетизировать.

Помимо проблемы с сельскими школами, существует проблема с преподавателями. В первую очередь надо понимать, что роль учителя нельзя преувеличить. Они занимаются воспитанием будущего поколения, передают знания, опыт, ценности детям. Нельзя допускать потери качества на этих участках формирования человеческого капитала. К тому же надо иметь в памяти, что креативность идет рядом с интеллектом [3]. Еще одним пунктом из этой темы будет повышающийся показатель рождаемости в стране. Все больший и больший процент населения — это несовершеннолетние люди, которым надо необходимо получать образование. В будущем возможна проблема с нехваткой учебных мест, но самое главное, не хватка кадров в учительском корпусе. Для сравнения, в 2017 году было выделено 2152 гранта на обучение по специальности «общая медицина» и только 440 на специальности «педагогика и методика начального обучения» и «педагогика и психология». Более того, не так много молодых абитуриентов готовы идти на платное обучение по специальностям педагогики, в отличие от той же медицины. Бояться потерять качество в количестве на этапе подготовки учителей, и верить, что они не потеряют качества преподавания в количестве учеников лет через 10-20. Повышение

числа грантов будет логичным решением проблемы с нехваткой учителей. Мы не можем так же забывать о том, что сельские школы нуждаются в этих молодых, активных энтузиастах. Для привлечения учителей в сельскую местность можно использовать иностранный опыт в этом вопросе. Идея проста, учителю, который будет ездить с техникой (компьютер, проектор) по сельским школам, дадут возможность получить автомобиль, на котором он и будет ездить. Это отличная мотивация для любого человека. Таким образом, мы сможем частично обеспечить многие регионы страны креативными, молодыми специалистами, которые смогут формировать человеческий капитал для будущего экономического развития страны.

В заключении отметим, что креативность, создаваемая педагогами и ее проявления учениками нужны и должны быть дальнейшие исследования в этой области, которые помогут найти больше возможностей для формирования первоклассного, многообещающего человеческого капитала в целях развития экономической, социальной сфер страны. Актуальность этих терминов нельзя отрицать и переоценить, так как это помогает совершенствовать методы и подходы к преподаванию, что способно вызывать интерес школьной аудитории к важнейшим предметам и темам на уроках.

Список литературы:

1. Анисимова Т.С., Акимова И.Е. Проектирование креативной образовательной среды школы как основы формирования ученика новой культуры. 2005. <https://cyberleninka.ru/article/v/proektirovanie-kreativnoy-obrazovatelnoy-sredy-shkoly-kak-osnovy-formirovaniya-uchenika-novoy-kultury>
2. Бескорая Е. Реформы образования: последовательные шаги. Казахстанская правда. 2017. <https://www.kazpravda.kz/articles/view/reformi-obrazovaniya-posledovatelnie-shagi>
3. Данилина Е.К. Креативность и обучение. «Территория новых возможностей». Вестник Владивостокского государственного университета. 2015. <https://cyberleninka.ru/article/v/kreativnost-i-obuchenie>
4. Мусина Ж. Перспективы развития сельских школ. <http://iac.kz/ru/publishing/perspektivy-razvitiya-selskih-shkol>
5. Новая система образования в Казахстане. 2019. <https://www.nur.kz/1773601-novaa-sistema-obrazovania-v-kazahstane-2018-2019.html>
6. Словарь Ожегова.
7. Щекунских В. Реформы среднего образования в Казахстане. 2018. <https://kursiv.kz/news/obrazovanie/2018-09/chto-dadut-reformy-srednego-obrazovaniya-v-kazahstane>

МЕТОДЫ ОЦЕНКИ ПЕРСОНАЛА В СОВРЕМЕННЫХ ОРГАНИЗАЦИЯХ

Мунасилов Р.

магистрант группы МН-12П

Карагандинского экономического университета Казпотребсоюза,
г. Караганда, Республика Казахстан

Аннотация. В данной статье рассмотрены и дано описание различным методам оценки персонала в современных условиях. Также даны характеристики, возможности использования данных методов, их преимущества.

Ключевые слова: оценка персонала, работник, тестирование, анкетирование, деловая игра, ассесмент-центр.

Оценка персонала производится практически во всех современных компаниях и представляет собой способы выявления тех или иных показателей, их наличие, степень присутствия их в деятельности работников. Методы оценки персонала можно разделить на две группы: традиционные (давно вошедшие в практику работы) и нетрадиционные (используемые в практике отечественных компаний с недавнего времени). Однозначно, данная классификация условна, так как в зарубежной практике способы оценки достаточно распространены. А в современных условиях развития менеджмента в отечественных компаниях является в некоторой степени приемлемой. Это объясняется также тем, что оценка сотрудников непосредственно руководителем пока является распространенным явлением.

Рассмотрим некоторые методы оценки персонала. Матричный метод является одним из распространенных методов, суть которого заключается в сравнении реально демонстрируемых качеств в качествами, регламентируемыми должностной инструкцией. Схожим методом является метод эталона: фактические данные и результаты работы сравниваются с навыками, поведением и результатами наиболее успешных работников. К описательным методам можно отнести и следующие методы. Метод произвольных характеристик – оценка сотруднику дается в свободной устной или письменной форме, где указываются выдающиеся результаты работы за определенный период времени. Если оцениваются не только особые результаты работы за определенный период, но и оценивается вся работа в целом, используется метод оценки выполнения.

Большой популярностью пользуется метод групповой дискуссии – это беседа группы руководителей с работниками. Результатом такой беседы может быть прояснение различных ситуаций, выявление активных, самостоятельных работников, мотивов поведения и другое.

Тестирование – один из распространенных методов оценки. С помощью тестирования определяют уровень подготовленности к выполнению производственных задач, интеллектуальный уровень, знание товара и др. Метод суммируемых оценок заключается в определении экспертами частоты проявления («постоянно», «часто», «иногда», «редко», «никогда») у работников тех или иных качеств и присвоении определенных балльных оценок за тот или иной уровень частоты.

Обобщая характеристики этих методов, мы можем сделать следующие заключения об их недостатках и достоинствах. Описанные методы фокусируются на конкретном работнике и зачастую основаны на субъективном мнении руководителей или сотрудников. Кроме того, оцениваются прошлые результаты, редко обсуждаются перспективные планы как самой организации, так и самого сотрудника. Особенно ярко это проявляется в крупных компаниях, где руководители ограничиваются изучением биографических данных и формальных отзывов и характеристик. При попытках как-то оценить работающий персонал обычно выясняется отсутствие оценочных технологий. Результат – нереальная, субъективная картина.

Согласно статистике, примерно 10 % кандидатов на топ-позиции не проходят испытательный срок, около 14% – увольняются в течение года. Около 30% процентов работников не соответствуют занимаемой должности в связи с низким уровнем проявления профессиональных или личностных характеристик, достаточных для эффективной деятельности. Все это говорит об отсутствии целенаправленной работы по установлению соответствия характеристик работников требованиям должности. Тем не менее, получить независимую, максимально полную, объективную и достоверную информацию по каждому из сотрудников и о коллективе в целом, а также

соответствующие прогнозы и рекомендации возможно - многих проблем при оценке персонала позволяют избежать нетрадиционные методы оценки.

С развитием менеджмента в отечественных организациях стали более активно внедряться нетрадиционные методы оценки работников. Можно выделить несколько направлений в развитии нетрадиционных методов.

Первой отличительной особенностью является то, что данные методы рассматривают группу (отдел, цех, участок) как основную единицу, в рамках которой оценивается вклад работника в работу подразделения его коллегами, а также его способность выстраивать и участвовать в командной работе. Во-вторых, результаты работы каждого работника увязываются с результатами работы всей организации, что повышает личную ответственность и заинтересованность в конечных результатах. Особое внимание уделяется вопросам профессионального развития и самосовершенствования различных навыков.

Не смотря на то, что нетрадиционные методы аттестации не так давно вошли в практику отечественных компаний, они являются наиболее подходящими в современных условиях. К их числу принадлежат метод «360° аттестация», психологические методы аттестации, деловые игры, метод критического инцидента, AssessmentCenter.

Экономические условия предъявляют особые требования к современным компаниям и ко всем сотрудникам. Динамично развивающаяся внешняя среда, изменения во внутренней среде организаций, ужесточающаяся конкуренция, дефицит высококвалифицированных кадров приводит к поиску новых решений, инновационных решений, быстроты реакции и адаптации. При этом от персонала требуются инициативность, креативность, стрессоустойчивость, коммуникабельность, высокая адаптивность и т. д. Эти качества сотрудников становятся решающими при прочих равных в условиях конкуренции. Инструментария традиционных методов оказывается недостаточно, чтобы в полной мере оценить те качества сотрудников, которые позволят организации выжить и эффективно функционировать в будущем.

Далее рассмотрим более подробно два наиболее часто применяемых в аттестационной практике из нетрадиционных методов: деловую игру и AssessmentCenter.

В деловой игре условия максимально приближены к реальным, задача сотрудников заключается в выполнении различных заданий и упражнений. Выполнение заданных в игре заданий может осуществляться в разнообразных формах. Это может быть командное задание, проведение бесед или дискуссий, разработка проектов и их презентация, представление самого себя, своего подразделения или всей компании в целом. Все задания выдаются и разрабатываются с учетом различных требований, а также прописываются определенные критерии, на основании которых оцениваются действия и поведение самих сотрудников.

Деловые игры имеют некоторые преимущества перед другими методами оценки персонала, которые заключаются в следующем. Во время деловой игры сотрудники не так сильно ощущают эмоциональную напряженность, во время игры не возникают неприятные или негативные эмоции, люди с удовольствием в игровой форме делятся своими решениями, эмоциями, впечатлениями. Кроме того, деловой игрой можно заменить другие методы оценки персонала, особенно те, где требуется привлечение внешних участников. Еще одним преимуществом деловой игры является возможность изменить саму ситуацию в игре, импровизировать, создать более сложный вариант развития событий в игре.

В процессе деловой игры опытный HR-менеджер и руководитель смогут выявить потенциал работника, его особенности поведения, навыки и уровень компетенций как в профессиональной деятельности так и в межличностных взаимоотношениях. Таким образом, можно констатировать, что при правильном проведении деловых игр они могут заменить собой другие методы оценки, такие как анкетирование, тестирование,

составление личностного портрета и другие. Также отлично можно отследить картину не только по конкретному работнику, но и по остальным участникам игры – членам коллектива, увидеть признаки и наличие различных социально-психологических проблем в коллективе.

Таким образом, деловая игра в своем использовании достигает несколько целей: 1) сама оценка персонала, 2) как метод мозговой атаки при разработке и принятии управленческих решений, 3) как тренинговая площадка для отработки различных профессиональных.личностных качеств работников. В результате участия в деловых играх сотрудники приобретают реальный опыт, у них появляется возможность обсудить различные аспекты в своей деятельности с более опытными коллегами, развить в себе такие качества, как коммуникабельность, ответственность, умение правильно излагать свои мысли и доносить информацию, эффективно использовать получаемую информацию, находить причинно-следственные связи и многое другое.

Также рассмотрим еще один метод оценки работников – AssessmentCenter. Перед многими HR-менеджерами давно уже ставилась задача выявить комплексный метод оценки персонала, который в результате применения давал бы более развернутую характеристику о наличии или отсутствии в работнике определенных личностных и профессиональных характеристик. И именно такое сочетание различных методов оценки персонала нашло отражение в так называемом комплексном методе «центр оценки» или, другими словами, «Ассесмент-центр» (AssessmentCenter, AC). Данный метод очень широко используется в зарубежной практике управления человеческими ресурсами. В нашей стране он также находит достаточно широкое распространение.

Основой применения данного метода оценки сотрудников является то положение, что он является наиболее быстрым способом предварительной оценки потенциального или работающего работника. С его помощью достаточно быстро и эффективно можно отследить за процессами выполнения задач и достижения определенных результатов, характерных для той или иной позиции. Используя в комплексе тестирование, деловые игры, различные упражнения, наблюдение можно смоделировать ситуации и функции.необходимые для выполнения задач и выполнения многих требуемых функций.

Центр оценки персонала можно определить как «комплексный метод выявления у испытуемого необходимых для определенной работы (должности) качеств посредством использования по отношению к нему ряда диагностических процедур и наблюдения его действий в ситуациях, моделирующих профессиональную деятельность». Нередко под центром оценки персонала понимают не только сам метод, но и все мероприятия по его применению, включая, соответственно, подготовленных людей, методики и т.п. (в этом значении говорят, например, о создании фирмой центра оценки).

AssessmentCenter является стандартизированной, многоступенчатой возможностью оценить деятельность сотрудника и включает в себя взаимодополняющие оценочные практики. Обычно включает в себя тесты различной направленности, деловые игры, презентации и некоторые другие элементы.

В ходе тестирования кандидат или работник проявляет свою индивидуальную работу и подход к решению реальных или предполагаемых задач, описанию и выхода из различных ситуаций, проявляет знание и умение давать различные определения. При этом могут быть использованы профессиональные тесты – определяют уровень профессиональной компетентности; мотивационные анкеты и тесты – выявляют причины поведения и мотивации человека к определенной деятельности; интеллектуальные тесты и другие.

Также может быть использован метод презентации. В ходе использования данного метода передработников стоит задача без подготовки рассказать о себе, о выполняемых функциях, о работе своего подразделения или всей компании в целом. В первом случае оценивается способность вызвать доверие и интерес у новых людей, во втором -

способность продавать товар и услугу. В ходе презентации можно дать оценку использованию коммуникационных техник: контакт глазами со слушателями, уверенная жестикуляция, владения голосом (тембр, интонация, высота, темп) приятная и дружелюбная мимика, владение телом и частями тела.

Таким образом, исследовав различные методы аттестации, можно констатировать, что большое их разнообразие способствует более тщательной и эффективной оценке персонала в компаниях. использование разнообразных методов в комплексе или по отдельности способствует более планомерному и органичному развитию профессиональных, личностных, интеллектуальных качеств работников.

Список литературы:

1. Кантарович, С. Как проводить аудит управления персоналом? [Текст] / С. Кантарович // Служба кадров и персонал. - 2010. - №11. - С. 29-32.
2. Кибанов, А.Я. Служба управления персоналом [Текст]: учеб. пособие для студентов высш. учеб. заведений, обучающихся по специальности «Упр. Персоналом» / А.Я. Кибанов, В.Г. Коновалова, М.В. Ушакова. - М.: КноРус, 2011. - 410 с.
3. Нестерчук, Н.И. Оценка персонала как ключевой инструмент его развития [Текст] / Н.И. Нестерчук, Л.А. Коршик // Деньги и кредит. - 2010. - №11. - С. 48-52.

ОСОБЕННОСТИ СИНДРОМА ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ВЫГОРАНИЯ УЧИТЕЛЕЙ СЕЛЬСКИХ ШКОЛ

Рашитова Л. А.,

магистрант 2 курса

Научный руководитель - канд. пед. наук, доцент

Касимова З.Ш.

Стерлитамакский филиал ФГБОУ ВО «Башкирский государственный университет»
г. Стерлитамак, Россия

Аннотация. В данной статье рассматриваются особенности синдрома эмоционального выгорания у учителей сельских школ. Авторы описывают результаты диагностики уровня эмоционального выгорания учителей сельских школ по методике В.В. Бойко и предлагают психолого-педагогические рекомендации для учителей сельских школ в преодолении эмоционального выгорания.

Ключевые слова: эмоциональное выгорание, учитель сельских школ, методика, диагностика, эмоциональное выгорание личности.

На современном этапе развития российского общества в условиях определенных социально-экономических сложностей, конкуренции на рынке труда, социальных стрессов, растут требования, предъявляемые к уровню профессионализма работников образовательной сферы. Однако далеко не каждый педагог может успешно адаптироваться и эффективно осуществлять свою профессиональную деятельность, а потому возрастает вероятность развития неблагоприятных психических состояний. Одним из частых негативных проявлений у учителей является феномен «эмоционального выгорания».

Современные психологические исследования, касающиеся работников социальных профессий (врачи, психологи, педагоги, руководители разных рангов, работники сферы обслуживания, юристы, военные и др.), показывают подверженность их

профессиональным деформациям (А.В. Буданов, Б.Д. Новиков, А.А. Реан, А.Р. Фонарев, А.К. Маркова, С.П. Безносков, Е.Т. Лунина, Ю.А. Юдчиц, С.Е. Борисова, Е.Д. Юрченко). Одним из частых негативных проявлений у представителей названных профессий является феномен «эмоционального выгорания» или, в другой редакции, синдром эмоционального выгорания. Данный синдром возникает в ситуациях интенсивного профессионального общения.

Исследования последних лет показывают, что наиболее выраженной фазой указанного синдрома у работников сферы образования является фаза резистенции с доминирующим симптомом «неадекватное избирательное эмоциональное реагирование». Однако в научной литературе недостаточно представлены данные о синдроме эмоционального выгорания с учетом конкретных условий работы педагога сельской школы.

В связи с этим, одной из приоритетных задач психологии развития, медицинской психологии, психологии труда и педагогической психологии является исследование и поиск способов профилактики и коррекции эмоционального выгорания среди учителей сельских школ с учетом специфики их профессиональной деятельности.

Можно предположить, что синдром эмоционального выгорания, характеризующийся эмоциональной сухостью педагога, расширением сферы экономии эмоций, личностной отстраненностью, игнорированием индивидуальных особенностей учащихся, оказывает достаточно сильное влияние на характер профессионального общения учителя. Данная профессиональная деформация мешает полноценному управлению учебным процессом, оказанию необходимой психологической помощи, становлению профессионального коллектива. Реальная педагогическая практика показывает, что сегодня довольно четко прослеживается факт потери интереса к ученику как к личности, неприятие его таким, какой он есть, упрощение эмоциональной стороны профессионального общения. Многие педагоги отмечают у себя наличие психических состояний, дестабилизирующих профессиональную деятельность (тревожность, уныние, подавленность, апатия, разочарование, хроническая усталость).

Для диагностики уровня эмоционального выгорания учителей сельских школ была использована методика (В.В. Бойко).

Со складывающейся фазой эмоционального выгорания учителей сельских школ, напряжение проявилось у 32% учителей, резистенция – у 48%, истощение – у 8%; со сложившейся фазой-напряжением проявилось – у 16 % респондентов, резистенция - у 28%, истощение – у 20 %. Следовательно, большинство учителей сельских школ, находятся на фазе резистенции. Доминирующими симптомами эмоционального выгорания являются: «неадекватное избирательное эмоциональное реагирование», «эмоционально нравственная дезориентация», «редукция профессиональных обязанностей».

Данные результаты связаны с особенностями деятельности сельского педагога: не везде имеется современная материально-техническая база, учитель является референтным лицом, контакт с учениками и их родителями более тесный и долгий, в связи с чем, на него падает большая эмоциональная нагрузка, связанная с общением. После окончания уроков общение с педагогом не прерывается. Ученики и их родители часто приходят за советом, за поддержкой. Деятельность учителя, его личная жизнь всегда на виду, соответственно, осознанно или нет, человек начинает испытывать эмоциональный дискомфорт, психическое напряжение, неудовлетворенность трудом, переутомление, что является одним из факторов формирования синдрома эмоционального выгорания учителей сельских школ.

На эмоциональное выгорание личности может оказать влияние и субъективные болезненные ощущения. По результатам «Гиссенского опросника» (адаптирован в психоневрологическом институте им. В.М. Бехтерева) лидирующими субъективными болезненными ощущениями у испытуемых являются ощущение

«истощения» и «боли в различных частях тела». Это можно объяснить особенностями условий профессиональной деятельности, так как с детьми работать сложно, они требуют повышенного внимания, заботы, контроля, ласки.

Синдром эмоционального выгорания, характеризующийся эмоциональной сухостью педагога, расширением сферы экономии эмоций, личностной отстраненностью, игнорированием индивидуальных особенностей учащихся, оказывает достаточно сильное влияние на характер профессионального общения учителя. Данная профессиональная деформация мешает полноценному управлению учебным процессом, оказанию необходимой психологической помощи, становлению профессионального коллектива. Некоторые педагоги, подвергшиеся эмоциональному выгоранию, меняют профессию и всю остальную жизнь скучают по общению с детьми, другие же остаются работать, но, не зная как преодолеть «эмоциональное выгорание», не могут отдаться работе со всей душой, как это было раньше.

Примерные психолого-педагогические рекомендации для учителей сельских школ:

- рекомендовать педагогам психологическую помощь;
- проводить тренинги уверенности в себе, эмоциональной саморегуляции, снимать напряжение с помощью различных упражнений на релаксацию;
- вводить в свою деятельность инновационные, творческие формы, методы;
- разделять профессиональную и частную жизнь, особенно в сельской местности;
- оптимизировать режим работы, правильно организовать рабочее место, обдумывать и грамотно распределять все свои нагрузки;
- искать способы выброса накопившегося негатива, или переводить его в определенную форму деятельности, осуществлять профилактику конфликтов;
- обращать внимание на позитивные мысли и чувства, развивать навыки позитивного мышления.

Список литературы:

1. Анциферова Л.И. Условия деформации личности // Новые исследования. – 2008. – № 3. – С. 32-38.
2. Безносков С.П. Профессиональная деформация личности. – СПб.: Речь, 2004. – 272с.

МОТИВАЦИЯ ВЫБОРА ПРОФЕССИИ У ПОДРОСТКОВ

Фасикова А.М.,

студентка 5курса

Научный руководитель – к.п.н., доцент

Усманова С.Г.

Стерлитамакский филиал ФГБОУ ВО «Башкирский государственный университет»,
г. Стерлитамак, Россия

Аннотация. В данной статье рассматривается проблема мотивации выбора профессии у подростков. Авторы данной статьи описывают процесс формирования мотива как индивидуальную особенность подростка в зависимости от свойств их личности. В статье предлагаются некоторые рекомендации о правильном выборе выпускника школы будущей профессии.

Ключевые слова: Проблема самоопределения, мотивация выбора, профессия, подростковый возраст, процесс формирования мотива, выпускники школы, будущая профессия.

Проблема самоопределения имеет особое значение. Одной из фундаментальных проблем в определении личности, как в отечественной, так и в зарубежной психологии является мотивация. Если анализировать источники активации человека, побудительных сил его деятельности, поведения, с поиском ответа на вопрос, что побуждает человека к деятельности, каков мотив, "ради чего" он ее осуществляет тесно связана с разработкой проблемы мотивации. Основные моменты взаимодействия индивида и общества отражаются именно в ней, которое в настоящее время предъявляет к подросткам особые требования. В подростковом возрасте происходят наиболее значительные изменения в психике ребенка, самоопределение становится аффективным центром жизненной ситуации подростков. Личностное самоопределение, имеющее ценностно-смысловую природу является личностно-значимой ориентацией на достижение определённого уровня в социализации, на основе чего вырабатываются требования к определённой профессиональной области, осуществляется профессиональное самоопределение. Поэтому актуальным является вопрос мотивации подростков в выборе профессии.

Подростковый возраст приходится на пятую стадию жизненного цикла, основной задачей которого является достижение личностного самоопределения. Но из его теории выпадает, то важнейшее звено, которое в отечественной психологии вслед за Л.С. Выготским обозначается как "социальная ситуация развития". На наш взгляд, связь в системе "взрослый – ребенок" имеет конкретный исторический характер и зависит от системы ценностей, принятых в той или иной социальной общности.

В ряде эмпирических исследований 60-80 годов сделаны попытки охарактеризовать подростковый возраст как относительно благополучный, как период «бескризисного развития» (Ф. Элкин и У. Уистли, Э. Доуан и Дж.).

Подростковый возраст необходимо рассматривать не как отдельно взятый этап, а в динамике развития, поскольку без знания закономерностей развития ребенка в онтогенезе, противоречий, составляющих силу этого развития, невозможно выявить психические особенности подростка. В основе такого исследования лежит деятельностный подход, рассматривающий развитие личности, как процесс движущей силой которого является, во-первых, разрешение внутренних противоречий, во-вторых, смена типов деятельности, обуславливающее перестройку сложившихся потребностей и зарождения новых. В процессе изучения отечественные психологи Л.С. Выготский, А.Н. Леонтьев, Д.Б. Эльконин и др. выяснили, что ведущий для подросткового возраста деятельностью является усвоение норм взаимоотношений, которые получает наиболее полное выражение в общественно полезной деятельности.

Изучение подросткового периода – очень сложный, долгий и многоплановый процесс, который не завершен и по сей день. До сих пор нет однозначного понимания всех его особенностей, не прекращаются споры между психологами.

Поскольку процесс формирования мотива (мотивация) связан с использованием многих личностных образований, постепенно формирующихся по мере развития личности, очевидно, что на каждом возрастном этапе будут иметься какие-то особенности мотивации и структуры мотива. Процесс формирования мотива может иметь индивидуальные особенности в зависимости от свойств личности. Важно, что в мотивах подростков содержится аргументация и предвидение последствий принятого решения, что свидетельствует о значительно более полном осознании процесса мотивации и структуры мотива, а также о большем участии в формировании мотива блока «внутреннего фильтра». Это снижает импульсивность действий и поступков подростков, особенно старших. Наличие у подростков идеалов, самооенок, усвоенных норм и правил общественного поведения свидетельствует о значительном развитии личности подростков, о формировании у них «внутреннего плана», являющегося существенным фактором мотивации и организации собственного поведения. Однако этот «внутренний план» еще не организован в целостную систему, недостаточно обобщен и устойчив. Так,

имеющийся идеал неконкретен и часто меняется (сегодня подростку нравится один герой, которому хочется подражать, а завтра – другой). Требования подростка к себе нуждаются в постоянной поддержке со стороны. Отсюда – и неустойчивость ряда мотивов, изменчивость поведения. Кроме того, характерным для данного возраста является несоответствие целей возможностям, что свидетельствует о завышенном уровне притязаний и является причиной частых неудач в осуществлении задуманного.

Идеал имеет огромное влияние на выбор и осуществление профессиональной деятельности, выбор той сферы приложения своих сил, которая будет приносить переживания полноты жизни, как бы отражать реализуемость, призвание человека – одно из важнейших экзистенциальных переживаний, отражающих реалистичность усилий по организации и осуществлению жизни. Стремление старших подростков утвердиться в собственном мнении в большей мере, нежели во мнении окружающих, приводит к тому, что мотивы у них формируются, прежде всего, и главным образом с учетом собственного мнения, что в конечном итоге выражается в их упрямстве. Старшие школьники не просто познают окружающий мир, а вырабатывают о нем свою точку зрения, так как у них возникает потребность выработать свои взгляды на вопросы морали, самим разобраться во всех проблемах. В связи с этим принимаемые решения и формируемые мотивы приобретают у школьников все большую социальную направленность.

В каждом возрасте устанавливается своя иерархия потребностей, ведущие из которых определяют направленность личности. Доминирующей потребностью у подростков является потребность в развитии способностей, приобретении умений. При этом потребность в признании другими людьми, в определенном положении в системе общественных отношений в разном возрасте понимается по-разному. У подростков – это положение (социальный статус) в группе сверстников. Основным мотивом учения старшеклассников является подготовка к поступлению в профессиональное учебное заведение. Поэтому половина выпускников школы уже имеет сформированный профессиональный план, включающий как основное, так и резервное профессиональное намерение. Следовательно, главной целью для выпускников школы становится получение знаний, что должно обеспечить прием в намеченные учебные заведения. Л.С. Выготский, говорил, что выбор профессии – это не только выбор той или иной профессиональной деятельности, но и выбор жизненной дороги, поиск своего места в обществе.

Интерес к профессии чаще всего порождается знакомыми и товарищами. В меньшей степени сказывается влияние школы и семьи. Степень решимости заняться выбранной, а не какой-то другой профессией старшеклассники оценивают по-разному. Может быть оценка «только этой профессией и буду заниматься», может быть и «не знаю, как получится». Как правило, предпочитают профессии, в которых предоставляется возможность принимать самостоятельные решения, контактировать с людьми и получать полезный продукт деятельности. На второе место ставится возможность делать что-то своими руками, творческий характер труда. Третье место отводится условиям труда и подвижности работы, возможности получать новые впечатления. Следует отметить, что многие старшеклассники еще не видят разницы между такими понятиями как профессия, специальность, квалификация, должность. К числу профессий школьник может отнести и академика, и лаборанта. Иногда профессией называют должность руководящего работника – начальник, председатель, министр. Интересно отметить, что многие типизируют профессии по половому признаку. Подобные представления влияют на их ценностные ориентации и профессиональное самоопределение

Процесс выбора профессии характеризуется многомерностью. Для правильного, адекватного выбора выпускнику школы приходится проделать большую внутреннюю работу:

- необходимо проанализировать свои ресурсы (интересы, способности, особенности личности);

- узнать и принять требования избираемой профессии;
- осознать потенциальное несоответствие личностных особенностей и особенностей профессии и оценить возможность или невозможность коррекции этих несоответствий.

Для старших подростков актуальным является учебно-профессиональное самоопределение – осознанный выбор путей профессионального образования и профессиональной подготовки.

Список литературы:

1. Вилюнас В.К. Психологические механизмы мотивации человека. – М, 2016г. –389 с.
2. Горбатенко Т.М. Взаимовлияние профессиональных намерений старших школьников и их межличностных отношений. – М., 2015г.–398 с.
3. Дубовицкая Т.Д. К проблеме диагностики смысла учения // Вопросы психологии. 2015г.–№ 1–79 с.

СЕКЦИЯ 4 МОЛОДЕЖЬ И ПРАВО В ЦИФРОВУЮ ЭПОХУ

АЗАМАТТЫҚ ҚҰҚЫҚТАҒЫ «ЗИЯН», «ЗАЛАЛ», «ШЫҒЫН» ҰҒЫМДАРЫНЫҢ АРАҚАТЫНАСЫ

Ә. ШУБАЕВ

Ю-21 тобының студенті

Е. А. АХТЫШХАН

Ғылыми жетекші, аға оқытушы

Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті
Қарағанды қаласы, Қазақстан Республикасы

Аннотация. Мақалада ҚР азаматтық құқығындағы «Зиян», «залал», «шығын» ұғымдарына талдау жасалып, олардың ара жігін отандық, шетелдік мамандардың еңбегіне сүйеніп, ашуға мән берілген.

Кілт сөздер: Зиян, залал, шығын, моральдық зиян, жауапкершілік.

«Зиян», «залал», «шығын» санаттарының мәні мен арақатынасын түсіну бүгінгі күні де өзекті болып табылады. Қазір заңнамада, ғылыми әдебиетте де аталған санаттарды түсінуге қатысты ортақ пікір жоқ. Алайда оларды ажырату және бір жақты заңдық біліктілік азаматтық айналымға қатысушылардың мүліктік құқықтары мен мүдделерін қорғау кезінде заңнаманы тиімді қолдануды қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Зиян мен шығындар ұғымы тарихи бұрыннан қалыптасқан, олар римдік жеке құқықтан келе жатыр. Латын тіліндегі зиян немесе залал «damnum» деген сөзбен белгіленген, бұл терминмен мүліктік залал мен ар - намысты қорлау түсінілді; ғалымдардың пайымдауынша, нақты мүліктік залал, ал кейде-ақшалай айыппұл түсініледі [1].

Қолданыстағы ҚР АҚ «зиян» және «залал» ұғымдары ретінде жалпы анықтамадан тұрмайды. Алайда, тиісті нормаларды талдау негізінде кейде «зиян» және «залал» ұғымдарын теңдестіру болып жатқанын айтуға болады. Бұған басқа да қазақстандық ғалымдар да көрсетеді. Г. Сыздықова ҚР АҚ-дағы «залалдар» және «зиян» ұғымдарының арақатынасына қатысты отандық заң шығарушының ұстанымының сәйкес еместігіне назар аударады. Мәселен, п. 4-9, сондай-ақ ҚР АҚ 917-құжат заң шығарушы отождествляет шығындар, залал мен зиян обозначая олардың тек термин «зиян». 5-т. Мемлекеттік органдардың заңдарға сәйкес келмейтін актілерді шығаруы нәтижесінде келтірілген залал деп аталады, ал ҚР АҚ 922-бабында зиян деп аталады. Терминологиядағы мұндай сәйкессіздік практикада «залал» және «мүліктік зиян» категорияларының араласуына алып келеді [2].

Сөздікте «зиян», «залал», «шығын» терминдері тең мағыналы ұғымдар ретінде түсіндіріледі [3], бірақ олардың заңдық мәні әртүрлі болып табылады. Азаматтық құқықта «зиян», «залал», «шығын» санаттарының арақатынасына қатысты баламалы көзқарастар бар.

Кейбір авторлар аталған санаттарды анықтайды. Осылайша, И. Ю. Курин «залал – бұл шығынның ақшалай көрінісі емес, жәбірленушілерге келтірілген шығынның өзі, мүліктік зиян, мүліктік шығын» деп мәлімдейді [4]. А. В. Мякининаның айтуы бойынша, «зиян», «шығын» сияқты ұғымдар «залалдар» бірыңғай жалпы ұғымының белгісі болып табылады, осыған байланысты автор «мүліктік емес, сондай-ақ мүліктік емес залалдың (зиянның) бір түрін «залалдар» деген бірыңғай терминді атауды ұсынады [5].

Басқа авторлар бұл ұғымдар бірдей емес деп санайды, өйткені «зиян» ұғымын қолдану аясы біріншіден, деликтілік міндеттемелер нормаларымен шектеледі, екіншіден,

азаматтық-құқықтық жауапкершілік шарттарының бірі немесе азаматтық құқық бұзушылық құрамының бір элементі ретінде әрекет етеді. Зиян мүлікке, адамға немесе заңды тұлғаның іскерлік беделіне келтірілуі мүмкін.

Бірақ біз қазақстандық ғалымдардың «зиян» ұғымы Қазақстан заңнамасында «залал» терминінің кең түсінігі болып табылатындығы туралы пікірімен келісеміз. Демек, зиян тектік ұғым болып табылады, ал залал түрі қол сұғушылық объектісіне байланысты болады, яғни азаматтық құқықта мүліктік және моральдық (мүліктік емес) зиян болады.

ҚР АҚ 917-бабында азаматтардың және заңды тұлғалардың мүліктік немесе мүліктік емес игіліктері мен құқықтарына заңсыз әрекеттермен (әрекетсіздікпен) келтірілген зиян (мүліктік және (немесе) мүліктік емес) зиян келтірген адамның толық көлемде өтеуіне жатады деп бекітілген. Азаматтық құқықтағы мүліктік зиян ең алдымен шығындарды өтеу жолымен өтеледі. ҚР АҚ 9-бабының 4-тармағына сәйкес құқығы бұзылған тұлға, егер заң актілерінде немесе шартта өзгеше көзделмесе, өзіне келтірілген залалдың толық өтелуін талап ете алады. Ал шығындар: құқығы бұзылған адам жүргізген немесе жүргізуі тиіс шығыстар, оның мүлкін жоғалту немесе бүлдіру (нақты залал), сондай-ақ егер оның құқығы бұзылмаса, осы тұлға әдеттегі айналым жағдайында алатын алынбаған табыстар (жіберілген пайда) болып табылады. Қалай түсінікті-дан ҚР АҚ-нің 917-құжат, қазақстандық азаматтық заңнамада көзделген принципі толық өтемақы зиян.

Қатысты моральдық (мүліктік емес) зиянды, онда құжат АҚ 952-ҚР анықталды, бұл моральдық зиян өтеледі қарамастан, мүліктік зиян, ол өтеуге жатады, және байланысты емес мөлшері осы өтеу. Құжат ҚР АҚ 951 моральдық зиян ұғымы белгіленген – «моральдық зиян – бұл жеке тұлғалардың жеке мүліктік емес игіліктері мен құқықтарын бұзу, кемсіту немесе айыру, оның ішінде жәбірленушінің өзіне қарсы жасалған құқық бұзушылық нәтижесінде сыналатын (төзе алатын, уайымдайтын), ал мұндай құқық бұзушылық нәтижесінде ол қайтыс болған жағдайда - оның жақын туыстары, сондай-ақ олардың жақын туыстары, сондай-ақ олардың жақын туыстары, сондай-ақ олардың отбасы мүшелері, сондай-ақ бұл ескертуді дәлдеп ауыстыру қажет

Сонымен, қазақстандық нормативтік-құқықтық актілерде «зиян» және «залал» ұғымдарының анықтамасы жоқ, алайда оларда олардың көлемі мен құрамдас бөліктері ашылады. Қазақстандық және шетелдік заңнамаларда да зиянды толық өтеу қағидаты бекітілген. Бұл ретте халықаралық және қазақстандық тәсілдерге сәйкес, терминологиядағы айырмашылықтарға қарамастан, өтемге нақты залал, сондай-ақ жіберілген пайда (пайда) жатады. Сондықтан, зиянды өтеу санатын жалпы түсіну қазақстандық және халықаралық заңнамада өзгеше емес деп айтуға болады.

«Зиян» және «залал» терминдерінің арақатынасы туралы мынаны атап өтеміз. Дәстүрлі түрде «залал» терминімен зиянның тек бір түрі ғана анықталады — мүліктік зиян, ал ҚР АҚ жалпы, Қазақстан өркениетіндегі сияқты, «зиян» және «залал» терминдері әдетте синонимдер ретінде-заңмен қорғалатын игіліктерді кемсіту мағынасында қолданылады.

Осылайша, зиян мен шығынды заңмен қорғалатын жеке немесе мүліктік игіліктерді бұзу салдары ретінде анықтауға болады. «Зиян» термині, әдетте, деликт құқық саласында, ал «залалдар» термині — Шарттық құқық саласында пайдаланылады. «Зиян» және «залалдар» ұғымы өзара байланысты, алайда бірдей емес ұғымдар, өйткені келтірілген зиян — мүліктік немесе мүліктік емес, физикалық — материалдық шығындарға әкеп соқтырады, алайда зиян келтірмей шығындар мүмкін емес, яғни шығындар келтірілген зиянның салдары болып табылады және тікелей шығындар мен жіберілген пайда түрінде бола алады.

Жүргізілген зерттеуді қорытындылай келе, қазақстандық заң шығарушыға «зиян» мен «залал» арақатынасын Азаматтық кодекс нормаларында бекітіп, нақты және дәйекті түрде жүргізу керек деп есептейміз. Біздің пікірімізше, зиянды адам жасалған құқық

бұзушылық нәтижесінде, соның ішінде шарттық міндеттеменің орындалмауы немесе тиісінше орындалмауы салдарынан болатын мүліктік шығындар ретінде қарастыру керек.

Шартты бұзғаны үшін залалдар оның орындалмауынан немесе тиісінше орындалмауынан келтірілген зиянның ақшалай баламасын құрайды. Мұндай түсінік аталған ұғымдарды экономикалық (ақшалай) категорияның мазмұны мен нысаны ретінде жіктеуге мүмкіндік береді.

Витольд Варкаллоның ойынша азаматтық-құқықтық жауапкершілік және келтірілген зиян үшін жауапкершілік терминдерін бір-бірінен ажырату керек, соңғысы неологизм болып табылады. Әр түрлі нормативті құқықтық актілерде зиян орнын толтыру туралы ережелер көрсетілген. Көп жағдайда түрлі құқық салалары өздері реттейтін қатынастар ерекшеліктерін иеленеді, сонда азаматтық-құқықтық жауапкершілік оларды толық қамти алмайды. Оған қоса, жауапкершілік бұзушыны айыптауды білдіреді, ал бір жағдайларда бұзушыны айыптауға болмайды, онда тек зиян орнын толтыру міндеті болады. Сондықтан барлық кішігірім құқық салаларында орын алған зиян орнын толтыруды азаматтық-құқықтық жауапкершіліктен ажырату қажет. Келтірілген зиян үшін жауапкершілік кінә болмағанда да қолданылып, орын толтыруды көздейді және қудалауды жүргізбейді. Келтірілген зиян үшін жүктелетін жауапкершілік белгілері:

- жауапкершілікке тартылушы зиян келтіруші немесе оны алмастырушы тұлға (сақтандыру компаниясы); –орын толтыру ақшалай немесе заттай жүргізілуі мүмкін;
- зиян орнын толтыру альтернативті міндеттеме болып табылады, онда таңдау құқығы несие берушіге тиесілі; –номинализм қағидасына бағынбайды;
- зиян орнын толтыру санкция болуы немесе болмауы да мүмкін;
- зиян орнын толтыру азаматтық құқықтан басқа да құқық салаларында кең таралған;
- зиян орнын толтыруды қабылдаушы тұлға соның негізінде негізсіз байымауы тиіс;
- зиян орнын толтыру туралы талап азаматтық құқыққа жақын болғанымен, сот, арбитражды соттармен қаралғанымен ондай талаптар әкімшілік және қылмыстық іс жүргізу тәртіптерімен қаралып шешілуі мүмкін. Азаматтық-құқықтық жауапкершілік мақсаты болып табылатын – орын толтыруға қойылатын бір талап, оның несие берушінің негізсіз баюына әкелмеуі. Яғни орын толтыру келген залалдан төмен де емес, жоғары да емес болуы тиіс.

Витольд Варкаллоның залал орнын толтыратын жауапкершілікті азаматтық-құқықтық жауапкершіліктен ажырататын – «залал орнын толтыру азаматтық құқықтан басқа да құқық салаларында кең тараған» соның ішінде қылмыстық іс жүргізуде деген белгісі де негізсіз. Яғни, автор қылмыстық іс жүргізу кезінде өндірілетінді азаматтық-құқықтық жауапкершілік әсері емес, ал залал орнын толтыру әсері деп алады. Алайда, қылмыстық кодексте залал орнын толтыру талабы деген жоқ, бізде қылмыстық іс жүргізудегі азаматтық-құқықтық талап деген бар.

Бізге түсініксіз нәрсе, ол залал орнын толтыру шарасын санкция болуы және бір жағдайларда болмауы. Бұзушылықтан келген залал орнын толтыру барлық жағдайда азаматтық-құқықтық жауапкершілік шарасы (санкциясы) болып табылған және табылады. Себебі, ол азаматтық құқықтық санкцияға тиесілі белгілерді иеленеді, олар: мемлекеттік мәжбүрлеу арқылы жүзеге асырылу мүмкіндігімен қамтылуы, бұзушыға жағымсыз мүліктік салдар әкелуі, бұзушылықтан кейін орын алуы.

Қорыта айтатын болсақ, залал орнын толтыратын жауапкершілікті бөліп шығару бізге еш артықшылық бермейді және тек азаматтық-құқықтық жауапкершіліктің көшірмесі ретінде болады. Сонымен қатар азаматтық құқықта орын толтыруға қатысты жалпы ережелер қалыптасқан, олар өздерінің қолданылу тиімділігін тәжірибемен көрсеткен.

Азаматтық-құқықтық жауапкершіліктен қазіргі таңда – экономикалық, мүліктік, залал орнын толтыру бойынша арнаулы жауапкершіліктерді бөлек институттар ретінде ажыратудың қажеті жоқ. Яғни, Витольд Варкаллоның өз айтуы бойынша «мүліктік зиян келтірілгенде қолданылатын жауапкершілік – азаматтық-құқықтық жауапкершілік болып табылады»[6, 12 б.].

Қолданылғын әдебиеттер:

1. Разграничение понятий «убытки», «ущерб», «вред» в гражданском законодательстве Республики Казахстан // Заң, 2014. - №4. С. 12.
2. ҚР Азаматтық кодексі (ерекше бөлім) 1 шілде 1999 ж. № 409-1, <https://www.zakon.kz>
3. Сыздыкова Г. Возмещение вреда. Вопросы по толкованию закона// <https://www.zakon.kz>.
4. Курин И.Ю. Возмещение имущественного вреда, причиненного транспортным средствам их взаимодействием: дисс... к.ю.н., - Краснодар, 2010.- 200 с.
5. Мякина А.В. Ограничение размера возмещаемых убытков в гражданском праве Российской Федерации. Убытки и практика их возмещения: Сб. ст. / отв. ред. М.А. Рожкова. – М.: Статут, 2006. С. 281.
6. Темирбекова А. Возмещение убытков как общая мера гражданско-правовой ответственности//<https://journal.zakon.kz/203531-vozmeshhenie-ubytkov-kak-obshhaja-mera.html>

АДАМ САУДАСЫ ҮШІН ЖАУАПТЫЛЫҚТЫ РЕТТЕЙТІН ЗАҢНАМАНЫҢ ДАМУ ТАРИХЫ

БАШАР Е.

*Жезқазған «Бизнес және көлік» колледжі, 3 курс
студенті*

НУРТАЗИНОВА Ж.С.

*Ғылыми жетекшісі-Жезқазған «Бизнес және көлік»
колледжінің оқытушысы
Жезқазған қаласы. Қазақстан Республикасы*

Аннотация. Бұл ғылыми мақалада адам саудасы үшін жауаптылыққа тартатын заңнамалардың даму кезеңдері мен тарихы туралы мағлұматтар беріледі.

Кілт сөздер. Адам саудалау., заңнама, еңбек ресурстары., құлдыққа пайдалану., жауаптылыққа тарту

Қазіргі кезеңде «адам саудасы» деген көрініс ғаламдық ақпарат алмасу және әлемдік еңбек қорларын қолдану сияқты нақты фактілерді білдіреді. Шынтуайтында, бұл құбылыстарды адам құқықтарының әмбебап стандарттарының жоғарғы деңгейі, оларды қорғау тетіктерінің эволюциясы және заманауи құқықтық сананың тоқтата алмауы ақылға қонбайтын сияқты. ХЕҰ сарапшылары адам саудасы «шындығында ғаламдық мәселе болып табылады және әлемнің көп елдері - олар не жеткізуші, не алушы, не транзит орны, немесе осылардың бәрі бір мезетте» деп санайды. Халықаралық құқықтық нормалар адамды қанаудың кез келген нысандарына тыйым салатынын атап өткен жөн. Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясының 4-бабында көрсетеді: «Ешкім де құлдықта немесе кіріптарлықта ұсталуы тиіс емес; құлдық пен құл саудасына, қандай түрде болса да, тыйым салынады». [1]

Адам саудасымен күрестің тарихы тереңде жатыр, оның ішінде мемлекет іші деңгейіндегі адам саудасымен күрес XVIII ғасырдан бастау алады. Алғаш 1789 жылы Францияда адам және азаматтың құқықтары декларациясы қабылданған. Аталған декларация бостандық, меншік құқығы, қауіпсіздік, қанауға қарсы тұру секілді адамның табиғи және ажырамас құқықтарын қамтамасыз ету мемлекеттің ең басты басымдығы болуға тиіс екенін бекітті. Халықаралық құқықта адам саудасымен күрес мәселесі 1919 жылы Версаль бейбітшілік келісімі негізінде құрылған Халықаралық еңбекті ұйымдастыру ұйымының пайда болуымен одан әрі дами түсті. Кейінірек, 1946 жылы бұл қозғалыс БҰҰ жүйесінің мамандандырылған мекемесіне айналды.

Халықаралық еңбекті ұйымдастыру қозғалысының қызметі алғашында құлдықты, адам саудасын және оған ұқсас қатынастарды бірлесіп жоюға бағытталған болатын. Оның ішінде ХЕҰ-ның 1930 жылы қабылданған № 29 мәжбүрлі немесе міндетті еңбек туралы Конвенциясы аталған еңбек түрлерінің барлық нысанын қысқа уақыттың ішінде жоюға негізделген. Басқа да халықаралық сипаттағы маңызды актілерге 1925 жылдың 25-ші қыркүйегінде қол қойылған құлдыққа қатысты Женева Конвенциясын, Еуропа Кеңесінің адам саудасымен күрес туралы 1925 жылғы Конвенциясын, 1953 жылы қабылданған адам саудасы және үшінші тұлғалармен жезөкшілікпен айналысуға қанауға қарсы Конвенция және тағы да басқаларын жатқызуға болады.

Г.Загорский, М.Кауфман, Г.Ф.Моисеев, М.Радутнаялардың пікірі бойынша Ресейдегі адам саудасымен күрес саласындағы заңнаманың қалыптасуын бірнеше кезеңге бөліп қарауға болады [2,36 б]

Бірінші кезеңде (X ғ – XIX ғ ортасы.) адам саудасы заңдастырылған болатын. Тек заңсыз адам саудасы мен лауазымын пайдаланып құлға айналдыру және азат адамды құлдыққа сату үшін ғана жауаптылық қарастырылған.

Екінші кезеңде (XIX ғ ортасы- 2003 ж.) ресейлік заңнамаға құлдыққа сату, адам саудасы, оның ішінде бала саудасы үшін қылмыстық жауаптылықты көздейтін нормалара ене бастады.

Адам саудасы үшін жауаптылықты бекітетін жалпыға ортақ норма Ұлы Петр кезінде пайда болды. Кешіректеу - 1845 жылғы қылмыстық және түзету жазалары Жинағы ішінде және 1903 жылғы Қылмыстық Жинақ құрамында адам саудасы қылмысының құрамы тұжырымдалған болатын, оның объективті және субъективті жағы анықталған еді. Адам саудасы жөніндегі заңнаманың қалыптасу жолындағы маңызды кез деп 1861 жылғы крепостнойлық құқықтан бас тартуды айта аламыз. Сол кезден бастап ресейлік заңнама толығымен құлдықтың, құл саудасының және солармен ұқсас институттар мен әдет-ғұрыптардың заңдылық элементтерінен «тазарды». Кеңестік заңнамада адам саудасы туралы норманың жоқ болуы елде бұл құбылыстың болғанын ресми түрде жоққа шығарумен тікелей байланысты.

Ал, Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексіне 128 бапты енгізуі адам саудасы үшін жауаптылық институтының дамуы үрдісінде маңызды кезең болып табылды. Көпжылдық заңшығару қызметінің тәжірибесі, қылмыстық құқық ғылымының жетістіктері және Халықаралық қауымдастықтың тәжірибесі осы бапта көрініс тапты [3]

1995 жылғы ҚР Конституциясы, оның ішінде «Адам және азаматтың құқықтары мен бостандықтары» деп аталатын 2-тарауында адам саудасына тікелей тыйым салатын сөз көздемейді, бірақ адам, оның өмірі және бостандықтары ең жоғарғы құндылық болып саналады және оны қорғау мемлекеттің міндеті деп жариялайды. Әлем бойынша адамзат қауымы адам саудасы мәселесін ұзақ уақыт көлемінде шешуге тырысты, дегенмен бұл бағыттағы іс-шаралардың басым бөлігі XIX ғасырдан бастап атқарыла бастады, өйткені құлдыққа тыйым салу жөніндегі сұрақ халықаралық қарым-қатынастағы ең өзекті мәселеге айналған болатын.

Құл саудасына жол бермеушілікті ең алғаш бүкіл әлем деңгейінде 1815 жылдың 27 қаңтарында Вена конгресінде қабылданған арнайы декларация бекітті. Конгрестің

қатысушы-мемлекеттері бұндай сауданың тез арада жойылуға тиіс екенін жариялады, бірақ бұл мақсатқа жетудің жолдарын көрсеткен жоқ. Осы бағыттағы келесі қадам болып 1818 жылғы Аехан конгресі табылды, онда Африкадан әкелінетін құл саудасына тыйым салынып қана қоймай, қылмыс ретінде танылатын болды. 1822 жылғы Верон конгресінде негрлерді саудалаудан бас тартуға қатысты Қаулы қабылданды. Алайда бұл конгресстердің шешімі қатысушы-мемлекеттердің қылмыстық заңнамасында көрініс таппады, тек декларация ретінде ғана қалып қойды.

Адам саудасы қылмысымен күрестің тәжірибелік іс-шаралары 1841 жылы 20 желтоқсанда Англия, Франция, Ресей, Австрия және Пруссия арасында қол қойылған Лондондық келісім нәтижесінде келді. Аталған келісімге сәйкес Америкаға негр-құлдарды тасымалдауға тыйым салынды және адам саудасы қарақшылыққа теңестірілді, ол кезде қарақшылық қылмыстық жазаланатын. Аталған мемлекеттердің әскери кемелеріне құл тасымалдауымен күдік туғызған кез-келген су көлігін тоқтатып тексеруге құқық берілді.

1885 жылы Берлин конференциясында 16 мемлекет Конго жайында Бас актіге қол қойды. Бұл акт Конгоны құл тасымалдаудың транзиттік жолы және еріксіздердің нарығы ретінде пайдаланылуына қосымша тыйым салынды және құлдық және құл саудасына халықаралық-құқықтық шектеу қойды.

Келесі маңызды халықаралық акт – 1890 жылы Брюссель конференциясында қабылданған Бас акті. Аталған Конференцияға қатысып отырған мемлекеттерге құл саудасына қарсы күрестің тәжірибелік іс-шараларын қабылдау міндет етілген болатын. Бұл келісімге қатысушы-мемлекеттер өз еркі жоқ адамдарды күштеп басып алғаны үшін қылмыстық жауаптылықты заңнамаларына енгізу жөнінде және құл саудасына жол бермеуге бағытталған іс-шараларды (құлдарды тасымалдау жүзеге асырылатын жолдарды бөгеу үшін арнайы әскери постылар құру, постылардың жұмыс тәртібін бекіту) атқару жөніндегі міндетті өз мойындарына алды. Айта кететін бір жайт, жоғарыда қарастырылған халықаралық-құқықтық актілер құл саудасын толықтай жоюды емес, оған құр қарсы тұруды көздеген еді. Тек 1919 жылғы Сен-Жермен келісімі ғана қол қоюшы тараптарға құлдық пен құл саудасын толықтай жою үшін барлық күштерін жұмсауын талап еткен болатын.

Адам саудасымен күрестегі келесі түбегейлі маңызды оқиға болып 1926 жылдың 25 қыркүйегінде Ұлттар Лигасының бастамасымен 38 мемлекет қол қойған Құлдық туралы Конвенция табылады. Бұл Конвенция адам саудасымен күреске бағытталған жаңа заманғы халықаралық құқықтың нормаларының жүйесін қалыптастырудың іргетасын қалаған болатын[4]. Екінші дүниежүзілік соғыстан кейін қарастырылып отырған қылмыстармен күрес БҰҰ шегінде жүргізіле бастады. БҰҰ Бас Ассамблеясы 1948 жылдың 10 желтоқсанында Адам құқықтарының жалпыға ортақ декларациясын қабылдады, оның 4-бабында «ешкім құлдықта немесе еріктен тыс жағдайда болмауға тиіс»; құлдық және құл саудасының барлық нысанына тыйым салынады» делінген.

1956 жылы ХЕҰ Құлдықты, құл саудасын және құлдыққа ұқсас институттар мен әдет-ғұрыптарды жою туралы қосымша Конвенцияны қабылдауға бастама көрсетті. Сол жылы 7 қыркүйекте БҰҰ-ның Экономикалық және Әлеуметтік Кеңесінің № 608 резолюциясы негізінде шақырылған 43 мемлекет қатысқан Женева конференциясы құлдық, құл саудасы, құлдыққа ұқсас институттар мен дәстүрлерді жою жөніндегі Қосымша Конвенциясыны қабылдады, бұл құжат 1926 жылғы Құлдық туралы Конвенцияның ережелерін жетілдерген болатын. Конвенцияның басты назары құлдыққа ұқсас институттар мен дәстүрлерге аударылған еді.

1998 жылы қабылданған Халықаралық қылмыстық соттың Римдік статуты (ХҚС) құлдыққа салуды, сексуалдық құлдыққа және жезөкшелікке мәжбүрлеуді адамзатқа қарсы қылмыс ретінде анықтайды (7-баптың 1 с) және g) тармақтары). «Құлдыққа салу» термині «кез келген немесе тұлғаға қатысты меншік құқығына байланысты барлық заңдылықты

жүзеге асыру, адам және әсіресе әйелдер мен балалардың саудасы кезінде осындай өзіне заңдылықты қамтиды(7-баптың 2 с) тармағы».

2010 жылғы 30 шілдеде БҰҰ Бас Ассамблеясы БҰҰ-ның адам саудасына қарсы күрестің Ғаламдық жоспарын қабылдады, ол төрт аспектіні қамтиды:

1. Адам саудасының алдын алу (теңсіздіктің экономикалық, саяси, мәдени факторларын жою; осы мәселені зерттеу; ақпараттық-түсіндіру науқандарын көбейту; мүше елдермен ынтымақтасу арқылы және т.с.с.);

2. Адам саудасының құрбандарын қорғау және оларға көмек көрсету (қылмыскерлердің қылмыстық жауапкершілігі; адам саудасынан зардап шегушілерге көмек көрсету алгоритмі; адам саудасынан зардап шеккендер үшін БҰҰ ерікті жарналарының мақсатты қорын құру және т.с.с.);

3. Адам саудасы түріндегі қылмысты кудалау (адам саудасының болжамды жағдайларын тергеуді күшейту; мемлекеттің құқықтық, көші-қон, шекаралық және басқа сәйкес органдарының ақпарат алмасу арқылы бір-бірімен ынтымақтасуға қозғау салу және т.с.с.);

4. Адам саудасымен күрес ісінде серіктестік ынтымақтастықты нығайту (адам саудасымен күрес ісінде халықаралық, аймақтық және субаймақтық ынтымақтастықты күшейту

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. БҰҰ Бас Ассамблеясының «Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы» 10.12.1948 ж.

2. Загорский Г., Кауфман М., Моисеев Т.Ф., Радутная М. Уголовная ответственность за торговлю людьми. Монография. – М., 2008. С. 36.

1. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі. 03.07.2014 ж. қабылданған. (23.12.2018 ж. өзгерістермен), <http://adilet.zan.kz>

3. Ұлттар Лигасының «Құлдық туралы» Конвенциясы. - Женева. 25.12.1926 ж.

АЛАЯҚТЫҚ ҚЫЛЫМСТАРЫН ОЛАРҒА ҰҚСАС ҚЫЛМЫС ҚҰРАМДАРЫНАН АЖЫРАТУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

ОРАЛХАН А.Қ.

Ю-21НП тобының магистранты

БАЙКЕНЖИНА К.А.

Ғылыми жетекші., з. г. к., доцент

Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті.,

Қарағанды қаласы., Қазақстан Республикасы

Аңдатпа: Бұл ғылыми мақалада алаяқтық қылмыстарын оған ұқсас басқа да меншікке қарсы қылмыстардан ажырату ерекшеліктеріне салыстыра отырып тоқталады.

Кілт сөздер: алаяқтық., сенімді теріс пайдалану., алдау, критерий., жасалау тәсілі

Алдау мен сенімді теріс пайдалану арқылы жасалатын қылмыстардың барлығына тән белгілері жасалу табиғатымен тәсілдерді болғандықтан ондай қылмыстарды бір-бірінен ажырату қылмыстық құқықта өте көп қиындық туындатып отыр. Мұндай бір-біріне қосас қылмыстарды құқық қорғау органдарының қызметкерлері Жоғарғы Сотының нормативтік қаулыларына, нормативтік-құқықтық актілерге, басқа да заңдар мен заң нормаларына жүгінеді, бірақ ол құқықтық актілерде алаяқтық қылмысының жасалу тәсілдері мен жағдайларына байланысты есеке алынуға тиісті негізгі ерекшеліктер нақты көрсетілмегендіктен, алдау тәсілінің бірдей түрін қолданып бірініші рет қылмыс жасаушы

мен бұрында осы тәсілді қолданып қылмыс жасаған тұлғалардың әрекеттеріне бірдей баға берілуде.

Сондықтанда заңнамалық актілерде жіберілген олқылықтардың орнын толтыру мақсатында алдау мен сенімді теріс пайдаланып жасалған алаяқтық немесе қылмыстың басқа да түрлерінде келтірілген тәсілдерге талдау жасау арқылы, бір-біріне ұқсас осындай қылмыстарды бір-бірінен ажыратуға қажетті нақты ерекшеліктер жүйесін ұсынбақшымыз. Алдау мен сенімді теріс пайдалану арқылы жасалатын қылмыстарды ажыратудағы критерийлерді бастапқы, негізгі және басқа да критерийлер деп қарастыруға болады. Алдау мен сенімді теріс пайдалану арқылы жасалатын қылмыстарды бір-бірінен ажыратуда ең басты ерекшелік, қылмыстың объективтік жағының факультативті белгілерімен тікелей байланысты.

1-ші ерекшелік- әрекет етудегі алдау мен сенімді теріс пайдаланудың тәсілі. Бұл ерекшеліктің маңызы, қылмыстық құқықбұзушылықтың алғаш басталған уақытындағы алдау мен сенімді теріс пайдалану тәсілін сипаттау. Қазақстан Республикасының Жоғарғы Сотының «Бөтеннің мүлкін заңсыз иемдену жөніндегі істер бойынша сот тәжірибесі туралы» 11 шілде 2003 жылғы № 8 нормативтік қаулысында қылмыстық әрекет етудегі қолданылатын тәсілді ажыратудың жалпы бағыты жайлы ғана сөз болған. Атап айтқанда, алдау мен сенімді теріс пайдалануды ажырату өте қиынға соғады. Сондықтанда Жоғарғы Сот қаулысында адамның жеке меншігіне және меншікке деген құқығына қатысты қылмыстық құқықбұзушылықтар бойынша қолданылатын алдау мен сенімді теріс пайдалану тәсілінің жалпы сипаттамасын ғана келтірген де, орады бір-бірінен ажыратуға қатысты нақты мәліметтер берілмеген. Бұл жерде сондай-ақ, қылмысты жасау кезінде түрлі механизмдерді пайдалану мүмкіндігі ескерілмеген, нәтижесінде алдау мен сенімді теріс пайдалану арқылы жасалатын қылмыстарды саралауда қателіктер жіберілуі мүмкін екендігі есепке алынбаған.

Тәжірибе жүзінде алаяқтық қылмысын жасағанда алдау мен сенімді теріс пайдаланудың толып жатқан түрлі тәсілдерін қолданады. Қылмысты саралауда көбінесе тонау мен алаяқтықты бір-бірінен ажыратуда жасалған әрекеттің белгісіне көңіл аудармай, тек келтірілген зардаптың көлемін ғана есепке алғандықтан үлкен қателіктер жіберілуі мүмкін. Сондықтанда, тонауда қылмыс ашық, алаяқтықта алдау немесе сенімді теріс пайдалану тәсілін қолдану арқылы жүзеге асырылатындығын ұмытпаған жөн.

2-ші ерекшелік-жүйкеге әсер ететін және есірткілік заттарды адам ағзасына жіберу арқылы алаяқтық әрекетті жүзеге асыру. Жоғарғы Соттың нормативтік қаулысының түсініктемесінде алдау мен сенімді теріс пайдалану арқылы жәбірленушіге қолданылған жүйкеге әсер ететін заттар мен есірткі заттарының қылмыстық зардап тудыруға әсер еткен мөлшері, көлемі және оны қолданған уақытпен оның зардап туғызуға еткен әсері туралы айтылған. Келтірілген зардап көлемі тек арнайы сараптама қорытындысы нәтижесінде анықталатындығы және ол уақыттың қылмыстық іс қозғауға қатысты әсері туралы есепке алынбаған.

3-ші ерекшелік- алдау мен сенімді теріс пайдаланудың мазмұны. Алдаудың мазмұны біржақты мағына беруі керек, яғни адамның жеке мүлкіне немесе мүлкіне иелік ету құқығына қауіп келтіру. Егер, алдаудың мазмұны нақты белгілі болмаса, онда ондай алдауды саралаудың тудыратын қиындығы өте көп. Бұл жөнінде Жоғарғы Соттың нормативтік қаулысында «Егер, бөтен біреудің мүлкін алдау арқылы алса және алдаудың нақты мазмұны белгілі болмаса, онда жасалған қылмыстың түрін ажырату үшін объективтік жақтың барлық факультативті белгілерін есепке алу керек» деп көрсеткен [1]. Алдаудың мазмұнына алдауға қолданған құрал-жабдықтар да кіреді, бір жағдайда алдау сөз арқылы жүзеге асырылса, екінші бір жағдайда басқа да тәсіл арқылы жүзеге асуы мүмкін. Алдау жазбаша да, телефон арқылы да, басқа тұлғаның көмегімен де жүзеге асырылуы мүмкін екендігі туралы нақты түсінік берілмеген..

4-ші ерекшелік- алдау немесе сенімді теріс пайдалану қылмысының объектілері. Алдау мен сенімді теріс пайдалану арқылы жасалатын қылмыстық әрекеттер жеке тұлғалардың мүлкіне және мүлікті пайдалану құқығына ғана бағытталуы мүмкін. Бұл жағдайда субъектінің алдына қойған мақсаты-ол мүлікке иелік ету құқығын алу немесе сенімге қиянат жасау.

5-ші ерекшелік-алдау мен сенімді теріс пайдаланудың жүзеге асырылатын уақыты. Алдау мен сенімді теріс пайдалану арқылы жасалатын қылмыстардың көпшілігінде алдау бірден, тап сол жерде жүзеге асырылады, бірақ кей жағдайларда алдаудан туатын зардап уақыт өте келе де пайда болуы да мүмкін. Алдау мен сенімді теріс пайдалану арқылы жасалатын қылмыстарды бір-бірінен ажыратуда ең маңызды мәселе субъектінің ниетінің бағыты. Тонау мен алаяқтықта субъектінің ниеті тез арада жәбірленушінің мүлкіне ие болу, ал қорқытып алушылықта жәбірленушінің мүлкіне алдағы уақытта ие болу. Жоғарғы Соттың нормативтік қаулысында келтірген ескертулерге сәйкес, Ж.А.Байжанова алдаудың нақты мазмұны белгілі болмаған жағдайда, алдауды қабылдаған жәбірленушінің және оны жүзеге асырған жәбірленушінің мінез-құлық жағдайларын есепке ала отырып келтірілген зардаптың бағасын беру керектігін көрсетеді [2, 76-79 бб].

Біздің пікірімізше, бір-біріне ұқсас қылмыстарды ажыратуда, алдаушы мен алданушы субъектінің әрекетінің субъективтік жағы қылмыстарды бір-бірінен ажыратуда басты рөл атқаруы керек сияқты. Өйткені, субъективтік жақты суреттейтін мәлімет ретінде қылмыс жасалған орын, қылмыс жасалған уақыт, қылмыскерлердің жалпы саны және жәбірленушінің психикасындағы пайда болған өзгерістер толықтай есепке алынуы керек. Бірақ, алдау мен сенімді теріс пайдалану тәсілі арқылы жасалатын қылмыстарды бір-бірінен ажыратуда мұндай тәсілді қолдану барлық уақытта бірдей заңға сәйкес келе бермейді. Сондай-ақ, қылмыстық әрекеттерді саралауда жәбірленушінің науқастануына немесе мас күйіне сәйкес алдауды қабылдамауы да қылмыстық әрекетті саралауда ешқандай рөл атқармайды.

Біз ұсынып отырған алдау мен сенімді теріс пайдалану арқылы жасалатын қылмыстарды бір-бірінен ажырату әдісі кінәлілік қағидасына негізделген: нақты алдау әрекеті болмаған жағдайда, алдау ниеті болғандығын есепке ала отырып, басқа жағдайларды, орны, уақыты, алдау тәсілі және оны жәбірленушінің қабылдауы жағдайын есептей отырып қылмыстық әрекетті саралаған жөн. Бұл жағдайларды егжей-тегжейлі талдаудың басты маңызы қылмыс субъектісінің әрекетінің тікелей бағытын анықтай отырып, қылмыстың субъективтік жағын анықтау.

Алдау мен сенімді теріс пайдалану арқылы жасалатын қылмыстарды бір-бірінен ажыратудың қосымша ерекшеліктері болып объектілердің айырмашылығы және алдау мен сенімді теріс пайдалану арқылы туындайтын зардап түрлері жатады. Алдау мен сенімді теріс пайдалану арқылы жасалатын қылмыстарды бір-бірінен ажыратуда, ең бірінші қосымша ерекшелік ретінде объектілердің белгілерін алуға болады. Егер, әрекет бағытталған тікелей объектілер бірдей болса, онда қосымша объектілерге талдау жасау арқылы ажыратылады, атап айтқанда, қылмыстық әрекеттің бір түрінде қосымша объект, жеке тұлғаның мүлкіне қол сұғушылық болса, екінші бір түрінде, жеке тұлғаның мүлкіне иелік ету құқығы болуы мүмкін. Қосымша объектілер келтірілген зардаптардың түріне және көлеміне қарай анықталады.

Екінші қосымша ерекшелік, алдау мен сенімді теріс пайдаланудан туған зардап көлемі болып табылады. Алдау мен сенімді теріс пайдалану арқылы арқылы жасалған қылмыстардан туған зардап белгілері ҚР Жоғарғы Сотының 5 қыркүйек 2006 жылғы қаулысында келтірілген және осы зардап көлеміне сәйкес қылмыстық жауаптылық мәселесі туындайды. [3].

Үшінші қосымша ерекшелік-субъектінің жасы. Алдау мен сенімді теріс пайдалану арқылы жасалатын қылмыстардың барлық тармақтары бойынша барлығында бірдей субъект 16 жастан бастап қылмыстық жауаптылыққа тартыла бермейді, кей тармақтары

үшін, атап айтқанда жауаптылықты ауырлатыны мән-жайлар бойынша 14 жастан бастап тартылуы мүмкін.

Алдау мен сенімді теріс пайдалану арқылы жасалатын алаяқтықтың басқа алдау арқылы жасалатын қылмыстардан айырмашылығы қылмыстық әрекеттердің жүзеге асырылу тәсіліне, түріне байланысты. Ашықтан ашық алақтық жасау деп танылу үшін меншік иесі немесе өзге де иеленуші, сондай-ақ басқа да адамдар, кінәлінің құқыққа қайшы әрекеттерін көріп тұрумен бірге оның қылмыстық мәнін сезінуі қажет.

Алаяқтық жолмен жасалатын қылмыстың объектісі жеке тұлғаның мүлкі немесе мүлікті иелену құқығы. Жеке тұлғаның өз мүлкіне өзінің иелік ету, пайдалану т.б. құқықтары бар, қылмыс жасаушы әрекет еткен жағдайда жеке тұлғаны жеке мүлікке байланысты осындай құқықтық қатынастардан айыру мақсатын көздейді, сондай-ақ әрекет бір уақытта екінші объект тұлғаның денсаулығына да, атап айтқанда психикасына қарсы бағытталады. Л.Д.Гаухман: «Қылмыс саралауда мұндай әрекет бір уақытта екі объектіге бағытталған қылмыс болып табылады», - деп көрсетеді. Бұл жағдайда қылмыс жасаушы негізгі әрекетін жеке тұлғаның мүлкіне қарсы бағыттағандықтан, жеке тұлғаның денсаулығы қосымша объект ретінде сараланады. Бұл жайында Н.И.Коржановский: «Қосымша объектіге келтірілген зардап қылмыстық әрекеттің нақты мазмұнын ашпайды, өйткені құқықтық нормада алдаудың мазмұны- тұлғаның жеке мүлкіне келтірілген зардап арқылы бейнеленеді», - дейді [4, 111-114 бб].

Нарықтық экономикаға көшуге сәйкес меншік түрлерін бір- бірімен теңестіру қажеттігі туындады. Нарықтық экономикаға дейін алаяқтыққа қатысты жауаптылық, жеке мүліктерге қарсы жасалатын қылмыстар бойынша туындайтын жауаптылықтан едәуір қатаңырақ болса, бертін келе нарықтық экономика жағдайында бұл айырмашылықтар біржолата жойылып, меншікке қарсы қылмыстар болып бір тарауға біріктірілді.

Осыған сәйкес алдау мен сенімді теріс пайдалану арқылы жасалатын қылмыстардың заты болып физикалық тұлғалардың бағалы заттары және оларды алмастыруға болатын, ақша, мемлекеттік құнды қағаздар, акция т.б. жатады. Егер қылмыстық әрекетті жасаушы, өз құқығын қайтару мақсатында, сол мүлікке иелік ету құқығы бола тұра оны иелену мүмкіндігін пайдалана алмай әрекет етсе, онда ондай әрекет қылмыстық құқықбұзушылық болып есептелмейді.

Алдау мен сенімді теріс пайдалану арқылы жасалған алаяқтықтың объективтік жағы: белсенді әрекет күйінде бөтеннің мүлкін ашықтан-ашық талан-таражға салу арқылы жүзеге асырылады. Алаяқтықтың объективтік жағы қылмыстың жасалу тәсіліне сай ерекшеленеді, яғни өмірі мен денсаулығына зиян келтірмейтіндей алдау мен сенімді теріс пайдалана отырып бөтен біреудің мүлкіне иелік ету. Қылмыстық әрекеттегі алдауды қолданудың мақсаты- бөтен адамның мүлкіне жедел түрде иелік ету. Алаяқтықта алдаудың адамның психикасына әсер ету тәсілі қолданылады. Алаяқтықты жүзеге асырудың тағы бір тәсілі ол жәбірленушінің қолындағы, үстіндегі затын «бірден, сол мезетте алу». В.А.Владимировтың пікірі бойынша: «иеленіп алу» жәбірлеушінің әрекеті арқылы жәбірленушінің мүлікке қатысты құқығын жою [15,23-28 бб]. Бұл жағдайдағы әрекет алдау арқылы жасалған алаяқтық ретінде емес, керісінше, жеке тұлғаға қарсы жасалған қылмыс ретінде саралануы керек.

В.А. Владимировтың жәбірленуші мен оның иелігіндегі мүлікке қатысты құқығын жою деген пікірімен келіскенмен, бұл жағдайдағы әрекет алаяқтық емес деген пікірмен келісуге болмайды, өйткені жәбірлеуші өзінің әрекетінен зардап туатынын біледі және ол зардапты тек қана алдау арқылы жүзеге асыру мүмкіндігін есепке алады, тіпті жәбірленуші өзін-өзі қорғау шараларын жасауға да үлгермейді де және олай ету керектігін дер кезінде түсінбейді де. Бұл көрсетілген жағдайдағы «иеленіп алу» үшін алдау жеке мүлікті алумен тығыз байланысты, ал екінші бір жағынан алдаудың тәсілі болып табылады.

Біздің пікірімізше алдаудың мақсаты тек қана жәбірленушінің мүлкіне немесе мүлкіне иелік ету құқығына ие болу. Алдау мен сенімді теріс пайдаланудың бұл тәсілі баптың диспозициясында арнайы белгі ретінде көрсетілмегенімен, алдау түсінігінің құрамдас бөлігі болып табылатындықтан, көп жылдар бойы сот тәжірибесінде әрекеттің мұндай түрі алдау арқылы жасалған алаяқтық ретінде сараланып келді.

Қазіргі қолданылып жүрген заңға сәйкес әрекеттің бұл түрі алаяқтық жағдайындағы жауаптылықты ауырлататын мән-жай болып саралануы керек. Жәбірленушінің денсаулығына қауіпті емес түрде алдау мен сенімді теріс пайдалану-кінәлінің сөз жүзінде немесе ым көрсету арқылы жәбірленушінің немесе басқа адамдардың қарсылығын жоюға бағытталған іс-әрекеттерін жатқызамыз. Мұндай алдаулар нақты жағдайларға байланысты әртүрлі болып келеді, оны істің нақты мән-жайына қарай тергеу, сот органдары анықтайды. Жеке мүлікке қарсы жасалған әрекеттерді саралау кезінде көптеген қиыншылықтардың кездесуі мүмкін, өйткені қылмыстық әрекетті жасаушы тұлға жәбірленушіге қарсы тек алдау мен сенімді теріс пайдаланып қана қоймай, сонымен бірге жүйкеге әсер ететін түрлі есірткілік заттарды да қолдануы мүмкін. Мұндай жағдайлар сот-сараптамалық тәжірибеде түрліше саралануы мүмкін.

Мысалы, жәбірленушінің мүлкіне ие болуды қалайда жүзеге асыру үшін, шайына азғана уақыт жүйкеге әсер ететін ұнтақ қосып ішкізсе, ол ұрлық, ал егер мұндай жағдайдан адамның өміріне немесе денсаулығына қауіп төнсе, ол қарақшылық ретінде сараланады. Субъект жәбірленушіге жүйкесіне әсер ететін затты берген жерде қылмыстық зардаптың туындамай, өзге бір жерде немесе басқа уақытта туындауы қылмыстық жауаптылықты саралауда қиындық туғызатын мәселенің бірі. Бұл жағдайда ҚР Жоғарғы Сотының ұсынысына сәйкес субъектінің әрекетін тонау немесе қарақшылық деп адамның өміріне немесе денсаулығына келтірілген зардаптың көлеміне қарай сараптауға тура келеді.

Біздің пікірімізше, бұлай сараптауда қазіргі қолданылып жүрген қылмыстық заңға сәйкес қателік кетуі мүмкін, біріншіден, қылмыстық әрекеттің жүзеге асырылу тәсілі-ашық немесе жасырын, екіншіден кінәнің нысаны, үшіншіден қылмыстық әрекеттің басталған және қылмыстық зардаптың туындаған уақытының арасындағы алшақтық есепке алынбаған. Бұл әрекетті жеке тұлғаға қарсы қылмыс немесе ұрлық деп саралаған орынды секілді.

Алдау мен сенімді теріс пайдалану арқылы жасалатын алаяқтықтың субъективтік жағы кінәлінің өзінің әрекетінен туған немесе туатын қылмыстық зардапқа ішкі көзқарасын суреттейді. Алдау мен сенімді теріс пайдалану арқылы жасалатын алаяқтық тікелей қасақаналықпен және пайдакүнемдік мақсатпен жүзеге асырылады. Күнделікті тәжірибеде қылмыстық әрекеттегі пайдакүнемдік мақсатты дәлелдеу өте қиынға соғады, кейбір жағдайларда бөтеннің мүлкін иесінің еркінен тыс уақытша пайдалана тұруға алғандығын және оны қайтаруға дайын екендігін, бірақ оған иесінің қайтару керектігі туралы ескертпегендігін өзін ақтау ретінде келтіреді. Мұндай жағдайда жәбірленушінің жауабы қылмыстық ниетті жасыруды көздейтін жауап болып табылады: өйткені, алдау арқылы қылмыстық зардап туды, жәбірленушінің мүлкі оның еркінен тыс алынды және жәбірленуші ол мүлікті өз қалауынша пайдаланды.

Бұл жайында А.Н. Кардава «алдау» және «сенімді теріс пайдалану» терминдері мәні жағынан бір-бірімен сәйкес келгенімен, шын мәнінде олардың әрқайсысы бөлек –бөлек түсінік береді деп білу қажет деп атап көрсетеді. Алаяқтықпен шабуыл жасауда әрекет ету мүлікті иеленуге бағытталған бір мақсатты көздеген әрекет. Мұндағы алдаудың тәсілі алаяқтықтың өзіне тән ерекше белгісі болып табылады. Адамның мүлкі мен мүлкіне иелік ету мақсатындағы әрекет етудің негізі белгісі жәбірленуші тарапынан әрекет еткен алғашқы сәтте-ақ байқалады.

Алаяқтықта әрекет алдау арқылы психикасына әсер етумен де ұштасуы мүмкін, ол М.А. Гельфердің пікірі бойынша төмендегідей негізгі белгілерді құрайды:

-алдаудың мазмұнының болуы;

-алдау уақытының сәйкестілігі;

- әрекеттің нақтылығы, яғни әрекетті жүзеге асыру мүмкіндігі туып тұруы керек [6,11-13 бб] ал, Л.Д. Гаухман «Жәбірленушінің психикаға әсер ете отырып алдауды нақты зардап тудырады деп қабылдау керектігі деп түсіну керек»-, дейді. Мұндай анықтамамен келісу қиынға түседі, «Өйткені әрекеттің: жәбірленушінің сырқат немесе мас күйінде жүзеге асырылғандығынан ол істің барысын түсініп те үлгермеуі мүмкін»-, деп өз пікірін білдіреді Р.Т.Нұртаев [7, 24-26 бб]. Алдау мен сенімді теріс пайдалану туралы нақтырақ анықтаманы В.А. Владимиров былайша береді: «Психикасына әсер етіп алдау салдарынан жәбірленушінің, жәбірлеушіге қарсылық көрсету тілегінен айырылуы».

Жоғарыда алдау мен сенімді теріс пайдалану арқылы жасалатын, алаяқтық, тонау мен қарақшылықты саралаудың жалпы сипаттамасын бере отырып, олардың бір-бірінен төмендегідей айырмашылығы бар екендігін айта аламыз: алдау мен сенімді теріс пайдалану арқылы жүзеге асырылатын тонау мен қарақшылықты бір –бірінен ажыратудың басты критерийі объективтік жақтың белгілерімен тікелей байланысты:

Бірінші критерий- алдау мен сенімді теріс пайдалану мазмұны мен жеделдігінде;

Екінші критерий- жәбірленушіге еркінен тыс қолданған жүйкеге әсер ететін заттардың көлемі мен қасиеттерінде;

Үшінші критерий- алдау мен сенімді теріс пайдалану мазмұнында;

Қосымша критерий- объектілердің түрі мен алдаудан туған зардап көлемінде.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Постановление Пленума Верховного Суда Республики Казахстан «О некоторых вопросах квалификации хищений чужого имущества от 25 июля 2006 г.». <http://adilet.zan.kz>

2. Байжанова Ж.А. Формы и виды воровства чужого имущества - грабеж, разбой,мошенничество,растрата, корыстные и некорыстные правонарушения. - Костанай.2008., С.76-79.

3. Закон Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты РК по вопросам борьбы с преступностью от 05 мая 2009 г. <http://adilet.zan.kz>

4. Коржановский Н.И. Проблема предупреждения преступлений против собственности как одна из самых сложных криминологических проблем. СПб.: Питер, 2008. С.111-114.

5. Владимиров В.А. Наиболее часто встречаемые ошибки следствия и судебной практики по делам о преступлениях в сфере экономической деятельности // Проблемы расследования преступлений в сфере экономики и финансов. - Караганды, 2012. С.23-28.

6. Алауханов Е.О. Қылмыстық құқық:ерекше бөлім. - Алматы, 2011. 11-13бб.

7. НұртаевР.Т. Уголовная ответственность за обман и злоупотребление доверием (мошенничество). – Астана, 2011. С.24-26.

БЕЗОПАСНОСТЬ ПЕРСОНАЛЬНЫХ ДАННЫХ В СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЯХ

АЛПЫСБАЕВА Д.А.

студентка группы Ю-26с

НУРПЕЙСОВА А.К.

Научный руководитель, к.ю.н., доцент

Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза,
г. Караганда, Республика Казахстан

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы информационной безопасности в сфере защиты персональных данных. Раскрывается понятие персональных данных, их значение, безопасность данных, способы их защиты в социальных сетях, меры профилактики.

Ключевые слова. Интернет, информация, информационная безопасность, социальная сеть, информационная защита, персональные данные, цифровая защита, цифровые технологии.

Прежде всего, необходимо понять, что такое персональные данные и что такое социальная сеть

21 мая 2013 года в Казахстане был принят Закон «О персональных данных и их защите» [1].

С тех пор вокруг него не утихают споры и разногласия касательно сфер и областей его применения, определения самих персональных данных и что под этим понимают государственные структуры, субъекты рынка и сами граждане.

С точки зрения закона персональные данные представляют собой любую информацию, прямо или косвенно связанную с определенным лицом (субъектом персональных данных). В Конституции Республик Казахстан а именно в ст. 18 говорится, что каждый имеет право на тайну личных вкладов и сбережений, переписки, телефонных переговоров, почтовых, телеграфных и иных сообщений. Ограничения этого права допускаются только в случаях и в порядке, прямо установленных законом [2].

На сегодняшний день достаточно актуальной проблемой является защита персональных данных, ведь с запросами наших личных данных мы сталкиваемся каждый день, начиная платежными системами, заканчивая государственными органами

Между тем, социальные сети представляют собой мощный инструмент для различных коммуникаций, продвижения товаров и услуг. Участники соцсетей ежедневно, помимо сообщений, обмениваются аудио-, видео- и фотоматериалами. Помимо этого беспечные молодые люди в последнее время часто выкладывают в сеть фотографии с правами, паспортами, кредитными карточками.

Переломный момент в истории интернета наступил в 2006 году, когда сайт Facebook открыл регистрацию для всех пользователей. На следующий год волна виртуальных связей накрыла и Россию: появилась сеть «ВКонтакте».

Безопасность личных данных вкупе с контентом сомнительного содержания стали глобальными проблемами и опасностью, которые породили социальные сети.

Любая социальная сеть начинается с регистрации. А регистрация — это заполнение формы, которую законопослушные люди, не обременённые здоровой долей паранойи, привыкли заполнять почти полностью. Анкета может содержать в себе различные виды информации: от фамилии, имени, отчества и места пребывания, до любимого актера, цвета и так далее

Учитывая, что в социальных сетях, связанных с поиском давних друзей, коллег или единомышленников (те же ВКонтакте, Одноклассники, Facebook, LinkedIn), принято указывать реальные имя и фамилию, виртуальная сущность становится легко идентифицируемой с первых же робких шагов в бездонную пучину веба [3].

В связи с обработкой социальными сетями персональных данных пользователей у руководства таких организаций, а также самих пользователей возникает потребность в защите личных данных.

Одной из самых актуальных задач безопасности в данном контексте является обеспечение конфиденциальности. Многие сети предполагают возможность предоставления своих персональных данных лишь определенному кругу лиц, будь то друзья или родственники.

Так же важно обеспечение механизмов, гарантирующих подлинность страницы пользователя. Данное требование имеет ввиду страницы-фейки, с которых обычно происходят действия недобросовестного характера, якобы идущих от имени собственника страницы. Их главная цель - очернить репутацию и честь человека.

Проблема заключается в цифровой безграмотности и беспечности поведения людей, поскольку отсутствует единый свод правил поведения в сети.

К примеру, детям с малых лет объясняют, что переходить дорогу на красный свет или общаться с незнакомыми людьми - нельзя. Поэтому, в наш век безграничных электронных технологий, есть смысл дополнить эти правила умением критически оценивать просьбы незнакомцев поделиться личной информацией и не оставлять где попало свои пароли.

Именно сейчас к подрастающему поколению нужно прививать уважение к собственным приватным данным почти с «пелёнок». Это дело учителей, преподавателей, родителей (которым и самим неплохо бы подтянуть свои знания в относительно новой для себя области). Знания о правилах безопасного поведения в интернете уже давно вышли за рамки дополнительной информации, которую можно либо принять во внимание, либо забыть. Такие знания — азбука информационной грамотности.

В век цифровых технологий практически невозможно обойтись без социальных сетей. Публичные люди, компании и организации охотно пользуются Twitter, Facebook и Instagram, которые являются прекрасным способом общения с народом и публикацией новостей. Так как аудитория подписчиков может достигать десятки, а то и сотни тысяч людей, будет очень неловко, если контроль над этими страницами попадет в руки злоумышленников. Неловко, а порой и даже опасно.

В этой статье были рассмотрены возможные способы защиты персональных данных в социальных сетях.

Прежде всего, первостепенная ответственность лежит на самом пользователе, поскольку он сам решает какая информация может быть опубликована, а какая нет.

Мы должны лишить злоумышленников возможность использовать нашу информацию в корыстных целях. Для этого лишь нужно афишировать меньше личной информации. К тому же, многие социальные сети поддерживают возможность, чтобы персональные данные не стали общедоступными. Чтобы организовать эту защиту, мы должны установить конфиденциальность в своем аккаунте.

Кроме того, сегодня социальные сети предоставляют возможность двухэтапной аутентификации, как правило, используя ваш мобильный телефон. Он обеспечивает безопасность учетной записи и уменьшает возможность доступа к странице при использовании связки логина и пароля.

Не стоит забывать, что не все люди являются теми, за кого себя выдают. Если человек зарегистрирован в социальных сетях, всегда существует риск того, что опубликованная информация может стать доступной третьим лицам.

К сожалению, ни одно из средств защиты не дает абсолютной гарантии безопасности персональных данных. Однако, если вы будете использовать все методы в комплексе, это уменьшит риск кражи персональных данных.

И, наконец, необходимо соблюдать хотя бы минимальную степень самосохранения: не рекомендуется добавлять незнакомых людей в друзья или вступать в подозрительные группы, а также устанавливать непонятные приложения в рамках социальных сетей. Также не следует переходить по ссылкам, полученным от незнакомых лиц. Внимательно относится ко всем своим действиям, связанным с социальными сетями.

Список литературы

1. Закон Республики Казахстан «О персональных данных и их защите» от 21 мая 2013 года (с изменениями и дополнениями по состоянию на 28.12.2017г.),<http://adilet.zan.kz>

2. Конституция Республики Казахстан (принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года), (с изменениями и дополнениями по состоянию на 23.03.2019 г.), <http://adilet.zan.kz>

3. <https://newtonew.com/tech/social-engineering-in-social-networks>

БАНКРОТСТВО ПРЕДПРИЯТИЙ И ЕГО ПРОФИЛАКТИКА

ЛИСИНА Т. С.

магистрант Эб(БА)1-3/М/ЧЕБ17

ДАНИЛОВА Н.Л.

Научный руководитель, к.э.н., доцент

Чебоксарский кооперативный институт (филиал)

Россия, г. Чебоксары, Чувашская Республика

Аннотация: На рынке постоянно исчезают или появляются новые физические и юридические лица, которые производят продукты, оказывают работы или услуги, с целью получения прибыли. Деятельность они осуществляют на свой страх и риск. Многие субъекты рынка объединяются, вступают в деловые отношения, но бывает так, что один или несколько партнёров не могут выполнить на них возложенные обязательства, и именно в неумении выполнять обязательства и заключается предпринимательский риск, который в дальнейшем может привести к банкротству. В статье представлены подходы к понятию банкротства, а также описаны мероприятия по его предотвращению.

Ключевые слова: банкротство, банкрот, управление, антикризисное управление, несостоятельность, кризис.

Многие предприятия, особенно в период кризиса, часто встречаются с таким понятием, даже больше статусом организации, как банкрот. Разберемся, что же такое банкротство? Что делать, что бы не постигла участь банкротства?

Существует множество трактовок понятия банкротства. Например, по мнению Г.В. Савицкой «Банкротство – это признанная арбитражным судом неспособность должника в полном объеме удовлетворять требования кредиторов по денежным обязательствам и (или) исполнять обязанность по уплате других обязательных платежей» [1].

Автор Я.А. Фомин считает, что «банкротство – это крайняя форма кризисного состояния, когда фирма не имеет каких-либо возможностей оплатить кредиторскую задолженность и восстановить свою платежеспособность за счет собственных ресурсов» [2].

На мой взгляд самое четкое определение банкротству дано Н. А. Бреславцевой «Банкротство — это цивилизованная форма разрешения конфликта, возникшего между кредиторами и должником, позволяющая в определенной мере соблюсти интересы обоих, поскольку после завершения процедуры банкротства бывший должник освобождается от обязательств, связанных с погибшим бизнесом, и снова имеет возможность предпринимательства, а кредитор, в свою очередь, получает часть затраченных средств» [3].

Понятия достаточно разнообразны, но суть одна. В моем понимании банкротство – это статус организации, полученный в результате неспособности выполнения возложенных на неё обязательств перед кредиторами. На несостоятельность предприятий влияет ряд причин. Более подробно рассмотрим их на рисунке 1.

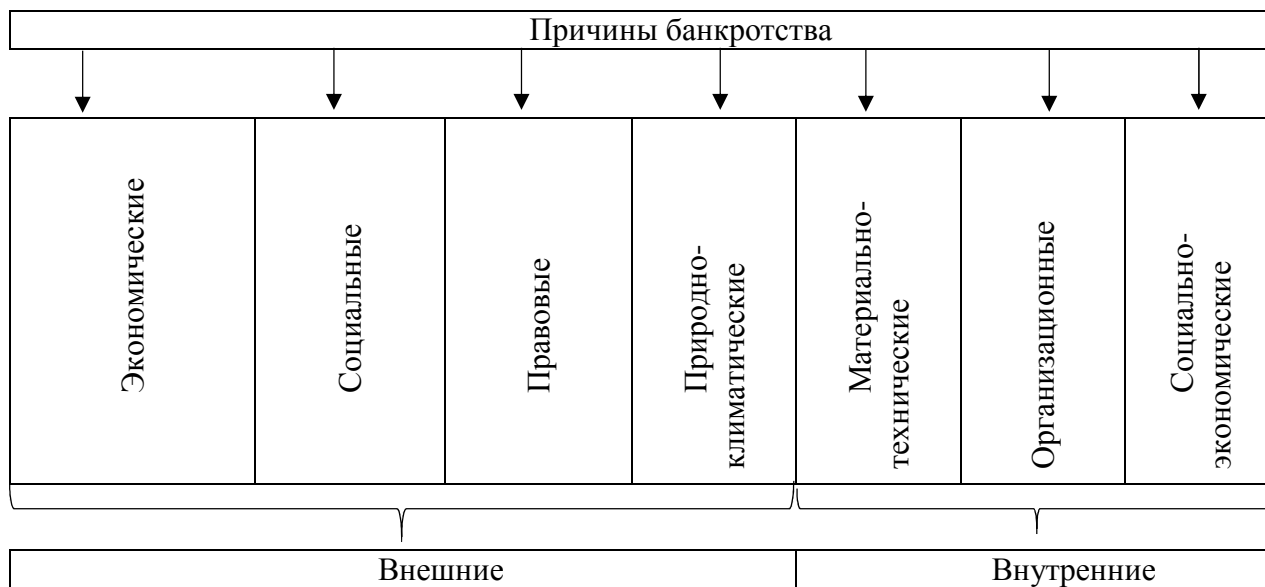

Рисунок 1 – Причины банкротства.

Что же делать, чтобы «не встретиться лицом к лицу» с банкротством? На первый взгляд может показаться, что все довольно просто и прозрачно, главное платить по обязательствам перед кредиторами и тогда предприятие сможет «оставаться на плаву». Но это лишь только кажется на первый взгляд, ведь банкротство – это болезнь, которой болеют многие предприятия, особенно в условиях кризиса.

Рассмотрим несколько путей финансового оздоровления предприятия.

1) Отказ или уменьшение от выплаты дивидендов по акциям. Используется акционерными предприятиями, в случае если предприятие сможет убедить акционеров в увеличении дивидендных выплат и в правдивости программы финансового оздоровления.

2) Факторинг или договор-цессия. Источник финансового оздоровления предприятия, при котором организация уступает банку свое требование к дебиторам в качестве возврата кредита.

3) Лизинг.

4) Привлечение кредитов под прибыльные проекты или диверсификация производства. Путь финансового оздоровления, при котором прибыль от одних направлений хозяйственной деятельности покрывает убытки от других.

5) Ускорение процесса оборачиваемости собственного капитала. При данном методе удастся уменьшить дефицит собственного капитала, а достичь это возможно, например, с помощью сокращения остатков сверх норм запасов, незавершенного производства, сроков строительства и т.д.

6) Сокращение расходов на содержание объектов жилищно-коммунального хозяйства. Метод, который приведет к увеличению капитала в основную деятельность, путем передачи объектов в муниципальную собственность.

7) Отказ от некоторых видов деятельности. Источник финансового оздоровления, при котором можно достичь сокращения расходов и повышения эффективности основного производства.

8) Проанализировать использование прибыли.

9) Увеличение объема собственных финансовых ресурсов. Можно достичь с помощью ускоренной амортизации, отказа от внешних социальных и других программ и т.д..

10) Маркетинговый анализ. Данный метод оказывает помощь в выявлении резервов улучшения финансового состояния предприятия по изучению спроса и предложения, рынков сбыта и формирования на этой основе оптимального ассортимента и структуры производства продукции.

11) Поиск внутренних резервов по увеличению прибыльности производства и достижению безубыточной работы. Один из основных и наиболее радикальных направлений финансового оздоровления предприятия. Осуществляется за счет более полного использования производственной мощности предприятия, повышения качества и конкурентоспособности продукции, снижения ее себестоимости, рационального использования материальных, трудовых и финансовых ресурсов, сокращения непроизводительных расходов и потерь.

12) Ведение специального реестра потерь. Необходим для систематизированного выявления и обобщения всех видов потерь.

Любое предприятие может развиваться в бескризисном пространстве, если безошибочно поставлен диагноз его состояния и правильно проведен процесс финансового оздоровления.

Список литературы:

1. Экономический анализ: учеб./ Савицкая Г.В. 11-е изд., испр. и доп. – М.: Новое знание, 2005. 651 с. (Экономическое образование).
2. Фомин Я.А. Диагностика кризисного состояния предприятия. - М.: Московская финанво-промышленная академия. 2004. С.61
3. Банкротство организаций: основные положения, бухгалтерский учет / Н. А. Бреславцева, Сверчкова О.Ф. - Ростов-на-Дону: Феникс, 2007. 157 с.
4. Ендовицкий Д. А., Щербаков М.В. Диагностический анализ финансовой несостоятельности организации: Учеб. пособие. - М.: Экономика, 2007. С. 16
5. Кукукина И. Г., Астраханцева И.А. Учет и анализ банкротств: Учеб пособие / Под ред. Кукукиной И. Г. - М.: Финансы и статистика, 2004. С. 19.

ВОПРОСЫ ИНФОРМАЦИОННОГО СУВЕРЕНИТЕТА

АУКЕЕВ А.Т.

студент группы Ю-26с

НУРПЕЙСОВА А.К.

Научный руководитель, к.ю.н., доцент

Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза,

г. Караганда, Республика Казахстан

Аннотация. В данной статье рассматриваются проблемные аспекты информационного суверенитета. Раскрываются понятия суверенного государства, такие его атрибуты как территория, банковская система, деньги, армия, власть, полиция, границы, обычаи и т.д.

Ключевые слова. Интернет, суверенитет, информационный суверенитет, цифровой суверенитет, информация, информационная безопасность, информационная защита, цифровая защита, глобализация.

Суверенитет может быть военным, дипломатическим, экономическим, политическим, культурным и биологическим. Но недавнего времени в обиходе появился

новый термин - цифровой суверенитет. Этот компонент государственного суверенитета является важной составляющей, а в последнее время и ключевой, исходя из ситуации на политической международной арене.

Современное человечество активно пользуется интернетом, социальными сетями и другими компонентами мировой глобальной сети, и не представляет жизнь без этого. Возникает вопрос «как обезопасить свое личное информационное и цифровое пространство?», ведь всем известно, что с помощью интернета возможно сделать невообразимые вещи (влияние на сознание общества, подрыв государственного суверенитета, влияние на разные политические процессы и т.п.)

Одним из примеров может служить, известная всему миру, британская общенациональная общественная телерадиовещательная организация «би-би-си», являясь частью информационного мира не в первый раз обвиняется в предвзятости и распространении непроверенной информации. Так, в 2015 году члены британского парламента обвинили вещательную корпорацию в некорректном освещении вопросов, связанных с Европейским союзом.

Также можно отметить и проблемы социальных сетей, в октябре 2017 года в конгрессе США прошли первые слушания по делу о «российском вмешательстве» в американские выборы, на которых присутствовали представители Facebook, Google и Twitter. Некоторые конгрессмены весьма резко раскритиковали компании за то, что они позволили «агентам российского влияния» вмешиваться в выборы президента США на своих площадках.

Системой могут воспользоваться и религиозные лоббисты, как в Иране или в Саудовской Аравии, где за обозначения себя как атеиста можно получить тюремный срок. Также запрещены любые высказывания в адрес монархов, которые могут быть сочтены оскорбительными. Были прецеденты дачи тюремного срока за одобрение поста в Facebook с критикой монарха.

Роль информационного суверенитета с каждым днем увеличивается, поэтому каждому государству провозглашающим себя независимым надо иметь хорошую информационную и цифровую защиту. Ведь взламывается сначала информационный суверенитет страны и затем уже заменяется идеология.

Таким образом, сегодня, если у в государстве нет защиты информационного суверенитета, это может привести к подрыву государственного суверенитета то есть перестать быть независимым государством. На сегодняшний день ни в одном из законодательных актов или учебных материалов нету четкого и полного определения «информационного суверенитета», тем не менее есть нормы затрагивающие информационную безопасность.

В законодательстве Казахстана информационная безопасность регулируется Законом Республики Казахстан «Об информатизации» (с изменениями по состоянию на 30.11.2017 г.) Этот нормативно-правовой акт регулирует общественные отношения в сфере информатизации, возникающие на территории Республики Казахстан между государственными органами, физическими и юридическими лицами при создании, развитии и эксплуатации объектов информатизации, а также при государственной поддержке развития отрасли информационно-коммуникационных технологий.

Например в Российской Федерации закреплен Федеральный закон от 27.07.2006(ред. От 25.11.2017) «Об информации, информационных технологиях и о защите информации». Настоящий Федеральный закон регулирует отношения, возникающие при:

- 1) осуществлении права на поиск, получение, передачу, производство и распространение информации;
- 2) применении информационных технологий;
- 3) обеспечении защиты информации.

Исходя из вышесказанного, можно увидеть, что данное понятие как «информационный(цифровой) суверенитет» формально не определено, но в охарактеризовать его можно как концепцию, подразумевающая контроль государства над распространением информации на своей территории, независимость от влияние извне.

Внешняя сторона государственного суверенитета проявляется в статусе государства как субъекта международно-правовых информационных отношений. Государства обладают суверенным правом на разработку своих собственных информационных ресурсов в соответствии с их собственной информационной политикой, а также несут обязанность обеспечивать, чтобы информационная деятельность, ведущая под их юрисдикцией, соответствовала принятым международным соглашениям.

Так, в настоящее время ученые и юристы очень активно занимаются разработкой базовых норм, регулирующих вопросы развития и взаимодействия в сфере информационных технологий и телекоммуникаций, как на национальном, так и на международном уровне.

В настоящее время в международном праве сложились группы норм, регулирующие:

1. общие вопросы реализации и защиты личных информационных прав;
2. режим интеллектуальной собственности;
3. использование новейших ИТ, в том числе в сфере международной торговли;
4. международный обмен информацией.

Особую роль в информационном суверенитете занимает глобальная информационная система «Интернет», которая объединяет миллионы и даже миллиарды компьютеров и иных технологий во всемирном виртуальном пространстве. Интернет выполняют множество полезных функций, что упрощает деятельность людей, но есть и негативная сторона данного аспекта, которая заключается в преступности на данной среде.

По данным, изложенных в докладе ООН Global Broadband Progress от 18.09.2017, количество пользователей интернета в мире составляет 3,58 миллиарда человек (общее население планеты 7,6 млрд). Большинство пользователей теперь приходится на развивающиеся страны – в них насчитывается 2,5 миллиарда пользователей, а в развитых странах – 1 миллиард.

В процентном отношении, наибольшее проникновение интернета остается в развитых странах - 81%, по сравнению с 40% в развивающихся странах и 15% в наименее развитых странах.

Эти данные показывают, насколько глубоко проникла информационная и цифровая сеть во все страны мира, почти у каждого на планете есть выход в интернет. Что делает его уязвимым к информационным атакам извне.

Сегодня мы живем в эпоху разрушения суверенитета. Глобализация, которая обычно представляется нам чем-то хорошим, - это, как правило, отказ от суверенитета во всех смыслах. Государство теряет свой экономический суверенитет, потому что на его территории доминируют транснациональные корпорации, бюджеты которых иногда превышают весь бюджет страны. Понятно, что эти корпорации могут покупать чиновников и диктовать свою волю. И под таким натиском теряется защита информации государства, так как информационный суверенитет крепко связан с экономическим суверенитетом.

Информационный суверенитет выгоден государству, планирующему проводить собственную политику без оглядки на международное сообщество или отдельных категорий протестующих граждан (которые за счет Интернета могут широко пропагандировать свои идеи).

Новый, цифровой суверенитет:

- право и возможность национального правительства:

- самостоятельно и независимо определять и внутренние и геополитические национальные интересы в цифровой сфере;
- вести самостоятельную внутреннюю и внешнюю информационную политику;
- распоряжаться собственными информационными ресурсами, формировать инфраструктуру национального информационного пространства;
- гарантировать электронную и информационную безопасность государства.

Недостатки данного информационного суверенитета заключаются в том, что контроль государства над интернетом, в том числе реализует новые технологические механизмы контроля и создает законодательную базу, что позволяет лоббистами авторского права использовать его с целью наказания распространителей или даже скачивателей «нелегального» контента (похожие законы существуют в настоящее время во Франции).

Контроль может использоваться для ликвидации свободы слова (по аналогии с Китаем). Также в некоторых странах мира запрещены любые высказывания в адрес монархов, которые могут быть сочтены оскорбительными. Были прецеденты дачи тюремного срока за одобрение поста в Facebook с критикой монарха.

Также системой контроля могут пользоваться преступные группировки, по аналогии с «крышеванием» бандитами частного бизнеса в 90-х.

В мирное время введение подобных ограничительных концепций подрывает международное сотрудничество, общность человечества.

Во всех развитых странах Интернет уже контролируется. В США, Британском Содружестве – постоянный мониторинг, реальные сроки за посты в социальных сетях. В Европе законы против анонимности. Япония хочет запретить Тор и прочий анонимный трафик. Китай проводит мониторинг и фильтрует. ЮВА идёт туда же. Системы законодательного ограничения, фильтрации и мониторинга Интернета, кибервойска строятся и будут построены всеми самостоятельными игроками. Борьбу с попытками государств построить информационный суверенитет будут вести в основном США/Запад. Главным инструментом и аргументом будет «свобода слова».

В октябре 2017 года в конгрессе США прошли открытые слушания в рамках заседания сенатского комитета по юридическим вопросам, борьбе с преступностью и терроризмом. Некоторые члены комитета подвергли резкой критике руководство компаний Facebook, Google и Twitter.

Американские СМИ отмечают, что конгрессмены уже осознали недостаточность существующей юридической базы, в рамках которой соц. сети могут выявлять попытки политического воздействия на граждан США при помощи их платформ. В конгрессе уже идет работа над так называемым «Актом о честной рекламе». Инициатором этого законопроекта является сенатор-демократ от штата Миннесота Эми Клобушар. Законопроект предлагает перенести в интернет правила по размещению рекламы, ее маркировке, раскрытию информации и источников рекламных поступлений, которые уже существуют в США на ТВ, радио и в печатных СМИ. В случае принятия закона любые интернет-ресурсы с ежемесячной аудиторией не менее 50 млн пользователей будут обязаны подробно отчитываться о всех рекламодателях, размещающих у них политическую рекламу не менее чем на \$500 в год. Помимо конечного лица или организации, выделяющей эти средства, интернет-ресурсы будут обязаны сообщать о таргетировании того или иного рекламного баннера или блока, а также о статистике просмотра такой политической рекламы.

Кроме того, в законопроекте дается предварительное определение понятия «политическая реклама» — «послание, относящееся к любой политической деятельности или вопроса национального значения», которое можем затрагивать любого кандидата, любые выборы или деятельность любого законодательного органа. Инициаторы

законопроекта подчеркивают, что его редакция находится еще на очень предварительной стадии, поэтому готовы к обсуждению и изменению формулировок.

Многим будет известна личность Эдварда Сноудена - американского технического специалиста и спецагента, бывшего сотрудника ЦРУ и Агентства национальной безопасности США, который поведал всему миру о незаконной слежке за иностранными государствами, ее деятельностью и государственными тайнами.

Путем дачи интервью журналистам раскрыл факт всеобъемлющего слежения в 60 странах за более чем миллиардом человек правительствами 35 стран.

Указанные аспекты развития информационного суверенитета требуют огромной работы, а также материальных средств для ее реализации.

На данный момент всемирная глобальная сеть «Интернет», не имеет определенных правовых норм, которые регулировали бы отношения в этой среде, что негативно сказывается на самостоятельном направлении юридической науки, интернет-праве. Поэтому, по моему мнению, следует ратифицировать на международной арене определенный законодательный свод, который регулировал бы межгосударственные отношения находящиеся в виртуальном пространстве.

Список литературы

1. «Пользователи интернета в мире» // http://www.bizhit.ru/index/polzovateli_inte_meta_v_mire/0-40
2. Владимир Овчинский, Елена Ларина. Кибервойны XXI века. О чем умолчал Эдвард Сноуден. Litres, 2017 г.
3. Ашманов И. Информационный суверенитет государства и современная реальность. http://zadereyko.info/vliyanie_internet_a_na_cheloveka/informacionnuy_suverenitet.htm

ГУМАНИЗМ И СПРАВЕДЛИВОСТЬ: БАЛАНС

ГАРИФУЛЛИНА А.Р.

студент группы Ю-26с

НУРПЕИСОВА А.К.

Научный руководитель, к.ю.н., доцент

Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза,
г. Караганда, Республика Казахстан

Аннотация. В данной статье рассмотрена роль и значение таких понятий как гуманизм и справедливость, их соотношение, взаимосвязь.

Ключевые слова: гуманизм, справедливость, баланс, балансная версия, терроризм, уголовное законодательство, уголовные правонарушения, уголовный проступок.

Уголовный кодекс Республики Казахстан развивается и обновляется на протяжении всего этого времени многие положения и статьи уголовного кодекса изменялись, дополнялись или переносились из иных кодексов, но при этом в кодексе все равно присутствуют положения, которые являются спорными или даже некорректными.

В наше время принципы гуманизма и справедливости, но очень часто данные принципы противостоят друг другу из-за чего появляются спорные положения. Гуманизм - этическая жизненная позиция, утверждающая, что люди имеют право в свободной форме определять смысл и форму своей жизни. А справедливость – это понятие о должном, содержащее в себе требование соответствия деяния и воздаяния: в частности,

соответствия прав и обязанностей, труда и вознаграждения, заслуг и их признания, преступления и наказания.

Возьмем пример: Гражданин А., вступив в драку с гражданином Б. нанес ему тяжкий вред здоровью, но в суд выясняется, что причиной драки стало непристойное поведение гражданина Б в сторону гражданина А. Тут выступает принцип гуманизма человек совершил правонарушение из-за определенных причин которые и замотивировали его совершить данное деяние [2]. Но также принцип справедливости говорит нам о том, что в случае если ты совершил правонарушение, то обязан понести наказание. Чем дольше существует и развивается уголовное законодательство, тем гармоничней связаны данные принципы. Но также присутствуют такие статьи и положения, которые не соблюдают баланса между данными принципами и устанавливают либо слишком мягкое наказание придерживаясь в большинстве принципа гуманизма, либо слишком жесткое наказание придерживаясь принципа справедливости.

Возьмем в пример 255 статью Уголовного кодекса Республики Казахстан «Акт терроризма». Мы все знаем и понимаем, что любой террористический акт всегда влечет за собой множество страшных последствий. Один из принципов любого закона это запугивание того, что в случае совершения правонарушения за ним следует ответственность. Но установленные в Уголовном кодексе РК положения, по моему мнению, слишком мягки и не запугивают достаточно сильно, чтобы максимально предотвратить данные правонарушения. Тоже, самое можно сказать по отношению к 367, 361, 273 статье УК РК[3].

Теперь возьмем в пример статью 104 УК РК «Причинение смерти по неосторожности». В случае применение наказания по данной статье, субъекту уголовного права назначается лишение свободы сроком на 5 лет. Особенностью этой статьи в том, что у субъекта отсутствует цель лишение жизни у жертвы правонарушения, а значит имеет факт юридического события. Для правонарушения, в котором отсутствует цель убийства, наказание слишком сурово и мне кажется, что его необходимо смягчить. Так же можно это отнести к 111, 113, 200, 370 статьям УК РК.

Данные вопросы имеют нравственный характер. Каждый имеет право воспринимать данные проблемы индивидуально и не согласиться с представленными ранее нормами или вопросами. У каждого формируется собственная идеология и взгляды, которыми он руководствуется на протяжении всей жизни.

Но выделенные нами проблемы в уголовном законодательстве Республики Казахстан могут способствовать ее улучшению и развитию в более балансную версию, где и гуманизм, и справедливость будут одинаково учитываться в нормах действующего законодательства Республики Казахстан.

Список литературы:

1. Уголовный кодекс РК от 3 июля 2014года (с изменениями и дополнениями по состоянию на 21.01.2019),<http://adilet.zan.kz>
2. Додонов В.Н. Сравнительное уголовное право. Общая часть. Монография. Под общ. и науч. ред. д.ю.н., профессора, заслуженного деятеля науки РФ Щербы С.П.,- М., 2009. 448 с.
3. Ткаченко В.И. Назначение наказания / отв. ред. Здравомыслов Б.В. - М., 1985.

ЕСІРТКІНІҢ ЗАҢСЫЗ АЙНАЛЫМЫ САЛАСЫНДАҒЫ ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТЫ ЗЕРДЕЛЕУ

ЖАРЫЛҚАСЫНОВА А.А.

Ю-11 НП тобы магистрант

ФЕТКУЛОВ А.Х.

Ғылыми жетекші, з.ғ.к., доцент

Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті
Қарағанды, Қазақстан Республикасы

Аннотация: Бұл мақалада есірткі құралдарының, психотроптық заттардың және сол тектестердің заңсыз айналымы саласындағы ұйымдасқан қылмыс туралы мәселе, есірткі саласындағы ұйымдасқан қылмысқа қарсы іс-қимылдағы халықаралық ұйымдардың рөлі қарастырылады. Есірткі бизнесі саласындағы ұйымдасқан қылмыстық әрекеттің "көрінісін" көрсететін бірнеше базалық аспектілері қаралды. Есірткі құралдарының, психотроптық заттар мен сол тектестердің сипатты ерекшеліктері мен белгілері көрсетілген.

Түйінді сөздер: есірткі, есірткінің қылмыстық айналымы, нашакорлық, құқыққа қарсылық, құқық бұзушылық.

Есірткінің заңсыз айналымы саласындағы қылмыстық құқық бұзушылықты зерделеу кезінде кейбір бастапқы ұғымдарды айқындау маңызды. Есірткі туралы көп айтылады, алайда есірткіге нақты анықтама беру оңай емес. Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы 1981 жылы өз баяндамасында есірткіні кең мағынада "химиялық зат немесе қалыпты өмір сүруге қажетті заттардан (тағамға ұқсас) ерекшеленетін заттардың қоспасы оны қабылдау ағзаның қызмет етуін және оның құрылымын өзгертуге әкеп соқтырады.

"Есірткі қылмысы" ұғымы - криминалдық есірткіге ұқсас ұғымға жатады, өйткені ол есірткілік мас күйінде жасалған қылмыстарды қамтиды. Осылайша, есірткінің қылмыстық айналымы ұғымының келесі анықтамасы ұсынылуы мүмкін.

Есірткінің қылмыстық айналымы - бұл өсімдіктерді өсіру; есірткі құралдары мен психотроптық заттарды әзірлеу, өндіру, дайындау, қайта өңдеу, сақтау, тасымалдау, жіберу, босату, өткізу, бөлу, сатып алу, пайдалану, кеден аумағына әкелу және кеден аумағынан әкету және көрсетілген әрекеттерді жасаған тұлғалар жиынтығында көрінетін қылмыстық жазаланатын қоғамдық қауіпті әрекеттердің жиынтығы.

Э.А. Бабаян мен оның ізбасарлары пікірінше, көптеген жылдар бойы есірткі құралы (есірткі) терминімен үш өлшемге жауап беретін заттарды атауға болады мысалы:

- медициналық критерий яғни зат, дәрілік зат, орталық жүйке жүйесіне ерекше (ынталандырушы, седативті, галлюциногенді және т. б.) әсер етеді, бұл оның медициналық емес тұтынуына себеп болуы мүмкін, сондай-ақ құмарлықтың немесе ауыр тәуелділіктің қалыптасуына әкеледі;

- әлеуметтік критерий-қарастырылатын заттың медициналық емес тұтынылуы үлкен көлемде және келтірілген зиян әлеуметтік мәнге ие болады;

- заңды критерий-құрал ресми түрде есірткі деп танылып, есірткі құралдарының тізіміне енгізіледі;

Э.А. Бабаянның пікірінше, нашакорлық-бұл есірткі қолдануға құмарлық, ауыр сырқатты емдеу, ол ең алдымен ағзаның психикалық және физикалық функцияларының бұзылуына әкеп соқтырады.

ДДҰ анықтамасына сәйкес нашакорлықпен жеке адам мен қоғам үшін қауіпті табиғи немесе синтетикалық заттардан туындаған мерзімді немесе созылмалы уыттану жағдайы түсіндіріледі. Мұндай жағдай осы затқа емделумен, осы заттың дозасын арттыру

үрдісімен, сондай-ақ осы заттың әсеріне психикалық кейде физикалық тәуелділігімен сипатталады.

ҚР Қылмыстық кодексіне сәйкес есірткі құралдарының қылмыстық айналымын құрайтын және қылмыстық жазалауға жататын қылмыстарға мыналар жатады:

1. Есірткі, психотроптық заттармен, сол тектестермен, прекурсорлармен өткізу мақсатынсыз заңсыз жұмыс істеу (296 бап ҚР қылмыстық кодексе);

2. Есірткі, психотроптық заттарды, сол тектестерді өткізу мақсатында заңсыз дайындау, қайта өңдеу, иемдену, сақтау, тасымалдау, жөнелту не өткізу (297 бап ҚР қылмыстық кодексе);

3. Есірткі, психотроптық заттарды, сол тектестерді жымқыру не қорқытып алу (298 бап ҚР қылмыстық кодексе);

4. Есірткі, психотроптық заттарды, сол тектестерді тұтынуға көндіру (299 бап ҚР қылмыстық кодексе);

5. Құрамында есірткі заттар бар, өсіруге тыйым салынған өсімдіктерді заңсыз егіп-өсіру (300 бап ҚР қылмыстық кодексе);

6. Улы заттардың, сондай-ақ есірткі, психотроптық немесе улы заттарды дайындау немесе қайта өңдеу үшін пайдаланылатын заттардың, құрал-саймандардың немесе жабдықтардың заңсыз айналымы (301 бап ҚР қылмыстық кодексе);

7. Есірткі, психотроптық заттарды, сол тектестерді тұтыну үшін притондар ұйымдастыру немесе оларды ұстау және осы мақсаттар үшін үй-жайлар беру (302 бап ҚР қылмыстық кодексе);

8. Есірткі, психотроптық немесе улы заттармен жұмыс істеу қағидаларын бұзу (303 бап ҚР қылмыстық кодексе);

Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 286-бабына сәйкес айналыстан алынған заттар немесе айналымы шектелген заттар болып табылады:

1. Есірткі және психотроптық заттар, олардың аналогтары мен прекурсорлары;

2. Күшті әсер ететін, улы, уландырғыш, радиоактивті заттар, радиоактивті қалдықтар немесе ядролық материалдар;

3. Жарылғыш заттар, қару-жарақ, әскери техника, жарылғыш құрылғылар, атыс қаруы, оқ-дәрілер, ядролық, химиялық, биологиялық немесе жаппай қырып-жою қаруының басқа да түрлері, жаппай қырып-жою қаруын жасау үшін пайдаланылуы мүмкін материалдар, жабдықтар немесе компоненттер.

Қазіргі уақытта нарық субъектілері арасындағы ерікті шарттарға негізделген нарықтық қатынастардың жаһандану деңгейі жыл сайын адам қызметінің өзі үшін мүлдем жаңа салаларына бірте-бірте еніп, бірақ нарықтық қатынастарды реттеу әрекеттері мен мемлекет тарапынан тауарлардың белгілі бір түрлерінің айналымына тыйым салулар тек Қазақстан Республикасының экономикасын тежеп, ашық зиян келтіреді. Ұзақ уақыт бойы халықаралық нарықтық қатынастардың дамуы құбылыс ретінде контрабанданың пайда болуына себеп болып саналды, бірақ бұл дұрыс емес. Көп дәрежеде контрабандалық қатынастардың дамуына нарықтық экономикаға мемлекеттік араласуы ықпал етті. Нарықтық экономиканы мемлекеттік бақылау:

1. Бизнес пен кәсіпкерлікке үлкен салық;

2. Еңбекшілердің салығының көп болуы;

3. Белгілі бір тауарлардың немесе заттардың азаматтық айналымына тыйым салу;

4. Акциз белгілі бір тауарлар және тағы басқалар.

Соңғы екі тармақты жан-жақты талқыласақ, олар көбінесе контрабанда пайда болу себептері болып табылады.

Акцизден бастайық, акциздер- ерекше үлгідегі жаппай тұтыну өніміне салынатын жанама салық немесе тауардың құнына енгізілген және мемлекеттік немесе жергілікті бюджетке алынатын заты.

Бұл анықтамадан бірнеше қорытынды бар:

1. Егер өнім жаппай тұтынылатын болса, онда оған сұраныс бар, басқаша айтқанда қоғам бұл қажеттілікті сезінеді;

2. Теориялық тұрғыдан мемлекет акцизделетін тауарлардың тізбесін не акциздің құнын арттыра алады.

Акциздер, салық түрі ретінде, мәжбүрлеу шараларын қолдана отырып, мемлекет өз қазынасын қандай жолмен толықтыра алады деген сұраққа жауап ретінде пайда болды. Акциздердің кең танымалдығының негізгі себебі олар фискалдық пайда мен жоғары жылдамдыққа ие.

Кез-келген қоғамда құқықтық нормалардың жарлығын бұзу бұқаралық сипат ұстанады және оған аса елеулі моральды және материалдық зиян келтіреді. Құқыққа қарсы жасалған әрекеттер сипаты, субъектілері, шарттары себептерінің әр түрлілігіне қарамастан, олардың бәрі бір әлеуметтік құбылысқа құқық бұзушылыққа алып келуге жол беретін, жалпы белгілерге ие. Құқық бұзушылықты зерттейтін әр түрлі анықтаулар бар. Жалпы қорытындылық түрде олар, өздеріне заңдық жауапкершілік алатын қоғамға зиянды әрекет еткен тұлғалар немесе тұлғаның құқыққа қарсы, өзін кінәлі еткен құқық бұзушылыққа ұласады. Қылмыстық есірткі бизнесі келесі ерекшеліктерімен сипатталады:

1) өте жоғары латенттілік деңгейі;

2) жалпы қылмыстық және экономикалық қылмыстардың жекелеген түрлерімен біріктіру;

3) кәсіби қылмыспен өте тығыз байланыс;

4) алынған қылмыстық кірістерді "жылыстату" ;

5) трансұлттық;

6) қылмыстық құрылымдардың конспиративтілігінің жоғары деңгейі және олардың нақты функционалдық дифференциациясы.

Құқыққа қарсылық - құқық бұзушылықтың аса басты белгісі. Барлық әрекеттерде немесе әрекетсіздікте құқық бұзушылық болмайды. Ол тек құқық бұйрығына іске асады. Құқыққа қарсы мінез-құлық азаматтық-құқықтық, тәртіптік қылықтарды, әкімшілік құқық бұзушылықтарды және қылмыстарды жасауда көрінеді.

Жалпы, құқық бұзушылық дегеніміз – адамның қоғамға, мемлекетке немесе жеке тұлғаға зиян келтіретін, соңы заң алдындағы жауаптылыққа апаратын құқыққа қайшы әрекет немесе әрекетсіздік. Есірткінің заңсыз айналымы осы бұрышта ұйымдасқан қылмыс белсенділігінің басқа салаларына тән белгілер:

• ішкі тәртіпке және басшының нұсқауларына қатаң бағынатын криминалдық құрылымдардың көп сатылы құрылымы;

• есірткі бірлестігінің үлкен тұрақтылығы мен нығаюы;

• қылмыстарды мұқият дайындау және кәсіби жасау;

• қылмыстық қоғамдастық мүшелерінің рөлдерін нақты бөлу;

• есірткімен байланысты ойластырылған іс-қимыл жүйесі;

Есірткі және психотроптық заттардың, сондай-ақ олардың аналогтары мен азаматтық айналым заттары болып табылмайтынына қарамастан, Қазақстан Республикасы халқының белгілі бір бөлігінің арасында оларға нақты сұранысы бар. Нашакорлыққа, әлеуметтік феномен сияқты, оған мүлдем басқаша қарауға болады, бірақ оған бір дәлел ретінде қалып отыр, Қазақстанда есірткіге тәуелділер саны тек өсуде, тиісінше сұраныс да өсуде .

Көлеңкелі өткізу нарығындағы есірткінің құны көптеген факторлармен анықталады, бірақ нақты негізгілеріне тоқталсақ:

1. Есірткі құралдарын таратқаны және сақтағаны үшін қылмыстық тәуекел;

2. Және бұл таңқаларлық емес, бірақ есірткі құралдарын өткізу саласында нақты экономикалық бәсекелестік;

Есірткі құралдарын таратқаны немесе сақтағаны үшін жаза қатал болған сайын , олардың құны соғұрлым жоғары. Есірткі құралдарын өткізудің көлеңкелі нарығында

адамдар немесе ұйымдар аз болған сайын, олардың құны соғұрлым жоғары. Бұл жағдайда есірткіге тәуелділер есірткі құралдарын сатып алуы қиын. Сонда да, мұнда синтетикалық есірткілерді өткізу үшін жақсы жағдайлар жасалуда, өйткені өндірісте олар арзан, және есірткі құралдарын өткізудің көлеңкелі нарығында олардың "нарықтық бағасы" сұранысты қанағаттандыра отырып, бәсекеге қабілетті, бірақ олар "классикалық" есірткі заттарынан қауіпті. Нәтижесінде біз тағы да есірткіні өткізумен айналысатын адамның немесе ұйымның үстеме пайдасын аламыз. Ал әлемдік тәжірибе көрсеткендей, есірткі бизнесімен негізінен "кәсіпкерлік" ұйымдар ғана емес, үлкен қылмыстық ұйымдар айналысады.

Контрабанда көбінесе өзге де қылмыстық құқық бұзушылықтарды жасаудың құралдары мен тетіктерінің бірі болып табылатындықтан, тағы да біз есірткі құралдарының контрабандамен айналысудың экономикалық жағынан тиімді себептеріне тап болып отырмыз. Мұнда кеден өкілдері арасында сыбайлас жемқорлық қаупі бар.

Есірткі құралдарының контрабандасымен күресу үшін мемлекет ең болмағанда жеңіл есірткі құралдарын қылмыстық сипаттан арылту керек. Мұны акцизделетін тауарлар тізіліміне сол марихуана енгізу жолымен жүзеге асыруға болады. Бұл кәсіпкерлерге қатаң мамандандырылған мекемелерде есірткі заттарын сату мен сатуды ұйымдастыруға ынталандырады, бұл мемлекетке осындай "бизнеске" салық салуға мүмкіндік береді, осылайша өзінің мемлекеттік немесе жергілікті бюджетін ұлғайтады.

Мұндай тауардың құны қылмыстық тәуекелдердің жоқтығынан және нақты және заңды нарықтық бәсекелестіктің болуына байланысты төмен болады, бұл тек экономиканы ынталандыратын болады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

2. Қазақстан Республикасының Конституциясы 30.08.1995ж. (өзгертулер мен толықтырулар), <http://adilet.zan.kz>

3. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі (2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ), <http://adilet.zan.kz>

4. Бабаян Э.А., М. Х. Гонопольский. Наркология. 2 бөлім. - М.: Медицина, 1990. - 336 б.;

5. Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексіне өзгертулер мен толықтырулар енгізілген (27.12.2018 №205-6), <http://adilet.zan.kz>

6. Ағыбаев А.Н.. Қылмыстық құқық. Жалпы бөлім. - Алматы, «Жеті жарғы». 2000.

7. Поленов Г.Ф. Уголовное право Республики Казахстан. Общая часть. – Алматы, «Әділет Пресс». 1997.

8. Дурманов Н.Д. Советский уголовный закон. - М., 1967.

9. Зельдов С.И. Освобождение от наказания и его отбывание. - М., 1989.

10. Квашиш Е.Е. Гуманизм советского уголовного права. - М., 1989.

Тарханов И.А. Замена наказания по советскому уголовному праву. - Казань, 1982.

ЖАСТАРДЫ РУХАНИ-АДАМГЕРШІЛІК ДАМУ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚТЫҚ ТӘРБИЕЛЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

ТҰРСЫН Ә.Б.

С-11к студенті

ДЮСЕНБАЕВА С.Е.

Ғылыми жетекші, магистр

Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті
Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

Аннотация: Мақалада жастардың рухани-адамгершілік тұрғысынан дамытып, құқықтық тәрбиелеу мәселелері қарастырылған. Рухани-адамгершілік дамуындағы кедергілерді негізге ала отырып, оның шешу жолдары біздің алға қойған мақсатымызды айқындайды. Жастарды құқықтық тәрбиелеу мәселелерінің маңызы мен оның шешудегі қарапайым жолдарды көрсетілген.

Кілт сөздер: Жастар, рухани-адамгершілік, Әлеуметтік маңызды тақырыптар, бағыт-бағдар, білім, Моральдық құбылыс, келешек ұрпақ.

ҚР Президенті Нұрсұлтан Назарбаев өткен жылы қазан айындағы 5 жұлдызында Қазақстан халқына 2019 жылды Жастар жылы деп жариялаған болатын. Президент өз сөзінде жастардың барлық санатын қолдауға арналған шараларды, соның ішінде жастарға білім беруді ерекше атап өткен болатын. Жоғарғы білім беруді жаңғыртудың негізгі бағыты - студенттердің мүдделері мен қажеттіліктерін қанағаттандыруға, рухани, моральдық, гуманистік және кәсіптік тұрғыда олардың қабілеттерін дамытуға көмектесетін әлеуметтік-мәдени институт ретінде университетті ұйымдастыру болып табылады [4].

Жастарды рухани-адамгершілік тәрбиелеу мәселелерін зерттеудің өзектілігі келесі жағдайлармен анықталады. Біріншіден, қоғамда адамгершілік құндылықтар жүйесінің деформациясы, мәдени мінез-құлық ережелерін ұмытып қалу, цинизм [6]. Орыс қоғамының моральдық құндылықтар мен бағдарлардың ықтимал жоғалтуы, мінез-құлықтың адамгершілік критерилері жастардың рухани-адамгершілік тәрбиесінің басымдылығын жүзеге асыру қажеттілігін тудырады. Екіншіден, жоғары оқу орындарының Қазақстандағы қазіргі заманғы білім беру жүйесін жаңарту үдерісіндегі негізгі бағыттары [2]. ҒЭҚ талаптарының бірі студенттердің рухани-адамгершілік дамуы мен білімін қамтамасыз ету, азаматтық қоғамды дамыту үшін негіз ретінде олардың азаматтық сәйкестігін қалыптастыру болып табылады.

Үшіншіден, ақпарат пен байланыс құралдарының теріс әсері. Жаңа ақпараттық мүмкіндіктер студенттерді абстракциялар әлеміне жиі кіргізеді, бұл олардың моральдық мінез-құлықтың шынайы тәжірибесін игеруіне, қоршаған адамдарға қамқорлық жасауға, жеке және әлеуметтік мүдделердің үйлесімдігіне қол жеткізуге кедергі келтіреді. Рухани-адамгершілік тәрбиені жүзеге асыру идеялары көптеген заманауи теоретиктердің және педагогикалық қызметтің тәжірибешілерінің назарында. Балалар мен жастарды педагогика мен білім беру тарихында рухани-адамгершілік тәрбиелеу мәселесі жаңа болмайды. Оның зерттеуі Сократ, Платон, Аристотель, Леонардо да Винчи және өткеннің басқа ойшылдарының еңбектерінде басталды. Моральдық және руханилықтың философиялық негіздерін, олардың маңызын, қалыптасуы мен қалыптасу шарттарын Ыбырай Алтынсарин, Абай Құнанбаев, Шәкәрім Құдайбердіұлы, Мәшһүр Жүсіп Көпеев және тағы басқаларының еңбектерінен сусындауға болады. Психологиялық-педагогикалық құрылымдар, жағдайлар және факторлар адамның рухани-адамгершілік дамуы зерттеушілердің еңбектерінде зерттелді: Ж.Пиaget, Л.Кольберг, Д.Реста, К.Глиган, Д.Кребс және басқалар [2]. Жастардың рухани-адамгершілік тәрбие мәселесінің әлеуметтік маңызы зерттелетін тақырыптың өзектілігін анықтайды. Моральдық және руханилық құбылыстардың түсініксіздігінің салдарының бірі - рухани-адамгершілік тәрбиенің технологиялық құрамдас бөлігіндегі әртүрлі көзқарастар, оны жүзеге асыру жолдары, әдістері мен құралдары.

Елбасымыздың осы жылғы рухани жаңғыру тұжырымдамалық бағдарламасы қарапайым біз жастар түсінетін, баршаға ұғымды, бай тілмен жеткізілген. Оның басты мақсаты – Ұлт жоспарын орындау аясында әлемнің ең озық 30 елінің қатарына кіру болып табылады. Рухани жаңғыру бағдарламасының жастарға, яғни, білім саласына қатысты тұсы - келешек ұрпақты кемел білімге өсуін сусындататын үлкен мүмкіндік. «Білекті бірді, білімді мыңды жығады» деген қазақ мақалының мән - маңызы ешқашан кемімек

емес. Керісінше, уақыт өтіп, заман өзгерген сайын халық нақылының құндылығы артып келе жатыр. Өйткені алдағы заман - нағыз білімділердің заманы болмақ.

Қазір бәсекеден тыс қалған бірде-бір сала жоқ. Ал барлық саланың дамуы, өркендеп өсуі білім мен ғылымның дамуына тәуелді. Бұны «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласында ҚР Президенті Н. Назарбаев ерекше атап көрсетті: «Технологиялық революцияның беталысына қарасақ, таяу онжылдық уақытта қазіргі кәсіптердің жартысы жойылып кетеді. Экономиканың кәсіптік сипаты бұрын - соңды ешбір дәуірде мұншама жедел өзгермеген. Біз бүгінгі жаңа атауды ертең - ақ ескіге айналатын, жүрісі жылдам дәуірге аяқ бастық. Бұл жағдайда кәсібін неғұрлым қиналмай, жеңіл өзгертуге қабілетті, аса білімдар адамдар ғана табысқа жетеді» [3]. Осыны түсінгендіктен, біз білімге бөлінетін бюджет шығыстарының үлесі жөнінен әлемдегі ең алдыңғы қатарлы елдердің санатына қосылып отырмыз. Табысты болудың ең іргелі, басты факторы білім екенін әркім терең түсінуі керек. Жастарымыз басымдық беретін межелердің қатарында білім әрдайым бірінші орында тұруы шарт.

Себебі, құндылықтар жүйесінде білімді бәрінен биік қоятын ұлт қана табысқа жетеді. Иә, үрейлі көрінуі мүмкін, бірақ алдағы санаулы жыл ішінде бүгінгі қолданыстағы кәсіп түрлерінің тең жартысы қажетсіз болып қалары анық. Бұл мыңдаған адамға табыс көзінен айрылу қаупін тудырады. Мұндай қатер келешегін күні бұрын болжай білген мемлекеттер үшін ғана қауіпсіз. Жеткен жетістігіне тоғаймай, тың бағыт, жаңа бағдар таба білген елдер ғана осы сындарлы кезеңнен сүрінбей өтеді.

Елбасы жолдауына мен де, студент әрі көшбасшы ретінде өз үлесімді қосу мақсатында білім жолындағы тың идеяларды іздеймін. Біздің ең биік мақсатымыз келешегі кемел білімді ұрпақ атану. Сапалы білім мен үлгілі тәрбиені сіңіру – біздің алға қойған басты мақсатымыз деп білемін. Әр үйдің үміті болған кішкентай бүлдіршіндерді, біз жастарды мектеп және университет Отансүйгіштікке, ұлттық салт - дәстүрімізді құрметтеуге, өлкеміздің табиғатын қорғауға үйреткен және әлі күнге дейін үйретіп келеді. Елбасымыздың алға қойған міндеттерінің бірі білім беру саласында ауқымды өлкетану жұмыстарын жүргізу (Қарағанды жерлеріндегі қасиетті өлкелерді білу нені береді, экологияны жақсартуға себебі экологиялық мәдениет деңгейі қандай және елді мекендерді абаттандыруға баса мән беруді көздеген. Біз осы бағытта әр сенбі сенбілік шараларды ұйымдастырып отырамыз.

Сөзімді қорытындылай келе, мен өз университетімде ізденімпаз студент ретінде топтастарыма білімге деген құштарлықты арттыру, және құштарлықты арттырып қана қоймай оны әрі қарай шыңдау керектігін, бүгінгі заман талабына сай, жеке тұлға қалыптастыруда аянбай еңбек етуге керектігін айтқым келеді. Қазақстан өркениеттік дамуды бастан өткеріп отыр. Осы кезеңде неліктен рухани жаңғыру маңызды 30 елдің қатарына кіру үшін қандай іс әрекеттер жасау маңызды.. нені күтеміз, болжау қажет. Мен өз мамандығымның иесі атанып, оқып жүрген осы Қарағанды экономикалық университетімнің яғни, білім ошағымның беделін арттыру мақсатында өзіндік кадамдарымды жасап келемін. Мектептен кейінгі, студент өмірі жан - жақты болуы шарт деп есептеймін. Мәселен, мамандығым әлеуметтік жұмыскер болса, ағылшын тілі курсы оқып жатырмын. Мақсатым, ұрпақ тәрбиесінде үш тілділікке бағыт бұру. Елбасымыз «Рухани жаңғыру» мақаласында қазіргі заманды және болашақты терең түсіне алатын білімді адамдар ауадай қажет деп көрсеткен болатын. Осы бағытта алдағы уақытта атқарылатын жұмыстар мен міндеттер көп. Конкретизация Мағжан Жұмабаев ағамыздың “Мен жастарға сенемін” өлеңіндегі сенімді ақтауға тырысамыз және ақтаймыз да деп кәміл айта аламын. Болашақ әрине, біз жастардың қолында. Олай болса дәл қазірге сәттен бастайық, болашақтың іргесін бірге қалайық. Абай атамыз айтып кеткендей, “Сенде бір кірпіш дүние кетігін тапта бір қалаң” - демекші ат салысайық, қоғамға, Отанға.

Ұлт болашағының болмысы бізге байланысты. Елдің ертеңін жасайтын, таңның ағарып атуы, еліміздің бірлігін берік ұстап, берекелі де, мерекелі ұлт болу – келешек

ұрпақтың басты міндеті. Бүкіл адамзат баласы үлкен үміт артып отырған ХХІ ғасыр табалдырығын аттаған еліміздің басшысы Н.Назарбаев Қазақстанның болашағы жастар екендігін, елімізді дамытып, көркейту де біздің қолымызда екендігін баса айтты. Мұны «Мен сіздердің өз өмірлеріңіз бен ел өмірін толыққанды, сәнді және бояуын қанық ете алатындарыңызға кәміл сенемін. Жаңа ғасырға Қазақстанды сіздер бастап барасыздар» деген мәлімдемесінен байқауға болады. Осы сөздерден кейін қандай қазақстандық болмасын өзіне артылып тұрған жауапкершіліктің жүгі ауыр екендігін түсінеді. Осы орайда «мен еліме қандай үлес қосып жатырмын, оны көркейту үшін не істеу керек?» деген сауалдар маза бермейді.

Мен – елдің ертеңі болар ұрпақтың бірімін. Халқымның ұйқысы тыныш, елімнің еңсесі биік болуына себепкер біз болуымыз керек. Сондықтан қазағымның болашағы жарқын болуына терең білім, жоғары адамгершілік сезім арқылы жетуді мақсат тұтамын. Ол сапарда Қолыма ұстар жолдама, алға бастап, бағыт-бағдар сілтер «Қазақстан – 2050» атты Елбасымыз ұсынған бағдарлама бар. Осы бағдарламадағы ұсынылған жеті бағыттың бірі – қазақстандықтардың білім алуы және денсаулығы. Міне, мен сияқты жас жеткіншектерің қазіргі кезде басты міндеті – білім алу. Кейін бір мамандық таңдап, өз ісінің маманы болу арқылы еліне зор үлес қосу – біздің басты мақсатымыз.

Келешекте халықтың сенер ұланы біз, яғни жас өркендер. Егер халқымыз, болашағымыз мына заманның тар қапасына түспесін десек, онда намысты қолдан бермеу керек. Сонда ғана шуағын шашқан арайлы күн сіулесі де қазақ еліне жақсылық нұрын сеппек. Сонда ғана біз, яғни жас ұландар, «Егеменді елдің ертеңімін!» деп айта аламыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 ж. 30 тамыз, <http://adilet.zan.kz>
2. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. 8,10-баптары, //«Егемен Қазақстан», 11.06.1999ж.
3. Назарбаев Н.Ә. «Қазақстан – 2030». Астана, 1998.-128 б.
4. «Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту – Қазақстан дамуының басты бағыты». Ұлт Көшбасшысы Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. -Астана, 2012. -44 б.

ЗДОРОВАЯ МОЛОДЕЖЬ ОСНОВА УСПЕШНОГО БУДУЩЕГО СТРАНЫ

КӨПЕЕВА А.Р.

студентка 2 курса

Научный руководитель:

БЛЯЛОВА А.К

Магистр экономической наук, преподаватель высшей категорией

Карагандинский экономический университет, колледж экономики бизнеса и права

Аннотация. В статье рассматривается значение и определение здоровья человека.

Ключевые слова: юрисдикция, юрисдикционная деятельность, производство по делам об административных правонарушениях.

Одной из задач в области устойчивого развития страны является увеличение средней продолжительности жизни населения с внедрением и совершенствованием механизмов, обеспечивающих оздоровление нации. Президент Казахстана Н.А. Назарбаев отмечает важность популяризации здорового образа жизни, а также создания всех необходимых условий, как для развития спорта высоких достижений, так и для активного занятия населением физической культурой и спортом.

Здоровый образ жизни - это образ жизни, который направлен на сохранение и укрепление здоровья человека, а также на профилактику заболеваний. Для достижения этих целей человеку необходимо быть физически активным, питаться здоровой пищей, следовать правилам гигиены, отказаться от вредных привычек, а также следовать советам, направленным на укрепление организма и здоровья человека.

Физическая активность

Физическая активность является одной из составляющих здорового образа жизни. Даже десятиминутная разминка способна принести заметную пользу организму человека. Ну а уж если уделять хотя бы пару часов в день на занятия спортом и прогулки на свежем воздухе, то результат может превзойти даже самые смелые ожидания.

Только тут важно не перестараться и не навредить организму чрезмерными нагрузками, а также не навредить неправильным выполнением каких-либо упражнений.

Что самое приятное, совсем не обязательно истязать себя чрезмерными нагрузками или неприятными вам упражнениями. Необходимо найти занятие, связанное с физической активностью и приносящее вам удовольствие. Этого достаточно для укрепления здоровья.

Здоровое питание

Питание играет очень важную роль в жизни каждого человека, ведь не зря говорят: "Ты - то, что ты ешь." И если вы желаете быть здоровым, активным, бодрым и жизнерадостным, то нужно питаться полезной пищей. На эту тему написано множество научных трудов, рассказывающих, как та или иная пища влияет на здоровье человека, но пересказывать все их мы не будем. Зато предоставим наиболее полезные советы здорового питания.

Суть рационального питания заключается в том, чтобы ограничить употребление поваренной соли, углеводов и животных жиров (но не отказаться совсем), и увеличить употребление растительной пищи (фрукты, овощи, бобовые, орехи). При этом необходимо придерживаться разумных норм и не есть слишком много.

Гигиена

Поддержание гигиены является важной составляющей здорового образа жизни. И помимо того, что чистое тело предотвращает возникновение многих заболеваний, а также помогает лучше функционировать организму, человек, не понаслышке знакомый с правилами личной гигиены, ещё выглядит намного привлекательнее.

Профилактика заболеваний

Укрепление здоровья человека и профилактика заболеваний - довольно сложная задача, требующая от человека терпения и устойчивости нервной системы.

Помимо различных процедур, укрепляющих здоровье человека, существует ещё и психологический фактор. Человек, подверженный стрессу, или просто находящийся в постоянном напряжении, испытывающий злость или другие негативные эмоции, более восприимчив к заболеваниям. Поэтому одной из задач здорового образа жизни является устранение негативных эмоций.

Отказ от вредных привычек

Пагубные привычки, такие как курение, употребление алкоголя или даже наркотических веществ, а также употребление вредной пищи (слишком солёной, жирной, сладкой) наносят серьёзный ущерб здоровью человека. Имея намерение начать вести здоровый образ жизни, в первую очередь необходимо воздержаться от всего, что разрушает здоровье. Это не значит, что навсегда нужно отказаться от сладкого или забыть дорогу в заведения быстрого питания. Просто во всём должна быть разумная мера.

Режим дня

Жизнь по графику является довольно неприятным, и даже иногда скучным занятием. Но сложно отрицать полезность этого занятия. Придерживание режима

дня способствует нормализации функционирования организма, улучшению работы внутренних органов, а также улучшению самочувствия.

Суть такого режима заключается в том, чтобы питаться, заниматься спортом, работать, отдыхать и ложиться спать примерно в одно и то же время. Разумеется, не всегда это удаётся, и далеко не всегда такая предсказуемость будет приятна, из-за чего придерживаться режима дня крайне трудно. Но правда заключается в том, что нашему организму так проще. Если он привыкнет к питанию в определённое время, то сможет лучше усваивать пищу и извлекать из этого процесса больше пользы. Если ложиться спать в одно время (причём до полуночи), то засыпать будет проще, а сам сон станет здоровее.

Заключение

Здоровый образ жизни способствует сохранению и улучшению здоровья и самочувствия человека. С каждым годом он приобретает всё большую популярность, потому что многие люди желают не просто наслаждаться жизнью, а наслаждаться жизнью долго. И здоровый образ жизни в этом поможет, поскольку он не только значительно увеличивает долголетие, но также избавляет от многих недугов, появляющихся в зрелом возрасте. Как сказал Президент Республики Казахстан Назарбаев Н.А «Для жизненного успеха, прежде всего, необходимо обладать крепким здоровьем, которое является залогом семейного благополучия и профессиональных достижений» «Поэтому с ранних лет важно воспитывать в себе силу воли и укреплять физическую форму. Всем известно, что в здоровом теле – здоровый дух.» Вот поэтому здоровый образ жизни очень важен для нас

Список использованной литературы

1. Выступления Президента РК на церемонии открытия Года молодежи-2019. Астана, 2019.
2. Антипина О.Н. Здоровая молодежь. Учебник. - М.: ДиС, 2018. – 25-27 с.

КИБЕРБУЛЛИНГ-ПРОБЛЕМА СОВРЕМЕННОСТИ

ЖЕЛИК Л.Д.

студентка группы Ю-17с

НУРПЕЙСОВА А.К.

Научный руководитель, к.ю.н., доцент

Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза,
г. Караганда, Республика Казахстан

Аннотация. В данной статье рассмотрена роль и значение кибербуллинга в жизни современного человека, общества. Автором анализируется явление кибербуллинга как комплексной проблемы социальной группы подростков. С развитием современных информационных технологий, средств связи и с вовлечением детей и подростков в мир интернета и мобильных телефонов.

Ключевые слова: интернет, интернет-этика, интернет-законодательство, кибербуллинг, информационные технологии, цифровизация, противодействие кибербуллингу

Травля в интернете, иначе названная «Кибербуллинг» большая проблема современности. В эру цифровизации, когда ребенок буквально рождается с планшетом в руках. Мы считаем важной частью воспитания – разъяснение как интернет-этики, так и интернет-законодательства.

Оскорбления, угрозы, притеснение, преследование, разглашение личной информации. Эти страшные online-действия чаще всего направлены на детей не

достигших совершеннолетнего возраста. Для которых даже небольшая проблема, кажется неразрешимой, в силу своей неопытности и внушаемости. У подростка не всегда есть возможность обратиться к единственным всегда готовым помочь людям – родителям. Потому что в этом возрасте «отрицания» родители зачастую не имеют ни авторитета, ни доверия. А иногда и просто не считают проблемы ребенка – достойными их внимания.

Мы бы не стали освещать эту тему, если бы не одно «но». Летальные исходы, как последствия кибербуллинга. За последнее время участились случаи самоубийств среди подростков, причиной которых стали оскорбительные комментарии, интернет угрозы, online-шантаж. И, по нашему мнению, происходят такого рода явления из-за тотальной анонимности и как следствие безнаказанности.

Выделяю три главных фактора возникновения интернет-травли:

- Отсутствие географических и временных ограничений.

- Всеобъемлемость, легкость привлечения новых участников и усиления травли.

Ведь в интернете так легко найти единомышленников.

- Сильное чувство безнаказанности.

По данным Всемирной организации здравоохранения, Казахстан занимает третье место в мире по количеству суицидов, а среди стран Центральной Азии - лидирующее. Возраст молодых людей, совершающих суицид, в среднем составляет от 14 до 17 лет.

Шокирующая статистика открывает мне взор на пробел в законодательстве, который, я как юрист, хотела бы восполнить.

На наш взгляд просто необходимо принять закон «О противодействии кибербуллингу» в Казахстане. Который будет регламентировать где шутка, а где оскорбление. В котором будет четко прописано наказание соизмеримое с последствиями травли в сети.

Приведу пример: несовершеннолетнюю гражданку В. неоднократно анонимно шантажировали в мессенджере, угрожая выложить её компрометирующие фотографии, сопровождая это отборными оскорблениями. Не выдержав столь жестокого психологического давления девушка вскрыла вены.

Есть ли в данной задаче правонарушение? Кто виноват? И что ему за это будет?

В данный момент по действующему Уголовному Кодексу Республики Казахстан от 3 июля 2014 года (с изменениями и дополнениями по состоянию на 21.01.2019 г.) мы квалифицировала данную задачу только по одной статье 105. Из которой следует - Доведение лица до самоубийства или до покушения на самоубийство путем угроз, жестокого обращения или систематического унижения человеческого достоинства потерпевшего - посредством использования сетей телекоммуникаций, в том числе сети Интернет - наказывается ограничением свободы на срок до пяти лет либо лишением свободы на тот же срок.

Хочу акцентировать внимание, на том что в Уголовном кодексе всего 6 статей, полностью или частично, регламентирующих правонарушения в интернете. На наш взгляд, это критически мало, для жизни современного человека, которая минимум на 50% проходит в мессенджерах, онлайн-магазинах и социальных сетях.

По нашему мнению, законодательство должно идти в ногу со временем и ориентироваться на появляющиеся противоправные действия, подбирая верную квалификацию, профилактику и решения.

Законы должны меняться или дополняться, мир не стоит на месте, и прогресс приносит не только удобные блага, но и новые, еще не известные праву нарушения.

Международный опыт борьбы и с интернет-буллингом:

В таких странах как Германия, Южная Корея, США, Франция и других уже существуют законы, направленные против интернет-издевательств.

Подводя итоги, мы хотим сказать, что зачастую люди-воспитанники постсоветского пространства просто не оценивают должным образом серьезность интернет преступлений.

А ведь на счету у киберпреступников уже не одна человеческая жизнь. Опасность последствий кибербуллинга очень важно донести до населения.

Приняв всё выше перечисленное во внимание, мы считаем необходимым принятие нового законопроекта, который сможет защитить уязвимых к кибербуллингу людей, и предупредить многие уголовные Online-правонарушения.

Список литературы:

1. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 21.01.2019 г.)

2. Завьялова З.С. Самоидентификация личности в условиях сетевых коммуникаций: постановка проблемы. Гуманитарная информатика. – М., 2012.

3. Баранов А.А., Рожина С.В. Кибербуллинг — новая форма угрозы безопасности личности подростка. // Заң - 2016. - №8. С. 21.

4. Казахстан занимает третье место в мире по количеству суицидов https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30468239

КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАРДЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ ЖАУАПТЫЛЫҒЫНЫҢ ҮРДІСТЕРІ

ҚАЛИ А.А.

Ю-21НП тобының магистранты

БАЙКЕНЖИНА К.А.

Ғылыми жетекші., з. ғ. к., доцент

Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті.,

Қарағанды қаласы., Қазақстан Республикасы

Аңдатпа: Бұл ғылыми мақалада кәмелетке толмағандар қылмыстылығының жай-күйі мен жағдай сипатталады және олардың алдын алуға қатысты ұсыныстар жасалады

Кілт сөздер: кәмелетке толмаған., қылмыскерлік., құқық бұзушылық., жауаптылық., даму деңгейі

Жалпы қылмыскерлік сияқты кәмелетке толмағандардың қылмыскерлігі де өзінің жай-күйімен және жағдайымен сипатталады. Жай-күйі статистика арқылы көрініс табады, онда деңгей мен құрылым көрсетіледі. Үрдісінде қылмыскерлік жай-күйінің қозғалысын сипаттайды, деңгей мен құрылымдағы өзгерістер арқылы бейнеленеді. Кәмелетке толмағандар қылмыскерлігінің ресми қылмыстық статистика мәліметтеріне баға бергенде статистикалық көрсеткіштердің шындықты толық сипаттауына кедергі болатын іс жүзіндегі және заң жүзіндегі мән-жайларды ескеру қажет

Кәмелетке толмағандар қылмыскерлігінің құрылымын және олардың әртүрлі қылмыстарға бару ерекшеліктерін зерделегенде ұрлық, тонау, бұзақылық, зорлық көрсету сияқты қылмыстар жасаудағы негізгі сылтауларына назар аудару керек. Жасөспірімдер қылмыскерлігінің әртүрлі көрсеткіштерін ересектердің сондай көрсеткіштерімен салыстырған жөн. Ал жастар қылмыскерлігінің жалпы қылмыскерліктің резерві екені белгілі. Кәмелетке толмағандар қылмыскерлігінің әртүрлі аймақтардағы динамикасы бірқатар заңдылықтарды көрсетіп отыр.

Біріншіден, жасөспірімдер мен ересектер қылмыскерлігінің жалпы үрдісі (қысқару, тұрақтану, өсу) сәйкес келуі мүмкін. Жасөспірімдер қылмыскерлігі жалпы қылмыскерліктің бір элементі, оларды жасаудың себептері ортақ.

Екіншіден, кәмелетке толмағандар қылмыскерлігінің өсу қарқыны ересектердікіне қарағанда жоғары, ал азаю қарқыны төмен болуы мүмкін. Жасөспірімдер қылмыскерлігі

ересектер қылмыскерлігінің ықпалына ұшырап қана қоймайды, оған ерекше, өзіне ғана тән факторлар әсер етеді.

Үшіншіден, қылмыскерлік етек алған кездері 14-15 жастағылар қылмыскерлігінің өсу қарқыны 16-17 жастағылардікінен жоғары болуы мүмкін. Яғни, кәмелетке толмағандар қылмыскерлігі жасарады, бұдан алдын алу шараларын ерте бастан қолға алу керектігі туындайды.

Кәмелетке толмағандар қылмыскерлігімен күреске профессор Е.Каиржанов ерекше мән береді, ол: «егер қылмыскерлік – басымыздың соры болса, онда жасөспірімдер қылмыскерлігі – он қабат сор», – дейді [1, 68 б.].

Өз зерттеулерінде Е.О.Алауханов: «жалпы қылмыскерлік сияқты кәмелетке толмағандар қылмыскерлігі де қоғам өміріндегі әртүрлі мән-жайларға, бәрінен бұрын әлеуметтік-экономикалық, демографиялық, көші-қон үрдістеріне байланысты әлеуметтік факторларға жатады», – дейді [2, 15 б.].

Ресми статистика бойынша, республикамыздағы жасөспірімдер саны орта есеппен жылына 5 млн.-дай екен. Олардың басым көпшілігі өнеркәсібі, ауыл шаруашылығы дамыған аумақтарда, ірі сауда орталықтарында, байланыс жүйелері бар жерлерде. Бұл аймақтарда ірі капитал жұмсалады, инвестиция құйылады.

Экономиканың ірі аймақтарға шоғырлануы қылмыстық элементтердің сонда жиналуына, ауыр және аса ауыр қылмыстардың жасалуына жағдай тудырады. Республикада қылмыскерліктің деңгейі өте жоғары. Сонымен қатар, қылмыскерлік ауылды жерлерге қарағанда қалалы жерде кең етек алған. Бұл ерекшелікті кәмелетке толмағандардың қылмыскерлігіне де жатқызуға болады. Мұны ауылды жерлерде ересектердің жастарға теріс ықпалының аз екендігімен және онда жастардың еңбекке ерте араласатындығымен түсіндіруге болады (отбасындағы, шаруа қожалығындағы және т.б. формадағы жұмыстар).

Цифрлар көрсетіп отырғандай, 1998–2007 жылдары кәмелетке толмағандардың қылмыскерлігі 12477 қылмыстан 7159-ға дейін азайған. Бірақ ол 2008–2018 жылдары 7359-дан 8237 қылмысқа дейін өскен. Ал, 2009–2010 жылдары соңғы он төрт жылдағы ең төменгі көрсеткіш тіркелген [3].

Кәмелетке толмағандар қылмыскерлігінің талдамасы оның динамикасы мен құрамында бірқатар теріс үрдістердің бар екендігін көрсетіп отыр. Кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыскерлік көрсеткішінің мемлекет жүзеге асыратын қудалау практикасының бағытына қарай өзгеріп отыратындығын байқаймыз. Реформа жылдарында бұл қылмыскерлік динамикасы Республикадағы әлеуметтік-экономикалық тұрғыдан ең күрделі кезеңге – 1992-1993 жылдарға тап келді. Содан кейінгі бес жылда (1994–1999 жылдар) Қазақстанда кәмелетке толмағандар қылмыскерлігінің біршама төмендеп тұрақтанғандығы байқалды. Бірақ 2010–2012 жылдары кәмелетке толмағандар жасаған немесе олар қатысқан қылмыстар саны қайтадан көтеріліп, 2014-2017 жылдары тағы да төмендеген. Мұны кәмелетке толмағандар қылмыскерлігімен күрестің жетістігіне жатқызуға болар еді, бірақ оған дәлелді негіздер жоқ.

Жалпы, елде 1991 жылдан бастап қылмыстың бұрын тек ересектер ғана айналысатын жаңа түрлері етек алды: қару, есірткі саудасы, притондар ұстау, кәсіпкерлерге қарақшылық шабуыл жасау, адамдар ұрлау, бопсалаушылық, валюта алаяқтығы және т.б. Міне, бұларды қазір кәмелетке толмағандар да жасайды. С.Б.Бимурзиннің зерттеуіне қарағанда, қала жастары жасайтын қылмыстардың 80%-ында топтасқандық сипат бар екен [4, 21 б.].

Кәмелетке толмағандар жасайтын қылмыстардың көпшілігі тәуліктің күндізгі уақытына (сағат 13-тен 18-ге дейінгі аралыққа) келеді екен. Мұны ересек жастардың еңбекпен айналысу мүмкіндігінің жоқтығымен, бос уақытты өткізетін мәдени орындардың (клубтардың, спорт залдарының және т.б.) азаюымен немесе жекешеленіп кеткендігімен түсіндіруге болады. Жастардың еңбекке қатынасының нормативтік айқын реттелмегендігі, мемлекеттік органдардың еңбекке орналастыру мәселесімен

айналыспауы олардың тіршілік жағдайын нашарлатты, көбісін қылмысқа баруға мәжбүр етті.

Қазіргі кезде елдегі барлық қылмыстың 57%-ын 14-25 жас аралығындағы жастар жасайды екен. Төменгі жастағы жеткіншектердің криминалдық белсенділігі артуда. 2017 жылы қылмыстық жауаптылық жасына жетпеген 4,5 мың бала ішкі істер органдарында тіркеуде тұрған.

Ал қылмыс жасаған жастарды жынысы бойынша талдайтын болсақ, қылмысқа барған барлық кәмелетке толмағандардың 85-90%-ы ұлдар екендігін көреміз. Бірақ құқық бұзған қыздардың жастар қылмыскерлігіндегі үлесі ресми тіркелгенге қарағанда едәуір жоғары екендігін тәжірибе көрсетіп отыр. Олар жасаған қылмыстардың көбісі жасырын қалады, себебі бұлар негізінен қазіргі заманда кең етек алып отырған криминалдық бизнес (притондар ұстау, жезөкшелік, порнография және т.б.). Жезөкшелікпен айналысатын әйелдер арасында кәмелетке толмаған қыздардың үлесі 12-15% екендігін цифрлар көрсетіп отыр [3].

Жастар қылмыскерлігі мен кәмелетке толмағандар қылмыскерлігі арасындағы байланыс жайында сөз болғанда кейбір авторлар қауіп тобы дегеннің бар екендігін, мұндай топтарда ішімдік, есірткі қолдану, жезөкшелік, әдепсіз қылықтар кең етек алғанын айтады. Жұмыссыз жүрген немесе шағын бизнеспен айналысатын жастар, бас бостандығынан айыру орындарынан босап шыққан немесе армиядан оралған жастар, отбасын тастап кеткен жасөспірімдер осындай қауіп топтарын толықтыруда.

Ұйымдасқан қылмыскерлік мұндай топтарды өз қарамағына алуда. Ресейлік әріптестердің тәжірибесі көрсетіп отырғандай, 2007–2011 жылдары әшкереленген бопсалаушы топтардың үшеуінің біреуінде кәмелетке толмаған бар екен. 2011 жылдың аяғында 55 мыңнан аса кәмелетке толмаған полиция органдарының есебінде тұрған, олар жастардың 15 мыңдай қылмыстық топтарының құрамына кірген. Оларды 198 «заңдағы» ұры басқарған, бұлардың 78-і бас бостандығынан айыру орындарында отырған. Бұл топтарда қылмыстық ортадағы дәстүр толықтай сақталған. Топ құрамына жастарды көбіне қорқытып, мәжбүрлеп тартатын болған [5, 96 б.].

Қазіргі кезде мұндай топтардың құрамындағы жеткіншектер жыл сайын барлық қылмыстық іс-әрекеттердің жартысынан көбін жасайды екен. Жасөспірімдер топтарының құрамы шағын, өмірі қысқа болғанмен, олардың қоғам үшін аса қауіпті екендігін практика көрсетіп отыр. Мұндай топтар жастарға теріс ықпал етеді, оларды қоғамға жат қылықтарға итермелейді, дұрыс жолдан тайдырады.

Кәмелетке толмағанның топтасқан қылмысқа қатысу сипаты мен дәрежесін бағалағанда сол топқа тән ерекшелікті ескеру керек. Ересектердің қатысқан-қатыспағанына қарай М.М. Бабаев мұндай топтарды екі типке бөледі.

Мысалы, ол құрамында тек кәмелетке толмағандар ғана бар топты бірінші типке жатқызады. Ондай топқа қатысушыларды ұйымдастырушы немесе арандатушы, көмектесуші немесе орындаушы деп бөліп алуға болмайды. Бұған қатысушылардың барлығы бірдей орындаушылар. Топтың құрамында, өзінің орындайтын рөліне қарамастан, ересек адам болса және ол кәмелетке толмағандарға пәрменді ықпал ететін болса, ондай топ екінші типке жатады [6, 56 б.].

Құрылымдық интеграция мен дифференциация топтардың негізгі белгілері болып табылады. Бұл белгілерді топтарға типология жасаудың негіздері деп қарастыруға болады. Өздерінің тұрақтылық белгісі бойынша қылмыстық топтарды А.А.Ескендіров үш типке бөледі:

Бірінші типтегі топтарда тек кәмелетке толмағандар болады, олар «жағдайға қарай» құрылады, құрамы аз, тұрақты емес. Мұндай топтар онша көп қылмысқа бармайды. Бұлар көбіне пайдакүнемдік пиғылда қылмыс жасайды. Әдетте, мұндай «жағдайға қарай» құрылған топтарды, негізінен, 14-15 жастағы балалар құрайды.

Екінші типке «жағдайға қарай» құрылған топтардан жоғары деңгейде дамыған топтарға «өтетін» топтар жатады. Мұндай топтардың мүшелері көп адам болады, олар ұзақ уақыт әрекет етеді және құрамы жағынан әртүрлі қылмыстар жасайды. Мұндай топтар нақты бір қылмыс жасау үшін де, қылмысты ұдайы жасау үшін де ұйымдастырылады. Бұлардың ең белсенді қатысушылары 16-17 жастағы жеткіншектер және де топқа жетекшілік ететіндер – ересек адамдар, бірақ олар қылмысқа тікелей сирек қатысады.

Үшінші типке жататын қылмыстық топтарды «криминалдық топ» деп атауға болады, бұлар құрамында жастар мен жасөспірімдер бар тұрақты топтар, олардың даму деңгейі жоғары және неше жылдық тәжірибесі бар (мысалы, Тараз, Қарағанды Алматы қалаларындағы топтар) [7, 124 б.].

Кәмелетке толмағандардың қылмыстық топтарының жоғарыда аталған типологиясын жасағанда, біріншіден, топ мүшелерінің жастары ескеріледі. Екіншіден, олардың жас ерекшелігіне қарай демалыс, бос уақыттарын жеке дара немесе топтасып өткізетіндігі ескеріледі. Үшіншіден, жасөспірім өзін қоршаған ортадан (отбасынан, достардан) қолдау іздейді, оларға өзінің тұлға екендігін дәлелдеуге тырысады. Субъективтік ұстанымы теріс жасөспірімнің сырт ықпалға оңай көнетіндігі белгілі, сол ықпалдың әсерінен оның өз әрекетіне баға беруге де ынтасы болмайды.

Не істерін білмеушілік, отбасының жұпынылығы, ата-ана тарапынан бақылаудың жоқтығы жасөспірімдердің топтасып қылмыс жасауына алып келеді. Олар, көбіне, тұрмыс салты қоғамға жат адамның (маскүнемнің, бұзақының, бұрын сотталғанның) төңірегіне топтасады, ондайлардың жеткіншектерге ықпалы күшті болады. Кәмелетке толмағандардың ересектермен бірлесіп жасаған қылмыстарының қоғам үшін қауіптілігі зор, себебі бұл жағдайда ересек адам жасөспірімді қылмысқа тартып ғана қоймайды, ол оның қылмыстық әрекетіне басшылық жасайды.

Кәмелетке толмағандардың, жастардың және ересектердің қылмыстық топтарының мүдделері көп жағдайларда біріне-бірі қайшы келуде, олар ықпал ету өрісіне таласуда. Өз зерттеулерінде А.Н.Ли «орта мектеп оқушылары арасындағы қылмыскерлікке ықпал ететін криминогендік мән-жайлардың бірі – нашақорлық, уытқұмарлық және маскүнемдік», – дейді [8, 20 б.].

Кәмелетке толмағандар арасындағы нашақорлық мәселесінің шешімі табылмай тұр. Тек 2018 жылдың өзінде ғана 2 мыңнан аса жасөспірімге алғаш «нашақорлық» диагнозы қойылды. Ең қауіптісі сол, жастарда есірткіге деген көзқарас мүлде басқа, олар одан өзіне рухани рахат іздейді. 2018 жылы қылмыс жасап әшкереленген жасөспірімдердің 10,2%-ы қылмысты ішімдікке және есірткіге мас күйде жасаған.

Жасөспірімдер нашақорлығы және жастайынан есірткіге бой алдыру етек алды. Соңғы 5 жылда тіркелген нашақорлардың жалпы саны 5 есе, ал жасөспірім нашақорлар саны 20 есе, уытқұмарлар, тиісінше – 3 және 6,5 есе, он төрт жасқа дейін есірткі қолданатындар саны 2,5 есе артқан. Денсаулықты бұзып қана қоймай, нашақорлық жастардың құқық бұзушылығын да асқындатып отыр. Соңғы бес жылда (2014–2018 жылдары) кәмелетке толмағандардың есірткі табу мақсатында жасаған қылмыстарының саны 2,5 есе өскен.

Жеткіншек ұрпақ арасындағы нашақорлық жағдайының үрей тудырғаны соншалық, Ұлттық Қауіпсіздік Комитеті, Ішкі істер министрлігі және Денсаулық сақтау министрлігімен бірлесіп елдің бірқатар мектептерінде наркологиялық күзет ұйымдастырды. Жасөспірімдердің маскүнемдікке салынып кеткені бәрімізге белгілі. КСРО ІІМ-і БҒЗИ-ның мәліметтеріне қарағанда кәмелетке толмай құқық бұзушылардың 70%-дайы ішімдікке салынғандар екен. ҚР ІІМ-нің ТҚД статистикасы 2008 жылмен салыстырғанда 2018 жылы ішімдікке мас күйде қылмыс жасаған жасөспірімдер саны 1065-тен 515-ке дейін, есірткі қолданып қылмыс жасағандар саны 47-ден 9-ға дейін азайғандығын көрсетіп отыр. Ішімдікке мас күйде қылмыс жасағандар санының соңғы кездері азаюының себебі құқық

қорғау органдарының тиімді жұмысының салдары емес, негізінен, жастардың есірткіге бейімделгендігінде [9].

Қараусыз, панасыз қалған балалар саны жыл асқан сайын артуда, олар қылмыскерліктің етек алуына күшті ықпал етіп отыр. Кәмелетке толмағандар қылмыскерлігін зерттей келе М.Д. Сейтжанов қылмыс жасап сотталған жастардың 80-85%-ның бұрын әкімшілік жауапқа тартылғандығын анықтады [10, 14 б.].

- 2011 жыл – 167965 адам, оның ішінде әкімшілік құқық бұзғандар – 135124 адам;
- 2012 жыл – 182418 адам, оның ішінде әкімшілік құқық бұзғаны – 154150 адам;
- 2013 жыл – 192670 адам, оның ішінде әкімшілік құқық бұзғаны – 165042 адам;
- 2014 жыл – 189120 адам, оның ішінде әкімшілік құқық бұзғаны – 157426 адам;
- 2015 жыл – 124952 адам, оның ішінде әкімшілік құқық бұзғаны – 98821 адам;
- 2016 жыл – 107524 адам, оның ішінде әкімшілік құқық бұзғаны – 77904 адам;
- 2017 жыл – 141271 адам, оның ішінде әкімшілік құқық бұзғаны – 80450 адам;
- 2018 жыл – 128064 адам, оның ішінде әкімшілік құқық бұзғаны – 87302 адам

Статистикаға қарасақ, полицияның есебінде тұрған жасөспірімдер саны 2008–2018 жыл аралығында (жыл аяғындағы есеп бойынша) 23976-дан 273999-ға дейін өскен. Тек 2010 жылы ғана бұл көрсеткіш едәуір төмендеді (22421 адам) [26, 84 б.].

Міндетті орта білім алудан ұдайы жалтарушы жастар көбеюде. Бірақ еш жерде оқымайтын не жұмыс істемейтін және 16-ға жетпей үйінен кетіп қалған жасөспірімдер саны азайды. «Қылмыскердің жеке басы» деген жұмысында профессор Е.О.Алауханов былай дейді: «Адамның жеке басын қоршаған ортадағы өмір және тәжірибелік қызмет қалыптастырады. Ол қоршаған әлеммен, шындықпен қатынаста, басқа адамдармен араласуда, нақты іс-әрекетте көрініс табады» [11, 127 б.].

Сондай-ақ, үйін тастап қаңғып кеткен жасөспірімдердің нақты саны ресми статистикада көрсетілгеннен әлдеқайда көп, себебі олардың едәуір бөлігі толық емес отбасында тұрады, ал ата-ана балаларының қайда жүргеніне мән бермейді, іздемейді.

2008–2018 жылдар аралығында бұрын сотты болған кәмелетке толмағандар жасаған қылмыстар саны 7,5%-ға өсті. Бұған шартты сотталғандардың (+32,8%) және шартты түрде мерзімінен бұрын босатылған (+54,3%) жасөспірімдердің құқыққа қайшы іс-әрекеттерінің көбеюі елеулі әсерін тигізді.

Тәжірибе көрсетіп отырғандай, бұрыннан соттылығы бар кәмелетке толмағандардың қылмыстық жауапқа тартылғандарының саны 6,3%-ға, ал олар жасаған қылмыстар саны 13,1%-ға азайған. Кәмелетке толмағандар жасаған барлық қылмыстардың 27%-ын бұрын сотталғандар жасаған. Оның 71,4%-ы топтасып, 82,7%-ы пайдакүнемдік сылтаумен жасалған. Қайта қылмыс жасаған жасөспірімдердің 57,3%-ы жұмыс істемеген не оқымаған. Тәрбие колонияларынан келгендердің 26,9%-ы, оның ішінде шартты түрде мерзімінен бұрын босатылғандардың 3,5%-ы қайтара қылмыс жасаған.

Қылмыстық жауапкершілікке тартылған жасөспірімдердің жалпы санының 12,9%-ы бұрын сотты болғандар [3]. Қорыта келгенде, жасөспірімдер мен жастарды қоғамның келешегі бар, белсенді бөлігі деп атауға болады. Бірақ олар өмір тауқыметін жиі тартып жүр, дегенмен оның қоғамдағы құқығын, алдындағы міндетін түсінетіндей жағдайға жетуі тиіс.

Кәмелетке толмағандар қылмыскерлігімен күрестегі мемлекеттік саясат балаларға күнделікті қамқорлық көрсету, оларды тәрбиелеп оқыту, отбасына, балаларға көмектесу сияқты жалпы әлеуметтік шараларды қамтуы керек. Мемлекеттік, аймақтық, аймақаралық деңгейде қабылданған кешенді бағдарламалардың ойдағыдай жүзеге асырылуына,

жеткіншек ұрпақтың құқықтық санасын көтеруге, оқу-тәрбие жұмыстарының сапасын жақсартуға баса көңіл бөлінуі тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қайыржанов Е. Жасөспірімдер арасындағы өзіне-өзі қол жұмсаудың алдын алу бойынша іс-шаралар. – Алматы, 2011. 68б.
2. Алауханов Е.О. Криминологические проблемы предупреждения корыстно-насильственных преступлений. – Алматы, 2009. С.15.
3. О состоянии преступности среди несовершеннолетних за 2018 год // Преступность в Казахстане. – Астана, 2013.
4. Бимурзин С.Б. Некоторые проблемы предупреждения преступлений, совершаемых несовершеннолетними. – Астана, 2009. С.21.
5. Жадбаев С.Х., Нарикбаев М.С. Некоторые особенности борьбы с преступностью несовершеннолетних в больших городах. – Астана, 2010. С.96.
6. Бабаев М.М. Влияние социально-демографических процессов на преступность несовершеннолетних. - Астана, 2009. С.56.
7. Ескендіров А.А. Учет характера и степени общественной опасности преступления при назначении наказания лицу, совершившему преступление в несовершеннолетнем возрасте. - Алматы. 2009. С.124.
8. Ли А.Н. Наказание: социальные, правовые и криминологические проблемы. Астана, 2013. С. 20.
9. Статистические данные о состоянии преступности в РК за 12 месяцев 2018 г.
10. Сейтжанов М.Д. Адам және азамат құқықтары. - Алматы. 2009. 14б.
11. Алауханов Е.О. Проблемы правовой борьбы с вымогательством среди несовершеннолетних. - Алматы. 2012. 127б.

К ВОПРОСУ О СУЩНОСТИ АДМИНИСТРАТИВНОЙ ЮРИСДИКЦИИ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

НАХАЛОВ В.Ю.

магистрант группы Ю-12П

НАХАЛОВА Е.Ю.

студентка группы Ю-24

ФИЛИН В.В.

Научный руководитель, к.ю.н., доцент

Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза
г. Караганда, Республика Казахстан

Аннотация. В статье рассматривается значение и определение административно-юрисдикционной деятельности ОВД. На основе юридического анализа и современной практики правоприменения выделяются ее основные проблемы.

Ключевые слова: юрисдикция, административная юрисдикция, административно-юрисдикционная деятельность ОВД, производство по делам об административных правонарушениях.

Нарушения юридических норм обуславливают соответствующую реакцию государства, необходимость правового принуждения. Согласно Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной Прокуратуры Республики Казахстан, за 10 месяцев 2018 года выявлено 3 562 222 административных правонарушения. В течении

данного периода, в процессе реализации административно-юрисдикционной компетенции органов государства было наложено административных взысканий, по видам: «предупреждение» – 587 тысяч; «административный штраф – 2 млн. 485 тысяч; «административный арест – 65 тыс. 842; «лишение специального права» – 37 тыс. 695; «административное выдворение иностранцев и лиц без гражданства» – 8 тыс. 686; «лишение разрешения» – 887; «приостановление или запрещение деятельности» – 844. Всего по Республике за указанный период административных штрафов наложено на сумму 50 млрд. 428 млн. 58 тыс. 951 тенге [1].

Органы внутренних дел, обладая административно-юрисдикционной компетенцией, принимают по конкретным фактам недозволенного законом поведения государственно-властные решения с применением мер административной ответственности. Правовой основой содержания такой компетенции выступает законодательство Республики Казахстан об административных правонарушениях. Согласно статьи 685, главы 36 КРКобАП, органы внутренних дел вправе рассматривать дела об административных правонарушениях, предусмотренных более чем девяносто пятью составами [2].

Используя административно-юрисдикционную компетенцию, установленную КРКобАП, органы внутренних дел решают фактически все возложенные на них законом задачи: профилактики правонарушений; охраны общественного порядка; борьбы с преступностью; исполнения административных взысканий [3].

Следует отметить, что в сферу административно-юрисдикционной деятельности специализированных административных служб органов внутренних дел ежегодно вовлекаются более миллиона человек. Согласно сведений Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной Прокуратуры Республики Казахстан, органами внутренних дел, за 10 месяцев 2018 года, было выявлено административных правонарушений, предусмотренных статьями: 434 КРКобАП «Мелкое хулиганство» – 104328 фактов, статьей 441 КРКобАП «Нарушение запрета курения» – 100366 фактов, статьей 615 КРКобАП «Нарушение правил дорожного движения пешеходами» – 150961 фактов, статьей 437 КРКобАП «Нарушение тишины» – 37691 фактов, статьей 442 КРКобАП «Нахождение в ночное время несовершеннолетних в развлекательных заведениях или вне жилища» – 71517 фактов, статьей 592 КРКобАП «Превышение водителями установленной скорости движения» – 251845 фактов, статьей 440 КРКобАП «Распитие алкогольных напитков или появление в общественных местах в состоянии опьянения» – 174164 фактов, статьей 608 КРКобАП «Управление транспортным средством водителем, находящимся в состоянии опьянения» – 56018 фактов [1].

Актуальность исследования вопросов административно-юрисдикционной деятельности органов внутренних дел обосновывается не только массовостью административных правонарушений, но и проблемами самого правоприменения в условиях динамично меняющегося законодательства об административных правонарушениях. Оказывает влияние и негативные факторы в исполнительном производстве административных взысканий, его механизме правового регулирования, что требует дальнейшего научного осмысления и представляет важную юридическую проблему.

Рассматривая вопрос о понятии административной юрисдикции органов внутренних дел, следует заметить, что данный термин в национальном законодательстве об административных правонарушениях не определен, не уточняется он и в других нормативных правовых актах подзаконного характера. Такое положение обуславливает расхождение во мнениях среди ученых административистов, отсутствие единого теоретического подхода к пониманию сущности данного термина.

На основе проведенного анализа научно-юридической литературы можно акцентировать внимание и определить концептуальные позиции данной проблематики. Признаки административной юрисдикции тождественны основным признакам общего

административного процесса, посредством которых административная юрисдикция увязывается с другими видами юридического процесса, предметами юрисдикции. Мы придерживаемся мнения Головки В.В. о том, что правовую природу административной юрисдикции определяют два обстоятельства: с одной стороны, она является составной частью исполнительно-распорядительной деятельности органов государственного управления, а с другой — одним из видов юрисдикции [4, с.22].

Такую научную позицию разделяют многие ученые административисты. Исходя из главного значения, административно-юрисдикционная деятельность представляется как вид государственной деятельности – правоохранительной, осуществляемой в порядке административно-процессуальных нормативных положений. При этом качественно отлична от правосудия [5]. Наличие и место правового спора, состязательности сторон при рассмотрении дела, подготовки и издания юрисдикционного акта в качестве признаков не всегда выделяются в рассматриваемой сфере.

В науке административного права административную юрисдикцию определяют в двух вариантах. В широком смысле представляют как установленную законом или иными нормативными правовыми актами совокупность полномочий соответствующих государственных органов по определению степени правомерности поведения субъекта, разрешения правовых споров, рассмотрения дела об административных правонарушениях, а также совершения других юридически властных действий.

Административно-юрисдикционная деятельность органов внутренних дел реализует возложенные на них правотворческие, правонаделительные и правоохранительные функции. Посредством таких функций ОВД издают правовые акты юрисдикционного характера, осуществляют лицензионно-разрешительную работу, рассматривают дела об административных правонарушениях обеспечивая защиту от противоправных посягательств.

С учетом вышеуказанных научно-теоретических позиций понятие административно-юрисдикционной деятельности органов внутренних дел, в ее широком смысле, можно определить как нормативно урегулированную правотворческую, правонаделительную и правоохранительную деятельность по разрешению административных дел и принятию по ним решений.

Административная юрисдикция реализуется в определенных формах практического выражения с учетом особенностей административных дел, осуществляемых различными видами соответствующего производства. Наиболее полно и качественно административно-юрисдикционная деятельность проявляется в производстве по делам об административных правонарушениях. Именно этот вид производства реализует главную правоохранительную функцию органов внутренних дел.

Основываясь на административно-процессуальных нормах законодательства Республики Казахстан об административных правонарушениях, производство по делам об административных правонарушениях можно разделить на следующие стадии:

- возбуждение дела об административном правонарушении (сбор и оценка доказательств по нему, составление протокола об административном правонарушении или, как ее еще называют некоторые авторы, - стадия административного расследования. Нам представляется, что последняя формулировка этой стадии наиболее точно и полно отражает ее содержание;

- рассмотрение и вынесение решения по делу об административном правонарушении. Необходимо отметить, что именно на этой стадии реализуется административно-юрисдикционная компетенция ОВД, предусмотренная статьей 685 КРКобАП;

- пересмотр не вступивших (вступивших, а также по вновь открывшимся обстоятельствам) в законную силу постановлений по делам об административных правонарушениях, по результатам рассмотрения жалоб, протестов;

- исполнение постановлений о наложении административных взысканий.
- Исследование современных научно-теоретических позиций в вопросах административно-юрисдикционной деятельности ОВД Республики Казахстан [6], а также анализ соответствующей практики правоприменения позволяет нам сформулировать ее основные проблемы:

- отсутствие необходимых праворазъяснительных актов. В частности по вопросам применения материальных норм КРКобАП (особенности квалификации правонарушений), норм процессуального характера (особенности применения отдельных мер обеспечения производства и др.) на уровне Верховного Суда, методических рекомендаций ведомственного характера;

- слабое знание законодательства об административных правонарушениях сотрудниками ОВД, отсутствие практического опыта, динамичность изменений в самом законодательстве и др.;

- наличие пробелов в правовом регулировании мер обеспечения производства по делам об административных правонарушениях; отсутствие нормы о правовом положении лица, осуществляющего производство по делам об административных правонарушениях; механизме реализации института реабилитации и возмещения вреда, причиненного незаконными действиями должностного лица уполномоченного рассматривать дела об административных правонарушениях; существенных пробелов в правовом механизме исполнения административных взысканий. Так, по данным Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной Прокуратуры Республики Казахстан, за 10 месяцев 2018 года, по общей сумме наложенных административных штрафов было взыскано всего 25 млрд. 667 млн. 809 тыс. 241 тенге, из них по сокращенному производству – 5 млрд. 4 млн. 881 тыс. 352 тенге. Таким образом, сумма не взысканного штрафа составляет 24 млрд. 760 млн. 249 тыс. 710 тенге [1], что определяет всего 50% общей взыскаемости по Республике.

С учетом последних акцентов в правовой реформе нашего государства о повышении эффективности механизма правового воздействия на правонарушителей, указанные проблемы требуют их оперативного устранения.

Список литературы:

1. Анализ статистических данных об административных правонарушениях за 10 месяцев 2016 года. / Комитет по правовой статистике и специальным учетам Генеральной Прокуратуры Республики Казахстан. – Режим доступа: <http://pravstat.prokuror.kz/rus/okpsis>

2. Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях от 05.07.2014г. // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/>

3. Закон Республики Казахстан от 23 апреля 2014г. № 199-V ЗРК «Об органах внутренних дел Республики Казахстан» // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/>

4. Головкин В.В. Административно-юрисдикционная деятельность органов внутренних дел в области дорожного движения. Автореферат на соискание ученой степени доктора юридических наук. – Омск, 2008г. // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.dissercat.com/content/administrativn

5. См. Шергин А. П., Савин М. Я. Административная юрисдикционная деятельность органов внутренних дел и пути повышения ее эффективности. — М.: Юрист, 1977. – С.26; Алехин А.П., Кармолицкий А.А., Козлов Ю.М. Административное право Российской Федерации. Учебник. – М.: «ЗЕРЦАЛО», 1996. – С.308-312

6. См. Шалтаков К.С. О некоторых проблемах административно-деликтного законодательства в вопросах обеспечения безопасности дорожного движения. // Хабарши-Вестник Карагандинской академии МВД РК им. Б.Бейсенова. 2014 - №1. – С.118-119.

ҚҰҚЫҚБҰЗУШЫЛЫҚТЫҢ АЛДЫН АЛУ ШАРАСЫ РЕТІНДЕГІ ЗАҢДЫ ЖАУАПКЕРШІЛІКТІҢ ҚОҒАМДА АТҚАРАТЫН РӨЛІ

БЕРГЕНОВА Ф.О.

Ю-31 к тобының студенті

АДИЛЬБЕКОВА К. К.

Ғылыми жетекші: аға оқытушы, құқықтану магистрі
Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті.,
Қарағанды қаласы., Қазақстан Республикасы

Аннотация. Бұл ғылыми мақалада құқықбұзушылықтың алдын алу шарасы ретіндегі заңды жауапкершіліктің қоғамда атқаратын рөлі туралы мағлұматтар беріледі.

Кілт сөздер. жауапкершілік, заңнама, құқық, қоғам, жауаптылыққа тарту.

Қоғам уақыт өткен сайын белгілі бір өзгерістерге ұшырап отырады, сәйкесінше, қоғамда қатынастар негізгі элементтер болып табылғандықтан қатынастар да күрделене түсуде. Адам мен адам, адам мен мемлекет қатынасқа түскенде белгілі бір нормаларды сақтауы тиіс. Осы нормаларды бұлжытпай орындау әрекеттің құқыққа сай екенін көрсетеді, бірақ барлық әрекеттер нормаға сай орындала бермейді, нормаларды бұзу құқықбұзушылыққа, ол өз кезегінде заңды жауапкершілікке әкеп соғады. Бір сөзбен айтқанда “басымен жасағанды, мойнымен көтеру”. Жасалынған құқық бұзушылық міндетті түрде заңды жауапкершілікті тудырады. Істеген қылмыс үшін қылмыстық жауапқа тартылмаған қоғамда, әділ сот ісінің салтанат құруы, заңдылықтың орнауы мүмкін емес. Сондықтан заңды жауапкершіліктің қоғамда атқаратын рөлі ерекше. Халықтың әлеуметтік психологиясы құқық бұзушылық жасап, қоғамға, мемлекет мүддесіне зиянды зардаптар келтірген адамның пара беріп, айла-амалдар тауып заңды жауапкершіліктен құтылып кетуі коррупцияның нағыз шыңы деп қабылдайды, сот билігіне сенімсіздігін қалыптастырады. Ал соттарда нағыз әділеттілік орнамайынша құқықтық мемлекет құру идеясы бос сөз болып қала бермек.

Заңды жауапкершіліктің негізі – құқықбұзушылықтың жасалуы және адамның іс-әрекеттерінің құқық бұзушылық құрамымен қамтылуы. Егер жасалаған іс-әрекет құқықбұзушылықтың құрамында қарастырылмаса, бекітілмесе ешқандай заңды жауапкершілік те болмайды. Заңда жауапкершілік жеке адамның қоғам алдындағы міндеттерін, жауапкершілігін сезінуі, құқыққа қарсы жасаған іс-әрекеті, оның қауіптілігі мен зияндығы үшін қолданылатын жазаны мойнымен көтеруі. Заңды жауапкершілік мемлекетпен құқық бұзушылыққа барған жеке адамның арасында пайда болған құқықтық қатынастардың нәтижесінде құқық бұзушылық жасаған субъект өзінің жасаған қауіпті, зиянды әрекеті үшін арнайы қолданылған жазаға төзуін айтады [1, 128 б.].

Заңды жауапкершілікті түрлі аспектіде қарастыруға болады, яғни жауапкершілікке тарту органы тұрғысынан, жауапкершілікке тартылған адам тұрғысынан. Заң алдындағы жауаптылық тек құқықбұзушылық орын алған жағдайда ғана туындайды. Мемлекеттің құқықбұзушыны жауапқа тартуға хақысы бар, ал құқықбұзушы мемлекеттің мәжбүрлеу шарасын мойындауы тиіс. Жауапқа тартылушы тұлға, мемлекеттің мәжбүрлеу шарасы тек қана құқықбұзушылықтың бар екендігі анықталғанда және ол заңға сай келсе ғана мойынсұнуға құқылы. Жауапқа тартылушы адам, өзін заңсыз түрде жауапқа тартудан қорғауды талап етуге құқылы. Заңды жауапкершілік жайында көптеген пікірлер айтылған. Олардың көбісі заңды жауапкершілікті күрделі әлеуметтік құбылыс ретінде түсіндіреді. А.Мальконның пікіріне тоқталатын болсақ, ол құқықбұзушылық пен заңды жауапкершілікті бір-бірімен тығыз байланысты категория ретінде қарастырады [2,69б.]. Ал М.Марченконның еңбегінде заңды жауапкершілікке мынадай анықтама берілген:

«құқықбұзушының қоғам мен мемлекет алдында жасалған құқықбұзушылығы үшін жауап беру міндеті, оған сәйкес қолданылған санкциясын орындау» [3, 28 б.]. Ғылыми көзқарастар көп болғанымен де негізгі бағыт, яғни түп нұсқа бір, ол істеген құқыққа қарсы әрекеті үшін жауапкершілікке тарту.

Занды жауапкершілік құқық салалары бойынша: конституциялық, қылмыстық, әкімшілік, азаматтық, тәртіптілік, материалдық болып бөлінеді.

Конституциялық занды жауапкершілік Қазақстан Республикасының барлық азаматтарының, лауазымды тұлғалардың, мемлекет қызметкерлерінің, Үкіметтің, Президенттің ата заң алдындағы жауаптылығы. Мұндай талаптар Конституцияның 34-бабынан туындайды және онда конституциялық жауапкершілік мына мағынада берілген: «Әркім Қазақстан Республикасының Конституциясын және заңдарын сақтауға, басқа адамдардың құқықтарын, бостандықтарын, абыройы мен ар-намысын құрметтеуге міндетті» [4].

Қылмыстық құқықтық жауапкершілік субъектілердің жасаған қылмыстары үшін тек қана сот органдары, қылмыстық кодексте белгіленген қылмыстар үшін қолданылады [5]. Бұл жауапкершілік басқа құқықтық жауапкершілікке қарағанда қатаң жаза қолданумен айшықталады.

Әкімшілік-құқықтық жауапкершілік - атқарушы-орындаушы органдардың басқару жүргізу барысында әкімшілік теріс қылықтар үшін қолданылатын жауапкершіліктің жиынтығы. Әкімшілік-құқықтық жауапкершілік Қазақстан Республикасының әкімшілік құқықбұзушылық туралы кодексінде бекітілген [6].

Азаматтық-құқықтық жауапкершілік - жеке тұлға мен заңды тұлғалардың шарт, келісім, мәмле арқылы өздеріне жүктелген құқықтық міндеттерін орындамауынан және адам өмірі мен денсаулығына зиян келтіруден туындайтын жауапкершілік [7].

Тәртіптілік-құқықтық жауапкершілік - заңды тұлғалардың әкімшілігі тарапынан еңбек тәртібін бұзған адамдарға қолданылатын тәртіптік жазаның қолданылуы [8]. Мысалы, өз міндеттерін орындай алмағаны үшін ескерту, сөгіс, қатаң сөгіс, жұмыстан босату.

Материалдық жауапкершілік жұмысшының, қызметкердің жұмыс істейтін орнында өзінің кінәлі әрекетінің нәтижесінде келтірген зиянын өтеуі. Мысалы, мүлікті қиратуы.

Құқық бұзып, кінәлі болған субъектіге мемлекет өзінің мәжбүрлеу шараларын қолданады. Ол бойынша кінәлі субъектінің жеке өз басы мүліктік шектеуге ұшырайды немесе ұйымдық сипаттағы қысым мен шектеуге түседі.

Заңды жауапкершілік күрделі әлеуметтік құбылыс. Мұнда кем дегенде екі жақ қатысады: мемлекет және құқықбұзушы. Олардың арасында құқық қорғаушы қатынас қалыптасады және екі жақта заң шеңберінде, қолданылып отырған жауапкершіліктің құқықтық нормаларының нақты санкциясының негізінде жүзеге асады.

Заңды жауапкершіліктің басты мақсаты - құқықтық тәртіпті қорғау, азаматтарды құқықтық құрметтеуге тәрбиелеу, әлеуметтік әділетсіздікті қалпына келтіру, жаңадан құқықбұзушылықты болдыртпаудың алдын алу болып табылады. Сонымен қатар, заңды жауапкершілікті қолданудың негізгі мақсаты – қоғамдағы дұрыс тәртіпті қалыптастыру болып табылады.

Осы жұмысымды қорытындылай келе жасалатын ұсыныстар:

- Елімізде құқық тәртібін нығайту жолдарының дұрыс орындалуына барлығымыз бірдей ат салысуымыз қажет;

- құқық қорғау мен басқа мемлекеттік органдардың құқық тәртібін қамтамасыз ету саласындағы ұйымдық және заңнамалық шараларын жетілдіру жөніндегі іс-қимылын үйлестіруді күшейту керек;

- жасөспірімдер арасындағы қылмыстың өсуі проблемасына көп көңіл бөліп, мұны кеміту шараларын қолдану міндет;

- өзіміздің құқық қорғау органдарымызға есірткі қылмысы мен ұлтаралық қылмыс секілді қатерлерге қарсы күресу үшін қосымша ресурстар мен құралдар беруіміз қажет;

- елімізде құқық бұзушылықтың алдын алудың жалпы мемлекеттік жүйесінің жасақталып, жұмыс істеуін қамтамасыз ету, бұл іске жұртшылық пен халықты кеңінен тарту керек. Осы тұста Елбасымыздың Үздік отыздыққа апарар «100 нақты қадамдарының» [9] ішінде заңның үстемдігін қамтамасыз ету шараларының алатын орны ерекше екендігін білуіміз тиіс.

Өзіміз өмір сүріп отырған қоғам болашағын құқықтық мемлекет тағдырымен байланыстыра қарастырып отырған шағымызда ұлттық дәстүрлі ерекшелігімізді негізге ала отырып, жалпы қоғамдық құқықтық тәртіпті нығайтып, құқықбұзушылықтың алдын алуды жан-жақты қарастыру бүгінгі күні өз қажеттілігін танытып отыр. Себебі, күнделікті күйбең тіршіліктің құрығына түсіп, өз ар-ожданын, ұятын, намысын бір сәттік дүниенің жалған қызығына айырбастап, заңды сыйламау, білмеудің салдарынан қоғамда құқық бұзушылықтың кең өршіп отырғаны ойланарлық жағдай. Елбасымыз Н.Ә.Назарбаев кезекті Қазақстан халқына арналған Жолдауында көрсетілгендей құқық тәртібін нығайту жолдарының дұрыс орындалуына барлығымыз бірдей ат салысуымыз қажет, яғни құқық қорғау мен басқа мемлекеттік органдардың құқық тәртібін қамтамасыз ету саласындағы ұйымдық және заңнамалық шараларын жетілдіру жөніндегі іс-қимылын үйлестіруді күшейту керек. Елімізде құқық бұзушылықтың алдын алудың жалпы мемлекеттік жүйесінің жасақталып, жұмыс істеуін қамтамасыз ету, бұл іске жұртшылық пен халықты кеңінен тарту керек.

Тәуелсіздіктің тізгініне ие болып, құқықтық мемлекет құруды мақсат етіп қойған біздің еліміз үшін жасалған құқықбұзушылыққа сай заңды жауапкершілік тағайындалу мәселелерін ашып-зерттеуге қоғам, мемлекет тарапынан үлкен көңіл бөлу қажет екендігі сөзсіз. Бұның барлығы «Рухани жаңғыру» бағдарламасының негізгі бөлігі, басты объектісі болып табылады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Честнов И.Л. Теория государства и права : учебник. - М. : ИНФРА-М, 2018.
2. Малько А., Нырков В., Шундилов К. Теория государства и права. Элементарный курс. -М.: Кнорус, 2017.
3. Марченко М., Дерябина Е. Теория государства и права. Схемы с комментариями. - М., Проспект, 2017.
4. Қазақстан Республикасының Конституциясы 30.08.1995ж. (10.03.2017 жылы енгізілген толықтырулары және өзгерістерімен қоса). <http://adilet.zan.kz>
5. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі. 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-Ү ҚРЗ (2018.10.01. берілген өзгерістер мен толықтырулармен қоса). <http://adilet.zan.kz>
6. Қазақстан Республикасының «Әкімшілік құқық бұзушылық туралы» Кодексі 2014 жылғы 5 шілдедегі №235-V ҚРЗ(2017.28.12. берілген өзгерістер мен толықтырулармен), <http://www.zakon.kz>.
7. Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі. 27.12.1994. (2017.27.02. берілген өзгерістер мен толықтырулармен), <http://www.zakon.kz>.
8. Қазақстан Республикасының Еңбек Кодексі. 2015жылғы 23 қарашадағы №414-Ү ҚРЗ. (2018.10.01. берілген өзгерістер мен толықтырулармен), <http://www.zakon.kz>.
9. Қазақстан Республикасы Президентінің 2015 жылғы 20 мамырдағы бағдарламасы «100 нақты қадам».

ҚЫЛМЫСҚА СЫБАЙЛАС ҚАТЫСУШЫЛАРДЫҢ ӘРЕКЕТТЕРІН САРАЛАУ

ҚАБДЕН А.

*Жезқазған «Бизнес және көлік» колледжі, 3 курс
студенті*

НУРТАЗИНОВА Ж.С.

*Ғылыми жетекшісі: Жезқазған «Бизнес және көлік»
колледжінің оқытушысы
Жезқазған қаласы. Қазақстан Республикасы*

Аннотация. Бұл ғылыми мақалада қылмыс жасауға сыбайлас қатысушылардың атқарған ролдері мен келтірген зардаптарына қатысты әрекеттерін саралауға қатысты мағлұматтар беріледі.

Кілт сөздер. Сыбайлас қатысу., ұйымдастырушы., айдап салушы, орындаушы, көмектесуші., аяқталған қылмыс., қылмыстық зардап

Қылмысқа қатысушылардың әрекеттерін саралау және жауаптылығының негізі ҚК 3-ші бабындағы ереже бойынша іс-әрекетін етте қылмыс құрамының бар болуы алынатындығы негізінде шешіледі және орындаушыдан басқа ұйымдастырушы, азғырушы, көмектесуші қылмысты тікелей орындамайтындықтан олардың әрекетінде қылмыс құрамы бар-жоқтығы туралы қалыптасқан даулы мәселеге шешім қарастырылып, нәтижесінде ұйымдастырушы, азғырушы қылмысты тікелей орындауға тікелей қатыспағанда да оларда қылмыстың құрамы бар.

Қылмысты тікелей орындамаған қатысушылардың әрекетінде орындаушымен себепті байланыста және жоспарланған қылмыстың жасалуы немесе жасалмауы орындаушыға тәуелді болатындықтан, оларда аяқталған қылмыстың құрамы болу-болмауы ол орындаушының әрекетіне байланысты.

Сонымен қатар, қылмыстылық мәселесінде орын алуы мүмкін әр түрлі жағдайлардағы жауаптылықтың қолданылу негізі зерттеуге алынып, ол бойынша қылмысқа қатысушылықтың барлық нысандарына ортақ жауаптылық негізі, яғни «топ болып жасайтын қылмыстарда көбіне қоса орындаушылық болады (қылмыс құрамында тікелей орындаушы екеу немесе одан да көп болса, онда ол қоса орындаушылық)». Мысалы, сот-тергеу органдарына қылмыстың орындаушысы белгісіз болып, бірақ қылмысты ұйымдастырған немесе азғырған адамдар белгілі болғанда, онда орындаушы белгілі болмаған немесе ол ұсталмаған жағдайдың өзінде де қылмыстық жауаптылыққа өзге қатысушыларды тартуға толық негіз болады. Мұндай жағдайларда ұйымдастырушы тәрізді қатысушылардың жауаптылығын белгілеудің негіздері ретінде адамның жасалған қылмысқа қатысты кінәсін құрайтын жасалған қылмыстың, зардаптың түрі мен көлемі белгілі болуы қажет. Өйткені, қылмыс жасаған адамдарды айыптау үшін ресми түрде ерекше бөлім баптары қолданылуы керек екендігі негізделеді және дәлелденеді. Оған қоса, «қылмыстық жауаптылық туралы қылмыстық-құқықтық норманы дұрыс қолдану -жаза мақсатына жетуде бірден-бір құрал» деп атап көрсеткен заңгер ғалым Е.Ә. Оңғарбаевтың пікіріне қосыламыз [1, 127б].

Сонымен қатар, кейде қылмыстың орындаушысында кінәні жеңілдететін мән-жайлар немесе психикалық ауруға шалдығу, сондай-ақ 1-ші немесе 2-ші топтағы мүгедек болып қалу немесе өзге де себептерге байланысты оны жауаптылықтан босататын кездер болады. Мұндай жағдайларда да қылмысты ұйымдастырған, азғырған немесе бірге орындаған адамдар жауаптылықтан босатылуға жатпайтындығы және олардың қылмысты әрекеттерінің қауіптілігі жеке нақтыланып, сондай шамадағы жазалау шаралары қолданылуы тиіс.

Қылмыстың орындаушысы мен өзге қатысушылары әр елдердің аумақтарында өз рөлдерін орындауы мүмкіндігі және мұндай кездерде қылмыстың орындаушысы қай елдің

қылмыстық заңмен жауаптылыққа тартылса, сол елдің заңымен өзге қатысушылардың жауаптылығы қарастырылуы керек деген шешім беріледі. Қылмысқа қатысушылардың әрекеттерін саралау мәселелері қатысу нысандары бойынша қарастырылып, мұндай бағытта қарастырудың басты себебі, ол қатысушылықтың қоғамға қауіптілігі оның нысандарында бірдей болмайды деген шешімге байланысты анықталады [2, 86-87бб].

Қылмыстық заң нормаларын тиімді қолдану үшін бұрынғы зерттеулердегі бағыттардың құндылықтарын ескере отырып, тұрақты қылмыстық топтарда ұйымдастырушы мен өзге қатысушының әрекеттерін ҚК 262-ші баптағы ұйымдастырушы мен өзге қатысушы үшін жауаптылық қарастыратын 1-ші немесе 2-ші бөліктері ҚК 28-ші бапқа сілтеме жасалынбай саралануы керек [3]. Мұндай жағдайда біріншіден, ұйымдастырушы сияқты қылмысты тікелей орындамаған адамдардың әрекеттері басқа қатысушылармен тең дәрежеде сараланады және екіншіден, ұйымдасқан топта, қылмыстық қауымдастықта қатысушылар осындай топтардың бірге орындаушылары немесе мүшелері болып табылады. Жұмыстың мазмұнында ұйымдасқан топ, қылмыстық қауымдастық сияқты тұрақты қылмыстық топтардың қатысушылары осындай топтардың бірге орындаушылары деген баға беріліп, олар екі түрге бөлінеді. Біріншілері қылмыстың объективтік жағын жасайтын тікелей орындаушылар, екінші топтағылар тұрақты топтарда ұйымдастыру, көмектесу, азғыру сияқты әрекеттерді жасаумен айналысатын орындаушылар.

Қылмысқа қатысушылардың шектен шыққан әрекеттерін анықтау және оларды саралау туралы бұрынғы зерттеулерге талдау жасала отырып, қылмысқа қатысушының шектен шығуы орын алғанда, өзге қатысушылардың қасақаналығына кірмеген қылмыс үшін шектен шыққан адам өзі жауап береді немесе оның әрекеті жеке сараланады. Сонымен қатар шектен шығушылық бірлескен түрде қылмысты әрекеттермен айналысудың кез-келген нысанында кездесе алады. Ұйымдасқан топ, қылмыстық қауымдастық нысандарында шектен шығушылық орындаушының немесе өзге әрекеттерді орындаған қатысушының ортақ қылмыстық жоспарға кірмеген жеке қылмыс құрамын өзге қатысушылар келісіммен қабылдамағанда орын алады деген тұжырым беріледі. Шектен шығу - қылмыстың орындаушысынан басқа да азғырушы, көмектесуші тәрізді қатысушыларда қылмыстың барлық әрекеттерін алдын-ала белгіленгенде немесе туындайтын қылмыстық зардаптың түрі қатысушылардың араларында белгілі болғанда, сонымен қатар өзге қатысушылар азғырушы сияқты қатысушының өз рөлін орындау барысында келтірген зардабының түрімен өзге қатысушылар келіспегенде орын алуы мүмкін екендігі зерттелді.

Қылмысқа қатысудан өз еркімен бас тарту әрекеттерін саралау мен жауаптылық көлемі талданады. Нәтижесінде қылмысқа қатысушылықтан өз еркімен бас тартқан адамдар жауаптылықтан босатылуы үшін өз рөлдерінің күшін жойып ғана қоймай, қылмысты болдыртпаудың амалдарын жасауы керек. Мұндай жағдайда өзге қатысушылар да қылмыс жасаудан бас тартқан адамның тілегіне қосылса, онда өзгелері де жауаптылықтан өз еркімен бас тартқаны үшін жауаптылықтан босатылуы керек. Ал, егер бір қатысушы қатысушылықтан бас тартқанымен өзге қатысушылар қылмыстан бас тартпаса, бірақ олардың еркіне тәуелсіз жағдайларда қылмыс жасалмаса, олардың әрекеттері қылмысқа оқталғандық деп бағалануы керек. Ұйымдастырушы, азғырушы, көмектесуші қылмысқа қатысудан бас тартқанымен бәрібір қылмыс жасалып, онда қылмыстық зардап жатса, тоқтата алмаған адамдардың да жауаптылық көлемін анықтау керек [4, 65-66бб].

Қатысушылық топ адамдар нысанында жасалғанда қылмысты бастаушы болған адам бас тартса, онда ол белсенді әрекеттерін орындай отырып, қылмысты тоқтату шараларын орындауы тиіс. Егер, қылмыс бәрібір жасалып әрекеттерінен зардап туындаса, мұндай бас тартқан адамды жауаптылықтан босатудың негізі жоқ. Ал, топтың жай мүшесі бас тартқан жағдайда, егер ол топ түрінде қылмыс жасаудан бас тартқанмен өзге топ мүшелерін тоқтатуы мүмкін болмаса, онда бас тартқан адамның өзін ғана жауаптылықтан босатуға болады. Ұйымдасқан топтың және қылмыстық қауымдастықтың қатысушыларының қылмыстан өз еркімен бас тарту әрекеттерінің ерекшелігі, ол қылмысқа қатысудың мұндай нысандарындағы

жекелеген қатысушылар тарапынан орын алған өз еркімен бас тарту ережелері жоғарыдағыдай қылмысқа қатысу нысандарына сәйкес шешілуі керек.

Бірақ мұндай нысандарда өз еркімен бас тартқан адам ұйымдасқан топтың, қылмыстық қауымдастықтың өмір сүруін тоқтатуға бағытталған әрекеттерді жасауы керек пе деген сұрақ туындайды және сонымен қатар, ұйымдасқан топтардың, қылмыстық қауымдастықтардың қазіргі қоғамдағы жайылу деңгейіне, олардың мемлекеттік аппарат қызметімен байланыста өмір сүруіне немесе олармен күресу, олардың қызметін тоқтату жеке адамның мүмкіндігіне мүлдем сәйкес келмейтініне байланысты мұндай қылмысқа қатысу нысандарындағы өз еркімен қылмыстан бас тартқан адамдар немесе топ құрамынан шыққысы келіп, осындай сипаттағы әрекеттер жасаған адамдар оның өзге әрекеттерінде басқа қылмыстың белгілері болмаса қылмыстық жауаптылықтан босатылуы тиіс.

Қылмысқа қатысушылардың жауаптылығын жеке дара анықтаудың немесе әрбір қатысушыға жеке жауаптылық белгілеудің негіздері ретінде қылмысқа қатысу дәрежесі мен сипаты алынуы ұсынылады. Бұл негіздер ҚР ҚК 57-ші бабының 1-ші бөлігінде де келтірілген[3]. Қатысу сипаты - қатысушының орындаған рөліне байланысты анықталады және рөл бөлу арқылы қылмысқа қатысу орын алғанда олардың ішінен ұйымдастырушы мен азғырушы сипаты бойынша қауіпті болып саналады. Ал, қылмысты топ болып немесе бірге орындағанда қылмыстық әрекетті бастаған немесе ұсыныс, бастама көтерген адам қылмысты орындаушы әрекеттерінің сипаты бойынша қауіпті. Қылмысқа қатысушылық дәрежесі бойынша зерттеушілер негізгі және қосымша қатысушылар деп бөліп, негізгі қатысушыларға ұйымдастырушы және орындаушыны және кейде азғырушыны да жатқызады. Қылмыскердің қылмысқа қатысу дәрежесін ескергенде оның белсенділігімен қатар, қауіптілік дәрежесін қолданған дұрыс, себебі бұл да әр қатысушыға жекеше қараудың негізін білдіреді.

Сонымен, жауаптылықты даралау - бұл заң шығарушының жаза тағайындаудағы құралы және оның ұстанған қағидасы болып табылады. Заң шығарушы қылмысқа қатысушылық үшін жауаптылықты реттей отырып, адамдар тобымен жасалған қылмыстармен күрес жүргізудегі мемлекет саясаты қылмыстық-құқықтық саясат қағидаларының бірі болып саналатын жауаптылықты және жазаны даралау бағытында жүргізіледі. Жазаны даралау қағидасын сақтау арқылы қылмыстық және қылмыстық-атқару заңдарының басты мақсаттарының бірі болып саналатын қылмыскерді түзеу, әлеуметтік әділеттілікті қалпына келтіру, жаңа қылмысты жасаудан сақтандыруды да іске асыруға болады. Қылмыстық құқық қылмыскердің жасаған қылмысының түрі мен ауырлығын ғана емес, сонымен бірге ол адамның өз жеке басының ерекшеліктерін де ескере отырып жазаны дара түрде белгілеуді мақсат етеді, сондықтан жаза мен жауаптылықты даралау қылмыстық құқықтың көптеген мәселелеріне қатысты болып саналады және соған байланысты бұл қағида қылмыстық саясаттың да жеке қағидаларының бірі ретінде танылғаны жөн екенін атап көрсету керек. Қылмыстық жауаптылықты даралау - істі сотта қарау барысында және жаза тағайындау кезінде нақты жүргізіледі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Оңғарбаев Е.Ә. Правовые аспекты борьбы с организованной преступностью //Правовые формирования новой национальной правовой системы Республики Казахстан. – Астана, 2012. С.127.

2. Джансараева Р.Е. Проблемы борьбы с преступностью в контексте национальной концепции права. Алматы. 2008. С.86-87.

3. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі. 03.07.2014ж. қабылданған., (23.12.2018ж. өзгерістермен) <http://adilet.zan.kz>

4. Борчашвили И.Ш. Проблемы совершенствования правоохранительной деятельности в Республике Казахстан в условиях перехода к рыночным отношениям. – Астана, 2007. С.65-66.

ҚҰҚЫҚ ЖӘНЕ САНДЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР АРАСЫНДАҒЫ ӨЗАРА БАЙЛАНЫС

АХМЕТЖАНОВА А.

Ю-33 студенттік тобы

НУРМАХАМБЕТОВА С.Т.

Ғылыми жетекші: оқытушы

*Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті,
Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы*

Аннотация. Бұл мақалада құқық және сандық технологиялар арасындағы өзара әрекеттесудің болашағы мен рөлі талқыланды: жаңа халық. Дегенмен, ғаламдық ауқымда ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуы өз ережелерін талап етеді және тиісті және уақтылы жауапты талап етеді. Сондықтан, Қазақстан үшін келесі қадам - заңның негізгі салаларын, ұлттық экономиканы, білім беруді, денсаулық сақтауды, сондай-ақ мемлекетпен және бизнеспен мемлекеттік өзара іс-қимыл саласын қайта құру процесін бастау.

Түйінді сөздер: құқық, цифрлау, технологиясы, инновациялар, жұртшылық

Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті өзінің хабарламасында цифрлық технологияларды пайдалана отырып құрылған жаңа салаларды дамыту қажеттігін атап өтті [1]. Адам капиталы белсенді дамып келе жатқан жаңа қоғамды құруға сандық көшіруге күш салу - болашақтың білімі мен дағдылары ең жас кезеңнен бастап, бизнес тиімділігі мен жылдамдығын автоматтандыру және басқа да жаңа технологиялар арқылы жетілдіреді, ал азаматтар мен олардың мемлекеттері арасындағы диалог қарапайым және ашық болады.

Цифрлық революция біздің көз алдымызда, бізбен бірге, жастармен бірге өсіп жатыр. Бүгінгі күні жастар кітаптарды оқшаулаудан бас тартып, телефондары мен планшеттеріне көбірек ұқсайды.

Біз білім және ақпараттық технологиялардың рөлі жоғары ақпараттық қоғамды қалыптастыру кезеңінде өмір сүріп жатырмыз. Жаңа тұжырымдамалар қалыптасады, заңның жаңа салалары пайда болады, ақпарат құқықтарының санаты ерекше маңызды.

Бірақ біз қазіргі заманғы шындықты түсінуіміз керек: телефондар мен гаджеттер - бұл жаңа қарым-қатынас құралы, олар қазіргі адамның өміріне елеулі әсер етеді, бірақ бұл басқа ақпараттық тасымалдаушы. Жаңа технологиялық құрылымдар ретінде тасымалдаушылар өзгерді.

Қағаз тасымалдаушысы ұзақ уақытқа созылды, бірақ оны ауыстыру үшін сандық дәуір келді. Сондықтан, әрине, сіз не болып жатқанын білесіз. Біз білім және ақпараттық технологиялардың рөлі жоғары ақпараттық қоғамды қалыптастыру кезеңінде өмір сүріп жатырмыз.

Жаңа тұжырымдамалар қалыптасады, заңның жаңа салалары пайда болады, ақпарат құқықтарының санаты ерекше маңызды. Бұл өзгерістер соңғы жылдары көптеген салаларда қолданылатын көптеген технологиялық жаңалықтардың енгізілуімен байланысты. Өндіріс тәсілдері мен қосымша құндылықтар күрт өзгеріп отырады, адамдарға білім мен дағдыға жаңа талаптар пайда болады. Бұл өзгерістер түбегейлі болып табылады және бірнеше жылдар бойы, тіпті бірнеше айларда, бұрынғыдай емес.

Бірақ бұл тек қана бастамасы, ал әлем әлі де негізгі өзгерістер массасынан өткен жоқ. Өзгерістер қарқыны артып келеді, бірақ осы өзгерістің бір бөлігі бола тұра кеш емес, бүгінгі цифрлау процесі әлемнің барлық елдеріне әсер етеді.

Сонымен бірге әрбір ел цифрлық дамудың басымдықтарын айқындайды. Сонымен қатар, Қазақстан қазіргі кезде ұлттық сандық бағдарламаларды іске асыра бастайды.

90-шы жылдары үдемелі индустриялық-инновациялық даму жөніндегі мемлекеттік бағдарлама іске қосылды, «Болашақ» халықаралық білім беру бағдарламасы басталды, ал 2005 жылы «электрондық үкімет» қалыптасты.

Сондай-ақ, Қазақстанда инновациялық экожүйенің бірқатар элементтері құрылған, АЭА-ның Алатау АЭА, АОО Назарбаев Университеті жұмыс істейді, халықаралық технопарктің Астана хабы ашылууда, еліміздің ересек тұрғындарының 3/4 санариптік сауаттылығының негізгі деңгейі бар, 3/4 артық Интернетте.

Бұл Бағдарламаны іске асыруға негіз болатын маңызды база. Елде 3D баспа, онлайн-сауда, мобильдік банкинг, цифрлық қызметтер, денсаулық сақтау және білім беру секілді перспективалы секторларды дамыту қажет.

Бұл Бағдарламаны іске асыруға негіз болатын маңызды база. Елде 3D баспа, онлайн-сауда, мобильдік банкинг, цифрлық қызметтер, денсаулық сақтау және білім беру секілді перспективалы секторларды дамыту қажет.

Ақпараттық қоғамға көшу үшін жағдай жасау жолдарының бірі 2013 жылы бекітілген «Ақпараттық Қазақстан-2020» мемлекеттік бағдарламасы болды.

Ел экономикасын цифрлық трансформациялаудың негізі ретінде бұл бағдарлама: ақпараттық қоғамға көшу, мемлекеттік басқаруды жетілдіру, «ашық және мобильді үкіметтің» институттарын құру және корпоративтік құрылымдарға ғана емес, елдің азаматтарына да ақпараттық инфрақұрылымның қолжетімділігін арттыру [3].

«Ақпараттық Қазақстан-2020» мемлекеттік бағдарламасын іске асырудың үш жылдық қорытындысы бойынша іс-шаралардың 70% аяқталды, нысаналы индикаторлар 40% асты.

Дегенмен, АТ-ның ғаламдық ауқымда қарқынды дамуы өз ережелерін талап етеді және тиісті және уақтылы жауапты талап етеді. Сондықтан, Қазақстан үшін келесі қадам - заңның негізгі салаларын, ұлттық экономиканы, білім беруді, денсаулық сақтауды, сондай-ақ мемлекетпен және бизнеспен мемлекеттік өзара іс-қимыл саласын қайта құру процесін бастау.

Бұл бағдарлама мемлекеттік органдарды цифрландыру үшін үлкен мақсаттар қойды. Осы мақсаттарға жету үшін бейімделген заңнама, бизнесті қолдау шаралары, білім беру және ғылым, бизнес-процедураларды жеңілдету, мемлекетпен ынтымақтастықта транзакциялық шығындарды төмендету түрінде қолдау инфрақұрылымы құрылады.

Бұдан басқа, мемлекет өз азаматтарының қызметті алуда қажеттіліктерін күтуге, өнімді еңбекке уақытты босатуға және экономикалық белсенді мінез-құлықты ынталандыруға мүмкіндік береді. Электрондық үкімет веб-порталында ашық үкімет платформасы құрылды.

2017 жылдың қазан айына дейін «ашық деректер» порталында 2 376 деректер жиынтығы орналастырылды, 17 132 нормативтік актілердің жобалары талқыланды және заң жобаларының тұжырымдамалары талқыланды, 14 928 бюджеттік құжаттар жарияланды. Қол жеткізілген нәтижелерге қарамастан, ашықтық деңгейінің жеткіліксіздігіне, клиенттердің назарына және белсенділіктеріне байланысты проблемалар өзекті болып қала береді.

Мысалы, мемлекеттік органдар тиісті және танымал ашық деректер түрінде қосымша құнды жасау үшін пайдаланылуы мүмкін ақпаратты ашуды қаламайды. Жалпы, 2019 жылы 80% және 2020 жылы мемлекеттік қызметтердің 90% -ы электронды форматқа айналдыру керек.

Бұл үшін «Мемлекеттік қызмет туралы» Заңды жедел түрде жаңарту керек. Жеделдетілген түрде [2]. Мемлекеттік органдардың негізгі қызметі автоматтандырылады, алайда ақпараттандыруды жеткілікті түрде қамтамасыз етпейтін қызмет салалары әлі де бар.

Жаңа технологиялардың пайда болуы қазіргі уақытта іске асырылғаннан гөрі жоғары сапалы қызмет көрсетуге мүмкіндік береді. Мысалға, үлкен деректер технологияларын қолдану халықтың қажеттіліктерін талдауға түбегейлі жаңа көзқарасты тудыруы және соның нәтижесінде қызмет сапасын жақсарту. Біздің елімізде соңғы жылдары заңдар мен технологиялар бір-біріне тез жақындап келеді.

Бұл өзара әрекеттесу адвокаттың құқықтық актілер бар дерекқорлармен жұмыс істеу дағдыларын игеру қажеттілігімен шектелмейді. Құқық технологияның жеделдетілуіне немесе баяулауына тікелей әсер етуі мүмкін.

Мемлекет әлі қалыптасқан технологияларды реттеуге кірісу керек екендігін және мүлдем реттелмеу туралы сұраққа жауап беруі тиіс. Біз оған жауап берудің әмбебап тәсілі әлі табылған жоқ деп есептейміз.

Жаңа технологиялар, жаңа мүмкіндіктермен қатар, жаңа қауіп-қатерлерге толы. Кемелерді, ұшқышсыз автокөліктерді, гендік инженерияны, жасанды интеллектті жаппай таратудың біздің қауіпсіздігімізге қалай әсер ететінін кім біледі. Сондықтан кез-келген мемлекет ғылыми-техникалық прогрестің және қоғамдық қауіпсіздіктің арасындағы дұрыс теңгерімді табуға тырысады.

Әдетте, бірінші кезекте технологияларды реттеу тыйым салудан басталады, осылайша, НАТО-ға зиянды болуы мүмкін: экономикалық (криптокартал) немесе физикалық (адамсыз көлік).

Сіз қалай ойлайсыз, адвокат 10, 50, 100 жыл болады? Заңнаманы қаншалықты өзгерте алады және клиенттердің қандай қызметтері қызықтырады? Мүмкін, заңгерлер роботтармен алмастырылады ма?

Оның үстіне, ХХІ ғасырдағы осындай күрестің мақсаты техника үшін күрес емес, таланттар үшін ғана емес. Жақын болашақ әлемінің басты құндылығы - білім. Жаңа нәрсе ұсына алатын мамандарға деген сұраныс тек қана өседі.

Ішкі таланттарды сақтау және талантты жастарды тарту міндеті. Бұл үшін құқықтық алғышарттарды қалыптастыру маңызды. Бірақ бұл құқық тек технологияға әсер етпейді. Технология, заңмен және құқық қорғау органдарымен байланысқан барлық нәрселерді едәуір өзгертеді. Бұл тақырып заңдылық қоғамдастыққа қызығушылық тудыратыны таңқаларлық, бұл өнертабыс пен инновациядан өте алыс. Бұл заңды қоғамның консерватизмі туралы стереотипті бұзады. Көптеген сарапшылар қазіргі заманғы технологиялар бұзылу процесін жеңілдете алады деп санайды. Қолданыстағы нормативтік актілер жүйесіне бірден енетін заң жобасын жазу оңай емес.

Мысалы, тұжырымдамалық аппараттарды ЛС-лардың біріне ауыстыру қажет, бұл өзгерістер автоматты түрде барлық басқа құжаттарда автоматты түрде енгізілуі керек. Бүгінде бұл жұмыс адвокаттың жұмысын автоматтандыруға болмайтын қолданыстағы құқықтық деректер базасы арқылы жүргізіледі.

Нормативтік құқықтық актілерді әзірлеуге бағытталған тәжірибелік жұмыс әлі күнге дейін өте қолмен жұмыс жасайды және жасанды интеллект мұнда жақсы көмек бола алады. Бағдарламалық кодқа заңдарды жинау ұсынысы әлдеқайда фантастикалық және утопиялық.

Көп жағдайларда бұл жақын арада мүмкін болады. Біз мұндай ұсыныстың авторлары нормативтік актілердің мазмұнын үйлесімділік пен айқындықты асқындырып, реттеуге болатын әлеуметтік қатынастардың өзгермелілігін елеусіз деп санаймыз.

Жақында роботтар мен заңгерлер тақырыбына арналған пікірталас сөнге айналды. Біз роботтар заңгерлік қызметтің барлық салалары бойынша адвокаттарды шығара алмайды деп есептейміз. Әрине, машиналар, мысалы, мазмұнға қарапайым талаптарды дайындау сияқты қарапайым және терілген рәсімдерді жүзеге асыра алады және осы жоспарда құқықтық көмекші бола алады.

Дегенмен, адвокаттардың қажеттілігі жақын болашақта жалғасады. Болашақ заңгерлері автокөлікпен жасалған қорытындыларды тексеріп, оларға дұрыс қарауы керек. Дегенмен, технологиялар мемлекеттік органдарда құқық қорғау органдарының сапасын арттыра алады.

Сот ісінде жасанды интеллект үшін орын бар. Технологиялар контрактілердің орындалуын автоматтандыруға мүмкіндік береді, олар біздің күнделікті өмірімізге, ақылды келісімшарттарға кіреді.

Енді көптеген жағдайларда, жасалған шарттың орындалуы, мысалы, сатып алу және сату, тараптардың еркіне байланысты. Сатушы тауардың ақшасын алатынына сенімді болмайды. Сатып алушы тауарды сатушыдан алатындығына сенімді емес.

Іс жүзінде мұндай кепілдіктерді алу үшін міндеттемелердің орындалуын қамтамасыз етудің әртүрлі әдістері пайдаланылады. Бұл, әдетте, келісімшарт жасасу уақытын арттырады және транзакциялық шығындарды арттырады. Осындай кепілдіктердің қажеттілігі ақылды келісімшарт жасалса, өзін-өзі жүзеге асыру механизмі болады.

Ideal модельде, сатып алушы ақшаны жібергеннен кейін, тауарға меншік автоматты түрде ауысады. Ақылды келісімшарттардың дамуы міндеттемелерді орындау туралы бар идеяларды бұзуы және бүкіл азаматтық айналымға елеулі әсер етуі мүмкін.

Ақылды келісімшарттарды енгізудің технологиялық мүмкіндіктері, басқалармен қатар, біздің күнделікті өмірімізге технологияның ену жылдамдығымен байланысты. Келісімшарттардың орындалуы әрқашан белгілі бір заңды фактілердің басталуымен байланысты (іс-әрекеттері, белгілі бір күндердің басталуы).

Машинаның міндеті - бұл фактілерді сөзсіз бекіту. Көптеген жағдайларда фактілерді белгілеу технологияның көмегімен мүмкін болады. Бұл тұрғыдан алғанда, бұл технология нотариустың мамандығымен сәтті бәсекеге қабілетті.

Тағы бір маңызды мәселе - технологиялар, оның ішінде цифрлы, қоғам үшін құқықтардың қолжетімділігін арттыра алады. Құқықтық білімсіз адам көбінесе белгілі бір жағдайларда қандай құқықтық нормаларды қолдану керектігін, дайын емес адамға түсініксіз нормаларды қалай оқуға болатындығын түсінбейді.

Машина адамның «қарым-қатынасын» жеңілдеті алады, ол осы қарым-қатынастан делдал ретінде әрекет ететін адвокатты алып тастауға болады, бірақ машинаны, мысалы, әділдік сезімін үйрете аласыз ба? Бірақ бұл жағдайда қалай түсінуге болады сот төрелігі қандай болады? Адамзат пен субъективтіліктің көрінісі ретінде машина үшін орын бар ма? Бұл сұраққа жауап әлі де бар.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» атты Қазақстан халқына Жолдауы 2017 жыл 31 қаңтар

2. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстандықтардың әл-ауқатының өсуі: табыс пен тұрмыс сапасын арттыру» атты Қазақстан халқына Жолдауы 2018 жыл 5 қазан

3. «Ақпараттық Қазақстан -2020» мемлекеттік бағдарламасы

МЕНШІККЕ ҚАРСЫ ЖАСАЛАТЫН ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРДЫҢ СИПАТТАМАСЫ

ШИНГИСОВА М.

Жезқазған «Бизнес және көлік» колледжі 3курс студенті
НУРТАЗИНОВА Ж.С.

*Ғылыми жетекшісі: Жезқазған «Бизнес және көлік»
колледжінің оқытушысы*
Жезқазған қаласы. Қазақстан Республикасы

Аннотация. Бұл ғылыми мақалада меншікке қарсы жасалатын қылмыстық құқық бұзушылықтардың құқықтық сипаттамалары беріледі.

Кілт сөздер. Меншік, қылмыстық құқық бұзушылық, талан-тараж, жеке мүлік, мүліктік зардап, ұрлық, қарақшылық, алаяқтық, тонау

Меншік- кез-келген алдыңғы қатарлы дамыған қоғамның өмір сүруінің әлеуметтік-экономикалық дамуының негізі болып табылатындықтан, меншік иелерінің құқықтары мен мүдделері ерекше орын алады. Аталған мүдделердің маңыздылығы өте жоғары болғандықтан оларды қорғау заң нормалары арқылы реттелеген. Теория мен тәжірибеде меншік иелерінің мүдделеріне зардап келтіруді саралау доктриналдық және соттық талдау барысында қарастырылатын, бірақ жауаптылықты ауырлататын және аса ауырлататын құрамдағы қылмыстар үшін бұл келтірілген зардаптарды саралау толыққанды жүзеге асырылмай келді, оған дәлел зардаптардың келтірілу себептері мен жағдайлары толықтай анықталмайтын.

«Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан Республикасы Президентінің 14 желтоқсан 2012 жылғы Жолдауында «Еліміз бен өңіріміз үшін мен он негізгі сын-қатерді бөліп көрсетемін. Егер біз өз дамуымызда жаңа табыстарға одан әрі қол жеткізуді жоспарлайтын болсақ, олардың әрқайсысын міндетті түрде ескеруге тиіспіз. Бірінші сын-қатер тарихи уақыттың жеделдеуі. Тарихи уақыт аса жеделдей түсуде. Әлем қарқынды түрде өзгеруде және болып жатқан өзгерістердің жылдамдығы адамды таң қалдырады» деп көрсеткен болатын [1].

Осы жолдауға қатты назар аударып, талдауы нәтижесінде 4 шілде 2014 жылы еліміздегі қылмыстық саясаттың негіздерін белгілейтін төрт нормативтік-құқықтық акт : қылмыстық, қылмыстық процестік, қылмыстық- атқарушылық, әкімшілік құқық бұзушылықтар туралы кодекстер жаңадан қабылданып, 1 қаңтар 2015 жылдан бастап заңды күшіне енгізілді. Бұдан бұрынғы қолданыста болған қылмыстық кодекстерде меншікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтар мүліктік қылмыстар деп аталып келген және онда меншікке қарсы жасалатын қылмыстық құқық бұзушылықтардың аз ғана түріне анықтама беріліп, тағайындалатын жазалардың түрлері мен мөлшерлері көрсетілген. Қылмыстық құқық бұзушылықтардың жалпы атауының бұлайша аталуының өзіндік себептері де бар екендігі анық, ең бастысы ол уақыттарда меншік пен мүлік егіз ұғым ретінде қарастырылды, тіпті бір-бірінен бөліп жарудың қажеттілігі де болмады десек болады.

Ол уақыттарда көбінесе меншік деп, мүлік иесінің сол мүлікке деген құқығын түсінсе, мүлік деп қылмыстық қол сұғушылық жасаған тұлғаның иеленген немесе ұрлаған, алған затын таныды. Мүлік деп тану үшін оның өзіне тән ерекшелігі болуы керек екендігін бертін келе түсініп, оған төмендегідей сапалық белгілерді берді:

- мүлік, адамдардың қажеттіліктерін өтеуге жарайтын болуы керек;
- қажеттілікті өтеуге жарайтындай сапасы болуы керек;
- мүліктің сапасына сәйкес келетіндей құны болуы керек;

- мүліктің адамның қажеттілігін өтеуге жарайтындай етіп өз қолымен жасаған қару, құрылғы, заттар да болуы мүмкін.

Ал, енді қазіргі қолданыста жүрген Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің «Меншікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтар» деп аталатын 6-тарауына меншік пен мүлік терминдеріне қатысты заң жүзінде жетілдірілген атаулар енгізді[2]. Осыған орай, қазіргі қолданыстағы және бұрынғы Қылмыстық кодекстердің арасындағы кейбір елеулі деген айырмашылықтарға тоқтала кетейік: ҚР ҚК 187-бабы „Ұсақ-түйек жымқыру“ деп аталған жаңа заң нормасы енгізілді, оған „ұсақ-түйек жымқыру, яғни болмашы мөлшерде жасалған, бөтеннің мүлкін ұрлау, алаяқтық, иемденіп алу немесе талан-таражға салу“ деген анықтама берілді.

ҚР ҚК 188-бабында ұрлаудың жалпы ұғымы; бөтеннің мүлкін жасырын жымқыру деп анықтамасы өзгертілсе; ерекше құндылығы бар заттарды жымқыру „ерекше тарихи, ғылыми, көркемдік немесе мәдени құндылығы бар заттарды немесе құжаттарды жымқыру, оларды жымқыру тәсіліне қарамастан “(ҚР ҚК 193-бабы), жерге заттай құқықтарды бұзу „азаматтардың немесе ұйымдардың құқықтарына немесе заңмен қорғалатын мүдделеріне не қоғамның немесе мемлекеттің заңмен қорғалатын мүдделеріне елеулі зиян келтіруге әкеп соққан, күш қолданып не оны қолдану қатерімен төндіріп жасалған немесе заңсыз тінтумен ұласқан бөтен жер учаскесіне заңсыз кіріп кету, сол сияқты бөтен жер учаскесін заңсыз басып алу“ (ҚР ҚК 201-бабы) сияқты халықаралық-құқықтық нормаларға сәйкестендірілген қылмыстың жана құрамдары енгізілді. ҚР ҚК «Қарақшылық» 192-бабы 2-бөлігінің «5» тармағына «денсаулыққа ауыр зиян келтіре отырып» деген, ал ҚР ҚК 192-бабы 3-бөлігінің «1» тармағына «денсаулыққа ауыр зиян келтіре отырып» деген сөздерден кейін «абайсызда жәбірленушінің өліміне әкеп соққан» деген толықтыру енгізілді.

Қорқытып алу қылмысының негізгі құрамындағы жекелеген белгілер нақтыланды (ҚР ҚК 194-бабы). Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 22-қарашадағы «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне интеллектуалдық меншік құқықтары мәселелері бойынша өзгертулер мен толықтырулар енгізу туралы» Заңымен ҚР ҚК 198-бабының атауы өзгертілді. Енді ол бұдан былай ол «Авторлық және (немесе) сабақтас құқықтарды бұзу» деп аталатын болды. Сонымен бірге ҚР Қылмыстық кодексіне 199 «Өнертабыстарға, пайдалы модельдерге, өндірістік үлгілерге, селекциялық жетістіктерге немесе интегралдық микросхемалар топологияларына құқықтарды бұзу» деген жаңа бап енгізілді.

Көптеген қылмыстық құқық бұзушылық құрамдарының саралаушы белгілерінің мазмұндары мен тізімдері өзгертілді; меншікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтардың көптеген санкцияларындағы жазаның ауырлық дәрежесі айтарлықтай жеңілдетілді, сол сияқты кейбір жазаны ауырлатушы мән-жайлар криминализацияланды.

Меншікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтар бойынша тергеп-тексеру, саралау, қылмыстық жауаптылық және жаза мәселесі туындағанда, бұл санаттағы қылмыстардың ішіндегі ең көп таралғаны ұрлық болғандықтан, бөтеннің мүлкін ұрлаудың мәнін түсіну үшін ең алдымен осы қылмыстың объектісін анықтап алу маңызды. Мұндай мәселені шешу қылмыстық құқық теориясында көрсетілген қылмыс объектісі туралы жалпы ережелерге негізделген [3,466]. Меншікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтар бойынша қол сұғушылық объектісін дұрыс анықтау осы топтағы қылмыстың мән-мағынасын толықтай ашуға мүмкіндік беріп, қылмыстық құқық бұзушылықтың қоғамдық қауіптілік дәрежесі мен сипатын көрсетеді және ең маңыздысы осы қылмыстық құқық бұзушылықтарды дұрыс саралап әділ жаза тағайындаудың алғышарты болып табылады.

Меншікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтардың тектік объектісі меншік қатынастары, яғни жеке немесе ұжымдық пайдалану үшін не өндірістік қызмет жүргізуге арналған материалдық игіліктерді салаларға бөлетін қоғамдық қатынастар болып табылады. Ендеше, меншікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтардың тектік объектісі

меншік болып табылады деп атап өту керек. Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің 188-195-баптарына сәйкес, меншік құқығы – заңнамалық актілермен танылған және қорғалатын субъектінің өзінің қалауы бойынша иелігіндегі мүліктерді иемдену, пайдалану және билік жасау құқығы. Сөйтіп, меншік иесінің құқығына өзінің мүлкін иемдену, пайдалану және оны басқарып ұйымдастыру жатады.

Өзге тұлғаның мүлкін немесе меншігін иемдену бұл- иемденген мүліктің немесе заттың пайдалы табиғи қасиеттерін өз бас пайдасына жұмсау. Кейбір меншікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтарда (тонауда, қарақшылықта, ұрлықта, жымқыруда, алаяқтықта, өзгенің мүлкін заңсыз иемденуде) тікелей объектілері тектік объектілермен сәйкес келетіндіктен, заңдық әдебиеттерде меншікке қарсы жасалатын қылмыстық құқықбұзушылықтардың тікелей объектісін анықтауға байланысты нақты бірыңғай көзқарас болған жоқ және болуы да мүмкін емес секілді, олай дейтініміз барлық жағдайда бірдей қылмыстық қол сұғушылық меншікке немесе меншігіндегі мүлікке қарсы бағытталады.

Қылмыстық құқық бұзушылық заты пайдалану мәнісіне қарай белгілі бір бағасы бар құндылық болып табылады. Осындай құндылықтар қатарына адамның өзінің еңбегімен өндіріліген материалдық заттары, қолындағы ақшалары, құнды қағаздары, облигациялары, лоторея билеттері жатады, бұлардан айырылу жәбірленушіге келетін негізгі зардаптан, олардың әлеуметтік жағдайының төмендеуіне әкеп соғады.

Объективтік жағынан меншікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтар іс-әрекет жасау арқылы жасалады (ҚР ҚК 187-204-баптары), бұл жерде оларды заң шығарушы негізінен қылмыстық құқық бұзушылықтар құрамының материалдық құрамына жатқызады. Осыдан, меншікке қарсы жасалатын қылмыстық құқық бұзушылықтардың объективтік жағы: жүзеге асырылған іс-әрекет, одан келтірілген зардап және іс-әрекеттер мен келтірілген зардаптардың арасындағы себепті байланыс деген қорытынды жасауға болады.

Сонымен бірге, қылмыстық құқық бұзушылық алдарынан келтірілген зардап қашанда материалдық сипатқа және ол мүліктік шығын келтіру арқылы жүзеге асырылады. Тек, тонау (ҚР ҚК 191-бабы), қарақшылық (ҚР ҚК 192-бабы), қорқытып алу (ҚР ҚК 194-бабы) құрылысы жағынан формальды құрамды қылмыстық құқық бұзушылық болып табылады, өйткені бұл аталған қылмыстық құқық бұзушылықтар жүзеге асырылған кезде меншік иесіне материалдық зардап келтіру міндетті емес, тек қана зардап келтіру ниетімен немесе мақсатында әрекет етілсе жетіп жатыр. Жекелеген меншікке қарсы қылмыстар үшін объективтік жағының міндетті элементі қылмыстың жасалу әдісі болып табылады (күш көрсететін немесе күш көрсетпейтін, жасырын немесе ашық).

Меншікке қарсы жасалатын қылмыстық құқық бұзушылықтардың субъектісі заңмен белгіленген жасқа толған есі дұрыс физикалық тұлға болып танылады.

Субъективтік жағынан алғанда меншікке қарсы жасалатын қылмыстық құқық бұзушылықтар тек қана тікелей ниетпен жасалады. Кінәлі тұлға өзінің бөтен мүлікті алғалы тұрғанын ұғынады, өзінің әрекетімен меншік иесіне зардап келтіргелі тұрғанын сезінеді және соны тілейді, ҚР ҚК Ерекше бөлімінің 6-тарауындағы бір ғана қылмыс абайсыздықпен жасалады, ол – бөтеннің мүлкін абайсызда жою немесе бүлдіру (ҚР ҚК 204-б.) [4,2476].

Меншікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтардағы міндетті түрдегі белгі пайдакүнемдік мақсат және ол осы тарауға кіретін көптеген қылмыстардың анықтамасында заң шығарушымен тура айтылған, сонымен қатар ол өзінің пайдасына немесе басқа бір адамның пайдасына материалдық пайда табуға деген әрекеттен байқалады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Президенті-Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына арнаған Жолдауы. 2012 жыл 14 желтоқсан.

1. ҚР Қылмыстық кодексі 03.07.2014ж. қабылданған., (18.04.2017 өзгертулермен, толықтырулармен), <http://adilet.zan.kz>

2. Борчашвили И.Ш. Понятие и признаки хищения чужого имущества по законодательству Республики Казахстан. – Астана, 2012. С. 46.

3. Жунусов Б.Ж. Меншікке қарсы қылмыстарды саралаудың құқықтық негіздері. – Қарағанды, 2013. 247б.

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ РЕЦИДИВА ПРЕСТУПЛЕНИЙ

ОНГАРОВА Г.Б.

старший преподаватель кафедры

Уголовного права и криминологии,

Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова,

магистр права, майор полиции

г.Караганда, Республика Казахстан

Аннотация. В статье рассматривается понятие и признаки рецидива преступлений по уголовному законодательству Республики Казахстан. Приводятся спорные точки зрения ученых юристов, занимающихся исследованием данной проблемы. С целью совершенствования уголовного законодательства РК автор считает целесообразным принятие Верховным Судом РК отдельного нормативного постановления, в котором разъяснились бы вопросы, касающиеся вида рецидива преступлений, так и назначения уголовного наказания для лиц, совершивших деяние при рецидиве преступлений. Материалы статьи представляют теоретическую ценность для Уголовного права РК и уголовного законодательства в целом.

Ключевые слова: рецидив преступлений, рецидивная преступность, лицо имеющее судимость, тяжкое преступление

Одним из приоритетов функционирования развитого государства является охранительная функция, обусловленная наличием и должным функционированием уголовного законодательства. В данный момент в Казахстане участились случаи рецидива и с этим государство ставит перед собой задачу по снижению динамики данного вида множественности уголовных правонарушений. Данная цель не осуществима без рассмотрения понятия рецидива, его признаков, и проблем связанных с ним.

Общественная опасность рецидива обусловлена тем, что повторными преступлениями рецидивисты наносят вред обществу, государству, отдельным людям ущерб, а также тем, что эти преступники, будучи носителями преступных обычаев, нравов, специфической психологии, активно тиражируют их, способствуя криминализации населения. Не случайно, поэтому государство всегда рассматривало борьбу с рецидивной преступностью в качестве одного из стратегических направлений в деятельности правоохранительных органов, а рецидив и рецидивная преступность были и остаются традиционно актуальными в ряду других проблем уголовно-правовой, пенитенциарной наук, криминологии. Рецидив всегда рассматривался в качестве пробного камня всех уголовных законов и пенитенциарных систем [1, с. 12].

В переводе с латинского «*recidivus*» означает «возвращающийся». Согласно словарю справочнику автора Лесниевски-Костарева Т.А., «рецидив – одна из разновидностей

неоднократности преступлений, которая в свою очередь составляет форму множественности преступлений» [2, с. 325].

В доктрине уголовного права для признания рецидива, форма вины при совершении как предыдущего, так и последующего преступления, однозначно определена не была, мнения ученых расходились в понимании того, какие преступления по форме вины должны учитываться при признании рецидива [3, с. 287].

Р.Р. Галиакбаров, М.А., Ефимов и Е.А. Фролов считали, что рецидив имеет место в том случае, если лицо, отбывающее или отбывшее наказание за какое-либо преступление, при наличии у него судимости, совершает новое преступление, не связывая совершенные преступления с умышленной формой вины [4, с. 5-6].

Такой же позиции придерживался Т.М. Кафаров, утверждавший, что «вина выражает социальную позицию личности, ее отрицательное отношение к интересам общества, его членам, нормам поведения, общественным благам» [5, с. 28] и прямо указывал, что: «Анализируя понятие уголовного рецидива, нельзя, на наш взгляд, не отнестись критически к высказанному в нашей литературе мнению о том, что рецидив включает в себя только умышленные преступления» [5, с. 26].

В.П. Малков отмечал, что при совершении неосторожных преступлений, повлекших за собой тяжкие последствия, за совершение которых лицо подвергалось уголовному осуждению, должно учитываться при признании рецидива. «Нельзя так же недооценивать общественную опасность таких случаев, когда лицо, имея судимость за неосторожное преступление, повлекшее тяжкие последствия, вновь совершает умышленное преступление или наоборот. Все это дает основания считать, что понятием рецидива должны охватываться не только умышленные преступления, но и неосторожные» [6, с. 91-92].

А.Ф. Зелинский, анализируя преступления, которые учитываются при признании рецидива, определял рецидив преступлений следующим образом: «... рецидив есть совершение нового преступления лицом, ранее осужденным или подвергавшимся мерам общественного воздействия за любое преступление, независимо от его характера и наличия судимости у виновного» [7, с. 8].

К числу юридических признаков рецидива в литературе относят: совершение последовательно двух и более преступлений; наличие судимости за ранее совершенное преступление; полное либо частичное отбытие назначенного судом наказания за предшествующее преступление. Ряд ученых криминалистов рассматривали рецидив как вид множественности преступлений в уголовном праве и понимали под ним совершение нового преступления лицом, после того как оно уже было осуждено за предыдущее, либо совершение нового преступления при наличии судимости за ранее совершенное преступление [8, с. 56].

Согласно ч. 1 ст. 14 Уголовного кодекса Республики Казахстан от 3 июля 2014 г. (далее по тексту – УК РК) рецидив преступлений – это совершение лицом тяжкого преступления, если ранее это лицо осуждалось к лишению свободы за совершение тяжкого преступления [9]. Из данного законодателем определения необходимо выделить следующие признаки этого вида множественности:

- при рецидиве как и при неоднократности и реальной совокупности лицо совершает два или более деяния, каждое из которых образует самостоятельный состав уголовного правонарушения;
- рецидив образуют только умышленные тяжкие преступления;
- за предшествующее уголовное правонарушение лицо имеет судимость;
- судимость не должна быть снята или погашена, а также не учитывается судимость за преступления, совершенные в возрасте до 18 лет.

Первым условием рецидива преступлений является наличие у лица судимости за ранее совершенное тяжкое преступление.

Вторым условием признания рецидива выступает назначение лицу наказания в виде лишения свободы при получении первой судимости, выступающей основанием рецидива. Юридическим основанием установления данного условия является приговор суда, имеющий юридическую силу на момент совершения последнего преступления, образующего рецидив. Данный приговор в качестве основного наказания должен предусматривать лишение свободы. При этом не имеет значения, отбыло ли лицо наказание или продолжает отбывать, отбывало ли лицо наказание полностью или частично, отбывало его реально или было осуждено условно.

Второе условие признания рецидива будет отсутствовать и, соответственно, рецидив не будет признан в случае, если первоначально лицо, хотя и было приговорено к лишению свободы, но в последующем данный вид наказания был отменен или заменен иным наказанием. При этом решение суда об отмене или замене лишения свободы должно состояться до совершения лицом второго тяжкого преступления.

Также не могут рассматриваться в качестве оснований для признания рецидива судимости, по которым назначенные наказания, не связанные с лишением свободы (исправительные работы, ограничение свободы и др.), в последующем заменены лишением свободы по основаниям, предусмотренным ч.3 ст. 42 и ч.3. ст. 44 УК РК [10].

Хотим отметить, что в данном случае не согласны с мнением законодателя, так как судебная практика показывает, что за некоторые тяжкие преступления суд назначает наказание в виде штрафа, и если виновное лицо после отбытия наказания за первое тяжкое преступление вновь совершает тяжкое преступление, действие такого лица не будут признаны рецидивом преступления.

Например, за некоторые коррупционные тяжкие преступления (ч.3, ч.4 ст. 366 УК РК; ч.3, ч.4 ст. 367 УК РК) предусмотрен альтернативный вид наказания как штраф. В случае совершения лицом впервые уголовного правонарушения, предусмотренного ч.3 ст. 366 УК РК, суд может вынести наказание в виде штрафа. А если после отбытия наказания данное лицо совершит уголовное правонарушение по ч.3 ст. 367 УК РК, то действия виновного не будут признаны рецидивом преступления.

На наш взгляд, данное положение противоречит нормам и принципам уголовного законодательства в части равенства всех перед законом и судом и справедливого назначения наказания.

Тем самым, предлагаем исключить из нормы ч.1 ст. 14 Уголовного кодекса РК словосочетание «осуждалось к лишению свободы» и изложить ч.1 ст. 14 УК РК в следующей редакции: «Рецидивом преступлений признается совершение лицом тяжкого преступления, если ранее это лицо осуждалось к уголовному наказанию за совершение тяжкого преступления».

Таким образом, путем решения данной проблемы является корректирование норм уголовного законодательства Республики Казахстан, регламентирующего разрешение вопросов, связанных с рецидивом преступлений.

Теоретическая разработка уголовно-правовых вопросов борьбы с рецидивом преступлений имеет большой практический интерес как для укрепления законности, так и выработки практических мер борьбы с рецидивом. Кроме того, нужно иметь четкое представление о личности преступников-рецидивистов для решения проблем борьбы с рецидивом преступлений. Представляется, что проблема рецидива требует комплексного исследования – в криминологическом, исправительно-трудовом и уголовно-правовом аспектах. И поскольку именно в уголовном законодательстве РК содержатся нормы регламентирующие ответственность за рецидив преступлений, например, правила назначения наказания при рецидиве и др., рецидив - прежде всего уголовно-правовое понятие.

Все вышеизложенное обуславливает необходимость дальнейшего изучения проблемы рецидива преступлений в уголовном праве и разработки предложений по

совершенствованию уголовного законодательства РК, в части регламентации Верховным судом РК в отдельном нормативном постановлении, предусматривающем ответственность лиц, имеющих рецидив, напрямую влияющего на назначение уголовного наказания. Решение этих и других вопросов рецидива преступлений будет способствовать как совершенствованию уголовно-правовой терминологии, так и приведению данного института уголовного права в соответствие с потребностями правового развития, а также позволит дифференцированно решать вопросы об ответственности виновных лиц в зависимости от вида рецидива.

Список использованной литературы:

1. Бытко Юрий Ильич. Учение о рецидиве преступлений в российском уголовном праве (История и современность). Дис... д-ра юрид. наук. 2010.
2. Уголовное право: Словарь-справочник. Лесниевски-Костарева Т.А.Изд. группа НОРМА-ИНФРА, 2000. - 422с.
3. Меликов Э.М. Понятие, признаки и уголовно правовое значение рецидива преступлений // Инновации в науке: сб. ст. по матер. XXXIV междунар. науч.-практ. конф. № 6(31). - Новосибирск: СибАК, 2014.
4. Галиакбаров Р.Р., Ефимов М.А., Фролов Е.А. Множественность преступных деяний, как институт советского уголовного права//Советская юстиция. 1967.№2. - С.20.
5. Кафаров Т.М. Проблема рецидива в советском уголовном праве. Баку: Элма, 1972.-256с.
6. Малков В.П. Множественность преступлений и ее формы по советскому уголовному праву. Казань: Казанский университет, 1982. - 173с.
7. Зелинский А.Ф. Взаимосвязь преступлений при рецидиве: Учебное пособие. Волгоград, 1974. - 95с.
8. Б. Накипов. Понятие и значение рецидива преступлений. // Криминология: вчера, сегодня, завтра. №2 (17). 2009. - 169с.
9. Уголовный кодекс Республики Казахстан - Алматы: Норма-К, 2017. - 244с.
10. Борчашвили И.Ш. Комментарий к Уголовному кодексу Республики Казахстан. Общая часть (Том 1). - Алматы: Жеті Жарғы, 2015. - 500с.

INTERNATIONAL STANDARDS OF HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS AND THEIR IMPLEMENTATION IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

KAMEKOVA S.,

1st year student of TD-12 group

N.V. SIDOROVA

Supervisor, Ph.D., Associate Professor

*Karaganda Economic University of Kazpotrebsoyuz,
Karaganda, the Republic of Kazakhstan*

Annotation. This article discusses the role and importance of human rights and freedoms as the most important principle of international law.

Keywords: Republic of Kazakhstan, international law, human rights and freedoms, Constitution of the Republic of Kazakhstan, Declaration, International Covenant, Protocol of the Republic of Kazakhstan, states.

The most important principle of international law - respect for human rights and freedoms, is ensured through the foreign policy activities of states, the activities of international organizations, the implementation of international human rights standards in the laws of various

countries. The Republic of Kazakhstan as a member of the fundamental international documents in the field of human rights and freedoms has undertaken to implement them through improving the legal framework for guaranteeing human rights and freedoms, as well as creating an effective system of institutional mechanisms. The development of international standards of human rights and freedoms occurs under the auspices of the UN and other international organizations that directly or indirectly affect human rights and freedoms in their documents. Standards of human rights and freedoms are mainly established through the conclusion of international treaties of various levels of imperativeness. In particular, the so-called “soft law” treaties and “hard law” treaties. However, in spite of the recommendatory nature of many international legal norms, most states of the world, including the Republic of Kazakhstan, carry out corresponding procedures in order to bring their domestic law in accordance with them. The legal position of our country in relation to the norms and principles of international law is reflected in Articles 4 and 8 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan [1].

One of the fundamental documents in the field of human rights and freedoms is the Universal Declaration of Human Rights and Freedoms, adopted on December 10, 1948 by the UN General Assembly, in the first article, which proclaims the leading idea of natural doctrine. Today, the Declaration is the most important separate document ever adopted by the UN General Assembly. When it was created, it was not framed as a contract, but in the course of its existence it turned into something more than a document, merely serving as a guide. The absence of other documents on this issue over the years (until the two major Covenants were introduced in 1976) made the authority of the Universal Declaration indisputable. Each human rights treaty contains references to the Universal Declaration, and the wording of their provisions is derived from those provisions that were originally contained in the Declaration.

It should be noted that the Universal Declaration of Human Rights, which has a recommendatory character, offered to all states of the world a catalog of human rights and freedoms as a model and standard for the development of domestic legislation in the field of human rights. Evidence of the fact that in the postwar Constitutions of many states (Italy, Japan, France and others) human rights were widely represented in special sections on human rights. The Constitution of the Republic of Kazakhstan also fully reflects the catalog of human rights proposed in the Declaration (out of 98 articles of the Constitution of the Republic of Kazakhstan, almost one third is devoted to the legal status of a person, his rights and freedoms).

Soon after the adoption of the Universal Declaration, a block of international acts in the field of human rights was adopted. A special place among which occupy: the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights; International Covenant on Civil and Political Rights; Optional Protocol to the International Covenant on Civil and Political Rights of December 16, 1966. In 1989, on December 15, the UN General Assembly adopted the Second Optional Protocol to the International Covenant on Civil and Political Rights, aiming at the abolition of the death penalty. The Republic of Kazakhstan acceded to the Covenants of 1966 and the first optional protocol to the Covenant on Civil and Political Rights. However, our state did not join the second optional protocol.

By acceding to the first optional Protocol, the Republic of Kazakhstan has recognized the jurisdiction of the Commission on Human Rights to accept for consideration reports from individuals alleging that their rights, as defined in the Covenant, have been violated by the State party to the Covenant. Citizens of the Republic of Kazakhstan received the opportunity to apply to the Human Rights Committee, established under Part IV of the Covenant, with reports that they are victims of violations of any of the rights set forth in the Covenant. Citizens of the state who have exhausted all available domestic remedies for their rights have the right to apply to the Committee. The Committee communicates any communication to it to a State that is said to violate any of the provisions of the Covenant. Within six months, the state shall submit to the Committee written explanations or statements clarifying this matter.

Accession to the first optional Protocol to the Covenant on Civil and Political Rights is not contrary to the Constitution of the Republic of Kazakhstan. However, it is necessary to reflect in the current legislation of the Republic of Kazakhstan which body or official will have direct relations with the Committee. It seems that these powers should be given to the Commissioner for Human Rights.

Accession to the second optional Protocol by the Republic of Kazakhstan, which provides for the abolition of the death penalty, is associated with certain difficulties. The constitutional reform of the Republic of Kazakhstan in 2007 narrowed the number of crimes, according to which the death penalty can be used as a measure of punishment. Thus, Article 15 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan provides that the death penalty is established by law as an exceptional punishment for terrorist crimes involving deaths, as well as especially grave crimes committed during wartime, giving the sentenced person the right to seek pardon [1].

There are four groups of states in the world according to their attitude towards the death penalty:

1. States that have abolished the death penalty completely (European countries: the Netherlands, Germany, Denmark, Norway, France, Sweden; a number of Latin American states: Mexico, Haiti, etc.), in total about 58 states;

2. States in which the death penalty can be applied only under special circumstances, for example in wartime (European countries: Great Britain, Greece, and Argentina, Brazil, Israel, Canada, Mexico), about 14 states;

3. States in which the death penalty has been preserved in legislation, but has not been applied in practice for 10 or more years (Chile, Congo, Guatemala, Turkey and others), about 30 countries;

4. States in which the death penalty is used for ordinary crimes (Asian countries: Afghanistan, Bangladesh, India, Indonesia, Pakistan, etc. ; African countries: Zambia, Zimbabwe, Nigeria, etc.; Arab countries: Egypt, Iran, Iraq, Saudi Arabia, Libya; in the USA, the death penalty is used in 38 states), about 90 in total [2, p. 37].

The Republic of Kazakhstan belongs to the third group of countries, as the country has a moratorium on the death penalty, introduced by Decree of the President of the Republic of Kazakhstan on December 17, 2003, and entered into force on January 1, 2004.

At the moment, the death penalty is actually replaced by life imprisonment for more than a hundred people who were previously sentenced to death, who are serving their sentences in the "Black Berkut" (Kostanay region). The death sentence since 2003 was imposed on at least five people. For example, in 2006, Rustam Ibrahimov (a former police officer) was sentenced to death for the murder of the former ambassador of Kazakhstan to Russia, who was replaced in 2014 with the death penalty for life imprisonment. In 2016, Ruslan Kulekbayev was sentenced to death for killing ten people as a result of the terrorist act in Almaty and cooperation with Islamic extremists.

Article 6 of the International Covenant on Civil and Political Rights of 1966 (hereinafter referred to as the ICCPR), of which the Republic of Kazakhstan is a party, states: "The right to life is the inalienable right of every person. This right is protected by law. No one can be arbitrarily deprived of life. " The ICCPR does not contain recommendations aimed at the complete abolition of the death penalty. According to the Covenant, in countries that have not abolished the death penalty, death sentences can only be imposed for the most serious crimes in accordance with the law, which was in effect at the time of the crime and does not contradict the provisions of the Covenant and the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide [3, p.17].

Formal and informal positions on the issue of accession to the Second Optional Protocol to the International Covenant on Civil and Political Rights depend on the extent to which our society is ready for the complete abolition of the death penalty. It was noted above that the amendments to the Constitution of the Republic of Kazakhstan made in 2007 reduced the types

of crimes providing for an exceptional measure of punishment. However, the accession of Kazakhstan to the Second Optional Protocol will impose on our state an obligation to completely abolish the death penalty, with the exception of a possible reservation allowed by the Protocol itself. This clause allows the use of the death penalty in wartime after admitting the guilt of committing the most serious war crimes committed in wartime.

Therefore, accession to the Second Optional Protocol to the International Covenant on Civil and Political Rights on the Abolition of the Death Penalty will require further modification of paragraph 2 of Article 15 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan, namely exclusion from the category of crimes for which the death penalty, terrorist crimes, associated with the death of people [3, p.17].

Thus, one of the forms of state activity in the field of human rights is the adoption of regulatory legal acts aimed at introducing international standards and principles of human rights observance into the domestic legal space. For these purposes, we can agree with the position of N.V. Sidorova, who proposes that the Republic of Kazakhstan recognizes generally accepted international human rights standards, the priority of ratified international treaties before the laws of the Republic of Kazakhstan, and directly apply international treaties, it is necessary to improve the constitutional guarantees of human and civil rights and freedoms. In particular:

- Clause 1 of Article 12 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan shall be amended as follows: "In the Republic of Kazakhstan, human rights and freedoms are recognized and guaranteed in accordance with the Constitution and international treaties and obligations of the Republic";

- Article 13 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan shall be supplemented with the following clause: "Everyone has the right to apply to international bodies and international organizations to which the Republic of Kazakhstan is a party in order to protect their rights and freedoms" [4, p.13].

References:

1. The Constitution of the Republic of Kazakhstan of August 30, 1995. - Electronic resource. Access mode: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1005029 (the appeal date is March 13, 2018).
2. Agybaev A.N. Problems of punishment in the form of the death penalty. // Bulletin of the Karaganda Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan. - Karaganda: Kar. YI MIA RK them. Barimbek Beysenova, 2004. Issue 1 (9).
3. Sidorova N.V. The death penalty: problems and prospects in the light of international human rights standards. // Materials of the regional scientific-practical conference «Kazakhstan's chairmanship in the OSCE: strengthening the country's image» - Kokchetav, 2010.
4. Sidorova N.V. On the issue of possible changes and additions to the Constitution of the Republic of Kazakhstan. // Materials of the international scientific-practical conference "Actual issues of modern science." - Karaganda, 2016.

IMPROVEMENT OF CRIMINAL LEGISLATION PROVIDING FOR LIABILITY FOR DRUG TRAFFICKING AMONG MINORS

БОЛЕГЕНОВА Д.Ж.

магистрант группы Ю-21 НП

ЖАРЫЛҚАСЫНОВА А.А.

магистрант группы Ю-11 НП

ФЕТКУЛОВ А.Х.

Научный руководитель, к.ю.н., доцент

Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза,

Resume:

In The given research work is investigated the questions concerning the changes and additions ob legislation in the stressing of responsibility of selling drugs among the minors.

Analysis of the development of drug situation in Kazakhstan over the past ten years showed that in the country it was characterized by a significant aggravation, which has a stable negative trend. Taking into account the growth of drug addiction and drug business, the state policy is aimed at increasing the punishment for illegal drug activities related to both sales. Back in 1997, the President of the country expressed his position that drugs are a very special and destructive sphere, and the big question is whether the principles of humanism are applicable here. On one side of the scale is the life of the person who imports and distributes them, but on the other-a few ruined their lives. The society should speak out on this issue, and I will support the point of view of the majority [1, p.144].

"Drug addiction is one of the dangerous manifestations for society, which causes significant harm to the gene pool of the nation, important social relations, prevents the formation of a harmoniously developed personality, - as rightly noted by the leading criminologist of the country M. K. Intykbaev, - in this regard, it is necessary to pay special attention to the spread of drug among minors, the importance of which is even more relevant, since the future of our state depends on the physical and moral health of the younger generation"[2, p.232].

An important role in improving the legislative framework on strengthening responsibility for drug crimes belonged to the Committee on combating drug trafficking and drug control of the Ministry of internal Affairs of the Republic of Kazakhstan (today it has been transformed into the Department for combating drug crime) [3]. Pursuant to the instructions of the Head of state given at the meeting of the Security Council of the Republic of Kazakhstan on 20th September 2006, the Committee on combating drug trafficking has developed a draft Law of the Republic of Kazakhstan "on amendments and additions to the criminal code and The code of the Republic of Kazakhstan on administrative offences on strengthening liability in the field of drug trafficking". In this project envisaged the strengthening of responsibility for committing drug-related crimes, including life imprisonment and the death penalty with confiscation of property, but in consultation with the presidential Administration of the above-mentioned draft law was excluded the death penalty, and eliminated the rule providing for the strengthening of sanctions in places of deprivation of liberty.

In order to prevent the spread of drugs among minors, it is necessary to continue to improve and harmonize the norms that create the legal basis for broad international cooperation, especially at the regional level. Therefore, it is no accident that the Agreement between the Republic of Azerbaijan, the Republic of Kazakhstan, the Kyrgyz Republic, the Russian Federation, the Republic of Tajikistan, Turkmenistan and the Republic of Uzbekistan on the establishment of the Central Asian regional information coordination center for combating illicit trafficking in narcotic drugs, psychotropic substances and their precursors was ratified on 6th November 2008. [4] The center should provide substantial assistance to the countries of the region in combating drug trafficking and raise this activity to a qualitatively new level.

In further discussion of the draft Law of the Republic of Kazakhstan "on amendments and additions to the criminal code, the code of Criminal procedure of the Republic of Kazakhstan and the code of administrative offences of the Republic of Kazakhstan on strengthening responsibility in the field of drug trafficking", the above proposals Of the Committee on combating drug business were adopted by the committees on legislation and legal issues of the Mazhilis and the Senate of the Parliament of the Republic of Kazakhstan.

The concept of the bill was to toughen penalties and introduce additional liability measures in criminal legislation, as well as in the legislation on administrative offences in the field of drug

trafficking. The sharp point of criminal repression was directed, first of all, at persons distributing drugs among minors. Taking part in the development of the bill together with the deputies of the Senate of the Parliament of the Republic of Kazakhstan, senators took into account the experience of foreign countries, which shows that the tightening of punishment for crimes related to drug trafficking in a number of countries contributed to a certain improvement of the drug situation. For example, the legislation of the United States, China, Iran, Pakistan, Thailand and Singapore for certain types of drug crimes, provides for quite severe penalties, up to life imprisonment or death penalty with confiscation of property. And the legislation of the UK, France, Greece, Ireland and Belgium, provides for life imprisonment for drug crimes.

In March 2008, in the second reading in the Senate of the Parliament of the Republic of Kazakhstan, the bill was adopted, and on June 27th, the President signed the law "on amendments and additions to the criminal code, the criminal procedure code of the Republic of Kazakhstan and the code of the Republic of Kazakhstan on administrative offences on strengthening responsibility in the field of drug trafficking"[5].

Thus, from that moment on, the state has increased the punishment of those who distribute drugs among minors, especially in places where young people gather. The introduction of criminal liability for such qualifying type as "in educational institution" proposed by the Committee on fight against drug trafficking and further during discussion in Parliament changed "in educational institutions" is reasonable. Since the concept of "in educational institutions" is wider, which includes according to art. 10 Law of the Republic of Kazakhstan "on education" of July 27, 2007 organizations, regardless of ownership, types and types of implementing educational programs [6].

Undoubtedly, the so-called optional features of the composition characterizing the objective side of the crime have a certain value in the process of implementation of criminal and legal qualification. These include the crime scene. Back in 1993, M. M. Kadyrov in his monograph "Problems of criminal-legal fight against illicit drug trafficking" proposed for Commission of the considered crimes in correctional-labor, in medical-labor or medical-educational dispensary, educational institution, medical or other institution, in places for sports, public and cultural actions, to establish more strict punishment and to consider such conditions as qualifying signs [7, p.247].

Some proposals of M.M. Kadyrov found legislative consolidation in the new Criminal code of Uzbekistan. Thus, the legislator, given the place of committing the crimes in question, provided certain circumstances as aggravating circumstances. In particular, criminal liability is provided for the Commission of this crime for the purpose of sale in places of serving a sentence of imprisonment (p. " C " part 3 of article 273 of the criminal code), or in educational institutions or other places that are used by schoolchildren, students for educational, sports or social events (p. "g" of part 3 of article 273 of the criminal code). A more severe punishment is established for the illegal manufacture or processing of narcotic drugs or psychotropic substances in laboratories (part 4 of article 273 of the criminal code).

It seems to us that the strengthening of responsibility for crimes (part 4 of article 297 of the criminal code) in educational institutions is necessary. At the same time, the number of criminal offenses committed in educational institutions and in other places of accumulation of minors is insignificant. It should be assumed that the number of crimes committed in educational institutions will be insignificant among the qualified types provided for in article 297 of the criminal code.

The legislator has provided for the responsibility for the distribution of drugs among minors and introduced such a qualified form as "knowingly a minor" (part 4 of article 297 of the criminal code). By introducing responsibility for this type of crime, the legislator thereby sets the priority task of the state to protect the rights and legitimate interests of this category of citizens. At this age, the formation of personality takes place, and any negative impact on the spiritual and physical development of a minor should be protected by measures of criminal law influence on

the part of the state. "Knowledge" suggests that the person responsible for the crime was aware of the age of the minor.

Given the fact that the illegal sale of drugs distributors receives large revenues, the legislator has provided mandatory additional punishment in the form of confiscation of property.

Thus, counteraction to drug addiction as to the antisocial phenomenon from law enforcement agencies and the public is for today priority. Therefore, it is rightly pointed out by Professor N. M. Abdirov that the factor of drug, multiplied by the factor of a minority might be the real beginning, which is able to draw a line under the prospect of both social and national statehood of Kazakhstan [8, p.6].

References:

1. Nazarbayev N. A. Kazakhstan-2030: Prosperity, security and improving the well-being of all Kazakhstanis. Message of the President to the people of Kazakhstan. - Almaty: Bilim, 1997. - P. 144.

2. Intykbaev M. K. About the question of drug prevention of minors // Future without drugs: Materials of the international scientific and practical conference. - Almaty, 2007. - P. 232.

3. The Committee on combating drug addiction and drug trafficking of the Ministry of justice was abolished by a decree of the President of the Republic of Kazakhstan, and its functions and powers were transferred to the newly formed Committee in the system of the Ministry of internal Affairs (resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan No. 261 from 03.03.2004).

4. Act of the Republic of Kazakhstan of 6th November 2008 on ratification of the Agreement between the Republic of Azerbaijan, the Republic of Kazakhstan, the Kyrgyz Republic, the Russian Federation, the Republic of Tajikistan, Turkmenistan and the Republic of Uzbekistan on the establishment of the Central Asian regional information coordination center for combating illicit trafficking in narcotic drugs, psychotropic substances and their precursors. Kazakh truth. 8th Nov. 2008.

5. The law of the Republic of Kazakhstan "about amendments and additions to the criminal, criminal and procedural codes of the Republic of Kazakhstan and the code of the Republic of Kazakhstan on administrative relations on strengthening responsibility in the field of drug trafficking" dated 27.06.2008 // Kazakhstanskaya Pravda. 2008. July 7th .

6. Law of RK "on education". July 27th , 2007. "Kazakhstanskaya Pravda" dated August 15th 2007 № 127 (25372). Statements of the Parliament of the Republic of Kazakhstan, 2007, № 20 (2501), Art. 151.

7. Kadyrov M. M. Problems of criminal and legal fight against illicit drug trafficking. - Tashkent, 1993. - P. 247.

8. Abdirov N. M. Intykbaev M. K., Teenager in the orbit of drug abuse: problems, prevention. - Karaganda, 1997. - P. 6.

ПОДРОСТКОВАЯ ПРЕСТУПНОСТЬ

ПУДИНОВА В.С.,

студентка группы Ю-17с

САТТЫБАЕВА С.Н.

студентка группы Ю-17с

НУРПЕИСОВА А.К.

Научный руководитель, к.ю.н., доцент

Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза,
г. Караганда, Республика Казахстан

Аннотация. В данной статье освещены вопросы подростковой преступности. Что толкает подростков на нарушение социальных норм и правил? Выявлены тенденции характеризующие основные направления правонарушений, совершаемых современными подростками. Рассмотрены мотивы и причины совершения общественно опасных деяний несовершеннолетними, пути их преодоления.

Ключевые слова: преступность, подростковая преступность, девиантные поступки, ювенальная полиция, подростковая психология,

«Ты должен сам изменить в Себе то, что хочешь увидеть в изменившемся мире»

- Мохандас (Махатма) Ганди

Появление ребенка на свет это чудо. Каждый ребенок рождается на свет с чистой душой и с невинными помыслами, почему же происходит так, в определенный момент у некоторых подростков когда они встают на путь совершения преступления.

В данной статье мы рассмотрели и выявили какие тенденции, характеризующие основные направления правонарушений совершаемых современными подростками. Даются мотивы и причины совершения общественно опасных деяний несовершеннолетних. Проблема – детская трудновоспитуемость, попав в стремительное течение либерально-демократических реформ меняет свое лицо буквально на глазах. Это грозит серьезными последствиями как для социальной перспективы человека, так и для его судьбы в целом.

Мы изучили эту проблему и выделили из них несколько причин:

Что толкает подростков на преступление?

Юношеский максимализм? «Геройство» в глазах сверстников? Тяжелое материальное положение родителей? Тяга к красивой жизни? А может стать героем своей видеоигры в реальном мире? Или может жестокое обращение родителей к ребенку с детства? Рассмотрим подробнее.

Юношеский максимализм – понятие очень емкое. В него принято включать проявление юношеской нетерпимости к определенным вещам, накал чувств, стремление к независимости и отстаиванию своей точки зрения. Такое поведения свойственно подросткам и юношеству. Каждый, наверное, сможет вспомнить у себя такой период жизни, когда первая любовь казалась настоящей и вечной. Мы не могли и подумать о том, что когда-нибудь изменим своим принципам, сделаемся ко всему равнодушными. Каковы основные признаки юношеского максимализма?

Чувство взрослости среди сверстников, верность принципам, увлечённость и самоотдача.

Желание доказать свою самостоятельность и взрослость, юношеский максимализм толкает подростка на девиантные поступки, в том числе на преступления. Причины к совершению преступлений лежат в психологических особенностях подростка, который желает чувствовать свою значимость и ценность. И если он не успешен в спорте, учебе или общественной жизни, или растет в неблагоприятной семье, подросток знакомится с уличной жизнью, где находит общение с такими же «отверженными». Там властвует своя, особенная психология, которая и толкает к подростковой преступности. Среди них существуют свои законы, согласно которым выживает сильнейший, а противостояние враждебному обществу является стилем жизни.

Тяжелое материальное положение родителей дает толчок на отрицательные действия несовершеннолетних. На практике и в теории уже давно доказана связь преступности несовершеннолетних с неблагополучными семьями. В этом указываются разные комплексы, отрицательных действий несовершеннолетних, из-за этого возникает пробелы в организации контроля за поведением детей, а так же снижается уровень интенсивности в

учебе, создается напряженная атмосфера, как в семье, так и в окружении подростков, легкомысленное и аморальное поведение несовершеннолетних.

Трудное материальное положение чаще всего возникает в неполной родительской семье, чем в полной. Материальные затруднения в таких семьях формируют у подростков зависть, жадность, хитрость, эгоизм, и как следствие, противоправное устремление, чаще корыстного порядка.

Тяга подростков к красивой жизни... Насмотревшись роскошной, беззаботной, красивой жизни главных актеров в некоторых кинофильмах может подтолкнуть подростка с незрелой психикой на совершение асоциальных поступков.

Можно отметить, что компьютерные игры могут повышать уровень агрессивности подростка, приводить к выбору агрессивных стратегий поведения. Исследование степени влияния компьютерных игр на уровень агрессивности пользователей в целом и подростков в частности является, таким образом, чрезвычайно важным, так как вносит существенный вклад в понимание природы агрессивного поведения человека.

Семейное насилие над детьми имеет высокую латентность часто из-за страха детей перед родителями и уверенностью, что помощи ждать не от кого. Нередко трудно провести грань между насилием над ребенком и преступным пренебрежением. Из-за чувства страха перед обидчиком, или стыда перед друзьями, боязнь осуждения или высмеивания, что типично для детской подростковой среды, ребенок не стремится к огласки происшедшего. Но внутренние переживания сказываются негативно на его развитии. Доказано что скрытые случаи насилия в семье более травматичны для подростка и так же могут сказаться на его слабой психике, и так же подтолкнуть его на преступление.

«Ребёнок учится тому,
Что видит у себя в дому,
Родители пример ему.» Себастьян Брант
То есть, всегда ли виноват подросток?

Желание убежать из дома, сесть на поезд-лишь бы быть подальше от дома. Не слова, а поступки родителей, сверстников влияют на него. Незащищенность, пока еще не устойчивая психика, подростковый переходный возраст...

Курение в присутствии ребенка, к сожалению, в нашей стране является обычным делом. Мать, дымящая прямо на ребенка или уверенно прикуривающая сигарету рядом с собственными детьми, никого не удивляет...

Как известно, дурная модель поведения намного ярче и заразительней. Неважно, является ли семья благополучной – дети одинаково будут копировать всё, что вы делаете.

«Отец бьет мать на глазах у своего ребенка»

Юноша видя это в детстве, может считать, что такое поведение в семье нормальным, и с созданием своей семьи может поступать так же со своей супругой. А девочка, видя это в своей семье подумает, что всё так и должно быть, и будет позволять себя бить в будущем.

Агрессия, нехватка любви и внимание. Родители очень загружены добыванием денег и совсем забывают обнять ребенка, в лучшем случае, отмахиваются дежурный вопросом «Как дела?» ответ уже не важен...

Рассматривая данную тему, мы провели беседу с участковым инспектором полиции подполковником несовершеннолетних группы ювенальной полиции Жумадиловой К.И., нам привели несколько примеров исходя из своей практики, один из примеров был такой: 15-летний Иван связался с компанией старшеклассников, которые вели асоциальный образ жизни, заманившие его новым смартфоном вовлекли в совершение кражи мотоцикла, который находился в соседнем дворе. В этот же день Ивана и компанию старшеклассников задержали сотрудники полиции. В последующем при беседе психолога и допроса инспектора по делам несовершеннолетних Иван пояснил причину своих

неправомерных действий. Этой причиной стала нехватка внимания и любви от его родителей. Иван не получал то, что он хотел в материальном и духовном плане от родителей из-за того что они постоянно работали и проводили мало времени с ним, упустили моменты его общения с друзьями, появление новых интересов и т. д. Иван неоднократно выпрашивал смартфон у родителей, но родители считали, что его нынешний телефон в достаточно хорошем состоянии чтобы приобрести новый. Во время процесса мать была вынуждена находиться рядом со своим сыном. Ради этого он готов еще раз совершить преступление.

Им не нужны деньги и вещи, им нужна любовь родителей. Многие идут на преступление, после развода родителей. Считают себя виноватыми в этом. Тогда родители вынужденно объединяются, чтобы или кинуться вместе на поиски пропавшего ребенка или стоять над крышей, на которую он забрался, чтобы спрыгнуть оттуда. Не в одиночку, а чтобы видели Мама и Папа, чтобы они уговорили его не делать этого и чтобы сказали «Мы тебя Любим! Ты нам нужен, Сынок!»

Хотели затронуть именно эту тему потому что ребенок достоин любви и наличия колоний для несовершеннолетних, наличие специальных школ с исправительным характером для несовершеннолетних вещь недопустимая.

По выходу из колоний не ломаются ли их судьбы. Ведь возраст подростковый, не ломается ли психика? И насколько это эффективно их перевоспитание и исправление в местах лишения свободы. Приезжают ли матери к ним? Освобождаясь ждет ли их кто-то дома? Мы считаем это жизненная трагедия, которая налагает отпечаток на их будущую жизнь, и на жизнь их будущих детей. Это проблема ряда поколений, поэтому надо уделить особое внимание на подростковую преступность. Молодежь формируют будущее страны. И если мы хотим сделать наше общество действительно развитым нужно начать именно с этого возраста. Побольше детских психологов, по больше проводить тренинги для матерей.

Для того что бы искоренить подростковую преступность для начало мы предлагаем малый шаг в светлое будущее. Предлагаем восстановить Дворовые клубы где будут проходить интеллектуальные и развивающие игры такие как шашки, шахматы, настольные игры; творческие кружки, танцевальные и вокальные классы; спортивные секции на бесплатной основе. А так же проводить мероприятия в форме конкурсов, спартакиад с небольшими поощрительными призами и наградами. Так же можно ввести такие акции как «Сбор макулатуры и металлолома за вкусный приз!» Цель данной акции объединение, дух соревнования. Такие акции не требуют крупного материального вложения, учитывая то что целое поколение будет законопослушным, это стоит того!

Список литературы:

1. Конституция республики Казахстан(принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года)(сизменениями и дополнениями по состоянию на 10.03.2017 г.)<http://adilet.zan.kz>
2. Уголовный кодекс Республики Казахстан (сизменениями и дополнениями по состоянию на 21.01.2019 г.), <http://adilet.zan.kz>
3. Вологина Ж. Ю. Преступность среди несовершеннолетних / Вологина Ж. Ю., Спивакова Н. В., Камалов А. А., // Право: современные тенденции: материалы междунар. науч. конф. г. Уфа: Лето, 2012. [Электронный ресурс]: // URL: [http:// www.moluch.ru/conf/law/archive/42/2451/](http://www.moluch.ru/conf/law/archive/42/2451/)

ПОПУЛЯРНЫЕ ВИДЫ ИНТЕРНЕТ МОШЕННИЧЕСТВА В КАЗАХСТАНЕ

АБДУКАЮМОВ Т.С.

Студент группы МО-31К

МИХАЛЁВ В.С.

Студент группы МЭ-18-2

Научный руководитель

КАЛИЕВА Г.К. МАГИСТР Э. Н.

Карагандинский Экономический

Университет Казпотребсоюза

г. Караганда, Республика Казахстан

Аннотация. В статье рассмотрена актуальная в последнее время информационная угроза – Интернет-мошенничество. Проведен анализ основных видов данной угрозы. Для различных групп пользователей показано к кому ущерб приводит реализация угрозы.

Ключевые слова: информационная угроза, интернет-мошенничество, фишинг.

Развитие интернета дает возможность нам удаленно изучать, трудиться, приобретать сведения и услуги, покупать товары и оплачивать все без исключения не выходя из дома. Этим динамично пользуются аферисты, регулярно выдумывая и воплощая в реальность новейшие методы отъема средств у наивных или же неискушенных в новых технологиях людей. В последние годы обширную распространенность приобрели смс-рассылки или электронные письма с сообщениями о выигрыше авто либо иных значимых призов. С целью получения «выигрыша» преступники как правило попросят перевести на электронные счета конкретную необходимую сумму денег, доказывая данное потребность уплатой налогов, таможенных пошлин, транспортных затрат и т.д. Уже после получения наличных средств они перестают выходить на связь, или попросят перевести дополнительные средства на оформление выигрыша. [1]

Ещё один из распространенных приемов аферы связан с размещением объявлений о торговле товаров на электронных досках объявлений, популярных сайтах и интернет аукционах. Как правило, аферисты привлекают собственных жертв интересными объявлениями и настоятельно просят о перечислении предоплаты посредством перевода валютных средств на электронный кошелек. Помимо аферы с применением электронных кошельков и личных данных возможных потерпевших, правонарушители абсолютно благополучно проворачивают махинации с помощью интернет-банкинга.

Например, выбрав жертву на социальных сетях, связанном с продажами, аферисты названивают и информируют, что готовы приобрести предлагаемый продукт. А за удаление объявления с ресурса даже склонны перевести залог. Только вот лично средства отдать никак не могут, а вследствие того делают предложение подключить услугу интернет-банкинга к платежной карте торговца и сказать им её номер. Из-за неведения принципов работы приложения жертвы отправляют необходимые реквизиты. Вслед надувательством аферисты выуживают у них SMS-сообщение с кодом доступа к индивидуальному кабинету интернет-банкинга, которое приходит на абонентский номер жертв. Подобным способом, правонарушители приобретают полный доступ к банковским картам людей и имеют все шансы распорядиться абсолютно всеми содержащимися на них деньгами. [2]

Вероятно, это один из наиболее омерзительных методов интернет-аферы. Как правило, в сети интернет возникает душераздирающая событие о крайне больном ребенке, которому немедленно необходимы дорогостоящие медицинские препараты, хирургическое вмешательство за рубежом и т.д. Молят проявить поддержку абсолютно всех неравнодушных и перевести средства на отмеченные реквизиты. И общество

помогают, никак не задумываясь, а имеется ли на самом деле данный заболевший? А ведь нередко создатель воззвания никак не способен адекватно дать ответ на вопросы, показать мед бумаги, предоставить непосредственный мобильный телефон тех, для кого собирают пожертвования. В первую очередь чем перечислять собственные деньги, выясните информацию о человеке либо фонде, который собирает деньги. Уточните, существуют ли контактные сведения с целью связи с родителями (родными, опекунами) малыша. Позвоните им, найдите их в соцсетях, поговорите и удостоверьтесь в правдивости планов.[3]

Чтобы ваши средства получили те, кто на самом деле в этом нуждается, проверяйте сведения, обратитесь в банк, запрашивайте дополнительные данные, уточняйте, на что будут потрачены деньги, а еще конечную цифру сборов. Безусловно, реальная благотворительность в социальных сетях имеется. Однако и аферисты попадаются очень часто. Имеются и сайты-фальшивки, целиком дублирующие ресурсы, которые на самом деле собирают деньги на лечение ребенка, защиту природы, приюты для животных и т.д., изменив только лишь реквизиты с целью перечисления финансовой поддержки.[4]

Имеется и другой популярный вид аферы, потерпевшими которого становятся общество, зарегистрировавшиеся на веб-сайтах, где разыскивают утерянные либо похищенные предметы, либо разместившие объявление о пропаже в разных СМИ. Аферисты просто названивают по указанным номерам и информируют, что потерянная вещь найдена ими, однако вернут её за надлежащее вознаграждение. Однако таким образом как собственнически сталкиваться они опасаются (внезапно собственник обвинит их в краже и объявит в полицию), расчет просят произвести путем перевода средств посредством терминала оплаты. Безусловно, практически никаких предметов они не находили и получив средства, аферисты исчезают. [5]

Совет тут можно дать только лишь один – ни в коем случае никак не отдавайте и не перечисляйте средства, до тех пор пока не удостоверьтесь, что потерянная либо похищенная вещь действительно найдена. Расспросите о ней более детально, попросите сообщить обнаружившего, имеется ли на ней отличительные признаки (их вы сможете попросту выдумать с целью проверки). В случае если речь идет о документах – спросите госномер (к примеру, удостоверения личности), форму печати и т.д. В общем, ликвидируйте любую вероятность для мошенничества. Но, даже удостоверившись, что предмет на самом деле найдена, никак не отдавайте средства, до тех пор пока она никак не окажется в ваших руках.

Существует и такой вид интернет - аферы, как «замена» веб-сайтов. Преступники делают копии популярных ресурсов и порталов и, набирая адрес любимой поисковой системы, человек попадает на абсолютно иной сервер. Происходит данное с поддержкой вируса, заразившего ПК. Вирус переадресует запрос туда, куда необходимо аферисту. На раскрытой странице требуют пройти авторизацию ввести логин и пароль доступа к системе. Злоумышленникам отходят важные сведения, которые по цепочке раскрывают им доступ к электронному кошельку, аккаунтам в социальных сетях, прикрепленным ящикам электронной почте, управлению корпоративными веб-сайтами и т.п. Также аферисты имеют все шансы просто взломать один из аккаунтов соцсетей и написать вашим друзьям и знакомым, что срочно необходимы деньги и их надо перевести на такой-то электронный кошелек или банковский счет. [6]

Другая вариация данной махинации заключается в непосредственной блокировке деятельности браузера и вымогательстве средств за его разблокировку. Пару лет назад представителям МВД РК пришлось даже столкнуться с фактами, когда мошенники действовали от имени самого полицейского ведомства. Для разблокировки вирус требовал оплатить штраф в объеме 10-15 тысяч тенге через платежные терминалы. При этом появлялось предупреждение, что в ином случае материалы деятельности якобы будут представлены в прокуратуру с целью привлечения к уголовной ответственности за

хранение и копирование безнравственного контента. Представитель МВД был вынужден объяснить казахстанцам, что государственные органы никак не блокируют ПК (или телефон) жителей и МВД не имеет отношения к распространяемому уведомлению. Надо не допускать запуск сомнительных программ на компьютере (или же на телефоне) и не посещать ресурсы (в том числе рекламные баннеры и всплывающие окошки) подозрительного содержания. Никак не открывайте ссылки и приложения от неизвестных людей. Ни в коем случае не производите оплату, в случае если она все-таки была сделана, то следует сохранить чек терминала и обратиться в полицию, приложив чек к заявлению. Столкнувшись с подобным фактом вымогательства, или рассылки от вашего имени о экстренном переводе денежных средств, необходимо в самые короткие сроки обратиться с заявлением в полицию. А тем, кому поступили от имени приятеля аналогичные просьбы, никак не следует мгновенно отправлять наличные средства, а сперва связаться с ним лично и разобраться в ситуации.[7]

Литература:

1. Основные интернет-мошенничества [Электронный ресурс]. URL: <http://www.wmchat.ru>
2. Мошенничество в Интернете [Электронный ресурс]. URL: <http://avail.ucoz.ru>
3. Фишинг [Электронный ресурс]. URL: <http://www.saferunet.ru>
4. Фишинг: количество сайтов-ловушек растет [Электронный ресурс]. URL: <http://nskpc.ucoz.com>
5. APWG: Увеличение роста числа фишинговых атак [Электронный ресурс]. URL: <http://itsektor.ru>
6. Кибермошенники атакуют руководителей компаний [Электронный ресурс]. URL: <http://www.securitylab.ru>
7. Как нас обманывают мошенники и как не стать их жертвой [Электронный ресурс]. URL: <http://www.tmbtk.ru>

ПОНЯТИЕ ОТВЕТСТВЕННОСТИ В ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКИХ ОТНОШЕНИЯХ

МАДИЕВ Е.А.

Магистрант группы Ю-12П

АУ Т.И.

Научный руководитель, доктор PhD,

Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза,
г. Караганда, Республика Казахстан

Аннотация. В данной статье рассмотрено понятие и значение ответственности в предпринимательских отношениях, специфика правового регулирования.

Ключевые слова: предпринимательство, предпринимательская деятельность, юридическая ответственность

За время реализации реформ предпринимательство окончательно сформировалось как самостоятельная сфера деятельности, заявило о своих правах и возможностях в качестве ключевого субъекта рыночной экономики. Достоинства современного предпринимательства характеризуются тем, что стадия развития общества с характерными для нее ростом роли новаторства и социализации производства, установила определенные приоритеты хозяйствования. Не рационализация использования ресурсов, а

рационализация самой формы и способа хозяйствования становится ключевым звеном предпринимательской деятельности. Центральную роль играет не приспособление к меняющимся условиям, а способность преобразовывать сами условия хозяйствования согласно тенденциям развития общественных потребностей и производства. Именно поэтому в постиндустриальной экономике инновационная деятельность становится определяющим признаком предпринимательства, а само оно начинает играть главенствующую роль в общественном производстве. Приобретая права заниматься деятельностью, приносящей доход, предприниматель обременяется обязанностями.

Как и многие другие понятия, ответственность относится к числу многоплановых понятий, имеющих множество различных определений.

Нас интересует не ответственность вообще, а ответственность участников предпринимательских отношений. Бесспорно, что каждый предпринимательствующий субъект, осуществляя хозяйственную деятельность, должен нести юридическую ответственность как за отдельные допущенные им правонарушения, так и за отрицательные результаты своей деятельности в целом. Этот род ответственности по своей отраслевой принадлежности может быть назван предпринимательско-правовым свойственным субъектам предпринимательского права.

Бесспорно, что каждый предпринимательствующий субъект, осуществляя хозяйственную деятельность, должен нести юридическую ответственность как за отдельные допущенные им правонарушения, так и за отрицательные результаты своей деятельности в целом. Этот род ответственности по своей отраслевой принадлежности может быть назван предпринимательско-правовым, свойственным субъектам предпринимательского права.

О значении предпринимательско-правовой ответственности свидетельствует ее особенность — неотвратимость. Невыполнение заданий и договорных обязательств является нарушением государственной и договорной дисциплины и наносит вред отдельным предприятиям и хозяйству страны в целом. Когда ответственность отрицательно сказывается на экономических интересах предприятия, допустившего нарушение, такую ответственность называют экономической.

Предпринимательско-правовой, как и вообще юридической ответственности, присущи: государственное принуждение, осуждение виновного поведения и негативные последствия для правонарушителя.

Государственное принуждение — необходимый, но не единственный признак юридической ответственности: государственное принуждение — не всегда ответственность.

Ответственность юридических лиц — это закрепленная законом обязанность претерпеть неблагоприятные последствия из-за нарушения норм действующего законодательства. Существует несколько видов ответственности, и не все они могут, в силу своей специфики, быть применены к юридическим лицам.

Так уже достаточно привычной для нас стало понятие социальной ответственности. В соответствии с Предпринимательским Кодексом Республики Казахстан предприниматель в праве применять в своей деятельности меры социальной ответственности бизнеса путем реализации или участия в реализации проектов в социальной, экономической и экологической сферах [1].

Налоговым кодексом Республики Казахстан предусмотрены меры по стимулированию бизнеса для участия в социальных проектах.

Достаточно спорным является вопрос о введении уголовной ответственности юридических лиц и носит неоднозначный характер, имеет как положительные, так и отрицательные моменты, которые должны быть учтены максимальным образом при его решении. В силу чего вопрос о введении указанного уголовно-правового института требует своей доработки. При этом следует также учитывать сложившуюся реальную

ситуацию в судебных и правоохранительных органах в части надлежащей защиты прав и законных интересов физических и юридических лиц. Поспешность в принятии такого решения и ненадлежащая его проработка в законодательстве может вызвать ситуацию, когда институт уголовной ответственности юридических лиц станет еще одним инструментом незаконного воздействия на бизнес и создаст дополнительные предпосылки для коррупции в правоохранительных органах.

Следует отметить, что мировая практика и концепции определения уголовной ответственности юридических лиц являются многообразными и выбор Казахстаном своей модели этого нового института в уголовном праве может быть своеобразным и должен позволить надежным образом защитить общественные и государственные интересы.

Уголовная ответственность лиц, осуществляющих предпринимательскую деятельность, - самый суровый вид ответственности, который предусматривает жесткие меры воздействия не только экономического характера, но и воздействующие на личность преступника. Кроме этого, например, В.К.Мамутов называет пять видов ответственности субъектов экономической деятельности, рассматривая в одном ряду и санкции, и меры ответственности. Другие авторы различают ответственность и по соотношению с убытками (компенсационные и штрафные санкции), и по другим основаниям. Ответственность различается применительно к тем видам обязательств, за нарушение которых она следует. Для ответственности в оперативно-хозяйственных обязательствах, где участники отвечают друг перед другом в качестве юридических лиц, характерно взыскание неустойки и убытков в исковом порядке. Эта ответственность долгое время трактовалась в качестве гражданско-правовой, нормы о ней сосредоточены в ГК РК, а также в иных законах и подзаконных актах. В рамках хозяйственно-управленческих отношений различаются административная ответственность и хозяйственная ответственность (включая личную предпринимательскую ответственность).

Таким образом, тенденция к изменению административного и уголовного законодательства относительно ответственности субъектов бизнеса, наметившаяся в последнее время, является оправданной и ожидаемой. Снижение и увеличение ответственности в той или иной сфере полностью отвечает реалиям современной действительности.

Список использованной литературы

1. Предпринимательский Кодекс Республики Казахстан № 375-Vот 1 января 2016 года. <http://adilet.zan.kz>
2. Мамутов В. К. Предприятие и вышестоящий хозяйственный орган. - М.: Юридическая литература, 1968.

САҚТАНДЫРУ САЛАСЫНДАҒЫ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРДІ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ

АЛКЕНОВА Ж.А.

Ю-21қ. тобының студенті

Ғылыми жетекші:

АМАНТАЙ А.

аға оқытушы, заң ғылымының магистрі

Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті

Қарағанды қаласы, Қазақстан Республикасы

Аннотация: Бұл мақалада сақтандыру саласындағы кейбір мәселелерді құқықтық реттеу тетіктері және оларды шешу жолдарының мәнін ашу қарастырылған.

Кілт сөздер: сақтандыру, сақтандыру құқығы, міндетті сақтандыру, жауапкершілік, сақтандыру нарығы, құқықтық реттеу.

Тәуелсіздік алғаннан бері біршама істер қолға алынып олардың қарқындылығын арттыру мақсатында жаңарған әрекеттер жасалуда. Солардың бірі ретінде сақтандыру саласыда мемлекетіміздің өзекті мәселесі болып отыр. Елеміздегі әлеуметтік-экономикалық, қаржылық-құқықтық қатынастардың оңтайлы жүзеге асуына сақтандыру қызметінің маңызы зор. Сақтандыру қызметінің еліміздің экономикалық-құқықтық саласында тікелей жүзеге асуы азаматтарымызды материалдық шығынға ұшырамауға, экономикалық, нарықтық пайда алуға кепілдіктер береді. Адамд өмірі әртүрлі күрделі материалдық жағдай мен оқиғаға толы.

Бұл салада Қазақстан еінде жүргізіліп келе жатқан құқықтық реформалардың бағыты сақтандыру саласының мәселесін тиімді, әрі заңдық тұрғыдан нақтырақ шешуді айқындайды. Осыдан келіп сақтандыру түрлеріне қойылатын талаптар мен ережелер нақтыланып, анықтала түспек.

Елімізде сақтандыру қатынастарын реттейтін заңдар баршылық, бірақ әліде болсада олқылықтар мен қателіктер орын алуда. Мұның салдары, халықтың сақтандыру нарығын түсінуде міндетті сақтандыруды мемлекеттік реттеуді мемлекеттік басқарумен шатастырып алуы, сондай-ақ, сақтандыру нарығына қатысу үшін қаражат жағдайының жетіспеуі болып отыр. Сол үшін сақтандыруды құқықтық реттеу жағын қайта қарау маңызды мәнге ие.

Сақтандыру саласымен байланысты нақты қатынастар 2000 жылғы 18 желтоқсандағы Қазақстан Республикасының Сақтандыру қызметі туралы [1] заңымен реттелінсе, ал, сақтандыру шартымен және сақтандырумен байланысты даулы мәселелердің бір қатары Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі жәнеде басқада заң актілерімен реттеліп жүзеге асады [2].

Сақтандыруға қатысты заңнаманың олқылық жақтары жоқ емес. Ал шындығында, сақтандыру қызметінің басты түйткілі халықтың қалай сақтануды білмеуінен емес, сақтануға мүмкіндік беретін табысының аз болуынан туындап отырған жоқ па екен?! Сондықтан шетелдерде бұл қызмет жүйесінің жоғары деңгейде дамуын зерттеп, талдаған дұрыс. Оларда сақтанудың мәдениеті жоғары дейді мамандар. Шетелдерде кез-келген азамат өзінің ертеңгі өмірін қамтамасыз етуді, болуы мүмкін қиын жағдайда тал қармап қалмауды – басты қажеттіліктердің бірі деп санайды. Сол үшін де сақтандыру компанияларын өздері іздеп барып, олармен міндетті түрде шарт жасасады екен. Ал бізде, сақтандыру шартын көбінесе сақтандырудың заңмен көзделген міндетті түрлерімен ғана жасалатыны белгілі. Тек ерікті сақтандыруды санаулы адамдар жасайды. Бүгінде күтпеген жерден еліміздің біраз аймақтарының (Қарағанды, Павлодар т.б.) қыстан шыға бере тап болатын үйлерді су басу апаты мәселесі басты орында. Егер осындай жағдайларда материалдық мүліктік мүдделерді қорғау, шығынның орынын толтыру мақсатында алдын ала сақтандырылып қойған кезде көптеген жеңілдіктер орын алушы еді. Тіптен мемлекеттің өзі жауапкершіліктен құтылуға себеп болуы мүмкін. Мұны дамыған елдер тәжірибесінен кездестіруге болады. Сондықтан үйлерді сақтандыруды әрине, заңмен міндетті етіп енгізу қиындық тудыратын жағдай. Себебі жоғарыда айтқандай халқымыздың материалдық жағдайы көтермейді. Осындай мәселеден құтылу үшін мемлекет болып ат салысып, көмектесе қалай болар еді деген ұсыныс бар. Мысалы, біздің елде «өсімдік шаруашылығындағы міндетті сақтандыру туралы» [3] заң бар. Осы заңның негізінде ауылшаруашылығындағы кәсіпкерлер ауыл шаруашылығы дақылдарын (дәнді, майлы дақылдар, қант қызылшасы, мақта) өңдеу процесінде алынған өнімдерін сақтандырып қоюға міндетті.

Міндетті сақтандырудың бұл түрінің ерекшелігі сол оны мемлекеттік қолдаудың болуында. Яғни, міндетті сақтандырудың бұл түріне мемлекеттік қолдаудың болуы осы

салаға бюджет қаражатын бөлуден көрінеді. Мәселен, «Өсімдік шаруашылығындағы міндетті сақтандыруды қолдау үшін бөлінетін ақшаны пайдалану қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2006 жылғы 29 қарашадағы №1133 Қаулысында (өзгерістер мен толықтырулар 1.11.2013 №1195) былай делінген «Өсімдік шаруашылығындағы міндетті сақтандыруды қолдау үшін бөлінетін бюджет қаражаты және уақытша бос ақшаны Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкіндегі депозиттерге және мемлекеттік бағалы қағаздарға орналастырудан түскен кірістер есептелетін [4] Ұлттық Банктегі шоттағы ақша пайдаланылады». Міне осы сияқты, тек қана мемлекетке пайда келтіретін кәсіп түрлерін ғана мемлекеттің қолдауына ие болмай, сондай-ақ, қарпайым халықтың жағдайында ескеріп, олардың мүлкітік мүдделерін сақтандыруға мемлекеттен қолдау болып, көмек қаржы бөлінсе. Сонда ғана ауырып ем іздегенше, ауырмай тұрып ауырмаудың жолын тапқан болар едік.

Қазіргі сақтандыру нарығы қатынастарындағы басты мәселелер:

- өмірді ұзақ мерзімді және жинақтаушы сақтандыруды қоса алғанда, ерікті сақтандыру бойынша ұсынылатын қызметтердің шектеулілігі;
- сақтандыруға түсетін сыныптардың қымбаттығыға байланысты сұранысқа ие болмауы;
- жекелеген сақтандыру ұйымдарының сақтандыру нарығындағы белсенділігінің жеткіліксіздігі;
- сақтанушылардың өмірін сақтандыруға деген қызығушылықтың аздығы;
- сақтандыру ұйымдарының өз тәуекелдерін басқару сапасының төмендігі;
- өмірді жинақтап сақтандыру шарттары бойынша сақтандыру ұйымдарының сақтанушыларға қарыздар беру жүйесінің дамымауы;
- халықтың сақтандыру нарығына деген сенімінің жеткіліксіздігі, сақтандыру ұйымдарына қызмет көрсету мен қызмет көрсету сапасының жоғары деңгейде болмауы.

Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасында жеке сақтандыру секторы дамыған жоқ. Бұған көбінесе халық табысының жеткіліксіз деңгейімен, сенімді инвестициялық қаржы құралдарының шектеулі шеңберімен, із жүзіндегі сақтандырушылардың сенімсіздігімен, халықтың ұзақ мерзімді жеке сақтандыруға қатысуы үшін экономикалық ынталандырудың жоқтығымен байланысты. Зейнетақы аннуитеттерін енгізу жолымен зейнетақы қызметтері саласында, сондай-ақ жұмыс берушілерді сақтандыруды қоса алғанда, ресми саланың басқа да салаларында сақтандыру принциптерін пайдалану үшін сақтандыру ұйымдарының қызметінде көрінісі аз.

Еңбек міндеттерін орындау кезінде қызметкердің өмірі мен денсаулығына зиян келтіргені үшін жұмыс берушінің жауапкершілігін міндетті сақтандыруды табысты жүзеге асыру және зейнетақы аннуитеттері жүйесін дамытуды қамтамасыз ету негізгі мақсаты болуға тиіс мемлекеттік аннуитеттік компания құру бойынша жұмыс жүргізілуде.

Сақтандыру нарығының ауқымына және оның жекелеген кіші жүйелер мен сегменттерге бөлінуіне байланысты әртүрлі елдердің заңнамаларында оның жекелеген қатысушыларының қызметін регламенттеудің әр түрлі тәсілдері пайдаланылады. Сақтандыру қызметтері нарығы дамыған елдерде, әдетте, сақтандыру қызметіне қатысушылардың әрқайсысының функцияларын толық анықтайды. Сақтандыру жүйесі аз дамыған мемлекеттерде заңнамада сақтандыру қызметтерінің нарығын және оның негізгі қатысушыларының функцияларын құрудың күрделендірілген түсіндірмесі беріледі.

Әлемдік тәжірибеде сақтандыру қызметін реттеудің мынадай бағыттары бар:

Лицензиялауға байланысты мәселеге тоқталсақ, Сақтандыру компаниясы құрылған соң өз қызметін бастамас бұрын лицензия алуы тиіс. Сақтандырушылар егер олар акционерлік сақтандыру компаниясы болып табылса, лицензия алу үшін капиталдың ең аз

мөлшері туралы талаптарды және резервтік капиталдың мөлшеріне қойылатын қосымша талаптар. Егер өзара сақтандыру компаниясы болып табылса, резервтік капиталға қойылатын ең аз талаптарды қанағаттандыруы тиіс.

Қаржылық жағдайды бақылауға байланысты мәселеде жыл сайын сақтандыру компаниялары сақтандыру мәселелері жөніндегі уәкіл қызметі үшін «стандартты нысандар» деп аталатын қаржылық есептіліктің бірқатар нысандарын толтыруы тиіс. Сақтандырушының өз міндеттемелерін өтеу үшін жеткілікті активтері, сондай-ақ баланста резервтердің шамасы көрсетілуге тиіс. Әрбір компанияның резервтік капиталының шамасы да реттеуге жатады. Полистер иелеріне арналған резервтер сақтандыру компаниясының активтері мен пассивтері арасындағы айырманы білдіреді. Бұл артықшылық мүлікті сақтандыру және азаматтық жауапкершілік жөніндегі мәселелерде компаниялар үшін аса маңызды. Сақтандыру компаниясы жүзеге асыратын бизнесті кеңейту шектері осы полис ұстаушылардың резервімен шектеледі.

Тарифтер, полистің нысандары, қызметтерді сату тәжірибесі және сақтандыру талаптарын қанағаттандыру тәсілдері әртүрлі дәрежеде реттеуге жатады. Сақтандыру тарифтері оларды сақтандыру компаниясы пайдаланар алдында бекітілуі тиіс. Сақтандыру полистерінің кейбір нысандары да сақтандыру мәселелері жөніндегі уәкілдің анықтығы мен ұсынылатын сақтандыру өтемі тұрғысынан құптаатын іс - әрекет.

Қаржылық қызметтер индустриясындағы сақтандыру компаниялары үшін бәсекелестік бар. Компанияда сақтандыру, бағалы қағаздар индустриясы, банктер, несие-жинақ мекемелері рынокта сақтандыру полистерін, бірлескен жинақ нысандарын, бағалы қағаздармен операциялар бойынша брокерлік қызметтерді, ақша нарығының құралдарын, салықтық қорғауды және қаржылық кеңес беру және жылжымайтын мүлікті басқару сияқты басқа да әртүрлі қызметтерді қамтитын қаржылық қызметтердің кең спектрін ұсынуға мүмкіндіктері бар. Алайда қолданыстағы құқықтық реттеу шаралары банктердің сақтандыру қызметтерін сатуға қатысу дәрежесін шектеуді жалғастыруда.

«Тұтынушыға қызмет көрсету» тақырыбы да бір агент немесе компания клиентке сақтандыруды, өзара қорлар қызметін ұсынуды, ақша нарығы қорларын, облигациялар акциялары нарығын, салықтық қорғауды және салықтық есептен шығаруды қамтитын қаржылық жоспарлаудың кешенді бағдарламасын ұсынады. Көптеген компаниялар интеграцияланған қаржылық қызметтерді ұсыну бағытындағы бұл қозғалысты талап етуші клиенттердің сұрауларына жауап ретінде қарастырады, ал басқа компаниялар қаржылық қызметтерді ұсыну саласындағы өзгерістер клиенттер үшін неғұрлым жоғары қорғауды ұсыну және инвестициялар үшін көбірек қаражат тарту ниетінен туындайды деп сенеді.

Қазақстандағы сақтандыру қызметінің заңнамалық базасын талдау «сақтандыру қызметі туралы» заңда осы нарықтың әртүрлі қатысушылары арасында функционалдық өзара байланысты нақты бөле отырып, сақтандыру нарығының құрылымдық-функционалдық құрылуын сақтандыру қызметіне қатысушы заңды және жеке тұлғалардың тізімі берілгенін көрсетеді. ҚР Сақтандыру қызметі туралы заңында субъектілер тізіміне мыналар жатады: сақтандыру (қайта сақтандыру) ұйымы, сақтандыру қоры, сақтандыру агенті, сақтанушы, сақтандырылушы пайда алушы, актуарий, уәкілетті аудиторлық ұйым, өзара сақтандыру қоғамы, өзге де жеке және заңды тұлғалар, кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыратын, сақтандырумен байланысты тұлғалар.

Сақтандыруда мемлекеттің қызметтік әрекет етуі келісден көрінді:

ҚР сақтандыру қызметін реттеу және бірыңғай нормативтік-әдістемелік қамтамасыз ету. Яғни, мұндай талдау мемлекеттің мақсатты сақтандыру саясатын жүргізу, ұлттық сақтандыру жүйесін құру кезінде көрінеді.

Мемлекеттің сақтандыру бизнесімен байланыс жүйесі олардың өзара тәуелділігінен туындаған объективті жағдайлардың нәтижесі, біріншіден, сақтандыру компанияларының

қызметін мемлекеттік қаржы органдары реттейді, екіншіден, сақтандыру компаниялары сақтандыру саласындағы өзара қарым - қатынастарды реттеуге мүдделі.

Сонымен, сақтандыру қызметін құқықтық реттеу үшін келесі мәселелерді шешу маңызды болмақ:

- сақтандыру жағдайы басталған кезде сақтанушылардың мүдделерін қорғауды қамтамасыз етуге арналған әлеуметтік маңызды тәуекелдерді және сақтандыру қатынастарын ұйымдастыру нысанын таңдау өлшемдерін айқындауды заңнамаға енгізу;
- сақтанушының сақтандыру қорғанысын ұсынатын сақтандыру компанияларының қаржылық тұрақтылығын күшейту арқылы ұдайы өндіру процесінің үздіксіздігін және тұтастығын қамтамасыз етуге бағытталған сақтандыру қызметінің нақты бағытын айқындау;
- ұлттық сақтандыру жүйесінің жұмыс істеуі бойынша құқыққа негізделген мемлекеттік саясатты жүргізу және ұлттық сақтандыру нарығының инфрақұрылымын қалыптастыру;
- сақтандыру (қайта сақтандыру) ұйымына арналған пруденциалдық нормативтерді және сақталуға міндетті өзге де нормалар мен лимиттерді белгілеу және тарату ұйымдарының қызметін бақылауды жүзеге асыру;
- сақтандыру қызметтерінің саудасын реттеудің халықаралық нормаларына сәйкес келетін сақтандыру қызметінің стандарттарын әзірлеу;
- бәсекелестік орта құру және сақтандыру ұйымдарының қызметіне монополияға қарсы бақылау жүргізу.

1. «Сақтандыру қызметі туралы» Қазақстан Республикасының 2000 жылғы 18 желтоқсандағы №126 Заңы (соңғы өзгерістер мен толықтырулар 02.07.2018 № 166-VI), <http://adilet.zan.kz>

2. Азаматтық кодекс ерекше бөлім 1999 жылғы 1 шілдедегі №409 Кодексі (соңғы өзгерістер мен толықтырулар 02.07.2018 № 166-VI), <http://adilet.zan.kz>

3. «Өсімдік шаруашылығындағы міндетті сақтандыру туралы» Қазақстан Республикасының 2004 жылғы 10 наурыздағы №533 Заңы (өзгерістермен толықтырулар ҚР 10.01.2018 № 134-VI), <http://adilet.zan.kz>

4. «Өсімдік шаруашылығындағы міндетті сақтандыруды қолдау үшін бөлінетін ақшаны пайдалану қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2006 жылғы 29 қарашадағы №1133 Қаулысы (өзгерістер мен толықтырулар 1.11.2013 №1195), <http://adilet.zan.kz>

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ТАМОЖЕННОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА: БОРЬБА С КОНТРАБАНДОЙ

***ДЖАНАЕВА С.С.**
студент группы Ю-26с
НУРПЕИСОВА А.К.*

*Научный руководитель, к.ю.н., доцент
Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза,
г. Караганда, Республика Казахстан*

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы совершенствования таможенного законодательства.

Ключевые слова. Национальная безопасность, законодательство, таможенное законодательство, контрабанда,

Обеспечение национальной безопасности является актуальным вопросом для любого государства мира и главным условием устойчивого развития. Казахстан, как и любое государство, также принимает меры для обеспечения своей национальной безопасности, создавая для этого необходимую правовую базу и осуществляя практические действия. Контрабандный ввоз, вывоз либо транзит средств и веществ, изъятых из обращения или ограниченных в обращении, является фактором, угрожающим общественной безопасности, которая является одним из видов национальной безопасности независимого Казахстана. В соответствии со ст. 4 Закона РК от 6 января 2012 года № 527-VI «О национальной безопасности Республики Казахстан», общественная безопасность – это состояние защищенности жизни, здоровья и благополучия граждан, духовно-нравственных ценностей казахстанского общества и системы социального обеспечения от реальных и потенциальных угроз, при котором обеспечивается целостность общества и его стабильность.

Контрабанда – одно из наиболее серьезных посягательств на государственные интересы, поэтому защита этих интересов от преступной деятельности контрабандистов имеет особую значимость. Соответственно, эффективность борьбы с ней в немалой степени зависит от скоординированных уголовно-правовых мер путем разработки и внедрения мер превентивного характера.

Безудержный рост военно-промышленного комплекса и развязанная в 21 веке гонка вооружения, распад СССР, создание новых государств, нарушение баланса сил в международной политике – все это способствовало расширению ареала криминалитета, созданию новых преступных организаций и сообществ, размытости государственных границ, вовлечению населения в криминальные организации на общем фоне безработицы и обнищания, особенно из числа молодежи и трудоспособной части граждан. Переход на рыночные отношения повлиял на перераспределение государственной собственности (ее передача в частную сектор), сопровождающийся экономическим спадом и кризисными явлениями, появлением транснациональных преступных синдикатов, экстремистских и террористических организаций, эскалация региональных военных конфликтов, рост коррупции в государственных и правоохранительных органах власти – все это способствовало росту и развитию преступлений, связанных с контрабандой изъятых из обращения предметов или предметов, обращение которых ограничено.

Преступления и виды наказания, связанные с контрабандой изъятых из обращения предметов или предметов, обращение которых ограничено, закреплены в статье 286 Уголовного кодекса Республики Казахстан. Данная норма в общем количестве сорока одной статьи включена в главу 10 УК как уголовные правонарушения против общественной безопасности и общественного порядка. Общественная опасность данного преступления заключается в том, что неконтролируемый оборот изъятых из обращения предметов или предметов, обращение которых ограничено, чреват высокой степенью опасности причинения вреда людям, окружающей среде, интересам общества и государства. Преступления, связанные с контрабандой изъятых из обращения предметов или предметов, обращение которых ограничено, могут способствовать либо стать причиной совершения преступлений, входящих в главу 10 Уголовного кодекса Республики Казахстан уголовных правонарушений против общественной безопасности и общественного порядка. Диспозиция нормы является бланкетной и требует обращения к следующим правовым актам Республики Казахстан – Закон РК от 16 января 2013 года № 70-V «О Государственной границе РК» (с изм. и доп. по состоянию на 01.01.2018 г.);

- Закон РК от 6 января 2012 года № 527-IV «О национальной безопасности РК» (с изм. и доп. по состоянию на 11.07.2017 г.);

- Кодекс РК от 26 декабря 2017 года № 123-VI «О таможенном регулировании в Республике Казахстан»;

- Нормативное постановление Верховного суда РК от 18 июля 1997 года № 10 «О практике применения законодательства об уголовной ответственности за контрабанду» (с изм. и доп. по состоянию на 21.04.2011)

- Закон РК от 21 июля 2007 года № 300-III «Об экспортном контроле» (с изм. и доп. по состоянию на 29.10.2015 г.);

- Закон РК от 30 декабря 1998 года № 339-I «О государственном контроле за оборотом отдельных видов оружия» (с изм. и доп. по состоянию на 11.07.2017 г.);

- Закон Республики Казахстан от 10 июля 1998 года № 279-I «О наркотических средствах, психотропных веществах, их аналогах и прекурсорах и мерах противодействия их незаконному обороту и злоупотреблению ими» (с изм. и доп. по состоянию на 01.01.2018 г.)

Совершение контрабанды, т.е. перемещение через таможенную границу Евразийского экономического союза либо через Государственную границу Республики Казахстан сильнодействующих, ядовитых, отравляющих, радиоактивных веществ, радиоактивных отходов или ядерных материалов, взрывчатых веществ, вооружения, военной техники, взрывных устройств, огнестрельного оружия или боеприпасов, ядерного, химического, биологического или других видов оружия массового поражения, материалов, оборудования или компонентов, которые могут быть использованы для создания оружия массового поражения, может способствовать или быть использовано для осуществления ряда преступлений, направленных против общественной безопасности и общественного порядка.

Среди них преступления повышенной общественной опасности, такие как акт терроризма. Терроризм в современном мире – одно из наиболее опасных преступлений, носящее международный характер. В Казахстане с 2008 по 2017 год было зарегистрировано более пятидесяти случаев акта терроризма. Совершая террористические действия, определенные лица либо преступные организации стремятся посеять страх у людей, панику, парализовать социально необходимую деятельность граждан, заблокировать работу органов власти и управления, достигнув таким образом своих античеловеческих и преступных целей

В ряде преступлений повышенной опасности стоит и пособничество терроризму либо экстремизму, поскольку контрабанда изъятых из обращения предметов или предметов, обращение которых ограничено с целью продажи либо передачи или обмена, все эти предметы могут быть использованы в террористических либо экстремистских преступлениях, а также в обеспечении военными средствами незаконных военизированных формирований.

В случае осуществления контрабанды, связанной со ст. 286 УК, данное преступное деяние будет характеризоваться виной в форме прямого умысла, поскольку лицо или группа лиц, совершая незаконное перемещение через таможенную границу Евразийского экономического союза либо Государственную границу Республики Казахстан, средств и материалов, относящихся к контрабанде изъятых из обращения предметов или предметов, обращение которых ограничено, осознает общественно опасный характер своих действий, способствующий террористической или экстремистской деятельности, а также осознает (осознают) возможность или неизбежность наступления общественно опасных последствий.

Совершение контрабанды через таможенную границу Евразийского экономического союза либо через Государственную границу Республики Казахстан взрывчатых веществ, взрывных устройств, огнестрельного оружия или боеприпасов с целью продажи, предоставления или возможного попадания в преступные группировки, организации, сообщества несет в себе общественную опасность и создает прямую угрозу общественной безопасности, поскольку подобные действия укрепляют бандитские формирования, предоставляют возможность совершения вооруженных преступлений, а также таких

преступлений, как массовые беспорядки, сопровождающиеся насилием, погромами, поджогами, разрушением, уничтожением чужого имущества. Опасность подобного рода преступлений заключается также в том, что деятельность бандитских групп или организаций порождает у граждан чувство страха, личной незащищенности, угрозу жизни и здоровью, их законным интересам, их собственности. Все это в целом отражается на психологической устойчивости общества.

Одним из важнейших приоритетов обеспечения и укрепления общественной безопасности и общественного порядка в Республике Казахстан является противодействие контрабандному обороту наркотических средств, психотропных веществ, их аналогов, прекурсоров, сильнодействующих и ядовитых веществ (Закон Республики Казахстан от 10 июля 1998 года № 279-І «О наркотических средствах, психотропных веществах, их аналогах и прекурсорах и мерах противодействия их незаконному обороту и злоупотреблению ими» (с изм. и доп. по состоянию на 01.01.2018 г.).

При осуществлении этих видов преступлений опасности подвергается общественная безопасность, состояние правопорядка в государстве, социально-психологическая атмосфера в обществе, государственное, социально-экономическое, социально-нравственное настоящее и будущее страны. Незаконное перемещение через таможенную границу Евразийского экономического союза или через Государственную границу Республики Казахстан наркотических средств, психотропных веществ, их аналогов, прекурсоров, сильнодействующих и ядовитых веществ может способствовать осуществлению преступлений, в частности совершению массовых беспорядков, бандитизма, уголовных правонарушений против здоровья населения и нравственности, правонарушений против личности, уголовных правонарушений против собственности.

Казахстан, занимающий важное геополитическое положение в Центрально-Азиатском регионе с большой территорией и имеющий множество сопредельных границ, представляет интерес для отечественных и транснациональных преступных организаций по транспортировке (контрабанде) наркотических средств, психотропных веществ, их аналогов, прекурсоров, сильнодействующих и ядовитых веществ. Представляет Казахстан интерес и как рынок сбыта наркотических средств, психотропных веществ и их аналогов. В этой связи важным представляется для эффективного противодействия контрабанды данных видов преступлений слаженное взаимодействие органов внутренних дел, национальной безопасности и таможенного контроля.

Не менее важным в борьбе против контрабанды изъятых из обращения предметов или предметов, обращение которых ограничено, является предупреждение, а также принятие общих и специальных мер против совершения данных преступлений мигрантами, как из числа следующих транзитом через территорию нашей страны, так и тех, кто пребывает в Казахстан в качестве трудовых мигрантов.

Актуальность борьбы с преступлениями, связанными с контрабандой (ст. 286 УК), имеет высокий уровень. Этому есть ряд причин, к которым относятся: географическое расположение Казахстана как страны транзита; экономическая привлекательность Казахстана для иммигрантов, в большей части из стран СНГ; обострение региональных военных конфликтов, в этой связи возможные попытки незаконного проникновения беженцев на территорию Казахстана; участие граждан Казахстана в боевых действиях в составах незаконных вооруженных формирований и террористических организаций и их возможное возвращение на родину. Все эти факторы в той или иной мере способны нести угрозу совершения уголовных правонарушений, связанных с контрабандой изъятых из обращения предметов или предметов, обращение которых ограничено.

Для решения этих и других проблем будут предложены следующие пути повышения эффективности деятельности таможенных органов в области правоохранительной деятельности.

1) Обеспечить таможенные посты необходимыми техническими средствами таможенного контроля и транспортными средствами, что существенно повысит результативность работы таможенных органов. Идти в ногу со временем. Не стоять на месте, 21 век-век новых технологий, недостаточно купить просто технику, важно ее совершенствовать, брать опыт других стран. Ведь сегодня правонарушители как только не ухищряются, пряча к примеру, наркотики в желудке, в палочке для ходьбы (трости), драгоценные камни в самых непредсказуемых местах.

2. Совместно с Пограничной службой РК перекрыть часть объездных дорог через границу помимо таможенных постов, что снизит нелегальный поток товаров и вынудит участников ВЭД перемещать товары в законном порядке.

3. Внести изменения Уголовно-процессуальный кодекс РК, а именно увеличить сумму штрафа в разы. Однажды заплатив сполна, в следующий раз правонарушитель будет действовать в рамках закона.

4. Исключение фактов коррупции при перемещении товаров и транспортных средств по территории республики.

Применение указанных мероприятий в деятельности таможенных органов позволит существенно повысить эффективность деятельности таможенных органов по борьбе с контрабандой и улучшит результаты работы.

Список литературы:

1. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан (с изменениями и дополнениями по состоянию на 21.02.2019 г.), <http://adilet.zan.kz>
2. Кодекс Республики Казахстан «о таможенном регулировании в Республике Казахстан» (с изменениями по состоянию на 05.10.2018 г.), <http://adilet.zan.kz>
3. Наздрачев А. Ф. Таможенное право. - М: Юрист. 1998.

ТОВАРНЫЙ ЗНАК КАК СРЕДСТВО ОХРАНЫ И ЗАЩИТЫ ИМУЩЕСТВЕННЫХ ПРАВ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЕЙ

РАХИМБЕРГЕНОВ И.К.

магистрант группы Ю-12П

ВЕСЕЛЬСКАЯ Н.Р.

Научный руководитель, к.ю.н., профессор

Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза,
г. Караганда, Республика Казахстан

Аннотация. Автор в работе рассматривает товарный знак как средство охраны и защиты имущественных прав предпринимателей, анализируя, при этом, варианты регистрации товарного знака в Казахстане и за рубежом, что позволяет предпринимателям обрести уверенность в том, что они не нарушают чужих прав, а также защитить свой бизнес от недобросовестных действий конкурентов. Отмечаются новеллы Закона Республики Казахстан от 20 июня 2018 г. № 161-VI «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам совершенствования законодательства в сфере интеллектуальной собственности», корректирующие процедуру охраны и защиты прав на товарные знаки в Казахстане.

Ключевые слова: товарный знак, патентная система, регистрация товарного знака, контрафактный товар, лицензионный договор.

Одним из основных принципов гражданского законодательства является принцип защиты прав предпринимателей и потребителей. При бесспорных отдельных

расхождении защищенность интересов и предпринимателей, и потребителей ведет к одной цели – развитию предпринимательства, которое не может осуществляться иначе чем через полное удовлетворение интересов потребителей [1]. Данный принцип нашел свое отражение и в Предпринимательском кодексе РК (ст.16), где предусмотрено, что в целях стимулирования развития субъектов предпринимательства государством проводится комплекс мер, направленных на создание благоприятных правовых, экономических, социальных условий и гарантий для реализации предпринимательской инициативы. Стимулирование предпринимательской деятельности осуществляется посредством защиты и поддержки предпринимательства. [2].

Предприниматели нуждаются в упрощении порядка образования предпринимательских структур, свободе предпринимательской деятельности, недопустимости необоснованных проверок и ненужного излишнего государственного контроля, сохранении коммерческой тайны, справедливом налогообложении.

Существенно, на наш взгляд, повлиять на процесс охраны и защиты прав предпринимателей на товарные знаки призван Закон Республики Казахстан № 161-VI «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам совершенствования законодательства в сфере интеллектуальной собственности» от 20 июня 2018[3].

Товарный знак (торговая марка, логотип, слоган, бренд) – это средство индивидуализации участников гражданского оборота, товаров, работ или услуг, это обозначение, служащее для отличия товаров (услуг) одних юридических или физических лиц от однородных товаров (услуг) других юридических или физических лиц, а Закон Республики Казахстан от 26 июля 1999 года № 456-Ю о товарных знаках, знаках обслуживания и наименованиях мест происхождения товаров (с изменениями и дополнениями по состоянию на 21.01.2019 г.) [4].

Национальная патентная система Республики Казахстан является важным стратегическим ресурсом, потенциальные возможности которого трудно переоценить. Традиционно рассматриваемая как фактор экономической и социальной безопасности нашего государства патентная система должна играть важную роль в научно-технических и социально-экономических реформах и стать весомым фактором расширения рыночных отношений и приумножения интеллектуального потенциала страны.

Миссия патентной системы Республики Казахстан направлена на обеспечение необходимых и достаточных патентно-правовых, патентно-информационных и институциональных условий формирования благоприятного инновационного климата для производства в Казахстане товаров и услуг с защищенными правами интеллектуальной собственности и утверждения Республики Казахстан в качестве равноправного и конкурентоспособного партнера международных экономических отношений в условиях глобализации.

Товарный знак охраняется в силу его государственной регистрации или без регистрации в силу международных договоров, в которых участвует Республика Казахстан (по Мадридскому Соглашению и Протоколу). Регистрация товарного знака является первым шагом к защите своих товаров/услуг от недобросовестной конкуренции. Как правило, владелец товарного знака вкладывает деньги в создание знака, несёт затраты на проведение мероприятий по его продвижению на рынке и превращение своего продукта в узнаваемый, успешный бренд.

Однако до тех пока товарный знак должным образом не зарегистрирован, он не защищён. Только зарегистрированный владелец товарного знака обладает исключительным правом его использования и без его разрешения пользование этим товарным знаком запрещено.

Осуществив регистрацию товарного знака, его владелец приобретает следующие исключительные права:

- право запрещать использование своего товарного знака третьим лицам;
- давать право на использование своего товарного знака третьим лицам на договорной основе (лицензии);
- продавать права на товарный знак третьим лицам (уступка прав) или давать в залог и т.п. [3].

Вместе с тем, субъекты предпринимательства, обладающие правом собственности на товарный знак и заинтересованные в выходе на международный рынок должны в целях охраны товарного знака, зарегистрировать его в стране, в которую экспортируется товар, так как регистрация товарного знака в Республике Казахстан не наделяет его владельца какими-либо правами на территории другого государства.

Существует два варианта регистрации товарного знака за рубежом: 1) подача заявки по Мадридской системе международной регистрации знаков, 2) подача заявки по национальной процедуре.

При выборе первого варианта владельцу товарного знака позволено подать заявку на регистрацию товарного знака сразу во всех (около 80) или только в выбранных странах – членах Мадридского Соглашения или Протокола к договору. С 1993 года Казахстан является участником ряда международных договоров в области охраны товарных знаков, в том числе участником Мадридского Соглашения о международной регистрации знаков от 14 апреля 1891 года (Мадридское Соглашение). С 2010 года Казахстан является также участником Протокола к Мадридскому Соглашению. Цель Мадридского Соглашения и Протокола к нему - упрощение системы получения правовой охраны товарного знака сразу в нескольких странах, путем подачи одной заявки в Международное Бюро Всемирной Организации Интеллектуальной Собственности (ВОИС) [5].

К настоящему времени членами Мадридского соглашения являются 55 стран и Протокола к нему – 100 стран. Следует отметить, что с 1993 по 2017 годы посредством Мадридского соглашения и Протокола к нему в Казахстане было зарегистрировано около 73 тыс. товарных знаков на имя иностранных заявителей. Доля казахстанских заявителей, подавших на международную регистрацию товарных знаков пока незначительна, только 642 зарегистрированных международных товарных знаков. Первыми казахстанскими заявителями на международную регистрацию знака были такие предприятия как Государственная холдинговая компания «Ульба», Акционерное общество «Химпром», Производственное объединение «Балхашмедь», Открытое акционерное общество «Казцинк», Национальная нефтегазовая компания «Казахойл» и другие [6].

Регистрация знака производится сроком на 20 лет по Мадридскому Соглашению и 10 лет по Протоколу с возможностью продления срока действия на период следующих 20/10 лет путем простой уплаты пошлины за продление.

При выборе второго вариантанеобходимо подать национальную заявку непосредственно в патентное ведомство определенной страны.

Ещё одним способом защиты товарного знака в Казахстане является его признание общеизвестным. Таковым в Казахстане может быть признан товарный знак, который приобрел широкую известность среди потребителей соответствующего товара в результате его длительного широкого использования. При определении общеизвестности товарного знака в Казахстане во внимание принимаются такие факторы как степень известности или признания товарного знака в соответствующем секторе, продолжительность, интенсивность и регион использования товарного знака, а также ряд иных факторов. В настоящее время в Казахстане признаны общеизвестными 32 знака, среди них «Coca-Cola», «Fanta», «Sprite», «Toyota» и многие другие.

Таким образом, своевременная регистрация своих знаков в своей стране и в стране предполагаемого экспорта позволит предпринимателям обрести уверенность в том, что они не нарушают чужих прав, а также защитить свой бизнес от недобросовестных действий конкурентов.

На процедуру охраны и защиты прав на товарные знаки должен повлиять и подписанный Президентом РК от 20 июня 2018 г. Закон Республики Казахстан № 161-VI «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам совершенствования законодательства в сфере интеллектуальной собственности».

В частности:

- после проведения предварительной экспертизы экспертная организация в течение пяти рабочих дней публикует сведения о заявке в бюллетене. Данное новшество приведет к увеличению уровня информированности потенциальных заявителей и правообладателей о поданных на экспертизу обозначениях, а также позволит заявителям информировать третьих лиц о приоритете поданных ими заявок в целях исключения в дальнейшем использования тождественных или сходных до степени смешения обозначений третьими лицами;

- Законом отменена двухступенчатая система рассмотрения заявок на товарные знаки: предварительные и окончательные решения будут приниматься экспертной организацией, и больше не будут подлежать обязательному утверждению со стороны уполномоченного органа. Это же изменение повлекло сокращение срока проведения экспертизы заявки на товарный знак с девяти до семи месяцев;

- экспертная организация вправе пересмотреть принятое решение до внесения товарного знака в Государственный реестр в связи с выявлением заявки с более ранним приоритетом. Такое положение отразится на правах заявителей и будет означать, что даже при наличии положительного решения заявитель не может быть уверен в том, что его товарный знак будет зарегистрирован;

- право на товарный знак удостоверяется свидетельством: теперь правообладатели могут ссылаться на свидетельства и приложения к ним, не запрашивая дополнительные выписки из Государственного реестра товарных знаков, чтобы подтвердить факт регистрации, внесения изменений в регистрацию, продление срока действия и т.д.;

- определена дата возникновения исключительного права – это дата регистрации товарного знака. До принятия данной нормы на практике вопрос о дате возникновения исключительного права являлся спорным;

- упрощены процедуры регистрации договоров: исключено проведение экспертизы договоров. Государственной регистрации будет подлежать не сам договор, а юридический факт. Законом исключены неоправданные требования к оформлению договоров. Ожидается, что на практике процедура государственной регистрации сократится с 40 до 10 рабочих дней.

- обязательным условием лицензионного договора является указание территории, на которой допускается использование товарного знака. Если территория не указана, лицензиат вправе осуществлять использование товарного знака на всей территории РК. В лицензионном договоре должен быть указан срок действия права на использование товарного знака. Если срок не указан, срок считается равным 5 (пяти) годам с даты регистрации такого договора.

- упрощены требования к подаваемым документам: предусмотрена новая процедура подачи доверенности: в течение трех месяцев с момента подачи заявки или возражения патентный поверенный обязан представить оригинал доверенности. После подтверждения подлинности оригинал доверенности подлежит возврату патентному поверенному. Закон устанавливает требования к оформлению письма-согласия: если владельцем является юридическое лицо, то письменное согласие должно быть представлено на фирменном бланке, подписано уполномоченным лицом и скреплено печатью юридического лица (в случае наличия), а если владелец - физическое лицо, то подпись должна быть нотариально удостоверена.

- запрещается ограничение использования товарного знака в измененном виде, в том числе в другом шрифте, другом цветовом исполнении, другой форме;

- Закон предусматривает новые основания для оспаривания регистрации товарного знака:

- если товарный знак был зарегистрирован на представителя законного владельца товарного знака, зарегистрированного в стране-участнице Парижской конвенции, без его согласия (например, товарный знак был зарегистрирован на имя дистрибьютора);

- если товарный знак является тождественным или сходным до степени смешения в отношении однородных товаров и/ или услуг с фирменным наименованием другого лица, исключительное право на которое в РК возникло ранее даты приоритета товарного знака;

- Закон не предусматривает срок для обжалования решения Апелляционного совета в суде. Такой срок может быть указан в правилах рассмотрения апелляциям советом возражений, которые должны быть приняты вслед за Законом.

- включено положение, позволяющее правообладателю при доказанности факта правонарушения вместо возмещения убытков требовать от нарушителя выплаты компенсации в размере, определяемом судом, исходя из характера нарушения, рыночной стоимости однородных (оригинальных) товаров. Учитывая то, что размер убытков на практике доказать сложно, положение о возможности взыскания денежной компенсации, несомненно, будет полезным в делах о нарушении исключительных прав на товарные знаки;

- изменена процедура обжалования регистрации товарного знака в связи с неиспользованием: отменено обязательное досудебное рассмотрение споров по возражениям о неиспользовании товарного знака – теперь заявление должно быть подано в суд, минуя Апелляционный совет. Доказательства неиспользования должны относиться к трем годам, предшествующим дате подачи заявления в суд, а не к любым трем годам с даты регистрации оспариваемого товарного знака;

- нарушением исключительного права на товарный знак признается не только использование в Интернете, но и в любой форме периодического или непрерывного публичного распространения массовой информации, включая периодические печатные издания, теле-, радиоканалы;

- Закон дает определение понятию «контрафактный товар»: товар и его упаковка, на которых размещены без согласия правообладателя товарный знак или обозначение, сходное с ним до степени смешения. Установлено, что контрафактные товары подлежат изъятию из оборота и уничтожению за счет нарушителя на основании вступившего в законную силу решения суда [3].

Список литературы:

1. Гражданский кодекс Республики Казахстан (Общая часть), принят Верховным Советом Республики Казахстан 27 декабря 1994 года (с изменениями и дополнениями по состоянию на 07.03.2014 г.) www.zakon.kz.

2. Предпринимательский кодекс Республики Казахстан от 29 октября 2015 года № 375-V ЗРК. www.zakon.kz.

3. Закон Республики Казахстан № 161-VI «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам совершенствования законодательства в сфере интеллектуальной собственности» от 20 июня 2018. www.zakon.kz.

4. Закон Республики Казахстан от 26 июля 1999 года № 456-ІО товарных знаках, знаках обслуживания и наименованиях мест происхождения товаров(с изменениями и дополнениями по состоянию на 21.01.2019 г.)www.zakon.kz.

5. Мадридское соглашение о международной регистрации знаков 23 октября 1983 г.(измененное 28 сентября 1979 г.)<https://wipolex.wipo.int/ru/treaties/textdetails/12599>.

6. Основы охраны и защиты интеллектуальной собственности в Казахстане и за рубежом.<https://ru.bolotovip.com/wpcontent/uploads/%D0%9E%D0%B1%D1%89%D0%B0%>

УГОЛОВНО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ ОСТАВЛЕНИЯ В ОПАСНОСТИ

ОСПАН А.К.

Магистрантка группы Ю21НП

БАКИШЕВ К. А.

Научный руководитель, д.ю.н., профессор

Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза,
г.Караганда, Республика Казахстан

Аннотация. В статье проводится подробный уголовно-правовой анализ понятия оставления в опасности. Производится подробный разбор оставления в опасности по составу. Производится анализ объективных и субъективных признаков деяния. Приводятся практические примеры.

Ключевые слова: оставление в опасности, неоказание помощи, преступное бездействие, заведомое оставление без помощи

Актуальность темы исследования. Согласно Конституции, человек и его жизнь являются высшими ценностями Республики Казахстан, что порождает необходимость их правовой защиты [1, с.1]. Нарушение прав и законных интересов личности зачастую влечет за собой совершение преступного посягательства в отношении жизни и здоровья человека, что подрывает целостность и устойчивость любого цивилизованного общества. Поэтому очень важным шагом является обеспечение прав и законных интересов человека и гражданина путем принятия мер для защиты лиц от подобных посягательств и предупреждения и предотвращения последних. Особенно это касается лиц, которые в силу различных обстоятельств (болезнь, малолетство, старость и т.д.) лишены возможности принять меры к самосохранению и самозащите. Обеспечение жизненно важных потребностей и интересов лиц, относящихся к категории беспомощных, выступает одной из важнейших задач социальной политики любой страны. Тем не менее, оно невозможно без активного участия в этом всех членов общества. На данный момент эта задача реализуется через систему отношений, в которых как на государство, так и на граждан возлагаются определенные обязанности по оказанию помощи людям, оказавшимся в опасном для жизни и здоровья состоянии, и налагаются определенные санкции за их невыполнение. Иначе говоря, эта задача реализуется через уголовно-правовые отношения.

Уголовным Кодексом РК закреплено несколько видов уголовных правонарушений, связанных с неоказанием помощи беспомощному лицу: оставление в опасности (ст. 119 УК РК), неоказание помощи больному (ст. 320 УК), оставление места дорожно-транспортного происшествия, неоказание капитаном судна помощи терпящим бедствие (ст. 357 УК РК) и др. Проведенное исследование посвящено уголовному правонарушению, предусмотренному ст. 119 УК РК (Оставление в опасности), которое является общей нормой по отношению к вышеперечисленным статьям УК.

Целью исследования является изучение сущности, признаков и состава оставления в опасности.

В качестве проблемного момента автор усматривает отсутствие полноценных научных исследований по вопросу оставления в опасности именно на территории Республики Казахстан и хотели бы предложить несколько рекомендаций для исправления этой проблемы.

Понятие оставления в опасности менялось на протяжении всей истории развития уголовно-правовой нормы о данном деянии. На сегодняшний день, Уголовным Кодексом Республики Казахстан закреплено следующее определение “Заведомое оставление без помощи лица, находящегося в опасном для жизни или здоровья состоянии и лишенного возможности принять меры к самосохранению по малолетству, старости, болезни или вследствие иного беспомощного состояния, в случаях, если виновный имел возможность оказать помощь этому лицу или был обязан заботиться об этом лице либо сам поставил его в опасное для жизни или здоровья состояние” [2, с.119].

Общественная опасность данного вида уголовного правонарушения, прежде всего, обусловлена физическими особенностями потерпевшего. Им является лицо, особенно нуждающееся в помощи (малолетний, престарелый, больной, беспомощный), поскольку потерпевший в силу указанных обстоятельств сам не в состоянии спасти себя от причинения вреда здоровью или жизни [3, с.125].

Объектом данного уголовного правонарушения являются жизнь и здоровье человека, находящегося в серьезной опасности, который не в состоянии проявить заботу о себе и принять меры к самосохранению.

С объективной стороны это правонарушение характеризуется бездействием, т.е. невыполнением необходимых действий по оказанию помощи лицу, которое находится в опасном для жизни и здоровья состоянии. Заведомое оставление без помощи лица, находящегося в опасном для жизни или здоровья состоянии и лишенного возможности принять меры к самосохранению по малолетству, старости, болезни или вследствие своей беспомощности, в случаях, если виновный имел возможность оказать помощь этому лицу и был обязан иметь о нем заботу либо сам поставил его в опасное для жизни или здоровья состояние [2, с.119].

Исходя из этого, мы уже можем определить признаки объективной стороны данного уголовного правонарушения.

- а) потерпевший должен находиться в опасном для жизни и здоровья состоянии;
- б) он должен быть лишен возможности принять меры к самосохранению по малолетству, старости, болезни или вследствие иного беспомощного состояния;
- в) виновный должен иметь возможность оказать помощь и быть обязанным заботиться о пострадавшем (родственные отношения, в силу профессии или деятельности);
- г) виновный должен сам поставить потерпевшего в опасное для жизни или здоровья состояние (например, увлек в опасный поход) [4, с.119].

Первым признаком деяния является пребывание потерпевшего в опасном для жизни и здоровья состоянии, что означает наличие реальной угрозы наступления смерти или причинения тяжкого или средней тяжести вреда здоровью потерпевшего. Опасное состояние для жизни и здоровья потерпевшего может быть вызвано какими-то независимыми от виновного причинами: ухудшение состояния здоровья, обморочное состояние, стихийное бедствие — например пожар, ураган, и т.п. Но оно может быть также результатом предшествующих действий виновного, поставившего потерпевшего в опасное для его жизни и здоровья состояние. Другими словами, опасная для жизни и здоровья потерпевшего ситуация может создаваться как сама по себе, так и поведением виновного. При этом бездействие виновного выражается в том, что он оставляет потерпевшего без помощи [5, с.60].

Второй признак – потерпевший должен быть лишен возможности принять меры к самосохранению по малолетству, старости, болезни или вследствие иного беспомощного состояния. Почему же считается, что вследствие малолетства, старости, болезни или иного беспомощного состояния человек не имеет возможности принять меры к самосохранению? Для ответа на этот вопрос необходимо разобрать каждую разновидность беспомощного состояния.

Малолетство - т.е. детский (отроческий) возрастной период человека. Под малолетними подразумеваются несовершеннолетние лица, не достигшие четырнадцатилетнего возраста [6, с. 120]. Почему же малолетние не могут позаботиться о себе? Приведем пример. Мать оставляет своего малолетнего (скажем, лет трех) ребенка на улице в мороз и не возвращается за ним. В результате переохлаждения он умирает. Какие отсюда можно сделать выводы? Ребенок был слишком мал, чтобы предпринять какие-либо меры для своего спасения, и поэтому он скончался. Т.е. малолетство можно назвать разновидностью беспомощного состояния.

Старость - возрастной период жизни человека, ее заключительная фаза, характер и время наступления которой обуславливаются биологическим процессом возрастных изменений организма человека, который начинается до наступления старости и неизбежно приводит к постепенно нарастающему ограничению приспособительных возможностей организма и (как следствие этого) к увеличению вероятности смерти [7, 177]. В данном случае, можно сказать, что именно ограничение приспособительных возможностей человека, вызванных старением, обуславливает возникновение беспомощного состояния. Пример: гражданин А оставил дома свою мать, которая была уже в преклонном возрасте и нуждалась в уходе. Он ушел гулять, зная, что мать не способна о себе позаботиться о себе и ей нужен был уход. По возвращении домой он обнаружил, что мать скончалась. Выводы? В силу преклонного возраста, мать виновного не могла позаботиться о себе и нуждалась в уходе. Т.к. гражданин А ушел, не позаботившись о том, чтобы обеспечить мать уходом (например, найти сиделку) его мать оказалась в опасном для жизни и здоровья состоянии и скончалась. Таким образом, старость – это также одна из разновидностей беспомощности.

Болезнь — в медицине любое отклонение от нормы здоровья, сопровождающееся ухудшением функций тела в целом либо одной или нескольких его частей. Болезнь может быть острой (резко выраженные симптомы проявляются на короткое время), хронической [8, с.45]. Болезнь является причиной ухудшения состояния организма, эти ухудшения могут влиять на организм совсем незначительно, но могут быть и довольно внушительными. Болезнь может сильно подорвать как физическое, так и душевное здоровье, и она соответственно может вызвать состояние беспомощности. Например, у человека сильная лихорадка, и он не в состоянии как-то сам себе помочь, но помощь ему необходима, и таким образом он оказывается в опасном для жизни и здоровья состоянии, а если рядом присутствующий человек, например, не вызовет врача, хотя такая возможность имела бы, то тогда уже имело бы место быть оставление в опасности. Конечно, это не единственные разновидности беспомощного состояния. К иным видам беспомощного состояния можно отнести: беспомощность вследствие алкогольного опьянения, беспомощность возникшая вследствие сильного испуга, шока; беспомощность, вызванная несчастным случаем, каким-либо стихийным бедствием и т.д.

Третий признак: виновный должен иметь возможность оказать помощь и быть обязанным заботиться о пострадавшем. Например, случай, если человек тонул, мимо проходили люди, которые видели это, у которых была возможность оказать помощь (например, вызвать спасателей, попытаться самим спасти его, в случае, если они сами умели плавать и т.д), но при этом они не приняли никаких мер для его спасения, то тогда бы имело место оставление в опасности. Если говорить об обязанности заботиться о пострадавшем, здесь снова можно привести пример с матерью, оставившего своего малолетнего ребенка на улице в мороз. Поскольку она мать этого ребенка, то она должна заботиться о нем в силу естественных причин и в силу закона [9, с.24]. Или же сиделка оставила больного в опасной ситуации, хотя должна была заботиться о нем и т.д.

Четвертый признак: виновный сам поставил его в опасное для жизни или здоровья состояние. Пример: двое мужчин сильно поссорились, затем вступили в драку. Один из них сильно ударил другого мужчину, в результате чего последний упал на землю и

потерял сознание. Ударивший его мужчина, ушел и не принял никаких мер для оказания помощи и таким образом совершил оставление в опасности.

Состав деяния является формальным и потому следует считать оконченным с момента невыполнения обязанностей по оказанию помощи потерпевшему, независимо от наступления вредных последствий. Если лицо примет меры к своевременному сообщению в соответствующие инстанции о необходимости оказания помощи потерпевшему, то состав преступления отсутствует [4, с.119].

При анализе субъективной стороны деяния возникают некоторые сложности. Многие ученые придерживаются мнения, что с субъективной стороны деяние характеризуется прямым умыслом, так как в первую очередь, оставление в опасности – это заведомое деяние. Такого мнения, придерживается, в первую очередь Борчашвили И.Ш. Но мы несколько не согласны с его точкой зрения, т.к. при прямом умысле лицо осознавало общественно опасный характер своего деяния (действия или бездействия), предвидело его общественно опасные последствия и желало их наступления. Но в судебной практике Казахстана есть случай, который, на наш взгляд, может опровергнуть мнение И.Ш.Борчашвили. Приведем пример из практики. 18 марта 2011 году Пачковская Е. находясь у себя дома по адресу: с. Нурлыкент ул.Северная дом 7 примерно в 21:00 часов будучи в состоянии алкогольного опьянения вышла из дома со своим малолетним сыном Пачковским Михаилом Федоровичем 8 января 2010 года рождения и направилась в лесопосадку недалеко от своего дома и будучи матерью ребенка малолетнего Пачковского М.Ф. не выполняя родительских обязанностей, проявившиеся в ее бездействии, которое возникло вследствие употребления спиртных напитков, при этом заведомо зная, что Пачковский М.Ф. не имеет возможности принять меры к самосохранению по малолетству, оставила в опасности без помощи своего ребенка Пачковского М.Ф. в безлюдном месте в лесопосадке близ села Нурлыкент, после чего вернулась домой и имея возможность оказать помощь, проявила равнодушие, не сообщив о содеянном своим родственникам, которые находились в доме, и легла спать. 19 марта 2011 году примерно в 09:40 часов малолетний Пачковский М.Ф. был обнаружен на месте оставления без признаков жизни”Таким образом Пачковская Е.Ф. являющаяся матерью малолетнего Пачковского М.Ф. заведомо оставила последнего без помощи к самосохранению по малолетству, в результате чего малолетний Пачковский М.Ф. умер от переохлаждения организма, которое возникло в результате воздействия низкой атмосферной температуры. А вот что показала Пачковская в своих показаниях“...18 марта 2011 году она со своими родственниками, матерью и братом Сергеем начали употреблять спиртные напитки водку и дома между матерью Зинаидой и братом Сергеем начался скандал в связи с чем примерно в 19:20 часов она взяла своего сына Пачковского Михаила Федоровича и пошла с ним на прогулку в лесопосадку не далеко от своего дома. Там она некоторое время играла с сыном, покормила его грудью и в это время сын Пачковский М.Ф. уснул, она положила его землю и легла рядом с ним. Через некоторое время она встала и пошла к себе домой, придя в дом увидела, что все легли спать и она также легла спать. На следующее утро 19 марта 2011 году мать Зинаида спросила где ее сын Михаил, поскольку Пачковская Е.Ф не помнила где находится ее сын она сказала, что, наверное у сестры Любы и продолжила спать дальше. Через некоторое время ее опять разбудила мать Зинаида и пояснила, что ее сына Михаила нет в доме сестры Любы. В этот момент Пачковская Е.Ф вспомнила, что вечером 18 марта 2011 года с сыном гуляла в лесопосадке и положила его спать на землю. В этой связи она побежала с племянником Борей в лесопосадку, прибежав на место, где оставила сына, увидела его, лежащим без признаков жизни. После чего она взяла сына на руки и принесла домой. Почему и при каких обстоятельствах оставила сына пояснить не смогла [10]. Таким образом, мы видим, что Пачковская пребывала в состоянии алкогольного опьянения, поэтому она не могла в полной мере осознавать значение своих действий и их последствий, и была высока

вероятность того, что она не желала этого. Поэтому, здесь скорее имеет место быть косвенный умысел. Конечно, дело довольно спорное, но вполне резонно полагать, что, если бы не состояние алкогольного опьянения, Пачковская не совершила бы данного деяния, т.к. алкоголь затуманивает сознание.

Мотивы могут быть различными: равнодушие, трусость и др.

Субъект преступления - физическое вменяемое лицо, достигшее 16-летнего возраста и обязанное проявить заботу о лице, находящемся в заведомо опасном для жизни и здоровья состоянии.

На сегодняшний день наблюдается отсутствие полноценных исследований по вопросу оставления в опасности. Все значительные диссертационные исследования, монографии, статьи были подготовлены и выпущены за рубежом. Поэтому мы хотели бы внести некоторые предложения для повышения интереса к борьбе с уголовными правонарушениями, связанными с оставлением в опасности:

- во-первых, необходимо заниматься научной пропагандой по вопросам об уголовных правонарушениях против личности в целом, и по вопросам оставления в опасности в частности;

- стимулировать студентов, магистрантов, докторантов, преподавателей к проведению научных исследований по данному вопросу;

- проводить больше научных конференций, круглых столов и иных мероприятий, посвященных уголовному праву, в особенности по мало затронутым ранее вопросам;

- привлекать зарубежных специалистов в области уголовного права в ВУЗы РК.

На данный момент нами была опубликована одна научная работа по данному вопросу в российском журнале “Молодой ученый”, что является первым шагом для решения проблемы.

Список использованной литературы:

1. Конституция Республики Казахстан (принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 23.03.2019 г.), <http://adilet.zan.kz>

2. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 21.01.2019 г.), <http://adilet.zan.kz>

3. Наумов А.В. Уголовное право. Курс лекций. Особенная часть. 2 том. – М.: Юридическая литература, 2012. 832 с.

4. Борчашвили И.Ш. Комментарий к Уголовному кодексу Республики Казахстан (Особенная часть). – Астана, 2012.

5. Рарога А.И. Уголовное право: В 2-х т. Т. 2. Особенная часть / Под ред. проф. Рарога А.И. - М.: Профобразование. 2001. 872 с.

6. Большой юридический словарь. Под ред. Сухарева А. Я., Крутских В. Е., Сухаревой А.Я., - М.: Инфра-М. 2003.

7. Экология человека. Понятийно-терминологический словарь. Часть 2. — Ростов-на-Дону, 2005.

8. Научно-технический энциклопедический словарь 5784 слов. — СПб., 2001.

9. Закон Республики Казахстан от 8 августа 2002 года № 345-III «О правах ребенка в Республике Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 10.01.2019 г.), <http://adilet.zan.kz>

10. Уголовное дело № 1-33/11 от 2 июня 2011 года по обв. Пачковской Е.Н.

ҰРЛЫҚ ЖАСАУДАҒЫ ҚЫЛМЫСТЫҚ ПИҒЫЛ

ТАКЕЙ Б.

*Жезқазған «Бизнес және көлік» колледжі 3 курс
студенті*

НУРТАЗИНОВА Ж.С.

*Ғылыми жетекшісі: Жезқазған «Бизнес және көлік»
колледжінің оқытушысы*
Жезқазған қаласы. Қазақстан Республикасы

Аннотация. Бұл ғылыми мақалада ұрлық қылмысын жасаушының осы қылмысты жасау барысындағы қылмыстық ниеті мен алдына қойған мақсаты туралы сөз болады.

Кілт сөздер. Ұрлық., қылмыстық ниет., қылмыстық мақсат., қылмыстық пиғыл., бөтен мүлік., кінәнің нысаны

Қоғамның дамуы, ізгіленіп алға қарай даму сатысында, жеке тұлғалардың әлеуметтік, экономикалық және рухани жағдайы жақсарған тұста, күн тәртібінде өзгермей тұрған өзекті мәселенің бірі бөтеннің мүлкіне қарсы жасалатын қылмыстық құқық бұзушылықтардың санының азаймай тұрғандығы.

Сондықтан, бөтеннің мүлкіне қарсы жасалатын қылмыстық құқық бұзушылықтар әрекеттерін жан-жақты зерттеу үшін, осы тарауға кіретін қылмыстық құқық бұзушылықтарды жасау тәсілін және жағдайын қолданып қылмыс жасаушы тұлғаның қылмыстық зардапқа деген ішкі психикалық пиғылын ашу қажет. Ондағы басты мақсат бөтеннің мүлкіне қарсы жасалатын қылмыстық құқық бұзушылықтардағы түрлі қылмыс жасау тәсілдерін пайдаланудың әр түрлі жағдайларға байланысты жалпы және арнайы механизмін анықтау, сөйтіп онымен күрес жүргізудің әлеуметтік және арнайы шараларын белгілеу. Бөтеннің мүлкіне қарсы жасалатын қылмыстық құқық бұзушылықтардың субъективтік жағын сипаттайтын белгілерді толық және жан-жақты анықтау қылмыстық құқық бұзушылықтарды дұрыс саралаудың, әрекеттің және сол қылмыстық құқық бұзушылықты жасаған адамның қоғамға қауіптілік дәрежесін анықтаудың, жауаптылықты жеке-даралаудың қажетті шарты болып табылады.

Барлық қасақана қылмыстық құқық бұзушылықтар сияқты, бөтеннің мүлкіне қарсы жасалатын қылмыстық құқық бұзушылықтардың субъективтік жағы-кінә, ниет, мақсат және эмоция. Кінә-қылмыс элементі. Ол кез келген қоғамға қауіпті әрекеттің қажетті құрама бөлігі болып табылады. Кінә болмаса қылмыстық жауапкершілік те болмайды. Г.М.Атаханова кінә түсінігінде оның заңға қайшылығын кіргізеді [1,123б.]. Біздің ойымызша, заңға қайшылық қоғамға қауіптілікті көрсетеді. Сондықтан кез келген заңға қайшы әрекет қоғамға қауіпті болып табылады. Адамның бөтеннің мүлкіне қарсы жасалатын қылмыстық құқық бұзушылықтар жасаудағы пайдаланатын әдіс тәсілдері жасалған қылмыстың зардабын мойындауы, оның санасына қол сұғушылықтың нақты және құқықтық жақтарының бейнеленуі арқылы қоғамдық қауіптілікті түсінуге мүмкіндік туады.

Қол сұғушылық жасайтын адам бөтеннің мүлкіне қарсы жасалатын қылмыстық құқық бұзушылықтардың объективтік жағының барлық белгілерін және оның затын ұғынады, ой-өрісінен өткізеді. Бұл мән-жай қоғамға қауіпті әрекетті, оның жасау тәсілін және қылмыс затын тікелей ұғынуға болатындығымен түсіндіріледі; соған байланысты қылмыскер өзінің интеллектуальдық мүмкіндігін, түрлі әдіс тәсілдерді пайдаланудың осы көрсетілген категория ретінде жасалатынын қылмыстың мән-жайын түсінуді қамтиды. Сонымен қатар, бөтеннің мүлкіне қарсы жасалатын қылмыстық құқық бұзушылықтарда түрлі тәсілдерді пайдаланушы бөтеннің мүлкіне қарсы жасалатын қылмыстық құқық бұзушылықтардың қоғам үшін мәнін түсінеді. Бұл жерде келтірілген зардапқа деген

психикалық әсердің маңызы өте зор. Бөтеннің мүлкіне қарсы жасалатын қылмыстық құқық бұзушылықтардың әсерінен келтірілетін қоғамға қауіпті салдарды болжап білу арам ниеттің интеллектуальдық кезеңінің екінші белгісі болады, ол материалдық құрамды қылмыстардың барлығына тән.

Бөтеннің мүлкіне қарсы жасалатын қылмыстық құқық бұзушылықтардың ішінде алаяқтық қылмысын жасауда қолданылатын алдау мен сенімді теріс пайдалану формальдық құрамындағы арам ниеттің еріктілік сәті белгілі бір зиян келтіремін деп алдау мен сенімді теріс пайдалану арқылы субъектінің мүліктік талап қою ниетімен беріледі. Қылмыстық ниет пен мақсатты жүзеге асыруға қатысты түрлі тәсілдер қолдануды ойластыру, пайдалану адамның бойына дүниеге келген сәтінен бастап берілген қасиет, бірақ ол бір адамда жасырын түрде, ал екінші бір адамда анық көзге ерекше түсіп, байқалып тұрады. Бөтеннің мүлкіне қарсы жасалатын қылмыстық құқық бұзушылықтарда түрлі тәсілдерді қолдану қылмыс жасаушы тұлғаның алдына қойған мақсатты жүзеге асыру үшін қолданатын құралы. Қылмыстық ниет мақсатпен тығыз байланысты. “Мақсат жасалатын құндылықтың адам санасындағы идеалдық образы”. Е.О.Алаухановтың пікірінше, “Ниет адамды әрекет етуге итермелейді, ал мақсат- адам әрекеті қайда бағытталған”-, деген сұраққа жауап береді [2, 47 б.].

Бөтеннің мүлкіне қарсы жасалатын қылмыстық құқық бұзушылықтардың барлығы дерлік міндетті түрде қасақаналықпен (тікелей және жанама) жасалады. Бөтеннің мүлкіне қарсы жасалатын қылмыстық құқық бұзушылықтардағы түрлі тәсілдерді пайдалану табиғаты субъектінің жан азабы мен тән азабын тартқызу арқылы жәбірленушіге мақсатына алған зардап түрін келтіруі. Субъектінің алдына әрекет ету ниеті арқылы жәбірленушіге жан азабын, тән азабын тартқызуы мақсатын қоюы, бөтеннің мүлкіне қарсы жасалатын қылмыстық құқық бұзушылықтардың табиғаты болып табылады. Сонымен, бөтеннің мүлкіне қарсы жасалатын қылмыстық құқық бұзушылықтардағы түрліше тәсілдер қолдану, бір жағдайда белгілі бір мақсатты жүзеге асыру құралы болса, екінші бір жағдайда ойына алған зардаптың туындауы болып табылады.

Кей жағдайда, қылмыстық әрекет кезінде алға қойған мақсат пен оған жету үшін пайдаланылған құрал арасындағы сәйкестілік болмай қалады. Бөтеннің мүлкіне қарсы жасалатын қылмыстық құқық бұзушылықтардың пайда болу себептері мен жағдайларын зерттеуде есепке алуға қажетті тағы бір жағдай ол- қоғам дамуындағы әлеуметтік өзгерістер. Адамның психикалық қатынасының сипаты қандай да бір ниетпен, мақсатпен айшықталатын болғандықтан, оларды анықтамай кінәнің шын мазмұнын дұрыс бағалау мүмкін емес. Бөтеннің мүлкіне қарсы жасалатын қылмыстық құқық бұзушылықтардың себебіне, орыстың көрнекті криминалистері И.Я.Фойницкий, М.П.Чубинский ниетті қылмыстың көзі деп сипаттаған, соттың талқылауына жататын нақты факт деп есептеген.

Көрнекті орыс ғалымы Л.Е.Владимиров былай деп жазады: “Көзі ашық судья қылмыстың ниетін ашпаған тергеуге қанағат білдірмейді. Әрекетті түсіну үшін ішкі түрткінің терең психологиялық мәні бар, ол осы қылмыстың неге жасалғандығын түсіндіреді, егер сотталушының көңіл-күйіне күдік тударатын болса, даулы мәселені дәрігер-психиатрдың қорытындысына қалдырады”. Мінез-құлықтағы арам ниет, адам санасында қалыптасып оның еркіне ықпал жасайды, оның қоғамға қауіпті әрекетіне тиісті бағыт береді, сондықтан да бөтеннің мүлкіне қарсы жасалатын қылмыстық құқық бұзушылықтарды саралау үшін де қылмыскер ниетінің себебі мен алдына қойған мақсатын анықтаудың маңызы зор. “Ниетті білмей адамның басқа мақсатқа емес, неге осы мақсатқа ұмтылғандығын түсіну мүмкін емес және де оның әрекетінің шын мәнін де түсіне алмайсың”-дейді К.Ф.Тихонов [3, 39-41 бб.].

Субъектінің мінез-құлқында бөтеннің мүлкіне қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтар жасау ниеті пайда болған кезде, ниетпен қатар сол ниеттен пайда болған зардаптың жазаланатындығы туралы ой да пайда болады. Егер субъект бөтеннің мүлкіне қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтар жасау ниетін шындап жүзеге асырмақшы болса,

онда оның жоспарында ниетінен туындайтын әрекеттің зардап көлемі және зардапты туғызатын жағдайлар да көрсетіледі. Жасалған жоспар бойынша субъект ниетін жүзеге асыру немесе асырмау туралы, зардап тудыру немесе зардап тудырмау туралы қорытынды шешім қабылдайды.

Субъектінің ниетінің қандай болғандығын, әсіресе бөтеннің мүлкіне қарсы жасалатын қылмыстық құқық бұзушылықтардың түрлеріне және келтірген зардап көлеміне қарап нақтырақ айтуға болады. Бірақ, соған қарамастан бөтеннің мүлкіне қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтар жасағандардың көпшілігі, әрекетінің зардабын түсінбегендігін, әрекетіне бақылау жасай алмағандығын, әрекет өткеннен кейін оның қалай жасалғандығын ойына түсіре алмағандығын айтады, яғни субъектінің ішкі сезімінде бір “жойқын күш” пайда болып әрекетін бақылап қадағалай алмайтындай халге жетіп қылмыстық зардап туғызады.” Бұл бөтеннің мүлкіне қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтар жасаған субъектілердің барлығына тән ортақ психологиялық құбылыс”-, деп жазады К.Ф.Тихонов. Бөтеннің мүлкіне қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтар жасап, бірінші рет сотталған 200 адамнан арнайы үш тараудан тұратын төмендегідей сұрақтар қамтылған анкета толтыру сұралды: қоршаған ортаның субъектінің қылмыстық құқық бұзушылық жасауына тигізген әсері; қылмыс жасау алдындағы субъектінің әлеуметтік топпен қарым- қатынасы; субъектінің қылмысқа дейінгі және қылмыс жасау үстіндегі ниеті, жанжалдың себебі- және ол анкета жүргізудің қорытындылары төмендегідей болды. Бірінші тарау бойынша :

Сұралғандардың 56 % отбасында алдау мен өтірік айту -тәрбие берудің басты құралы болып есептелді. 10 %-ның ата-аналары балаларының өз қатарластарына қарсы күш қолдану, қорқыту әрекеттерін пайдалануын мақұлдап, қуаттап отырады. Сондықтанда жоғарыда келтірілген фактілерге сүйене отырып, бөтеннің мүлкіне қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтар жасағандардың әлеуметтік ортадан алдау, қорқыту, күш қолданудың моделін көріп-біліп, үлгі еткен деген пікір айтуға болады.

Екінші тарау бойынша сұралғандардың 38 % қарым-қатынастарына алдау, қорқыту, күш қолдану болды деп есептесе, ол әлеуметтік орта бойынша: 6%-еңбек ұжымында, 8% демалыс уақытында, 24% отбасы жағдайында деп көрсетті. Тұлғаның алдауға, қорқытуға, күш қолдануға даяр тұратындығы көбіне отбасында айқын байқалады, оған себеп оның әрекетіне әлеуметтік бақылаудың болмауы. Анкеталық талдауға жүгінсек: қорқыту, күш қолдану арқылы жасалатын қылмыстардың 35 % отбасы тұрмыстық жағдайда, 9 % жұмыс орнында жасалған.

Үшінші тарау бойынша қылмыс жасаушы тұлғаның әрекетіндегі ниетті оның жеке бас қасиеттерімен және сол қасиеттердің қылмыстық құқықбұзушылық туудағы ерекшеліктерімен салыстыра отырып талдау жасап көрейік. Зерттеу нәтижелері бойынша бөтеннің мүлкіне қарсы қылмыстық құқық бұзушылық жасауда қолданған алдау, қорқыту, күш қолдану оларды жүзеге асырған субъектіге қоғам тарапынан еш кедергінің болмауы салдарынан орын алған [4,90б].

Жоғарыда келтірілген дәлелді пікірлерді есепке ала отырып, меншікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтар жасаудың алдын алу мақсатында төмендегідей іс-шараларды жүргізу керек деп есептеймін:

1.Қылмыстық-құқықтық, әкімшілік-құқықтық актілерге бөтеннің мүлкіне қарсы жасалатын қылмыстық құқық бұзушылықтар үшін жауаптылықты қайта қарау керектігін;

2. Бөтеннің мүлкіне қарсы жасалатын қылмыстық құқық бұзушылықтарда қолданған түрлі тәсілдерді ұдайы есепке алып отыру;

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Атаханова Г.М. Меншікке қарсы қылмыстарды саралаудың кейбір мәселелері. Алматы.2014. 51-53бб.

2. Алауханов Е.О. Проблемы уголовно-правовой борьбы с вымогательством. Алматы, 2007. С.47.
3. Тихонов К.Ф. Предотвращение и раскрытие краж. - М., 2012. С.39-41.
4. Бакишев К.А. Меншікке қарсы жасалатын қылмыстардағы жауаптылықты ауырлататын мән-жайларды саралау. - Караганда. 2014. 90б.

ШАРТТЫҚ ҚҰҚЫҚТАҒЫ ЖАУАПКЕРШІЛІКТІҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Е. БЕЙСЕНБАЕВА.

Ю-32 тобының студенті

Е. А. АХТЫШХАН

Ғылыми жетекші, аға оқытушы

Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті
Қарағанды қаласы, Қазақстан Республикасы

Аннотация. Бұл мақалада азаматтық құқықтық жауапкершіліктің бір түрі ретінде шарттық құқықтық жауапкершіліктің ұғымы, өзіндік ерекшеліктері, басқа жауапкершіліктерден айырмашылықтары және кейбір мәселелері қарастырылған.

Кілт сөздер: шарт, жауапкершілік, тұрақсыздық айыбы, кепіл, кепілпұл, өсімпұл, несиеберуші, борышқор, міндеттеме.

ҚР Конституциясының ережелеріне сүйене отырып, ҚР Азаматтық кодексі нарықтық үлгідегі экономиканың негізгі құқықтық ұстанымдарын анықтайды: меншіктің әртүрлі нысандарын пайдаланудың теңдігі мен тетігі, кәсіпкерлік қызметтің ұйымдық-құқықтық нысандары, кәсіпкерлерге өз серіктерін дербес анықтауға мүмкіндік беретін шарт бостандығы және өзінің шаруашылық байланыстарының шарттары. Заң шығарушы нарықтық қатынастарды реттейтін азаматтық-құқықтық институттарға, сондай-ақ мүліктік жауапкершілікті жетілдіру мен шарттың сенімділігін күшейтуге ерекше назар аударады. Міндеттеме орындалмаған немесе тиісінше орындалмаған жағдайларда міндеттемелердің бұзылуы туралы айтады.

Осылайша, ҚР АҚ 268-бабында міндеттеме ұғымына анықтама берілген, оған сәйкес міндеттемеге байланысты бір адам (борышкер) басқа тұлғаның (несиеберушінің) пайдасына белгілі бір іс-әрекет жасауға міндетті: мүлікті беру, жұмысты орындау, ақша төлеу және т.б., не белгілі бір іс-әрекеттен тартыну, ал несиеберуші борышкерден оның міндетін орындауды талап етуге құқығы бар. Несие беруші борышкерден орындауды қабылдауға міндетті.

ҚР АҚ нормаларына сәйкес, азаматтық айналымның қалыпты дамуы үшін оған қатысушылардың осындай айналым субъектілерінің өзара құқықтық қатынастары барысында туындайтын міндеттемелерін тиісті түрде орындауы тән. Осылайша, заң шығарушы міндеттеменің тиісті орындалуын міндеттеме талаптарына және заңнама талаптарына сәйкес, ал мұндай шарттар мен талаптар болмаған кезде - іскерлік айналым дәстүрлеріне немесе әдетте қойылатын өзге де талаптарға сәйкес тиісті түрде орындау ретінде айқындады.

Міндеттемелерді бұзу несиеберушіге ғана емес, көбінесе бүкіл азаматтық бірлікке да зиян келтіреді, өйткені бір құқық бұзушылық қоғамдағы тауар-ақша қатынастарының барлық тетігінің жұмысында іркіліске әкелуі мүмкін. Мұндай бұзушылықтардың алдын алу және олардың салдарын жою мақсатында жасалған құқық бұзушылық үшін санкция түріндегі міндеттемелерді бұзғаны үшін азаматтық-құқықтық жауапкершілік белгіленеді.

ҚР АҚ 349 - бабының 1-тармағына сәйкес, міндеттемені бұзу деп оның орындалмауы немесе тиісінше орындалмауы (уақтылы, тауарлар мен жұмыстардың кемшіліктерімен, міндеттеме мазмұнында айқындалған басқа да ережелерді бұза отырып) - тиісінше орындалмауы түсініледі. Тиісінше орындау мүмкін болмаған кезде борышкер бұл туралы несиеберушіге дереу хабарлауға міндетті. Осыдан, міндеттемелерді бұзғаны үшін жауапкершілік құқық бұзушыға қандай да бір теріс салдарды жүктеу ретінде анықталады[1].

Онда көрсетілген мәжбүрлеу шаралары екінші тараптың міндеттемелерін бұздан зардап шеккен тараптың құқықтары мен мүдделерін қорғау шаралары болып табылады. Бұл шаралардың барлығы міндеттемені орындауды қамтамасыз етуге не жәбірленуші тарап көтеретін мүліктік шығындарды өтеуге бағытталған.

АҚ-нің сәйкес, ҚР азаматтық құқығы сәйкес міндеттемелерді әртүрлі негіздер бойынша жіктейді. Осылайша, міндеттемелердің пайда болу негізіне байланысты заң шығарушы шарттық және шарттан тыс жауапкершілікті ажыратады. Бұл туралы ҚР АҚ 271-бабында бекітілген нормалар куәландырады, оған сәйкес міндеттемелер шарттан, зиян келтіруден немесе осы Кодекстің 7-бабында көрсетілген өзге де негіздерден туындайтын болады.

Шарт және өзге де мәмілелер негізінде міндеттемелердің пайда болу тәсілі азаматтық заңнамада белгіленген азаматтық құқықтар мен міндеттердің пайда болу негіздерінің тізбесіндегі алғашқылардың бірі болып табылады. Осыны негізге ала отырып, жауапкершілік бұзғаны үшін міндеттемелер негізі бойынша, біріншіден, шарт талаптарының бұзылуы немесе өзге де міндеттемені тараптардың біреуінің бұзуы шарт, екіншіден, шығындар немесе зиян болуы, үшіншіден, құқық бұзушының кінәсі болуы қажет.

Заң шығарушы шартта көзделген жауапкершіліктің өзге де негіздерін анықтау мүмкіндігіне жол беретіндігін атап өткен жөн[2].

Бұл шектеу азаматтық заңнама тұрғысынан да, оны қолдану тәжірибесі тұрғысынан да маңызды мәнге ие. Шарттық жауапкершілік режимін белгілеу кезінде заң шығарушының негізгі мақсаты әрбір нақты жағдайда оңтайлы шешімдер қабылдауға ынталандыра отырып, азаматтық айналымға қатысушыларға әсер етудің неғұрлым тиімді нормаларын белгілеу болып табылады [3]. Бұл жағдайда шарттық жауапкершілік алмасудың қалыпты жүрісін қамтамасыз етуге және ынталандыруға арналған, яғни азаматтық-құқықтық қатынастардың пайда болу негізі ретінде шартты іске асыру.

Нарықтық қатынастарға көшумен шарттың өсіп келе жатқан рөлін назарға ала отырып, шарттық міндеттемелерді бұзғаны үшін жауапкершілікке қатысты мәселелерді жеке қарау керек. "Шарттық тәртіпті сақтау", "міндеттемелерді бұзғаны үшін материалдық жауапкершілік" сияқты ұғымдар нақты мазмұнға ие бола бастайды, өйткені шаруашылық қатынастардың жекелеген қатысушыларының экономикалық мүдделерінің дербестігі қолданыстағы құқықтық қорғау құралдарын іске асырумен ғана кепілдік берілуі мүмкін.

Қазіргі заманғы экономикалық реформаның маңызды бағыттарының бірі- шаруашылық шарттың рөлін арттыру және шарттық қатынастарды құқықтық реттеуді жетілдіру, оның ішінде шаруашылық қатынастардағы жауапкершілік туралы мәселеге жаңа көзқарас. Субъектілер арасында туындайтын шарттық құқықтық қатынастар заңды іске асыру нысаны болып табылады. Демек, шарттық тәртіпті сақтау олардың арасындағы шаруашылық қатынастарда заңдылықтың сақталуын білдіреді. Шарттық тәртіпті нығайтуда маңызды мәнге ие, атап айтқанда, шарттар жасасу процесінде олардың талаптарын сауатты және дұрыс анықтау, тікелей шарттарда мүліктік жауапкершілік мәселелерін реттеу, міндеттемелердің орындалуын есепке алу мен бақылауды ұйымдастыру, жауапкершілік шараларын қолдану бойынша жұмысты талдау. Шарттың рөлі мен маңызы өте үлкен.

Келісім-шарт қарым-қатынастардың тауарлық-ақшалай нысандарын толық пайдалануға, қатысушылар арасында икемді шаруашылық байланысты орнатуға, олардың қажеттіліктерін әртүрлі бейімділігі мен талғамына сәйкес қанағаттандыруға мүмкіндік береді. Шарттар жасасу құқықтық қатынастарға қатысушылардың өзіне алған міндеттемелері үшін жауапкершілік сезімін арттырады, олардың бастамасы мен дербестігін дамытады, барлық жасырын мүмкіндіктер мен резервтерді пайдалануға мүмкіндік береді. Жауапкершілік түрлі нысандарда мүмкін.

Жауапкершіліктің негізгі және әмбебап нысаны міндеттемелерді бұзудан келтірілген шығындарды өтеу болып табылады. Заңда немесе шартта көзделгеніне қарамастан, заң осындай талап ету мүмкіндігін жоққа шығаратын жағдайларды қоспағанда, ол барлық құқықтық қатынастарда орын алуы мүмкін. Жауаптылықтың осы нысаны ең көп тараған тұрақсыздық айыбы ретінде, яғни заңда немесе шартта айқындалған, борышқор міндеттемелерді орындамаған немесе тиісінше орындамаған жағдайда несиеберушіге төлеуге міндетті ақша сомасына тоқтаған жөн (ҚР АҚ 293-бабы).

Тұрақсыздық айыбы міндеттемелерді орындауды қамтамасыз ету құралдарының бірін өзі ұсынады. Сонымен қатар, ол оның шығындармен арақатынасына байланысты жауапкершілікті күшейту құралы ретінде де қызмет ете алады. Шығындармен арақатынасы бойынша тұрақсыздық айыбы 4 түрге бөлінеді. Көбінесе онда шығындар тұрақсыздық айыбымен жабылмаған бөлігінде өтеледі, соның салдарынан мұндай тұрақсыздық айыбы сынақ деп аталады.

Екінші түрі тек тұрақсыздық айыбын ғана өндіріп алуға жол берілетін, бірақ залалдарды емес, айрықша тұрақсыздық айыбы болып табылады. Тұрақсыздық айыбының бұл түрі көлік құқығында кеңінен қолданылады.

Үшінші түрі, шығындар тұрақсыздық айыбынан тыс толық сомада өндіріп алынуы мүмкін болған кезде жинақталған тұрақсыздық айыбын білдіреді. Ол жаза сипатына ие.

Бұл көптеген авторларға айып төлеу деп атауға негіз береді. Ақырында, заң несие берушінің таңдауы бойынша тұрақсыздық айыбы немесе шығындар өндіріп алынуы мүмкін тұрақсыздық айыбы мүмкіндігін қарастырады. Бұл тұрақсыздық баламалы деп аталады.

АҚ 293-бабы тұрақсыздық айыбы ұғымына айыппұл мен өсімпұл кіреді. Терминологиялық тәжірибе айып төлеу ұғымын айыппұл ұғымынан айқын ажыратпайды. Бірақ көп жағдайда айып төлеу деп мөлшері орындалмаған немесе тиісінше орындалмаған міндеттеме сомасына пайызбен анықталатын өндіріп алу деп аталады. Айыппұл салумен, әрине, нақты бір белгілі соманы өндіріп алу.

Өсімпұл тұрақсыздық айыбының ерекше түрі болып табылады. Ол қаралған төрт түрдің кез келгеніне жатқызылуы мүмкін шығындармен, ал есептеу тәртібімен - әрбір мерзімі өткен күн үшін орындалмаған міндеттеме сомасының белгілі бір пайыз үлесінде (0,1 немесе 0,01 және т.б.) сипатталады.

Тұрақсыздық айыбы тікелей заң мен шарттан немесе тек шарттан туындауы мүмкін. Осы белгі бойынша тұрақсыздық айыбы шартты түрде заңды және шарттық болып бөлінуі мүмкін.

Азаматтар арасында жауапкершілікті күшейту құралы болып табылатын міндеттемелерді қамтамасыз етудің басқа құралы да жиі кездеседі. Мәселен, 337-бабында, ҚР АҚ-нің уағдаласушы берілетін ақшалай сома кепілпұл тараптардың бірінің есебіне сәйкес, оған шарт бойынша төлемдерді басқа тарапқа және қамтамасыз ету бойынша шартты жасасу және орындауды кепілпұл екендігін айтады.

Бұл анықтамаға сәйкес кепілпұл болуы тиіс үш белгілері:

- негізгі міндеттеме бойынша тиесілі төлемдердің есебіне жатқызылу;
- шарт жасасудың дәлелі ретінде қызмет ету;
- міндеттемені қамтамасыз ету құралы болу.

Соңғы екі белгінің болмауы енгізілген соманы авансқа емес, кепілпұлға айналдырады. Дегенмен міндеттемесін орындамаған жағдайда кепілпұл және аванс арасындағы айырмашылық салдары: аванс әрқашан қайтарылады, ал кепілпұл кінәлі тараппен жоғалады. Тараптар енгізілген төлемге берген атауына мән беруге болмайды, өйткені өзінің заңды хабардарлығына байланысты олар шынайы ниеттерге сәйкес келмейтін атауды қолдана алады. Әрбір жеке жағдайда міндеттемелер жиынтығы бойынша тараптар нені білдіргісі келгенін анықтауға тура келеді [4]. Жоғарыда айтылғандардан шарттық міндеттемелерді бұзғаны үшін жауапкершіліктің ерекшеліктерін көруге болады:

Біріншіден, шарттық міндеттемелерді бұзғаны үшін жауапкершілік көп жағдайда шарт жасасқан тараптардың келісіміне байланысты болады. Шарттық жауапкершілік, әдетте, шарттық қатынастардың қандай да бір түрін реттейтін азаматтық заңнамамен белгіленеді. Алайда тараптар шартқа заңда көзделмеген құқықтар мен міндеттерді енгізуге ғана емес, сондай-ақ оларды бұзғаны үшін тиісті санкциялар белгілеуге де құқылы.

Екіншіден, оның негізінде шарттық жауапкершілік туындайтын заң факторы өз табиғаты бойынша өзге де құқықтарды, міндеттер мен құқықтық қатынастарды, атап айтқанда азаматтық шартты іске асыру жүргізілетін салыстырмалы шарттық құқықтарды, міндеттер мен құқықтық қатынастарды бұзудың салдарынан құқық бұзушылық болып табылады.

Үшіншіден, шарттық жауапкершілік бағыттарының бірі шартпен туындайтын қатынастарды нығайтудан тұрады.

Сонымен қатар, шарттық міндеттемелерді бұзғаны үшін жауапкершілік-борышқордың міндеті - бұл шарттық міндеттерді орындамау немесе тиісінше орындамау нәтижесінде туындайтын және оның негізгі орындалмаған немесе тиісінше орындалмаған міндеттеріне қосылатын қосымша міндет.

Шарттық міндеттемені бұзғаны үшін жауапкершілік туындайтын жағдайлар тізбесі, сондай-ақ жауапкершіліктің өзге түрлерінен өзгеше ерекше сипатқа ие болады. Мысалы, шарттан туындайтын қатынастар саласындағы құқыққа қайшы ұғымы кеңірек түсіндіріледі. Шарт шеңберінде деликтерге тән құқықтық нормаларды бұзу ғана емес, сондай-ақ тараптардың құқықтық нормаларына қайшы келмейтін кез келген жарамды, құқықтық нормаларды бұзу да құқыққа қайшы келеді.

Өйткені шарттық қатынастар табиғи салдары ретінде тауар алмасу қатынастарынан туындайды.

Сондай-ақ шарттық міндеттемелерді бұзғаны үшін жауапкершіліктің маңызды ерекшелігі нақты орындау қағидатының әрекеті болып табылады. Шарттан туындаған міндеттемені заттай орындау шығындарды өтеумен қатар жүргізілуге тиіс. Шарттық жауапкершіліктің көлемі шартты орындамаудан келтірілген шығындардан асып кетуі мүмкін. Нақты орындауды айыппұлды өндіріп алумен ұштастыру фактісі және шарттық жауаптылықтың шығындар мөлшерінен асып түскенін куәландырады.

Шарттық міндеттемелерді бұзғаны үшін жауапкершілік ерекшелігі ретінде жәбірленушінің (несиеберушінің) кінәсін есепке алуды қарауға болады, өйткені несиеберушінің кез келген кінәсі назарға алынады. Несие берушінің кінәсі болған кезде шарттағы міндеттемедегі борышқордың жауапкершілігі тек азайтылуы мүмкін.

Жоғарыда айтылғандарды негізге ала отырып, Қазақстанда экономикалық қатынастардың қарқынды дамуына байланысты шарттық міндеттемелерді құқықтық реттеу нормалары, сондай-ақ осындай міндеттемелерді бұзғаны үшін жауапкершілік ҚР құқықтық заңнамасында ерекше орын алады. Тиісінше, шарттық міндеттемелерді бұзғаны үшін жауапкершілікті көздейтін заңнамалық нормаларды экономикалық саладағы өзгерістермен қатар белгілі бір өзгерістер мен толықтырулар енгізу жолымен жүйелі түрде жетілдіру біздің заң шығарушымыздың тұрақты тәжірибесіне айналуы тиіс.

Қолданылған әдебиеттер:

1. ҚР Азаматтық кодексі жалпы бөлім 27 желтоқсан 1994 ж. <http://adilet.zan.kz>
2. Акилова А.Е. Договорные отношения Казахстана. Юридическая ответственность. Вестник КазНУ, 2016.
3. Басин Ю.Г. Ответственность за нарушение гражданско-правового обязательства: учебное пособие. - Алматы: Әділет пресс, 1997.
4. Букабаева Ш. Азаматтық-құқықтық жауапкершілік. Журнал: ҚазҰУ хабаршысы. №10. - 15-18бб. 2011 ж.

ЦИФРЛІК БИЗНЕС-ҚОҒАМНЫҢ ИНТЕГРАЦИЯЛАНУЫ: ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Есенбай Н.

Ф-23ск тобы студенті

Исанов А.С.

Ғылыми жетекші: оқытушы, магистр

Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті

Қарағанды қ.

Аннотация. Аталмыш мақалада еліміздің цифрлік экономикаға бет алуы, оның негізгі ерекшеліктері, жүзеге асырудағы негізгі мәселелері және Қазтұтынуодағы Қарағанды Экономикалық университетінің осы салада үлесі мазмұндалады. Дамыған елдер қазіргі уақытта цифрлік экономикаға көшкеннен бастап, үлкен мүмкіндіктерге ие болды. Соның ішінде уақытты үнемдеу арқылы, қызмет сапасын арттырып, қыруар қаржы тауып жатыр. Осы көштен қалмау мақсатында елімізде, соның ішінде білім ортасы, цифрлік жүйеге көшуін бастап, жемістерін көруде.

Кілтті сөздер: Цифрлік жүйе, цифрлік экономика, білім сапасы, инновация, SMART университет.

Қазіргі уақытта экономиканың цикілділігі, өзгерістер шарттарында Ел басының «Төртінші өнеркәсіптік ревалюция шарттарындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері» атты кезекті халыққа жолдауы орынды әрі уақытылы болуымен қатар, еңбек нарығы талаптарына сай келетін мамандарды даярлау бағытындағы сұрақтары өзекті болып табылады. Білім жүйесінің одан әрі дамуы оның білім бағдарламаларының кәсіптік қоғаммен интеграциялануында икемділігінің артуында көрініс табады.

Макроэкономикалық тұрақсыздықтардың салдарлары қаржы-экономикалық сегментіне әсер етіп, жоғары білімді кәсіптік мамандармен жүзеге асырылатын және жоғарыөнімді бәсекелік қызметке бағытталған қаржы институттары мен нақты экономика секторының стратегиялық менеджментін жетілдіруіне себепші болып отыр.

Еңбек нарығына тәжірибелік ортаға оңай сіңісіп кететін, қазіргі уақыттағы еңбек нарығының қатаң талаптарына жауап беретін, бизнес-ортаның қағидаттарын сақтайтын және де креативті және дайындық деңгейін қалыптастыратын кәсіби жастармен қамтамасыз етуі жоғарғы оқу орындарының «йығында».

Көптеген жоғары оқу орындарының кәсіптік қоғамдар өкілдіктерімен тығыз байланысы тәжірибеде тұрақты жүргізіліп келеді, әрі жыл сайын жоғары оқу орындарында құрылған академиялық комитеттерінің бизнес-ортамен байланыстық сапасының жоғарылануына байланысты екінші-деңгейлі банктермен, кәсіпорындар мен қауымдастықтарымен басқарылуда. Академиялық комитеті құрамындағы бизнес-орта өкілдері тәжірибелік модульдері бағытындағы білім бағдарламаларына маңызды деген

бағыттарды қосуға құқылы, сонымен қатар оқу үрдісіндегі қолданылатын платиналық дәрістер, мастер-класстар және т.б. қолға алынады [1].

Жоғары оқу орындарында интеграциялық қағидатты жүзеге асыру мақсатында оқу-ғылыми-өндірістік кешендер құрылды. Аталмыш білім, ғылым және өндіріс формасындағы интеграциялық кешені жоғарғы оқу орындарымен, мемлекетпен, өндірістік кәсіпорындармен, қаржы секторымен өзара әрекеттесіп, еңбек нарығына сапалы әрі бәсекеге қабілетті мамандарды даярлауды қолға алған. Әріптестіктің осындай шеңберінде тәжірибелік қызметкерлер студенттік жастармен бірлесіп, оқу үрдісінде әлеуетті кадрлерді табады.

Жоғарғы оқу орындарында түрлі білім бағдарламаларының интеграциялануы тәжірибелік қызметкерлердің қатысуын талап етіп қоймай, сонымен қатар профессорлық-оқытушылық құрамның, студенттердің, магистранттардың және докторанттардың өндірістік және басқарушылық үрдістерді жетілдіру мақсатында бизнес-әріптестермен берілген жобалар мен шаруакелісімді тақырыптары бар тапсырыстарын белсенді орындауын қажет етеді. Бір ерекшелік студенттік жастар үшін ҚР БҒМ-мен, Әлеуметтік-кәсіпкерлік корпорациялармен ұсынылып, қаржыландырылатын ғылыми жобаларды, стартап-жобаларды, фанттық ғылыми жобаларды ұйымдастыруымен қатар біраз табыс алуға мүмкіндік береді.

Сонымен, бизнес-қоғам жоғары оқу орындары түлектерінің алынған білімдерін, қабілеттерін және біліктіліктерін басты бағалаушы бола отырып, кәсіпті кадрлармен қамтамасыз етілуін тиімді шешеді.

Сонымен қатар, Ел Басының халыққа жолдауларын негізге ала отырып, әлемдік нарықта бәсекеге қабілетті өнімді өндіретін және ел экономикасын алдыңғы қатарлы дамыған елдер тізіміне жеткізетін жоғары дәрежедегі еңбек өнімділігін қамтамасыз ететін, қаржы секторын қайта жаңғыртатын қаржы-экономикалық бағыттағы мамандарды бағыттауда көп үлесін қоспақшы.

Цифрлік революция әлеуметтік-технологиялық формацияның алтыншы укладтық технология дамуына сәйкес келіп, еліміздің жастары үшін келешекте сұранысқа ие болатын қаржы-экономикалық, басқарушылық және ақпараттық-технологиялық мамандықтарына назар аударғаны дұрыс. Аталған мамандықтар қаржы-қаражат ағымдарын басқаруда сауатты шешімдерді қабылдауға, қаржы-экономикалық жоспарлауды жүзеге асыруға, барлық бизнес-үрдістерді талдауға, реттеуге және жоспарлауға, персоналды сауатты басқаруға, техника мен модульдермен жұмыста қаржы-экономикалық стратегиялар мен үлгілерді сапалы жасақтауға, яғни бір сөзбен айтқанда жазушы-фантасттардың идеяларын іске асыруға мүмкіндіктер туады: Айзек Азимов, Герберт Уэллс, ғалым В.Ф. Ковалев-Туполев. Осындай үрдіс дамыған алдыңғы қатарлы елдерде қызмет етеді, нәтижесінде еңбек өнімділігінің үрдісі артып қана қоймай, әрі өнімдерінің өзіндік құны 20-30%-ға төмендеуіне септігін тигізді [2].

Әлеуметтік қоғамда кәсіпті, ұлтжанды, креативті және де белсенді азаматтардың қалыптасуына Қарағанды экономикалық университетінің жетекшілігі әсер етеді. Яғни, жетекшілік Қарағанды экономикалық университетін дәстүрлі білім беру ордасынан, оқу-әдістемелік, ғылыми-зерттеу және материалды-техникалық бағытта заманға сай реформалар жүргізіп, университетті инновациялық және қашықтықтан оқыту әдістемесін өзекті етіп, іс жүзінде іске асырып отырған бірден бір жоғары оқу орны етіп орнатты.

Жоғары оқу орында оқу үрдісіне Қазақстан студенттері үшін жетекші оқытушылардың массалық онлайн-курстары нысанында диджитализацияның енгізілуі қашықтықтан оқыту бағытында өзінің өзектілігін көрсетті.

Сонымен қатар, оқу үрдісінде цифровизация идеясын іске асыруда Қарағанды экономикалық университеті қабырғасында Студенттерге қызмет көрсету Орталығының құрылуы оған себепші. Студенттерге қызмет көрсету Орталығы – ол сервистік орталық, яғни жоғары қызмет ұсыну стандарты негізінде «бір терезе» қағидаты бойынша

студенттік жастары үшін қол жетімді әкімшілік, кеңесшілік сипаттағы қызметтері бар орталығы болып табылады. Осындай орталықтың құрылуы жоғары оқу орынның білімдік және ғылыми саясатын цифрлік ортаға айналдырып, SMART-университет форматындағы базаны қалыптастыруға жағдай жасап, бүкіләлемдік білім және ғылым кеңістігінде бәсекеге қабілетті орындарға жетуге мүмкіндік берді [3].

ҚҚЭУ қарамағындағы студенттерге қызмет көрсету орталығы 2007 жылы құрылған. Орталық барлық академиялық кезеңдерде студенттерге академиялық сұрақтар бойынша консультация береді. Орталық - әр студент қажетті сұрақтарына жауап алатын орын. Орталық қызметінің қағидаттары: алынған ақпараттың құпиялылығы, сенім негізіндегі ынтымақтастық, мәселелерді шешудегі әділдік, сенімді ақпарат беру. Орталық – бұл университет басшылығы мен студенттер арасындағы диалогтың жаңа форматы.

Студенттерге қызмет көрсету орталығы студенттік қоғамдастықпен жан-жақты өзара әрекеттесуді барынша жақсартуға бағытталған, студенттердің уақыттарын үнемдеуге және «университет – студент» өзара іс-қимыл жүйесінде қызмет көрсету барысында қосарлану әрекеттерді, бюрократиялық кедергілер мен сыбайлас жемқорлық тәуекелдерді болдырмауға мүмкіндік береді, сонымен бірге студенттердің проблемаларын шешу тиімділігі мен жеделдігін арттырып, қызмет көрсету сапасын жоғары деңгейге көтеріп, студенттердің әлеуметтік-маңызды қызмет көрсетулерді алуға жұмсалатын уақытын азайту мәселесін шешеді.

Студенттерге бір мезгілде бірнеше терезе қызмет көрсете алады. Қызмет көрсету электронды кезек тәртібінде жүзеге асырылады. Бір студентке қызмет көрсету уақыты қызмет көрсету стандартына сәйкес қатал түрде реттеленген. Қажетті қызмет көрсетуді алу үшін электронды кезек талонымен күту бөлмесінде отырып, хабарланған және экранға шығарылып көрсетілген кезде терезеге бару керек.

Студенттерге қызмет көрсету орталығының міндеттеріне келесілер енеде:

- мемлекеттік қызмет көрсету стандарттарының негізінде студенттерге «бір терезе» қағидаты бойынша қызмет көрсету арқылы жедел және сапалы қызмет көрсету.
- Білім алушының сұратуы бойынша ақпаратты уақытында беру.

- Студенттерге академиялық мәселелер бойынша консультация беру арқылы қолдау көрсету.

- ҚҚЭУ-де сыбайлас жемқорлық тәуекелдері мен құқық бұзушылықтарды жою үшін жағдай жасау.

- Қызметтері:

- Студенттерден мемлекеттік және университеттің ішкі қызмет көрсетулеріне өтініштерді қабылдау.

- Өтініштерді өңдеу.

- Орталыққа келген студенттерге ақпараттық көмек көрсету.

- Мемлекеттік және университеттің ішкі қызмет көрсетулерінің реттемесін (регламентін) анықтау.

- Мемлекеттік және университеттің ішкі қызмет көрсетулерінің нәтижелерін беру [4].

Міне, жоғарыда аталған студенттерге қызмет көрсету орталығы университеттің цифрлік білім беру жүйесіндегі маңызды қадамы осындай және бүгіннен-ақ өз жемістерін беруде.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Интеграция в бизнес-сообщество/ Талимова Л.А., Калакабаева Г., Ермекова К. // Индустриальная Караганда. - 2018. - №25. - С. 4.

2. Студент как главный фактор ресурсного обеспечения вуза (на примере Карагандинского экономического университета). Безлер О. Д., Седадьский Т.// Вестник КЭУ: экономика, философия, педагогика, юриспруденция. - 2017. - №2. - С. 71-75.
3. Успешное будущее. Триединство языков / Ертысбаева Г., Жунусова А.// Индустральная Караганда. - 2017. - №33. - С. 5.
4. ҚҚЭУ сайты: www.keu.kz

СЕКЦИЯ 5
РАЗВИТИЕ НАЦИОНАЛЬНЫХ И ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ В
СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

ABAI KUNANBAYEV'S HERITAGE FOR THE WORLD

ABDUKAIUMOV T.S., KUDABAEVA M.T.

students of group "MO-31к"

ABDRAHMANOVA S.T.

*Scientific adviser: master, teacher of the Department of
foreign and Russian languages*

Karaganda Economic University of Kazpotrebsoyuz
Karaganda, Republic of Kazakhstan

Abstract. The purpose of this study is to identify the lexical features (transformation) of translations of some works of Goethe. Most Goethe popular works and their translations into the Kazakh language-study materials of this item.

Keywords: Kazakh literature, Kazakh and foreign languages, translation activities.

One of the outstanding representatives of the Kazakh poetry of the first half of the XIX century-friend and colleague Makhambet utemisova Isatay Taimanov-leader of the peasant uprising of feudal Kazakhs in 1836-1837 biennium. Otemis has sons and was a wealthy man, influential, close to the Khan's entourage, but only Makhambet stood out among their peers living intelligence, curiosity and a sharp tongue. Contemporaries noted that he thoroughly knew the Koran, was also familiar with the state language and correspondence, and this knowledge he probably received in the madrasah. In 1836, the Uprising of the buke Horde against the tyranny of Zhangir Khan broke out on people with new taxes, fees, duties. The leaders of the uprising were Isatai Taimanov and Makhambet. The leaders of the liberation struggle of the Kazakh people in 1837-1847 became the heroes of the epic "Kenesary-Naurzybay". The development of Kazakh literature is associated with the work of Makhambet Utemisuly. His songs Mahambet called people to fight against the colonial and Khan's authorities. After the death of Isatai in 1838, the poet continued to struggle. He had negotiations with Khiva Khan, joint actions, sent letters to the Kazakh aqueducts, several times tried to cross the border, to raise the struggle of the Kazakh people Bogaevsky khanate. In 1846 by order of Colonel Alcobaca Makhambet was arrested and brutally murdered. Poetry of Makhambet raised Kazakh literature to new heights. IT meant further convergence of spoken verbal poetry with written literature. Outstanding Kazakh poet Makhambet Utemisov was a very bright man. Its role in the culture and history of the Kazakh people, as well as in literature, is very large. His poetry is full of courage and courage, indomitable desire for freedom. Makhambet Utemisov is considered the founder of the Kazakh heroic poetry. His work can with full justification be called an encyclopedia of the liberation struggle of the Kazakh people wore years and in those years, the village took an active part in the revolt under leadership of Isatay taymanov in the West of Kazakhstan.[1]

In Kazakhstan, throughout the twentieth century, great interest was given to literary translation, established activities were carried out in the field of translating literary masterpieces from Kazakh into another language and, on the contrary, from other languages into Kazakh. As a result, there was published a significant amount of works of Russian and world literature in the Kazakh language. At the same time, it is possible to notice the emergence of numerous works of the classics of Kazakh literature in foreign languages. At the same time, the translations were performed equally in Kazakhstan, and thus abroad. In 1953, the epic "Path of Abay" by Mukhtar Auezov, the legendary and generally accepted Kazakh writer of the twentieth century, was

published in English and German. In the 1950s, the publication of this novel was implemented in Bulgaria, Poland, Czechoslovakia, Hungary, Romania. In 1958 in France, the first edition of the epic under the name "Youth of Abai" was published, in 1960 - the second edition under the name "Path of Abay". As a result of these translations, foreign readers learned about the great Kazakh poet and thinker of the second half of the 19th century, Abay Kunanbayev. Unfortunately, the poetic works themselves for a long time remained unknown to the world, and especially to the European public. For the first time, translations of separate poems of Abai into foreign languages began in the 50s of the twentieth century. These were translations of his poems into Mongolian and Chinese. In addition, in 1959, "Words of edification" were published in the Czech language. In the 70s of the twentieth century, Abai's individual poems presented themselves in English, German, Arabic, and Hungarian, and his primary works — Masgud, Legend of Azim, Iskander and the prose work "Words of edification" remained outside the field. view translators.[2]

In the 1990-2000s, the celebrations of the anniversaries of the classics of Kazakh literature, which entered the UNESCO Calendar of Unforgettable Dates, ended at the world level: 150th anniversary of Abay Kunanbayev (1995), 100th anniversary of Mukhtar Auezov (1997), 100th anniversary of Sabit Mukanov (2000), the 100th anniversary of Gabit Musrepov (2002) and the 200th anniversary of Makhambet Utemisov (2003). These events have begun in recent years as one of the significant reasons for intensifying the translation of works of Kazakh creators into foreign languages. Thus, in 1995, Galymzhan Mukanov translated "Words of edification" from Kazakh into French, and also Iskander and Masgud poems by Abay Kunanbayev. Under the auspices of Abai House in London, the translation of the Words of Edification into English (translator Richard McCain) and into French (translator Antoine Garcia) was authorized. The best works of Abai appeared in Turkish. The book "Works and Thoughts of Abay" existed in Iran, "Words of edification" appeared in the world in Chinese, Korean and Mongolian languages. In 1997, the epic novel "The Way of Abay" by Mukhtar Auezov was released in Tehran and Ankara. In French, released into the world of the story "Dusty time". Actually, the Dutch turkologist Robert Ermers translated the story "Gray Fierce" from the Kazakh language into his native language.[3]

In 2003, declared by UNESCO as the year of the Kazakh poet and thinker Makhambet Utemisov, solemn events took place not only in Kazakhstan, but also in France. A demonstration of the book of poems of Makhambet in French was held in Paris at the International Conference. The elegantly published collection contains a preface and 79 poems by Makhambet in the translation of Jacques Jouet. The creator of the informative preface is the famous French writer, translator and science scholar Leon Robel. Leon Robel for a long time and frankly keen on Kazakh literature and his serious knowledge and favors are perfectly displayed in his preface. He not only represents his own compatriots with the biography and work of Makhambet Utemisov, but also gives a brief insight into the history of Kazakh poetry right up to Makhambet, notices the variety of oral poetic tradition and defines the characteristic features of Makhambet's poetic creativity.[4]

The poetic words are translated by the popular French poet, writer, playwright and publicist Jacques Jouet. In the preface, Leon Robel focuses on his ability and ability, noting that in the course of his activity he was based primarily on the interlinear translations done by his Kazakh counterpart Galimzhan Mukanov directly from Kazakh into French. At the same time, Jacques Jouet regularly checked with numerous famous translations from Kazakh to Russian, with explanations; he possessed a Kazakh original of texts in front of him and listened to recordings of Kazakh poetry. He sought to preserve such unique paintings of Makhambet. Jacques Jouet, according to the judgment of Leon Robel, turned out to reflect the strength and freedom of rhythm of Makhambet's poems, his vital tones, his unique vision of society.[5]

Literary translation up to our days does not cease to be the main and more productive way of mastering the works of foreign literatures. Research in the theory and practice of literary translation is of paramount importance for the comparative study of literatures, as they contribute

to the establishment and development of literary and cultural relationships among countries. In recent years, the social and cultural significance of literary translations has increased in conjunction with the expansion of international interrelationships of modern Kazakhstan in all spheres of life.[6]

REFERENCES:

- 1.S.Abdrakhmanov « The theory and poetics of poetic translation » Author's abstract dis,doct.philol. sciences., 2007 – 36p.,
- 2.M.O.Auezov Time and literature. Almaty, 1962, 388p.
- 3.G. Belger Terrestrial elects (Goethe and Abai) - Almaty:Zhazushy, 1995.-252p.
4. M.Kurmanov. The dissert. cand.sciences, Almaty 1978
5. V.S. Vinogradov Introduction into interpretation (the general and lexical questions).M.: publishing house of the general secondary education institute ROS, 2001.224p.
- 6.YA.I Retsker.Theory of translation and translational practice. Sketches of the interpretation linguistic theory / additions and D.I.Ermolovich's comments. M.: R.Valent, 2004.240p.

КЫТАЙДАГЫ ҚАЗАҚ КӨРКЕМ-АДЕБИШЫ ГАРМАШЫЛЫҒЫНЫҢ ДАМУЫ

Абдукаюмов Т.С., Кудабоева М.Т.

МО-31 ктобының студенттері

Баделхан М.Б.

Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы

Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті
Қарағанды қ, Қазақстан
Республикасы

Аннотация. Жаһандану дәуірінде әртүрлі елдермен экономикалық, саяси және мәдени салаларда халықаралық рухани қарым-қатынастардың жандануымен қарқынды дамып келе жатқанда, көп тілді коммуникаторлар арасында қарым-қатынас жасау мен түсінудің жолы ретінде тілдің рөлі артып келеді. Мәдениетаралық қарым-қатынас табысты болмайды, егер коммуникаторлар әртүрлі ұлттар мәдениетінің ерекшеліктеріне байланысты өмір сүру жолымен мәдениетіндегі, ойлау жолындағы айырмашылықтардың барлық ерекшеліктерін білмесе. Бүгінгі таңда аударма зерттеулеріне, атап айтқанда, салыстырмалы теория мен аударма практикасына ерекше көңіл бөлінеді.

Түйінді сөздер: аударма қызметі, аудармашы, қайталама аударма, қытай қазақ поэзиясы.

Қазақстанның білім әлеуеті оны тиімді пайдалану кезінде елдің әлеуметтік-экономикалық және мәдени даму перспективаларына шешуші әсер етуі мүмкін. Әңгіме бірыңғай білім беру кеңістігін құру туралы болып отыр, онда білім беру жүйесі міндетті түрде мемлекеттік және ұлттық тілді бір мезгілде зерделеумен қатар қытай тілін Болашақ халықаралық тіл ретінде оқытуды де қамтуы тиіс. Бұл тәсілде өзгерістер мен уақыт талаптарын көздейтін стратегиялық бағыт бар. Бұл тұрғыда Орталық Азия университеттері ғылыми, білім беру және мәдени орталықтар ретінде елеулі рөл атқаруы тиіс. Осы университеттердің негізінде студенттермен, ғылыми мамандармен, оқытушылармен алмасу бойынша мәдени және білім беру бағдарламаларын құру халықаралық қатынастарды дамытуға ғана емес, сонымен қатар кәсіби білім беруді прогреске және жетілдіруге, этнос пен елдің этнотоптарының дәстүрлері мен тұрақтарын

сақтауға, халықтардың жақындасуына және этникалық, конфессиялық және басқа да жанжалдарды болдырмау үшін маңызды негіз болатын болады. Және бұл екі тараптың геосаяси мүдделері айқын көрінеді.[1]

22 қазанда Астана қаласында "Рухани жаңғыру" бағдарламасын жүзеге асыру жөніндегі Ұлттық комиссия мен Қытай Халық Республикасының "Ұлттар баспасы", сондай-ақ Египет Араб Республикасының Мәдениет және білім орталығы арасында ынтымақтастық туралы келісімге қол қойылды. Келісім аясында серіктестер Қазақстанға қазіргі қазақ әдебиетінің антологияларын қытай тіліне аударуға, басып шығаруға және таратуға көмектеседі.

"Рухани жаңғыру" бағдарламасын іске асыру жөніндегі ұлттық комиссияның хатшысы Аида Балаева қазақстандық тараптан Келісімге қол қоя отырып, Қазақстан Президенті Н. Назарбаевтың бастамасымен жобаның ерекше маңыздылығы мен жоғары мәртебесін атап өтті. А. Назарбаев. Алғаш рет қазақ прозасы мен поэзиясының көлемді жинақтары қытай тіліне аударылады [2]

Пяо Юнжи «Ұлттар баспасы» Қытайда тұратын 56 этностың тілдерінде жалпы тиражы 20 миллионды құрайтын мыңнан астам атаудан тұратын көркем әдебиетті жыл сайын аударатын және басып шығаратын Қытайдың арнайы мемлекеттік мекемесі екені туралы хабарлады. Баспаның құрамында 1953 жылдан бастап қазақ редакциясы да жұмыс істейді. Ол Қазақстанның тәуелсіздік алғанынан бастап екі тараптың арасында тығыз ынтымақтастық орнатылғанын атап өтті. Мысал ретінде 27 жылдан бері баспамен көптеген қазақ авторларының еңбектері, соның ішінде Абайдың «Қара сөздері» қытай тіліне аударылғанын айтты. Өз кезегінде ҚХР Ұлттар баспасының орынбасары Гао Ли ханым Қытай тарапы басылымдардың жоғары сапасын қамтамасыз ету үшін өзінің барлық білімі мен тәжірибесін қоса беретініне сендірді. Ол атап өткендей, Ұлттар баспасы үшін әлемдік аты бар ірі баспалар тартылған ауқымды жобаның бір бөлігі болу үлкен құрмет.[3]

Басты мақсат бүгінгі әлемге тәуелсіздік жылдарындағы біздің әдебиетіміздің, музыкалық және бейнелеу өнерінің, хореографияның, кино мен театрдың жетістіктерін көрсету. Жоба аясында қазіргі қазақ әдебиетінің екі антологиясын аудару және басып шығаруға дайындау жұмыстары жүргізілуде. Бұл – " қазіргі қазақ поэзиясының антологиясы " және "қазіргі қазақ прозасының антологиясы". Әрбір антологияның көлемі 600 беттен асады, әрбір антологияға 30 қазақстандық автордың жұмыстары кіреді. Антологиялардың құрылымы мен мазмұны Қазақстан Жазушылар Одағының арнайы отырысында бекітілді.[4]

Бүгінгі таңда жобаның барлық негізгі серіктестерімен келіссөздер жүргізіліп, аяқталды. Осылайша, ағылшын тіліндегі жинақтарды шығару Кембридж университеті баспасының қатысуымен, Испанияның Мәдениет министрлігінің қатысуымен испан тілінде және Сервантес институтының қолдауымен, француз тілінде Париж мэриясы мен Франция кітабының ұлттық орталығының қатысуымен дайындалады, орыс тілінде аудармалар мен антологияларды басып шығару ММУ Баспа үйін дайындайды, қытай тілінде жобаны ҚХР Ұлттар баспасы жүзеге асырады., антологияларды араб тілінде шығару Египет Араб Республикасының Мәдениет және білім беру орталығының қатысуымен дайындалатын болады.[5]

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. <https://ehonews.kz/sborniki-kazahskoj-literatury-izdadut-na-kitajskom-i-arabskom-yazykah/>
2. https://ru.wikipedia.org/wiki/Казакская_литература
3. https://www.krugosvet.ru/enc/kultura_i_obrazovanie/literatura/KAZAHSKAYA_LITERATURA.html
4. <https://alfarabinur.kz/o-rodine-moej-kazaxstan/kazakhskaya-literatura.html>

СҰЛТАНМАХМҰТ ТОРАЙҒЫРОВ – РЕАЛИСТ АҚЫН

АЙСАҒАЛИ Ұ.

Ф –22 тобының студенті

ТОПАШОВ М.Ә.

Ғылыми жетекші, ф.ғ.к., доцент

Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті
Қарағанды қ, Қазақстан Республикасы

Аннотация. Мақалада қазақ әдебиетінің көрнекті өкілі С.Торайғыровтың лирикалық өлеңдеріне талдау жасалады. Идеялық - тақырыптық ерекшеліктері ашылып, ұлт рухын оятудағы ақындық ізденістері сараланады. Ақындық қабілет - қарымы талдау мүмкіншілігіне қарай нақтыланып, жүйелі саралаудың нәтижесінде ашылады. Абай дәстүрін ақындық мұратына қарай игерудегі ерекшеліктері де мүмкіндігінше ашылып, дәлелді деректермен дәйектеледі. Түр мен мазмұн бірлігін үйлестірудегі шеберлік қырлары да нақтыланады.

Кілт сөздер: ақын, поэзия, жазушы, лирика, ақындық дәстүр, реализм, Абай дәстүрі, ағартушылық бағыт.

XX ғасыр басындағы қазақ әдебиетінің ерекше құбылысы Сұлтанмахмұт Торайғыров қазақ поэзиясына айтарлықтай үлес қосты. Оның өлеңдері қазақ әдебиетінің асыл қазынасы ретінде ұрпақ игілігіне айналды. Ақынның әдеби мұрасы ұлттық құндылықтарға тәрбиелеудің мәніне барынша ие.

Қараңғы қазақ көгіне
Өрмелеп шығып күн болам,
Қараңғылықтың көгіне
Күн болмағанда кім болам?
Мұздаған елдің жүрегін,
Жылытуға мен кірермін,

ақынның шын мәнінде де, бүгінде қазақ аспанындағы рухани сәуле шашып тұратын ең жарық күндердің бірі болып мәңгілікке қалғанына ешкімнің де таласы жоқ екені анық. Аз жасағанына қарамай, ол қазақ поэзиясы мен прозасын жаңа сатыға көтеріп кетті. Реалист – ақын ХХ ғасырдың әдебиетінде жаңа жанрлар туғызды, роман жанрының, реалистік поэманың қалыптасуына әсер етті. “Қамар сұлу” шығармасы, жастарды асқақ қиял, зор талапқа бастайтын лирикасы – оны қазақ әдебиетіндегі демократтық әдебиеттің ірі өкілі етті», [1, 56б]. Сұлтанмахмұт шығармаларының тақырыбы – өз заманының шынайы көріністері, қазақ халқының сол бір аласапыран кездегі тұрмысы, ой-арманы. Ол өмір шындығын Абай үлгісінде бейнеледі. Сыншыл көзбен қарады. Өйткені өмірді жақсарту мен адамды түзеу, ең алдымен, ондағы кемшіліктерді әшкерелеп, сын тұрғысынан бағалап, одан арылудың жолын іздеуден басталады. Сұлтанмахмұттың лирикалық өлеңдерінің сипаты әр алуан. Оларда өмір тауқыметінен шаршаған ақынның қайғы – мұңы да, өкініш – наласы да, халықтың басындағы ауыр халге жүрегі сыздаған аяныш пен жанашырлық сезім де, болашаққа сенген, сол үшін күрескен азаматтық перзенттік патриотизмі де бар. Бірақ ақын өлеңдеріндегі мұң – зар жігерсіз, жасық қайғы емес. Ақын алдағы өміріне зор үмітпен қарайды. Ақынның 1912 жылдан бастау алатын шығармашылығының жаңа кезеңінде Абай, Ыбырай негізін қалаған ағартушылыққа бет бұрды, жастарды оқу – білімге шақырды. Алғашқы үгіт мәндес өлеңдерінен кейін ақын

лириканың өрісін кеңейтіп, лирикалық кейіпкердің жан сырын, іс – әрекетін суреттеуге ұмтылады. Оның жырларынан тағдырға мойынсұнбай, қасарыса алға ұмтылатын, ауыртпалыққа қарсы тұрар өжет мінез көрінеді. Осы кезден бастап ақын шығармаларында ескіні сынау бой көтерді. Ол қазақ арасында көп кезігетін келеңсіз мінездер мен кертартпа әдет – ғұрып салтына қарсы күреседі. Табиғат, махаббат тақырыбына жазған өлеңдерінде ақын адам сезімін қоғамдық көзқараспен, әлеумет өмірімен байланыста қарайды. Ескіге қарсы көзқарас оны қоғамдағы әділетсіздікпен қақтығысқа алып келеді. Сұлтанмахмұт әлеуметтік – саяси лирикаға бір жақтылық сипат берді. «Тағдыр», «Айт», «Кедей», «Оқудағы мақсат не?» және т.б. өлеңдері қоғамдық тәртіпсіздікке қарсылығымен ерекшеленеді. Сұлтанмахмұт Торайғыров — тәуелсіздік ісіне, халықтың прогресс пен мәдениет жолымен дамуына зор үлес қосқан ақын. Ол өткір сыни бағыттағы, әділетсіз өмір бет пердесін ашатын, надандық пен қараңғылықты түйрейтін тамаша туындылар жазды. Оның пікірінше, халық өз тағдырын өзі жасайды. Бұл үшін оған ұйқыдан оянып, ілгері жүру және басқа халықтар сияқты даму керек. Патша үкіметінің құлағанын қуанышпен қарсы алып:

Құрт аурудай жайлаған,
Құртпаққа бізді ойлаған,
Қанымызға тоймаған,
Қолымызды байлаған

Өшті залым қарасы...—, деп, патшашыл озбырлықтарды шенейді. Сұлтанмахмұт әлеумет өміріне тереңдеу ниетімен Алаш арыстарымен араласады. Қазақ оқығандары құрған Қазақ комитетінің кіші хатшысы болып қызмет істейді. Алашордашылар шығарған «Сарыарқа» газетіне өлеңдерін, мақалаларын жариялайды. Осы уақытта шығарған өлеңдерінде Алаш басшыларын дәріптейді.

Ақын елінің тілі ғой,
Адал туған ұлы ғой,
Бүлк–бүлк еткен жаны ғой,
Жанын жеген ары ғой,
Айта алмай жүрген зары ғой.
Жаннан, ардан безбесе,

Ақынын қандай ел қастерлемесін,

Ақын — заман перзенті. Сұлтанмахмұттай ірі ойлы, асау жүрек, асқан шабытты, лапылдап жанып тұрған ақын көз алдында болып жатқан ірі өзгерістің қайсысына да бейтарап қарай алмайтын жан еді. Ол халықтың басындағы ауыр қасіретті терең түсінді. «Зорлық пен зұлымдыққа қарсы айбынды үн көтерді. Оның шығармалары алған мәселесінің кеңдігі, тереңдігі жағынан Абай дәстүрін ілгері дамытты. Ол қазақ өмірінің шындығын жырлаған нағыз ұлттық ақынымыз еді. Өзімен тұстас ақынның ешқайсысы да дәл Сұлтанмахмұттай поэзиясын жалпы халықтық дәрежеге көтере алған жоқ».[2,45 б]. Адамзат қоғамының, елдер мен халықтардың тарихы олардың бастарынан кешірген үлкенді – кішілі оқиғалардың жай тізбегі емес, әділдік пен озбырлықтың, адалдық пен арамдықтың күрес тарихы. Озық ойлы, ақ ниетті адамдар жоғарыда Сұлтанмахмұт суреттегендей қоғамды аңсаған. Замандастарын сондай қоғам құруға жан сала шақырған. Азамат ақын қазақ халқының бақытты, мәдениетті ел болуын өмірлік арман етіп еді. Сол үшін де, ол өзіне «қараңғылықтың көгіне күн болмағанда кім болам» деп өршіл мақсат қойған болатын. Халықтың ғазиз ұлының сол арманы қазір орындалды. Қазақ халқы мәдениетті, азат ел болды.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1.С.Қирабаев.Қазақ әдебиетінің тарихы. Алматы,2014,—258б.

2.3. Ахметов. Қазақ әдебиетін зерттеудің өзекті мәселелері.Алматы,2004,—264б.

ЛАТЫН ӘЛІПБИІНЕ КӨШУДЕГІ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТӘЖІРБИЕ

АЛДАКЕШ А.М
Ф-18-1к тобы студенті
БИЛЯЛ Б.Қ

Ғылыми жетекші: филология магистрі, аға оқытушы
Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті
Қарағанды қ, Қазақстан Республикасы

Аннотация: Бұл мақалада Түрікменстан мемлекетінде латынға көшу үрдісі жылдам әрі қатал түрде өткені туралы баяндалады. Латын әліпбиіне көшу кезінде бүкіл халық латын әліпбиімен жазылған сөздерді жаңаша қабылдайды. Жаңа орфографиялық норма ретінде сөздерді қабылдап, сөздер жазуға да үйренеді. Түркі әлемінің барлық халықтарының латын әліпбиіне көшу оларды бір-біріне түсінікті және жақын етуге мүмкіндік береді.

Кілт сөздер: жазу, алфавит, латын әліпбиі, жарлық, факт

Түбі бір түркі дүниесі негізінен латынды қолданады. Олар Түрікменстан, Түркия, Әзірбайжан, Өзбекістан.

Түркіменстан 1993 жылы 25 маусымда Президент Н.Ниязов «Түрікмен тілінің жаңа алфавитін енгізудің мемлекеттік бағдарламасын» мақұлдаған №1380 Шешімге қол қойды. 1994 жылғы 29 қыркүйекте Жаңа латын әліпбиіне көшуді үш жыл ішінде аяқтау жоспарланып, 1995/96 оқу жылынан бастау алған болатын. 1926 жылы Мухаммед Гельдиев Баку қаласында өткен әліпби ауыстыру туралы конференцияға қатысады. Бұл конференцияда жадид жазуынан бас тартып, латын қарпіне көшу ұсынылады. Бұл елде көп уақыт араб әліпбиін қолданып келді. Әлі күнге дейін Ауғанстан, Иран мен Ирактағы түрікмендер араб әліпбиі үлгісімен жазады. Түрікменстанда латын әліпбиіне қатысты заң өткен ғасырдың 90-жылдарының орта шенінде қабылданды. Бір айта кетерлігі, латын нұсқасындағы жаңа әліпби 1930 жылдары қолданылған үлгісінен өзгеше болды. Мамандардың ойынша, бұл елде латынға көшу үрдісі жылдам әрі қатал түрде өтті. 1993 жылдың қаңтарында сол кездегі республика басшысы Сапармұрат Ниязов Ғылым Академиясында кеңейтілген отырыс өткізіп, жаңа әліпби бойынша ұсыныстарды қарау жөніндегі комиссияның құрамын бекітеді. Қабылданған Жарлыққа сәйкес, Жаңа түрікмен әліпбиі 1996 жылдың 1 қаңтарынан бастап - Президентке, Парламентке және Үкіметке дайындық жұмыстарына үш жыл бөлінді. Құжат қабылданғаннан кейін Ниязовтың төрағалығымен түрікмен тілінің жаңа алфавитіне көшу жұмысын басқару жөніндегі мемлекеттік Ұйымдастыру комитеті құрылды. 1993 жылдың маусым айында Президент қаулысымен тіл білімі институтында әзірленген көшу бағдарламасы да қабылданды. Бағдарлама қаржыландыру көздерін қамтымады, сондай-ақ халықты қайта оқытуға және кітаптарды қайта басып шығаруға арналған шығыстарды көздемеген. Кейіннен 1993 жылдың алфавитіне өзгерістер енгізілді-осылайша Түрікменстандағы латын әліпбиіне "толық өту" ресми түрде 2000 жылдың басында ғана аяқталды.

Латын әліпбиінің артықшылықтары Түркімендердің көзқарасымен:

1. Түркімен ғалымдары да дәстүрлі араб жазуы әр түркі дыбысын толық бере алмайтынын байқады. Түркі тілдерінде араб тіліне қарағанда дауысты дыбыстар көптеу болды. Оларға қосымша таңба бере отырып, араб әліпбиі түркімен тілінің барлық дыбыстарының ерекшеліктерін толық бере алмады: [a], [ä], [e], [i], [o], [ö], [u], [ü], [y].

2. Мухаммед Гельдиев, Мухамметгулу Атабаев и Дурду Гылыч секілді білімділер түркімен тілінің жадидше оқыту үшін өзбек, татар білімдарларынан оқыған болатын.

Бұндай ой түркімен тілінің фонетикасына жақын таңбаларды алып, тілді сақтап қалу болатын.

Түркімен реформаның кемшілігі:

1. Түркімен халқының сауаттылығы тағы да бәсеңдей түскен еді.

2. Дайындықсыз латын әліпбиін қабылдау таңба мен емле ережелерінің жиі ауысуына алып келді. Әрі емле ережесі ескіріп қалып, 2 жыл сайын қайта жаңарып шығып отырды. Бұл, әрине, жаңа ғана тәй-тәй басып келе жатқан жас мемлекет үшін оңайға соқпады.

3. Сондықтан бұрынғы кирилл әліпбиін қолдану да көрініс тапты. Бірақ қатал президент Сапармұрат Ниязовтың талапқойғыштығының арқасында кирилл әліпбиін қатар қолдану тоқтатылды.

Түркімен тілінің латын графикасы негізіндегі жазуға көшуінің себептері:

1. Бірінші кезекте ұлттық сананың көтерілуімен болған елдегі ұлттық отаншылдықтың серпілісіне жауап беретін нақты шаралар керек болды, ұлттық жазуға негізделген графика талап етілді.

2. Әлемдік сауда, экономикалық қатынастар үшін латын графикалы жазудың тиімді болғаны алға тартылды.

3. Дүниежүзі бойынша ақпарат алмасудың негізгі құралы латын қаріптері негізінде ұлттық жазу әліпбиін жасау қазіргі ақпарат заманының талабы болды. Сөйтіп, Түркіменстан үшін латын графикалы жазуға көшудің ең басты себебі саяси және экономикалық түркіжайттардан келіп туындады.

Түркіменстан жазуының латын графикасына көшу тәжірибесін қорытатын болса, мына фактілер айқындалады:

1 факт. Түркімен тілінің дыбыстық жүйесіне негізделген латын графикасындағы жазу кирилл әліпбиінде қалыптасқан қосамжар орфографиядан арылудың жолына айналды. Түйін. Қазіргі қазақ орфографиясындағы дәл осы проблеманы түбегейлі реформа жасау, яғни әліпби алмастыру арқылы ғана шешуге болатыны айқын.

2 факт. Түркі дүниесіне ортақ жаңа әліпби негізінде бауырлас елдермен, әсіресе көршілес Түркиямен мәдени қатынастарды жақсарту көзделді; Түйін. Қазақ халқында бауырлас елдермен ортақ түркілік бірегейлік төмендеп кетті, түркі дүниесіне ортақтанып келе жатқан латын графикасы негізіндегі жаңа жазу оны жаңғыртуға септігін тигізер сөзсіз.

Қорытындылай келе Түркімен әліпбиі де кириллицадағы басы артық әріптерден тазарған ұлттық сипаттағы әліпби болды. Латыннегізді қазақ әліпбиінің басты ерекшелігі латын графикасына өткен мемлекеттер тәжірибесін мұқият зерделеп, таразылап келуінде. Ұзақ дайындықпен келсе де, әртүрлі пікір алшақтықтарының орын алуы графика ауыстыру ісінің таза лингвистикалық аспектісімен бірге, әлеуметтік, экономикалық т.т. факторларды шоғырландырып, кешенді құбылыс ретінде қарау қажеттігін дәлелдей түседі.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Байтұрсынов А. Жазу мәселесі: Қазақ тілінің мәселелері //Қазақ. – 1913. 16 октяб.
2. Тойшыбекова Ж. Қ. XX ғ. басында Қазақстанда латын алфавитіне көшу идеясының қалыптасуы //ҚазҰУ хабаршысы. Тарих сериясы, № 1 (136). 20052.
3. Байтұрсынов А. Ең жақсы әліпби біздікі //Алдаспан. – 2007.
4. Байтұрсынұлы А. Араб әліппесін жақтаған баяндамасы //Ақжол А., 1991.
5. Мухамед Гельдиев и его вклад 2015

DEUTSCHE GESETZE - EIN MODELL FÜR ANDERE STAATEN

ALIMCHAN ELAMAN,

Gruppe JU-21k,

KORABAEVA A.A.

Wissenschaftliche Leiterin: Kandidatin der philologischen

Wissenschaften, Dozentin

KWUK, St. Karaganda

Annotation: In diesem Artikel analysiert man einige eigenartige Gesetze Deutschlands und vergleicht sie mit den Gesetzen Kasachstans. Es ist die Gesetze über die Erhaltung der Ruhe "Tag der Ruhe" und ein weiteres besonderes Gesetz Deutschlands "nur Sie!". Diese deutschen Gesetze Deutschlands vergleichend kann man den bedeutenden Unterschied der Gesetze Kasachstans sehen.

Schlüsselworte: Deutschland, das Gesetz, die Gesetzgebung, der Polizeibeamte, der Unternehmenssubjekt, die Verletzung, die Verwaltungsstrafe, der Sprachfond, das professionell orientierte Deutsch, der Staat.

Jeder Staat hat spezifische Gesetze, die sich von anderen Staaten unterscheiden. Unter Ihnen habe ich als Beispiel die besondere deutsche Gesetzen in Deutschland betrachtet. Diese ausschließliche Gesetzgebung Deutschlands dient zur Regulierung der Öffentlichkeitsarbeit und zur Verbesserung der Kennziffern für die Entwicklung des Staates.

Eines der Gesetze, die ich in Betracht ziehe, ist das Gesetz über die Erhaltung der Ruhe "Tag der Ruhe ". In Deutschland das Recht einer Person, ruhig am freien Tag zu ruhen, nicht in der Nacht vor den Nachbarn Lärm zu machen. Es ist strengstens verboten, den Bohrer am Sonntag und zu jeder Tageszeit zu verwenden. Übrigens, auf den Straßen, wo es kein einziges Geschäft gibt, kann man ruhig spazieren gehen, eine Tasse Kaffee auf den Terrassen genießen, aber die Reparatur ist verboten. Wenn wir über die Erholung der Deutschen sprechen, dann eine weitere Einschränkung Klavierspiel in der Nacht verboten ist [1].

Bei der Betrachtung dieses Gesetzes, in der Tat, jetzt Menschen brauchen Ruhe. Dieser Tag der Ruhe ist sehr nützlich für eine gute Erholung, die Entwicklung des Denkens und die Förderung der Arbeit. Natürlich gibt es kein Gesetz in Kasachstan, das dem Tag der Ruhe gewidmet ist, aber es gibt ein Gesetz, das die Ruhe der Nachtzeit gewährleistet.

In Bezug auf das Gesetz der Republik Kasachstan über die Stille:

- Ordnungswidrigkeiten,
- Artikel 437. Ruhestörung.

1. Allgemeine Bestimmungen Verletzung der Ruhe in der Nacht (von 23 bis 6 Uhr morgens), die normale Ruhe und Ruhe von Einzelpersonen behindert, einschließlich der Durchführung von Geräuscharbeiten, die nicht mit dringender Notwendigkeit in Wohnräumen und darüber hinaus verbunden sind.

Eine Strafe für Einzelpersonen in Höhe von fünf, für kleine Unternehmenssubjekten oder nicht kommerzielle Organisationen – in Höhe von zehn, für mittlere Unternehmenssubjekten – in Höhe von fünfzehn, für große Unternehmenssubjekten – in Höhe von den 50-monatigen Kennziffern der Berechnung.

2. Die gleiche Handlung, die innerhalb eines Jahres nach der Auferlegung der Verwaltungsstrafe begangen wird, wird eine Strafe für Einzelpersonen in Höhe von zehn, für kleine Unternehmenssubjekten oder nicht kommerzielle Organisationen – in Höhe von zwanzig, für mittlere Unternehmenssubjekten – in Höhe von dreißig, für die große Unternehmenssubjekten – in Höhe von den 90-monatigen Kennziffern der Berechnung [2].

Ein weiteres besonderes Gesetz Deutschlands "nur Sie!". In Deutschland muss man sich die Polizisten auf "Sie", nur nicht auf "du" wenden. Wenn Sie respektlos gegenüber der Polizei sind, dann können Sie dafür bis zu 600 EURO bezahlen. Daher ist es notwendig, dieses Gesetz nicht zu vergessen [1].

Ich glaube, dass das Gesetz sehr korrekt und notwendig ist. Weil wir mit Respekt behandelt werden müssen, um die Rechte der Menschen zu schützen. Ich denke, dass das Wort "Sie" in das Gesetz gebracht hat und den Status von Strafverfolgungsagenturen gehoben hat. Den Polizeibeamten in der Republik Kasachstan wenden sich viele auf "Sie", aber es ist im Gesetz nicht widerspiegelt.

Da dieses Wort nicht im Gesetz enthalten ist, wie die Leute es vorziehen, Polizisten zu nennen. In Kasachstan wird nur im Falle einer Beleidigung der Polizeibeamten zur Verwaltungsverantwortung gebracht. Es enthält eine Strafe von drei bis zehn monatlichen Verwaltungsstrafen oder bis zu zehn Tage Gefängnis. Da sich das wichtige Gesetz in der Gesellschaft der deutschen Nationalität täglich eben trifft, hat die große Bedeutung, als in unserem Staat.

Jetzt studiere ich an der Universität nach dem Beruf "Rechtswissenschaft" und ich lerne das Deutsch schon auf dem professionellen Niveau. Der praktische Besitz von der Fremdsprache trägt zur Erhöhung des Niveaus meines professionellen Kompetenzbereiches bei und vermutet die Fähigkeit, einige Aspekte meiner beruflichen Arbeit zu verwirklichen: das Bekanntmachen mit den neuen Technologien und den Tendenzen in der Sphäre des zukünftigen Berufes.

Beim Studium des Professionell orientierten Deutsch wählen wir zusammen mit dem Lektoren die Texte mit der professionellen Ausrichtung durch das Internet, die Zeitung, die professionellen Zeitschriften aus. Wo wir die Arbeit mit der professionellen Lexik, die Ausführung verschiedener lexikalisch-grammatischer Übungen, die Lektüre und die Übersetzung der professionellen Texte, die Zusammenstellung der Schemen und der terminologischen Wörterbücher der professionellen Lexik aufnehmen, die bei der Durchführung der geschäftlichen Spiele aktiv verwendet werden. Solche Arbeit zwingt die Studenten, zu denken, entwickelt das professionelle Denken. Während des Lernens habe ich den deutschen Sprachfonds entwickelt.

Abschließend tragen diese sondergesetze Deutschlands zur Entwicklung des Staates und zum Eintritt des Staates in die entwickelten Länder bei. Meiner Meinung nach ist es notwendig, aufgrund der speziellen Gesetze Deutschlands Änderungen und Ergänzungen der Gesetze der Republik Kasachstan vorzunehmen. In Deutschland gibt es viele spezielle Gesetze, darunter zwei Kasachische Gesetze. Aber wie Sie sehen können, gibt es wesentliche Unterschiede. Das Deutsche Recht und sein Vergleich mit der Kasachischen Gesetzgebung: Professionell orientierte deutsche Sprache. Diese Disziplin hat mir geholfen, den wichtigsten Teil des deutschen Rechts zu studieren. Da diese Disziplin eine Fortsetzung meines Berufs ist, habe ich das Gesetz mit großer Komplementarität erfüllt, so dass diese Disziplin mir so nahe war. Das Gesetz haftet gegenüber dem Gesetz, wenn es Ihren Gesetzen und Vorschriften widerspricht.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. <https://germania.one/samye-neobychnye-zakony-germanii/>
2. http://kodeksy-kz.com/ob_administrativnyh_pravonarusheniyah/437.htm

ШАЛ АҚЫН ЛИРИКАЛЫҚ ӨЛЕҢДЕРІНІҢ КӨРКЕМДІК-ИДЕЯЛЫҚ СИПАТЫ

ӘЛКЕН Т.

Ю-12к тобының студенті

БАЖИКЕЕВ К.К.

Ғылыми жетекші, магистр, оқытушы

Аннотация: Қазақ әдебиеті тарихында өзіндік орны бар халық ақыны Тілеуке Құлекеұлының сан қырлы әдеби мұралары бүгінгі күні де өз маңызын жоймаған асыл жауһарлар. Ұлттық әдебиетке сан алуан жаңашылдық алып келген ақын мұрасы әдебиетші, тарихшы, өнертанушы ғалымдардың келелі үлкен зерттеулеріне арқау болды. Мақалада ақын мұрасын зерттеп, өзіндік баға беруде, оны қалың көпшілікке танытуда, насихаттауда шалтану ілімінің кешегісі мен бүгінгісінде зор еңбек атқарған ғалымдар зерттеулерін бір арнаға біріктіріп, талдап, сараланды. Осы мәселелер мақаланың зерттеу нысанына алынған тақырыптың өзектілігі мен көкейкестілігін көрсете алады ғой деп ойлаймыз.

Кілт сөздер: әдеби мұра, өлең өрнегі, Шал ақын мұрасы, көркемдік сипат, әйел тақырыбы, Шал ақын шығармашылығы

Шал өлең шығарумен балауса жас кезінен бастап айналысқан. Жасынан сөзге үйір, шешен сөйлейтін тілге ділмәр, ойлы жас болып көзге түседі. Жасынан ел арасы ақындарымен айтысқа да түсіп жүреді. Оның кішкентайынан үлкендерше сөйлеуі, төрде отырып төрелік айтқанына қарап жұрт Шал атап кетеді. Зерттеушілердің айтуы бойынша Шал ақынның тұңғыш өлеңі «Өлеңге тоқтамайды Шал дегенің». Бұл өлеңді ақын шығармашылығының басы деп жүр. Өлеңнің шығу тарихы былай екен.

Әйгілі хан Құлеке батырдың бәйге алдын бермейтін жүйрік атын сұрап алып, кейін қайтармай қояды. Бірде Құлеке атын сұрауға барғанда баласы Шалды ертіп барады. Хан бала Шалдың көзінше: «Іші боқ, сырты түк сол мәстекті осыншама неге сұрай бересің?» - деген сөз айтады. Шал таңертең ерте тұрған ханның табынға ере алмай қалған бір қозыны арқалап бара жатқанын көріп қалады. Оны көрген жайды есте сақтап, сол күні кеш таянып ауылына кетерінде хан екен деп қысылмай, өлендетіп, малжандылығын бетіне айтады.

Өлеңге тоқтамайды Шал дегенің,
Болмайды қойға пана тал дегенің.
Таң ата жалаң аяқ тоқты арқалап,
Хан ата, қалай екен мал дегенің?
Сыйлайды ханымыз деп үлкен-кіші,
Біреудің хақын жемес жақсы кісі.
Тақтағы хан, топтағы биді еңкейткен,
Хан ата, қалай екен малдың күші? –дейді [1, 32].

Өлеңді естіген хан Құлекеге: «Мына балаң маған үлкен адамдарша сөйледі, тумай жатып қартайған бірдеңе ғой», - депті. Сөзден ұтылған хан Құлеке батырдың бәйге атын қайтарған екен. Хан алдында айтылған бұл өлең ел ішіне тез тарап, Тілеукенің Шал аты мен ақындық атын қатар шығарған екен.

Осыдан былай Шал ақындық жолға көшеді, дарынды суырып салма (импровизатор) ақын болады. Ертерек дәуірлерден қалыптасып, жалғасып келе жатқан ақындық дәстүрді ХҮІІІ ғасырда өмір сүрген Тәтіқара, Көтеш ақындардан кейінгі қазақ поэзиясын дамыта түседі. Оның бұл салада қосқан үлесі үлкен. Өлең термелері, толғау тақпақтары сан жағынан мол, сапа жағынан мазмұнды, көркем және тақырыбы да кең. Шал ақын қазақ поэзиясындағы лирикалық өлең жанрын, өз замандастарымен салыстырғанда, жан-жақты толықтыра түсіп, көркемдігін арттырды. Бұл тұрғыдан алғанда оны толғауды көркемдік шегіне жеткізе білген Бұқар жыраумен ғана салыстыруға болады. Сондықтан да кейінгі кезеңдерде өмір сүрген ақындар Шал ақынды ұстаз тұтты. Шал ақынның өлең, жырлары кезінде ел арасына кеңінен таралған. Қазірдің өзінде де ел аузында сақталып қалғандарының өзі де бірқыдыру. Ұқыптап ескерілмегендіктен, оның шығармалары осы

күнге дейін зер салып жиыстырылмай келді. Әйтсе де, ақындық қалпын анықтауға толық негіз боларлықтай шығармалары бар. Шалдың атына телінген өлең-термелердің, тақпақ-толғаулардың көлемі 1600 жолға жетеді.

Шалдың бізге жеткен шығармалары негізінен әр жерде әр түрлі себептермен суырып салып айтқан шағын өлеңдерден тұрады. Терме-тақпақтары, нақыл сөздері, сөз қағыстары да баршылық. Шалдың ұзақ эпикалық жырлар шығарғандығы, қазақ халқының шежіресін өлеңмен жазғаны да Шоқан Ұалихановтың еңбектерінен белгілі. Шал ақын өлеңдерін негізінен суырып салып шығарған десек те, өлеңдерін хатқа түсірерлік сауаты болған, оны айғақтайтын өлеңдері де жеткілікті, сол өлеңдерінің бір шумағын мысалға алайық.

Мен өзім талай сөзді хатпен жазғам,
Әзілден мерт болады артық қазған.
Өткен іске өкінсем өмірім зая,
Тұяғыма ілінгенді қайта жазбан [1, 19].

Шал ақынның өлеңдері тақырыбы жағынан өте кең. Ескі қазақ ауылының алуан түрлі тіршілік-тұрмысына қатысты жайлар, этика, мораль мәселелері ақын өлеңдерінің негізгі объектісі. Адамдық, арлылық, адалдық, намысшылдық ақын шығармашылығының өзекті желісі. Өтірік пен өсек, еңбексіздік әйел үшінде, еркек үшін де арзан, азғын қасиеттердің басы ретінде сипатталады. Шалдың өз басы кедей болған, оны мына бір шумақ өлеңінен де байқауға болады.

Кедейлік, жабыстың ғой бала жаста,
Мені ұятты қылдың ғой қарындасқа.
Аш белімнен құшақтап айырылмайсың.
Көз танысың жоқ па еді менен басқа? -

- дейді. Сондықтан да болар ақынның көп жырлаған тақырыбы кедейлік. Кедей тақырыбы қазақ поэзиясында тұңғыш рет Шал шығармашылығында жеке тақырып дәрежесіне көтеріле сөз болады. Кедейлікті болдырмаудың жолын насихаттайды. «Өзі кедей болса да, тіленшіленіп, мал үшін жағын жалдап, тілін безеу Шалға – жат» [2, 46]. Кедейліктің табиғатын жақсы таныған ақын бұдан құтылудың бірден-бір жолы ретінде еріншек болмай, еңбек етуді ұсынады.

Кенже ұлы кедейліктің ұйқы мырза,
Ерте жатып, кеш тұрса жаны ырза.
Бір азырақ бас қосып кеңесейін,
Сәлем айт, еріншекке, келсін мұнда - дейді.

Адамның жасы, жастық шақ және кәрілік туралы өлең-жырлар қазақтың ауыз әдебиетінде ертеден бар. «Бірақ, дәл Шал ақындай бұл тақырыпты жеріне жеткізе жырлаған ақын болған жоқ» [3, 47]. Сондықтан қазақ поэзиясында жас туралы шығармалардың негізін салушы деуге болады. Бұл өлеңдерінің көпшілігі ақынның бойынан қуат кетіп, ауру болып, ұзақ күнді төсекте жатып өткізген кездерінде, қартайған шағында туған деуге негіз бар. Бұл шығармалардағы ойды жеткізу тәсілі бірдей емес, ақын адам жасына байланысты жеңіл тақпақ түрінде де, ұзақ толғау ретінде шығара берген. Адамның туғанынан өлгеніне дейінгі өмір жолын тұтас қамтитын ұзақ өлеңдері философияға толы әрі бейнелі.

Ақынның ерекше шабытпен жырлайтыны – қайғысыз, қамсыз, балалық шақ.
Бір жаста, екі жаста бесіктемін,
Бес жаста тәңірі берген несіптемін,
Алты жаста қайыңның тозындаймын,
Жеті жаста ойпаң жер бозындаймын,
Он жасымда сүт емген қозыдаймын ...
Сегізде бала болып ойнап едім,
Тоғызда тайлы суға ойлап едім ...
Он бес деген жасым-ай,

Жарға ойнаған лақтай...

Балалық шақтан кейінгі бозбалалық, жігіттік дәурен, ересек тартқан шақ, жер ортасы егделік және қарттық. яғни, қайран жиырма бес, жігіт ағасының жасы отыз, қырық, елу, алпыс және ары қарайғы кезеңдер.

Жиырма деген жасым-ай,

Көлге біткен құрақтай,

Отыз деген жасым-ай,

Таудан аққан бұлақтай ...

Жиырмада құрып өттім жігіт салтын,

Ойламай еш нәрсенің алды-артын.

Бар болса елде сұлу менікі деп,

Болмапты еш нәрседен сонда парқым [1, 22]

Бұл бір соққан желдей есіп өткен қызық дәурен. «Қынаптағы қылыштай» қырықтан соң күрк-күрк жөтелген, ақ таяқты ақбас кәрілік жетеді.

Кәрілік жарасады сәніменен,

Оның сәні келеді малыменен,

Жолдасы арқа жылытар, аяқ сипар,

Жұмсақ төсек, тәтті тамақ бәріменен.

Адамның баппен қартаюын осылай дәріптеген Шалдың өзі қартайғанда онша күйлі болмаған көрінеді. Ақын өз өмірін ойламай, мал жимай, өнермен, өлеңмен өткізген. Сондықтан төсек тартып жатқан ақын кедейлікке көңісі келмейді.

Шал ақынның:

Елу жасқа келген соң,

Пірдің сөзін сақтадым, - дегеніне қарағанда, жасы ұлғайғанда ислам дініне берік болған. Бұрынғы ақын-жыраулар дін туралы сыйпай ғана айтып кетсе, Шал дінді арнайы сөз етеді.

Жаратты Мекке менен Мәдинаны,

Жаратты иман, дұға, шын дүнияны.

Мұхаммед үшбу жүрген үмметіне,

Жаратты сынамаққа бұл дүнияны.

Жаратып он сегіз мың ғалам етті,

Бірісін ғалым, бірісін надан етті.

Жаратып жын-періні от пен нудан,

Жаратып топырақтан адам етті, - дейді [4, 41]. Бұл шумақтардан діни сауатты болғанын да байқауға болады.

Шал енді бір топ өлеңдерінде жастарды ибалы, әдепті, қайырымды болуға шақырады. Ары, жаны таза, мәдениетті жасты аңсаған ақын ондай абзал адамдар алдына зор мақсаттарды қоя біледі. Білім алғандар парызы еліне, халқына пайдалы қызмет ету деп ашық айтады:

Майда бол, жігіт болсаң, тал жібектей,

Жарамайды қатты болу тікенектей.

Білімің болсадағы ұшан-теңіз,

Пайда жоқ өз халқыңа қызмет етпей.

Адамның артықшылығы, жақсылығы көпке, туған елге пайдалы болуында деп қорытынды жасайды. Адам қоғамда көп жасағандығынан емес, білімімен, еңбегімен бағаланады деп ұққан ақын:

Адамды жөн білетін дана деп біл,

Істерің жалқау жанның шала деп біл.

Құр жасы елулерге келсе дағы

Білімсіз сондай жандар бала деп біл, -дейді [4, 33].

Шалдың дүниеге көзқарасында діншілдік сарын сезіліп отырады. Өйткені ақын өз заманының перзенті ғой. Бірақ ақын әрбір сөзін құдай, пайғамбар атымен байланыстыра бермейді. Оның өлеңдерінің басым көпшілігінде адамгершілік мораль мәселесі сөз болғандықтан, не жақсы, не жаман деген дидактикалық ой-пікір көбірек айтылып, өзі өмір сүріп отырған қоғамның мүшелеріне ақыл, насихат айтуды басты мақсат еткен. Ақын өз өлеңдерінде жақсылық қайдан шығады, жамандық неден туады, жақсы мен жаманның айырмашылығы неде деген мәселенің төңірегінде сөз қозғайды. Бір өлеңінде ақын:

Жақсыны алыс, жаманды жақын деме,
Жақсы атансаң, біреудің қақын жеме.
Жақсымын деп біреудің қақын жесең,
Жаман адам сол болар, мақұл деме,-

дейді. Бұл пікір халық педагогикасында айтылатын «Тура биде туған жоқ». «Жақсы - көпке ортақ» деген ой-пікірмен ұштасып жатыр. Тағы бірде ақын:

Жаман сол жақсы сөзді ұға алмаса,
Ғалым болмас ұстаздан бұға алмаса.
Молда есімін алғандар толып жатыр

Не керек ғылым бойға жұға алмаса, - деп жастарға ғылым жолын қуып, ғалым болуға тырысуды нұсқайды. Жас кезде шама келгенше оқу мен өнерге молынан сусындау қажет, өйткені жастықта не болса да бойға оңай және тез сіңеді деген идеяны паш етеді, жастардың бойында өнерлілік, зиялылық, парасаттылық болуы тиіс деп тұжырым жасайды.

Жақсының жүрген жері той болады
Ақыл жоқ кей адамда бой болады.
Көрмеге қандай жаман болса дағы
Парасат кей шаһбазда ой болады...

- деген ақын сөздерінен парасаттылық бойға, көрікке байланысты емес, көзге қораш адамдардың ішінде де жаны жайсаң, рухани байлығы мол адамдар болуы ықтимал деген пікірді аңғарамыз. Шалдың мұндай өлеңдерінің мақсаты - жұртшылықты жаманшылықтың кесепатынан жирендіріп, бойына жақсылық шапағатын дарыту. Бұл шығармалардың өз кезінде жастарды тәрбиелеуде игілікті роль атқарғаны күмәнсіз. Сонымен бірге бұл шығармалар қазіргі кезде де өзінің тәрбиелік мәнін жоғалтқан жоқ.

Шал ақын шығармаларында көп қайталанатын тақырыптың бірі – әйел жайы. Ескі ұғым бойынша «әйелдің шашы ұзын, ақылы қысқа». Жалпы, Шалға дейінгі жеке ақындар творчествосында әйел заты кең жырлана қоймаған. Кейін осы дәстүр Шалдан кейінгі ақындарда, Абай, Ақан серілер шығармашылығында өз жалғасын тапты. Ал, Шал болса әйел затының табиғатына үңіле отырып жырлады, жан дүниесін ашып көрсетуге талпыныс жасады. Бұл турасында Ж. Ысмағұлов: « Бұл қай заманда да ақынның шабытын шақырып, қиялын қанаттандыратын, ойына ізгілік ұялатып, жүрегін нұрландыратын, сөйтіп әрдайым аузына жақсы сөз салатын ұнамды ұғым ғой» дейді [5, 255]. Өзінің « Пасыл да пасыл» деп басталатын жырында-ақ «ақ бетіне қан құйған, ерініне бал құйған» қыз қылығын өмірдің сәнді бейнесіндей суреттейді. Үй ішінің берекелі, махаббатты болуын аңсаған ақын достыққа, адал махаббатқа негізделген тату-тәтті отбасы тұрмысын, берекелі, бақытты өмірін көксейді. Үй ішінің сәні-жар таңдауға үлкен мән береді:

Әйел алсаң қарап ал ақылдысын,
Сол болар басқалардан жақын кісің.
Ағайынға, туысқа қайырылса,
Дүниеде нағыз сол ғой мақұл кісің.
Ерге аю, балаға қасқыр болса,
Ондай қатын алғанның күні құрысын [1, 74].

Өмірлік серік ретінде болсын, сонда-ақ ағайын-туыс, жора-жолдасқа қадір танытатын жақсы әйел бейнесін ақын:

Алғаның жақсы болса қорғандай-ды....

Жақсы әйел бойын түзеп, сылақтайды...

Жақсы әйел айтқан сөзді кектей қоймас...

Жақсы қатын шығарар ердің атын...

Жақсы әйел дәулетіңе жөн келтірер... – деп сипаттайды. Сонымен қатар ақын өлеңдерінде әйелге айтылатын сын да көп.

Жаман қатын өз қылған істерінің,

Еріне қалдырады жаман атын...

Жігіттің алған жары жаман болса,

Қаншық иттей тақымдар кәпір деген...

Кейде тіпті әйел затына дөрекі сөздер де айтылып қалады. Көптеген өлең жолдарында әйел мінезсіз, шайпау, долы болып келеді. Бұның себебін мына жолдардан түсінуге болатындай. «Жаугершілік заман толастаған соң... ..үй тіршілігінің барлық қамқарекеті мен ауыртпалығы әйелдерде қалды. Үй шаруасын үлгерту, бала тәрбиесі, ата-енені күту, келген қонақтарды қарсы алу, тағы басқа толып жатқан жұмыстардың кемкетігі мен олпы-солпысы үшін жаман атты болатын – тек үй бикесі. Сондықтан оның атына айтылатын сын да көп, тағылатын мін де көп» [5, 257]. Сонымен қатар, Шал ақынның бәйбішесіне, тоқалына, қыздарға айтқан бірсыпыра қалжың қағытпа өлеңдері бар.

Қазақтың ескі патриархалдық қоғамның қаймағы бұзыла бастаған заманында өмір сүрген Шал жұрттың алты бақан алауыздығын, аталас рулардың қоныс үшін, қыстау үшін, өзара таласып, қырқысқанына да куә болып отырды. Ол адамның адамдық қасиетінің бір белгісі бірлікке, ынтымаққа ұмтылушылықта деп біледі. Оның поэзиясындағы басты көркемдік кредоларының бірі – ел ішін осылайша бірлікке, ынтымаққа шақыру.

Ағайының көп болса,

Бірлігі оның бек болса,

Жамандық жер кез келсе,

Бір-біріне сеп болса ...

Шәйі, сиса, асыл қылыш – елдің көркі,

Ер жігіт жауға аттанған – елдің көркі,

Жарасар әрбір нәрсе өз сәнімен,

Аққу-қаз – айдын шалқар көлдің көркі.

Гүл-шешек орман өсіп желкілдеген,

Биік тау, асқар төбе – жердің көркі,

Ағайын бір уақыт жақсы болса,

Сонымен табылады елдің көркі [4, 55].

Өлеңдерінің біраз бөлігі үгіт, насихат түрінде ақыл беру, үлгі айту сияқты дидактикалық сарында болып келеді. Бірақ жалаң ақыл емес, ойды көркемдеп жеткізе алған.

Жамандар өзін-өзін зорға балар,

Бір өзінен басқаны төмен санар.

Жақсылар ағын судай, асқар таудай,

Жаймалап қайда жақсы орын алар.

Ақынның өмір мағынасын философиялық тұрғыдан жақсы түсіне алғанына осындай өлеңдері куә. Жақсылықты ту етіп көтере отырып, жамандықтың барлық түрін жерлейді, жұртқа жиренішті етіп көрсетуге тырысады. Бұл арада ескі ақын-жазушылардың үгіт-насихат түрінде келетін өлең-жырларына тән сипат анық көрінеді.

Қорыта келе айтарымыз, Шал өз заманының беделді ақыны. Оның өлеңдері өз кезінің өзекті мәселелерін көтеріп, халыққа адамгершілік, ақыл-ғибрат береді.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Құлекеұлы Ш. Шығармалары. – Алматы: Атамұра, 2003. – 250 б.
2. Мағауин М. Қобыз сарыны. – Алматы: Мектеп, 2007, – 190 б.
3. Сыдиықов Қ. Көркемдік өрнектер. – Алматы: Рауан, 1992. – 80 б.
4. Құлекеұлы Ш. Шығармалары. – Алматы: Дайк-Пресс, 1999. – 264 б.
5. Ысмағұлов Ж Алтын ғасырдың ақ таңы. – Алматы: Арыс, 2009. – 504 б.

ОРЫС ЖЫЛНАМАЛАРЫНДАҒЫ ТҮРКІ ТЕКТІ ЕСІМДЕРДІҢ ӘЛЕУМЕТТІК МӘНІ МЕН ТАРИХИ СИПАТЫ

БИЛЯЛОВА А.

МЭ-12 тобының студенті

КАБАТАЕВА К.Т.

Ғылыми жетекші, ф.ғ.к., профессор

Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті
Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

Аннотация. Көне түркі ономастикасына қатысты маңызды материалдар түркілер мен славяндардың ұзақ уақыт бойы тығыз қарым-қатынаста болғанын дәлелдейтін ежелгі славян ескерткіштерінде көрініс тапқан. Бұл қарым-қатынас пен өзара тығыз байланыс Киев Русінің қалыптасу кезеңінде және оның тарихи даму кезінде Шығыс Еуропада мекендеген, осы территорияда бірқатар мемлекеттік билігін жүргізген түркі тайпасымен тығыз қарым-қатынас орнату кезеңінде ерекше мәнге ие деп айтуға болады.

Кілт сөздер: Ежелгі, қолжазба, көне түркі, антропоним, лингвистика, этномәдени, ономастикасы.

Түрколог Н.А.Баскаков славяндар мен көне түркі тайпаларының арақатынасын былай көрсетеді: «Ежелгі орыс жазба ескерткіштерінде, оның ішінде негізінен қолжазба ескерткіштері мен көркем шығармаларда Шығыс Еуропадағы көне түркілердің топонимдері, антропонимдері мен этнонимдері сақталған. Бұл мәліметтер филологтардың, этнографтардың, тарихшылардың қызығушылығын арттырып, зерттеуге септігін тигізген». Ежелгі орыс мұраларынан табылған түркілер ономастикасына қатысты бұл құнды материалдар зерттеушілердің бірқатар еңбектерінде айқын жарық көрді. Мысалы, Н.А.Баскаковтың еңбегінде қыпшақ антропонимдері мен этнонимдеріне дәйекті талдау жасалады, Шығыс Еуропадағы көне түркілер этнонимдері мен антропонимдерінің моделіне типологиялық сипаттама берілді, түркілердің мифологиялық және эпикалық кісі есімдері әртүрлі аспектілерде зерттелді т.б. Кең көлемді бұл материал ғалымның «Слово о полку Игореве» деген монографиясы мен «Русские фамилии тюркского происхождения» кітабында, бірқатар мақалаларында жан-жақты қарастырылды.

Ежелгі орыс тіліндегі түркі лексикасын зерттеуші И.Г.Добродомов ежелгі орыс мұраларындағы түркі ономастикасы мәселелеріне ерекше көңіл бөледі. Оның зерттеулерінде функционалды және этимологиялық тұрғыдан бірқатар қыпшақ антропонимдері талданды, ежелгі орыс этнонимдердегі болгаризмдер, ежелгі орыс мұраларындағы түркілік топонимдер мәселелері қарастырылды.

К.Менгестің «Восточные элементы в «Слово о полку Игореве» еңбегінде түркі ономастикасы мәселесіне қатысты бірқатар құнды ескертелерін көрсетеді.

Тіліміздегі антропонимдердің шығу, даму негізі халқымыздың өткендегі тарихымен тікелей байланысты. Қазіргі тіліміздегі кісі аттарының көбінің көне түркі есімдермен түбірлес, мағынасы ұқсас, жасалу тәсілі мен құбылысы жағынан бірдей болып келуінің

сыры – есімдердің шығу тарихы жағынан көне түркі заманы мен орта ғасырларда пайда болған антрополоксемалық жүйенің жалғастығы болып саналатындығында.

Осымен байланысты *көне қыпшақ антропонимдерін әлеуметтік лингвистика тұрғысында зерттеу дегеніміз* – бұл есімдердің пайда болу табиғатын анықтауға әлеуметтік факторларды қатыстыра отырып зерттеу. Ескі қыпшақ тілі, қазіргі кезде қолданыста жоқ, өлі тіл болғандықтан бұл тілдегі есімдер әлеуметтік лингвистиканың зерттеу нысаны (объектісі) болып табылады. Ескі қыпшақ тілінде сөйлеген этностардың XI-XIII ғасырларда шығыста Ертіс, батыста Днепр өзендері аралығында Еуразия далаларын мекендегендігі тарихшы-археолог, этнолог, шығыстанушы ғалымдардың еңбектерінен белгілі.

Половец-қыпшақтар мен кумандардың тарихын, этнографиясын зерттеген «Половцы» деген еңбегінде С.А.Плетнева оларды: кун – кумандар және половецтер дейтін екі үлкен тайпалар бірлестігіне бөледі. Бұл екі тайпалар бірлестігін куман және половец қоғамдары деп қарауға болады. Куман және половец қоғамдарын, әлеуметтік терминологиямен айтқанда, топтық *қауымдар* немесе *әлеуметтік топтар* құраған.

Әлеуметтік *топ* немесе *тайпа* дегеніміз – *этнос*, ал *этнос* әлеуметтануда *социум*. Этноним немесе соционим негізінде пайда болған кісі атаулары антропонимдер де *соционим* немесе *социоатау* болып аталады. Әр түрлі әлеуметтік топтар бір-бірімен байланысты және иерархиялық түрде қоғам болып ұйымдасатыны белгілі. Осы әлеуметтанымдық заңдылықты біз куман және половец қоғамдарынан көреміз. XI ғасырда Днепрдің батысын жайлаған кун – куман, печенег, оғыз және Днепр мен Еділ өзендерінің аралығын мекендеген печенег, оғыз, болгар, алан қалдықтары мен *Анджогы, Башқұрт, Бурджоглы, Джузан, Дурут, Емяк, Етебичи, Иета, Канзароглы, Қарабароглы, Китанопа, Отперлю, Саксин, Тарголове, Таксоба* т.б. этностар немесе әлеуметтік топтар ретінде өзара бір-бірімен саяси-экономикалық, тілдік, мәдени жағынан байланысты болып, иерархиялық түрде қоғам болып ұйымдасқан.

Әлеуметтік топты немесе этносты сипаттағанда, мәдениет түсінігіне соқпай өту мүмкін емес. Жалпыға белгілі түсініктегі мәдениет, әрбір әлеуметтік топта немесе социумда болады. Социум деңгейіне қарамастан, оның мәдени ерекшеліктері, тілінен байқалады. Тілдің сөздік құрамы, сол тілді тудырған қоғамның материалдық және рухани мәдениетін нақтылап айқындап беретіні белгілі. Тура осы сөздік құрамынан мәдени айырмашылық өте-мөте айқын көрінеді. Тілдер лексикасының ажыратылу деңгейі, социумдар мәдениеттің айырмашылық деңгейімен анықталады. Тілдегі жеке лексикалық бірлік, социум мәдениетіндегі жаңа ұғымға атау беру керек болған кезде ғана пайда болады.

С.А.Плетневаның жоғарыда көрсетілген еңбегінің деректері мен мазмұнына сүйене отырып, біз ол этноатауларды тілдік табиғаты, тіл мен мәдениет сабақтастығы тұрғысынан қарастырып талдауға талпындық. Сөйтіп, олардың қазақ антропонимикасының этномәдени негізімен астасып жатқан тұстарына ерекше назар аудардық. Сонда байқағанымыз – половец қоғамындағы экономикалық мәдени-әлеуметтік өзгерістерге байланысты көптеген тайпа, ру, одақ басшылары есімдерінің соңына «баспана», «тұрақ» мағыналарын білдіретін «оба» дейтін көне түркі сөзінен туындаған «опа», «епа» морфемалары қосарланып, содан Урсоба, Алтунопа, Аепа секілді кісі атаулары пайда болған.

XI ғасырда половец қоғамында әскери-демократиядан ерте феодализмге өту кезеңі жүргені тарихи деректерден белгілі. Табормен көшу сатысындағы экономикада қоғамдық қатынастардың әскери-демократиялық құрылымында болатындығы белгілі.

Ал әскери-демократиялық құрылысқа тайпалар одағы сияқты саяси-әлеуметтік бірлестік тән. Еділ мен Днепр аралығында алғашқыда XI ғасырда көшіп-қонған *Боняк, Шарукан, Тугоркан, Урсоба* сияқты хандар басқарған бірлестіктер тура осындай тайпалар одағы болған.

Бірнеше тайпалардың бірлестігін С.А.Плетнева «орда» дейтін терминмен атаған. Половец және куман қоғамдарының әрқайсысынан бірнеше орда құраған. Ал орданы көптеген курендер құраған. *Курен* дегеніміз – *токсоба*, *төртоба*, *етибичи*, *иета* секілді этнонимдердің бірлестігі. Қыпшақтану мәселесімен айналысқан зерттеушілердің барлығы дерлік *токсоба* этнонимінің бірінші компоненті – *токс* сөзін, *тогуз* немесе тоғыз сан есімінің ықшамдалған фонетикалық варианты. Ал екінші компонент – *оба* сөзін, жоғарыда көрсетілгендей «ру-тайпа» мағынасын білдіретін көне түркі атауы деп қарайды. Осы сияқты *тортоба* да, *төрт* сан есімі мен *оба* дейтін көне түркі сөзінен біріккен екі компонентті этноним.

Етибичи – *иета* немесе *жеті* сан есімі мен *оба* сөзінің жіңішке фонетикалық варианты, *еби* және *чи* суффиксімен құралған үш компонентті этноним. Сонда *токсоба*, *төртоба*, *етибичи* дегеніміз – *тоғыз*, *төрт* және *жеті* рудан құралған бірлестіктер болып шығады.

Олай болса, жоғарыдағы түркітанушылардың, этнологтардың, шығыстанушылардың көне түркі «оба» сөзі мен оның фонетикалық варианты, «ру-тайпа» мағынасын білдіретіндігін анықтадық. Егер де *оба* сөзі мен оның фонетикалық варианттары «ру-тайпа» мағынасын білдірсе, онда қалай *Алтунопа* есімі: қымбат металл мағынасын білдіретін *алтун* және әке жағынан «аға», «әке» мағыналарын білдіретін *аба* немесе *ана* сөздерінен құрала алады.

Егер де половецтерде *Алтунопа* атауымен аталған ру болған болса, онда олардағы *Алтунопа* есімінің екінші компоненті *опа* – «ру» мағынасын білдірген. Олай болса, жоғарыдағы тұжырымымызға сәйкес *Алтунопа* есімінің де екінші компоненті *оба* мен оның фонетикалық варианттары – «ру» мағынасын білдірген деп тұжырымдауға болады.

Оған негіз болатын дәйекті, мысалы, қазақ этнонимдерінің атауларымен сабақтастыра дәлелдеуге болатын сияқты. Қазақтың *Кіші жүзі Алшын* және *Алшын* және *Жетіру* дейтін екі бөлікке бөлінетіндігі белгілі. Х.Арғынбаев, М.С.Мұқанов, А.Востров секілді тарихшы-этнолог ғалымдардың пікірінше, Алшын бөлігінің Байұлы тармағы 13 рудан құралған, осылардың бірі – *Алты*. Осы зерттеушілер Байұлы тармағына жататын Байбақты руында *тоқсоба* дейтін атаның барлығын атап көрсетіп, бұл ру орта ғасырда Дешті Қыпшақты жайлаған қыпшақтардың құрамында болған деген пікір білдіреді.

Қыпшақтану мәселесімен айналысып жүрген зерттеушілердің басым бөлігі орта ғасыр деректерінде кездесетін қыпшақтардың бір тайпасы Буржоголыны Алшынның Байұлы тармағына кіретін Беріш руымен шендестіріп, екеуін бір этнос деп есептейді.

Ш – ч, дж тарихи дыбыс сәйкестігіне сай *Бурджоглы* этнонимінің бірінші компоненті – *бурдж* сөзін, *Беріш* этнонимімен шендестіріп, беріш қабылдап, жоғарыда көрсетілген қыпшақтанушы зерттеушілердің *Бурджоглы* мен *Беріш* этнонимдерін бір этнос деп есептейтін пікірмен келісуге болады.

Себебі *Алшынның* Байұлы тармағының бірнеше руы, орта ғасырлардағы қыпшақ конференциясына кірген. Осындай тарихи-этнологиялық фактілерге және компонентті половец есімдері – этностардың, кісі атаулары ретінде берілген бейнесі, формасы екендігіне сүйене отырып, Байұлы бірлестігінің Алтын руы мен орыс жылнамаларындағы *Алтунопа* есімін шендестіріп, бұл екеуін бір этнос дей аламыз.

Егер де половецтерде *Алтын* руының этнонимі негізінде және осы рудың көсемінің аты ретінде пайда болған *Алтунопа* есімі бар болса, онда оларда Байұлы бірлестігінің Алтын руымен тегі (генезисі) бар *Алтын опа* руы да болған деп ойлауға болады. Егер де половецтерде *Алтунопа* атауымен аталған ру болған болса, онда олардағы *Алтунопа* есімінің екінші компоненті *опа* – «ру» мағынасын білдірген. Олай болса, бұл жайлар біздің жоғарыдағы екі, үш компонентті половец есімдерінің екінші компоненті *оба* мен оның фонетикалық варианттары – «ру» мағынасын білдірген дейтін пікіріміздің дұрыстығын дәлелдейді.

Этнонимдердің кісі есіміне негіз болу заңдылығы – түркі тілдерінде кездесетін құбылыс. Мысалы, *Арғынбай, Адай, Найманбай* (Әсет Найманбаев т.б.), *Қоңыратбай* (Ә.Қоңыратбаев т.б.), *Алшынбай, Жаппас* т.б. Бұл бөлігінің этномәдени сипат ретінде қазақ тілінде ұлттық киімдердің соның ішінде бас киімнің атауларында қалыптасқанын профессор Е.Жанпейісов М.Әуезов шығармашылығы тілі негізінде нақты көрсеткен: *жекей тымақ, керей тымақ, қаракесек тымақ, найман тымақ, сегіз сай уақ тымағы, төрт сай аласа төбелі тобықты тымағы.*

Осы тектес половец есімдерін этимологиясына жасалған талдау көрсетіп бергеніндей, бұл антропонимдердің басым көпшілігі этнонимдер мен отбасылық, рулық лақап атаулар немесе рулық отбасына біріктіретін топтық атаулар және тотем атаулары негізінде пайда болған.

Осы мәселеге қатысты Н.А.Баскаков, С.А.Плетнева, Аджи т.б. зерттеушілердің еңбектеріндегі деректерге сүйеніп, половец есімдерінің төркінін анықтау барысында олардың бізге белгісіз болып келген этноэлеметтік құрылымын мынадай рулар құрағаны анықталды: *Алтын, Арыстан, Ашина, Кул, Тарголове, Ит, Токсаба, Кайоба, Беріш-барыс, Кайдар-Айдар, Кимек-Имек, Лақ, Жағалбайлы, Қыпшақ, Басымал, Құлан* т.б.

Половец есімдерінің басым көпшілігі осы рулар және олардың тотем атаулары мен рулық отбасына біріктіретін топтық атаулар негізінде пайда болған. Ашина руына қатысы бар есімдерге: *Кулоба, Самогур, Чинегрепа, Колтан, Тарх-Тарг, Асен-Осен*, антропонимдері немесе топтық лақап атаулар, ал оның бөрі және тотеміне қатысы бар есімдерге: *Бердібек, Кобяк – Көбек, Боняк – Боріг, Итоглы, Итлар, Куртык – Құрлық, Сарчан – Сырттан, Альпар – Ольбер, Борил* антропонимдері жатады. Мифтік дерекке сай қыпшақ есімді бала мен оның Құрсақ атты анасының топтық лақап атауына қатысы бар есімдер: *Кончак – Қаншық, Кюнячук – Күнічүк, Балкати – Балқатқын, Белдюз – Балдыз, Сантуз – Сандыз.*

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

- 1.Тюркская ономастика. Алма-Ата:Наука, 1984. Баскаков Н.А. «Имена половец и названия половецких племен в русских летописях» - С.75
- 2.Плетнева С.А. Половцы. – Москва:Наука, 1990 – С.60
- 3.Арғынбаев Х., Мұқанов М., Востров В. Қазақ шежіресі хақында. – Алматы:Атамұра, 2000. – 372 б.
- 4.Востров В. Муканов М. Родо-племенной состав и расселение казахов. Алма-Ата, 1968
- 5.Баскаков Н.А. Тюркизм-энонимы в «Слове о полку Игореве». Сов.тюркология. 1982 №5
- 6.Жанпейісов Е. Этнокультурная лексика казахского языка (на материалах произведений М.Әуезова). – Алма-Ата:Наука, 1989. – 175 б.

THE ROLE OF A FOREIGN LANGUAGES IN THE PREPARATION OF BACHELORS IN TOURISM AND HOSPITALITY

DUDARUK I.V., RASHKYAVICHUTEA.K.
students of group “RD-12”
KALAGANOV.S.

Scientific adviser: master, teacher of the Department of foreign and Russian languages
Karaganda Economic University of Kazpotrebsoyuz
Karaganda, Republic of Kazakhstan

Annotation: The article is devoted to considering the prospects of foreign language training of bachelors for Tourism and Hospitality industry. Special attention is paid to the role of the interdisciplinary approach and psycholinguistics as the interdisciplinary science in solving a number of problems associated with the formation of linguistic competencies of future bachelors. The significance of the research within the professional discourse as one of the most effective ways to achieve the objective is discussed.

Keywords: language competence, psycholinguistics, professional discourse

Reforming socio-economic relations in Kazakhstan, the signing of the Bologna Agreement, the expansion of the tourism and hospitality industries, as well as the strengthening of ties with foreign partners, lead to a sharp increase in the need for specialists who speak foreign languages. At the same time, the requirements for their level of training are also increasing. In such a situation, a high level of proficiency in a foreign language turns into educational value.

According to the Bologna Convention, the training of bachelors of a new generation requires a more thoughtful attitude of the students themselves to the learning process and steadily leads to a reduction in the time for determining priorities. The processes of globalization at the present stage undoubtedly develop society, but at the same time shorten the period of study within the framework of modern educational trajectories. The main problem of vocational education today is the problem of transferring knowledge from the field of their mastery into the professional sphere. It is due to the contradictions between the content, forms and conditions of cognitive activity and assimilable professional activity. The solution of this problem, in turn, requires more active involvement of students in solving their own educational and socio-cultural problems. This is of particular importance in the preparation of bachelors in the field of tourism and hospitality, especially if we take into account the significant innovative changes in the tourist sector of the economy at the present stage. It should be noted that the steady growth in the number of objects of international importance in the Republic of Kazakhstan, the expansion of recreational zones and objects not only in our country, but also abroad. All this requires the involvement of highly qualified specialists in the field of tourism and hospitality, as well as linguists with in-depth knowledge of tourism and hospitality. Attention is drawn to such an extremely important circumstance: as part of the training of specialists in tourism and hospitality, many countries are guided by the Global Code of Ethics for Tourism adopted in 1999 by the WTO General Assembly, the core position in education says: "Entrepreneurs and employees of the tourism sector and related industries have the right and the obligation to undergo proper initial training and constantly improve their training and professional qualifications." The training of such kind of service personnel implies a professional knowledge of foreign languages at a sufficiently high level, which will help to attract foreign capital to this sector of the economy and to get more profit. Therefore, it is necessary at the very early stages to begin training staff in the field of tourism and hospitality in a foreign language.

In order to prepare bachelors in a foreign language to be successful and promising, it is necessary to acquaint students with new trends in the scientific paradigm, where, along with other equally important branches of knowledge, one of the leading places belongs to interdisciplinary approaches. Moreover, at the present stage, the expediency of establishing interdisciplinary connections between high school general scientific and major disciplines is seriously substantiated, which is one of the defining conditions for the development of students educational and professional motives. The modern concept of higher education implies the formation of metaprofessional thinking on the basis of methodological competence, value orientation and readiness for innovative professional activity in future bachelors.

However, proficiency in a foreign language is possible only with the constant application of knowledge in practice, which allows you to make a communicative approach leading in teaching a foreign language, in order not only to expand the general linguistic outlook of students, but also to develop the skill of applying the acquired knowledge of a foreign language

in various communication situations. Thus, within the framework of the modern concept of higher education, the teacher should implement innovative approaches to teaching foreign languages, which are used throughout the civilized world of education and are aimed at organizing the creative process of interpersonal interaction in the system of classroom training according to the scheme: teacher — student – student.

It is necessary to take into account the fact that, at the present stage, Western and domestic linguistics are increasingly considered from the perspective of psycholinguistic studies, which primarily include problems of speech generation and perception, speech communication, as well as applied aspects of the theory of speech activity. That is why there is a need to transfer this kind of knowledge to students of non-linguistic specialties as well. Indeed, in the system of vocational training of students, a foreign language is considered not only as a goal, but also as a means of developing a student's personality, taking into account his motives, interests, needs and abilities. In the framework of the Bologna Convention, obtaining such knowledge is mandatory for European bachelor and master students.

In this sense, the most striking example is psycholinguistics, which, being an interdisciplinary science, was designed to solve the global problems of modern linguistics in order to determine the place of other studies in the linguistic paradigm at this stage of development of this branch of science. That is why, to study the basics of psycholinguistic studies, the course "Introduction to Psycholinguistics" was introduced, in particular, for bachelor-linguists, which allows analyzing psychological and linguistic patterns in generating speech in all spheres of human activity. It is also necessary for the assimilation, analysis of information and its transfer for realization in speech communication in the process of accumulation and assimilation of linguoculturological, ethnopsycholinguistic, as well as applied (psychological, linguistic and informational) material through the implementation of all the knowledge and skills accumulated in the course of classes.

According to the latest media reports, the Kazakhstani economy loses 47% of the profits due to the low level of proficiency in a foreign language (especially English), this is due in particular to the fact that there are gaps that lead to serious failures in the implementation of professional activities, for example, to a misunderstanding in procedures for conducting business negotiations internationally. If you pay attention to the number of hours of foreign language allotted for bachelor's studies in tourism and hospitality, management, economics and finance in individual Russian universities, the question arises: how can a teacher be able to overcome the disadvantages of future bachelor's language training and carry out this training in full volume? But in many highly developed countries (for example, in Germany, Italy, Japan) the role of a foreign language (especially English) in the content of education increases from year to year. By increasing in the curriculum the hours set aside for the study of foreign languages, as well as sending students to study abroad, officials in these countries justify such an educational policy by increasing the mobility of the workforce. This aspect is also important for the involvement of various sectors of society in the process of internationalization, which requires improving and increasing the teaching of a foreign language at all levels of the system of continuous education. The above very objectively indicates the need to significantly expand the boundaries of the Bologna Agreement, of which our country is a participant and implementing partner, and whose framework restrains the solution of the above problems.

Of course, modern pedagogical thought offers various approaches to their solution. However, in the context of a non-linguistic university, one of the most acceptable ways to achieve the objectives is to implement the research within the framework of the domestic psycholinguistic paradigm. Consider this process in more detail.

According to Wilhelm von Humboldt, the language is part of the culture of the people. This is a manifestation of the national spirit. Language in its interdependent relations is the creation of the national language consciousness, because it develops according to the laws of the spirit, and therefore according to the laws of human consciousness [1, p. 301-303].

Analyzing the role of language and consciousness in the framework of professional mastery of linguistic knowledge, skills and abilities, it should be noted that modern processes of globalization, integration and differentiation make scientists somewhat differently consider many scientific theories and evolutionary processes occurring at this stage in the development of society. There is a growing interest in various phenomena of language and culture, which determine the uniqueness of certain groups of people, identified on any basis and united by value guidelines that influence the interaction of representatives of various corporate cultures. This should include subcultures, which include representatives of the same professional group, united by the interests of various theories of their professional group, including representatives of the subculture, owning and not owning information on this subject.

In the past century, linguistics was focused on the study of various structural elements of the language: its grammatical form, different lexical units (words, phrases, phrasal elements of the language), which helped to find social class, professional, age differences within linguistic groups, and also reflected the belonging of speakers language to various territorial dialect groups that retain specific local features. In each language, vocabulary is differentiated by style and forms the basis of the language.

As English became the language of international communication, modern technology and commerce, its importance grew. An increasing number of firms and enterprises are interested in the creative and professional exchange of both information technologies, know-how achievements, and the staff of those and others [2, p. 91-104].

There is a growing need for the creation of specific areas in teaching a foreign language. Traditionally, linguistics was engaged only in the study and description of the rules of language use.

Today, linguistics can be attributed to promising sciences, which readily use in their research the latest advances in psycholinguistics and ethnopsycholinguistics. This allows us to take into account the peculiarities of production and speech perception both in ontogenesis and at different stages of personality formation and formation, as well as the stages of speech communication between representatives of various ethnic groups and peoples, as well as their cultures at the present stage of civilization development.

Therefore, the application of innovations in the science of language is becoming more and more obvious, as well as the application of an interdisciplinary approach within the framework of professional discourse, which is undoubtedly influenced by the cultural component of the nations in which it is carried out. One cannot but agree with the opinion of N.V. Ufimtseva and E.V. Kharchenko, who also recognize the influence of national culture on all subcultures existing within its framework, including corporate ones [3].

That is why the need to study psycholinguistics and ethnopsycholinguistics within the framework of modern linguistics does not cause any doubts in modern linguists.

REFERENCES:

1. V. Humboldt "Thinking and Speech" // [FAV. Works on linguistics]. (Translated from German) M.: Progress, 1984. 400 p. P. 301-303.
2. Sokolova E.U. "Psycholinguistic research of language consciousness in corporate communication" // Collection of proceedings. M.: RIPO IGUMO, 2008. 148 p. P. 91-104.
3. Harchenko E.V. "Models of speech behavior in professional communication." Chelyabinsk: Publisher: SUsU, 2003.

АҚЫНДЫҚОРТАДӘСТҮРІ

ЕШМУРАТОВА.

Ф –22 тобының студенті

Аннотация: Мақалада қазақ даласының басқа өңірлері сияқты Орталық Қазақстанда, оның ішінде Ұлытау – Жезді аймағының өнері мен мәдениетінің тарихы да өз желісін әріден бастайтыны дәйекті дәлелдермен нақтыланады. Сарқылмас сыры, таусылмас жыры бар шежірелі өлкенің біртуар перзенттері Иманжан Жылқайдарұлы, Қожабай Тоқсанбайұлы, Болман Қожабаевтардың шығармашылық өнері кең қанат жайғаны да зерттеу нәтижесінде анықталады. Демек, бұлардың шығармалары сол кездің өзінде белгілі бір дәрежеде ақындық өнердің, көркемдік эстетикалық танымның қалыптасқан дәстүрі болғандығын растайтын дәлелдердің молдығы талдау негізінде дәлелденеді. Сонымен қатар, қоғамның кескін – келбетін, халық өмірінің тыныс – тіршілігін, т.б елеулі оқиғаларды жырлауынан ақындардың мүдделес болғаны да нақты деректермен дәйектеледі.

Кілт сөздер: ақын, дәстүр, көркемдік, шығармашылық байланыс, әдеби жалғастық, ақындық мектеп, жыршы.

Әдеби алмасулар мен шығармашылық әсер – ықпал ақындық өнердің дамып жетілуіндегі қалыпты құбылыс. «Жалпы әлемде еш саңылаусыз, томаға тұйық, өз қалпымен, өз сұраныс талаптары тұрғысында ғана өмір сүретін әдебиет жоқ. Қай әдебиеттің жүріп өткен жолына қарасаң да, қандай айқын қайталанбас жағдайда қалыптасса да, сол не өзге деңгейі басқа әдебиеттер жетістігінен көрініс береді. Тек өз тұрғысында және бірыңғай өзінің ғана күш қайратынан нәр алып өркендеген әдебиет жоқтың қасы» [1,76], – деп Г.И. Ломидзе әдебиеттің даму тарихында шығармашылық байланыстың алар орны ерекше екенін атап көрсетеді. Жалпы, әдеби сабақтастық, шығармашылық байланысу мәселесі ең әуелі ақындардың көркемдік дамуында ортақ заңдылықтардың болуына қатысты болса керек. Кең байтақ даламыздың әр аймағында бой тіктеген ақындық өнердің біріне-бірі ұқсамайтын дамып – жетілуіндегі өзіндік ерекшеліктері болуы заңды. Әрине, әдеби орта, ақындық дәстүр сөз зергерлерінің белгілі бір ортада шығармашылық дәстүрін қалыптастыруынан, өзінен кейінгіге үлгі – өнеге тастауынан барып қалыптасып тұрақтанады. Өз аймағының ақындық ортасы мен әдеби дәстүрлеріне сүйеніп, шығармашылығын жетілдіріп - дамытқан ақындық мектептер қазақ даласында аз болмаған. Жетісу аймағындағы Сүйінбай бастаған ақындар, Семей өңіріндегі Абайдың ақындық мектебі, Арқадағы Біржан сал, Ақан сері т.б. арқылы дамыған ақындық – әншілік өнер, Сыр бойындағы жыраулық – жыршылық дәстүр, Батыс өлкесіндегі Асан, Сыпыралардан бастау алатын ақындық үлгі – өнеге, т.б. Міне, сондай ақындық ортасы, әдеби дәстүрі бар аймақтың бірі – Ұлытау–Жезді өңірі. Осы өңірден шыққан ақын, жыраулар шығармашылығы өзіндік ақындық өнегесін, көркемдік дәстүр жалғастығын байқататын ерекшеліктерге ие. Бұл өңірде өзіндік үн-мақамымен, ақындық мүмкіндігімен жарқырай көрінген ақындардың бірі – Қожабай Тоқсанбайұлы. «Әр адам мұратына іздеп жетер» деп ақынның өзі айтпақшы, Қожабай жас кезінен өлең-жырға әуес болып өседі. Әкесі Тоқсанбайдың інісі Тайлақбай ауыл - аймағына белгілі сыбызғышы - күйші болған. Жас Қожабай аға тәрбиесін көріп өседі. Ескіше сауатты, хат танитын Тайлақбай аңыз - әңгімелерді, жыр-дастандарды, тарихи оқиғаларды жақсы білетін көкірек көзі ояу жан болған. Сыбызғымен күй тартқан Тайлақбай Қожабайдың өнерге құмар боп өсуіне жақсы тәрбие береді. Қасиетті, ежелден ұлттың ұясы болған киелі Ұлытаудың тумасы Қожабай жас шағынан өлең-жырдың, күйдің ғажап нұсқаларын тыңдап ержетеді. Рухани болмысын қалыптастырып, таным көкжиегін кеңейте бастайды. Тайлақбай секілді сыбызғышыдан күй тыңдауы,

ақыл кеңестер алуы Қожабай үшін текке кеткен жоқ. Шоқан Уәлихановтың: «Бұл халықтың ертеден өзіне тән тұрмысында есте қалдырмаған бірде-бір маңызды оқиғасы, бірде-бір тамаша адамы жоқ деуге болады. Олардың біреуін суырыпсалма ақындар мен жыршылар жыр етсе, екінші біреулерінің атын кейінгі ұрпақ естерінде ұмытылмастай етіп белгілі бір сыбызғышы не қобызшы музыканттар тастап кеткен»[2,17],– дейтіні осыдан. Есіл-Көкше өңіріне даңқы шығып, есімдері қазақ даласына мәшһүр болған Шөже, Орынбайлар Ұлытау – Жезді аймағында сан мәрте болып, жұртшылықты ақындық - жыршылық өнерлерімен талай рет тамсантқан сұңғыла ақындар. Оны тарихи деректер де растайды. Ұлытау-Жезді өңірінде аға сұлтандық лауазым дәрежесін иеленіп, ел билеген Ерден Сандыбайұлының ордасында Шөже, Орынбайлар эпикалық жыр-дастандарды алғаш айтып таратушылар болып саналады. Әйгілі «Қозы-Қөрпеш» жырының ең көркем нұсқасы Шөженің айтуымен тарағаны белгілі. Бұл өңірге Орынбайдың да ақындық даңқы ерте кезден мәлім. Ел- жұрт екеуінің де ақындық, жыршылық өнерін жоғары бағалаған. Ерденнің ордасы Шөже, Орынбай, Жанақтардай ақын - жыршылардың, Сегіз Сері, Ықыластардай әнші-күйшілердің, Бозай, Шоқай сияқты жыршы термешілердің думанды ордасы болғаны анық. Міне, осындай ортаның тағылымын көріп өскен Қожабайдың ақындық жолға түспеуі мүмкін емес еді. Ол әрбір орындалған ән, күй, термелерді зердесіне құйып, әрі жаттап өседі. Толғау мен терменің бір-біріне табиғатының жақын екенін ұғады. Жыршылық өнерге біршама жақындайды. Шәкірт болып олардың шығармаларын жаттайды. Олардың ақындық ізденістерінен ғибрат алады. Қожабай ақындық өнерге ерте кезден ден қойған. Оны мына өлең шумағынан байқауға болар.

Жасымнан базар едім, жаңа ашылған,
Құрыш ем қайнап шыққан шын асылдан,
Он үште Бағаналы-Қожабай-деп,

Атағым орталыққа бір шашылған,

Қожабай халықтың ғасырлар бойы жасаған мәдени-рухани байлығын қажетінше бойына сіңірді. Ол үшін халықтың ауыз әдебиеті ақындық - шығармашылық өнердің бірден-бір тағылым алар рухани көзі болды. Оны Қожабайдың ауыз әдебиеті нұсқаларындағы көркемдік игіліктерді өз өлеңдерінде қолдануынан байқауға болады.

Ашулыға ақыл қонбас,
Бұзақының ісі оңбас
немесе
Есті жігіт сабыр сақтар,
Байлығына мас болмай,

- деп, ақынның мақалдауының түп төркіні көне дәуірден бастау алатын ауызәдебиетінде жатыр. Әріден жалғастық тауып келе жатқан байырғы дәстүрді Қожабай өз шығармашылығының тағылымдық мақсатына орай байланыстыра өлең өзегіне айналдырады. Ол күрделі жартылыс иесі адамның қандай болуы керектігі туралы мақал-мәтел негізінде өз шығармашылығын шыңдай отырып, соның негізінде, біршама шығармалар туғызуға болатынын бағамдай білді. Ақындық өнердің дамуы үшін әдеби орта мен дәстүрдің орны айрықша екенін профессор Е.Ісмайловтің “Ақындар” атты зерттеуінде де ғылыми тұрғыдан дәлелдеп береді. “Қазақ ақындарының үйрену, оқуында жазып немесе кітаптан оқып үйрену әдеті сирек, мұнда ауызша үйреніп жаттау негізгі ақындық дәстүр. Сыншылдық, шешендік, тапқырлық өнер, лирикалық, эпикалық жырларды, мақал-мәтелдерді, аңыз-ертегілерді, халықтық сатираны әрі шығарып, әрі орындап, дамытып отырып, кейінгі ұрпаққа аса қызықты поэзиялық қазына етіп жеткізетін шығармашылық тәжірибе, үлгі қазақтың ақын, жыршы, жырау, әнші, өлеңшілерінің дәстүріндегі негізгі ерекшелік»[3,17]. Ауыз әдебиетінің дәстүрінен үлгі алған Қожабай әрі ақын, әрі жыршы. Ол шығыс халықтарының қисса-дастандарын көп жырлаған. Өз ортасының сұраныс- тілектерін қанағаттандыру мақсатымен ол тарихтың желісіне түсіп

те жыр орындаған. Қожабай жыршылық өнерімен де ел ішінде үлкен құрметке ие болған. Бұдан шығатын түйін мынау, Қожабайдың жыршылық өнері табиғи қабілетіне ғана байланысты болмай, ауыл- аймағының ұсыныс-сұраныстарына қарай қалыптасқандығы. Жыр- дастандарды жырлау арқылы Қожабай жыршылық дәстүрді де дамытты, біршама ілгерілетті. Оның осы бағыттағы ізденістері Иманжан, Болман ақындарға да әсер етпей қоймады. Қожабай, Иманжан және Болмандардың шығармашылық дәстүріндегі көркемдік ізденістерді мақал-мәтелдермен, өлең-жырлармен, нақыл сөздермен салыстырудағы мақсат – ақындық өнердің бастау – көздері бағзы заманның әдеби-мәдени мұраларында жатқандығын аңғарту еді.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Қасқабасов С. Мәдени мұра – рухани жаңғырудың негізі. Егемен Қазақстан , № 206 , XII,2003 жыл.
4. Қирабаев С. Ұлт тәуелсіздігі және әдебиет. Алматы, 2001,-286б.
5. Ысмайылов Е. Ақындар. Алматы, 1956,-356б.

FEATURES OF MODERN FOREIGN LANGUAGE EDUCATION IN HIGHER EDUCATION

ZHIYEMBAYEVA M.

Master student of group E 11 SP

AUBAKIROVA G.T.

Scientific adviser, c.ph.s., professor

Karaganda University of EconomicsKazpotrebsoyuz
Karaganda city, Republic of Kazakhstan

Annotation. The article is available language education; the main tool for successful human life in a multicultural and multilingual human community; as a factor of cultural and intellectual development and education of the individual. The need to develop a new educational technology is noted. The problem of improving the qualifications of foreign language teachers in the educational system of higher education.

Keywords: higher school, foreign language education, vocational training, communicative, intercultural competence

Vocational education tends to periodically attract public attention to itself, which is often caused by drastic changes in the socio-economic conditions in the country or in the world, which place new demands on the specialist model.

Today, the main task of reforming higher education is to preserve and increase the creative, scientific and human potential that exists in higher educational institutions of the country.

The main strategic reference point of specialist training is the formation of managers of the new formation, capable of ensuring the tasks of accelerating the modernization of the country, having a highly developed creative potential and innovative-analytical type of thinking, the ability to respond to dynamically changing working conditions and requirements for the professional level of a specialist, with the quality of their training, relevant qualification standards worldwide, shaping the future generation of the republic with the development of ideological culture and the existing system of universal values [1, p.58].

The training of personnel of the new quality level is impossible on the existing methodological education platform with the factual nature of the content and traditional learning technologies, excluding developing, self-creating and creative forms of education [2, p.113].

Integration processes typical for the present in the educational sphere inevitably put forward the requirements for creating uniform internationally-adopted programs for each stage of a continuous and successive educational system with a comparable system of content, structures, standards and forms of certifications. Acceleration of integration processes in the world in the field of education systems, the convergence of different educational systems is ensured, first of all, by developing a unified educational paradigm that can remove the existing fundamental differences at the level of structural organization and the substantive foundations of educational systems of the world that guarantee the adequacy and compatibility of their activities.

These integration processes and the intensification of the interaction of countries in an open and interconnected world push foreign languages into educational priorities, into the mandatory competence component of the modern specialist's model. The ongoing development of foreign language education in the last decade was also due to the growth of the professional spheres of life in Kazakhstan.

Leading experts in the field of language and intercultural communication consider language education as an important reserve of social and economic transformations in the country; the main tool for successful human life in a multicultural and multilingual community of people; factor of cultural and intellectual development and upbringing of a person with planetary thinking; note the need to bring language policy to the new realities of society, the importance of developing a new educational technology. In this regard, of particular interest is the problem of improving the quality of teaching a foreign language in the educational system of higher education. Both the content of education and the methods of teaching foreign languages are changed [3, p. 56].

Thus, following the concept of foreign language education, a social order has now been formed for citizens of Kazakhstan to have a deep knowledge of a foreign language, there are such pronounced tendencies of foreign language education, such as: increasing the status of a foreign language, enhancing the motivation to learn it, and functional orientation of language teaching.

The concept of language education is focused on studying and mastering a multi-ethnic culture, characterized as a set of material and spiritual achievements of peoples united by traditions of cohabitation, economic ties, a single statehood, a common contribution to science, literature and art, while world culture is defined as the result of material, scientific and artistic creativity of different nations, united by the planetary space. The tasks of multicultural education in this case is to form an integral picture of the cultural diversity of the world in a person [4, p. 12].

Exploring the issue of modern teaching of foreign languages we can distinguish the following trends: continuity in learning languages not only between a school and a university, but also between a university and the future professional activity of students; computerization of the learning process, contributing to the acceleration and improvement of the level of language training and intellectual abilities of students; introducing into the educational process active forms and teaching methods aimed at developing the skills of independent work and scientific research; the use of active language learning techniques that contribute to the development of students' creative abilities.

Formation of professionally significant qualities of a competitive specialist is impossible without the introduction of modern innovative information technologies into the process of its training and further connection of the acquired knowledge in the professional sphere.

The current tendency to use this classic method is the active use of the "dialogic" form of exercises, including the introduction of vocabulary, as well as the widespread use of multimedia tools. The term multimedia means (multiple media, eng.) Is the interaction of visual and audio information under the control of interactive software using modern technical and software tools, they combine text, sound, graphics, photo, video in one digital representation. It is also appropriate to train not only terminological and general scientific vocabulary, but also the

official vocabulary of scientific prose and the modal-evaluative vocabulary of the oral form of communication [5, p. 135].

The knowledge of foreign languages is an obligatory component of the professional training of a modern specialist. The qualifications and competitiveness of such specialists is much higher, since the knowledge of foreign languages allows you to stay abreast of the latest world developments in your industry, understand technical documentation, respond quickly to a working situation, engage in scientific work based on foreign language sources, and communicate competently with foreign partners. Thus, we see the function of a foreign language as a means of generating interest in the future profession. This function should be implemented through the content of the educational material and its focus.

It should be noted that learning should not be abstract, divorced from life; in the process of learning it is necessary to take into account the present and future needs of the learners, thus creating an advanced development zone.

Foreign language education is no exception to the overall modernization process. The current stage of development of linguodidactics is characterized by the search for effective ways to optimize the educational process in foreign languages, taking into account innovative processes taking place in the field of education.

Communicative, intercultural competence, as well as the ability to self-education throughout life are key competencies necessary for a modern specialist for effective interaction and self-realization in professional, social and other spheres. The process of modern foreign language education should be focused on the use of innovative approaches, methods and means of education, which would allow to resolve the current contradiction between the high requirements of society to the individual in the field of foreign language skills and fairly modest results, which demonstrate graduates of schools and universities of our country. It seems that many current problems of modern foreign language education can only be successfully solved by integrating new computer and information and communication technologies into the educational process.

A foreign language as an academic subject has a great potential for the formation and replenishment of the image of the world of the individual, and in this sense it is able to fulfill a compensatory role, giving a person the opportunity to compensate for the loss of his education. Language learning is not just a matter of technology, it involves the social, cultural and political aspects of education. Teachers of foreign languages in a non-linguistic university have two tasks that they have to solve within the framework of a strictly defined amount of time: 1) increasing the general culture of students, the culture of verbal behavior; and 2) increasing their professional competence.

Therefore, several approaches have emerged to solve the problem of improving the quality of students' training, namely: increasing the role of a subject-oriented approach in teaching, strengthening the communicative orientation in learning a language, using more effective and modern teaching tools and technologies. The possibilities of learning a foreign language in a non-linguistic university are expanding every year: the material and technical base of higher educational institutions is being strengthened; in the process of learning non-traditional technologies, multimedia teaching aids are being increasingly introduced; teachers have more opportunities to use a variety of authentic sources, manuals, etc.

Thus, it is possible to identify the most common trends in the development of methods of teaching a foreign language in a modern non-linguistic university:

- a successful combination of using elements of the fundamental and sociocultural methods;
- the increasing differentiation of the content of training depending on professional goals and levels of proficiency in the language;
- strengthening the role of interaction and speech activity of students;
- application in the training of new technical means.

The overall goal of developing and improving methods of teaching foreign languages in non-language faculties in higher education institutions is to find the most effective ways of teaching based on the integration and mutual enrichment of various methods.

REFERENCES:

1. Dzhusubalieva D., Mynbayeva A. Patterns of the educational process and the information society // Higher School of Kazakhstan.-2000.- № 1.- P.57–59.
2. Egorov V.V. Pedagogy of Higher Education: a textbook / E. G. Skibitsky, N. E. Pfeifer, L. A. Shkutina, 2005.- P.113–117.
3. Kunanbayeva S. S. Modern foreign language education: methodology and theories. - Almaty, 2005. - P.51–67.
4. The concept of the development of multilingual education in the Republic of Kazakhstan: the project of KSU: the developer E.K. Kubeev.- Karaganda: Publishing house: KSU, 2008.- C.11–13.
5. Frolova I.V. The role of using news and analytical media texts in the English course for students of non-linguistic universities // Proceedings of the Scientific and Methodological Conference

А. ҚҰНАНБАЕВ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫ

ҚАЛҚАМАН А.

1 курс студенті

КЕЛМАҒАНБЕТОВА Ш.С.

Ғылыми жетекшісі – ф.ғ.магистрі

Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті,
Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

Аннотация. Мақалада жазба әдебиетінің негізін қалаушы, кемеңгер ақын туралы қарастырылған. Ал жастар бойына ақынның өлеңі арқылы дарытуға тиісті жоғары адамгершілік қасиеттер ретінде туған елге деген сүйіспеншілік пен ерлік, табандылық пен адалдық, парасаттылық пен сыпайылық, адамдарға қайырымдылықпен қарау, еңбек сүйгіштік, жарқын өмірге ұмтылушылық т.б.

Тірек сөздер: А. Құнанбаев, ағартушылық ой-пікірлер, өнер-білім, ұлы гуманист-ақын, педагогикалық, тағылымдық мұралар.

Абай Құнанбаев – қазақ халқының ұлы классик ақыны, ағартушы демократы, ұлтымыздың рухани мақтанышы. Абай өз ауылында арабша хат танығаннан кейін, он жасында Семей қаласындағы Ахмет Ризаның медресесінде 3 жыл оқиды. Оқуға зерек, ұғымтал Абай діни сабақтармен қоса өз бетінше араб, парсы тілдерін үйреніп, шығыс классиктері: Низами, Сағди, Хафиз, Науан, Физули еңбектерімен танысып, тағылым алады.

Абай ақыл-ой санасы толысқан шағында ел билеу ісінен аулақтанып, ақындық өнер жолына түседі. Өз бетінше шығыс, батыс, орыс елдері ақындарының, ойшыл оқымыстыларының еңбектерін оқып, білімін толықтырады. 1870 жылдарда Петербургтен айдалып келген революционер Михаэлиспен танысып, дос болады. Михаэлис Петербург университетінің студенті, Чернышевскийдің жолын қуушы, демократ-революционер еді. Михаэлис арқылы Абай айдаудағы орыс демократтары: доктор Долгополовпен, табиғат зерттеушісі, тарихшы Леонтьевпен танысады. Солар арқылы ол орыстың белгілі ақын-жазушылары: Пушкин, Лермонтов, Толстой, Салтыков-Шедрин, Некрасов; сыншыл, ойшыл-демократтары Белинский, Герцен, Чернышевский, Добролюбов; Батыс Еуропа

ақындарымен: Гёте, Байрон, философ ойшылдарынан: Спенсор, Спиноза, Дарвин, т.б. еңбектерімен танысып, тәлім-тәрбие алады.

Абай өзінің өлең-жырларында ел ішіндегі ұрлық, зорлықты, алтыбақан алауыздықты, күштілікті, жатып ішер жалқаулықты өлтіре сынап, жастарды адал еңбекке, отырықшылыққа, егіншілікке, өнер-білімге шақырады.

Шығыс пен Батыс классиктерінің ағартушылық ой-пікірлерінен мол нәр алған ұлы ақын бала тәрбиесі мәселелеріне де кеңінен тоқталып, өзінің өлеңдері мен қара сөздерінде педагогикалық көзқарасын білдіреді. Адам мінезіндегі орынсыз мақтан, ойсыздық, салғырттық, күншілдік, көрсеқызарлық сияқты жаман әдеттердің ақыл мен ойды тоздыратынын айта келіп, естігенді есте сақтау, көргеннен үлгі-өнеге алу, жаман әдет-дағдыдан бойын аулақ ұстау, нәпсіні ақылға жеңдіру, ұстамды болу сияқты адамгершілік қасиеттерді насихаттайды. «Егер есті кісінің қатарында болғың келсе, күнінде бір мәртебе, болмаса жұмысында бір, ең болмаса айында бір, өмірді қалай өткізгенің жайында өзіңнен өзің есеп ал», - дейді. Яғни, адамның өзін-өзі тәрбиелеу мәселесінің маңызы мен мәніне ерекше тоқталады.

Абай сана-сезімді тәрбиелеудегі қоғамдық ортаның ролін материалистік тұрғыдан түсіндіре білді. Адамның жақсы-жаман болуы, ақылды-ақылсыз болуы генетикалық негізге байланысты, ақ сүйек тұқымынан шыққандар ақылды, батыр, алғыр болады деген буржуазиялық нәсілдік, идеалистік көзқарасқа қарама-қарсы. Абай адам мінезінің қалыптасуы тәрбиеге, ортаға байланысты екенін дәлелдеді. Өзінің отыз жетінші қара сөзінде: «Мен, егер заң қуаты қолымда бар кісі болсам, адам мінезін түзеп болмайды деген кісінің тілін кесер едім», - деді.

Абайдың поэтикалық шығармалары мен қара сөздері пәлсапалық, этикалық, эстетикалық, психологиялық және педагогикалық ой-пікірлерге толы. Абай түсінігінше, табиғат біздің санамыздан тыс және бізге тәуелсіз өмір сүреді. Біздің түйсігіміз бен қабылдауымыз, түсінігіміз айналадағы ақиқат шындық өмірдің сәулесі ғана.

Абай түсінігінше, табиғат біздің санамыздан тыс және бізге тәуелсіз өмір сүреді. Адам баласы «көзімен көріп, құлақпен естіп, қолмен ұстап, тілмен татып, мұрнымен иіскеп тыстағы дүниеден хабар алады», - дейді Абай. Адам баласы анадан туғанда екі түрлі мінезбен туады. Бірі – ішсем, жесем, ұйықтасам деп туады. Бұлар – тәннің құмарлығы. Екіншісі – білсем екен деу- жан құмарлығы (жетінші сөз) деп ой түйіндей келе, «адам бойына жан құмарлығы арқылы жиналатын нәрсенің аты ақыл, ғылым... ол таланттылық пен ерінбей еңбек еткен адамның қолына түседі» деген қорытынды жасайды.

Абайдың дүниенің дамуы жөніндегі көзқарасында диалектикалық сарын басым. Ол табиғат құбылыстарын өзара бір-бірімен байланыста, үнемі өзгерісте, дамуда болады, адамды қоршаған ортаның – табиғаттың ішкі сырын білім-ғылым арқылы білуге болады деп қарастырады.

Ұлы ағартушы өзінің көптеген шығармаларында қазақ халқының ауыр тұрмысын және надандығын мінеп-шенеді. Қара басының қамын ғана ойлайтын, яғни тән қажеттігін өтеуді ғана ескеріп, рухани қажеттілікті ойламайтын, біреуді алдап, біреуді арбап күн көрушілерге, өзінен күшті әкімдер алдында жағымпаздықпен көзге түсіп қалуға тырысушыларға Абай мейлінше қарсы болды. Ондағы мақсат халыққа адал қызмет ету деп ұқты:

Пайда ойлама, ар ойла

Талап қыл артық білуге.

Артық білім кітапта

Ерінбей оқып көруге, - деп жастарды білім-ғылымды меңгеруге шақырды.

Сол кездегі кейбір оқыған жастардың білімді шен алу, шекпен кию үшін пайдаланып, паракорлықпен алдап-арбаудың құралы етуге тырысқанына ызаланған Абай:

Ойында жоқ олардың

Салтыков пен Толстой

Я тілмаш, я адвокат.

Болсам деген бәрінде ой,- деп сөкті. Жастарға халық қамын ойлаған ақын-жазушылар мен ғалымдарды үлгі-өнеге етіп, «білімдіден шыққан сөз талаптыға кез болса екен», -дейді. Тіршіліктің тұтқасы еңбек пен білімге деп ұққан Абай:

Түбінде баянды еңбек егін салған,
Жасынан оқу оқып, білім алған.
Би болған, болыс болған мақсат емес,
Өнердің бұдан өзге бәрі жалған.

Ел болу үшін қала салып, отырықшылықта болу керек, мектеп салып, оқу оқып, білім алу қажет, тіршіліктің тұтқасы еңбек пен білімде ғана тұр деп жар салды. Өнер-білімсіз қоғамның пайдалы азаматы болудың мүмкін емес екендігін, терең түсінген ол: «Барынды салсаң да балаңа орыстың ғылымын үйрет... өнер де, ғылымда орыста тұр. Орыстың ғылымы, өнері – дүниенің кілті оны білгенге дүние арзанға түседі»¹, -деп озық мәдениетті орыс халқын өнеге етті.

«Ақыл – ардың сақтаушысы» деп қарап, адамгершілік мәселелерін жоғары бағалап, ар тазалығы үшін күресуді дәріптеген ұлы ағартушы –

Ынсап, ұят, ар-намыс, сабыр талап,
Бұларды керек қылмас ешкім қалап...
Терей ой, терең ғылым іздемейді

Өтірік пен өсекті жүндей сабап, - деп кейбір жастардың іс-әрекетін қатты сынға алады. Абай қазақ қоғамындағы жас ұрпақтарды тәрбиелеуге байланысты ойларын бірнеше өлеңдерінде («Жігіттер, ойын арзан, күлкі қымбат», «Мен жазбаймын өлеңді ермек үшін» т.б.) айқын білдіреді. Ол халықтың артта қалушылығын, надандығын мінеп, әдебиет пен ағарту халыққа қызмет етуі, жалқаулыққа, ымырашылдыққа қарсы күрес жүргізуі қажет екендігін көрсетеді, прогресшіл орыс мәдениетіне жақындай түсуді уағыздайды. Мұндай күрделі міндеттерді шешудің жолдарын іздестіре келе, Абай өзінің «Қырқыншы сөзінде» жалпыға бірдей білім беру талабын ұсынып, қыздар да оқып, білім алу керек деп есептейді.

Ұлы ағартушы өз айналасын қоршаған әділетсіздік қазақ халқын аздырып бара жатқанын, жас ұрпақты тәрбиелеуге теріс ықпалын тигізетіндігін байқап, халықты, әсіресе, жастарды, адамгершілікке тәрбиелеуге ерекше көңіл аударды.

Ал жастар бойына дарытуға тиісті жоғары адамгершілік қасиеттер ретінде туған елге деген сүйіспеншілік пен ерлік, табандылық пен адалдық, парасаттылық пен сыпайылық, адамдарға қайырымдылықпен қарау, еңбек сүйгіштік, жарқын өмірге ұмтылушылық т.б. атап айтты. 1886 жылғы бір өлеңінде ақын:

Қартайдық, қайғы ойладық, ұлғайды арман,
Шошимын кейінгі жас балалардан.
Терін сатпай, телміріп көзін сатып,

Теп-тегіс жұрттың бәрі болды аларман,- деп өз кезіндегі жастардың осындай жағымсыз мінездері н қатаң сынға алды. Абай уақытын еңбексіз бос өткізетіндерді, еріншектерді, өсекшілдерді, адамгершілік қасиетке ұмтылмайтындарды мейлінше жек көрді. Ондайлар туралы:

Осындай сыйдаң жігіт елде мол-ақ,
Бәрі де шаруаға келеді олақ.
Сырын түзер біреу жоқ, сыртын түзеп,
Бар өнері – қу борбай – сымпыс шолақ-деп, күйзеле жазады ұлы ақын.

Гуманист – ақын Абайдың XIX ғ.орта шенінде халқымыздың бойындағы жағымсыз қасиеттерді қатты сынға ала отырып, айтқан ойларының, көтерген өзекті мәселелерінің бүгін де маңызды, күн тәртібінен түспей отырғандығын атап өткіміз келеді. Абайдың айтқан ойлары бүгінгі Мақатаев сияқты ақындарымыздың ойларымен үндесіп жатыр.

Табиғатты айтсын мейлі, махабатты айтсын, адамның ары мен арманын айтсын, жан түршіген міні мен арамза мінез-қылығын айтсын, қазақтың ақиық ақыны Мұқағали ағынан жарылып айтады, әрбір өлең жолынан ақынның жүрек лүпілін естіп, жан айнасын көреміз, адам бойында әлі де арылып болмаған сұмдық пен сараңдылықтан жеріміз, жамандықтан түршіге түңілеміз. Сондықтан да ол:

Мамсапқорлардың қасынан
Шықпайтындарға ашынам !
Жалданып өскен жасынан
Жағымпаздарға ашынам !
Өзіңе ғана бас ұрам,
Сенесің бе, Отан осыған !?
Алаяқтарға ашынам !
Ашынам-дағы тасынам

Құнымды несін жасырам, - деп адам бойындағы жағымсыз мінез құлықты ашына сынға алды. Мұқағали айтқандай, осы жағымсыз қылықтар да бүгін де арамызда бой көрсетіп қалады.

Сол кезде Абайдың көтерген мәселелері бүгін де маңызды, өзектілігін ерекше айта кеткен жөн.

Абай тарихқа ең алдымен кеменгер ойшыл ақын, ағартушы ретінде енді. Абай өлеңдері мен қара сөздерінің тәрбиелік-тәлімдік мәні зор, идеялық деңгейі жоғары болып келед

«Мен жазбаймын өлеңді ермек үшін,
Жоқты-барды, ертегіні термек үшін»,

- деп ақынның өзі айтқандай оның өлеңдерінің әлеуметтік, этикалық мәні мейлінше терең. Ең алдымен ол өз халқына өлеңдері, қара сөздері арқылы ұдайы ой салды, оның көкірегін оятып, оны надандықтан, жаман қылықтардан сақтандырды, мәдениетті болуға, прогреске шақырды.

Абай өзінің өлеңдерінің бәрінде:
«Қалың елім қазағым, қайран жұртым,
Ұстарасыз аузыңа түсті мұртың,
Жақсы мен жаманды айырмадың

Бірі қан, бірі май боп енді еккі ұртың» – деген сөздері дәлел бола алады. Бұл өлеңде Абай ашынып, халықтың жанына тие айтады. Сондай-ақ, Абай бос даурығуға, бекер сал шашуға, өтірік, өсек айтуға, жалқаулыққа қарсы шықты. «Бес нәрседен қашық бол, Бес нәрсеге асық бол, адам болам десеніз», - дей келіп, Абай «Өсек, өтірік, мақтаншақ, еріншек, бекер мал шашпақ, Бес дұшпаның білсеңіз, Талап, еңбек, терең ой, қанағат, рақым ойлап қой, Бес асыл іс, көнсеңіз», - деген өсиет айтты.

Абай өнер-білім алуға шақырды, өмірде өз орныңды тап, пайдалы әрекет жаса, дейді. «Сен де – бір кірпіш дүниеге, тетігін тап та, бар қалан!» деген сөздер соның айғағы. Қазақ елінде ойын-сауыққа көп әуестеніп, бір үйден бір үйге, бір ауылдан бір ауылға селтендеп, қыдырып жүретін келеңсіз әдет селтендеп, қыдырып жүретін келеңсіз әдет барын ашына ескертіп, одан аулақ болуды арман етті.

«Тамағы тоқтық, жұмысы жоқтық,
Аздырар адам баласын», - деп жағымсыз қасиеттерден жастарды жирендіреді.

Ол А.С.Пушкин мен М.Ю.Лермонтовты ұстаз тұтты, олардың өлеңдерін, И.А.Крыловтың мысалдарын қазақ тіліне аударды. Мәселен, «Татьянаның хатын», «Онегиннің хатын» аударып қана қойған жоқ, оған ән де шығарды.

1840 жылы М.Ю.Лермонтов Гетенің «Жолаушының түнгі әні» деген өлеңін «Горные вершины спят во тьме ночной» деген атпен аударған болатын. Гетенің бұл өлеңі көптеген ақындарға, композиторларға әсер етті. Ол Абайдың да жүрегіне ұялады. «Қараңғы түнде тау қалғып, ұйқыға кетер маужырап» деп аударды. Сонымен қатар, Абай шығыс

мәдениетінен де нәр алды. Фирдоуси, Науан, Низами, Хафиз, Сағди шығармаларына еліктеді.

1995 жылы бүкіл еліміз Абайдың 150 жылдық мерекесін ЮНЕСКО шешімі бойынша әлем болып тойлады. Ұлтымыздың рухани мақтанышы, ұлы гуманист, ақын-ағартушы Абайдың ғылыми-педагогикалық мұрасының зерттелу жайы туралы және Қазақстанда төңкеріске дейінгі педагогикалық ой-пікірдің даму тарихында алатын орны туралы айтқанымызда ұлы ғұлама ойшылдың педагогикалық мұрасын алғашқы зерттеушілер, педагогика тарихы саласындағы көрнекті қазақстандық ғалымдар, педагогика ғылымдарының докторлары, профессорлар Т.Т.Тәжібаев, Қ.Б.Бержанов, Ә.У.Сембаев, Қ.Б.Жарықбаев, С.Қ.Қалиев және т.б. ғалымдардың еңбектерін ерекше атап өткен жөн.

Ұлы гуманист-ақынның педагогикалық, тағылымдық мұраларының мәні мен маңызы бүгінгі таңда да өміршең, өзекті екендігін дәлелдейді.

XX ғасырдың басында бір кезде Шоқан, Ыбырай, Абай көтерген ағартушылық қозғалыстың туын Ахмет Байтұрсынов, Мағжан Жұмабаев, Жүсіпбек Аймауытов, Міржақып Дулатовтар жалғастырды.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Абай Қара сөз. Халықаралық Абай клубы. Семей, 2007. Абай Құнанбаев: Библиографиялық көрсеткіш (екі тілде).
2. Құнантаева К., Халитова И. Абайдың қара
3. «Қазақ әдебиет» Жалпы білім беретін
4. А. Омаров « Абайдың қара сөздері»,
5. « Егемен Қазақстан» республикалық газеті
6. Abai.kz ақпараттық порталы
7. Madenimura.kz
8. adebiet.kz әдеби әлем порталы
9. Жетісу. Энциклопедия. - Алматы : «Арыс»
10. Абай. Энциклопедия. – Алматы: «Қазақ энциклопедиясының»
11. Есім Ғ. Абай және Пушкин //
12. Республикалық қоғамдық-саяси күнделікті газет
13. Мұхтар Әуезов энциклопедиясы - Алматы, «Атамұра»

ТАБИҒАТТЫ ЖЫРЛАУ ДӘСТҮРІНІҢ ҚАЛЫПТАСУ НЕГІЗДЕРІ

ҚАНАТ АРАЙЛЫМ

ГМУ-32 к тобының студенті

АКАТАЕВА Ш.Б.

Ғылыми жетекші, ф.ғ.к., доцент

Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті
Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

Аннотация. Табиғат пен Адамзат бір - бірімен болмысынан тығыз байланысты. Табиғат адамсыз жасай берсе де, адамның табиғатсыз өмір сүруі мүмкін емес екендігі белгілі. Сондықтан Адамзат өмірінде табиғат үлкен мән атқарады. Әр нәрсенің өз пайда болу, даму тарихы болатындығын ескерсек, табиғат лирикасының түп-тамыры тереңде жатқандығы күмәнсіз.

Кілт сөздер: Табиғат, жырлау, дәстүр, лирика, тұрмыс .

Зерттеуші Қ.Мәшһүр-Жүсіп: «Табиғат көріністерін бейнелегенде, нақтылық, дәлдік және оны жандандыру табиғи ұштасқан кезде ол суреттер әрі табиғат әдемілігін ашуға, әрі

лирикалық кейіпкер көңіл - күйін, қуанышын тағы басқаларды жайып салуға қызмет етеді» - деп орынды ескереді.

Жаңа тақыр жерде пайда болмайтыны сияқты көркем әдебиеттегі дәстүр ұғымы ұзақ дәуірлерді, сан толқын жазушылардың қажырлы ізденістері мен творчестволық табыстарын қамтиды» [2, 51]. Сондықтан табиғат лирикасын сөз еткенде, оның бастау көздеріне, даму тарихына үңіліп, қысқаша шолу жасаған жөн. Жалпы табиғатты суреттеу дәстүрі ауыз әдебиетінен, ақын-жыраулар шығармаларынан бастау алады. Ертегілерде орын алған аң, құс, өсімдік бейнелері, олардың қасиеттері адамдардың табиғатқа көңіл бөлгендігін танытады. Төрт түлік мал жайындағы тілек - батаның өзінде де табиғаттың бір бөлшегі - жануарларды, олардың ерекшеліктерін суреттеу кездеседі. Мысалы: «Ай мүйізі шоқпақтай, // Шүйделері тоқпақтай, // Тегене құйрық қошқарлы, // Малды берсең қойды бер» [3, 39].

«Қара өлең бойындағы жан-жануарлар тақырыбы зооцентристік табыну да емес, экологиялық жоқтау да емес. Өмір салттың ажырамас тірегі - төрт түлік болса, сол төрт түлікке халықтың практикалық қажеті және эстетикалық-этикалық қарым-қатынасы тұрғысынан ден қойып отырады» [4, 106].

Алғашында табиғаттың бір бөлшегі түрінде көрініс берген бұл түрдегі бейнелеулер ұшырасса, кейіннен ақын - жыраулар шығармаларында табиғат аздап суреттеле бастайды. «Табиғат ұғымы жыраулар поэзиясында көпшілігінде «туған жер», «ата қоныс», «атамекен», «ата жұрт» деген сөздермен беріледі. Ал бұл сөздерді біз туған жер табиғаты деген ұғымның синонимдері ғана емес, тікелей өзі деп санаймыз. Өйткені ол кез - табиғат деген араб сөзінің әлі халықтық қолданысқа ене қоймаған кезі» [1, 9].

Әрине, жыраулар шығармаларын тақырыбы жағынан да, мазмұны жағынан да таза табиғат лирикасы дей алмаймыз. Мысалы: «Тауға біткен қайыңның // Солқылдар басы жел өтсе // Тоғайға біткен жоңышқа // Солғын тартар күн өтсе» [5, 167] немесе «Ақжайлау мен Сандықтас // Атамның қонған қонысы. // Түн асса, тұтам түгі өскен // Басылмайтын сонысы. // Аққан бұлақ сай-салаң, // Шытырман тоғай айналаң...» [5, 198]. Ал Абыл ақын өлеңінің үзіндісінен тау биіктігі, сұңқар құстың ерекшелігі, көл суының молдығы байқалса, Есет биде таудағы қайың мен тоғайдағы жонышқаның кей қасиеттері көрінеді. Дулат ақында жердің қасиеті, құнарлылығы, бұлақ көптігі, өсімдіктің өсу ерекшелігі, тоғайдағы тал жиілігі, жайлау кендігі айтылады. Сөз жоқ, бұл көріністер өз алдына жеке тұрып, табиғат әсемдігін, ерекшелігін жалаң қызықтауға әкелмейді, белгілі бір адам сезімін, көзқарасын салыстыра ашуға қызмет етуімен ерекшеленеді.

Жалпы қай саланы алмайық, өз жолы, қалыптасу дәстүрі болады. Пейзаждық лирика да сондай қалыптасу дәстүрін басынан кешті. М.Базарбаев дәстүрдің мазмұн мен формадан ерекшелігін нақты көрсетіп, оның формаға қарағанда кең мағынаны білдіретінін, белгілі бір дәуір барысында өзгеріске аз ұшырайтынын не ұшырамайтындығын айтса [6, 286], белгілі әдебиеттанушы М.Қаратаев дәстүрді кең мағынасында философиялық проблемаға жатқызады: «Дәстүрге сүйену дегенді дәстүрге еліктеу немесе дәстүрді қайталау деп ұғатындар болады. Және дәстүрдің әсерін қабылдап, одан үйрену жолын осы ретпен іздеу жиі кездеседі» [7, 163] - деп көрсетеді.

Ғалым Р.Нұрғали дәстүр мәселесін жан - жақты қарастырса [8, 7], зерттеуші Н.Келімбетов дәстүрге мынадай жалпы анықтама береді: «Дәстүр халықтың мінез - құлқы мен іс - әрекетінің рухани негізі болып табылады. Мұның өзі көркемдік дәстүр жалғастығына да тікелей қатысты болып келеді. Өйткені әрбір ұрпақ өзінен бұрын ғұмыр кешкен барлық ұрпақтар жасаған рухани мұраны игеріп, оны жаңа қоғамдық - тарихи жағдайға сәйкес жетілдіріп отыруы тиіс» [9, 17].

Табиғатты реалистік әдіспен арнайы алып бейнелеу дәстүрі қазақ әдебиетінде Абай поэзиясынан бастау алды деуге негіз толық. Көрнекті ғалым З.Қабдолов пікірі ой саларлық: «Табиғат көріністерін, оған бөленген қазақ даласындағы тұрмыс - халді

суреттеуге көптеген өлеңдер арналған және қазақ әдебиетінде Абайдан бұрын табиғат көрінісін мұншалық шебер, терең ыәм жан - жақты жырлаған ақын болған емес» [10, 32].

«Абайдың табиғат лирикасы, әсіресе жылдың төрт мезгілін суреттейтін өлеңдер - күшті ақындық шеберлікпен, зор мәдениетпен жазылған аса сұлу, сырлы, сылқын жырлар. Бұлардың композициялық құрылымында да өзіндік ерекшеліктер бар...» десе [10, 34], зерттеуші Т.Әлімқұлов: «Абайдың табиғат туралы жазған жырларының өзінде әлеуметтік өмір асқан зор байқампаздықпен суреттеледі, қазақ ауылындағы тоқтық пен жоқтық, үстемдік пен кіріптарлық қарама - қарсы көрініп отырады. Ақынның алғашқы жариялаған «Жазында» бұл сыр байқалыңқырамаса, кейінгі «Күзінде», «Қараша мен желтоқсанында» толығырақ ашылады» .

«Табиғатты жырлау - сонау ауыз әдебиетінен бастап күні бүгінгі поэзияға дейін ешқашан үзілмей жалғасып келе жатқан дәстүрлі үрдіс. Жылдың төрт мезгіліне арнап өлең жазу дәстүрін қазақ поэзиясында Абай жасап берген болатын» - деп көрсетеді.

Тақырыптарды «махаббат лирикасы», «табиғат өлеңдері» деп бөлуде шарттылық орын алады. Кейбір өлеңдерде табиғат пен махаббат т.б. өзара ұштасып, өріліп жатады. Мысалы, Абайдың «Желсіз түнде жарық ай» өлеңін алсақ, мұнда табиғат көрінісі мен адам сезімі сабақтастырыла өрілген: «Желсіз түнде жарық ай, // Сәулесі суда дірілдеп,...//... Келмеп пе едің жол тосып, // Жолығуға аулаққа?» [11, 60].

Өлеңдегі алғашқы шумақты оқи отыра көз алдымызға табиғаттың әсем көрінісін елестетеміз. «Желсіз түнде жарық ай» болатынын келесі тармақ аша түскен. Ай жарық болмаса, сәуле суда дірілдемейтін еді. Ағып жатқан өзен толқынының әсерінен де сәуленің суда дірілдеуі лирикалық кейіпкердің қабылдауына сай алынған. Келесі тармақтардан да ақынның күнделікті табиғат көрінісін келісті өрнектеумен шектемей, адамның ішкі сезімімен астастырып, өлеңді әсерлі етіп жеткізгенін көреміз.

«Қай заманда да қазақ өлеңінің бағы тайып, сағы сынған жері жоқ. Заман сырын, замандас келбетін, яғни өмірдің өзін жырлау жөнінде қазақ ақындарының монында қарыз жоқ сияқты.

Атам заманғы Кет-Бұға, Асан-Қайғыдан Абайға, кешегі Мағжаннан Мұқағалиға дейінгі аралықтағы ақындардың шығармаларын оқи отырып осындай ойға қалып, түйін түйесің және бұл пікірдің талассыз екенін мойындайсың».

Тіл тұсалып, ой тұтқындалған тұста, шындық шырғалаңға түсіп, сөздің саудаға салынған, саясаттың қақпайына бағынған кешегі тоқырау жылдары да қазақ жыры ақиқат жолын ұстады. Орағытып өтіп, орайын тауып, қиын жағдайда қисынын келтіріп, кемел ойлы, келісті, кестелі жыр маржандарын тізген ақиық ақындардың көркемдігін шығармаларын оқи, біле жүріп те осындай ой түйіп, тұжырым жасайсың.

Зерттеуші С.Қирабаев: «Қазақ даласының табиғатын Мағжан таза, пәк күйінде көргісі келеді. Адам мен табиғатты ол тұтастықта таниды. Табиғат та адам сияқты кейде көңілді, кейде мұңды. Соған лайық ақын да оны әр күйде суреттейді. Бірде ол дала бетін жапқан жібектей жасыл шөптер мен асқар тау, балдан тәтті сулар көрсе, кейде сол даланы кебін оранған өлікке теңейді. ..Оларда ой да, сезім де еркін, сыршыл, нәзік, мұңды көңіл - күйі аралас жүреді» [12, 99], - деп байқатады.

«Соғыс жылдары лирика жанрлық жағынан жан-жақты өріс алып, жетіле түсті... Табиғат лирикасы да қатардан қалысқан жоқ. Табиғат лирикасының өзінен де сол дауылды жылдардың лебі есіп тұратын болды. Бұл жылдары біраз ақындар туған өлкенің табиғатын ақынға, жауынгерге дем беріп, рухтандырған ана, Отан кейпінде символдық образдармен орынды жырлады (Ғ.Орманов «Алатау - Ана», «Гүл», Ә.Сәрсенбаев «Атырау», «Шалқы теңіз»). Кейде майдандағы жауынгерлердің елдегі туған-туыстарына деген ыстық сағынышы, жүрегін елжіреткен жылы сезімі де осы табиғат лирикасы арқылы әдемі өрнек тапқанын байқау қиын емес».

Табиғатқа әдеттегі, қарапайым адам көзімен қарап, оны сәтті жырлаған ақын - Ғали Орманов. «Ғ. Ормановтың аз сөзбен астарлы сурет салу шеберлігін, әрі соның бәрін ақын

стиліне сай лирикалық кейіпкердің өзіндік сабырлы, салмақты сезімі тұрғысынан нақыштауын көреміз». Мысалы, «Бурабай» өлеңінде: «Толқын тосып құшағын, // Еркелей жүздім көліне. // Кілемін жайып көп шалғын, // Аунадым майса көгіне». Толқын құшағын тосуы, шалғынның кілем жаюы, лирикалық «меннің» көлде еркелей жүзуі, көк майсаға аунауы, соның бәрінде ақын стиліне сай: лирикалық кейіпкердің қарапайым пенде әрекеті шеңберінен шықпауы, онша асып-саспай - ақ әдеттегі, қалыпты сезімімен көрінуі - бәрі келісті өрнек үлгілері. Келесі шумақтарда да көлдің «алдыма тартып айнасын» деу арқылы мөлдірлігін, тұнықтығын жайып салады. «Аз сөзбен әсерлі сурет салу шеберлігін» дәлелдей түседі.

Қ.Аманжоловтың да өзіндік ерекшелігі бар. Ол өлеңдерінде өзінің ішкі сезімін жай сездірмей, оны ерекше үнмен береді. Ақынның 1943 жылы жазылған «Байкал» өлеңіндегі: «Шымылдықтай төгілген // Араладым орманын, // Аспанменен егескен // Бастым зәулім шындарын // Күркіреп көкте кеңескен, // Бұлттың сөзін тыңдадым» деген жолдарға көңіл бөлейік. «Шымылдықтай» төгілу арқылы кестеленген орман ағаштарының жиілігі аспанменен егесу арқылы өрнектелген шың биіктігі суреттеуінен кейін бұлттың күркіреп келуі де оқырманды ұйытарлық көрініске айналған.

Табиғат лирикасын сөз еткенде, оның тамыры тереңдерден нәр алған дәстүрдің озық үлгілерін, қаймағын бойына азық қылғанын естен шығармаған жөн.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Негимов С. Ақын-жыраулар поэзиясының бейнелілігі. - Алматы: Ғылым, 1996.- 258 б.
2. Мәшһүр-Жүсіп Қ.Мырзалиев шеберлігі. ҚР ҒМҒА Хабарлары.
3. Қазақ халық әдебиеті. Құр. С.Садырбаев. - Алматы: Рауан, 1990. -342 б.
4. Сейдімбеков А. Мың бір маржан. - Алматы: Өнер. 1989. -245 б.
5. Заман-ай. Құр. М.Мағауин, М.Байділдәев. - Алматы, 1991. - 384 б.
6. Базарбаев М. Көрікті ойдан - көркем сөз. - Алматы: Рауан, 1994. - 367 б.
7. Әдебиеттануға кіріспе. Құраст. С.Мақпыров. - Алматы: Ана тілі, 1991. -184 б.
8. Нұрғалиев Р. Арқау. Т.2. - Алматы: Жазушы, 1991. - 571 б.
9. Келімбетов Н. Қазақ әдебиеті бастаулары. - Алматы: Жазушы, 1998. -235 б.
10. Қабдолов З. Сөз өнері. –Алматы, 1982. -290 б.
11. Әлімқұлов Т. Жұмбақ жан. - Алматы: Жазушы, 1978. - 368 б.
12. Қирабаев С. Ұлт тәуелсіздігі және әдебиет. - Алматы: Ғылым, 2001. -448 б.

LANGUAGE IMMERSION PROGRAM "LINGUALAND"

KORCHEMAKHALIANA
SHAKUROV ILKHAM
students of the group "Tour-12"
BAZARBAYEVALAURA
master, teacher of the Chair offoreign and Russian languages
LAPINA IRINA
senior teacher of the Chair offoreign and Russian languages
Karaganda Economic University of Kazpotrebsoyuz
Karaganda, Kazakhstan

Abstract. This article considers the origin and effectiveness of the language immersion method. Speaking about the language immersion method for learning a foreign language, the article discusses what the immersion method is, its advantages and disadvantages, and answers the question of how the immersion method can be useful for students when learning English.

Immersion is the best way for a student to be fluent in a foreign language. There is suggested a language immersion program for 15 days that can help overcome the language barrier and develop the ability to express thoughts in English.

Key words: language immersion, learn, motivate, knowledge, improve, communicate, learn.

In educational process there are a lot of different teaching methods. At first, all methods of teaching foreign languages were borrowed from programs designed to teach the so-called "dead languages" - Latin and Greek, in which almost the entire educational process was based on reading and translation [1]. Nowadays, things are changing rapidly. And methods of learning English are developed. The use of video, multimedia, role-playing games in educational process is considered very useful. It is believed that the study of language will be effective only if the person gets pleasure from the process of learning, and has motivation. When the study of language is a necessity, it is not going to be very successful. The main purpose of learning English is not only the formation and development of the communicative culture of people who learn the language, but also their ability to use English in everyday life. Now language teaching has become more applied, while earlier it was more theoretical. Today, teachers use new methods of teaching a foreign language that may be more effective. One of the most advanced methods of teaching a foreign language is the language immersion method.

Language immersion program is an experimental teaching method. The idea of the language immersion method was used by the German teacher Berlitz, who specifically avoided using his native language in teaching[2]. In his lessons, he insisted that the students talk more in the language they are learning, and thus learn vocabulary and grammar without memorizing the rules and words. The term "Immersion" appeared in the 60s of the last century in Canada. Due to the two official languages in this country, many Canadians have difficulties in everyday communication. Thus, in English-speaking schools, children were taught in French and vice versa. As a result, a method of immersion into the language environment has emerged, when the teacher teaches or gives instructions in a class in a non-native language. Foreign language begins to be perceived as a native.

In accordance with the method of "immersion", English should be the only means of communication between a teacher and students. The main primary aim of this program is the development of language skills in students whose first language is not English.

The following features are characteristic features of the immersion method:

- focus on the mastery of oral foreign speech;
- creating an atmosphere of immersion;
- activation of the reserve capabilities of the individual[3].

In practice, the method of language immersion differs from other methods of teaching foreign languages that are currently used. With this method, new principles of selection and organization of speech and language material should be applied, where the leading ones are activity-based, personality-role-playing, situational-thematic principles.

The basic principles that characterize the method of immersion are:

- language is learned in the process of its application: the language being studied is at the same time the language of instruction;
- at the beginning of the program, all students are in equal position: they either do not know the language at all, or know it at a not sufficient level[4].

In fact, immersion in the language environment is a kind of stress, as well as a way out of the comfort zone. And we all know what happens when we get out of the comfort zone and there is development.

Of course, it would be great to go to an English-speaking country and communicate to native speakers, but not always and not everyone has an opportunity to do it. There is a way out:

to create an artificial English-speaking environment around you - to learn to speak English in everyday life.

Immersion in English can significantly improve knowledge of the language and make some "breakthrough" in English. A good effect is a complete immersion in the studied language, when you use only English all day and do not speak a word in Kazakh and Russian languages, and do not hear your native speech.

The purpose of the program: to learn, to comprehend and reproduce English speech.

Program objectives:

- to create an environment for maximum immersion in learning English;
- to help overcome the language barrier (if here is any);
- to encourage students to learn English.

Expected results: overcoming the language barrier; the ability to express their thoughts in English.

Form of the program: classes for 15 days. The duration of each lesson is 1.5 hours.

Lesson plan:

Day 1. Acquaintance with students. Tutors talk about the rules throughout the course, about the system of encouragement and punishment, which motivates students to a good result.

Day 2. Work with the film in English "Forrest Gump" (for this film developed a set of tasks).

Day 3. Topic: "My weekends". Learning new words. Reading and discussion of texts on this topic, drawing up and playing dialogues, using words on the covered topic.

Day 4. Music day. Listening to songs in English. Learning new words (watching videos for these songs). Working with audio material and performing tasks.

Day 5. Topic: "My best day". Watching video on current topic, analysis of interesting moments. Learning new words. Reading texts on the topic. Practice of English speech during the discussion.

Day 6. Watching and discussing the suggested video in the Internet. Analysis and commenting in English online.

Day 7. Team building. There are games where students are divided into teams, using critical thinking. At the end of games the winners are revealed. For example, a game "Underpinning of a charity".

Day 8. Topic: "East or West, home is best". The study of new vocabulary. Watching video, analysis and discussion of interesting moments.

Day 9. Game day. Game "guess the melody": includes a fragment of the song. Participants need not only to guess the name of the song and the artist, but also to reveal the main idea or tell an interesting fact from the biography of the artist of the song.

Day 10. Topic: "Health is wealth". Learning new words. Watching video, analysis of interesting moments, drawing up and role playing dialogues, using words on the covered topic.

Day 11. Topic: "Food: fuel or pleasure?" Learning new words. Watching video, analysis of interesting moments, drawing up and role playing dialogues, using words on the covered topic. In order to be able to use typical vocabulary, participants are invited to a restaurant where students are allowed to use only English.

Day 12. Work with mobile applications on the theme: "Emoji".

Day 13. Topic: "Shopping". Learning new vocabulary. Watching video, discussion. Practicing English speech while shopping at a Mall.

Day 14. Topic: "Travelling". Learning new words. Watching the video on the channel "Discovery" and discussing this material.

The game "How can I get to...". The main idea of this game is that you need to tell the direction.

Day 15. Summarizing. Farewell party. Identification the leaders of the course.

As a homework, students will be offered interactive types of work such as: finding interesting facts about their favorite song, preparing a speech about "House of my dream". Or

students need to find a pen pal from an English-speaking country and talking about his/her life in the classroom.

What exactly is assessed in English lessons during our course? The child's ability to communicate in the target language? Knowledge of English grammar? Knowledge of topical words? And it is clear that it is more difficult than learning your native language. The child speaks his native language from birth, then continues studying it at school. And even in this case nobody makes a mistake. At lessons of the English language you need to know what to say, how to say why it is correct in this situation, and not to be mistaken. And the system of evaluation is limited to five points, in both cases. And we have found a new solution to this problem.

In our opinion, the system of cumulative score (SCS) is the most rational in this situation and will help to remove difficulties. SCS provides an opportunity for the completeness of testing the knowledge and skills of students, detecting the development of student's abilities, and the most important thing is the objectivity of determining the level of achievement of students.

The essence of the SCS, during classes for various listening activities and speaking such as monologues or dialogues; reading, doing exercises and performing creative tasks, is not rated on a point system, but motivation to be the first and the best.

Thus, the activity of the student, during the lesson in compliance with all the rules of this program, is estimated at 1 point. But the main thing is that if the student's answer is unsuccessful, he/she does not receive the usual unsatisfactory mark. There is no fear of getting 2 for the answer, but when answering in a native language a certain number of points is deducted.

This system motivates students to speak English during the course as a whole. As during the lessons teachers don not use any marks, but points. Therefore, more practice (even with the correction of mistakes) will lead to absolutely correct answers and in total to a large number of points.

There is a good competitive spirit in groups. In addition, students have the opportunity to score extra points to improve their results.

So, the use of the "immersion" method makes the learning process more interesting and natural. In this case, you can learn a language not at your desk, but by talking in a cafe with friends, sitting in a movie, etc. Free knowledge of a foreign language gives new opportunities in life, especially if a person is a student. Knowledge of a foreign language is a necessity for student's future career [5].

It should be noted in conclusion that imitation of immersion in the language sphere is only imitation, and the first step towards a great life of communication, socialization, designation of goals and their achievement.

REFERENCES:

1. Baranova A.R. Learning English with the help of online video lessons. Innovative development of modern science: collection of articles of the International scientific-practical conference. – Ufa: RIC BASHSUTY, 2014. – P.9. – p. 31-33.
2. Baranova A.A., Makashina A.A. Language learning in linguistic environment// Psychology and pedagogy: past, present and future: collection of articles of the International scientific-practical conference. – Ufa: Aesterna, 2014. – p. 20-23.
3. Kolesnikova I.L., Dolgina O.A. English-Russian terminological reference book on methodology of foreign languages teaching. – St.Petersburg, - 2001.
4. Lightbown, Spada N. How languages are learned (3rd edition). — Oxford: Oxford University Press, 2006. — 233 p.
5. Veber I. S. Method of language immersion in English lessons in modern school//Young scientist. – 2019. — №6. — C. 207-209.

STUDYING AND ROLE OF ENGLISH LANGUAGE AMONG ECONOMIC SPECIALTIES

KRIKUNOVA ANASTASSIYA

student of the group "E-12"

ZHUMAGALIYEVA AMINA

master, teacher of the Chair of foreign and Russian languages

Karaganda Economical University of Kazpotrebsoyuz,

Karaganda, Republic of Kazakhstan

Abstract. Importance of studying of English language is analyzed by economic specialties. In the article, we considered the general requirements of English language knowledge of various economic specialties.

Keywords: English, economic specialties, language barrier, business English.

The learning of foreign language in the modern world is one of the most important components of the modern, successful person. Knowledge at least of one of foreign languages broadens horizons, allows learning culture and customs of other people. Today millions of people around the world learn foreign languages.

English acts as the common language necessary for business management worldwide. It is no wonder that there is a close interrelation between level of proficiency in English and many indicators of import and export, including an indicator of efficiency of logistics (fig.A), export documents and time for import.

Increasing of English proficiency level in the majority of the countries represents considerable advantage; it also causes actuality of our work. Who as not the economists, improving the relations analyzing and understanding the environment of the enterprise have to understand and to perceive the speech without any problems and mistakes.

The level of proficiency in English corresponds to higher level of gross domestic product, higher gross revenue (fig. B) and increase in other key economic indicators. In developing countries transition to the knowledge-intensive model of economy demands from agriculture or production not only technological infrastructure, but also the experienced specialists capable to sell the services in the international market. Respectively, there is a close interrelation between level of proficiency in English and export of services (fig. C) and also between level of proficiency in English and efficiency. In many regions retail trade is the largest and only private employer, but with the growth of volumes of Internet trade with an average speed of 20% a year worldwide even this historically local sector will hardly manage to keep the local character [1, p. 1].

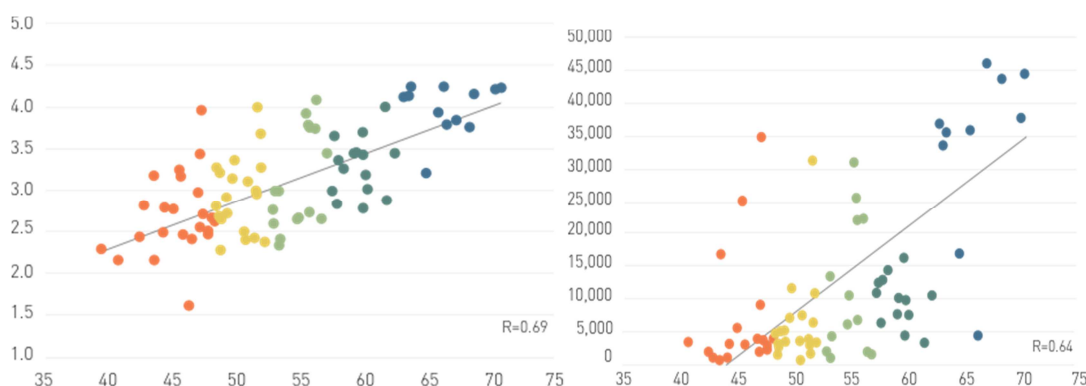

FIG. A: ENGLISH AND LOGISTICS

Index of efficiency of logistics Average gross revenue (at an exchange rate of the USA in 2016)

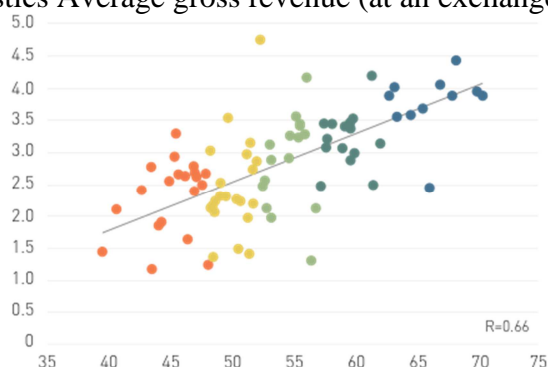

FIG. C: ENGLISH AND EXPORT OF SERVICES

Export of services (foreign trade balance, per capita, current rate of US dollar, logarithmic scale)

The future of labor lies in the sphere of the international cooperation, and knowledge of English: one of the basic abilities necessary for achievement of success.

In the modern world, the intensive development of commercial, economical and political connections between the countries, the increasing relevance is acquired by a way of communication between partners and colleagues. Business English becomes vital means of establishing relationship between businessmen, experts and staff of the international companies. A tendency to growth of English generated a new look of business activity which provides provision of services on training of consumers in different age categories.

All of us had to pass through interviews and if we looked for work with higher income, we started to learn English as quickly as it was possible and tried to arrange in the organization where it was necessary. But all of this is only basic knowledge which can help with everyday life and for being able to conduct business negotiations or correspondences, to work with business partners, it is necessary to know all aspects of business English.

Business English is not just ability to write the summary when you get to business a flow, it is necessary to be able to present competently the product, to be able to hold the presentations, to make negotiations with partners, to answer the phone calls, to sign contracts and to conduct business correspondence and it is not all that you need to do.

The international business, business relations with foreign partners promptly gain steam and to be just excellent expert in the commercial and business sphere today is not enough because the difference of monthly income of the manager in the company who knows one or more foreign languages and the professional manager with an experience is obvious.

Demanding of translation companies services increases and many people spend time and money in search of the translator for holding business meetings, signing of contracts with the foreign companies. Today English is international language. It is learned surely as the second language worldwide. English became the prevailing business language in the second half of the XX century for various reasons.

In process of growth of the international nature of business, need for the "general" language appeared. English was an ideal candidate as it had been already spoken, as the first or second language of many people worldwide. Now it's spoken by more than 500 million people in many territories, including Great Britain, Canada, the United States of America, Australia, India and South Africa. Therefore business English is considered as the main language for people who want to work in any field of business, aircraft, computer facilities [2, p. 145].

As the economy becomes more and more global, importance of knowing business English continues to grow. Any industry or area of interaction of the people united by a common goal, a

task and a type of activity has the specific designations, terms and names. Business lexicon of the financial manager can absolutely differ from the marketing specialist's terminology. Moreover, by the same term in the different industries can be designated absolutely different concepts.

One more specific line of business language consists in the professional level of knowledge when it is necessary not only to know the name of the term, but also to be able to do it correctly to understand and use. In order to avoid the distorted interpretation of concepts, it is worth learning business English directly at work or during the study concerning narrow specialization. The accounting term "intangible assets" can become a simple example of a situation with the use of concepts. Any financier, the economist or the accountant will understand at once that this formulation means. It is necessary only to translate value of the term into the English business language - "intangible assets" correctly [3, p. 250]. It will tell nothing to the expert who does not have relations to accounting. It is necessary to understand, for beginning, the value of the accounting term "intangible assets" for its correct interpretation.

Commercial and legal lexicon is used for signing the contracts. It is impossible just to translate documents without having ideas of the contract of purchase and sale, force- majors and terms of sale in general. Having for certain read the word "goods", there will be the first association with an adjective of "good" – "good", and it is possible, writing of the termination "s" will seem strange, but any manager perfectly understands a word meaning of "goods" – that in any business correspondence or the contract designates "goods"(things).

Communication the lexicon, ability to apply the standard phrases and expressions and also all-colloquial communicative skills has a huge role in business. And at the same time, it doesn't matter in what branch or the sphere of business dialogue is conducted.

For the correct interpretation of the English speech it is necessary to understand lexicon of language, to be able to build competently phrases and offers, without allowing inaccuracies or the wrong understanding of words. Discussion of working and business matters with fellow workers or business partners turns into the usual standard communication between people sooner or later. To feel it is comfortable and confident in society, it is necessary to have skills of all-informal conversation, and ability to support a free topic of conversation on any subject [4, p. 117].

Today, having visited the website of any recruiting company and having seen vacancies, it becomes clear that knowledge of English is one of the main requirements in more than 60% of cases, and this figure continues to grow. Besides, most HR of experts agree in opinion that knowledge of English is a quite good increase to salary. The size of an increase fluctuates around 15-35%. And today there are more and more professions in which knowledge of English is a necessary condition for successful performance of official duties. We will consider some of such professions [5, p. 1].

1. *IT sphere.* Experts of IT sphere can work without knowledge of English, because practically all new software appears firstly in English. Waiting for its appearing in Russian is long process, and it is possible not to wait at all. Reviews and news about technical novelties appear firstly in English too.

2. *Sales manager.* Today most of the organizations, anyway, cooperate with foreign partners or suppliers. So except needs to study art of selling and foreign language.

3. *Individual entrepreneurs.* Cooperation with foreign partners is normal practice, and it is necessary to communicate with them most often in English. And it is better in order to avoid mistakes and misunderstanding. People can use translator's services, but it's too expensive and it's not practical.

4. *Sphere of tourism and hotel business.* Here in general everything lies on a surface. To run business with tour operators, to communicate with partners and clients are in English. Without knowledge of language it is much more difficult to work in this sphere.

5. *Health workers.* For professional growth in this sphere it is necessary to study foreign literature and to attend the international conferences, that's why English is available in this sphere.

6. *Sphere of economy and law.* If you need to deal with contracts or legal acts in English, it's necessary to have a good language proficiency because any mistake can have fatal consequences.

From all aforesaid it is possible to draw a conclusion that high-quality language training in higher education institutions can help future experts to avoid further collisions with language barriers and will help to save precious time. The technique of teaching in the professional focused foreign language includes: communicative and activity approach, the personal focused approach, situational and role conditionality of educational activity, an optimum ratio of main types of speech activity at different grade levels and use of new technologies of training [6, с. 1].

Use of the information and communicative technologies (ICT) improves quality of training as, for example, application of resources of the Internet on occupations opens access to relevant materials from all around the world and the learning of foreign language becomes more available, interesting and many-sided. Today there is a set of convenient options of a learning of foreign language from any point of the world, for example, the pupil can freely contact the teacher by means of Skype/WhatsApp/Telegram that increases efficiency in studying of language. This method can perfectly be suitable for people who already have basic knowledge and who want to develop the communicative skills.

Time doesn't stand at one place and one day it will be as immodest to ask the person about knowledge of English as asking about whether he or she is able to use the computer. Knowledge of English has huge advantage for representatives of economic specialties.

REFERENCES:

1. <https://www.ef.kz/epi/insights/english-economics-and-trade/>
2. Slepovich V.S. Business English. Minsk: TetraSystems, 2010, с. 145
3. Skvortsova M.V., Shevelyov S.A. English-Russian dictionary: finance, statistics, law. M.: Filomatis 2014, с. 250
4. Sushchinsky I.I. Business correspondence in M. English: Eksmo, 2010, с. 117
5. www.forbes.com "The language of Global Business"
6. www.teachingenglish.org.uk

Ш.ҚҰДАЙБЕРДІҰЛЫНЫҢ ЛИРИКАЛЫҚ АУДАРМАЛАРЫ

КУСАЙНОВА ИНДИРА

Ю-11к тобының студенті

БАЖИКЕЕВ К.К.

Ғылыми жетекші, магистр, оқытушы

Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті

Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

Аннотация: Алаш Арыстарының әдеби көркем аудармалары әр түрлі сипатта айтылып жүрген пікірлер мен көзқарастарды бір ізге салып, ғылыми-зерттеушілік тұрғыда түйінді де тұжырымды ой айту болып табылады. Мақаланың негізгі зерттеу нысанасы – Ш.Құдайбердиевтің әдеби көркем аудармалары. Шәкәрім өзі сүйіп, қалаған, өздеріне үлгі тұтқан ақын-жазушыларын ғана аударған. Орыстың, Европаның әдебиет үлгілерін аударатырып, сол шығармалардың айтпақ ойын, мағынасын, рухын дәл әрі мол қылып жеткізуге тырысқан. Сондықтан ол сол кезеңде жасаған әдеби аудармаларын ғылыми

тұрғыдан саралап, қазақ аудармасына қосқан үлесіне баға беру мақаланың басты мақсаты саналады.

Кілт сөздер: көркем аударма, Шәкәрім аудармалары, Шәкәрім мен Пушкин, өлең жарысы, тәржіма тынысы, көркемдік өрнектер.

Лирикалық өлең аударуда Ахмет Байтұрсынов, Міржақып Дулатов, Мағжан Жұмабаев, Шәкәрім Құдайбердіұлы және т.б. Алаш арыстары көп еңбек етті. Соның нәтижесінде қазақ әдебиетінің қазынасына орыс және Батыс пен Шығыс шайырларының ғажап туындылары келіп қосылды. Гете мен Гейне, Шиллер пен Байрон, Пушкин мен Лермонтов, Крылов пен Горький, сондай-ақ Фирдоуси, Хафиз сынды жыр алыптары қазақша сөйледі. Қазақ поэзиясы жаңа түр, кестелі өрнектермен толықты. Осылардың ішінде бірі Европа мен орыс ақындарын, келесісі шығыс шайырын тамаша тәржімелеген Мағжан мен Шәкәрім аудармаларына кеңінен тоқталып, саралап, талдап көрейік.

Шәкәрім қажының Мекке-Медине сапарынан кейінгі жасаған өзіндік бір шығармашылық белесі бар. Ол Иранның Шираз қаласынан шыққан төрткүл дүниеге аты мәшһүр шайыр Хафиз поэзиясына ден қойды. «Ең алдымен, қазақ ақыны Хафиздің ғазалдарындағы көркем өрнектер мен терең ойды пайымдаған» деген пікірге қосыламыз [1,83]. Аударам деп, еліктеймін деп емес, өзгенің өзекті шыңынан өз өлеңіне өрісті өрнек алып қосу үшін барды. Қазақы өлеңге сыймаған сопылық сырлардың қаймағын сыпырып алуды діттеді. Дала сонеттерін еуропалық өлең дәрежесіне жеткізіп жырлауды мақсұт етті. Мейірбандылықты, парасатты, өнерпаздықты, имандылыққа берілуді, хаққа жол іздеуді, адами қасиеттерді Хафиздың көкірек көзімен бір тексеріп алды. Сөйтіп, таза жүректі, терең ғылымды, әділетті, махабатты барынша құштарлықпен шырқады. Ақындық қуаттан туған алып шығармаларды дүниеге әкелді, ойшыл өз поэзиясына, біліміне, ғылымына тиянақ іздеді, тапты да. «Білімділерден бес түрлі сөздің шешуін сұраймын», – деген Шәкәрім сол бес түрлі сөздің жұмбағын Хафиз ғазалдарынан да қарастырды. Тумақ пен өлмектің арасындағы ой жемісін терген ол: «Қазақта қайдан болсын терең ғылым, түбі арам, айла қуған өңкей залым. Ізденген бес ісімнің бірін таппай, Не болды, қайғы болмай көрген күнім», – деп күрсінеді [2,528].

«Ақыл деген өлшеусіз бір жарық нұрды» Хафиз ғазалдарынан тауып мейірленеді, қуанады. «Бұзылмайтын шын керек» деп түйіндейді.

Қатып қалған желіннен
Қаймағы бар бал шықты.
Қайғылы біздің көңілден,

Қайғырған сайын қан шықты, – деп қазақ ақыны жүрекке терең ұялаған Хафиз ғазалдарынан қазақ көңіліне тән үндестік көреді. [2,531] Көркем өрнектер табады. Домбыраның үстіңгі шегін Хафизге шерткізсе, төменгісін өзі шертіп, шерін тарқатады, имандылық пен тазалықты көкірек нұрымен тазартады [3]. Шәкәрімнің «Жазбаймын дәл өзінше Пушкин сөзін» деуі тектен тек емес. Осы ұстанымға берік болған ол Пушкинге, Физулиге, Хафизге барса

да бөлек сипаттағы шығарма алып қайтады. Шәкәрім ұлылармен жарысуға бейім тұрады, тегеурінді таланты сондай биіктерге жетелейді. Хафиз тұсында да ол жаңашыл ірі тұлға екенін паш етті. «Оятқан мені ерте Шығыс жыры» ішкі сырдың толыққандылығын көрсетеді. Сондықтан да ол тәржіма еткен парсы шайырының ғазалдары қазақ өлеңіндей оқылды, асыл нұсқадан алған қазыналарын алтын бесікке айналдырды.

«Анық ерге жолдас бол» аудармасын алсақ та қазақтың ұғымына жақын ойды, түйінді табамыз. Оқи келе төлтуындыдай боп естіледі. Сонау ХХ ғасыр басында тұрып, тәржіма тарихына терең соқпақ салып өткен Шәкәрім тәжірибесі әлі толық таратылып, зерттелген жоқ. Аудармашы мұнда да Хафизды жолма жол қумайды, кейде асырып, кейде жеткізбей жатады. Қазақта Хафиздың сопылығын түсініп, таратып талдаған, содан бері қарай соқпақ тартқан Шәкәрім ғана болса керек.

Иә, ол Хафизбен сырттай, іштей үйлесе, үндесе отырып жарысады. Имандылықты, тазалықты, шындықты ту етіп көтереді. Сайып келгенде нәзирашылдық сыры, қыры Шәкәрімде өзгешелеу. Абай бекетін аттап өтпей, соны жаңа нұрлы жолдармен жалғастырады.

«Егер сүйікті сол бала» деп басталатын Шәкәрімнің Хафизден алған аудармасы құрылысы, сыртқы, ішкі пішіні жағынан шалыс ұйқаспен жазылған қазақ өлеңінің санатына жатады. Небәрі отыз екі жолдан тұрады. Хафизде бұл өлең он сегіз жолдан құралған. Хафизде арнайы тақырып болмайды. Тақырыбы ғазалдың бірінші жолы боп саналады.

Әрине Шәкәрімнің көркем аудармасының тілі нұсқа тілінен алшақтау болса да, негізгі желіден қашықтап кетпей қосарланып тілдеседі. Қазақшыл ақынның қаламгерлік даралығы екі жақтың да бояу, ырғағын жоғалтпай, тізгінді тең ұстайды. Автор түпнұсқадағы орамдарды қазақы қалыпқа түсіріп, Хафиз ғазалының эстетикалық-көркемдік сапасын сақтап, қазақша жатық баламалар жасайды. Сөйтіп, ол өз ғасырындағы қазақ тыңдарманы, оқырманы үшін түпнұсқаның өрнекті ерекшелігін қазақ ұғымымен үйлестіріп барып, таңдай тұщытатын тәржіма жасайды. Сөйтіп, қазақ қауымының ортасына лириканың жаңа түрін әкелді. Шығыстың, Еуропаның, орыстың поэзиясын жетік меңгерген Шәкәрім Хафиз ғазалының қазақ тіліндегі тың үлгісін сомдап кеткен. «Кел, аяқшы, қымыз құй» деп басталатын Шәкәрім тәржімасы Хафизде «Сақы, нұр шашқан шараптан құй» делінген [2,529]. Парсы шайырының төрт жолы қазақ ақынында сегіз жолға айналып келеді. Аудармашы жолма-жол аударуды мақсат етпеген. Түпнұсқаны терең түсіне отырып, онымен тепе-тең жарыса келе, өзіндік өрнек жасаған. Егер атақты атамыз Хафиздың көлеңкесінде қалып қойса, мұншалықты дербес, жатық жыр шықпаған болар еді. «Кел, аяқшы, қымыз құйда» сом алтынның сынығындай мынандай жолдар бар: «Асыққа ажал келмейді Қандай қаза көрсе де. Көңілі жанды өлмейді, Тәні жанды өлсе де» [2,532]. Аудармашы түпнұсқаға сүйене отырып, тыңнан жол салып, оқушысына сый табақ тартқандай әсер етеді. Бұл үлкен ізденістен, дара даналықтан туған өлең жолдарында Шәкәрім шебердің өзіне ғана тән қолтаңбасы менмұндалап тұрады. Хафиздың «ғайыптан келген тілінің» құпия пернелерін дәл баса білген Ш.Құдайбердиев ұлт мәдениеті мен ұлт тілінің тұтастығын ыдыратып алмай, тұтас берген. Сонымен Хафиздың он өлеңін тікелей түпнұсқасынан алып, қазақ поэзиясының құрамдас бір бөлігіне айналдырған. Шәкәрім бір қолын парсы ғазалының биік шыңына артса, екінші қолын қазақ өлеңінің киіз үйінен алмайды, ұлттық колоритті, бітімді сақтайды. Шәкәрімнің Хафизден алған әрбір аудармасы иірімі, нышаны қилы күрделі құбылыс.

«Кешегі басшы піріміз» аудармасы да Шәкәрімнің лирик, ойшыл екенін және бір танытып, дәлелдеп өтеді. Өзі жырлаған ақыл-жарық нұрдың шуағын шабытты сезіммен әсірелеп бейнелейді, не нәрсеге де ақылдың көзімен қарайды. Асылнұсқадан тікелей тартқан аудармасы оның ірі талант иесі екендігін көрсетеді, ақыл парасатына жүгіндіреді. Хафизбен тілдескенде соны дәлелдейді.

«Біздің піріміз мешіттен мәйханаға келді», – дейді Хафиз. Одан әрі Шәкәрім: «Пірдің беті қарайды Есек қоры жағына» дейді. «Есек қоры» тіркесі парсы мәтінінде жоқ, бірақ мағынасына орайластырып, балама ретінде тәржімашы енгізген. Қазақ ұғымына, түсінік-танымына таяу әкеліп отыр. Әрі қарай қазақ ақыны парсы ғазалын өзінше топшылап әкетеді «Көптің аңын тор құрып, түсіріп едім тұзаққа. Шашыңды жайып мас қылып. Айрылдым аңнан ұзаққа» дейді [2,536]. Көпті оймен бағындырғанмен ол ұзаққа бармайды.

Хафизде «шаш», «жел», «пірмұған», «ханя», «жан», «рахым», «мұқым», «харабай», «нар» деген сөздер бар. Шәкәрім осыларды «рахат», «диуана», «тұзақ», «тас көңіл», «нұрлы жүз», «кекіл», «ыстық шоқ» сынды сөздермен баламалап, тосын тіркестер туғызады.

«Тұр, аяқшы, қымыз бер» Шәкәрімде шалыс ұйқаспен жазылған он жолмен бітеді. Ал Хафизде жиырма жолды құрайды. Әрине, ерік аудармашының қолында болғаннан кейін неге тегіс тәржімаланбады деуге хақымыз жоқ. Қазақ ақыны белгілі бір дйттеген жерінен шығу үшін біраз тұстарды қалдырып кетуі мүмкін.

Екеуінде де ғазалдың бастапқы төрт жолы бір-біріне ұқсайды да, әрі қарай Шәкәрім алып кетеді.

Тұр, аяқшы, бер қымыз
Қайғыларға топырақ ат.
Шын сұлуды көр мінсіз
Неге керек өзге жат
Пәлісіне дүниенің
Күні-түні сабыр қыл.
Таза болса мақсатың,

Ақыры қолың жетер, біл, – дейді Шәкәрім түйінді аудармасында ерте аяқтап. [2,532]. Ақын өз өміріндегі сапалыққа, таза мақсатқа сенген, ойында жүрген сансыз сауалдардың біріне Хафиз арқылы жауап іздейді. «Қайғыларға топырақ ат» деп сабырға шақырады. Хафиз де осы ғазалының аяғында «Неде болса күні-түні сабыр ет Хафиз» деп өзіне тоқтап айтады. «Ақында арман бар ма айтып өлген» демекші, мәселе аяқшы құйған шарапта, қымызда емес, солардың аржағында жатқан мәңгі адами мұңның елесінде жатыр. Адамзат мұңсыз болмайды.

Абай болмасын, Шәкәрім болмасын орыс ақындарын аударғанда кәдімгідей сынасты. Мұндағы басты мақсат – орыс өлеңінің үлгісімен қазақты таныстыру ғана емес, жаңа тақырып, идеяларды игерудегі, көркем сөз кестесін салудағы қазақ тілінің мүмкіндіктерін ашу да болса керек. Өлең аудару жарысқа, айтысқа түскенмен бірдей екенін кезінде В. Жуковский ескерткен болатын [4,45]. Өйткені өлең-жырға балама табу жеткіліксіз. Поэтикалық қуат жағынан аударып отырған ақыныңнан кем соқпауың керек.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Әбдіғазизұлы Б. Ақын аудармаларының асыл қыры. // «Шәкәрімтану мәселелері» жинағы. – Алматы: Раритет, 2007. – 344 б.
2. Құдайбердіұлы Ш. Жол табалық ақылмен. – Жидебай: Халықаралық Абай клубы, 2006. – 724 б.
3. Күмісбаев Ө. Шәкәрім мен Хафиз жүргеіндегі үндестік. // Егемен Қазақстан. 2008. 10 қыркүйек.
4. Жуковский В. Избранное: художественная литература. – Москва: Правда, 1986. – 558 с.

БІЛІМ БЕРУДЕГІ МОБИЛЬДІ ТЕХНОЛОГИЯЛАР

КУСАИНОВА И. А.

Ю-11к тобының студенті

ГАЙНУТДИНОВА Г. Ф.

Ғылыми жетекшісі: магистр, аға оқытушы

Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті

Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

Аннотация: қазіргі уақытта әлемде ақпараттық-коммуникациялық технологиялар білім беру саласында кең қолданысқа ие. Мақалада Мобильді қосымшаларды білім беру процесінде қолданудың қазіргі заманғы мәселелері қарастырылады, мобильді

технологияларды қолдану арқылы білім беру ортасында болып жатқан заманауи үрдістер, олардың артықшылықтары мен кемшіліктері талданады.

Түйінді сөздер: мобильді оқыту, портативті құрылғылар, заманауи технологиялар, көпфункционалды, жеке оқыту.

Мобильді технологиялар-бүгінгі ақпараттық ортаның ажырамас бөлігі. Мобильді салаға кетуімен білім беру осы ортаның жағдайына бейімделіп, ықшам, тар бағытталған және интерактивті болып келеді. Мобильді вебте ақпараттың аздаған бөлшектермен игерілуі, жағдайға барынша сәйкес келуі және сонымен бірге өніммен өзара іс-қимыл жасау процесі ләззат алуы маңызды.

Әлемнің әр бұрышында ұялы байланыс нарығының кеңейуі қарқындары таң қалдырады. Бүкіл планетада қосылатын мобильді құрылғылар саны және біз қазіргі уақытта істеп жатқан барлық сатып алу, банк операциялары, жұмыс, немесе оқыту болсын, жаңа деңгейге ауысады. Ұялы телефон қолданбайтын адамды елестету біз үшін қиын, өйткені қазір онымен ажырамас өмір сүретін адамдар өте көп. Қосымшалар, софт, жабдықтар, сервистер мен инфрақұрылым жасайтын мобильді нарық пайдаланушы құрылғылары мен келесі буындағы процестерді дамытуда өмірлік маңызды қатысушы болады және оқыту олардың бірі болып табылады. Бүгінгі күні мобильді құрылғылар өз дамуының шыңында болғанда, оларды оқытуға ықпалдастыру мәселесі аса өткір болды.

Кез – келген уақытта және кез - келген жерде бос уақыт тап болған оқуға болады: бос 15-20 минут берілсе , көңіл-күй жақсы болса-қосымшаны ашып және қандай да бір пәнді игеруге болады. Сондықтан оқу әлдеқайда ыңғайлы болды және аз оқып, бірақ жиі оқу білім алу процессінде үлкен маңызға ие.

Мобильді технологиялардың өсуі білім беруге де тұрақты өзгерістер енгізеді. Білім беру орны мен құрал-жабдықтармен , мысалы: парталар, компьютерлер қымбат оқулықтармен шектелмейді. Оның орнына оқытудың барлық күші әрбір саусақтардың ұшына жедел қол жеткізу және шексіз мүмкіндіктерге көзделді. Егер күнделікті өмірде мобильді технологияларды пайдаланудың артықшылықтары даусыз болса, онда олардың оқу үдерісіне кірігуі туралы мәселе әлі де ашық. Оқыту үдерісіне мобильді технологияларды енгізуді зерттеу өзінің даму жолының басында.

Мобильді оқыту терминін (M-learning) алғаш рет стационарлық компьютер сияқты электрондық құрылғылардың көмегімен оқытудың жаңа технологияларын зерттеген шетелдік әдіскерлер енгізді. Мобильді оқыту-электронды оқытудың жаңа формаларының (e-learning) дамуының салдары болып табылатын оқытудың жаңа түрі. Мобильді оқыту термині заманауи технологиялар тұрғысынан анықталады, бұл смартфондар, сымсыз дербес планшеттер және ноутбуктер сияқты мобильді құрылғылардың көмегімен берілетін және қолдайтын оқыту түрі. Мобильді құрылғылардың түрлері үнемі толықтырылады, олардың функциялары жетілдіріледі және оқушылар таңдаудың кең ауқымын алады. Интернетке қатынаудың маңызды функциясын де атқарады [1, Б. 3]. Трекслер мобильді оқытуда адамдардың шектелмеген саны үшін өндірілетін және студенттер қолданатын сымсыз және сандық құрылғылар мен технологияларды пайдаланудың маңыздылығын атап көрсетеді.[12].

Әр түрлі мобильді технологиялардың артықшылықтары мұнда бірінші орынға шығады, өйткені оқыту әдістемесінде студенттер мобильділігіне және смартфондар, MP3-плеерлер, планшеттер, PDA, eReader, MP3 плеерлер, ноутбуктер және басқа да зияткерлік құрылғылар сияқты портативті құрылғылармен өзара әрекеттесуге баса назар аударылады. Дегенмен, бұл диапазон үнемі кеңейуде: ол ойын консольдерін, сандық диктофондарды, электрондық кітаптар мен сөздіктерді, сондай-ақ мүмкіндігі шектеулі студенттерге арналған қосымша технологияларды қамтиды. Құрылғылар көпфункционалды болып, ауызша сөйлеуді, аудио және бейне ойнату, оқу, жазу, ақпаратты іздеу, есептеулерді орындау, ойындар және т.б. қолдайды. Құрылғыны таңдау

жасына, орнына, міндеттеріне және басқа факторларға байланысты. Бұл тұрғыда оқытушылар, дизайнерлер мен әзірлеушілер осы құрылғыларды заманауи білім беру процесінде қолдану туралы ойлауы тиіс.

Мобильді оқытудың негізгі мақсаты ретінде келесілерді есептеуге болады:

- ұжымдық жұмыс мүмкіндігін кеңейтетін тиісті уақытта және кез келген жерде байланыс;

- мобильдік құралдарды, оқушыларды пайдалануды оңтайландыру;

- материалды жинақы сақтау, ол әрқашан қол астында;

- оқыту процесін қарқындету;

- білім деңгейі өсуінің заманауи әлеуметтік тапсырыспен және студенттердің қызығушылығымен сәйкестігі, бұл мобильді құрылғыларды пайдаланады.

Мобильді оқыту қазір бұрын соңды болмаған өзектілікке ие: бір жағынан, ол жаңалықтың тартымдылығына қызығады, екінші жағынан — тәжірибеде ыңғайлы жүзеге асырылады. Студенттердің көпшілігі осындай жаңашылдықтарға өте риза болады. Оқыту процесінде мобильді технологияларды пайдаланудың артықшылықтарын қарастырайық. Мобильді технологиялардың даусыз және басты артықшылығы олардың ұтқырлығы болып табылады, яғни кез келген уақытта кез келген жерде пайдалану мүмкіндігі. Көптеген оқу орындары сабақтарда ұялы құрылғыларды пайдалануға қарсы емес, қарамастан, студенттер үшін мобильді оқыту пайдалану артықшылықтары анық:

1. Білім алуға қолжетімділікті жақсарту:

- салыстырмалы арзан күнделікті технологияларды пайдалану;

- басқа тұлғаларға тиесілі оқу компьютерін немесе жабдықтарды пайдалану кезінде қол жетімсіз болуы мүмкін құпиялық жағдайында өз ырғағында оқу мүмкіндігі;

- өзара іс-қимылдың танымал тәсілдері үшін жақсы қолдау, мысалы, аудиоматериалдарға немесе әлеуметтік желілерге мобильді қол жеткізу.

Ұ2. Нақты оқу сұраныстарына жақындығы:

- подкасттар немесе тегін оқыту материалдары арқылы қосымша ресурстарға қол жеткізу арқылы білім беру бағдарламасынан тыс жерлерде мүдделерді қанағаттандыру;

- мобильді құрылғыларды пайдалану қазіргі заманғы іскерлік өмірдің бір бөлігі болып табылады, сондықтан оқыту бәсекеге қабілеттілікті арттыруға, өмірлік маңызды дағдылар мен дағдыларды алуға және жұмыс әдістерін жақсартуға тікелей ықпал етеді.

3. Қарым-қатынас қолдауы:

- студенттер үшін оқу процесінен алған әсерімен тез арада бөлісу мүмкіндігі;

- оқытудағы ықтимал проблемаларды үздік бағалау және диагностикалау;

- әлеуметтік желілер арқылы немесе дербес тәлімгердің көмегімен қауіп тобындағы оқушыларға психологиялық қолдау көрсету [3, С.Ескерту.

Студенттер мобильді құрылғыларды пайдаланған кезде көбірек оқытады және ынталандырады, және зерттеулер олардың академиялық үлгерімі жақсаратынын көрсетеді. Технологияларды пайдалану оқытушы мен студент арасындағы тез байланысты қамтамасыз етеді, кері байланыс және оқу нәтижелерін бағалау процесі тездейді.

Дұрыс оқыту және жоғары технологиялық гаджеттерді пайдаланудың жеткілікті уақыты кезінде оқытушылар көп ұзамай осындай құрылғыларды тұрақты негізде қолдануды қолдай және бағыттай алады. Бірақ ойланбастан бұрын біз белгілі бір проблемаларға тап бола аламыз.

Біріншіден, қазіргі уақытта білім алушылар негізінен жеке мобильді құрылғыларды пайдаланады. Келесі мәселе оқытушыларды мобильді технологиялар — тек ойын-сауық емес, білім беру үшін көмек деп сендіруге тура келеді. Үшіншіден, электрондық ресурстарға авторлық құқық мәселесі туындайды, өйткені өз материалдарын әзірлеу жеткілікті жоғары біліктілікті немесе мамандарды тартуды талап етеді. Бұл уақыт, сондай-ақ қаржылық шығындарды арттырады және көптеген педагогтарды оқытудың осы моделін пайдаланудан итермелейді. Төртіншіден, педагогтарға білім алушыларға

мобильді оқытуды пайдалануға мүмкіндік беру үшін жиі білім жетіспейді. Педагогтер бұл жағдайда өздерін Құзыретті емес сезінеді және студенттерге практикалық оқуға, және бұл оқыту олардың жеке сұраныстарын қанағаттандыра алмайды. Бесіншіден, мобильді құрылғылармен жұмыс істеу кезінде біз басқа да техникалық қиындықтарға тап бола аламыз, мысалы, экранның кішкентай өлшемі, сондай-ақ мобильді құрылғыны ұзақ уақыт пайдалану үшін зарядтау қажет. Алтыншыдан, мобильді Желіге қосылу шығындары да Интернетке мобильді шығуды пайдалану жолындағы кедергілердің бірі ретінде қарастырылуы мүмкін.

Дегенмен, кемшіліктер мен шектеулерге қарамастан, мобильді оқыту тез тарайды және болашақта оқытудың ең тиімді әдістерінің бірі бола алады. Мобильді оқытуды қолдану мен пайдалану кеңейтіледі, бірақ бұл оқыту моделін таратудың ықтимал салдары әзірлеушілер, практиктер мен зерттеушілер үшін әлі түсінікті емес. Технологияларды дұрыс әзірлеу ұтқыр оқытудың тиімділігін арттыруға әкеледі. Оқу процесінің мобильділігі мен білім алушылардың мобильділігі идеясына негізделген көптеген аспектілерді қарастыру керек [4].

Қорытындылай келе, мобильді технологияларды білім беруге интеграциялау әлеуеті зор және көбінесе бағаланбаған. Оқыту процесінде оларды сауатты және құрылымдық пайдалану кезінде олар білім беруді жаңа деңгейге шығаруға және тиісінше халықтың білім деңгейін арттыруға қабілетті. Ұялы технологиялардың мүмкіндіктері әлемнің ең алыс нүктелеріне де еруге мүмкіндік береді.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Crompton H. A historical overview of mobile learning. Toward learner- centered education/ Handbook of Mobile Learning ed. by Zane L. Berge, Lin Y. Muilenburg, – NY, 2013. – 3-15 p.

2. Traxler J. Defining, Discussing and Evaluating Mobile Learning: The Moving Finger Writes and Having Writ... The International Review in Open and Distance Learning, 8 (2007), 1-13.

3. Кукульска-Хьюм А. Мобильное обучение. URL: <http://iite.unesco.org/pics/publications/ru/files/3214679>.

4. Логинова А. В. Использование технологии мобильного обучения в образовательном процессе // Молодой ученый. – 2015. – №8. – С. 974-976. URL <https://moluch.ru/archive/88/17087/>

ТАРИХИ РОМАНЫНДАҒЫ ӘЙЕЛДЕР БЕЙНЕСІ

МІРӘСІЛ ДИНАРА

ГМУ-32 к тобының студенті

АКАТАЕВА Ш.Б.

Ғылыми жетекші, ф.ғ.к., доцент

Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті
Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

Аннотация: Әдебиет – ақиқат өмірдің сырлы суреті, халықтың көркем тарихы екенін ескерсек, бастау көзі сонау көне фольклорда, ежелгі әдебиет үлгілерінде жатқан тарихи тақырып дәстүрі қазақ әдебиетінде мол көрініс береді.

Тарихи романшылар бесігін тербетіп, бөбегін әлдилеген қазақ әйелінің ел шетіне жау тиген кезеңде қолына найза алып, ерлермен бірдей елін, жерін қорғаған ерлік істерін, қан мен тер төккен ұлтжанды өр мінезін, оның бойындағы қайсарлық пен батырлықты,

қазақ әйеліне тән төзімділік пен ұстамдылықты, ақылдылық пен сұңғылалықты дәріптей көрсеткен.

Кілт сөздер: Тарихи романдар, қазақ әдебиеті, жанр, найзаның ұшымен, қылыштың жүзімен қорғаған хандар мен билер, ұстамдылық, ақылдылық пен сұңғылалық.

Әдебиет – ақиқат өмірдің сырлы суреті, халықтың көркем тарихы екенін ескерсек, бастау көзі сонау көне фольклорда, ежелгі әдебиет үлгілерінде жатқан тарихи тақырып дәстүрі қазақ әдебиетінде 60-80 жылдары мол көрініс бере бастады. Қазақ әдебиетіндегі проза жанрында тарихи тақырыпты игерудің үлгісін салып, көркемдіктің биік тұғырынан көрініп, әлемдік шығармалардың қатарында бағалануға қол жеткізген М.Әуезов шығармашылығының орны бөлек екені айтпаса да түсінікті.

Халқымыздың басынан өткен тарихи оқиғаларды тарихи романдарға арқау еткен жазушыларымыз бұрынғы дәуір қойнауына бойлай түсіп, халықтың еркіндік пен азаттық үшін жүргізген күресін көркем сомдады. Ұлан-асыр кең даланы білектің күшімен, найзаның ұшымен, қылыштың жүзімен қорғаған хандар мен билердің, батыр ұлдар мен қыздардың нанымды тұлғалары жасалды.

Тарихи романшылар Ә.Кекілбаев, І.Есенберлин, Ә.Әлімжанов шығармаларында қиын қыстау күндерде ерлермен бірге атқа қонып, елін, жерін қорғаған батыр қыздардың, бейбіт күндері бесігін тербетіп, ұрпағын өсірген аяулы аналардың бейнесін сомдаса, С.Жүнісов, З.Ақышев, Ә.Әбішевтер өздері кестелеген бас қаһармандар ғұмыр кешкен замандағы әйелдер образын сомдауға күш салды. Әйел-ана-ару бейнелері авторлық ұстанымға орай әртүрлі деңгейде кескінделді. Олар биік адамгершілік-адами қасиетімен, рухани жан әлемінің тазалығымен, шынайы махаббатына адалдығымен, ақылдылығымен, сұңғылалығымен даралатын Ақтоқты, Ұрқия, Бәну, Бибі, Самал, Назгүл, Сапар, Сәния, Бопай, Күнімжан, Аққозы, Жаған бике, Нұрбике т.б. бейнелері ұлттық әдебиетіміздегі М.Әуезов сомдаған Зере, Ұлжан, Тоғжан, Салтанат, Әйгерім, Керімбала, Ғ.Мүсірепов сомдаған Ақлима, Ұлпан образдар галереясына тың, көркем бейнелердің қосылғанын айғақтаса керек.

Әйел – эстетикалық идеал. Ол – сұлулықтың, махаббаттың, даналықтың символы. Зерттеу еңбекте қазақ әдебиеттану ғылымындағы терең де түбегейлі зерттеле қоймаған қазақ тарихи романындағы әйелдер образының жасалу ерешеліктері, М.Әуезов, Ғ.Мүсірепов дәстүрі мен қазақ тарихи романындағы әйелдер образын жасаудағы автордың ұстанымы мен адам концепциясы, көркемдік-эстетикалық сипаттары ғылыми тұрғыдан талданды.

Тарихи романшылар “алыптар тобы” қалыптастырған, әсіресе, М.Әуезов, Ғ.Мүсірепов дәстүрін жете пайдаланып, көркемдік-эстетикалық ізденістерге негіз болған әйел-ана, ару бейнесін, қазақ әйелінің ұлттық болмысын, рухани әлемін жан-жақты зерделеді. Сұлулықтың, даналықтың, биік дүниетанымның символы – Зере, Ұлжан, Тоғжандармен қатар қазақ әдебиетінде Ақтоқты, Ұрқия, Балжан, Майсара, Күнімжан, Бопай, Жаған бике, Бибі, Сәния сынды ана-әйел-ару бейнесі ұлттық болмысымен, мінез, сезім даралығымен, ақылдылығымен ерекшеленді.

Әйел - ана, әйел - сүйікті жар, әйел – ерінің сенімді серігі, әйел – жанашыр дос. Қаламгерлер Ақтоқты, Ұрқия, Назгүл, Самал, Күнімжан, Бопай, Жаған бике, Бибі, Бәну, Фатима арқылы жан дүниесі аса күрделі адам атты тіршілік иесінің әрқайсысына тән мінез иірімдерін, нәзік сезімін ұтымды бейнеледі.

Тарихи романшылар бесігін тербетіп, бөбегін әлдилеген қазақ әйелінің ел шетіне жау тиген кезеңде қолына найза алып, ерлермен бірдей елін, жерін қорғаған ерлік істерін, қан мен тер төккен ұлтжанды әр мінезін, оның бойындағы қайсарлық пен батырлықты, қазақ әйеліне тән төзімділік пен ұстамдылықты, ақылдылық пен сұңғылалықты дәріптей көрсетті.

Суреткерлер І.Есенберлин, Ә.Кекілбаев, Ә.Әлімжанов, Қ.Жұмаділов шығармаларындағы көркемдік шешімнің нанымдылығы да олардың шеберлігін танытады. Тарихи романдардағы өмір турасындағы толғаныс, ұрпақ жалғастығы сынды көкейкесті мәселелер шебер философиялық толғаммен, қаламгердің талғамымен шебер үндесіп кетеді. Қаламгерлер жеке адамдардың тағдырын барынша қазып суреттеу арқылы адам құндылығын ірі қоғамдық-әлеуметтік өзгеріс аясында көрсетуге тырысқан. Романдағы махаббатқа берілген кейіпкерлердің жан толқыны, жүрек лүпілі арқылы жалпы адамзатқа тән сезім күшінің шексіздігін суреттеді. Автор ойының айқындығын, дәлдігі, сезім сұлулығы, нәзіктік, оқиға желісінің суреттілігі Ақан-Ақтоқты, Мәди-Самал, Мұса-Сапар, Естай-Дүрия, Кенже-Сәния, Әбу Насыр-Бибі желілері арқылы бой көрсеткен. Аталмыш желілер алуан түрлі тағдырлар, кейіпкер характерін ашуда тиімділік танытқан.

Жиырмамыншы ғасырдағы қазақ тарихи романы тарих, дәуір, адам атты ұғымдардың терең сырларына бойлай отырып, олардың арасындағы диалектикалық сабақтастық пен бітіспес қарама-қайшылықтың логикалық шешімін көркем кестеге түсірді. Кесек тұлғаларды, тарихи адамдарды сомдауда әр автор көркемдік ізденістерге, яғни әдеби бейне сомдаудағы стильдік ізденістерге ұмтылды.

Қазақ романшыларының тарихи туындыларындағы әйелдер образын жасауы – автордың суреткерлік идеалы мен эстетикалық талғамына, көзқарасына қатысты боп келеді. Осыдан кеп стиль ұғымының қылаң беретіне мәлім. Ал, стильден әр жазушының өмір шындығын тандауы яғни шығарма тақырыбы, сол өмір шындығына берген автор ретіндегі бағасы, өмірлік материалға қатынасы мен көзқарасы яғни идеясы, түйіндей айтсақ, шығарма мазмұны мен пішінінің бірлігі байқалады.

Тарихи романдар композициясындағы әрбір көркемдік компонент туындының идеялық-эстетикалық мәніне, автордың мақсат-мұратына орай алынған. Қаламгерлердің шеберлігі эстетикалық мәні бар көркемдік компоненттерді (диалог, монолог, пейзаж, портрет, деталь, символ) шығарма композициясына кіріктіре алуынан көрінеді. Оқиғаларды дамыту, қаһармандардың тағдырын суреттеу, характерді айшықтау мақсатында көркемдік тәсілдерді шебер пайдаланған. Жазушы Ә.Кекілбаев шығармашылығына полифониялық тәсіл тән болса, І.Есенберлин стиліне баяндау хроникалық сипат, панорамалық қасиет тән екені мәлім, ал қаһарманның ішкі жан дүниесін ашып көрсетуде С.Жүнісов психологиялық параллелизмді, символ, детальды ұтымды пайдаланса, З.Ақышев характерлі, этнографиялық баяндау тәсілін ұтымды пайдаланған. Ә.Әбішев, Ә.Әлімжанов, С.Жүнісов, Қ.Жұмаділов т.б. монолог арқылы қаһарманның ішкі жан әлемін, нәзік сезімдерін шебер ашқан. Мәди, Махамбет, Естай, Қабанбай, Дүрия, Ақтоқты т.б. қаһармандардың монологын адамның ішіндегі құпия ойлардың, сезімдер мен сауалдардың процесі ретінде ашуға тырысқан.

Қаламгерлер қазақ әйелінің ішкі жан дүниесінің терең иірімдерін зерттеуге ұмтылған. Тарихи романшылар ұлттық характер арқылы жалпыадамзаттық проблемаларға бойлай алған. Абай: “Адамшылықтың алды – махаббат, ғаделет сезім. Бұлардың керек емес жері жоқ, кіріспейтұғын да жері жоқ. Ол жаратқан тәңірінің ісі” – деп бағалайды. Көркем шығарма атаулының да арқауы – махаббат, адамгершілік сезімі. Әрбір автордың өз шығармасында көздейтіні – осы қасиетті ұғымды барынша бедерлеп бейнелеп беру.

Қаламгерлер ананың баласына деген абзал қасиеті сынды тым нәзік, құпиясы көп, сыры мол құбылысқа өз көзқарасы, ой қорытындысы, ұлттық жаратылысымызға сәйкес психологиялық суреттеудің айқын деректі сипаттамасын бере білген. Әйел-ананың жан әлеміне тереңдеп енген сайын әйелдің мінезі мен жан дүниесіндегі нәзік те күрделі құбылыстарды жарқыратып жайып сала отырып, әр кейіпкерге әлеуметтік жүк арқалататын қасиеттерді танып, астарын ашқан әр қаламгердің өзіндік қолтаңбасын тану қиын емес.

Қазіргі қазақ тарихи романы қай тұрғыда да толысу, кемелдену, іштей тармақталып, даму үстінде. Жанрлық, тақырыптық, проблемалық салаларымен қатар түр мен стильдік

табиғаты, бітімі жағынан даралану, тоғысу сияқты бір-бірінен бөлек сипаттағы процестерді де бастан өткеруде.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Қабдолов З. Арна. –Алматы: Жазушы, 1988.-256 б.
2. Есенберлин І. Он томдық шығармалар жинағы. Т.
3. Көшпенділер: Тарихи трилогия. –Алматы: Жазушы, 1986.- 328 б.
4. Алпысбаев Қ. Тарихи шығарма: таным мен көркемдік. А, 1999.-271 б.
5. Жұмаділов Қ. Дарабоз. Тарихи роман. Екінші кітап. –Алматы: Жазушы, 1996.-416 б.
6. Бердібаев Р. Тарихи роман. –Алматы: Санат, 1997.-336 б.
7. Жұмаділов Қ. Соңғы көш. Роман-дилогия. Бірінші кітап. –Алматы: Жазушы, 1998.-416 б.
8. Жұмалиев Қ. Стилль - өнер ерекшелігі. –Алматы: 1966. –384 б.
9. Жұмаділов Қ. Тағдыр. Роман. –Алматы: Жазушы, 1988.-624 б.
10. Ақышев З. Жаяу Мұса: Роман. –Алматы: 1990.-416 б.

**THE USE OF COMMUNICATION TECHNOLOGIES FACILITIES IN
TEACHING PROFESSIONALLY ORIENTED ENGLISH IN THE UNIVERSITY**

MUKHATOVA A.

student of group O 11k

AUBAKIROVA G.T.

Scientific adviser, c.ph.s., professor

Karaganda University of Economics Kazpotrebsoyuz

Karaganda city, Republic of Kazakhstan

Annotation. Modern information and communication technologies represent a wide range of digital technologies used to create, transmit and distribute information and provide services. The article describes the main didactic properties and functions of modern ICT in the Internet space. Formulated the main factors of successful work with ICT for teachers of vocational-oriented English.

Keywords: professionally-oriented English, information technologies, prestige, ICT tools.

Informatization has become one of the leading trends in education and involves the development and implementation of information technologies in the educational process. Numerous studies confirm that as a result of the use of various information and communication technologies in the training process, the quality of training for life and work in modern society is improved.

The high relevance of the development of the education system in the direction of informatization is due to the need to form students' communicative skills and competencies required for continuing education and development throughout their lives and preparedness for the ever-changing demands of the labor market. One of these requirements is a proficiency in a foreign language at a level sufficient for professional communication in the course of work. Therefore, the formation of students' communicative competencies for the use of acquired knowledge in relation to their profession is one of the main tasks in teaching vocational-oriented English language. The most important aspect in improving and optimizing the process of teaching English is the use of a complex of information technologies, which makes it possible to enrich the arsenal of methodological tools and techniques, diversify forms of work and make the learning process interesting and memorable for students [1, p.29]. A feature of the use of

information and communication technologies in the learning process is an increase the share of independent work and cognitive activity of the student, which is important in connection with a change of educational paradigm, in which the goal of education is to inculcate the skills and abilities of self-education, and not the direct transfer of knowledge.

Modern ICTs represent a wide range of digital technologies used for creating, transmitting and distributing information and providing services (television, computer equipment, software, cellular communications, electronic mail, wireless and cable networks, multimedia and the Internet).

Here are the main types of means of information and communication technologies used most frequently:

1. Multimedia presentations - electronic visual materials, which may include animation, audio and video files, interactive components. The use of presentations creates conditions for the creative activity of students, developing autonomy, since the creation of a slide show is actively used to present student projects.

2. Electronic textbooks and manuals - are analogues of traditional reference and information publications - encyclopedias, dictionaries, reference books, etc. Electronic textbooks are created using hypertext markup, which creates additional didactic features and capabilities:

- a convenient search system for keywords and concepts;
- easy navigation based on hyperlinks;
- the ability to include multimedia fragments.

3. Didactic materials - collections of exercises, examples and essays submitted in electronic form.

4. Virtual experiment systems - are software systems that allow students to conduct experiments impossible in reality.

5. Software control systems of knowledge: tests and questionnaires. The main advantage of these systems is a fast, convenient, objective, automated processing of the results, the disadvantage of it is a closed system of answers that do not give the student the possibility of self-expression.

6. Educational games and development programs - are interactive programs with a game scenario. Performing a variety of tasks in a game form, students develop the speed of development, spatial imagination, memory, psychological disposition and interest in the development of the material is formed.

7. Educational resources on the Internet [2, p.94].

Modern information and communication technologies have didactic properties and functions that are described in the works of E.S. Polat, M.Yu. Bukharkina and M.V. Moiseeva. The didactic properties and functions of modern ICT are understood as their main characteristics, distinctive features of specific technologies and their external manifestations used in the educational process for the realization of learning objectives [3, p.51].

Consider the main didactic properties and functions of modern ICT in the Internet space.

1. Linguistic and cultural diversity of educational resources on the Internet. Internet educational resources are available in most languages of the world, and much of the content is in English and its dialects. Also, the network widely presents information about the ethnic and cultural characteristics of the countries of the target language. Studying and comparing information about different cultures, language variants allows students to create an idea of the linguistic and cultural diversity of countries and realize that cultural diversity is the norm of coexistence of cultures in the modern multicultural world [4, p.158].

2. Different level of language complexity of Internet information resources. The Internet creates equal opportunities for posting information intended for students of different ages and language levels, native speakers and students of Kazakhstan universities. The division of educational material into various levels of complexity, a phased coverage of socially significant and cultural issues allows to actively using these resources at all stages of training.

3. A variety of types of Internet resources. There are informational texts, graphic, audiovisual materials, online encyclopedias, electronic libraries, virtual tours of famous

museums and galleries, online media, online stores, etc. Teaching students to work with various types of Internet resources, the teacher forms the students' relevant skills, enriches their language and cultural practice.

4. The use of multimedia resources. With the help of multimedia resources, students are able to hear foreign speech more often and in accessible form and control the degree of its understanding.

5. Properties of the hypertext of documents - a special connection between parts of information, which creates additional opportunities for free navigation through the Internet document, convenient transition from one section of the document to another, transition to additional Internet resources on the topic under study.

Modern technologies create completely new opportunities for the implementation of a personality - oriented approach to student learning. Under the personality-oriented learning refers to the orientation of educational tools for individual interests, needs and motives of the student, taking into account the difference in speed of perception, the use of different methods and means for each student, the creation of flexible learning opportunities.

The use of computer capabilities, services for the organization of project work, electronic assessment systems and other ICT tools, provided competent coordination of the educational process on the part of the teacher, have significant potential to improve the learning process, enhance students and create sustainable positive motivation, as well as improve the quality of learning.

The multifaceted capabilities of electronic multimedia and educational resources of the Internet in learning activities develop the research and creative abilities of students, increase their activity, and contribute to the acquisition of skills and competencies necessary to engage in professional activities. The organization of the educational process with the use of information technologies also creates conditions for the self-expression of the student's personality: the results of their work are freely available and can be used by others [5, p.153].

However, using ICT in the process of learning a foreign language also has disadvantages. To date, technical, psychological and pedagogical, didactic problems related to various levels of computer literacy, lack of effective management of the educational process using ICT, and others remain relevant [6, p.274].

There is a contradiction between the pace of development of modern ICT and the low level of readiness of foreign language teachers to use their capabilities in the educational process. Most experts agree that the main focus in the use of ICT is the organizational work of the teacher in these lessons and quality preparation of didactic material in electronic form.

As a result of the study, given the theoretical and practical shortcomings in the use of ICT tools, we can formulate a number of key factors for successful work with ICT for teachers of professionally-oriented English:

1. Ensuring an equal level of computer literacy of the teacher and student in relation to the electronic tasks being performed.

2. Identification of suitable types and forms of ICT, taking into account the stages of training and the appropriateness of the use of certain technologies.

3. Preliminary selection of the material, its processing and adaptation in accordance with certain criteria, objectives and conditions of training.

4. Planning and organization of independent work of students in the subject with the involvement of ICT [7, p.73].

Thus, the use of information and communication technologies becomes pedagogically sound and thoughtful when creating a complex of ICT tools for full use at different stages of learning: from creating didactic material based on multimedia technologies, hypertext, etc., developing students' skills to controlling the degree of learning.

Active development of the field of information and communication technologies, the emergence of advanced resources with high educational potential, but not used in everyday

practice, in conditions of increasing trends in informatization of education, sets the task of adapting to changes, conducting research and introducing into practice additional tools of information and methodological support of the educational process.

REFERENCES:

1. Timofeeva E.V., Kail Yu.A. The use of information and communication technologies in teaching a foreign language. - 2014. - p. 77-80 / <https://cyberleninka.ru/article/n/ispolzovanie-informatsionno-kommunikatsionnyh-tehnologiy-pri-obuchenii-inostrannomu-yazyku>
2. Eyrikh E.A. The use of information and communication technologies in the curriculum - international standards / Bulletin of Innovative University of Eurasia. - 2012 / <https://articlekz.com/article/13420>
3. Polat E.S., Bukharkina M.Yu., Moiseeva M.V. Theory and practice of distance learning: studies. Method. allowance. M.: Academy, 2004.
4. Sysoev P.V. Modern information and communication technologies: didactic properties and functions. - 2012. - p. 120-133 / <https://cyberleninka.ru/article/n/sovremennye-informatsionnye-i-kommunikatsionnye-tehnologii-didakticheskie-svoystva-i-funktsii>
5. Tishchenko V.A. Feedback in the training system using information and communication technologies / Educational technologies and society. - 2010. - p. 388-398 / <https://cyberleninka.ru/article/n/obratnaya-svyaz-v-sisteme-obucheniya-s-ispolzovaniem-informatsionno-kommunikatsionnyh-tehnologiy>
6. Evstigneev M.N. Competence of a foreign language teacher in the use of information and communication technologies / The issue of teaching methods in high school. - 2013. - P. 91-103 / <https://cyberleninka.ru/article/n/kompetentnost-prepodavatelya-inostrannogo-yazyka-v-oblasti-ispolzovaniya-informatsionnyh-i-kommunikatsionnyh-tehnologiy-1>
7. Burenkova A. A., Burenkova S. V. On the Use of Internet Technologies in the Practice of Teaching a Foreign Language // Linguamobilis. 2013. № 5 (44). С. 170-173.

АНГЛИЙСКИЙ КАК ГЛОБАЛЬНЫЙ ЯЗЫК ОБЩЕНИЯ

ПЕТРОВА А.Д.

студентка группы Ю-17с

ЕРЖУМАНОВА А.Б.

Научный руководитель, ст.преп., магистр гуманитарных наук

Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза

г. Караганда, Республика Казахстан

Аннотация. В данной статье рассматривается процесс распространения английского языка как языка международного общения. Распространение английского языка на всем протяжении его исторического развития способствовало расширению разнообразия его языковых контактов и, следовательно, увеличению числа его вариантов. На основе анализа системы отношений между вариантами английского языка автором выявлены факторы, обуславливающие существование мирового английского языка.

Ключевые слова: общество, заимствование, универсальный, глобализация, английский язык, глобальный язык, язык международного общения.

Статья посвящена актуальной проблеме использования английского языка как языка международного общения. Эта проблема особенно важна, поскольку процесс глобализации мирового пространства невозможен без языка, на котором могут общаться все народы мира.

Сегодня английский язык является одним из самых популярных языков в мире. На нем говорят около 600 млн человек в разных странах, и с каждым годом его начинают изучать все большее количество людей. Современный мир имеет тенденцию к глобализации, и поэтому необходим глобальный язык, который свяжет людей во всем мире, независимо от того, что они делают и какой язык является их родным языком. В данный момент, на роль такого "глобального" языка претендует английский.

Рассмотрим, почему именно английский стал международным языком.

Английский язык стал международным языком не так быстро, как кажется. Все началось еще в XVII веке, когда Британия перестала быть страной, которую побеждают, и стала страной - завоевателем, весьма преуспев в этом деле. Английский флот был одним из сильнейших в мире. Все морские пути подчинялись британцам. Большая часть земель - половина Северной Америки, многие страны Африки и Азии, Австралия, Индия — находилась под властью британской короны.

Английский проник во все уголки земного шара. В то время самой важной задачей для Англии было установление торговых отношений. Естественно, язык доминирующей и более развитой страны затмил местные языки. Раньше существовало такое золотое правило - тот, у кого есть золото, правит и выбирает, на каком языке говорить. Англия дала толчок возникновению мировой экономики и развитию международных отношений в XVIII веке, именно английский язык использовался для торговли.

Даже когда колонизированные страны получили независимость, торговые отношения с Великобританией продолжали развиваться, остался и английский язык. Во-первых, потому, что в языках завоеванных стран отсутствовали правильные слова: не было терминов для торговли. Во-вторых, потому что английский язык уже укоренился в этой области, и местные жители хорошо его знали. Те, кто хотел заработать себе на хлеб, должны были общаться по-английски.

Но почему тогда в странах Азии и Африки, английский язык не стал родным? Потому что англичане не двигались в эти страны так массово, как, например, в Америке, и не распространяли свой язык, свою культуру и свой образ жизни. Великобритания ввела систему управления и образования в завоеванных странах. Английский язык использовался в определенных областях, но он не был языком общения, языком народа.

В Индии английский язык укоренился гораздо сильнее, чем во многих других странах. 30% индийцев говорят по-английски как на родном языке. Хотя в Индии помимо хинди говорят на более чем 400 языках, вторым государственным языком является английский.

Еще одна веская причина, предопределившая использование английского языка в качестве международного, - покорение Нового Света, Америки. Англичане были не единственными переселенцами. Кроме английского, в Америке говорили также на многих других языках, например, на французском, испанском, немецком и голландском. В начале XX века остро встал вопрос о национальном единстве: что-то должно было объединить страну и людей, которые в ней живут. И английский язык в данном случае действовал как связующее звено.

В США проводилась жесткая политика вытеснения языков, несмотря на то, что в Америке нет единого официального языка. Все официальные документы составлялись только на английском языке. Во многих государствах образования запрещалась говорить на разных языках, кроме английского. Не смотря на жесткость данной политики, она принесла свои плоды. Если бы американское правительство не вытеснило другие языки, то голландский, испанский или любой другой язык стал бы национальным языком. Тогда и сейчас мы не смогли бы говорить о том, что английский является международным языком.

Есть и еще некоторые причины глобализации английского языка. Например, появление компьютера и сети Интернет, а также мода на американский стиль жизни.

Любой стране выгодно, чтобы ее язык был международным. И будучи одной из самых сильных стран мира, Америка проводила языковую политику, направленную на глобализацию своего языка. И ключевую роль сыграл тот факт, что в Соединенных Штатах были созданы два изобретения, без которых наша жизнь немыслима — компьютер и Интернет. Эти средства мгновенного распространения информации, в значительной степени поспособствовали глобализация английского языка.

Во второй половине XX века на фоне послевоенных и полуразрушенных стран Соединенные Штаты выглядели очень привлекательно. "Американская мечта" казалась идеалом, и люди из разных стран хотели как-то приблизиться к этому идеалу, а изучение языка - один из способов стать ближе. Фильмы, музыка, молодежные движения, пришедшие к нам из-за океана, принесли с собой и англоязычную культуру.

Также, по счастливой случайности, английский является одним из самых простых по структуре и легко изучаемых языков. Другие простые и легкие языки являются искусственными, например, иврит и эсперанто.

Конечно, легкость - это понятие относительное, оно зависит от того, каким языком вы уже владеете. Однако простота очевидна: английский язык легко изучать, понимать и говорить на нем. Сложный язык, такой как венгерский, вряд ли бы стал претендовать на звание универсального.

Прежде всего, английский язык использует латинский алфавит - самый универсальный, простой и короткий (проще и короче, может быть только греческий). Кроме того, в английском языке латинский алфавит представлен в наиболее «чистой» форме - 26 основных букв при отсутствии диакритических (надстрочных) символов.

В настоящее время 1,2 миллиарда человек говорят по-английски. В 90 странах английский язык является вторым языком, либо широко изучается. Во Франции государственные средние школы требуют от студентов изучения английского или немецкого языка в течение четырех лет, большинство - не менее восьмидесяти пяти процентов студентов выбирают английский язык. В Японии учащиеся должны изучают английский язык в течение шести лет до окончания средней школы. В Казахстане, где изучение иностранных языков для детей обязательно, большинство учит английский. В Норвегии, Швеции и Дании обязательно изучают английский язык. Из всех европейских стран, не считая Соединенного Королевства, Нидерланды занимают первое место по числу тех, кто знает английский язык.

Есть ли альтернатива английскому языку как международному?

Существуют другие языки, которые достаточно просты по структуре и почти не имеют спряжения и склонения. Это некоторые азиатские языки, например, тайский и китайский, но это тональные языки со сложной письменностью. Однако, если бы китайский язык был написан латинским алфавитом, он мог бы стать международным языком.

Есть и другие сильные языки, которые могут быть универсальными благодаря числу носителей и экономическому влиянию «материнских» стран. Но по сравнению с английским языком все они достаточно сложны. А именно:

- Японский: глаголы меняются по правилам почти без исключений, но у него очень сложная письменность.
- Китайский: без склонений и спряжений, но есть наличие тонов и сложного письма.
- Немецкий: в нем есть гораздо больше форм слов, чем в английском.
- Основные романские языки - французский, испанский, португальский - имеют меньше склонений, чем большинство языков, но очень сложное спряжение глаголов.
- Русский: у него есть и сложное спряжение глагола и много форм существительных.

Поэтому, можно сказать, что нам очень повезло, что изучаемый нами язык универсален и в то же время относительно прост.

Все вышеперечисленное является естественными предпосылками для признания английского языка в качестве международного языка.

Английский является основным языком во многих областях, таких как бизнес, туризм, наука, образование, медицина. Миллионы студентов по всему миру посещают языковые школы для того, чтобы выучить английский язык, хотя лучший способ выучить иностранный язык - влиться в атмосферу носителей языка. Поэтому, многие студенты предпочитают учиться в англоговорящих странах для улучшения своих языковых навыков.

Английский также доминирует в СМИ. Существует огромное количество популярных фильмов, сериалов, песен на английском языке. Удивительно, сколько заимствованных английских слов и выражений используется нами в повседневной жизни.

Конечно, исследователи все чаще спрашивают себя, хорошо ли, что английский стал настолько влиятельным и распространенным. Как говорит А. Остальский, английский, а вместе с ним и англосаксонская модель развития, и англосаксонское мировоззрение (язык - важнейшая часть культуры) стали «цементом, на котором задействованы все строительные материалы новой эпохи, так же, как предыдущая эпоха была построена на римском фундаменте. И каждый теперь будет развивать эту модель дальше, и каждый по-своему, в своей интерпретации...».

Влияние глобального языка на другие языки проявляется в обилии заимствований-англицизмов, которые сейчас активно проникают в большинство языков мира, в том числе и в русский. Все время возникает ситуация очевидного сближения русской и английской версий восприятия действительности, о чем свидетельствует появление в русском языке заимствований, дублирующих уже существующие в нем слова. Сейчас заимствование слов из английского языка широко представлены в различных сферах современной жизни, например, в политической сфере (саммит, тендер, медиа), финансово-экономической (маркетинг, демпинг), культурной жизни (релиз, трейлер, флэшбэк), спорте (трекинг, тубинг), а также во многих других сферах.

Анализ словарей иностранных слов показывает, что количество англицизмов в русском языке неуклонно растет. Так, по словам Е. Ф. Володарской, в Словаре иностранных слов И. А. Бодуэна де Куртенэ из 15984 англицизмов насчитывалось всего 411, то есть 2,57%. В Словаре иностранных слов И. А. Васюкова, изданном в 1999 году, таких слов было уже 479 из 6140, то есть они составляли 7,8%, а в словаре н.д. Комлевой (2000) англицизмы составляли 25% всей заимствованной лексики (1125 слов из 4500).

Процесс заимствования слов из английского языка активно продолжается и сегодня. По мнению многих исследователей, «заимствование слов, в том числе английского языка, это совершенно естественный процесс, который вносит свой вклад в дальнейшее развитие русского языка», и не видят здесь ничего плохого. Время покажет, как будет дальше развиваться ситуация в отношениях русского и английского языка. Стоит отметить, что этот же процесс наблюдается и в других европейских языках, таких, например, как немецкий.

Другие же ученые утверждают, что вытеснение и забвение национальных культур и литературы чревато интеллектуальной катастрофой. Воспринимая единицы неродного языка, человек одновременно усваивает чужой, новый мир. И так происходит наложение вторичной картины мира неродного, воспринимаемого языка на первичную картину мира родного языка и культуры. Эта катастрофа может обрушиться на англосаксонскую культуру. Потому что, каждая нация адаптирует сложную фонетическую систему английского языка к своему собственному языку, так что в мире существуют не британский и американский английский, а десятки, а возможно и сотни различных вариантов английского языка.

Протесты против таких «гибридов» начались довольно давно. Еще в 1964 году во Франции вышла книга под броским названием «Parlez-vous franglais?» А в Исландии, создают названия для новых предметов и явлений, используя только средства родного языка. Современные исландцы очень гордятся своим языком и решительно сопротивляются разлагающему влиянию других языков на исландский. Они даже создали специальную языковую комиссию, основной целью которой является защита исландского языка от иностранных слов. Когда в стране используется какое-то новое иностранное понятие или определение, комиссия специально изобретает или находит исландский эквивалент.

В настоящее время в Германии также принимаются различные меры по защите немецкого от глобального влияния английского языка. Они создали "Общество защиты немецкого языка" (крупнейшее объединение в стране, насчитывающее около 14 000 членов), которое борется со злоупотреблением англицизмом в рекламе. С 1997 года он ежегодно присваивает позорное звание «Фальсификатор немецкого языка» тем, кто использовал в своей речи так много англицизмов, что сделал ее непонятной для аудитории.

Но, несмотря на это, все больше англицизмов используется в немецком и других языках...

Но, конечно же, статус международного языка изменчив и непостоянен. Через некоторое время одни языки получают статус интернациональных, другие теряют его из-за сочетания демографических, географических, культурных и, самое главное, в последнее время экономических факторов. Например, ранее популярные греческий и латинский языки давно перестали быть универсальными. Так, немецкий язык утратил функцию международного языка даже в регионах его традиционного распространения, таких как Польша, Галиция, Словакия, сейчас там больше используются русский или английский языки.

Так что, как бы ни было красиво и легко учить английский язык, как бы ни была велика литература, созданная на этом языке, такие предсказания не могут не привести нас к тревожным мыслям. Однако пройдет много лет, прежде чем мы поймем, к чему приведет глобализация английского языка: к обогащению других языков или к интеллектуальной катастрофе. В настоящее же время очевидно появление глобального языка. Английский объединяет людей и помогает общаться с людьми со всего мира.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Алпатов В.М. Глобализация и развитие языков // www.anti-glob.narod.ru/st/alpatov.htm
2. Карамзин Н.М. Письма русского путешественника. Повести. М.: Правда, 1982. 608 с. С. 503-504.2.
3. Остальский А. Иностранец Ее Величества: [документальный роман]. СПб.: Амфора. ТИД Амфора, 2012.412 с.С. 387-388.
4. Кристал Д. Английский язык как глобальный. М.: Издательство «Весь Мир», 2001. 240 с. С. 24.

ЕЛБАСЫ ЖОЛДАУЫ-ХАЛЫҚТЫҢ ҚОЛДАУЫ

РАЙЫМБЕКОВ Б.

1 курс студенті

КЕЛМАҒАНБЕТОВА Ш.С.

Ғылыми жетекшісі ф.ғ.магистрі

Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті,
Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

Аннотация. Мақала автор мемлекеттік тәуелсіздігімізді жария еткен алғашқы сәттен бастап, бүгінгі күнге дейінгі барлық жетістіктеріміз бен көрген жақсылығымыз, дербес мемлекетіміздің қуаттануы мен абаттануы ең алдымен Тұңғыш Президентіміз Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың есімімен, еңбегімен тікелей байланысты туралы және Президенттің қазақ халқы алдындағы атқарған қызметі зор, ерен еңбегі туралы қарастырылған.

Тірек сөздер: Жолдау, мемлекет, Елбасы, саяси, әлеуметтік, экономикалық, мәдени, халықаралық мәселелер.

Тәуелсіздік – бұл азап пен төзімнің, халықтың сан ғасырлар бойы еркіндікті ансаған шыдамының өтуі. Қазақстанның тәуелсіз, егеменді ел ретінде танылғанына міне жиырма жыл толып отыр. Тәуелсіздік сияқты ұлттық мерекені бүгінгі таңда қазақ халқы жүрегімен сезінуі керек. Тәуелсіз елдің ең басты тұғыры ол қоғамның, сол мемлекеттегі жергілікті ұлттың рухы, жігері, қоғамдық санасы. Басты байлық жай ұлттық мүдде емес, азаматтардың мүддесі мен қажеттілігі. Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстанның бүгінгі құдіретті күші ел бірлігінде, ұлттар татулығында жатыр. Қазақстан үшін ХХІ ғасыр тарихының парағы парасат пен пайымға толы. Біздің стратегиялық міндетіміз ең бірінші тұрғындардың өмірінің сапасы мен тұрмыстық деңгейін көтеру болып табылады.

Мемлекет басқару – бұл өте қиын іс, мәртебелі міндет. Біздің Елбасы осы істерді атқаруға бар күшін жұмсайды. Қазақстанның әр облыс орталықтарына, аудандарға, қалаларға барып, халықпен кездеседі, біз сияқты, мектеп оқушыларымен кездеседі. Шетелден келген қонақтарды қарсы алады. Өзі де шетелге барып, саяси, әлеуметтік, экономикалық, мәдени, халықаралық мәселелерді шешіп келеді.

Қазақстан өз тәуелсіздігінің өткен 28 жыл ішінде әлем мойындаған мемлекеттердің қатарына қосылды. Еліміздің тұңғыш Президенті, Елбасы Н.Ә.Назарбаев осы аз ғана жылдың ішінде бұрын-соңды болмаған мемлекет құрды. Мындаған жылдар бойы бабаларымыз аңсаған Тәуелсіздіктің Туын көтерді. Әлемнің 150-ден астам елдерімен дипломатиялық қатынас орнатты. Қазақстан өзге мемлекеттердің даму жолдарын саралап, өзінің көп қырлы саясатын қалыптастырды.

Мемлекеттік тәуелсіздігімізді жария еткен алғашқы сәттен бастап, бүгінгі күнге дейінгі барлық жетістіктеріміз бен көрген жақсылығымыз, дербес мемлекетіміздің қуаттануы мен абаттануы ең алдымен Тұңғыш Президентіміз Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың есімімен, еңбегімен тікелей байланысты. Президенттің қазақ халқы алдындағы атқарған қызметі зор, еңбегі ерен.

Мемлекет басшысының көрегендігі мен дер кезінде жүзеге асырылған саяси экономикалық реформалардың арқасында экономикасын түзеп, тығырықтан шықты. Қазақстанда шұғыл бетбұрыс 1995 жылдан басталды. 2000 жылдың басында Еуропа қауымдастығы, ал 2002 жылы Америка тарапынан Қазақстан нарақтық экономикасын қалаптастырып ел ретінде танылды. Елбасының жүргізіп жатқан саясатының арқасында Қазақстанды бүкіл әлем таныды. Қазақстанның ЕҚЫҰ-ға төрағалық етуі Қазақ елінің дүние жүзі қауымдастығы алдындығы беделін биіктете түсті. Ең бастысы Мемлекет

басшысы нақтылаған «Қазақстан 2050» стратегиясының мақсаттары мен міндеттері ойдағыдай жүзеге асырылуда.

Нұрсұлтан Назарбаев – халқының жағдайын тереңінен түсінетін, замана ағымын жіті ойлайтын, әлемнің озық тәжірибесін ұтымды пайдаланып, оны ата-бабамыздан қалған асыл өнегемен әдемі ұштастырып келе жатқан озық Елбасы. Сонымен қатар, әлем мойындаған, жаанға атағы таралған, қазақ елін әлемге әйгілі етіп жүрген бүгінгі заманның көшбасшысы, туған халқының Бәйтерегі, Көсемі, Кемеңгері.

Алла тағаланың пейілі түсіп, қазақтың маңдайына туған Нұрсұлтандай Елбасының кемел ақыл–ойы, керемет күш–жігері арқасында егеменді Қазақ елі қайта түлеп, қарыштап канат қақты. Елбасымыз: «Содан бері зымырап уақыт өтті. Бұл уақыт тарих үшін аз уақыт болар мүмкін, бірақ жылға бергісіз күндер, ғасырға бергісіз жылдар болады. Соңғы жылдар ғасырға татитын оқиғалар болды десең, артық айтқандық болмас,» - деген сөздері әбден орынды, талассыз шындық. Өйткені Елбасымыз Қазақ елін білімі мен тәжірибесіне, ақылы мен парасатына сүйене отырып, өрге сүйреді.

Жастайынан жасампаздық пен жалындылыққа тәрбиеленген Елбасымызды өмірдің өзі Алланың бұйрығымен ел сенімін арқалатып, көш басына қойды. Нұрсұлтан деп азан шақырып қойылған есімі де қазақты жарқын келешекке жетелеп келгенін меңзеп тұрғандай. Қазақстанның сорына емес, бағына туған тұлғасы ретінде тарих парағында қалатынына сеніміміз мол. Себебі Кеңес үкіметінің құлауынан кейінгі сынға толы кезеңде қол қусырмай, халқымызды қара түнектен қарманып шығарғанша бағыт берді, жігерін жаныды. Төрткүл әлем біздің ел болатынымызға күмән келтірсе де, тұңғыш Президентіміз көрегендігінің арқасында болашаққа нық сеніммен қарады, бұған «Қазақстан-2030» стратегиясы дәлел бола алады. «Өзен ағысымен өлі балық қана жүзеді» демекші қазірдің өзінде басты мақсатымызды айқындап, жаандық дағдарыстарды елемей, қарсы жүзіп келеміз. Қайсарлық қашан да қазаққа тән қасиет. Қайсарлықпен қоса Мұқағали айтпақшы «Сабырмен сабақ алып дәуірлерден, Сабырын сары алтыннан тәуір көрген. Қазаққа мақтансын деп жер бермеген, Жерінің кеңдігіндей сабыр берген». Елбасымыз да өзінің сабырлылығы арқасында бүкіл әлемге қазақ халқының болмысын ашып берді. Дәл осы сабырлылығының, кеңпейілділігі мен толеранттылығының арқасында қазақ ұлтының ел болып бүгінгі күнге дейін жеткенін, болашақта бақуатты тірлік кешетінін айтудан жалықпай келеді.

Нұрсұлтан Назарбаев мемлекет басшылығына келген алғашқы сәттен бастап айрықша ерекшелігі бар өзгеше бір халықаралық және ұлтаралық мәселелер шиеленісінің шешуін асығыстыққа салмай, арандататын пікірлердің ығы мен ырқына жығылмай, әліптің соңын баға сабырмен, уақыттың талабына, қазақстандық жолдың ерекшелігіне үйлестіре, жан-жақты мүдделердің түйісу нүктесін таба біліп шешудегі даралығымен бірден әлем назарын аударды.

Қазақ даласында ғана емес, бүкіл әлем аузында «Нұрсұлтан – Қазақстан, Қазақстан – Нұрсұлтан» деген ұғым бар. Байлығы мол даламызды бүкіл әлемге танытып, тереземізді теңестіргені үшін, біздің аспанымыздың ашық, өміріміздің бейбіт болуына өзін кепілдікке қойғаны үшін бүкіл халық сенім артып келеді. Нұрсұлтан Назарбаев ұлы саясаткердің, өз ұлтын сүйетін ұлағаттылық пен даналықтың үлгісін көрсетті.

Қазақстан бүгінде әлемге өндірісі жедел дамып келе жатқан, ішкі саясатында тұрақтылыққа қол жеткізген, бейбіт идеялардың елі болып танылуда. Еуразия жүрегінде орналасқан әсем елордамыз Астана қаласы әлемнің саяси картасында бейбітшілік пен келісімнің, рухани дамудың орталығына айналууда. 1997 жылы 10 желтоқсанда еліміздің астанасын Алматыдан Ақмолаға көшіру туралы Президент Жарлығы ұлтты біріктіруге, экономикалық және саяси тұрғыдан дамуға ұмтылған маңызды қадам екенін бәріне төреші уақыт өзі дәлелдеп берді. Тарихта Астана қаласы Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың төлтуындысы болып ерекше орын алады. Ұлт көшбасшысы ретінде ұлтты біріктіретін

қала етіп Ақмола қаласын астана етіп таңдап алуы геосаяси тұрғыдан да маңызды екенін уақыт көрсетіп келеді.

Астана салу былай тұрсын, далиған даламыз да енді бүгін жайқалған орманға айнала бастады. Байтақ даланы орманға, жасыл елге айналдырамын деген Елбасының «Жасыл ел» жобасы байырғы түркі бабамыздың «Мәңгі ел» орнатамыз деген асыл мұратын еске салады. Тәуелсіздікке жету бір мәселе, ал оны баянды ету үлкен салиқалы, салмақты саясатты қажет етеді. Мемлекетіміздің ішкі-сыртқы іс-әрекетін реттеу әрбір адамның қолынан келе бемейді. Мемлекет те тірі организм іспеттес. Ел тіршілігінде тыным, дамыл, тоқтау жоқ. Оған күнде «қорек» қажет. Оның тамырын үздіксіз ұстап, қан айналысының, жүрек соғысының дұрыстығын, кінәратсыздығын үнемі бақылап отыру – мемлекет басшысының басты міндеті, борышы.

Үміт артқан ері халқы алдында борышын орындады деп айта аламын. Н.Ә.Назарбаев Қазақстан Республикасын алға тартып, әлемдік аренаға шығарып, қазақ халқын дүние жүзіне таныстырып, оның тарихын, салт-дәстүрін паш етті. Қазақ елі өзін өзі басқа елдерге таныту арқылы аймақтық, құрлықтық, континенттік, дүниежүзілік халықаралық ұйымдарға мүше болып, сол мүшелерде өз орнын тұрақты айшықтап бере алды.

Сағым жетпес сайын даламыз сұңқардың қанаты талып, тұлпардың тұяғы тозардай шет-шегісіз далиып, жайылып жатыр. Осынау кең байтақ Қазақ жерінің төрт құбыласын бекітіп, заңдастырған қандай жақсы?! Енді киелі жерге бөгденің бөлтiрiгi де рұқсатсыз аяқ баса алмайды. Ал кімнің тұсында, кімдердің күшімен, ерлігі мен даналығымен ие болдық, осынау жерге?! Әрине, Назарбаевтай Елбасымыз, ол басқарған мемлекеттің, оны қолдаған қалың халық Қазақстандықтардың арқасында жеттік осы күнге. Осынау жеңіс–жетістіктің, егемендіктің ұрыс–жанжалсыз, қантөгіссіз келгеніне әрі таң қаласың, әрі қуанасың.

Тәуелсіздіктің бастауында болған Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев ел ертеңін де айқындады. Тәуелсіздік десек, ең алдымен оның бастауында болған, оны нық сеніммен алға апарған, тәуелсіз ел мемлекеттілігінің негізін қалаған Елбасы ойға келеді. Елбасы десек, қиын-қыстау кезеңде елді басқарып, оны бар қиыншылықтан алып шығып, бүгінгі өркенді дамуға жеткізген Елбасы мен Ел ертеңі тағы да алдымыздан шығады. Ел ертеңі де өз халқы Елбасы деп атаған Тұңғыш Президентіміз Нұрсұлтан Назарбаевтың ел басшылығын одан әрі қолға ұстауымен байланыстырылады.

Елбасының, Ұлт Көшбасшысының еңбегі мен беделін оның өткен қызметін баяндау және ол туралы басқалардың ой-пікірін жеткізу арқылы да бағалауға болады. Қазақстан халқы да Елбасының еңбегін осылай бағалайды.

Елдің қауіпсіздігі мен тұрақтылығын және өркенді дамуға серпін беретін реформаларды жедел де тиімді жүргізу үшін және бұл мақсатқа жетуде бірінші кезекте халықтың қолдауына ие болатын қабілетті де күшті тұлғаның қажет болатындығын тарих парақтары әлдеқашан дәлелдеген. Тәуелсіз Қазақстан тарихында мұндай тұлға болды және алдағы уақытта да қажет. Сондықтан да Елбасы, Ел тәуелсіздігі, Ел ертеңі ұғымдарын қастерлей де, қолдай да білуіміз парыз етіледі. Бұл біздің, ұрпақтарымыздың болашағы үшін қажет.

Өзіміздің ел тәуелсіздігінің тарихы және Елбасының ел егемендігіндегі рөлі жөніндегі ойымызды қорыта айтқанда, аз ғана уақытта Тұңғыш Президентіміз Нұрсұлтан Назарбаевтың жетекшілігімен елімізде экономикалық, әлеуметтік, құқықтық және саяси түбегейлі өзгерістер жүзеге асырылғандығын бөле-жара атап көрсету қажет. Тәуелсіздіктің алғашқы жылдарындағы Елбасы белгілеген және батыл жүргізген бағыт өзін-өзі ақтады және алдағы уақытта да өміршең болатындығын дәлелдеп отыр. Елбасы Нұрсұлтан Назарбаевтың жүргізген бұл саясаты мен бағыты қазіргі уақытта «Қазақстанның даму жолы» ретінде дүниежүзі қауымдастығынан мойындалды. 2012 жылдың 13 қарашасында Қазақстанның БҰҰ адам құқықтары бойынша Кеңесінің мүшесі болып сайлануы да Елбасының қоғамды реформалауға қатысты іс-шараларының әлем

тарапынан танылғанын көрсетеді. Қазақстанның Тәуелсіздігі мен Елбасы еңбегінің бір-бірімен тығыз ұштасып жатқандығын, олардың бір-бірімен ажырағысыз егіз ұғым екендігін ақиқат есебінде тарих алдымызға тартып отыр.

Шынтуайтына келгенде, Нұрсұлтан Назарбаев – тарих толғатып туған ғасырдың тұлғасы, елінің жанын ұғатын, халқын замана көпірінен аман өткізіп келе жатқан қамқоршы; еліміздің дарынды ұйымдастырушысы, көреген басшысы, нарықтық экономиканың терең білгірі, кекшіл емес, текшіл; жікшіл емес, көпшіл; жұртты сендіре де, иландыра да алатын, өз елім менің – өзегім дейтін Азамат.

Тілі бөлек, тілегі бір, жаны бөлек, жүрегі бір сан қилы қан кешуден сабырмен өткен сарабал халқымыз қай қиындықта да тату бірлігін, тамаша тірлігін жалғастыра бермек. Мемлекеттік тәуелсіздікті төрт аяғынан тең тұрғыза алған Н.Ә.Назарбаев еліміздің алда тұрған бірнеше он жылдығына жүйелеп жоспар құрып, халқына қамқорлық жасаудан тайынбайтынын өзі әлденеше рет дәлелдеді. Елбасымыздың көреген саясатына қолдау көрсету – халықтың еншісінде.

Қазақстан халқының дамуы мен гүлденуі жолында қыруар еңбек атқарған Елбасының еңбегін бүкілхалықтық деңгейде бағалау соңғы жылдары анық көрініс бере бастады. Алыптың қуатын халықтан, халықтың қуатын бірліктен көретін еліміз үшін Елбасының қыруар еңбегін бағалау, ерекше атап өту маңызды болып табылды. Халық даналығындағы ханда қырық кісінің ақылы болады деген сөз текке айтылмаса керек. Туа біткен қасиетіне жүре біткен сапасын тоғыстырған елін сүйген азамат ретіндегі болмысы қандай құрметке болса да лайық.

Елбасымыздың игі істерінің бірі – халқымыздың бостандығы, мемлекетіміздің Тәуелсіздігі. Биыл Тәуелсіздігімізге 28 жыл толады. Осы 28 жылда еліміз көркейіп, Астанамыз гүлденіп келеді. Біздің елде тұратын 130-дан астам ұлт өкілдері бір-бірімен тату-тәтті тұрады. Байтақ даламызда ынтымақ пен бірлік орнаған. Мұның бәрі Президентіміздің арқасында жасалған жетістіктер.

Ақмола кеше ғана басқа қала,
Айналды Бәйтеректі Астанаға!
Қарашы, шаңырағы жас қаланың,
Аспанның бұлттан сермеп тастағанын!
Бүгіннен басталатын шежіресі,
Назарбаев – авторы Астананың!

демекші, Елордамыз күннен күнге көркейіп, әлемдегі ең әдемі қалалардың бірі болып келе жатыр.

Біз – ең бай мемлекетпіз, халқымыз ең бақытты халық. Даламыз егісті, Ордамыз кеңесті!

Біз өз болашағымызға сенімдіміз, біз өзіміздің Елбасыға сенім артамыз!
Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев – менің Президентім!

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. М.Мақатаев – Аманат. Алматы: Атамұра, 2002ж.
2. Мырзатай Жолдасбеков - «Кемеңгер немесе Елбасы туралы тебіреніс». Егемен Қазақстан, 16.12.2009
3. Мұрат Мұхамедов - Елбасы және ел тәуелсіздігі. Ақиқат, 30.11.2015
4. ҚР Президентінің Жолдауы 05.10.18 www.akorda.kz.
5. Жолдау: 20019 жыл-жастар жылы. www.akorda.kz.

ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ТІЛ САЯСАТЫНЫҢ ЖҮЗЕГЕ АСУ ДЕҢГЕЙІ МЕН МӘСЕЛЕЛЕРІ

СЕРІКОВА Ү.

II-III тобының студенті

ЖҰМАСҰЛТАНОВА Ғ. Ә.

Ғылыми жетекші, т.ғ.к., доцент

Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті,
Қарағанды қ, Қазақстан Республикасы

Аннотация: Аталмыш мақалада қазіргі Қазақстандағы тіл саясатының проблемалары мен перспективаларын талдауға әрекет жасалды және мемлекеттің тілдік саясатының жетістіктері мен кемшіліктері көрсетіледі. Тіл саясатын жүзеге асыруда туындаған проблемалардың бірі ретінде үкімет тарапынан қабылданған заңнамалық актілерді іске асыруда бақылаудың төмен болуы, тіл саясаты саласында өткізілетін іс-шаралар үшін мемлекеттік бюджеттен бөлінетін қаражаттың тиімсіз игерілуі көрсеттіледі.

Кілт сөздері: мемлекеттік тіл, лингвистикалық идеология, көпұлттық мемлекет, тәуелсіздік, тіл саясаты, ұлттық бірлік

Республикадағы қазіргі заманғы тілдік жағдайды түсіну үшін мемлекеттің тілдік саясатының жетістіктері мен кемшіліктерін көрсетіп, Қазақстандағы тіл саясатының проблемалары мен перспективаларына талдау жасау керек. Бүгінгі күнде еліміздегі тілдік саясатты іске асыру процесінде туындайтын проблемалар, атап айтқанда, қабылданған заңдардың орындалуына мемлекеттік бақылаудың төмендеуі және тілдік саясат саласындағы қызметті жүзеге асыру үшін мемлекеттік бюджеттен бөлінетін қаражаттардың тиімсіз пайдаланылуы болып табылады. Зерттеу барысында республикада жүргізіліп отырған тіл саясатының жеткіліксіздігін атап көрсету керек. Ең алдымен, басты мақсаттың бірі - мемлекеттік (қазақ) тіл мәртебесін көтеруге қатысты. Объективті және субъективті проблемаларға қарамастан, авторлар тіл саясатының дамуына оптимистік болжау жасайтын зерттеушілердің пікірімен келіседі және қойылған барлық мақсаттарға қол жеткізілетініне сенімді. Тіл саясатының оң нәтижесі - көп ұлтты Қазақстанның басқа тілдерінің мүдделерін ескере отырып, мемлекеттік тілдің мәртебесін көтеруге деген ұмтылыс арасындағы теңгерімді сақтауға ерекше назар аударылуы.

Соңғы жылдары Қазақстан Республика халқының ана тілінің дамуына назар аударып отырып, мемлекеттік қазақ тілін дамытуға ерекше көңіл бөлуде. Бұл мәселе өте маңызды. Кеңес дәуірінде Қазақстанға орыстандыру саясаты қолданылды. Біздің тәуелсіздігімізге отызға жуық жыл болғанына қарамастан, Кеңес дәуіріндегі саясаттың салдарын еңсере алмай келе жатқанымыз жасыратын дүние емес.

Зерттеудің тұжырымдамалық идеясы, тіл саясаты - мемлекеттік саясаттың маңызды құрамдас бөлігі болып табылады, ол негізінен мемлекеттіліктің сақталуын анықтайды.

Отандық тарихнамада қазіргі кезеңдегі Қазақстандағы лингвистикалық қатынастардың дамуының саяси аспектілері жеткілікті зерттелмеген, бұл осы тақырыпты зерттеуді қажет етеді. Бірақ лингвистикалық жағдайды, лингвистикалық идеологияны және саясатты талдауға тырысқан ғалымдардың ғылыми жұмыстары пайда болды. Олардың көпшілігі тіл саясатының саяси факторларын қарастырады. Атап айтқанда, Б. Хасанұлы өзінің мақаласында Қазақстан Республикасының тілдік саясатының негізгі қағидаларын ұсынды және Қазақстандағы мемлекеттік тіл мен ана тілдерін зерттеу, дамыту, олардың өмірдің әр түрлі салаларында қолдану еліміздің демократияландырудың, ұлттық, кәсіби және іргелі қажеттіліктің маңызды факторы екенін көрсетті [1, б. 168].

Тәуелсіздіктің алғашқы жылдарында республикадағы барлық халықтардың, әсіресе, мемлекеттің барлық тілдерін дамытуға бағытталған тілдік саясат жүргізіле бастады. Мемлекеттік тілді дамыту және іске асыру жөніндегі уәкілетті орган - Мәдениет және ақпарат министрлігінің Тіл комитеті құрылды. Республика тіл саясатын жүзеге асыруға бағытталған шаралар қабылдады және жүзеге асырды: бюджеттен үлкен қаражат бөлінді; Қазақстан Республикасының Президенті Н.Назарбаевтың бастамасымен мемлекеттік тілдің дамуы жөніндегі Президент қоры құрылды [2].

Қазіргі заманғы тіл саясаты Қазақстанда Қазақстан Республикасының Конституциясына, «Қазақстан Республикасындағы тілдер туралы» Қазақстан Республикасының Заңына (1997 жылғы 11 шілде), 2001-2010 жылдарға арналған Қазақстан Республикасындағы тілдерді дамыту мен дамытудың мемлекеттік бағдарламасына, Қазақстан Республикасында тілдердің 2011-2020 жылдарға арналған қызметі және тілдік қатынастардың мемлекеттік және құқықтық аспектілерін реттейтін басқа да құжаттарға сәйкес жүзеге асырылады. Бүкіл тілдік саясаттың басты мақсаты - мемлекеттік тілдің толыққанды жұмыс істеуі, ұлттық бірлікті нығайтудың маңызды факторы ретінде Қазақстанда тұратын барлық этникалық топтардың тілдерін сақтау болып табылады. Тіл саясаты мемлекеттің ұлттық саясатының маңызды бөлігі болып табылады, сондықтан қазақстандық қоғамдағы этносаралық келісімді сақтау оның тиімділігіне байланысты.

Қазақстан Республикасының «Тілдер туралы» Заңының орындалуын жеделдету мақсатында Қазақстан Республикасында 2001-2010 жылдарға арналған Тілдерді қолдану мен дамытудың мемлекеттік бағдарламасы кезеңдерде бекітілді және Қазақстан Республикасында тілдерді дамыту мен қолданудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы қабылданды. Соңғы бағдарламаны іске асыру нәтижесінде Қазақстан мынадай негізгі көрсеткіштерге қол жеткізуге тиіс: «Қазтестің қорытындылары бойынша мемлекеттік тілде сөйлейтін ересектердің үлесі: 2014 жылға қарай - 20%, 2017 жылға қарай - 80%, 2020 жылға қарай - 95 %; мемлекеттік тілде В1 деңгейінде сөйлейтін жоғары мектеп түлектерінің үлесі: 2017 жылға қарай - 70%, 2020 жылға қарай - 100%; мемлекеттік бұқаралық ақпарат құралдарында қазақ тіліндегі мазмұнның үлесі: 2014 жылға қарай - 53%, 2017 жылға қарай - 60%, 2020 жылға қарай - 70%; шешімдер қабылдау үдерісін талқылауға қоғамдық қолжетімділік пен жариялылық қағидаттарын ұстану тұрғысынан халықтың қанағаттану деңгейін арттыру: 2014 жылға қарай - 60% дейін, 2017 жылға қарай - 75%, 2020 жылға қарай - 90%; қазақ тілінің жүйелі терминологиялық қорының үлесі: 2014 жылға қарай - 20%, 2017 жылға қарай - 60%, 2020 жылға қарай - 100%; 2020 жылға қарай орыс тілінде сөйлейтін республиканың ересек тұрғындарының үлесін 90% -ға дейін арттыру; ұлттық-мәдени бірлестіктерде ана тілін оқыту курстарымен қамтылған этникалық топтардың үлесі: 2014 жылға қарай - 60%, 2017 жылға қарай - 80%, 2020 жылға қарай - 90%; республика халқының үлесі ағылшын тілінде: 2014 жылға қарай - 10%, 2017 жылға қарай - 15%, 2020 жылға қарай - 20%; үш тілде (мемлекеттік, орыс және ағылшын) сөйлейтін халықтың үлесі: 2014 жылға қарай - 10%, 2017 жылға қарай - 12%, 2020 жылға қарай - 15%» [3].

Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2011 жылғы 29 шілдедегі № 878 қаулысымен Қазақстан Республикасында 2011-2020 жылдарға арналған Тілдерді дамыту мен қолданудың Мемлекеттік бағдарламасын іске асыру жөніндегі 2011-2013 жылдарға арналған іс-шаралар жоспары бекітілді. Жоспар мынадай мақсаттарға қол жеткізуді көздейді: 1) мемлекеттік тілді - ұлттық бірліктің негізгі факторы (мемлекеттік тілдің оқыту әдіснамасын жетілдіру және стандарттау, мемлекеттік тілді үйретудің инфрақұрылымын дамыту, мемлекеттік тілді үйрету үдерісін ынталандыру); 2) мемлекеттік тілдің кеңінен қолданылуын насихаттау (міндеттері: мемлекеттік тілдің пайдаланылуының беделін арттыру, мемлекеттік тілге деген сұранысты арттыру) [4].

Қазақстан қоғамында латын қарпіне көшу туралы шешім қабылданғаннан кейін мұндай шешімнің орындылығы мен перспективалығы жөнінде пікірталас орын алды. Латын жазуының жақтаушылары Кеңес Одағы ыдырағаннан кейін бірден латын әліпбиіне көшкен Өзбекстан мен Әзірбайжанның қазіргі тәжірибесіне жиі сілтеме жасайды. Әрине, бұл елдердегі латинизация процесі моральдік (кеңестік кезеңнің рухани мұрасының жоғалу ықтималдығы және соның салдарынан басқа елдердегі этнос өкілдерімен «ортақ тіл табудың» мүмкін еместігі және т.б.) және материалдық жоспардың (оқуға үлкен қаржы бөлу қажеттілігі, кириллицада жазылған қажетті баспа өнімдерін аудару және т. б.) белгілі бір проблемаларымен бетпе-бет келеді. Қазақстан да осындай проблемаларға тап болуы мүмкін. Сондықтан мемлекет пен қоғам сауатты дайындық жұмыстарын жүргізуі қажет.

Латын қарпіне көшу біздің азаматтарымызға шет тілдерін, сондай-ақ, қазақ тілін үйренуді жеңілдетеді деген пікірлер латынның жақтастарының дәлелдемелерінің бірі болып табылады. Елдің орыс тілді азаматтары латын қарпіне негізделген қазақ тілін үйреніп, латын әліпбиіне негізделген шетел тілдерін меңгере бастайды.

Латынның қарсыластары осы жерден қазіргі Қазақстанда ресми тіл және ұлтаралық қатынас тілі мәртебесі бар орыс тілінің құқықтарына қысым жасауды көре алады. Біздің пікірімізше, мұндай мәртебе мәжбүрлі, себебі қазақстандықтардың көпшілігі қазақ тілін меңгермеген. Алайда, республика халқы қазақ тілін меңгерген уақыт өте келе, ол ресми тіл мен ұлтаралық қарым-қатынас тілі мәртебесін өзіне ала алады. Біздің еліміздің көптеген ұлттары қазақ тілін ұлтаралық қатынас тілі ретінде қабылдаған Кеңес өкіметінің алдында осындай тәжірибе болды. Қазіргі немістердің, кәрістердің, поляктардың, орыстардың және т. б. үлкен буындарына тіпті қазақ арасында орыс тілінде сөйлеуге тура келді, себебі барлық қазақтар өзінің ана тілінде айтқан. Русификация процесі қазіргі қазақ тілді азаматтарға ұлтаралық қарым-қатынас үшін орыс тілін қолдануға тура келді. Әрине, «қазақтандыру» процесін қазақстандық қоғамның көпұлтты мәртебесін ескере отырып, кез-келген қиындықсыз жоспарлы түрде жүргізу қажет, әйтпесе бұл ұлтшылдықтың өсуіне және зияткерлік өмірдің барлық салаларында бай кеңес мұрасын жоғалтуға әкеп соғуы мүмкін.

«Кворум» аналитикалық тобының сарапшысы саясаттанушы Тимур Козырев латын қарпіне көшуге байланысты былай деп айтты: «Қазақ әліпбиінің кириллицалық графикалық негізден латын графикасына көшу жобасы, оны сәтті жүзеге асырған жағдайда, Қазақстан Республикасының тәуелсіздігін нығайту және қазақстандықтардың дербес саяси бірегейлігін қалыптастыру процесінде оң рөл атқарады» [5].

Республика азаматтарының тілдік ниеттілігі мен тілдік мінез-құлқы мемлекеттің ішкі саясатының бөлігі ретінде тіл саясатымен реттелетін процестердің тікелей ықпал етуі нәтижесінде қалыптасқанын атап өтуге болады.

Қазақ тіліне мемлекеттік мәртебе беру тілдік қалыпқа келтіру процесін ынталандырды, қазақ және орыс тілдері арасындағы функционалдық өзара қарым-қатынастарды реттеді, қазақ тілінің қоғамдық маңызы бар салаларда қажетті көлемде қолданылуын қалпына келтірді.

А. Нысанбаева «Қазақстанда тіл саясатын одан әрі жүргізудегі негізгі қиындық «мемлекеттік тіл лайықты орын алуы тиіс тілдердің функционалдық арақатынасын нақты анықтауды» талап ететін «мемлекеттің оңтайлы тілдік кеңістігін құру» болып табылады (ҚР тіл саясатының тұжырымдамасы). Орыс және қазақ тілдерін нақты пайдаланудың арақатынасы осы талапқа сәйкес келмейді. Іс жүзінде орыс тілін пайдаланудың нақты көрсеткіші мемлекеттік тілдің қолданылу деңгейіне, ал қазақ тілін ресми тілге сәйкес келеді. Қалыптасқан тілдік жағдайды өзгерту үшін қазақ тіліне мемлекеттік мәртебе беру жөнінде кең ауқымды мемлекеттік саясат жүргізу қажет» - деп есептейді [6]. 1996 жылы Қазақстан Республикасының тіл саясаты тұжырымдамасында бұл проблема былай белгіленген: «Қабылданған шараларға қарамастан, қазақ тілінің мемлекеттік мәртебесін толық көлемде жүзеге асыру мүмкін емес. Басты себеп - бұл мәртебе әлі күнге дейін

жарияланған, бірақ оның кең таралған зерттеуін және пайдаланылуын қамтамасыз ететін тетіктері бекітілмеген. Мемлекеттік тілде іс жүргізу қызметтік қарым-қатынастың өзінде екінші орында тұр» [7].

Тағы бір қазақстандық зерттеуші Э. Сүлейменова қазақстандық тіл саясаты теңдестірілген деп санайды. «Бұл дегеніміз, бізде түрлі этникалық топтардың мүдделерін теңгерімде ұстап тұруға ұмтыламыз. Егер теңгерім болмаса, онда елдегі келісім мен бейбітшілік бұзылады» [8].

Қ. Казакпаев тіл саясатының қанағаттанарлықсыз орындалуы өз уақытында қабылданған Тілдерді дамытудың мемлекеттік бағдарламаларының (1990, 2001, 2011) сәтсіздіктерінен деп есептейді. Автор бұрынғы бағдарламаларды жүзеге асыруға тым көп адамдардың жауапты болуынан жұмыс істелмегендігін айтады [9].

Мемлекеттік тілді жаңғырту үшін отандық сарапшы Р. Жанғазы: «Латын әліпбиіне көшу; «бір дыбыс - бір әріп» принципі бойынша әріптерді қажетті минимумға дейін қысқарту; қазақ тілінің грамматикасын дифтонгтар мен монофтонгтардың әлеуетін пайдалану жағына қайта қарау; ғылыми-техникалық терминдерді белсенді енгізу». Сондай - ақ ол Қазақстанда мемлекеттік тілді дамытудың үш сценарийін ұсынады: «Оптимистік сценарий - 2020 жылға қарай Қазақстан халқы тілдік құзыреттіліктің базалық деңгейін басым көпшілікте игерді. Бұған: тіл саясатын сауатты әзірлеу және тиімді іске асыру; халықты жаппай оқыту үшін қатаң талаптар мен қолайлы жағдайларды үйлестіру; мемлекеттік тілді танымал ету мен таратуға азаматтық қоғамның белсенді қатысуы; мемлекет басшысының ерік-жігері және оның бүкіл ұлтты біріктіруге бағытталған қызметі; тиісті этнодемографиялық үрдістер ықпал етті. Пессимистік сценарий - 2020 жылға қарай Қазақстан халқы қазақ тілін меңгеруде айтарлықтай ілгерілеу алмады. Бұған: елдегі әлеуметтік-экономикалық ахуалдың нашарлауы; сырттан «қызықтайтын» арандатушылық әрекеттермен шиеленіскен ішкі саяси жағдай; уәкілетті мемлекеттік орган тарапынан түрлі әлеуметтік-мәдени факторларды назарға алмау; тіл саясатын дамытуға бөлінген қаражатты тиімсіз пайдалану, сыбайлас жемқорлық факторы ықпал етті. Ақырында, теңдестірілген сценарий - 2020 жылға қарай 25 жасқа дейінгі Қазақстан халқы тілдік құзыреттіліктің базалық деңгейін әртүрлі дәрежеде игерді. Бұған: қазақстандықтардың жас буынына баса назар аударылды; білім алушы халықтың жаппай емес, нақты қамтылуы; оқытудың ынталандырушы тетіктерінің жеткіліксіздігі; қаржылық және өзге де ресурстардың шектеулілігі» [10].

Біз қазіргі Қазақстанда балалар мен жастар тілдік жоспарлаудың басты нысаны болуы тиіс деп есептейтін сарапшылардың пікірімен келісеміз. Соңғы жылдары мектепке дейінгі балалар мекемелерінде, қазақ тілінде білім беретін орта және жоғары оқу орындарында топтарды көбейту қажеттілігі туындағаны құпия емес. Республиканың барлық ұлттарының ата-аналары өз балаларының болашағы туралы ойлайды, сондықтан олардың балаларының мемлекеттік тілді меңгеруі үшін барлығын жасауға тырысады. Мемлекет оларға көмектесуі тиіс. Барлық заңнамалық база қазірдің өзінде қабылданған - Тұжырымдама, Заң және түрлі бағдарламалар, кадрлар даярлау үшін жағдай жасалған, жаңа буынның оқу-әдістемелік әдебиет және т.б. әзірленуде. Тәуелсіздік жылдарындағы жағдай жақсы жағына қарай өзгерсе де, ең бастысы: көп ұлтты Қазақстанның басқа тілдерінің мүдделерін ескере отырып, мемлекеттік тілдің мәртебесін көтеруге ұмтылу арасында тепе-теңдік сақталады.

Кейбір ғалымдардың пікірінше, Қазақстанда тіл саясатын тиімді іске асыруға ықпал ететін міндеттер бар. Оларға мыналарды жатқызады:

- қазақ тілін оқыту бойынша жоғары білікті кадрларды даярлау;
- қазақ тілінің терминологиялық базасын жетілдіру;
- Қазақстан халықтарының тілдерін дамыту және қолдану;
- билингвизмді, яғни екі тілді - қазақ және орыс тілін дамыту;

- қазақстандықтардың жаңа буынына үш тілді үйрету: қазақ, мемлекеттік тіл ретінде, орыс, ұлтаралық қатынас тілі ретінде, және халықаралық қатынас тілі ретінде ағылшын тілін;

- мемлекеттік қызметшілерді қазақ тілін меңгергені үшін материалдық көтермелеу;

- екі тілді әдебиет, кинематограф арқылы қазақ тілін ұстануды;

- дәстүрлі орыс тілді облыстарда – Солтүстік, Орталық, Шығыс Қазақстанда және т.б. қазақ тілін неғұрлым сұранысқа ие ету [11-12].

Басқа бір зерттеушілер республикада тіл саясатын неғұрлым тиімді іске асыруға ықпал етпейтін себептерді де атап өтеді: 1) кеңес кезеңінде қазақ тілі дамымаған; 2) мемлекеттік тілді енгізу мәселесіне көптеген жарияланымдар, хабарлар, кеңестер, конференциялар арналған, бірақ олар жиі саяси және эмоциялық сипатқа ие. Мысалы, Тәуелсіздік кезеңінде отандық газеттер мен журналдарда тіл саясатын жүзеге асыру барысы мен қорытындылары туралы көптеген мақалалар пайда болды. «Қазақ тілін білу - бұл уақыт талабы және жан қажеттілігі», «егер адамдар достас болса - тілдер достасады», «мемлекеттік тіл - демек, менікі», «ана тілінде ойлану керек», «қазақ тілі - сенің, менің, біздің тіліміз» және т.б. жарияланымдардың негізгі бөлігі насихат сипатында болу тиісті [13]. Осындай мақалалардың авторлары саяси қайраткерлер, мемлекеттік қызметшілер, журналистер болып табылады.

Қорытындылай келе, біз «қазақ мәдениетінің бір бөлігі ретінде қазақ тілін қайта өркендету перспективалары және оны қазақ емес халықтың кеңінен қолдануының болашағы оның қазақ отбасына қайта оралу ісіне нақты қоса берілген күш-жігермен айтарлықтай жақсарарды»[14] деген пікірмен, яғни Индиана штаты университетінің профессоры У. Фиерманмен келісеміз. Себебі, ең алдымен қазақ отбасы қазақ тілінің дамуын көздеген жағдайда ғана тіліміз өз ұшқынын алып лаулайтынын барлығымыз білеміз. Ешкім сырттан келіп мемлекеттік тілді жөндеп бермейді. Елімізге 27 жыл толса да, орыс тілінің күрмеуін әлі күнге шеше алмай жүргеніміз намыстанарлық дүние. Білік басындағылардың «көп ұлтты мемлекетпіз» және қарапайым халық арасындағы кеңес дәуірінде «орысша оқыдық» деген сылтаулары еш нәрсеге дәлел бола алмайды. Осы тұста рухани жаңғыру идеясының не үшін қабылданғанын түсінеміз. Әр бір елін сүйетін азамат еш сылтау айтпастан міндетті түрде тілінің қасиетін жоғалтпауға тиісті. Қазіргі уақыттағы мемлекеттік тілді дамытуға арналған бағдарламалардың жүзеге асуына ат салысу әр бір «мен қазақстандықпын» деген азаматтардың басты парызы болуы тиіс. Болашақтағы ұрпағымыздың алдында жауапкершілігімізді сезіне отырып барлығын жүйелі түрде жасауымыз керек.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Хасанұлы Б. Развитие государственного и других языков – фактор демократизации Республики Казахстан / Б. Хасанұлы // Вестн. Павлодарского гос. ун-та. Сер. Социологические науки. – № 1. – С. 166 -176.

2. Жангазы Р. Системный подход в реализации государственной языковой политики Республики Казахстан до 2020 года: анализ, стратегия, политика, прогнозы / Р. Жангазы. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://zhangazy.yvision.kz/post/190934>

3. Стратегии и программы Республики Казахстан. Государственная программа развития и функционирования языков в Республике Казахстан. – [Электронды ресурс]. – Режим доступа: http://www.akorda.kz/ru/category/gos_programmi_razvitiya

4. Об утверждении Плана мероприятий на 2011–2013 годы по реализации Государственной программы развития и функционирования языков в Республике Казахстан на 2011–2020 годы. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://archive.mki.gov.kz/showarticle.php?lang=rus&id=6439>

5. Названа главная задача языковой политики Казахстана. – [Электронды ресурс]. – Режим доступа: <http://news.nur.kz/195191.html>

6. Нысанбаева А. Языковая политика в Казахстане. «Казахстанский патриотизм должен перенять черты американского...». 2003, 7 янв. / А. Нысанбаева. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1041890340>

7. Концепция от 07.11.1996 № 3186 «Концепция языковой политики Республики Казахстан». – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.pavlodar.com/zakon/?dok=00553>

8. Сулейменова Э. Языковая политика Казахстана должна быть сбалансированной. 2012, 23 февр. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://dknews.kz>

9. Казакпаев К. Языковая ситуация: особыми успехами явно не приходится хвалиться. 2009, 29 дек. / К. Казакпаев. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.meta.kz/362421-jazykovaja-situacija-osobymi-uspekhami-javno-ne.html>

10. Амирхамзин А. О казахах, о казахском языке. – [Электронды ресурс]. – Режим доступа: http://www.neotech.kz/print/article1_KZ_language.html.

11. Савин И.С. Истоки современной культурно-языковой ситуации в Казахстане // Этнографическое обозрение. – 2000. – № 5. – С. 117-128.

12. Савин И.С. Реализация и результаты культурно-языковой и образовательной политики в Казахстане в 1990-е годы // Этнографическое обозрение. – 2001. – № 6. – С. 104-122.

13. Языковая политика в Казахстане (1921–1990 годы): сб. документов / М.К. Айбасова, Р.К. Имажанова и др. – Алматы: Қазақ ун-ті, 1997. – 325 с.

14. Фиерман У. Поворот языкового сдвига в Казахстане // Этнографическое обозрение. – 2005. – № 6. – С. 49-71.

ҚАЗАҚ ЖАЗУЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН ДАМУ ТАРИХЫ

ТЕГІС С.Қ

Ф-18-1к тобы студенті

БИЛЯЛ Б.Қ

Ғылыми жетекші, филология магистрі, аға оқытушы
Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті
Қарағанды қ, Қазақстан Республикасы

Аннотация: Бұл мақалада қазақ жазуының қалыптасуы мен даму тарихының маңызын қарастыратын боламыз. Барлығымыз білетіндей қазақ жазуы көне түркілер заманынан басталып, ХХІ ғасырға дейін түрлі өзгерістерге ұшырады. Бұл мақаланы жазудағы біздің басты мақсатымыз- болашақ ұрпаққа жазу тарихымыздың қалай пайда болғанын насихаттау.

Кілт сөздер: латын графикасы, араб графикасы, Орхон-Енисей жазба ескерткіші, кирилл жазуы

Қазақ халқы өзінің ұлт болып қалыптасуын көне түркілердің заманынан бастаса, жазу мәдениетінің тарихы да осы дәуірден бастау алып отыр. Қазақ халқының пайдаланған дыбыстық жазу түріне көне түркі жазуы, ұйғыр, араб жазуы және А.Байтұрсынұлының төте жазу үлгісі, латын графикасына негізделген қазақ жазуы, орыс графикасына негізделген қазақ жазуы жатады.

Алғашқы әріп жазуының көне бір тармағы ол-руникалық көне түркі алфавиті болып табылады. Бұл алфавитпен жазылған ескерткіштер – көне түркі тайпаларының жоғарғы тіл мәдениеті мен білім деңгейінің көрсеткіші. Көне түркі жазу ескерткіштердің табылу аймағы үлкен: Хакасия, Алтай, Тува, Саян-Алтай, Енисей, Талас, Орхон, Қарақорым, Тараз, Павлодар, Есік, Ертіс, Қырғызстан Қошқар өңірі. Бұл әр аймақтың графикасы

өзіндік дыбыстық ерекшелігімен көрінеді. Дегенмен көне түркі жазуына қатысты жоғарыдағы ғалымдар еңбектеріне сүйене отырып, көне түркі жазуына ортақ орфографиялық ерекшеліктерді тануға мүмкіндік бар деп ойлаймын. Көне түркі жазуы біздің ата-бабаларымыз қолданған жазу болғандықтан, бұл кезең қазақ жазуы тарихында елеулі орны бар дәуір.

Араб жазуының түркі тілдерінде қолданылуы ІХ-ХІ ғасырлардан бастау алды. Түркі тілдес ескерткіштердің қазіргі кезде мәлім болған алғашқы нұсқасының бірі- Құтадғу біліг дастаны (1069 жылы). Құтты білік дастанының араб әрпімен жазылған Наманган және Каир қолжазба нұсқалары шамамен ХІІ-ХІІІ ғасырларда көшірілді. Сонымен қатар ХІ ғасырдың мұрасы Диуани лұғат ат-түрік еңбегі, ХІІ-ХІҮ ғасырларға жататын «Ақиқат сыйы», «Әулие-әмбиелер қиссасы» және т.б көп еңбектер араб әліппесімен жазылған.

ХІХ ғасырда орыс графикасына негізделген қазақ әліпбиіне көшуге бағытталды. Араб графикасының қазақ тілінің дыбыстық жүйесін берудегі қолайсыздығы, омографтардың көбейіп кетуінен мәтіннің мағынасын түсіну қиындығы, жазудың демократиялануына кедергі келтірді. Сол себепті Ахмет Байтұрсынұлы қазақ халқы үшін жазуды жөндеудің бір ғана жолын көрді, ол графиканы өзгертпей, әліпбиді жетілдіру жағы болғаны белгілі. Бұл қазақ жұртының өзге елдің саясатына мойынсынбай, өз тілінің жазуын ойлап тапқанмен тең болды. Жалпы осы кезде араб графикасынан бас тартуды ұсынғандар саны көп болды, екіншіден, сол кезеңдегі Ресей үкіметі саясатының есебінен орыс жазуына көшу бағыты шығып қалып еді. 1876 жылы қазақ жазуын орыс графикасына көшіру туралы мәселе мықтап қолға алынды. Орыс графикасына негізделген ең алғашқы қазақ әліпбиін Н.И Ильминский жасады.

Жаңа емле жазуы: 1913 жылдан бастап мұсылман медреселерінде, 1929 жылға дейін кеңестік мектептерде қолданылды. 20-шы жылдардың аяғында емлені ауыстыру жайлы түркі, қазақ зиялылары арасында айтыс жүріп, А.Байтұрсынов реформалаған емле колданыстан шығарылды. Реформалауға не түрткі болды дегенге келсек, дәстүрлі араб жазуында: біріншіден, бір дыбысты жазу үшін бірнеше әріптер пайдаланылатын; екіншіден, сөзді жазғанда оның тек дауыссыз дыбыстары ғана таңбаланатын да, дауыстылары жазылмаған сөздің мағынасын түсіну қиындық тудыратын; үшіншіден, араб әліпбиінде дауысты дыбыстарды белгілейтін таңбалар саны үшеу ғана болғандықтан, бұл таңбалар тоғыз дауыстысы бар қазақ тілі үшін жеткіліксіз болды; төртіншіден, мұсылманша сауат ашу әдісінде әріптердің таза араб тіліндегі дыбысталуы мен айтылуын жаттатумен ұзақ уақыт кететін; бесіншіден, ол кездегі жазба тілдің құрылымында араб, парсы, ескі тілдің сөздері көп қолданылатындықтан, қалың бұқараға емес, азғана топтың мүддесіне қызмет ететін.

Аталған жазудың осындай кемшіліктері халықты сауаттандыру ісін тежейтінін түсінген А.Байтұрсынұлы 1910 жылдардан бастап араб жазуын қазақ тіліне ыңғайластырып, жақындатуды қолға алады да, оны 1912 жылдардан бастап қолданысқа енгізеді. А.Байтұрсынұлы бір халықтың әліпби (алфавит) жүйесін екінші бір халық қабылдағанда, оны өз тіліне икемдеп, үйлестіру қажеттігін, олай етпеген жағдайда әріп мәселесінің дұрыс шешім таппайтынын 1924 жылы өткен Қазақ білімпаздарының тұңғыш съезінде ашық түрде айтқан еді.

Бірыңғай түркі әліпбиі - Қазақ тілінің өзіне тән 9 дауысты мен 17 дауыссыз дыбысына 29 әріп арналады.

Қабылданған әліпбидің артықшылығы:

Бір дыбыс – бір әріп принципі қатаң сақталды;

Түркі халықтары ұстанған принцип қатал ұсталды;

Оқуға қолайлы, жазуға оңай, өте қарапайым;

Кірме әріптер жоқ;

Жол асты, жол үсті белгілері жоқ.

Қазақ кирилл әліпбиі - 1938-39 жж. латын графикасына негізделген әліпбиді орыс графикасына ауыстыру мәселесі қызу талқыға түсе бастайды. 1939 жылы 10 тамызда алғашқы әліпби жоба жарияланады. Жобада 40 әріп: а, ә, б, в, г, д, е, ж, з, и, й, і, к, л, м, н, ң, о, ө, п, р, с, т, у, ұ, ұ, Ұ, ф, х, к, г, ц, ч, ш, щ, ь, ы, ь, э, ю, я. Осы тәрізді жобалардан кейін 1940 жылы орыс графикасына негізделген қазақ жазуы қабылданады. Оның емле ережесі де бекітіліп, өңделіп те келе жатыр. Бірақ қазіргі кезде ғалымдар орыс тілі сөздері түпнұсқа принципіне бағынуын және кірме әріптердің қазақ әліпбиінде орын берілуін сөз етіп келеді.

Осы аталған кезеңдер тек қана қазақ халқы ғана емес, сол кездегі Ресей үстемдігінің қол астында болған түркі тілдес халықтардың барлығына да тән еді. Осыған байланысты қазақтың көрнекті ғалымы Т. Қордабаев өзінің бір еңбегінде былай деп жазған еді: “Әдетте, түркі халықтарының араб әліппесінен латынға, одан орыс графикасына негізделген жазуға көшуді түркі тілдес халықтар графикасының дамуы деп атайды. Меніңше, бұл өзгерістерді, яғни 30-ға тарта ұлт, этникалық топ өкілдерін ондаған ғасыр бойы қолданып келген, өздерінің азаматтық, рухани тарихтары жазылған жазуынан айырып, айналасы 20 шақты жыл ішінде екі түрлі әліппе қабылдауға мәжбүр етуді, даму деу әділдік бола қоймас, оны халықтар сауаттылығын арттыруға, олардың рухани дамуына зиянын тигізген, өткен тарихын ұмытуларына, білмеулеріне бастаған зор кесел еді деген жөн. Пантуркист, панисламист деген айыптар тағылып, озбырлық құрбаны болған А.Байтұрсынов сияқтылар дәл осылай бағалаған болатын”.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Ғ. Айдаров, Ә. Құрышжанов, М. Томанов. Көне түркі жазба ескерткіштерінің тілі. А., 1971.
2. Т. Қордабаев. Қазақ тіл білімінің қалыптасу, даму жолдары. А. 1995.
3. Аманжолов А. Түркі филологиясы және жазу тарихы. – Алматы
4. Аманжолов А. Көне түркі жазуы // Қазақ тілі энциклопедиясы. Алматы, 1998..
5. Әбілқасымов Б. Қазақ жазбасында орыс графикасының қолданылу тарихынан // Известия АН Каз ССР Сер. фил. 1977. К4.

ТҮРКІ ТЕКТЕС ЕСІМДЕР МЕН ОРЫС ФАМИЛИЯЛАРЫ

ТІЛЕКТЕС АИДА

ГМУ-12 тобының студенті

КАБАТАЕВА К.Т.

Ғылыми жетекші, ф.ғ.к., профессор

Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті
Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

Аннотация: Орта ғасырдағы араб жазу ескерткіштегі кездесетін антропонимдер бізге көне түрік ескерткіштер арқылы белгілі.

Ч.М.Гусейнзденнің «Орта ғасырдағы араб жазу ерекшеліктерінің көне түркі антропонимдер» деген мақаласында араб жазу ескерткішіндегі антропонимдердің (кісі есімдерінің) этимологиясы берілген. Мысалы, *Boran Боран, Буран* есімі, араб деректерінде бұл парсы Хосорва Парвиза (VIII ғ.) әмірінің қызының есімі және Момина (IV ғ.) халифтың әйелінің есімі. Боран есімі ресми есімнен кейінгі берілген лақап есімі. Хосрова Парвиза әмірінің қызының ресми (шын) аты – Захра, ал Момина халифтың әйелінің аты – Хадиджи екен. Орта ғасырда түркі антропонимдерінде екі есім болуы (ресми есім және лақап ат) түркі халықтарына тән екендігі қарастырылды.

Кілт сөздер: Тарихи ескерткіштер, орта ғасырда, этноантропоним, лингвомәдени жүйе.

Орта ғасырда түркі антропонимдерінде екі есім болуы (ресми есім және лақап ат) түркі халықтарына тән екендігі жоғарыда қарастырылды. Түркі халықтарында *Боран* есімі өзбек тілінде – *Буран*, әзірбайжан тілінде – *Боран*, қазақ тілінде – Боран деп айтылады. Боран сөзі түрік тілінде бора етістіктен құрылып «буран, вьюга, метель, гроза, грозовой ливень, туман, непогода» қазақша «боран, бұрқасын, найзағай, тұман» деген мағына береді. Боран, Буран екі сөзден тұрады, бұр етістігінен және – *ан* деген қосымшадан. Бур – Бур сөзі (крутить, сверлить, кружится, поварачивается, гнуть) қазақша борау, бұрғылау, айналдыру, қайысу етістігі.

М.Қашқаридің сөздігінде *бур* сөзі хош иіс шығару 1) пахнуть, благоухать: Уірог burdi мускус благоухал 2) испариться SW burdi вода испарилась деп көрсетіледі.

Ю.Баласағұнидың «Құтадғу біліг» (Құт әкелетін білім) еңбегінде *бур* сөзі хош иіс шығару (благоухать) деген мағына береді. Сонымен *Боран*, *Буран* антропонимінің бірінші компоненті *бур* хош иіс шығару, ал –*ан* қосымшасы кісі есім жасайтын туынды аффикс. Мысалы, *Buran, Basan, Gyjan Сэлчук, Долак Уран* т.б. есімдері бұған дәлел. *Боран* есімі әйел есімі екені бұл сөздің мағынасынан көреміз. Өйткені түркі халықтарының әйел есімдері әсем, сұлу, нәзік, мөлдір деген мағыналарды білдіреді. Ал *Боран* есімінің синонимі *Жазира* деген есім деп айтуға болады. Өйткені *Жазира* – жағымды, жап-жақсы, яғни хош иіс.

Келесі антропоним Маңқушкур Ибн ал-Асира «Камил фит-тарих» еңбегінде әзірбайжан тілінде – *Миникичовр*. Бұл есім екі компоненттен тұрады: *мен* және *сиг*. Бірінші компоненті – *мен* «родимое пятно» *menli* «пятнистый», *menbars* «пятнистый барс» (тигр), *mensig* «с родимымы пятном, меченый» *менімен* (ен салу) деген сөз. Сонымен, бұл есімді *мені бар* адамға қояды, қазақ тілінде осы сөзбен тіркескен кісі есімдері де кездеседі. Мысалы, *Меңгүл, Меңтай, Меңжан* т.б.

Тарихи ескерткіштермен эпостық жырлардағы этноантропонимдердің этностық танымы мен әлеуметтік болмысына сәйкес қалыптасқанын көрсететін лингвомәдени талдау дәлелдейді. Мысалы: *Бай + бөрі, Бай + сары немесе Сары + бай, Қара + бай, Бай + шұбар, Баршын, Қараман, Қаратау, Көкаман (Гокман)*.

Профессор Т.Қоңыратбаев «Қорқыт ата кітабы» мен «Күлтегін» ескерткіштеріндегі антропонимдерді салыстырып, тарихи этникалық үрдіспен сабақтастырады.

Академик Р.Ғ.Сыздықтың көрсетуінше, Жалаиридің «Жами ат-тауарих» әскери-әкімшілік, саяси-әлеуметтік титулдағы *хан, сұлтан, мырза, бек, би, баһадүр, нойан, гүрген, тайшы* т.б. сөздер кісі есімдерінің құрамына кіреді. Ескерткіштегі кісі есімдеріндегі компоненттері монғол, араб, парсы, қытай тілінен енген.

Мысалы, *хан* «мемлекет басқарушы» деген титул. *Хан* сөзі түрік, монғол, тілінде *қаған*, арабша *хакан*. В.В.Бартольдтің айтуынша, монғол дәуірінде *қаған* (*каан*) мен *хан* сөздер болған. Кейін монғол тілінде *қаған* сөзі жойылып *хан* сөзі қалды.

Хан сөзінен құралған кісі аттары: *Чингиз хан, Борис хан, Толуй хан, Темір хан, Абақа хан, Қайду хан, Кабул хан, Чагатай хан, Тумина хан, Орыс хан, Үгетай хан, Буданжар хан, Кутла хан, Жочи хан, Тайан хан, Буйрук хан, Арслан хан, Меңгу хан, Фаран хан, Меңке хан, Гүйік хан, Кубылай хан, Абақа хан, Арғун хан, Сайын хан, Қасым хан, Жәнібек хан, Үсек хан, Йәдік хан, Қадырберді хан, Күчим хан, Булғайыр хан, Айбақ хан, Саган хан, Агатай хан, Есенкүл хан, Бужук хан, Йадгар хан, Мұхаммед хан, Бурхан хан, Жомарт хан, Ахмед хан, Махмуд хан, Шейбақ хан.*

Келесі титул – *нойан* (ноян) сөзінің синонимі араб тіліндегі эмир сөзі. Монғол империясында жоғарғы аристократиясына князьдар мен нояндар жатады. Шыңғыс ханның Толый деген кіші ұлының титулы «ұлы нойан» болған.

Нойан сөзі көбісі чингизтердің есімдеріне тіркелген: *Куткушуи нойан, Майа нойан, Болгин нойан, Баурчи нойан, Баракул нойан, Күжүгүр нойан, Мүгә нойан, Қасар нойан, Ыуку нойан, Кеңкийатай нойан, Дай нойан, Алчы нойан, Хуку нойан, Майа нойан, Кәнтай нойан, Тегудар нойан, Азул нойан, Илге нойан, Сүті нойан, Судук нойан, Ихбал нойан, Бала нойан, Қасар нойан* т.б. Қазіргі қазақ тілінде *Нойан* деген кісі есімі бар, ал *нойан* сөзімен тіркескен есімдер жоқ.

Сұлтан бұл қазақ хандарының азамат болған. Кейбір деректерде сұлтан сөзі ханзада деген ұғымды берген. Ескерткіштегі сұлтан сөзбен бірге жазылған кісі есімдері: *Ешім сұлтан, Ондан сұлтан, Шаһим сұлтан, Руст сұлтан, Йүніс сұлтан, Махмұд сұлтан, Еш сұлтан, Жан Керей сұлтан, Дәулет сұлтан, Жәнібек сұлтан, Болат сұлтан, Бөкей сұлтан, Әдік сұлтан, Али сұлтан, Ахмет сұлтан, Жанай сұлтан, Бахтияр сұлтан, Жафарберді сұлтан, Мұхаммед сұлтан, Жаналддин сұлтан, Сейдқұл сұлтан, Келімберді сұлтан, Сұлым сұлтан, Ибрахим сұлтан, Ораз сұлтан, Шақим сұлтан* т.б.

Баһадүр сөзі – «батыр», «қаһарман» деген мағынаны білдіреді. Бұл сөз – монғол әскерлерінің титулы. Шыңғыс хан туыстарының және ұрпақтарының титулының бірі. Қазақ тілінде бұл сөзбен тіркесіп жасалған кісі есімі жоқ, монғол кісі есімдеріне тіркеседі. Мысалы, *Таубал баһадүр, Йетим баһадүр, Бу Баһадүр, Су бутай баһадүр, Йолақ баһадүр, Көку баһадүр, Мунаду баһадүр, Йесуге баһадүр* т.б.

Беки-бики – ірі тайпа басшыларының титулы. Б.Я.Владимирцов *беки, бики* сөзінің түрікше этимологиясы «крепкий, прочный, твердый, сильный», «қайратты, мықты, күшті». Мысалы, *Тукба беки* т.б.

Падшаһ сөзі – парсы тілінде «елбасшы» деген мағынаны білдіреді. Падшаһ сөзінің эквиваленті – хан, орыс тілінде – *царь*. Мысалы, *орыс падишаһы Борис* т.б.

Қорыта келгенде, *хан, сұлтан, мырза, бек, баһадүр, нойан, падишаһ, герген*, т.б. сөздер кісі есімдерінің негізгі компоненті болған, қазір де қолданылады. Ескерткіштегі тарихи тұлғалар есімдері тілімізде қазіргі кісі аттарында кездеседі. Мысалы, *Болат, Жәнібек, Мұса, Асан, Хасан, Қасен, Сабыр, Ноян, Мырза, Шыңғыс, Едіге, Дәулет, Мұхаммед, Жанай, Әли, Али, Ибрагим, Ибрахим, Ыбырай, Ораз* т.б. Ескерткіштегі *хан, сұлтан, мырза, нойан, бек* сөздер тарихи қайраткерлердің титулын көрсетсе, ал қазір бұл сөздер кісі аттарының туынды компоненті. Мысалы, *Шыңғысхан, Бексұлтан, Әділбек, Әлихан* т.б.

Жалпы, әр кездегі орыс мемлекетінің, тарихының қалыптасуына, өркендеуіне қазақ жайлап отырған осынау ұлы даланың, дала мәдениеттің, Алтын Орда сияқты, ол ыдырағаннан кейін салтанат құрған Қазан, Астрахан (Хажы Тархан), Қырым, Сібір хандықтарының маңызы, ықпалы болғаны белгілі.

Түркітанушы ғалым Н.А.Баскаковтың «Русские фамилии тюркского происхождения» атты кітабы көптеген тұра, орыс және өзге де славян халықтарының тіліндегі есімдер, тюркизмдер берілген. Нақты айтқанда, кітапты, негізінен, 1852 жылы жарық көрген «Временник Императорского Московского общества и древностей российских» деп аталатын орыстың атақты ақсүйектері мен князьдарының шығу тегі туралы шежіредегі орыс антропонимдері (фамилиялары) талқыланады. Мысалы, *Тоузак Неклюдовтың* атасының есімі түркі тілінде *тозаң* немесе шағатайша *тұзақ* сөзінен алынған дейді (Будагов, І.). Ал *Щербачевтар* тұқымы Алтын Ордадан Ресейге көшіп келген *Федор Салтановичтің* ұрпақтары екен. *Салтан* арабтың «сұлтан», қазақтың «сұлтан» сөзі, *Тимашев* – тюркизмдегі «*тума, тумасы*» деген ұғымдарының этнонимі.

Салтыков

Граф *Салтыковтар* әулеті «ресейлік ақсүйек» байырғы Салтыковтардан тараған. Бұл әулеттің түп-тегі *Михаил Салтыковтың* ұлы *Андрей Салтык* 1508 жылы ұлы князь *Василий Ивановичке* қару сақтаушы болып қызметке келген. *Михаил Салтыковтың* кейінгі өзге де тұқымдары Ресей тағына әр түрлі шенді қызметтер атқарған. Осы әулеттен шыққан *Параскевиа Федоровна Салтыкова Иоанн Александрович* патшаның әйелі болған.

Салтыков әулетінің шыққан тегі жайлы кейбір мәліметер олармен аттас дворяндардың шежірелерінде де келтірілген. Бұл шежіреде «Салтыковтар фамилиясы ежелгі дегдарлы ата-бабалардан таралған деп басталады да, осы әулеттің ұрпақтары *Данилдың ұлы Иван 7076 -1568* жылы помещьелерге лақап есімді Тимофей 7184-1676 жылы дворян болып жазылған дейді.

Салтыковтар фамилиясы орыстың *салтык* деген лақап атынан шыққан. Оның, яғни «Салтыковтың» түпкі мәні түркінің *saltag – soltag – syltyg* сөзінде жатқан сияқты, - дейді Н.А.Баскаков. Бұл қыпшақ тобына жататын қазақ, қырғыз тілінде аздап ақсандайтын адамды «солтық», «сылтық», «сылтып басып» дегенге келтіргендей.

Сол сияқты «салтық» сөзі жеке біреудің есімі болып та кездеседі. Мысалы, Эрзерум князі *Салтук* немесе *Сары-Салтық* – XVII ғ. Рум елінің батыры.

Дегенмен «Салтық» деген сөзі – *salt*, яғни *салт* деген сөздің туындысы. Бұл кез келген түркі халқының тілінде жиі ұшырасады. Әсіресе, қыпшақ тобында бұл сөз *үрдіс, тәртіп, салт, дәстүр* мағынасына ие. Бұл сөзге орыстың түркілерден ауысқан «салтық» сөзі де мағыналас. Мысалы, орыстарда «*на свой салтык*», яғни «*на свой лад*» деген нақыл сөз бар. Ол, біздіңше, «*өз ыңғайына*», «*өз дәстүріне*», «*өз салтына бейімдеп*» дегенді білдіретін және орыстың осы «салтық» сөзі қазақтың *saltyg* «салттықты сақтау», «*адамгершілікті сақтау*» дегенді сөзге сәйкес келеді, - дейді ғалым. Қазақта «салт» сөзінің «*үрдіс*», «*дәстүр*», «*адамшылық*» дегеннен өзге де (*saln – sana* идеология) «*салт басты*», «*салт жолаушы*», яғни артулы жүгі жоқ, жеңіл жолаушы дегенді білдіретін де мағынасы бар (Тіпті, баласыз, қара басы жүрген әйелді «*салтаң*», «*сыбай-салтаң*», «*салтаң әйел*» деп те айта береді.

Сонымен, Салтыков деген фамилия өзіміздің «салт», «салттық», «салтық», «солтық», «сылтық» атауларынан шыққаны белгілі болады. Тіпті И.С.Тургеневте «*порядок не знает и все на свой салтык норвит, не так, как отцы*» деген сөйлемде де кездеседі. *Суворов* – Римникскийлердің шежіресінде Суворов деген фамилияның ежелгі швед әулеттерінің атауынан шыққан. Граф Александр Васильевич Суворов Римниксидің ата-бабалары Суворов деп аталған. Олар Михаил Федорович патшалық құрып тұрған шақта жылы Ресейге келіп бодан болған.

Сонымен, Суворовтар фамилиясы, яғни әулеті басқалармен салыстырғанда орыстарда кейінірек шыққан, ол XVII ғасырдың бірінші жартысына жатады. Суворов есімі шведтің *suar* немістің *sehwer*, яғни ауыр, салмақты, лүшті, қуатты, қатал, қатаң, мазасыз, ашуланшақ сөздерінен шыққаны мүмкін. Бұл талдауда Н.Баскаков орыстың суровый деген сөзі түркінің *сұр, сұрғылт, тұнжыр* сөзінен шыққан, «*сувор I*», «*суровый*» дегеніміз де солай «*суровый-дың*» (*сұрдың*) сөзі. Сонымен, орыстың «*суровый*» дегені де «*серый*» сөзі де түркілердің *сұр, сұп-сұрынан* шыққан екен.

Ушаков

Орыстың ең атақты адамдарының ішінде Ушаков деген фамилия жиі кездесетін еді. *Ушаковтардың* шежіресі, әсіресе ататегі *Косогский* князі *Редегиден*, яғни толып жатқан орыс фамилияларының аты аңызға айналған *Редегиден* басталатыны көрініп тұр, - дейді Н.А.Баскаков.

«Князь Каусуйский Орды» *Редега* ұлы князь *Владимир Мстиславовичпен* шайқаста қаза тапқан, ал оның екі ұлына шоқынғаннан кейін *Юрий* князь оған, яғни *Роман Редегичке* қызын берген. Оның шөпшегі *Григорий Слепойдың Ушак* деген ұлы болған. Оның ұрпағы *Немир Юрий Ушаков* 1557 жылы *Булзукте* воевода болыпты. Ушаковтар фамилиясында түркілердің бірнеше мағыналы сөзі бар. Олар *usag-usag*, яғни, майда, ұсақ. Екіншіден, кішкене, аласа. Үшіншіден, ұсақ-түйекшіл адам. Төртіншіден, жас, сәби, балашаға.

Қорыта айтқанда, лингвомәдени жүйеде анықталатын қазақ тіліндегі антропонимдер – көне дәуірлерден этникалық ақпарат жеткізетін тарихи, мәдени және рухани әлеуметтік құбылыс. Осы жүйеге кіретін этноантропонимдердің этномәдени және

тарихи болмысында түрлі этнос және этникалық топтардың тарихи тегі мен жағырафиялық қозғалысы көрініс табады.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Гуйнзаде Ч.М об этимологии некоторых древнетюркских антропонимов, зафиксированных в арабских письменных памятниках средневековья. – Алма-Ата, Ғылым, 1990-291 б.
2. Конкашев Г.К. Географические название монгольского происхождения на территории Казахстана. Изв.АН Каз ССр. Серия филология и искусствоведение. – Вып. №1. Алматы, 1959. -304.
3. Қазақ Совет Энциклопедиясы. – Алматы, 1975. Т VI.
4. Сыздыкова Р. Язык Жами-ат Тауарих Жалари. – Алма-Ата, 1989. 73.
5. Қазақстан тарихы том- 1. Алматы-Атамұра, 1996. – 425-427 б.

THE DEVELOPMENT OF NATIONAL AND FOREIGN LANGUAGES IN MODERN CONDITIONS

TURKESHEV YERASYL

student of group “WE-12”

MUKUSHEVA G.R.,

Scientific adviser: assistant professor of the Department of foreign and Russian languages

Karaganda Economic University of Kazpotrebsoyuz
Karaganda, Republic of Kazakhstan

“If you talk to a man in a language he understands, that goes to his head. If you talk to him in his language, that goes to his heart.”

Nelson Mandela

Annotation. This article is devoted to analyzing the issue of development of national and foreign languages in modern conditions.

Keywords: Language, globalization, technologies, education.

Speech and language play very important role in our live. The knowledge of language gives human an opportunity to live in society and communicate with people. It helps us to understand ourselves, our thoughts and feelings, and also serves to transmit and store information. Its greatness and significance is unshakable.

In the era of globalization, technological and digital revolution, there was an urgent need for knowledge of English and other world languages. This necessity appeared due to the fact that most of the technology and innovative ideas come to us from the West. Economic and political interest of countries in these developments just boosted the process of learning of foreign languages. After all, in order to get and use these technologies, you must know the language of your future partner. In this regard the government introduces such disciplines as the English language in a number of compulsory school subjects and the French language in a number of individual schools. Thousands of language-schools and colleges are being opened across the whole country. Specialties connected with the learning of foreign languages are being introduced to university education programs. I would also like to note that the Bolashak international scholarship was approved by the decree of the President of the Republic of Kazakhstan N. A. Nazarbayev of November 5, 1993.

The goal of the program is to train personnel and specialists for priority sectors of the country's economy. The program includes both academic studies (master's and doctoral studies) and research and production internships at leading companies and universities in the world.

Furthermore the cultural, mental and mass-media background of foreign countries also contributed to the global learning of languages. Literature works, works of video game industry, music and films are began to actively translate into recipient's language. However the percent of people in Kazakhstan who know and use foreign languages, especially – English, is quite low. According to researches of international education company that specializes in language training - EF Education First, Kazakhstan ranks 80th with an index (45.19) among 88 countries in which English is not an official language.

In the language sphere, our state adheres to a consistent policy of multilingualism. A deep understanding of the culture of one's people is impossible without knowledge of the language and culture of other peoples living in one country. Kazakhstan is a multicultural country, a significant part of whose population is bilingual. It is quite obvious that intercultural communication would be difficult without knowledge of several languages.

Multicultural education in the Republic of Kazakhstan today is one of the main directions in the system of the secondary and higher education. It is education that is the most important stage in the process of the formation and development of a multicultural personality, a stage when the core values and life principles are consciously formed. It is multilingualism that is able to provide the student with a favorable environment that provides a harmonious combination of the development of humanistic universal qualities of a person with the possibility of totally fulfilling his national-cultural and ethnic needs. It should be noted that in modern conditions the way of life of a person is unified in a certain way, many national differences are erased, the connection of a person with his roots is lost, and the moral experience of previous generations is depreciated. Therefore, we are faced with the most important task - to use all our unique experience and knowledge of the cultural traditions of peoples and ethnic groups, universal human values and world culture in creating a favorable educational environment to become a socially active person.

Simultaneously with the Kazakh state language, serious steps are being taken to create the conditions for learning Russian and English. Russian language is traditionally the language of the inter-ethnic communication on the territory of our country, and its value cannot be overestimated for the development and formation of the state. We “cannot ignore the fact that it is through the Russian language Kazakhstanis acquire additional knowledge, expand their horizons and social circle both inside and outside the country. ... We must make a step forward in learning English. Possession of this “lingua franca” of the modern world will open new boundless possibilities in the life of every citizen of our country.”

As we mentioned above, the English language plays an extremely important role in such areas of human activity as science, technology, economics, trade, sports, tourism. When Swedish, German or even Japanese scientists want to inform their foreign colleagues about their discoveries or share interesting results, they publish scientific articles in English-language journals. This language has become an international language in aviation and shipping. English serves as the working language of the absolute majority of international scientific, technical, political and professional international conferences, symposia and seminars. Summing up, it is safe to say that English in the modern world plays the same important role that Latin played in Europe in the Middle Ages.

Language learning, associated with the becoming accustomed with the cultural, historical, social values of each language, should serve as a means of understanding between peoples. The formation of language competence is of value in enriching its own culture as a whole.

REFERENCES:

1. Siguan M., Mackey U. Education and Bilingualism. –M.: Pedagogy, 1990.

2. Belogurov A.Y. // Problems of Multicultural Education: International collection of scientific articles.- Makhachkala: 2001, pp. 27-31.
3. Государственная программа развития языков в Республике Казахстан на 2011-2020 годы // edu.gov.kz
4. <https://www.ef.kz/epi/>

IRRATIONAL BEHAVIOR AS A CONCEPT OF MODERN ECONOMIC
DEVELOPMENT

BASSUMATOROV MIKHAIL MIKHAILOVICH

IR 22 International relations

KALIEVA G.K.

Supervisor senior lecturer

Karaganda economic University of Kazpotrebsoyuz

Karaganda, Republic of Kazakhstan

Abstract. The article is devoted to the exploring of the irrational decision-making problems, made by an economic agent within the concept of behavioral economics. The mechanism of the impacts of social, cognitive and emotional factors on the process of an irrational decision making by an individual is analyzed using the example of perfectly inelastic demand for any flowers on the eve of International Women's Day.

Key words: behavioral economics, irrationality, economic agent, psychological factors

Historically, there have been many prerequisites for the creation of an ideal model of an economic agent, taking into accounts its personality and diverse motives of activity. I must point out the importance of bounded rationality in the numerous views of people acting in a particular system of socio-economic coordinates. The model “homo economicus”, presenting the ideal-rational individual, is often criticized by modern economists [1].

One of the first behavioral economists Douglas North wrote, “Human behavior appears to be more complex than that embodied in the individual utility function of economists' models. Many cases are ones not simply of wealth-maximizing behavior, but of altruism and of self-imposed constraints, which radically change the outcomes with respect to the choices that people actually make [4].”

Psychological research of cognitive distortion in decision-making processes, introduced in the 1950s, was meant to shed more light on the brain as an information processing device. One of the first major studies was G. Simon’s idea of bounded rationality [5]. The fundamental analysis of organizational behavior was undertaken and some simple questions were asked, “Do people always behave rationally? Can ethical, psychological factors, surrounding situation, people’s opinions, centuries-old traditions, and emotions influence the decision-making process?” Considering the imperfection of our intellect, it is difficult to give positive answers. Since then, behavioral economics has begun to take shape.

Behavioral economics also can address the question of perfectly inelastic demand. There are such products with no close substitutes available. Experienced marketers turn their attention to the cognitive distortions in the individual's thinking. Properly developing an advertising strategy, they become, according to the concept of R. Thaler, “architects of choice [7].”

As already mentioned, emotions, sympathy, disgust for something, mood, desires and other psychological factors always interfere to the thinking process of an individual to some extent. People act on the basis of their perception of the world around them. However, personal perception can often hinder the rational decision-making process; because stereotypes are important components of our human perception. The use of stereotypes is a major way in which we simplify our social world; since they are the basis for pattern thinking [6].

In order to demonstrate irrational behavior, let me give an example of the annual steady demand for flowers on the eve of International Women's Day and, consequently, steep mark-up on these goods. The florist business is one of the five best businesses in the world. Firstly, flowers are in demand at any time. Secondly, the florist business can be perceived as Art. At all times, flower represents the natural perfection; the trade of this beauty has always been a fairly profitable activity. The tradition of buying flowers has become widespread.

The image of flowers is fixed in the stereotypical thinking, as the symbol of International Women's day. Exploring A. Whitehead's work "Symbolism, Its Meaning and Effect" [8], you can see that modern role of a symbol lies in the dissemination of ideologies in the conditions of the flourishing mass culture. In this regard, the symbolism of flowers, as the best gift, forms the irrational expenditure of all segments of our population. The collective consciousness is dominated by the false image of the holiday without understanding its historical foundations.

A person makes a decision emotionally; there is no time period between an understanding of the symbol and the emotional reaction. Emotions manage our perception of risk and benefits in a particular situation.

C. Izard in his work "Psychology of Emotions", emphasize the importance of emotional phenomena in an individual's life, "Human behavior is based on emotions, they activate and organize the perception, thinking and aspirations of a person. Emotions have a direct impact on the perceptual processes, filter the information obtained through the human senses and intervene in the process of its subsequent processing [2]."

Using such studies, the sales strategy is developed by marketers. It includes: mass text 4-5 days before the holiday, contextual advertising in search engines and social networks with flexible discount system, advertising banners, etc. The sale on-line is just starting to take off. The convenience of shopping on-line attracts new customers and increases profits. Proper use of situational marketing in case of perfectly inelastic demand leads to success in the florist business. In 2018 cut flowers were imported to Kazakhstan amounting to \$ 38.9 million [3].

Thus, behavioral economics aims to investigate the influence of social, cognitive and emotional factors on economic behavior, the economic decisions of individuals, institutions, and the consequences of this influence on prices, profits, and allocation of resources. Behavioral economics is a new promising line of research in economics, giving an explanation of why people deviate from rational behavior.

Referenses

1. G. I. Gimranova Economic theory. Karaganda. 2012.
2. M.Yu. Gorbunova The role of emotions in the management of social actors activity // Saratov State Technical University Herald. 2011.
3. Musapirova Business of flowers // Cursive. 2019. № 8
4. North D. Institutions, Institutional Change and Economic Performance // Cambridge University Press. 1990.
5. M. Yu. Sheresheva, A.A. Kostanyan Behavioral Economics: Economic Man Model And Evaluation Of The Role Of State In This Model. Moscow University Herald. Economy series. 2018.
6. Volkogonova O., Zub A. Management Psychology. Moscow. 2009.
7. Richard H.T. Nudge: Improving Decisions about Health, Wealth, and Happiness// University of Chicago. 2008.
8. Whitehead A.N. Symbolism, Its Meaning and Effect. New York. 1927.

ЕАЭО ЕЛДЕРІНДЕ ДӘРІЛІК ЗАТТАРДЫ ТІРКЕУДІҢ НЕГІЗГІ БАҒЫТТАРЫ

БУКАТОВ Е.Б

МЖБ-11D тобының докторанты,
Қазтұтынуодағы Қарағанды Экономикалық Университет
Г. Караганда, Республика Казахстан

Аннотация: Дәрілік заттардың ортақ нарығын құру үшін ЕАЭО елдері ұлттық реттеу рәсімдерін үйлестіру қажет. Бұл шаралар дәрілік қамтамасыз етудің тиімді жүйесін құру үшін қажет, өйткені дәрілік заттар емдеу-профилактикалық көмектің маңызды арсеналдарының бірі болып табылады. Осыған орай, бұл мақалада ЕАЭО елдерінде дәрілік заттардың айналымы саласын реттеуге байланысты мәселелер қарастырылады.

Кілтті сөздер: ЕАЭО, денсаулық сақтау, дәрілік заттар, тіркеу, Еуразиялық экономикалық комиссия.

Еуразиялық экономикалық одақ елдерінің ұлттық денсаулық сақтау жүйелерінің алдында маңызды міндеттер тұр. Халық санының төмендеуі, дамыған елдермен салыстырғанда төмен өмір сүру ұзақтығы және басқарылатын себептерден жоғары өлім - жітім, денсаулық сақтау жүйелердің толық қаржыландырылмауы, ұйымдастырушылық мәселелері-ЕАЭО елдерінің денсаулық сақтау ұлттық жүйесінің алдында тұрған көптеген сын-қатерлердің бірі ғана. Осы факторларды ескере отырып, ЕАЭО елдері қажетті құқықтық және ұйымдастырушылық алаңдарды құру қажет.

Дәрілік заттар күнделікті өмірде адамдардың қолданатын игіліктері болып табылады, олар денсаулық сақтау жүйесінің бір бөлігі ретінде қоғамда бар құндылықты бағдарлардың өлшемі болып табылады, дәрілерге қол жеткізу қоғамның барлық мүшелері үшін тең және әділ болуы тиіс.

Дәрілік заттар нарығының өз ерекшеліктері бар:

1. Оларды қолдану барысында дәрі-дәрмектер қауіпті болуы мүмкін, себебі жанама әсерлері, жеке төзімсіздігі және оларды тағайындау кезінде қателер жасау ықтималдығы бар;

2. Дәрілік заттарды пайдалану едәуір қаржылық шығындарға әкелуі мүмкін;

3. Денсаулық сақтау қызметкерлері біліктілігінің жеткіліксіздігі салдарынан дәрілік препараттарды тиімсіз пайдалана алады;

4. Емделушілер дәрілердің дұрыс қолдануын дұрыс бағалай алмайды, өйткені дәрілердің тағайындалуы кәсіби дайындықты қажет етеді, дәрілердің өз бетінше таңдауы денсаулыққа зиян келтіруі мүмкін [1].

Дәрілік заттардың айналымы дәрілік препараттарды әзірлеу, зерттеу, дайындау, өндіру, сақтау, тасымалдау, мемлекеттік тіркеу, сапасын тексеру, таңбалау, жарнама, сату, жарамсыз немесе мерзімі өткен дәрілік препараттарды жою және дәрілер айналымы саласындағы басқа да әрекеттер сияқты қызмет ұғымдарын қамтиды. Дәрілік заттардың айналымы қызметтің ерекше түрі, сондықтан ол мемлекет тарапынан мұқият реттеледі және бақыланады. Мемлекеттің араласуы ақпараттық асимметрия, сыртқы әсерлер, монополия, қоғамдық игіліктер сияқты «нарықтың құлдырауын» түзететін Парето-жақсартуларды жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Мемлекет мәжбүрлеу институты ретінде:

- дәрі-дәрмекпен қамтамасыз ету бойынша қызметтерді өндіруге қаражат жинау үшін салық салуды пайдаланады;

- фармацевтикалық нарықтың барлық қатысушылары үшін институционалдық шеңберлерді белгілейді;

- ұсынылатын қызметтердің сапасына және алынуына кепілдік береді;

- әлеуметтік әділеттілік принципіне негізделе отырып, ресурстарды индивидтар арасында қайта бөледі[2].

Бүгінгі таңда ЕАЭО өз нарығына 183,4 млн. халқы бар Ресей Федерациясы, Қазақстан, Беларусь, Қырғызстан, Армения секілді елдерді қосады.

ЕАЭО елдерінің дәрілік заттардың жалпы нарығы 2017 жылдың 6 мамырында келесі нормативтік-құқықтық актілер негізінде жұмыс істей бастады:

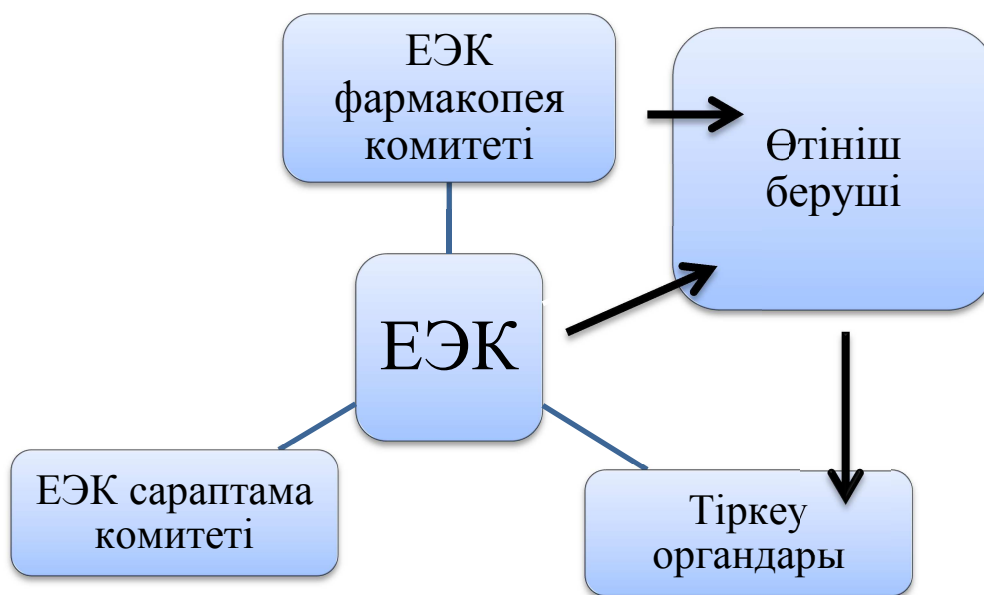
- «Еуразиялық экономикалық одақ туралы шарт»;
- Еуразиялық экономикалық одақ шеңберінде дәрілік заттар айналымының бірыңғай қағидаттары мен ережелері туралы келісім;
- Дәрілік заттар айналымы саласындағы Еуразиялық экономикалық комиссияның актілері.

Қазіргі уақытта, дәрілік заттардың жалпы нарығының тиімді жұмысы үшін ЕАЭО елдерінде Еуразиялық экономикалық комиссияның 37 актісі қабылданды. Бұл актілер дәрілік заттар айналымының негізгі сатыларын реттеуді көздейді: әзірлеу, зерттеу, өндіру, тіркеу, көтерме сату және фармакоқадағалау.

2018 жыл ішінде Еуразиялық экономикалық комиссияның тапсырмасы бойынша дәрілік заттар мен медициналық бұйымдар айналымы мәселелері бойынша «үшінші деңгейдегі» актілер әзірленді. Тек 2017-2018 жылдары дәрілік заттар саласында 20 құжат қабылданды. Сондай-ақ дәрілік заттар айналымы саласындағы мәселелер бойынша ұсыныстар әзірлеу жүзеге асырылды.

Дәрілік заттарды реттеудің ұлттық жүйелерінің ЕАЭО шеңберінде бірыңғай реттеуге бірқалыпты көшуін қамтамасыз ету үшін заңнамада өтпелі кезеңдер көзделген. Бұл шаралар бірінші кезекте жаңа ережелерге бейімделу және өз қызметін реттеушілер мен дәрілік заттарды өндірушілерге тиімді жоспарлау үшін бағытталған. Уақытша шектерді ескере отырып, ЕАЭО-да дәрілік заттардың бірыңғай нарығының толық жұмыс істеуі 2025 жылға қарай жүзеге асырылатын болады.

Дәрілік заттың фармацевтикалық нарыққа шығуының міндетті шарты ЕАЭО аумағында мемлекеттік тіркеу болып табылады. ЕАЭО шеңберінде дәрілік заттарды тіркеу және дәрілік заттарға сараптама жүргізу ережелері ЕЭК Кеңесінің 2016 жылғы 3 қарашадағы №78 шешімімен бекітілді және 2017 жылдың 6 мамырында күшіне енді.

1-сурет. Дәрілік заттарды тіркеу процедурасы [3]

Тіркеу рәсімінің объектісі нақты өндірушінің дайын дәрілік заты болып табылады. Мемлекеттік тіркеу субъектілері:

1. Өтініш беруші-тіркеу үшін қажетті материалдарды ұсынатын әзірлеуші, өндіруші немесе олардың өкілі болып табылатын жеке немесе заңды тұлға;

2. Тіркеу органы-дәрілік затты өндіруге, өткізуге және медициналық қолдануға арналған куәлікті немесе сертификатты тіркеу және беру рәсімін ұйымдастыруға, жүргізуге жауапты мемлекеттік орган, әдетте бұл елдің денсаулық сақтау министрлігі;

3. Еуразиялық экономикалық комиссияның сараптама комитеті - дәрілік заттардың сапасына, қауіпсіздігіне, тиімділігіне ғылыми-мамандандырылған сараптаманы жүзеге асыратын денсаулық сақтаудың ғылыми және практикалық қызметкерлерін қамтитын тәуелсіз сарапшылардан тұратын орган;

4. Еуразиялық экономикалық комиссияның фармакопея комитеті-негізгі функциясы дәрілік препараттардың сапасына және сапаны бақылау әдістеріне қойылатын талаптарды белгілейтін нормативтік-техникалық құжаттаманы әзірлеу болып табылатын сараптау органы.

Ережеге сәйкес тіркелген дәрілік заттар ЕАЭО-да - Ресей, Қазақстан, Белоруссия, Армения және Қырғызстанда осы елдердің әрқайсысында қайта тіркеу рәсімін өткізбей-ақ сатуға ұсынылады.

Ереже дәрілік заттарды тіркеудің екі рәсімін көздейді:

1) оған сәйкес тіркеу алдымен өтініш беруші таңдаған референттік мемлекетте, содан кейін өтініш берушінің талап етуі бойынша тану мемлекеттерінде жүргізілетін өзара тану (қысқартылған рәсім бойынша);

2) тіркеу референттік мемлекетті таңдау арқылы дәрілік затты тіркеу туралы өтінім берілген бірнеше мүше мемлекеттерде бір мезгілде жүргізілетін орталықсыздандырылған тану [4].

Орталықсыздандырылған жүйе кезіндегі ЕАЭО мемлекеттік органдарының өзара іс-қимылы құқықтық базаның болуына қарамастан, арнайы ақпараттық жүйені пайдалануды болжайды, бұл жүйе құру кезеңінде, сондықтан орталықсыздандырылған тану қазіргі уақытта әрекет етпейді.

Өзара тану рәсімі толық көлемде жұмыс істейді, ЕАЭО елдері дәрілік заттардың клиникалық, клиникаға дейінгі, клиникалық емес және басқа да зерттеулерінің, дәрілік заттардың клиникалық сынақтары мен зерттеулерінің нәтижелерін, өндірісті инспекциялау нәтижелерін, сондай-ақ фармакоқадағалаудың тиісті фармацевтикалық практика ережелеріне және ЕЭК бекітетін талаптарға сәйкестігін тануға міндеттенеді.

Айта кету керек, ЕЭК талаптарына сәйкес дәрілік заттарды тіркеу және сараптау кезінде дәрілік түрлердің біріздендірілген номенклатурасын пайдалану қажет (ЕЭК Алқасының 22.12.15 жылғы №172 шешімі). Сондай-ақ дәрілік заттардың ЕЭК талаптарына сәйкес таңбалануы тиіс (алқа шешімі 03.11.16 №76) және ЕЭК талаптарына сәйкес қолдану бойынша нұсқаулық болуы тиіс (03.11.16 №88).

Референттік мемлекетте алғаш рет тіркелген дәрілік затқа тіркеу куәлігі бес жылдық мерзімге беріледі, ол аяқталғаннан кейін және дәрілік затты тіркеуді (қайта тіркеуді) растау шартымен шектеусіз уақытқа беріледі.

Тіркеуге немесе тіркеуді (қайта тіркеуді) растауға өтінім беру немесе дәрілік затты ЕАЭО талаптарына сәйкес келтіру кезінде өтініш беруші тіркеу деректерінің бөлігі ретінде дайын дәрілік нысан өндірілетін және ЕАЭО өндірістік практикасына сәйкес дәрілік заттың шығарылу сапасына бақылау жүргізілетін өндірістік алаңның сәйкестігін растайтын жарамды құжатты ұсынуы тиіс.

2018 жылдың 31 желтоқсанына дейін осындай құжаттың орнына өтініш беруші ЕАЭО мүше-мемлекеттерінің бірінің құзыретті органы дәрілік затты өндірушіге берген тиісті өндірістік практикаға сәйкестігін растайтын құжатты ұсына алады. Ережеге сәйкес тіркеу мақсаттары үшін дәрілік заттардың қауіпсіздігін бағалаудың клиникаға дейінгі

сынақтары ЕАЭО зертханалық практикасының тиісті талаптарына сәйкес жүргізіледі, ал клиникалық сынақтар ЕАЭО клиникалық практикасының тиісті талаптарына сәйкес жүргізіледі.

Дәрілік заттарды сараптау барысында ЕАЭО мүше-мемлекеттері болып табылмайтын мемлекеттерде жүргізілетін клиникаға дейінгі және клиникалық сынақтар нәтижелері олар жоспарланған, өткізілетін және осы Қағидаларға сәйкес клиникалық немесе клиникаға дейінгі зерттеулер туралы есепте сипатталған жағдайда қаралуы тиіс:

- ЕАЭО талаптарына баламалы зертханалық практика талаптары - клиникаға дейінгі сынақтар үшін;

- ЕАЭО талаптарына, сондай-ақ Бүкіләлемдік Медициналық қауымдастықтың «зерттеу объектісі ретінде адамның қатысуымен медициналық зерттеулердің этикалық принциптері» Хельсинки декларациясының принциптеріне баламалы клиникалық зерттеулер үшін клиникалық практиканың талаптары.

ЕАЭО дәрілік заттардың ортақ нарығының тиімді жұмыс істеуі үшін ЕАЭО фармакопөясын құру жолымен дәрілік заттарға қойылатын талаптарды стандарттау қажет (ЕАЭО барлық қатысушылары үшін дәрілік заттарға қойылатын бірыңғай талаптар жиынтығы). Осыны ескере отырып, 2016 жылдан бастап ЕАЭО бірыңғай фармакопөясын құру бойынша жұмыстар жүргізілуде.

Бүгінгі күні ЕАЭО елдерінің заңнамасында бірыңғай фармакопөя құру мәселелері Еуразиялық экономикалық одақ шеңберінде дәрілік заттар айналымының бірыңғай қағидааттары мен ережелері туралы Келісімнің 5-бабында, сондай-ақ Еуразиялық экономикалық комиссия Алқасының 2015 жылғы 22 қыркүйектегі № 119.1 шешімімен бекітілген ЕАЭО мүше мемлекеттердің фармакопөясын үйлестіру тұжырымдамасында жазылған [5]. ЕАЭО фармакопөясының 1-томының 1-бөлімі мазмұнының жобасы жарияланды.

ЕАЭО Фармакопөя комитеті өз жұмысын бастады, оның міндетіне ЕАЭО бірыңғай фармакопөясына енгізу үшін жеке талаптарды қамтитын фармакопөялық мақалаларды қарау және мақұлдау кіреді. ЕАЭО елдерінің фармакопөясында жеке фармакопөялық мақалалар, жалпы фармакопөялық мақалалар және ветеринариялық дәрілік препараттарға фармакопөялық мақалалар кіреді. Қазіргі уақытта Комитет мынадай фармакопөялық мақалаларды қарап, мақұлдады: «Сандық анықтау әдістері», «Физикалық және физикалық-химиялық әдістер», «Жабдықтар», «Қоспалардың шекті құрамына сынау». ЕАЭО аумағында дәрілік заттар айналғанда фармакопөя талаптары міндетті сипатта болады. ЕАЭО фармакопөясының өзектілігіне келетін болсақ, ол 5 жылда кемінде 1 рет болады.

Осылайша, мемлекеттік тіркеу дәрілік заттардың өмірлік цикліндегі маңызды процедуралардың бірі болып табылады, ол дәрілерді жасау кезеңдері мен қолдану кезеңдері арасында жатыр, мемлекеттің ажырамас функциясы болып табылады және жүргізілген зерттеулердің барлық нәтижелерін кешенді бағалауға және клиникалық практикада сатуға және қолдануға рұқсат беру мүмкіндігі туралы шешім қабылдауға арналған. Дәрілік заттарды тіркеу мемлекеттің фармацевтикалық нарықты көптеген параметрлері бойынша реттеудің басты буыны болып табылады: біріншіден сатуға рұқсат етілген дәрілік препараттардың номенклатурасын, екіншіден, олардың тиімділігі мен қауіпсіздігін, үшінші фармацевтикалық сапа аспектілерін, сондай-ақ өткізу шарттарын және тағы басқаларын атап өту керек. Ең алдымен, тіркеу дәрілік заттың тиімділігі мен қауіпсіздігін кемінде клиникалық сынақтармен белгіленген шекте қамтамасыз етуге міндетті. Бұдан басқа тіркеу кешенді және алдын алу сипатында болуы тиіс, оның мақсаты оны сатуға жіберу туралы мәселені шешу үшін әрбір препарат бойынша пайда мен қауіп-қатерді бағалау болуы тиіс.

Әдебиеттер тізімі:

1. Колосницина М.Г., Шейман И.М., Шишкин С.В., «Экономика здравоохранения» // Издательский дом ГУ «ВШЭ», 2009, с.480.
2. Миронова Т.К. Право на лекарственную помощь и лекарственное обеспечение // Вопросы российского и международного права. 2016. № 5, с. 97-112.
3. Рождественский Д.А., Единый рынок лекарственных средств в ЕАЭС: Перспективы развития. Административные процедуры и их регулирование, на основе материалов Евразийской экономической комиссии.
4. Калмыкова А. В., Путило Н., Волкова Н. Монография: Право граждан на лекарственное обеспечение, М.: Юридическая фирма «КОНТРАКТ», 2017.
5. Решение Коллегии Евразийской экономической комиссии от 22 сентября 2015 года № 122 «Об утверждении Порядка функционирования систем электронных паспортов транспортных средств (электронных паспортов шасси транспортных средств) и электронных паспортов самоходных машин и других видов техники», г. Москва, (с изменениями и дополнениями по состоянию на 29.05.2018 г.).

БЕЗРАБОТИЦА В КАЗАХСТАНЕ ПРИЧИНЫ И СПОСОБЫ ИХ РЕШЕНИЯ

КӨПЕЕВА А.Р.

студентка 2 курса

БЛЯЛОВА А.К

Научный руководитель :Магистр экономической наук,преподаватель высшей категорией

Карагандинский экономический университет, колледж экономики бизнеса и права
Г. Караганда, Республика Казахстан

Безработица— наличие в стране людей, составляющих часть экономически активного населения, которые способны и желают трудиться по найму, но не могут найти работу.

Анализ причин безработицы в Республике Казахстан

Статистические данные показывают, что из общего числа безработных во всех возрастах женщины составляют около 65% или почти в два раза больше чем мужчин. Это объясняется тем, что на данный момент одним из основных требований к кандидатурам на вакантные места является наличие специально-технического образования. По данным Алматинского городского центра занятости вакансии, предлагаемые работодателями в технической сфере, составляют около 40%. Но наиболее распространена безработица среди молодежи до 25 лет.

Ее доля составляет 41,2% от общего числа населения, обратившегося в центры занятости. Это часто объясняют тем, что они сразу хотят найти работу «по душе» и считаются безработными, пока занимаются этими поисками. Еще это объясняется тем, что при нашем уровне безработицы, вакансии заполняются, в основном, специалистами, имеющими определенный стаж работы. А молодежи, не имеющей опыта работы, даже не предоставляются возможности получить его.

В Республике Казахстан основными формами безработицы являются: безработица, связанная со спадом производства, скрытая, фрикционная, сезонная.

Рынок труда – это система экономических отношений по поводу купли – продажи рабочей силы как товара. На рынке труда происходит жестокий, беспощадный отбор наиболее способных и предприимчивых работников. Рынок не щадит лентяев, слабых и не способных к труду. Он обеспечивает его высокую мобильность, стимулирует предприимчивость и инициативу.

Рынок труда в Республике Казахстан несбалансирован по демографическим, отраслевым, региональным сферам. В частности, в угольных и горнодобывающих, нефтеперерабатывающих районах преобладает мужской труд и слабо развиты здесь

предприятия, где бы наиболее полно был применен женский труд, а отсюда число безработных страны почти две трети составляют женщины.

По данным управлений координации занятости и социальных программ Карагандской области, г.г. за январь-сентябрь 2018 года по вопросам занятости обратилось 544,8 тыс. граждан. Жители сельской местности, в числе лиц, ищущих работу, составили 292,1 тыс. чел. или 53,7 процента.

На 1 октября 2018 года на учете в органах занятости состояло 146,8 тыс. чел., из них 82,7 тыс. чел., т.е. 56,3 процента, жители сельской местности. В числе безработных 83,6 тыс. чел. или 56,9 процента женщины, 59,1 процента, т.е. 40,3 тыс. чел. молодежь в возрасте 16-29 лет.

При содействии органов занятости населения трудоустроено 414,5 тыс. чел. или 76,2 процента к общему числу лиц, ищущих работу, из которых на социальные рабочие места – 20,1 тыс. безработных граждан, на прохождение «молодежной практики» направлено 24,6 тыс. выпускников организаций образования. Жители сельской местности в числе трудоустроенных составляют 229,5 тыс. чел. или 55,4 процента.

В условиях рынка действует экономический закон перемены труда, суть которого проявляется в том, что для того, чтобы улучшить свое экономическое положение, нужно активнее работать, что предполагает необходимость постоянного совершенствования и соответственно сменяемость форм трудовой деятельности в течении всего периода трудовой жизни. Так, например, американцы меняют работу в среднем 7,5 раз. В Японии, где часть рабочих охвачены пожизненным наймом – 2,6 раз. В Западной Европе этот показатель больше, чем в Японии, но меньше чем в США.

В развитых странах рынок, с его изменчивой конъюнктурой, заставляет две трети работников непрерывно учиться. В большинстве стран с развитой рыночной экономикой проявляется дифференцированный подход к различным категориям лиц на рынке труда, в частности молодежи.

Можно выделить следующие причины безработицы в Казахстане:

- чрезмерная опека родителями своих детей. Родители не дают совершеннолетним детям стать самостоятельными, не разрешают работать на полставки (подрабатывать) во время учебы в ВУЗе и т.д;
- отголоски кризиса 90-х годов прошлого века, когда родители попали под сокращения, им не платили зарплату вовремя, в результате чего они были вынуждены пойти заниматься собственным делом, торговать на рынке. Поэтому они не могут помочь своим детям после окончания учебы найти работу, т.к. сами не работают по специальности;
- работодатели. Быстро меняющийся мир, высокий темп жизни, технологии, конкуренция, вынуждают работодателей изначально устремляться на оптимизацию персонала, высокую производительность и эффективность, забывая о морально-нравственных обязательствах. Поэтому они не хотят брать на работу людей после 40 лет, женщин (из-за того, что они могут уйти в декрет), а набирают неопытных (в большинстве своем малограмотных) молодых людей, увольняют их без проблем под выдуманной причиной, увольняют людей, которые часто выходят на больничный;
- последняя основная причина – это же конечно потребность в тех или иных специалистах на рынке труда. У абитуриентов резко изменились ценности с морально-нравственных на материальные. Все хотят ничего не делать и получать за это большие деньги, стать большими начальниками. Поэтому и выбирают, как они считают, престижные специальности, такие как таможенное дело, банковское дело, финансы и кредит, экономика и менеджмент, переводческое дело, юридическое право, но рынок труда давно перенасыщен работниками этой специализации.

Истинные причины массовой (скрытой, неофициальной) безработицы в РК заключаются в следующем: многие ссылаются на образование, на то, что учебные

заведения (ВУЗы, колледжи, ПТУ) стали готовить неквалифицированные кадры, в результате чего выпускники не могут найти работу. Но не всё так просто. Можно согласиться с тем, что учебные заведения готовят теоретиков, не уделяя внимание практике, но не всё зависит от них. У самих абитуриентов нет осознания, чем они будут заниматься после получения специальности. Существует много учебных заведений, которые выпускают некачественных специалистов – это, в основном, наличие заочной формы обучения, коррупция и т.д. Таким образом, обладание дипломом о высшем образовании не гарантирует, что выпускник найдет работу (хоть какую-нибудь, даже не по специальности).

Пути решения проблемы безработицы в Республике Казахстан

Государство играет регулирующую роль в постоянном поддержании сбалансированности и экономических приоритетов и приоритетов занятости в программах экономических преобразований. Основная задача проводимой высшими органами власти Казахстана социальной политики – максимальное поддержание уровня жизни населения и усиление мер по социальной защите граждан, остающихся без работы

1) меры, стимулирующие рост уровня занятости населения. Рост занятости населения будет обеспечиваться через создание новых и дополнительных рабочих мест в отраслях экономики;

2) организация занятости целевых групп населения; Осуществление мер по содействию занятости целевых групп населения за счет создания социальных рабочих мест, содействия трудоустройству на текущие вакансии, установления квоты рабочих мест для трудоустройства инвалидов, проведения мониторинга занятости целевых групп населения, исполнительской системы перечня профессий, специальностей, пользующихся спросом на рынке труда с целью организации обучения лиц, отбывающих наказание и т. д.;

3) поддержка и развитие малого и среднего предпринимательства. Она будет осуществляться за счет создания благоприятных условий, увеличения возможности кредитования субъектов малого бизнеса, развития частной сферы услуг и гибких форм занятости, национальных промыслов, поддержки трудовой и предпринимательской инициативы лиц, желающих открыть свое дело, направления безработных на обучение с целью дальнейшей ориентации их на самостоятельное создание рабочего места;

4) организация гибкой системы профессиональной подготовки и переподготовки безработных с учетом потребностей на рынке труда будет проводиться путем повышения конкурентоспособности безработных на рынке труда через их профессиональную подготовку, повышение квалификации и переподготовку;

5) организация и совершенствование общественных работ. В связи с приоритетным развитием общественных работ предполагается расширение и ориентация общественных работ на улучшение санитарно – эпидемиологического состояния населенных пунктов, участие в проведении ремонтов объектов социально – культурного назначения, в проведении общественно значимых мероприятий;

6) меры по повышению роли местных исполнительных органов в решении региональных проблем занятости. Ими будет продолжена работа по информированию населения и работодателей о ситуации на рынке труда, консультированию лиц, испытывающих трудности в поиске работы, направлению на профессиональную подготовку и переподготовку, повышение квалификации безработных с целью повышения конкурентоспособности на рынке труда и повышение качества обучения, включая целевые группы и т. д.;

7) взаимодействие уполномоченного органа с работодателями, общественными объединениями, частными агентствами занятости. Интеграция деятельности уполномоченного органа с работодателями, общественными объединениями, частными агентствами занятости, занимающимися трудовым посредничеством в вопросах регулирования занятости и рынка труда.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Безработица – как социальное явление, когда экономически активное население не может применять трудоспособные навыки по причине отсутствия условий, необходимых для этого, т.е. не может обеспечить себя работой в силу тех или иных обстоятельств, например таких, как отсутствие работы, отсутствие желания работать, недостаточно информации, знаний, навыков и т.п. Уровень безработицы зависит от множества факторов, которые, взаимодействуя друг с другом, или по отдельности, создают безработицу. Существует множество видов безработицы. Она подразделяется в зависимости от численности, времени, технических данных, вида рабочей деятельности. В Казахстане безработица в основном встречается в виде циклической, фрикционной и структурной

Безработица является макроэкономической проблемой, которая была, есть и будет во все времена. Они служат оценивающими факторами для выявления эффективности функционирования и развития рыночных отношений, что на данный период времени для всех государств, и в особенности для Казахстана, является одним из определяющих факторов успешного развития и процветания. Безработица и уровень занятости являются одними из главных аспектов в экономике государства.

Определение причин в разное время различные экономические школы характеризовали по-своему, но в большинстве же их мнения сходились. Что касается законодательной базы РК, то наиболее полно осветить данную проблему может закон Республики Казахстан «О занятости населения».

Рассмотрев данные по безработице в Казахстане, можно заметить, что в общем, безработица в данное время сократилась, и находится не на таком высоком уровне, как раньше. Но все же у государства сохраняется уровень безработицы выше естественного.

Конечно, это только официальные данные, а существует еще и теневая безработица, уровень которой превышает показатели статистических данных в несколько раз, во сколько точно, к сожалению, никто сказать не может.

Тем не менее, даже если судить по официальным источникам, уровень безработицы сокращался с каждым годом, и сейчас он заметно ниже, чем был 3 года назад. Это также отразилось и на теневой безработице, она также сократилась.

Безработица, как макроэкономическое явление, присуща всем государствам. Она была, есть, и всегда будет, будь государство на первом месте по развитию, или на последнем. Полностью избежать ее никогда не получится, тем более, это повлечет за собой другие отрицательные экономические явления. Но контролировать ее вполне возможно, для этого необходимы меры, которые должно регулировать государство.

Оно обязано в полной мере обеспечивать людей необходимыми условиями для того, чтобы человек, даже если не выходит в силу различных причин, работать по профессии, хотя бы смог найти работу, чтобы заработать себе на «кусочек хлеба», как говорят люди. Конечно, это уже крайности. Но все же хотелось бы отметить, что главной целью экономически развивающегося государства, а в особенности Казахстана, который постепенно выходит на новый уровень развития, является контроль деятельности, которая будет обеспечивать работоспособных людей, в особенности тех, кто действительно хочет и нуждается в работе.

Список литературы

1. Безработица // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона : в 86 т. (82 т. и 4 доп.). — СПб., 2017.
2. Валентин Роик. Экономика, финансы и право социального страхования. Институты и страховые механизмы. — М.: Альпина Паблишер, 2018. — 258 с
3. Антипина О.Н. Макроэкономика: Учебник. - М.: ДиС, 2018. – 425-427с.
4. Адамчук В.В. Экономика труда.- М: ИНФРА - М, 2016.- 318-20 с.

ГОД МОЛОДЕЖИ ОТКРОЕТ НОВЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ ДЛЯ РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

КУСАИНОВА С.Х.
студентка группы У-21к
ОСПАНОВА Г.С.

Научный руководитель: преподаватель специальных дисциплин
Колледж экономики, бизнеса и права Карагандинского экономического университета,
г. Караганда, Республика Казахстан

Аннотация. В данной статье рассмотрена роль, значение молодежного бизнеса и возможные развития предпринимательства среди молодежи Республики Казахстан.

Ключевые слова: бизнес, «молодой предприниматель», инновация, экономический потенциал

Первый Президент Республики Казахстан Нурсултан Абишевич Назарбаев в октябре прошлого года в Послании народу Казахстана объявил 2019 год Годом молодежи. В своем выступлении Елбасы отметил, что необходимо сформировать масштабную платформу социальных ступеней, которая будет полностью охватывать меры по поддержке всех категорий молодежи.

Елбасы отметил, что в ходе форума поднимались актуальные вопросы: «...все предложенные идеи должны быть отражены в специальной дорожной карте в области развития молодежи и семьи. Через два года мы отмечаем 30-летие Независимости Казахстана. Эта дата очень важна для патриотического воспитания молодежи. В этой связи поручаю Правительству разработать программу по подготовке и проведению важного для страны юбилея», - сказал Н. Назарбаев.

В ходе этого послания Елбасы на съезде партии «Нұр Отан» поставил конкретные задачи. Один из них это – вовлечение молодежи в предпринимательство. Вовлечение предпринимательство должно начинаться еще со школы. По инициативе «Атамекен» уже с 1 сентября текущего года в школах будет преподаваться предмет «Основы предпринимательства» для 10-11 классов, так же будет проводиться профориентационная работа с 7-го класса. Эти предложения позволят школьникам иметь представление о бизнесе и сделать осознанный выбор профессии. Ведь если воспитывать ребенка уже в подростковом возрасте в сфере бизнеса, финансов или другой сфере деятельности, то есть большая вероятность, что молодежь будет образованной и успешной, что в свою очередь принесет стране огромную пользу. Надо развивать малый и средний бизнес. Ведь развитие малого и среднего бизнеса могут дать Казахстану необходимую насыщенность рынка, среду конкуренции, которой так не хватало крупным монополистам, из-за чего страдало качество, а процесс внедрения новых технологий был заторможен.

Для примера, молодежная команда «Yuframe», они начали свою деятельность с социальной сети «Instagram». Сейчас команда снимает комедийные и познавательные ролики для своих многочисленных подписчиков (а их более трех миллионов в «Instagram» и более 500 тысяч в YouTube). Ребята также руководят общими и частными бизнес-проектами, в числе которых салон красоты, бургерные кафе, креативное агентство и даже музыкальный лейбл.

Согласно официальным данным давайте сравним несколько показателей, что касается молодежи (14-29 лет) с 2017 и 2018 годами (таблица 1).

Таблица 1 Статистические данные по занятости молодежи

Показатели	Число
------------	-------

	2017	2018
Численность молодежи	3 994 000	3 900 834
Экономически активное население	2 120 725	2 043 800
Численность безработных	8 470 000	8 186 900

Результаты исследования, проведенного мною, среди своих знакомых (40 человек) показал следующее:

- Хотят ли они в будущем начать бизнес? - 70% - да, 30% ответили, что нет.
- Будет ли их бизнес в сфере инновационных технологий на что 86,7% ответили - да, что нет, остальные 13,3% сказали, что еще раздумывают
- Будет ли их бизнес в сфере продуктов питания, на что 77% ответили, что да.

Если подвести итоги, то сейчас у молодежи мышление другое: мотиваторы, идеология, принципы, инновационные взгляды на перспективный Казахстан, всё у них совершенно новое, если заложить в них должное и правильное семечко ценности и морали то всё будет хорошо.

На сегодняшний день именно молодежное предпринимательство способно решить проблему безработицы среди молодых людей, создать новые рабочие места и увеличить поступление налогов в бюджет. Тем более практически 70% студентов желают сразу после окончания учебы открыть собственное дело. Их привлекает возможность высокого заработка, независимости, реализации творческих способностей, престиж и даже риск.

Однако довольно часто желание открыть собственное дело так и остается только желанием и причины этому следующие:

- недостаточный опыт (большинство молодых людей не знают, с чего начать свой бизнес, что для этого нужно, куда можно обратиться и т.д.);
- негативное отношение к предпринимательству со стороны родственников, друзей и общества в целом;
- ограниченность финансовых ресурсов (ввиду отсутствия работы и практического опыта им сложно получить кредит или привлечь инвестора);
- отсутствие законодательной базы, регулирующей именно данный тип предпринимательства;
- недостаточное развитие финансирования бизнес-проектов;
- высокие ставки по налогам и кредитам;
- коррупция и наличие теневого сектора экономики;
- недостаточное информирование о возможных программах поддержки и развития предпринимательства среди молодежи.

Для решения вышеназванных проблем необходимо непосредственное участие государства в развитии молодежного предпринимательства, а именно:

- принять закон, который бы закрепил понятие «молодой предприниматель»;
- уменьшить административные барьеры для молодежи при открытии и развитии собственного дела;
- составлять и реализовывать доступные образовательные программы в сфере предпринимательства во всех учебных заведениях;
- освободить от налогового бремени либо предоставить возможность льготного налогообложения при реализации молодежью бизнес-проектов;
- реализовывать льготное кредитования для молодых предпринимателей;
- предусмотреть выделение грантов для реализации проектов в наиболее перспективных для развития страны сферах;

- внедрить единый информационный портал, где будет собрана вся информация о молодежном предпринимательстве в стране и отдельном регионе;
- увеличить степень информированности молодых людей о возможностях ведения предпринимательской деятельности (не только через СМИ, но и через учебные заведения и службы занятости).

Таким образом, комплексная реализация выше обозначенных направлений государственной политики позволит не только решить проблемы в сфере самоорганизации и самозанятости молодежи, развить экономический потенциал страны, но и уменьшить уровень безработицы среди населения в возрасте от 14 до 29 лет.

Список литературы:

1. Послание Президента Республики Казахстан Н.Назарбаева народу Казахстана: «Рост благосостояния казахстанцев: повышение доходов и качества жизни». 5 октября 2018 г.
2. Газета «Казахстанская правда»: выступление Президента РК Н.А. Назарбаева на церемонии открытия Года молодежи. 23 января 2019г.
3. Выступление Президента Республики Казахстан Н.Назарбаева на XVIII очередном съезде партии «Нұр Отан». 27 февраля 2019г.

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМНЫЕ ВОПРОСЫ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ЕАЭС В РАМКАХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

МАХАНОВА Г.А., АРТЕМЬЕВА Н.Д.

студенты группы ТД-326

ТУРСУМБАЕВА М.Ж.

Научный руководитель, к.э.н., доцент

Казахский университет экономики,
финансов и международной торговли,
г.Астана, Республика Казахстан

Аннотация. В данной статье рассматриваются общие черты финансовой системы стран-участниц ЕАЭС, их актуальные проблемы, а также определенные сложности внедрения системы общего финансового рынка. В частности, проанализированы вопросы введения единой валюты, а также все негативные и положительные стороны этого процесса. Авторами определены фундаментальные причины создания общего финансового пространства.

Ключевые слова: финансовый рынок, единая валюта, национальная валюта, процессы глобализации, экономическая разница, мировая торговля, инфляция.

Актуальность. Евразийский экономический союз, учрежденный в соответствии с Договором о Союзе от 29 мая 2014 г., стал опорой успешного развития и гарантом обеспечения общих интересов государств-членов – Республики Армения, Республики Беларусь, Республики Казахстан, Кыргызской Республики и Российской Федерации. Однако существующие процессы глобализации приводят к тому, что глобальные вызовы и факторы изменяющиеся условия мировой торговли, масштабная цифровизация экономики, воздействуют на ЕАЭС с нарастающей силой.

Таким образом, ЕАЭС сегодня стоит перед выбором: либо он развивается в соответствии с Договором о Союзе, то есть согласно представлениям 4-летней давности, либо в соответствии с тенденциями современного глобального мира.

Следует отметить, что ЕАЭС как существующая и функционирующая

экономическая и правовая реальность будет развиваться в любом случае, однако, использование первоначального подхода в новых условиях внешней среды может не позволить в полной мере достичь заявленных целей Союза. В то же время выбор прогрессивного сценария развития требует постановки амбициозных задач, формирования предложений и выработки новых решений для дальнейшего развития интеграции.

Цель. Проведение анализа деятельности ЕЭС, а также оценка имеющихся проблем в рамках данного интеграционного объединения.

Основная часть. Евразийский экономический союз - это единение стран, у которых похожие цели и задачи, и они одинаково подходят решать одни и те же проблемы. И эти пять государства в ближайшее время ставят в качестве цели создание общего финансового рынка.

Менять все куда сложнее, так как валюта — это не просто обработанное дерево. В так называемый состав валюты входит налогово-бюджетная, денежно-кредитная, промышленная, торговая и социальная политика, и эти наборы политик помогают государства в достижении им поставленных целей. Союзная компетенция включена в торговую политику Евразийской экономической комиссии, а смешенная, включается в промышленную политику. Так же в союзной находится и техническая политика. А вот вопросы по денежно-кредитной и налогово-бюджетной политике решают сами страны, которые принимают участие в ЕАЭС.

Однако некоторые страны считают необходимым доказать, нужность внедрения общей валюты. Так как главным аргументом выступает то, что участники ЕС имеют разный уровень развития экономики и это формирует риски для стран, которые принимают участие в Европейском союзе, и это экономическая разница не позволяет обсуждать внедрение общей валюты [1].

Следующей весомой причиной является то, что объем торговли между странами ЕАЭС не велик и недостаточен для высокого уровня взаимодействия. Объем торговли между участниками ЕАЭС в предыдущем году составил \$45,4 млрд, против \$579,5 млрд с третьими странами. Удельный вес взаимного товарооборота стран Союза в общем объеме внешней и взаимной торговли составил лишь 7,3%.

Это направляет нас на вывод, что причины, обговорённые ранее не дает объективных экономических толчков для создания общей валюты на пространстве государств — членов ЕАЭС.

Низкий уровень полноты экономики кредитами и деньгами представляет собой общую характерную черту финансовой системы стран. Нехватка инвестиций и ресурсов в финансовой отрасли становится фактором, который сдерживает рост в экономической сфере.

Для этого в общем и создается общая финансовая территория. Дефиницию данного слова можно найти в Договоре о Евразийском экономическом союзе [2].

Общий финансовый рынок государств ЕАЭС — это наличие гармонизированных требований к регулированию и надзору в сфере финансовых рынков государств-членов, лицензии в банковской и страховой сфере должны быть признаны всеми членами, а также в секторе услуг на рынке ценных бумаг, осуществление деятельности по предоставлению финансовых услуг на всей территории Союза без дополнительного учреждения в качестве юридического лица, административное сотрудничество между уполномоченными органами государств-членов, в том числе путем обмена информацией.

Это говорит о том, что в странах ЕАЭС должны быть общие правила игры как на страховом, так на банковской и биржевой сферах. Говоря другими словами, суть в гармонизации законодательства государств Союза и в итоге — создании максимально благоприятных условий для населения и бизнеса. А значит — устойчивого экономического роста.

Главы участников таможенного союза намериваются прийти к обоюдному соглашению в выборе единой валюты. Я проведу обзор на основные варианты решения данной проблемы.

Так как любая страна считает, что их национальная валюта-это независимость экономики. Это дает им право проводить собственную монетарную политику и т.д.

Экономика России очень большая, Казахстан привязан к ней как из-за событий в прошлом, то есть истории, так и географически. Тем не менее это не говорит, что Казахстан и в будущем должен идти вперед, смотря на своего соседа. Мы вполне можем развивать свою экономику по собственному сценарию и по своим принципам.

На рисунке 1, показаны изменения курса за последние 3 месяца. Закрывая глаза на то, что доллар является достаточно нестабильной валютой и не невозможно предсказать его следующий курс. Но почти все, кто является участниками ТС зависит от него.

Рисунок 1 - График изменений курса доллара за последние 3 месяца

Один из выхода от зависимости к доллару является валютный своп и попробовать жит без этой валюты, используя при взаиморасчетах, например, с Россией, свои национальные денежные единицы – российский рубль и тенге.

То есть, Казахстан будет рассчитываться с ними в российских рублях, а Россия сможет рассчитываться с нами в тенге. И все будет происходить без участия доллара.

При введении в ЕАЭС общую валюту, могут резко измениться экономики стран и будет очень сложно угадать, что будет с ними дальше.

Если сделать все расчеты между странами в их национальных валютах, то можно потерять зависимость к доллару. И курс для расчетов должен быть обговорен сразу.

И здесь актуальным вопросом станет такое положение стран, когда стране с более сильной экономикой придется тянуть страну с менее. Однако, это вовсе не проблема так как, единая валюта из-за одной страны не рухнет, а сама эта страна будет планомерно

развиваться. Во-вторых, все ее финансовые доходы, налоги, расходы и прочее будут тщательно контролироваться, и по необходимости увеличиваться и уменьшаться, для этого нужно будет создать стабилизационный фонд.

Рисунок 2 - График изменений курса рубля за последние 3 месяца

Но и привязываться к рублю – это тоже плохая идея так как другие страны начнут быть зависимыми от России и тут может стать реальной проблемой сохранить свой экономический суверенитет. С любой стороны наибольшее влияние в этом экономическом союзе будет иметь Россия. Так как экономическое положение России намного крепче, чем положения всех стран-членов ЕАЭС вместе взятых. И это даст России право создавать финансовую и экономическую политику и принимать решения, которые являются наиболее важными.

Если за единую валюта принимать рубль, то отстаивание своих интересов со стороны Москвы будет на высоком уровне и все страны станут зависимыми от курса рубля и от ее инфляции. Собственно, страны сейчас и так зависят от РФ поскольку ее экономика в несколько раз превышает экономики всех стран ЕАЭС, взятых вместе, однако от введения рубля в качестве единой валюты эта зависимость увеличится в разы — вплоть до потери той или иной страной союза экономического суверенитета, невозможности проводить самостоятельную денежно-кредитную и валютную политику [3].

Нашим президентом было предложено создание совершенно новой валюты для единой экономической территорий России, Казахстана, Белоруссии и Украины. И эта будущая денежная единица будет называться «алтын». Для внедрения новой валюты в рамках ЕАЭС необходимо пройти несколько ступеней. Это – формирование свободной экономической зоны торговли, образование таможенного союза с едиными таможенными тарифами и "подготовка и стыковка" финансовых систем "четверки" к введению единой валюты.

К сожалению, мы не настолько активно торгуем друг с другом по сравнению с другими нашими партнерами, чтобы у предпринимателей появилась реальная потребность осуществлять все расчеты в одной валюте. И это предложение не было принято.

Между тем единой валютой не должен стать ни рубль и ни одна из действующих ныне валют. Введение совершенно новой валюты положит конец колебаниям между курсами валют государств союза, что крайне негативно отражается на бизнесе и инвестиционной привлекательности той или иной страны. Но тут существует весьма существенная оговорка: ни одно из государств ЕАЭС не должно ущемлять интересы другого, какой бы развитой и большой ни была его экономика. И, разумеется, при введении «общих денег» все государства должны договориться о проведении единой монетарной политики и регулирования банковской системы вообще.

Опять же — теоретически, при очень цивилизованном подходе, вводить единую валюту, вероятно, стоит, исходя хотя бы из соображений кризисной ситуации на валютном рынке всего ареала ЕАЭС, сильно тормозящего развитие экономик [4].

Таким образом, есть лишь один вариант решения проблемы, касающейся единой валюты.

Таблица 1. Результаты внедрения новой валюты

	Внедрение совершенно новой валюты
	Не должна ущемлять интересы других государств
	Должна быть единая монетарная политика и регулируемая банковская система
Примечание – составлено автором	

Это создание совершенно новой единицы, которая не должна ущемлять интересы других государств, а также в странах- участниц должна присутствовать единая монетарная политика и регулируемая банковская система. Этот вариант поможет выйти из кризисной ситуации на валютном рынке ТС.

Заключение. Подводя итоги, можно сказать, что мы не можем двигаться быстрее, так

как, оглядываясь на историю создания Европейского союза, можно сделать вывод что создание общей валюты более сложный и долгосрочный проект. Только в полной мере реализовав свой потенциал, который прорастает из свободы перемещение товаров, услуг, капиталов и рабочей силы и осознав, что нам нужны изменения, можно прийти к единственному правильному решению. Находясь на начальном этапе, мы не имеем полной реализации этих четырех свобод. Различий по уровню экономики, наличию природных ресурсов и других показателей на настоящее время между участниками ЕАЭС довольно много.

Понимая, что внедрение единой валюты уменьшит транзакционные издержки, валютные риски ослабеют, и проще будет проводить расчеты между членами и это способствует росту взаимной торговли, стимулированию общего рынка инвестиций и облегчению условий для миграции рабочей силы [5].

Нами предлагаются следующие пути урегулирования проблемных вопросов:

- разработка механизмов поддержки экспорта в целях более активного вовлечения Союза в международную торговлю, в том числе в рамках ВТО;
- обеспечение эффективного функционирования ЕАЭС в рамках многосторонней торговой системы;
- рассмотрение необходимости регламентации в праве Союза вопросов, связанных с применением (введением) одним из государств-членов в одностороннем порядке специальных экономических мер;
- укрепление сотрудничества с международными организациями, в т.ч. посредством использования в деятельности Комиссии результатов работы международных организаций (ВТО, ЕЭК ООН, ЮНКТАД, МТЦ и т.д.) в целях совершенствования правовой базы Союза и повышения кадрового потенциала сотрудников Комиссии;
- рассмотрение возможности и целесообразности имплементации в право Союза рекомендаций и наилучших практик ОЭСР, в частности, при разработке новых международных договоров и наднациональных документов;
- ускорение процесса проведения переговоров и подписания соглашений с заинтересованными странами-членами ВТО по изменению обязательств Республики Армения и Кыргызской Республики перед ВТО в соответствии со ст. 28 ГАТТ;
- расширение сети соглашений о свободной торговле с третьими странами и интеграционными объединениями.

Список литературы

1. Договор о ЕАЭС (г. Астана, 29 мая 2014 года) (с [изменением](#) от 15.03.2018 г.)
2. Сулейменов Т. Денежный вопрос: почему Евразийскому союзу не нужна единая валюта /<http://www.eurasiancommission.org/ru>
3. Сулейменов Т. Будет ли у ЕАЭС единая валюта? /<http://www.eurasiancommission.org/ru>
4. Кужабаева А.А. Создание Единого валютного фонда в Евразийском территориальном пространстве //Сборник материалов с конференции «Наука и образование – 2014»
5. Почему рубль становится главной валютой на Евразийском пространстве? <https://ru.sputniknews.kz/economy>